

LUIGGE-
LEND

OSVOLD TOOMING

OTOOMING

LUIGGE-
LEND

OSVALD

KIRJASTUS „EESTI RAAMAT“
TALLINN 1974

TOOMING

LUIGELEND
ÕPETAJA HIIEMÄGI
PEREKOND KIRRETID

E.
T 66

Kujundanud M. Üksine

7-3-5
127-74

© «Eesti Raamat» 1974

**LUIGE
LEND**

Teatrisaali ukseid lükati valla, tühjuses ja vaikuses tukkunud koridorid ja jalutusruumid ärkasid ja elustid eredas valguses silmi pilgutavate ja aegamisi etenduse lummusest vabanevate inimestega.

Ainus põgus kõrvalpilk jutustas Ants Tuulele, et Linda Tammiku sõrmede kärsitu surve, ta põskede õhetus ja silmade ergas läige ei tulnud üksnes teatrisaali kuumusest. Kui nad olid end välja võidelnud jalutusaali kaugemasse ossa, kus rahvavool hõrenes, küsis ta:

«Sind erutab Deemoni jõud?»

Linda raputas pead.

«Mitte niivõrd kui Rubinsteini muusika. See justkui pööraks hinge pahupidi.»

«Minuga on täpselt samuti. Inimene harjub muusikaga nagu üldse igasuguste helidega. Minu akna all rökkab ööd ja päevad valjuhääldaja, kuid ma märkan ta olemasolu vaid siis, kui ta millegipärast tummaks jääb. Kuid on muusikat, millega ei kodune. Igal inimesel on oma lainepikkused meeldivaile ja mitte-meeldivaile helidele. Rubinstein kutsub minus esile segaduse, rahutuse ja ärrituse. Niipalju kordi kui ma olengi kuulanud «Deemonit», ikka valmistab ta mulle uneta öö.»

«No muidugi!» Naise käe surve oli soe ja sõbralik. «Sinu headuse juures tuleks imestada vastupidist.»

Tuule pominal öeldud vastus hajus üldises kõnekõminas. Linda oli varemgi vihjanud tema headusele, oli nimetanud teda oma heaks kaitseingliks, oli teinud seda küllalt sageli, nii et Tuul sellest enam rõõmustadagi ei osanud. Kas ei kõla noore, liati veel nägusa naise suust «hea kaitseingel» pigem halvustusena kui kiituseks? Tuul polnud enam eas, kus naiste ees vähe-

malt näideldakse uljast rüütli või ohtlikku südame-
murdjat, ta tagasihoidlikus ja otsekoheses loomuses
polnud selleks eeldusigi, kuid kuis ta ka enda üle mui-
gas, poetas Linda «hea kaitseingel» tundmatuid teid
kaudu hinge ometi vaikset nukrust.

Linda ei pannud tähele kaaslaste hämmeldust, küll
aga tema käe libisemist taskusse, kus ta hoidis port-
sigari.

«Oh mind pimedat egoisti!» hüüatas ta. «Ei-ei, ilma
mingi vasturääkimiseta mine ja tee oma piip.» Nõnda
nimetas Tuul alati oma suitsutundi. «Aga mina ostan
vahepeal endale mälestuseks Deemoni.»

«Kelle?»

«Deemoni! Sealt, müügilaualt.»

Nad põikasid kõrvale ja lipsasid jalutajate ahelikust
läbi raamatute ja fotode müügiletini. Linda hakkas
raamatutele puistatud näitlejate ja lavastuste ülesvõt-
teid sirvima, kuna Tuul eemaldus: nad olid küllalt
kauaaegsed ja head sõbrad, et selline üksijätmine ei
tundunud ebaviisakana ega tähelepanematusena.

Ostjaid oli vaid üksikuid. Noor müüjanna, kes oli
valgest tanust osanud oma mustadele juustele pisitillu-
kese kokekse ehtekroonikese meisterdada, nõjatus
riiuliservale ja jälgis igavust tundva ning ükskõikse
pilguga möödajalutajaid ja leti ees uudishimutsejaid.
Ta helepunane pehme ülahuul tõusis põlglikult: kui
igav, kui tüütavalt korduv on kõik maailmas! Ammu-
nähtud näod ja jutt üksnes muusikast, lavastusest,
kunstist. Oleks veel, et kahiseks toredaid tualettegi,
helgiks ehteid...

Kui Linda leti ees peatus, mossitas müüjatar huuli:
vaat kuidas väärtuslik tume materjal on rumala liht-
suse tagaajamisele ära raisatud. Või on see teadlik
edvistus? Tjaa — lumivalge pitskrae rõhutab ju hästi
ta näojumet, mis on selleks liiga tumepruun, et olla loo-
mulik. Teadagi, ei ainustki sõrmust. Teeseldud tagasi-
hoidlikkus! Tema õnn, sõrmused juhiksid tähelepanu ta
kätele, milledes puudub õrnus, hellus ja peen ele-
gants. Kohmakad ja pahkunud peopesadega käed on
naiselikkuse surm. Vaat nõnda, just seda võis neilt
kätelt oodata! peaaegu hüüatas müüjanna, kui mõned
fotod Linda sõrmede vahelt põrandale libisesid.

Müüjanna polnud ainus, kelle tähelepanu Linda köi-
tis. Kui laua otsas seisev kunstnikusoenguga tugevat
kasvu mees tõstis pilgu raamatult, mida ta lehitses, jäi
ta üksisilmi Lindat uudishimutsema. Oleks müüjanna
talle jutustanud oma muljest, ta oleks kõige ägedamaile
vastuväiteile põrganud. Milline suurepärase kooskõla
näo päikesepruuni, pitskrae helenduse ja tumeda kleidi
vahel! Noormees nägi Lindat profiilis ja teda üllatas
neiu näojoonte selgus ja ilmekus. Valgus langes Lin-
dale küljelt, ta tungis juukseisse, mis pealael olid sile-
dad, aga allpool langesid kähardudes õlgadele, nõnda
et need nagu süttisid ja oreoolina õhetasid. Võõras
oleks seal seisnud ei tea kui kaua, kui kukkuvad fotod
poleks sundinud teda lähemale ruttama.

«Lubage!» hüüdis ta piltide järele kummardudes.
Osavalt korjas ta need kokku ja ulatas Lindale.

«Olge lahked!»

«Tänan!»

Nende pilgud kohtusid.

Silmad on kõige liikuvam, kõige kiiremini muutuv,
kõige rutemini välismuljeile kui siseelamustele alluv
ja neid peegeldav osa näos. On tõmpe ja tõntse silmi,
mis ei väljenda midagi — nad on tühjad nagu nende
omanikudki. On õelaid silmi, valmis kõike sööma ja
salvama. On uudishimulikke silmi, mis alati on avali
ja täitmatud nagu muinasjutu võlukübar. On raud-
naeltena torkivaid karme ja külmi silmi. Kõiki neid
ja teistsuguseid oli noormees näinud, paljusid neist
maalinud, sest temale kui kunstnikule olid silmad luu-
giks, mille kaudu võib vaadata inimese hinge. Tund-
matu naise silmaterade pruun värv oli tume, peaaegu
must ja näis põhjatuna; need olid erksad, elavad ja
uudishimulikud silmad, kuid samal ajal hoovas neist
suurt sisemist rahu. Olen seda nägu, neid silmi varem
näinud, mõtles noormees, kuid ta ei suutnud meenu-
tada, kus või millal. Võib-olla näib see ainult nõnda,
võib-olla püüab mõne üksiku joone juhuslik sarnasus
ellu äratada kunagi nähtud ja juba unustatud ilmet...
Aeg oli selle kallal juurdlemiseks liiga põgus, sest
Linda langetas pilgu ja alles nüüd märkas võõ-
ras, et oli ühe foto oma vasakusse kätte unus-
tanud.

«Veel üks, palun,» sirutas ta selle neiu poole. «Oo — Deemon isiklikult! Ta on suurepärase, eks?»

Ainult pooleldi pöördudes võttis Linda musta mantlisse mähitud kotkapilguga Deemoni.

«Jah, ta on võimas, ja... õudne ühtlasi,» ütles ta. Samal hetkel nägi ta lähenevat Tuult, ja pilte kiiresti letile pannes ning noormehele tänutäheks peaga noogutades, ruttas tulijale vastu.

«Leidsid?» küsis Tuul.

«Ei,» vastas Linda. «Fotodel on kõik näitlejad pingutusest kanged ja kohevil...»

Kui nad ringiga tagasi pöördusid, tuli neile sama võõras vastu. Ta tervitas Tuult, aeglustas sammugi, nagu kavatseks peatuda, kuid Linda astus kiiresti edasi ja tõmbas endaga ka Tuule kaasa.

«Kes see oli?» küsis ta hiljem.

«Too kiisulipsuga? Oo, tundud suurus VV, alias Valentin Varbla.»

«Kunstnik?»

«Kunstnik. Ta täht tõusis iga kunstinäitusega.»

«Miks sa ütled — tõusis?»

«See on rohkem minu eriarvamus. Avalik kriitika räägib endiselt edust ja saavutustest, aga selles on rohkem inertsi kui vaimustust ja Varbla paari viimast esinemist pole enam nimetatud «uueks etapiks» meie kunstielus. Mulle näib, et tema loomingus on praegu seisak. See võib ju olla ajutine hingetõmbus, hoovõtt uueks hüppeks, aga võib-olla peitub selle taga sügavam kriis...»

Pilkuvad tuled andsid märku etenduse jätkumisest ja saali uste poole voogav rahvavool tõmbas ka Tuule ja Linda endaga kaasa.

Järgmisel vaheajal jäi Linda üksinda oma kohale istuma. Ta mäletas «Deemonit» viimase kui stseenini, talle oli ette teada igatseva saatana iga kibestunud naer, noore, mittemilleski süüdi oleva vürsti surm ja õrna Tamaara hingepiinad, ent ometi haaras etendus Linda oma nähtamatute pihtide vahele ja teda valdas selline kurbus, et oleks tahtnud kas võinuta.

Tuul pöördus juba enne märguannet tagasi ja, võtnud istet, ütles:

«Meile osutati suurt ja ootamatut au — kutsuti õhtusöögile.»

Linda kulmud tõusid küsivalt.

«Kutsujaks oli VV, alias Valentin Varbla.»

«Oo!» Linda oli juba unustanud eelmise vaheaja kohtumise.

«Kuna meil nagunii eine kavas oli, ei leidnud ma põhjust ära öelda.»

«Olete te suured sõbrad?»

Tuul oli kimbatuses.

«Sõprus on sügav mõiste. Oleme koolivennad kunsti-kooli päevilt, meie vahekord on heatahtlik. Ütlesin talle hiljuti, et mulle näivad ta viimased maalid endakordamisena, variatsioonidena juba kord öeldud teemal, ja sellest ajast oli ta mu vastu pisut nagu turris. Selge, et tänase seltskonna eest tuleb tänada ainuüksi sind.»

«Ära naljata!»

«Oleme temaga sageli kohtunud, kuid esimest korda austab ta minusugust putukat sellise kutsega.»

Kumises gong, sumin rauges, rauges, kuni kustus hoopiski. Dirigent langetas kepikese ja muusika voogas saali. Deemon lehvitas oma süngeid tiibu kloostri üksiku valgustatud akna all, kirg, suur ja võitmatu, vallutas Tamaara. Üksteisele võhivõõrad, üksteisest erinevad, paljus hoopiski vastandlikud inimesed sulasid üheks tervikuks, üheks publikuks, kellele ei eksisteerinud enam argielu, kes unustasid igapäeva röömul ja mured ning puhastatuna ja pestuna kandusid kunsti imelisse, ebaisikulisse ja ülevasse maailma...

Pärast etenduse lõppu ootas Varbla Tuult ja Lindat all garderoobis ja igasuguseid vastuväiteid ennetava iseenesestmõistetavusega juhtis nad linna kõige esinduslikumasse restorani.

Varbla oli tähelepanelik ja abivalmis, samal ajal tagasihoidlik ja aupaklik. Nad tühjendasid Tuulega mõnedki söögialuse-napsid, Linda tantsis Tuulega korra ja Varblaga paar korda ning tänu kunstnikule ei veninud pausid vestluses ülemäära pikaks. Kui jutt peale tühjastähja, mis alati on iga koosviibimise eelroaks, pöördus tagasi õhtusele teatrietendusele, tõstis Varbla täispurjed: ta kõneles hoo ja paatosega, sädeles ja teravmee-

litses, pildus aforisme ja paradokse. Ta armastas žeste, pisut poseeris, kuid parajasti niipalju, kui sobis ta sirge ja rühika koguga, ta enesekindluse ja käitumisvabadusega. Oma lõvilakaga, kõrge ja laia tahapoole kalduva laubaga, tugevate kulmuluudega, hästivormitud nina ja kauni, kuigi pisut naiselikult pehme lõuaga oli ta silmapaistev kuju saalis, liati et seltskonnaga ja imetlusega harjunud inimesena laskis ta sordiinita kõlada oma valjul, meeldivakõlalisel baritonil. Ta oskas rääkida, ta mõtetel oli hoogu ja lendu, ja kui mõnigi tema keerukas ja ilustatud väljendus teise-kolmanda suus oleks kõlanud tehtuna ja otsituna, ei tekkinud Varbla juures sellist muljet.

Kui jutt keerleb «Deemoni» ümber, kuidas siis pääseks heast ja kurjast, rõõmust ja kannatusest, inimsaatus kummalistest keerdkäikudest, õnnest ja õnnetusest?

«Kannatus on sama vana kui maailm,» kõneles Varbla, «juba elu algus on seotud valuga. Kannatus on igavene ja ta on nagu puhastustuli, temast läbikäinud inimese hingelt langeb kõik, mis on tühine ja väiklane. Temata oleks rõõmgi luitunud ja lahja nagu kaua seisnud ja liisunud äädikas.»

«Kui hirmus!» hüüatas Linda. «Tähendab selleks, et olla rõõmus, peab kannatama?»

«Selles seisabki elu traagika. Ma ei peida jaanalinnuna pead põõsasse, ma räägin maailmast, nagu ta on. Meeldib see mulle ja teile või ei, see ei muuda midagi. Mis on ajalugu muud kui pidev viletsuse, murede ja ahastuse ahel, millest inimkond on läbi käinud? Tohutud orjade leegionid vanas maailmas, ketserluse tuleriidad ja inkvisitsiooni põletusnäpitsad keskajal, halastamatu klassivõitlus ja pikk rassiviha kaasajal, kui nimetada ainult üksikuid kannatusteraja verstaposte. See kõik on maailma olemasolu muutumatu ja paratamatu seadus nagu see, et ülesvisatud kivi langeb tagasi maa peale.»

«Minnes sinu mõtteid mööda lõpuni, tuleks püstitada loosung: rohkem sõdu, rohkem vanglaid, rohkem haiglaid, rohkem hullumaju,» ironiseeris Tuul.

«Elu läheb oma rada, ta ei vaja loosungeid,» vastas kunstnik. «Inimese külm, kaine ja asjalik mõte on avas-

tanud imelisi imesid, inimene sõidab vee all, kihutab heli kiirusel ülal õhus, purustab aatomituuma, kuid kas see kõik on vähendanud valu, kurbust, pettumust? See on paratamatus ja kes teab, võib-olla polegi see halb. Verest ja pisarast niisutatud pinnast on tärganud kunst, üle aegade on elanud kirjandusteosed, millede teemaks on inimlik õnnetus, rahuldatus, valu ja meeleheide, nagu «Faust», «Hamlet», «Anna Karenina», «Inimlik komöödia». Nimetagem kas või üksainus näide, kus maailmakirjanduse klassika tähtse sisuks on ainuüksi suur ja puhas rõõm!»

«Mis sa tükid võõrasse aeda?» küsis Tuul. «Kas veel vähe on maale, millest hõõgub rõõmu, päikesepaistet, õnne. Ma ei räägigi Madalmaade meistrite maastikest, natüürmortidest ja interjööridest, aga meenutagem kas või Raffaeli ja Palma Vecchio madonnasid, Tiziani ja Rembrandti portreid, Michelangelo ja Thorwaldseni kujusid. Kas...»

Linda katkestas Tuule poolelt lauselt.

«See on huvitav, mis seltsimees Varbla rääkis kirjandusest. Näib, nagu oleks tal õigus, ja see paneb mõtlema. Need teosed on elanud palju aastakümneid...»

«Ma võin loetella pika rea, mille iga ulatub aastasadadesse,» ütles Varbla.

«Jah, on raamatuid, mis aastasadade pärast meid kaasa kisuvad, vaimustavad, millede kangelaste saatuse üle me nutame ja rõõmustame,» kõneles Linda mõtlikult. «Nõukogude inimese maailmavaatel, tema elutingimustel, tööl, harjumustel pole midagi ühist feodalismi või kapitalismi aja omadega, aga ometi loeme nende epohhide suurmeistrite teoseid naudinguga, need julgustavad meid ja kasvatavad paremaks, tugevamaks ja targemaks.»

«Targemaks küll, aga kas ka paremaks, selles võib kahelda...»

«Ka paremaks. Küllap see tuleb sellest, et kõiki neid teoseid kannab ja hingestab armastus inimese vastu. Ükski tõeline geenius ei ole jutlustanud inimese vihkamist, ei ole laulnud oode kannatusele. Kui nad on kirjeldanud muresid, ahastust, valu ja pisaraid, siis selleks, et lugeja silme ette maalida inimese suurust ja kaunidust. Kunagi pole inimeses surnud püüd paremusele, ta

on kogu maailma ajaloo jooksul lakkamatult, väsimatult, kartmatult võidelnud inimkonna õnne eest.»

«Te olete suurepärane kaitsja!» hüüatas Varbla. «Aga te olite ise sunnitud möönma, et need inimkonna geeniused ammutasid oma teoste aine õnnetustest, valust ja kannatustest. Nad ei salanud seda ka ise. Mul pole tarvis tuge otsida Dostojevskilt või mõnelt moodsalt dekadendilt. Rolland ütleb: «On vaja kangelast, et uskuda, et võitlus elu eest omab mõtet ja ilu.» Ja iidse India vana tark Tagore: «Rõõm on õrn kui kastetilk, siis, kui ta naerab, ta sureb. Aga valu on tugev ja põline, las valulik armastus tärkab mu silmis.»»

«Üksikute siit-sealt nopitud tsitaatidega võid tõestada valge mustaks ja musta valgeks,» tõrjus Tuul. «Muidugi, on võimatu mõõta nii kannatuste kui ka rõõmu hulka, kuid ühes olen veendunud: kurjus ja tema vili, kannatus, on nagu mürk, mis rikub inimeste elu ja moonutab nende iseloomu. On pime müstika väita, nagu oleksid kuri ja kannatus esimesed, nagu kuuluks neile olemasolu eesõigus. Et maailmas on nii vähe rõõmu, selles on süüdi inimesed ise, sest nad ei oska rõõmu tunda piskust. Inimesed on ahned — kõike peab neile osaks langema koormatena; nad on egoistid — neid kurvas-tavad harva teiste ebaõnnestumised. Kes oskab näha ülevat väikestes...»

«Sa jätab inimestele raasukestekorjaja osa elu suurelt lõikuselaualt!» katkestas kunstnik teda.

«Ennem tilgake puhast rõõmu kui järvetäis kibedat kannatust.»

«Mulle on tilgakesest vähe!» hüüdis Linda. «Ma tahan, et oleks järvetäis rõõmu ja tilgake kibedat kannatust. Seltsimees Varbla ripub liiga mineviku küljes, ta ei märkagi, kuidas vahepeal raskused elu suurtel vae-kaussidel on ümber asetunud, kuidas hea ja kuri, rõõm ja kurbus on kohad vahetanud. See peegeldub muidugi ka kirjanduses. Ka Šolohhov, Fadejev, Gladkov kirjuta-vad kannatustest, valust ja kaotustest, kuid nende teos-test on kadunud masendus, lootusetus, troostitus. Kui klassikuile jäi tihti elu eesmärk ebamääraseks, siis meie kirjandust valgustab homse päeva selgus. Meil pole veel paradiis, kuid meie sammu muudab kergeks ja pilgu julgeks teadmine, et tulevik ei seisa meie ees sünge läbi-

paistmatu müürina. Elujulgus, optimism, rõõm valgus-tavad meie kirjanduse ja kunsti paremaid teoseid, meie kirjanikud jutustavad elu ilust ja õnnest. Kas te suudate näiteks jääda ükskõikseks ja tuimaks truuduse ilu ees, mis nõnda kaunilt öitsele puhkeb Pavlenko jutukeses?»

«Pavlenko? Ei ole lugenud...»

Pärast lühikest pausi jätkas Linda:

«Nimetasite Rolland'i, tööte temast tsitaadi. Tema ise lõi sellise kangelase, suurepärase Jean Christophi, kes võitleb ja võidab, kuna Rolland'i Colas Breugnon on hümn elule, ilule, armastusele. Kangelane, kes usub elu mõttesse ja väärtusse, ehitaja, uue elu looja, võitleja ja võitja on keskseks kujuks meie kirjanduses. See võitluse romantika haarab meid kas või selliseiski tagasihoidli-kes jutustustes nagu «Tanklaev «Derbent»» või «Kõrg-rõhk»...»

«Ma ei ole tugev kaasaegses nõukogude kirjanduses,» ütles Varbla veiniklaasi tõstes. «Olen väga tööga koor-matud. Inimese eluiga on lühike, peab kasutama iga päeva ja iga tundi, et... et endast mingit märki maa-ilma järele jätta. Mul pole ei närvi ega aega poliiti-kaks...»

«Või nüüd — poliitika!» turtsatas Tuul. «Aga kui sina tikud kristlikku kannatuseülistust, kurja paratamatust ja sellega leppimist jutlustama, siis pole see poliitika? Kristlik kannatuseõpetus on solvav ja inimvaenulik. Elu on edasiliikumine, elu on püüd täiusele. Aga valu, kan-natus, meeleheide pidurdavad ja kisuvad tagasi, nad on seega vastuolus elu endaga.»

«Õigel!» kinnitas Linda. «Ja kõigega, mis on elul ja inimestel jalus ees, tuleb võidelda, et lõplikult puhas-tada tee aususele, õiglusele, headusele, ühesõnaga rõõm-sale ja õnnelikule, kaunile ja rikkale elule.»

«Olete teie alles sõjakas,» imestas Varbla. «Unustate aga, et pole võitlust kaotuste ja kannatusteta.»

«Kuid võit on rõõm. Võit ülekohtu ja kurja üle on kahekordne rõõm. Mina usun, et elus on palju nii head kui ka ilusat. Ilma selleta poleks elul mõtetki. Osata neid näha ja leida, kui tarvis, nende eest võidelda — selles on elu õnn. Selleks pole tarvis olla kangelane ega silmapaistev tegelane, see võitlus on meis igaühes endas, on meie igapäevases töös. Ärka hommikul ja mõtled:

täna on tarvis teha seda ja seda, ning hüppad voodist. Ja kui õhtul lõpetad, tunned teinekord, et oled väsinud, aga tead, et päev ei möödunud asjatult, et koos kõigi teistega nihutasime elu edasi, siis on hea ja rahulik olla. Teie kui kunstnik peaksite ju palju rohkem ja selgemini tundma töö, loomise rõõmu.»

Varbla nihutas laudlinal kahvli edasi-tagasi.

«Mulle on looming valu ja kannatus.»

«Seda suurem ja puhtam on siis rahuldus, kui teos on lõpetatud?»

«Mitte alati. Teate, mul on tundmus, et ma pole veel õieti midagi teinud.»

«Tagasihoidlikkus on voorus,» ümises Tuul.

«Ma ei liialda, nõnda see on. Ma ei salli nokitsemist, vajan suurt tuult tiibade alla.»

«Kas teid siis midagi takistab lendamast?» küsis Linda.

«Ah, kui lihtne küsimus, aga kui raske on sellele vastata. Kardan, et kõrvalseisja ei suuda mõista, mida vajab loov inimene. Teie kõnelesite ilusasti kirjanduse õilsatest eesmärkidest, ideedest, võitlusest, aga see pole veel kõik. Marksismi-leninismi teooria võib hästi-halvasti õhtuülikoolis selgeks õppida, aga «Ülestõusmist» kirjutama ja «Zaporoožlasi» maalima ei õpi. Just see väike «kuidas», teiste sõnadega kunstiline meisterlikkus on kõikvõimas, on määrav...»

«Sa tahad meid viia vaidlusse sisu ja vormi vahekor-
rast. Sellest tuleb pikk jutt...»

«Jah, see oleks pikk jutt. Ja igav jutt, sest ma tean täpipealt ette, mis sa mulle ütleksid. Meil on liiga palju reegleid, meil on uputus hoiatussiltidest «ei tohi!», «keelatud», «tagurlik», «kahjulik». Aga mina tahan maalida nõnda, nagu mulle kangastub.»

«Ütle juba selgemini: nagu sulle viirastub,» muheles Tuul.

«Sina oled alati olnud kuiv, kaine, arvestav ja kalkuleeriv ja sellepärast sust saigi koolmeister ja kriitik. Ka sinu maalid, mida viimastel näitustel välja panid, on liiga maa küljes kinni, neis puudub lai haare ja kõrge lend. Sa pole vist kunagi kahjutundega jälginud kotka tiirlemist ülal õhus? Aga just see on, mida ma vajan — piiramatu vabadus ja avarus. See on tugevate, on jul-

gete tee, inimeste tee, kes ei halise ega nuta ei enda ega ka teiste kannatuste üle.»

«Vaata kuidas jõudsimme nagu jänesehaagiga sinna tagasi, kust alustasime!» hüüatas Tuul. «See king pitsitab sind nähtavasti õige valusasti.»

«Teie jäite äkki nukraks,» pöördus Varbla Linda poole. «Kohutasin vist teid oma jutuga? Ärge pange tähelegi, väike liialdus on ju kunstis alati lubatud, miks mitte siis ka elus. Aga unustagem see, nagu meil piikide murdmiseks sobivamat kohta polekski. Olgem rõõmsad!»

Orkester alustas valssi ja kunstnik tõusis, paludes Linda tantsima. Kui nad laua juurde tagasi pöördusid, ei uuendanud enam keegi endist kõneainet. Oli juba ka raske rahulikult vestelda, sest häältekömin ümberringi aina paisus, üha vilkamalt kõlisesid klaasid ja klõbisesid noad-kahvlid, lakkamatult mōkutas saksofon ja põmpsus trumm. Linda kurtis peavalu ja tõusti.

Varbla saatis neid. Linn suigatas poolunes, ei tärisenud trammid, ei tuututanud autod. Ainult üksikuid hilinejaid tõttas läbi hämarate tänavate. Tuulehoog keerutas piki sõiduteed krabisevat paberituusti, kaugel teisel pool linna huikas vedur.

Nad läksid läbi südalinna noore haljasala. Linda libistas käe läbi põõsa pehmete lehtede — sõrmed jäid niiskeks, oli langenud kaste. Ülal pilkus tähti, alt vastukumavas linnavalguses tuhmid nagu luitunud hõberahad. Linda tundis äkki igatsust koduküla järele, kus taevas on tihedasti täis tikitud erksalt vilklevaid tähetäppe, kus koduõue tumedate mändide vahel uhkeldab oma kuldkollase kuuega kõrge kask, puistates värelevaid lehti heldelt tuulde. Ja kui hommikul tõuseb päike, kuis siis ta kiirtes süttivad ja lõkendavad suureks sügispeoks end kirju rüüga ehtinud metsad...

«Kui ilus on elu!» ütles Linda vaikselt ja see poetus meeste niigi hoota ja laiska juttu nõnda seosetult ja loogikata, et vestlus katkes.

Edasi läksid nad vaikides ja ainult tänavakivid klompsusid nende kontsade all.

Tuul õpetas linna keskkoolis joonistamist. Noorena unistas ta saada kunstnikuks, imedeloojaks, kelle teoste sügav sisu ja ilu haarab ja vapustab ka kõige tuimemat vaatlejat. Ent unistus ja reaalsus langesid sel ajal harva kokku: Tuule metsatöölisest isa kukkur oli liiga õhuke, et võimaldada oma arvuka pere vanimale võsule õppimist kunstikoolis. Elu polnud aga veel Antsu optimismi õisi katkunud ja ta sooritas siiski sisseastumiseksamid, lootes tundide andmisega ja õppetöö vaheajal ükskõik millise juhutööga teenida vajalikku raha. Ta pooleldi nälgis, kulutas iga sendi ainult kõige hädavaajalikumale, ent ometi osutusid sissetulekud nappideks. Jättis vahele terveid semestreid, ja kuigi seejärel sööstis õpinguisse mitmekordse visadusega, jäi ometi teistest maha. Kuna ta niigi oli kursusekaaslastest märksa eakam, ta eraldus, tõmbus üksindusse ja ühel päeval märkas, et parimad õppeaastad on möödumas...

Ta oli juba küllalt elanud, kogenud ja näinud, et teada, kui tühine on ülespuhutud kuulsus, et sageli on see nagu tühi kott, mida hoiab püsti rõkkava reklaami habras toestik. Ta lukustas värvidekasti ning rebis ribadeks ja loopis ahju lõpetatud ja poolikud lõuendid. Minutagi on kunstinäitused üle ujutatud keskpärase halluse ja halli keskpärasusega, mõtles ta ja pühendas end pedagoogitegevusele. Aeg-ajalt kirjutas ta ajalehtedele ja ajakirjadele artikleid kas kunstinäitustest, üksikute kunstnike loomingust või üldse kunsti elust. Kõiki neid ei avaldatud, algul mõnigi kord lisati toimetuse poolt ettevaatlikult nurgamärkus «Kiri toimetusele». Küllap sellega taheti tõmmata selge joon kutseliste ja seega kutsutud kunstikriitikute ja Ants Tuule kui diletandi vahele. Paaril korral kutsusid sellisedki «allahinnatud» artiklid esile äravalitud autoriteetide vihase reageeringu ja neil kordadel luges Ants, et keegi Tuul alavääristab ja madaldab kunsti, püüdes ühendada lihtsust ülevusega, tagasihoidlikkust sügavusega, loomutruudust kütkestavusega. Võtke need kolm mõistet — lihtsus, tagasihoidlikkus ja loomutruudus, liitke nad omavahel ja mis te saate? Igapäevase igava halluse!

Ükskord viis Tuul toimetusse oma vastuväited, aga need uppusid paberikorvi. Ta ei jooksnud pärima põhjust, rohkem ei kippunud poleemikat tegema, aga kui midagi teda väga kaasa kiskus või eemale tõukas, haaras endiselt sulepea ja pani oma mõtted ja tundmused paberile, hoolides vähe sellest, kas need näevad trüki-musta või mitte.

Neljakümne esimesel aastal oli ta nõnda haaratud õppetööst, et jõudis avaldada ainult kaks-kolm artiklit, kuid nende sisust piisas, et saksa okupatsiooni ajal teda kahtlaseks ja pedagoogiks kõlbmatuks lugeda. Mida kõike ei teinud Tuul nende nelja sünge aasta jooksul! Ta ei sidunud end ühegi tööga pikemalt ja vahetas tihti elukohti. Ta rändas läbi kogu Eestimaa, kannatas koos rahvaga, ja kus nägi lootusetust või murest longulastud pead, seal astus juurde ja julgustas. Neil aastatel otsis ta vanast, kulunud nurkadega kastist jälle üles värvid ja pliiatsid. Joonistuspaberi või tüki lõuendi taga istumine oli talle neil aastatel ainsaks sidemeks kunstiga ja aitas tal aja ränka koormat kanda.

Põgenevate okupantide kannul kiirustas Tuul linna. Ta oli üks esimesi õppejõude rämpsu ja jäänustega ülekülvatud koolimajas, ta aitas prahti välja kanda, pühkis ja küüris koos teistega, nii et varsti võis õppetöö alata, ja nagu neli aastat tagasi käis Tuul jälle pingi juurest pingi juurde, parandas, juhatas, õpetas. Mitte ainult joonistama, vaid ka armastama kunsti, armastama ilu.

Ja jälle ilmus ajalehtedes Tuule artikleid kunstist, aga juba ilma nurgamärkusteta. Ta ei lukustanud enam ka värvidekasti, kuigi näitas oma jooniseid, akvarelle, väikesemõõtmelisi maale ainult kõige lähematele sõpradele. Kui ta paar aastat tagasi Linda pealekäimisel mõned akvarellid näituse žüriile esitas, oli ta tõsiselt üllatunud, kui kaks neist ka välja pandi. Sellest ajast alates esines näitustel ka Ants Tuul, teda märgiti ajalehtede ülevaateartiklite lõpposas pikas nime loetelus, ainult tänavu pühendati talle äkki terve lõik: kunstnik olevat astunud pika sammu edasi süvenemise suunas, ta teosed olevat meeleolukad, neist hõõguvat soojust ja elujulgust.

Tuul elas koos lesestunud ja lasteta õega väikeses korteris, mis oli täis tuubitud raamatuid, maale, graafi-

kat, plastikat. Peale kunsti ja raamatute oli Tuulel veel üks haigus — jaht. Ei sügisene lakkamatu, ühtlane; üdini tungiv hall vihm ega talvine terav, haavlitena näkku taguv, lumi peletanud teda tagasi jahiretkelt, kust ta alati pöördus koju rõõmsatujulisena ja naljatlavana. Elsa inimestuseks polnud vend ka neil päevil, kui ta tagasi saabus saagita, tusesem ega pahuram, ja neid tühjakoti-päevi polnud põrmugi vähe. Tuul polnud halb laskur, kuid nii mõnigi kord juhtus tal äpardusi, mille üle jahikaaslased tagantjärele kaua aega lõõpisid. Miks ka mitte naerda, kui jahimees kohtab vaikselt metsateel jänest, tahaks lastagi, aga enne kui püssi õlalt kätte saab, kaob haavikuemand põõsaste vahele. Teinekord leitakse Tuul istumas järvekaldal, mille pinnal hullavad tuul ja päike, püss tolkneb aga kümme-kond sammu eemal jändriku männi oksal. Mis parata, püss on haaramiseks liiga kaugel, jäägu ta pealegi sinna — ja kõrkjastikust väljalaveeriva pardiperekonna laevastik peab kütt Tuult vanaks halliks kannutohluks. Viimaseil aastail Tuule jahiharrastus pisut muutuski, tihti võttis ta püssi asemel kaasa õngeridva. Ta ei unustanud ka joonistusplikki ja havimüraka või ahvena asemel ning ka koos nendega tõi tihti kaasa mahedatoonilise akvarelli või pliiatsijooniseid loodusest, loomadest, jahikaaslastest ja inimestest, keda ta oma retkedel kohtas.

Linda Tammik oli linnas ajutiselt. Ta komandeeriti Kurenõmmelt kaheks nädalaks metsandusministri-riumi kursustele, ja nagu igal varasemalgi pealinnas viibimisel, oli ta teretulnud külaline, palju rohkem — oma inimene Tuulte juures. Tuuled ja Tammikud olid sugulased, küll õige kaugelt, nii et suguluse niite oskasid kokku sõlmida ainult vanemad inimesed (ja nemadki peale paljusid sassiajamisi), kuid sugulus oli alusmüüriks, millele oli ehitatud kahe perekonna pikk ja häireteta sõprus. See sõprus liitis kõiki perekonnaliikmeid, nagu puutüvi ühendab lahutamatu seosena nii alumisi kui ka kõige kõrgemaid oksa.

Enamuse oma puhkusest veetis Ants Tuul Kurenõmme metstkonnas, Tammikute pealinnasõitudel oli nende teiseks koduks Tuule korter. Vana Tammiku Kaarel ja rohkem kui paarkümmend aastat noorem

Ants Tuul oskasid rannakäärudel, jõe sopilistel kallastel või Kurenõmme sirgete laevamastimändide all mööda saata terveid päevi, ilma et nad öhtul alati oleksid võinud uhkeldada jahitaskute või kalakottide tusedusega. Linda katses nendega sammu pidada ei õnnestunud, nende kahe päev oli tema jaoks liiga sündmusteta ja paigaltammuv. Lindale oli liikumine, töö ja tegevus nagu kalale vesi või linnule õhk. Ta oli noor, ta pidi sisemise, vaatleva ja mõtiskleva tegevuse tingimata liitma välise, kehalise liikumisega. Sealjuures oli ta sitke ja püsiv, juba hoopiski madalukesena võis ta tundide viisi jälgida ja järgneda õielt õiele lendlevale kumalasele, et avastada tema pesa. See pole kerge, sest enamasti tõuseb meekogumise lõpetanud kumalane kõrgele, et otsesuunas eemalasüva pesani lennata. Aga kaotanud silmist ühe, valis Linda nurisemata endale uue jälititava. Mõnikord, kui ta oli üks ja keegi teda ei näinud, hüppas ta kivile või kännule ja hüüdis nõnda, et hää jäekäärult käärule kajas, kuni lõpuks kaugusesse hääbus. See püsivus tugevnes iga aastaga, Linda oli järjekindlam, või nagu Kaarel ütles — kangekaelsem kui isa. Kui ta oli endale mingi eesmärgi seadnud, ei leppinud ta poole munaga, tühi koor aga ei tulnud kõne allagi.

Kui Linda lõpetas keskkooli ja Tammikute ees seisis küsimus, mis edasi, ja Kaarel mõtteid sinna ja tänna veeretask, oli tütre seisukoht kindel: õpin metsaülemaks. Kaarel kratsis kõrvatagust. Kui oleks veel elanud ta poeg Indrek, siis oleks see olnud muidugi ainus võimalus, ent Linda oli ju tüdruk.

Mis sellest, et tüdruk, tõrjus Linda. Sinu isa oli mõisa metsavaht, sina oled kõik oma elupäevad sama ametit pidanud ja mina olen mudilasest saadik metsas nagu oma kodus. Mäletad, kui olin vaid tolli paar sinu põlvest kõrgem, kuidas ma siis inimesi pelgasin, teinekord vaat et plika jookseb külaliste eest voodi alla, aga kui tassisid koju noore mõmiseva karu, võtsin ta karvase kaela ümbert kõvasti-kõvasti kinni. Ma oleksin süd ametu, oleksin tänamatu, kui ei hoiaks perekonna traditsioone. Nagu ikka noor, äsja koolipingist tulnu, rääkis ta keerukalt, mõni sõna jäi Kaarlile ähmasekski, kuid metsavaht torises vastu:

«Räägi mis sa räägid, aga sa oled ikkagi tüdruk. Mets pole ei lilleaed ega taimelava...»

«Rumalad igandid!» hüüatas Linda.

Ja viis läbi oma tahtmise. Õppis väsimatu visadusega, lõpetas kiitusega, talle hoiti koht vaba ministeeriumis, kuid Linda keeldus. Kui Kaarel omal ajal üsna segaste tundmustega saatis ülikooli oma tütre, kes oli ainult naine, siis ta lausa jahmus, kui Kurenõmmele saabus uueks metsaülemaks naine, kes osutus tema tütreks. Tõsi küll, Linda oli nagu Linda ikka, ta käitus, nagu poleks midagi muutunud, elas edasi isa juures, sest metskonna kantseleini polnud Kurenõmme metsavahi maja juurest kilomeetritki, ütles Kaarlile endiselt isa, vabal ajal aitas neil perenaise ülesandeid täitvat vanatüdruk Viiat, kuula, mis isa talle ütles. Kord, see oli varsti peale uue metsaülem ametisse astumist, käsutas Kaarel sulaselgest harjumusest ka kontoris Lindat, kuid sai nõnda jaheda ja tõrjuva vastuse, et üllatusest end sambana seisma unustas. Ta lahkus seekord kibedusega hinges maailma ja laste tänamatuse üle, ent päeva jooksul tusk lahtus ja Kaarel mõistis, et õigus oli Lindal. Sellest ajast kujunes nende vahekord selgeks: kodus oli metsaülem Tammik vana Kaarli tütar Linda, aga metskonnas oli Linda Kurenõmme metsaülem Tammik.

Seekord oli metsaülem Tammik komandeeritud pealinna pooleks kuuks. Üks nädal oli juba möödunud, kui nad pühapäeva õhtul olid «Deemoni» etendusel ja järgmise päeva pealelõunal suundusid südalinna, et Valentin Varbla juhtimisel teha ringkäik kunsti sügisnäitusel.

Päike käis juba madalalt, ta vaevu ulatus vaatama üle kõrgemate hoonete katuste, mis heitsid tänavaile pikki kohmakaid varje, ent merelt puhuv tuul oli soe ja niiske. Linn sumises pühapäevaselt, erksalt; piduliku ilmega valgekindaline miilitsamees tegi pöörde ja laskis liikvele pika rivi busse ja sõiduautosid. Südalinna majade vahele kiilunud kolmnurksel künkal olid kõik pingid täis ja paljud istujaist nõjatusid seljatugedele, lastes hilissügise päikesel endale näkku paista.

Kuna Lindal ja Tuulel oli veel aega, läksid nad ringiga läbi linna. Nad vahetasid ainult üksikuid lauseid, kumbki tegeles omaenda mõtetega.

«Mulle näib,» ütles Linda nagu möödaminnes, «et Varbla ei meeldi sulle hästi.»

Tuul ei vastanud kohe. Tema meelest oli kergemeelsus ja ülekohus langetada inimese, maailma kõige täiuslikuma ja keerukama olevuse kohta oma isiklik meeldivuse või mittemeeldivuse otsus niisama lihtsalt nagu uue kaabu, lillekimbu või taksikoera kohta. Aga Linda ootas vastust, põigelda polnud kuhugi ja ta venitas:

«Meil mitmeti ei ühti seisukohad ja vaated kunstile ja... elule üldse...»

«Kas ta eile mõnigi kord lihtsalt ei poseerinud?»

«Võta sa alati kinni, kus lõpeb sisemine veendumus ja algab kunstlik poos...» Salkkond hakiparvena käratsevaid poisse ja tüdrukuid, hõlmad lahti ja mütsid kuklas, surus nad seina äärde. Kui nad tupikust vabanesid, ütles Linda:

«Ma ei mäleta, et sa oma arvustustes kunagi oleksid süvenenud Varbla loomingusse.»

«Ma ei oska kirjutada teostest, mis mu ees täiesti ei avane. Aga nõnda see on: kuis olengi pingutanud, ma ei mõista Varbla loomingut, tema sisemist hinge, püüdlusi ja taotlusi. Tunnen Varblat kaua, käisime ju koos kunstikoolis, aga mul on kogu aeg tunne, et ta on mulle kauge ja võõras. Ma ei mäleta, et ta kunagi kellegagi oleks olnud lähedane südamesõber, oli neid, kes pidasid teda uhkeks. Vaevalt ta seda on, kuid inimesel on juba kord selline loomus. Põhjust uhkustamiseks oleks ju olnud, sest Varbla oli andekas, oli silmapaistev õpilane üle kogu kooli. Ta oli omamoodi virtuoos, ta oskas tabada eri õpetajate maitseid ja alatasa noppis kõige kõrgemaid hindeid. Mulle oli see mõistatuseks, ma ehk pisut kadestasingi teda. Edasi läks, nagu arvata võis: Varbla tõusis kuulsuseredelil kiiresti ülespoole.»

«Jah, mäletan, temast kirjutatakse tihti, teda kiidetakse.»

«Nii see on, kuigi viimasel ajal veidi tagasihoidlikumalt. Varbla oli edukas kunstis ja seltskonnas, ja ometi näib mulle, et ta on nagu Kiplingi kass, kes kõnnib üksinda... Aga sa ära lase end minu targutustest mõjutada, nähtavasti on mulle kae silmadele kasvanud. Loodetavasti langeb mu tõntse silmi varjav kate täna, millal meile autor ise seletusi lubas anda.»

Samal ajal seisis Varbla näitusesaali akna juures ja vaatas alla väljakule. Inimesed sibasid risti-rästi. Kõrgetena ja väarikatena seisis platsi ümbritsevad kivihooned, kirik ja juba tuhmunud ning pleekinud, kuid veel haljas rüüs kastanid. Tuviparv vihises üle väljaku, joonistas laia kaare, nii et päikeses helkles lumenena nende tiibadealune valge, ja laskus puudevahelisele kõvakstambitud murule, kus väike punases tuttmütsis tüdruk pudendas tillukeste sõrmede vahelt tibutibukestele leivaraasukesti.

Kõik see oli Varblale tuttav, palju kordi nähtud. Ta pilgud peatusid igal kunstihoone poole pöördujal, otsides nende hulgast Tuule pisut jäsajat ja tema kaaslanna nõtket kogu. Küllap juba kümnendat korda siunas ta ennast eileõhtuse bravuuritsemise eest. Ta oli kaljukindel, et vanapoiss Tuul tema mõtteid laidab, ja sellest polnud tal ei sooja ega külma, kuid teda tegi rahutuks aimus, et ta oli võõra neiu ees halvasti debüteerinud. Et tal, eeslil, jätkus pimedat enesearmastust ja auahnust jätkata oma retoorikat ka siis veel, kui talle erutatult vastu vaieldi! Naiste juures on õigel ajal teostatud taandumine sageli parim rünnakutaktika. Rahulolematuse endaga rikkus tema alati nõnda rahuliku hommikune, muutis kärsituks edasi-tagasi tammumiseks ta ennelõunased tunnid. Kunstnikud alluvad kergesti esimesele nägemismuljele, ja eile õhtul teatris raamatute müügileti ees seisnud Linda oma ettepoole kallutatud pea ja uudishimuliku vaatega oli nii teravalt ja kujukalt Varbla mällu sööbinud, et ta katsus seda joonistada. Paari ebaõnnestunud katse järel viskas ta aga ploki ja pliiatsi jälle käest.

Istusime mitu tundi koos, aga kui vähe ma temast tean, tusatses Varbla. Temas oli midagi tuttavlikku, õhtu jooksul tundus Varblale mitmel korral, et nüüd-nüüd meenub, kus ta neiu varem on näinud, aga siis hajus kõik jälle uuesti. Ta on oma tööst hirmsasti sisse võetud, küllap on mõnel tähtsal ametikohal. Varblas pesitses antipaati naiste vastu, kelle kogu naiselikkus kadus töötuhina taha. Linda Tammik võiks olla arst või kooliõpetaja... jah, küllap on kooliõpetaja, ta näis hästi tundvat kirjandust, kuigi sellel alal loeb end igaüks spetsialistiks... Kui praegu saaks kusagilt selle

«Suruõhu», sirviks ruttu läbi. Oli mul ka tarvis hõisata, et pole lugenud, oleks võinud öelda, et lugesin, aga ammu ja ei mäleta enam kuigi palju.

Varbla armastatud fraase oli, et tarkus mõjub naisele nagu kuumus kanepivarrele. Linda Tammiku puhul ta seda ei oleks öelnud. Linda oli huvitav, elav, temas oli hoogu, isegi ta ägedus oli kütkestav. Ta ütles, et ei ela Tallinnas, küllap sõidab varsti ära, sest vaevalt ta nõnda hilja — septembris, veel puhkusel on. Edvistasin, forsseerisin ja ragistasin ilutulestikku, aga unustasin küsida kõige huvitavamat: kes ta on? kus elab? kauaks jääb veel pealinna? Võib-olla oskasin enda sellisesse valgusesse seada, et nad ei tulegi näitusele. Siis lähen Tuule juurde koju, otsustas kunstnik ja juba ennelõunal hakkas riietuma. Ajas habeme, vahetas kord juba seljas olnud musta ülikonna, mis näis liiga pidulikuna, tumehalli vastu, pildus kaua kaelasidemeid laekast laekasse, jättes kõrvale oma tavalise puhevil libliklipsu. Lõpuks jäi enda peegelpildiga rahule. See oli üsna igapäevane, kuid Varbla vaist ütles talle, et Linda Tammiku silmis on tagasihoidlik solidsus vooruseks.

Kui teraselt Varbla ka väljakut valvas, ta ei näinud oodatavaid, sest need tulid ringiga linna poolt, ja kunstnik võpatas ootamatusest, kui ta selja taga öeldi: «Tere päevast!»

Varbla ja Linda nägid teineteist esmakordselt päeva-valguses. Tihti, väga tihti on teine kohtumine pettumuseks, hävitades esimese tutvumise põgususest loodud kujutelma. Ka Varblale näis, nagu seisaks ta ees hoopis teine inimene, mitte aga eilne helevalge pitskrae teatrist. Tume kleit mahendas neiu värske õhu, tuule ja päikesepruuni antud jumet, juuksed olid kammitud rohkem tahapoole, jättes vabaks võlvitud otsaesise. Huuled olid niisama kumerakaarelised, ainult näisid punasematena, kuid joon suunurgis oli uus, seda Varbla eile ei märganudki, ja see joon jutustas energiast ja võib-olla kangekaelsusestki. Kuid kõike varjutasid silmad. Kõrgete kulmude all andsid nad oma pisut ülespoole tõusvate nurkadega näole alaliselt uudishimutseva, üllatav-küsiiva ilme. Tumepruunide silmaterade vaade oli nõnda uuriv, aval ja otsekohene, et Varbla tahtmatult pilgu kõrvale libistas.

Nad alustasid ringkäiku.

Külatajaid oli saalis vähe. Varbla jutustas kunstnikest, kommenteeris teoseid, mis olid riputatud seinetele. Ta rääkis innukalt, elavalt, kuid tagasihoidlikult ja lihtsalt. Linda vaatles väljapanekuid siira huviga. Siin oli palju maastikumaale, tuules häiluvaid rukki- ja nisupõlde, küll tormis mühavat, küll päikeses säten-davat merd, suviselt kõrgeid ja valgeid pilvi ning sügise madalat halli taevast, neitsilikke kasesalusid ja habemikke kuusikuid — kõik vanad head ja lähedased sõbrad talle.

«Kui palju loodust!» hüüatas Linda. «Kui olin veel ülikoolis, tahtsime klubile osta maastikumaali. Käisime mitmel kunstinäitusel, aga ei leidnud ainustki. Aina vabrikud, pigimusti suitsupilvi pahvivad korstnad, masinamürakad ja nende vahel inimesed nagu äraeksinud sipelgad.»

«See oli kord. Nüüd on kodumaa kaunil loodusel jälle täielik eluõigus.»

«Jah, merelained on uputanud isegi selle väikese sipelga, kes varem masinarägistikus askeldas.»

Varbla kibrutas otsmikku, lõi siis käega läbi oma lõvilaka ja pahvatas naerma.

«Vaata kuidas, või uputasid isegi selle väikese sipelga... Mis teha, konjunktuur! Kui nõuti tehnikat ja tööprotsessi, kaeti lõuendeid hammasrataste, vântade ja liikumise näitamiseks suitsu pahvivate korstnatega. Nüüd on nõudmine lüürika, kodumaa looduse paatose järele ja olge lahked, siin on teile meri, mets, põld, lilled ja pilved.»

«Kunstnikud pole paremad luuletajaist. Mitte ammu istusid lauludes poiss ja tüdruk kuuvalgel mererannal, hoidsid teineteisel kõvasti-kõvasti ümbert kinni ja sosistasid: uue ratsionaliseerimisvõttega andsin täna kakssada protsenti. Nüüd suudeldakse pargis ja purjekal, kaevanduses ja vabrikutsehhis, kombainil ja transportööril...»

«Olete teie alles hambuline! Te ei armasta loodust?»

«Ma armastan elu. Tiigike, mille vaigse vee peeglis hõbepajud end imetlevad, on romantiline ja ilus, kuid sama tiigi vesi on vetikaist paks ja kleepuv... Aga mis see siis on?»

Nad olid jõudnud väheldasevõitu õlimaalini. Sellest oli võimatu peatumatult mööduda, nii silmapaistvad olid teravad värvid ja veel kütkestavam kombaineri naeratus. Esiplaanil seisis kombain, mille kärbseseene-liselt täpilise päikesevarju all istus rooli hoidev kauni-tar, valge rätik tanuna tumedaile kahujuustele köide-tud, lohukesed põskedes, huuled täidlased ja punased nagu aedmaasikad. See oli kütkestav neiu, julge ja rõõmus. Ta oli väärikaks ehteks enda taga laiuvale maastikule: esiplaanil kummardus ivade raskuse all nisuväli, taamal tõusid metsatukad ja nende vahel pesid valged pilvekahlud end käärunise jõe sinises vees. Val-gus oli ere, varjud teravad, antud tugeva roheline ja tumepruuni varjundiga.

«Vaat kus on alles huvitav maal!» hüüatas Linda. «Kes on autor?»

Varbla ei vastanud ja Linda silmad leidsid lõuendi nurgalt suured VV.

«Oo... Nüüd mäletan, see ongi teie «Sõidame», mil-lest lehtedes kiitvalt kirjutati.»

«Teie tunnustus on mulle suurimaks tasuks.»

«Minu tunnustus?»

«Hüüdsite äsja: vaat kus alles huvitav maal! Ehk aitab see pehmendada liiga sünet muljet, mille õhtul oma kannatusefilosoofiaga jätsin.»

Linda pöördus selja taga seisva ja silmi pilutades Varbla lõikusemaali vaatleva Tuule poole:

«Sina, Ants, alles täna kürtsid, et ei mõista kunstnik Varbla loomingut. See maal vähemalt peaks olema erandiks, sest siin on kõik lihtne ja selge.»

«Liiga lihtne ja liiga selge...»

«Sa nagu ironiseeriksid.»

«Ei ironiseeri. Ma ainult ei mõista, mida oled oma maaliga öelda tahtnud, mida rõhutada. Nõukogude tehnika võimsust? Meie looduse ilu? Naiste kauni-dust ja töövaprust? Kutsud üles kõiki sõitma uudis-maadele?»

«Noh, nii ühte kui teist...» pomises Varbla.

«Vaat just — nii ühte kui teist. Tahtsid lüüa mitu kärbest ühe hoobiga, aga välja tuli lihtsalt ilus pilt.»

«Sa ei näi nõustuvat meie kunstilt nõutava ideelisus-sega. Sa ei kuulnud, kuidas seltsimees Tammik äsja

pahandas, et kunstnikud on inimese merre uputanud. Tänapäeva loosung kõlab: rohkem töötavat inimest!»

«See on alati olnud kunsti eesmärk ja ülesanne,» parandas Linda. «Vanad meistrid võlusid lõuendile inimese, tema hinge ja nende teosed haaravad meid praegugi. Kas nagu kirjanduses ja teatris pole ka maalikunstis loodus ainult illustratsiooniks, raamiks, üheks osaks inimese saatuse kujutamisel?»

«Selle vastu võib vaielda,» vastas Varbla. «Igal kunstil on oma spetsiifika, oma kutsumus, nagu on erinevad vahendidki.»

«Kunstide kutsumus on üks ja sama: teenida inimest!» hüüatas Tuul ja pöördus kohkunult — kas ei seganud ta teisi külastajaid. Häält tasandades jätkas ta: «Kunst on alati ideeline, mõttekas, teenib oma aja edasiviivaid jõude, pommitab iganenut, elu arengut takistava tsitadelli müüre. Mõtteta, eesmärgita, ideetu kunst on nagu tühi kõrvits — ta kõmiseb küll, aga iga kõmin pole veel muusika.»

«Ega sa ometi seltsimees Varbla maal is ei näe viimast?» küsis Linda.

Varbla parema jala kinganina klopsimine vastu põrandat reetis ta ärritust, kuigi ta ainult muigas ja paljuütlevalt vaikus.

«Ma ju ütlesin, et ei mõista Varbla teoseid. Ka «Sõidame» kergitab minus rea küsimusi, millele maal ei anna vastust. Sõidame! Kuhu? Kuidas? Milleks? Vastuseid pole. Kuidas sama allkiri oleks hoopis teisiti kõlanud, kui oleksid oma nugissilma kujutanud, ütleme, vändaga käes kombaini ees, tunked õlilaigulised, õhetavad põsed kriimulised, aga mootor pahvib suitsu ja tüdruku silmad hõiskavad: käima sain! See oleks rõõm õnnestumisest, võidust, näitaks uhkusega inimest, kes on looduse ja omaenda kätega loodud keerukate masinate valitseja, käskija ja isand. Elu on liikumine, alaline võitlus, kokkupõrked ja — võit. Kunst peab olema aktiivne, esireas ründav, aga sinu «Sõidame» on kiretu ja jahe, kuidas temal ka ei kõrvetaks päike. Aga ükskõikne, registreeriv kunst on surnud kunst.»

«Oled sina täna vast hoos!» imestas Varbla. «Sa ei jäta minust kivi kivile. Minu austus sulle, ma ei teadnudki, et sul nõnda terav silm on. Kuid võin su paari

sõnaga päästa asjatust peamurdmisest: «Sõidame» on konfliktituse teooria ohver. Ehk kui veelgi tarvitada moodsat terminoloogiat — ta on elu lakeerimise õieke.»

Tuul vaatas küsivalt Varblale. Püüab ta mind narrida? Varbla ilme oli rahulik, tõsine, üksnes silmad olid pilukil ja läikisid kavalalt.

«Mina olen alati olnud kõikide kunstide piiramatul vabaduse poolt,» jätkas Varbla hetk hiljem. «Aga ma ei ela väljaspool aega ega ruumi, ma pean arvestama sellega, mida kunstnikult nõutakse. Omavahel öelda — «Sõidame» on suures osas lõiv avalikule tellimusele. Egas mina pole süüdi, kui aasta hiljem kurssi muudeti...»

«Mingit kurssi pole muudetud, ainult mõned liiga agarad edasitormajad on tagasi õigetele roobastele kutsutud. Kunstil on võimsad tiivad, ta võib meid kanda minevikku ja tulevikku, näidata elu igapäeva ja unistuste sära, kuid ta ei tohi jalge alla tallata elu tõde kõigi tema mitmekesisuste ja raskustega.»

«Ma kardan, et meie läheme oma arutlustes liiga kaugemale,» naeratas Varbla. «Unustame, et me pole kahekesi ja mis meile on huvitav ja põnev, on võib-olla meie külalisele igav.»

«Oh ei!» protesteeris Linda. «Ainult ma arvan, et Tuul «Sõidame» puhul siiski liialdab. Mulje on ju erk, rõõmus ja suvine, teos julgustab vaatajat. Mind segavad ainult värvitoonid, need nagu pole kooskõlas teose sisuga.»

«See'p see ongi,» ütles Tuul. «Varbla valitseb nõnda suurepäraselt maalitehnikat, et see kipub matma kõik muu enda alla. Ka sellel pildil pole värvide ja meeoleu, süžee ja teostuse vahel kooskõla...»

«Nüüd lähed sa küll liiga kaugemale, kui kipud kunstnikele juba värvidegi valikut ette kirjutama,» tõrjus Varbla. «See on nagu käekiri, millega üks kunstnik eraldub teisest.»

«Õige. Kuid teostus peab olema kooskõlas ideega. Sinu kunstis just seda kooskõla ei ole. Sinu tungleb midagi, otsib väljapääsu, kuid pais näib olevat liiga tugev. Tahaksin kord asjaliku kaalutluse asemel näha maal is kogu sinu hingepurset. Aga praegu ma lihtsalt

ei mõista sinu kunsti olemust, sinu püüdlusi, sinu rõõmu ja viha.»

«Kunstis on alati olnud ja on ka praegu küllalt suur protsent müstikat...»

«Jäägu müstika posijaile,» ümises Tuul. Ta tuju oli lõpuni rikutud. Milline rumal, lausa koolipoisilik ägedus, hullempi: milline eht koolipapalik targutamine, tõe ja õiguse tagaajamine. Tuul tundis end süüdlasena, tal oli piinlik ja ta nihutas end järgmise maali ette. Küllap Varbla nüüd muheleb, et vaata vanapoissi, kuis lööb noore kena naise ees lõkkele, upitab ennast ja püüab teisi tibatillukesteks vähendada...

Tuul teeskles, nagu uuriks ta kõrvalrippuvaid maale, ja eemaldus tasahilju. Ja kui temas teab-kust sähvatas mõte, et võib-olla oligi tema puhangu üheks varjatud põhjuseks tahe Linda silmis mustata kunstnikku, kes ei püüdnudki varjata oma huvi ja tähelepanu neiu vastu, oli Tuul sellest nõnda üllatatud ja rabatud, et ta lip-sas kõrvalsaali, laskus sealt alla riiteruumi ja kiirus-tades, otsekui põgenedes väljus tänavale.

Varbla ja Linda ei lahkunud niipea «Sõidame» eest. Kui Varbla tusk Tuule ootamatust kriitikast kahanes, imestas ta summutatud häälel:

«Ma ei mõista, millega olen ära teeninud Tuule paha-meelehoo...»

«Ega ta halva pärast. Ta on ikka selline: kui midagi kaua ja väga teda koormab, siis ta lõpuks prahvatab nagu püssirohi.»

«Tunnete teda ammu?»

«Sellest ajast saadik, kui mäletama hakkas.»

«Mõistan. Siis on teil olnud nõudlik kunstiõpetaja.»

«Ilma Tuuleta ma ehk tõepoolest ei oleks õppinud looduse kõrval nägema ilu ka kunstis.»

Varbla vaatles oma maali pilukil silmi, nagu kaaluks, kuivõrd on õiged Tuule ägedad sõnad. Lõpuks kõneles ta:

«Tjaa, peab tõe au andma, et Tuulel on terav silm... mõnes suhtes. See, mis ta rääkis värvidest, on mitmeti õige. Ma tõepoolest katsetasin, tahtsin näidata, et pole ei rõõmsaid ega sügeid värve, vaid et nad on ainult toormaterjal, mis oskuslikul kasutamisel alati annavad edasi autori poolt kavandatud meeleolu.»

«Kas meeleolu saab kavandada?»

«Kunstnik peab olema ka selleks võimeline. Ei saa ometi igavesti nagu tõrvik põleda vaimustuse, viha või ka armastuse leegiga. Pärast inspiratsiooni algab kuiv ateljeetöö, mis kuigivõrd ei erine teadlase eksperimen-tidest. «Sõidame» on üks seda laadi katse, minu kui kunstniku uurimus värvidest, valgusest ja varjust, nii nagu kogu minu kunstnikutegevus, nagu kõik minu senised nii suured kui väikesed maalid on olnud ainult üheks pidevaks õppuse ja katsetuste reaks. Nad on ettevalmistavaiks lülideks tõelisele loomingule. Ma ei peta end, ma tean, et kõik, mida minult seni on nähtud, on tühine, on üürike nagu õielehed: kui kaunid nad ka poleks, aga tuleb tuulehoog ja neid pole enam. Mul ei ole sellest kahju, sest ilma tööta ja treeninguta ei saavutata küpsust. Ma usun, et varsti, üsna varsti olen võimeline looma teoseid, mida enam ükski juhuslik tuulepuhang ära ei puhu. Sellise maali tahak-sin...»

Varbla takerdus poolel lausel, nagu tabanud end mõttelt, mis on liiga järsk ja uus, et seda välja ütelda.

«Tahaksite?» ergutas Linda.

«Tahaksin pühendada teile.»

«Mulle? Võhivõõrale inimesele?»

«Mul on tunne, nagu tunneksin teid juba ammu. Kas teiega pole kunagi juhtunud, et kõhtate inimest esimest-teist korda, aga tunnete end vana hea tuttavana? Igal inimesel on kusagil siin,» — Varbla pani käe rinnale — «oma sümpaatia, igaüks kannab endas oma ideaali algkuju. Ta sageli, võib-olla isegi enamasti ei oskaks teda kirjeldada, aga kui elus kohtab sellele sarnast, tekibki tunne põlistest ja lähedastest sidemetest. Kardan ainult ühte... kardan, kas mul jätkub jõudu teieväärilise kunstiteose loomiseks.»

«Milleks sellised tühjad komplimendid?»

Linda vaatas nii tõsiselt ja nõnda etteheitvalt Varblale otse silma, et see kohmetuse varjamiseks kõrvale pöördus, nagu otsiks ta Tuult.

«Meie karmi kriitikut polegi näha,» ütles ta. Nad käisid läbi kõik näituseruumid, aga Tuult ei leidnud.

«Vaata kus reetur, jättis mu üksinda,» kurjustas Linda.
«Tõepoolest kummaline komme sõnakestki lausumata kaduda,» imestas ka Varbla, aga endamisi kiitis Tuult.

Nad ei jäänud enam kauaks näitusele, heitsid veel vaatamata kunstiteostele vaid põgusa pilgu ja lahkusid.

Päike oli kadunud majade taha, ainult puud Toompeal õhetasid veel. Varbla peatus lillemüüja ees, valis kaua, lõpuks ulatas Lindale kimbukese.

«Sügislilled,» peitis Linda oma ümara lõua jahe-
daisse ja niiskeisse õitesse. «Mulle meeldivad sügise kurva värvid.»

«Ka mulle! Näete nüüd, kui paljus meie vaated ja maitset ühtivad. Sügis on lähenemine surmale, aga millise pidulikkusega, millise värvide küllusega loodus end selleks ehib! Just kui valmistuks suurele peole.»

«Praegu on Kurenõmme metsad kõige kaunimas sügisrüüs...»

Linda pilgus oli nukrat igatsust.

«Kunagi, kui aega saan, võtan sügise tõsiselt käsile. Olen mitmel korral proovinud sügismetsa maalida, aga see pole mul rahuldavalt õnnestunud. Ei taba õiget meeleolu. See on minu needus, et ei suuda leppida väikesega ja vähesega. Mina...»

Vaikis. Milline oinas küll olen, mõtles, vattran kogu aeg ainult iseendast.

«Teil on igav?» küsis.

«Ei, mulle meeldivad rahutud ja rahulolematud inimesed.»

«Ma peaaegu mitte midagi ei tea teist...»

«See pole mingi õnnetus. Olen nõnda väike ja tavaline, et minust polegi midagi teada.»

Ent Varbla päris ja usutles, ja kui kuulis, et Linda on metsaülem, ei katsunudki ta varjata oma üllatust.

«Aga kelleks teie mind pidasite?» uudishimutses Linda.

«Ma isegi ei tea... Kuid ennem oleksin arvanud kooliõpetajaks. Metsaülem! Oli aeg, kus ka mina unistasin metsaülema-ametist. See oli enne, kui astusin kunstikooli. Kuid minusse on alatiseks jäänud hea annus kadedust kõikide metsaülemate vastu. Päevad

läbi ainult mets, ja jahti pea nõnda palju, kui süda lustib!»

«Käite jahil?»

«Kui vähegi aega saan...»

«Siis sõitke Kurenõmmele jäneseid küttime.»

«See on alles idee! Tulen, kindlasti tulen!»

Kui ta kuulis, et Linda on komandeeritud linna ainult kaheks nädalaks, ta kohkus.

«Täna on pühapäev,» arutles ta. «Ütlesite, et kursused lõpevad laupäeval? Meile on seega jäänud ainult kuus päeva.»

«Meile?»

«Jah, meile. Teie oleksite südametu, kui ei annaks mulle võimalust näha teid igal nēist kuuest päevast.»

Linda vaikis. Ta ei olnud südametu inimene...

3.

Kunstnik Varbla ja metsaülem Tammik kohtusid iga päev. Korra käisid teatris, ühe õhtu istusid lämmkuumas kinosaa-
lis. Paaril päeval tuli Varbla Lindale ministeeriumi juurde vastu ja nad jalutasid läbi linna.

Tuulel oli palju tööd, tal polnud aega osa võtta nende ekskursioonidest. Korra kangutas Linda ta siiski toast välja ja nad käisid üheskoos Metsakalmistul. Tuul oli vaikivam ja mõtlikum kui harilikult, kuid teised ei märganudki seda.

Hommikupooliti töötas Varbla innu ja hooga, ta väike natüürmort sügise rikkalikest andidest edenes jõudsasti. Ta ei poetanud maalist Lindale sõnagi, ta lootis selle lõpetada pühapäevaks ja anda Lindale kingiks kaasa. Alustatud juba varem vahepealse näpuharjutustööna, millele Varbla suuremat tähtsust ei omistanud, töötas sellest nüüd välja kasvada meeldiv ja ilmekas kunstiteos. See on ikka nõnda energiliste, alati pakitsevate ja pulbitsevate isikutega, kelles iga uus huvi ja kiindumus toovad kaasa kõikide võimete ja oskuste kasvu, kes nagu ahjud iga kivisööpanga lisamisel hõõguvad uut soojust igasse suunda. Ent igal päeval juba aegsasti enne Linda kursuselt vabanemist tõm-

bas ta katte maalile, riietus aegamisi ja oli alati esimesena kokkulepitud kohas.

Varbla oli tähelepanelik ja hoolitsev, ja ta ei piirunud ainult väliste pisasjadega, vaid paindus nagu tapulill ka Linda mõtete ja tõekspidamiste järgi. Varbla tundis hästi pealinna, ta jutustas huvitavalt Tallinna vanadest ehitustest, maalilistest tornidest ja kindlusemüüridest. Aga kui Linda sellest tüdines ja võttis suuna üle majakatuste paistvale ja kaelkirjakuna koogutavale kraanasõrestikule ja jõudis välja tellinguis majadeblokini, oli Varbla tarkus otsas ja ta pidi töölistelt järele pärima, mis hoonet nad ehitavad.

«Teie teete minust uue inimese,» naeris ta ise hiljem. «Uue ja parema.»

«Seda ma küll ei usu, et parema,» tõrjus Linda naerdes.

«Küllap see on vihje mu kurjusejutlusele meie tutvumise esimesel õhtul...»

«Kui sellele mõtlen, jooksevad mul praegugi hirmujudinad üle keha. Ma ei uskunud teid juba siis, mõtlesin kohe, et ainult teesklete, katsute provintsitüdrukut kohutada. Inimene, kes nõnda kurjusesse usuks, oleks külma südamega inimene, kes ka ise ei kohkuks tagasi halbade tegudest.»

«Ja teie ei usu, et mina oleksin selleks võimeline?»

«Ei usu,» vastas Linda vaikselt. «Ega te ole mõni kahe näoga Jaanus.»

Varbla vaatas neiule suurte, vaimustusest säravate silmadega.

«Tõepoolest, kui maailmas oleks palju teietaolisi...»

«Ärge lobisege!»

«Ma räägin täiesti tõsiselt. Ma usun nüüd nagu teiegi, et elu alus ja eesmärk on headus ja ilu, et tuleb võidelda ülekohtu, kurjuse ja inetuse vastu!»

«Nüüd te pilkate mind...»

Varbla ilme oli kurb, kurb ja solvunud.

«Teie ei usu mind, aga minule on iga teie sõna nagu evangeelium. Mida usute teie, selles olen veendunud mina, mis meeldib teile, seda jumaldan mina, kõike, mida vihkate, ma põlgan.»

Seda kõike oli ka Linda ise juba märganud. Algul suhtus ta Varbla tähelepanelikku hoolitsemisse ja

järeleandlikusse umbusu ja ettevaatusega: kas polnud see kõik kunstnikule ainult väike mööduv vahemäng? Ta unustas oma kartuse kiiresti. Varbla ümbritses teda sooja, lihtsa ja siira sõbralikkusega, nende vaated elule ja kunstile ei pörganud enam nõnda järsult kokku nagu kahel esimesel päeval, nad võisid rääkida ja lobiseda terved öhtupoolikud ja kunagi polnud igav ning aeg lendas mööda kiiremini, kui oleks tahtnud.

Armastus oli Lindat seni ainult paaril korral ja üksnes mängeldes ja tiivaotstega puudutanud. Ta oli esimest aastat ülikoolis, kui hakkas jumaldama — just nõnda pihtis ta oma sõbratarile — üht õppejõudu, mitte enam noort, kuid imposantset dotsenti, kellel olid kaunid hallid meelekohad, sirge kasv ja mahe, sügav hääl. Kui suurepäraseid seiklusi ta jutustas! Egiptusest, Marokost, Indiast, Kesk-Aafrika ürgmetsadest, kui palju oli näinud, kui palju teadis ja kui palju — sellele ta delikaatselt küll ainult vihjas — oli läbi elanud ja kannatanud. Kui Linda sõitis kevadel õppemetskonda praktikale, kuulis ta seal, et dotsent polnud oma elu jooksul kordagi välja saanud Eestist, oli kurje keeli, kes lisasid, et isegi mitte Tartust, ja Linda unustas teisel-kolmandal nädalal nii dotsendi hallid juuksed kui ka sügava hääle. Palju pikem polnud teise armumise lugu. Seekord köitis teda kursusekaaslane, mustatukaline ja süngeilmeline noormees, kes deklameeris Shakespeare'i, jalutas öösiti surnuaial ja ei tunniustanud ainustki autoriteeti maailmas. Ta kutsus Linda õhtuks kohtama. Vaevalt olid nad jõudnud inimesterohkelt tänavalt Toome pöösaste varju, kui «Hamlet» haaras Lindal ümbert kinni ja püüdis suudelda. Linda kohkus hirmsasti ja lõi oma väikeste, aga valusate rusikatega kogu jõust poisile näkku, nii et see karjatades saagi lahti laskis. Kohkumus andis kiiresti maad vihale ja Linda sööstis rusikais käsi poisi poole. Ent teist korda tal lüüa ei õnnestunud, sest osutus, et peale pikkade tukkade olid poisil ka pikad ja üpris väledad jalad.

Linda vahekorrad tuttavate noormeestega olid lihtsad ja usalduslikud, tal oli lähedasi sõpru nii poiste kui tüdrukute hulgas. Ta ei unistanud tundmatust printsi ega kohtumisest ulja kangelasega. Armastus oli salapärase, oli põnev, kuid temas polnud midagi müsti-

list ega üleloomulikku. Linda tõrjus rahulikult tagasi kõik lähenemiskatsed, aga kui Viia kunagi südame-täiega prahvatas, et küll näed, vanatüdrukukuks sa jääd, ta ainult naeratas heatahtlikult.

Kui keegi oleks pühapäeval pärast «Deemoni» eten-dust ja õhtusööki küsinud, kas ta võiks armuda Varb-lasse, oleks Linda imestunult õlgu kehtanud. Jaa, too kunstnik on ju huvitav inimene, temas on hoogu ja tuld, ta välimus on meeldiv (kuigi pisut liiga silmator-kavalt rietatud), kuid armuda? Meie maitsed, meie vaated ja meie arusaamised elust näivad olevat liiga erinevad.

Sellest oli möödunud ainult mõni päev. Keegi ei päri-nud Lindalt midagi, kuid ühel õhtul vupsatas see küsi-mus, iseenesest nagu kork veest Linda ette.

Juhtus see siis, kui Linda, saabunud pikalt jalutus-käigult Lasnamäe taha, riietus lahti, et heita magama. Sel päeval kõndisid nad kaua, läksid peaaegu Lehm-jani ja laia kaart tehes tulid ümber lennuvälja Lasna-mäele. Nad seisid tuulisel Lasnamäel, jalge ees õhtu-hämaruses suigatav ja siis nagu ärkav ja tuhandeid silmi pilutav linn. Varbla rääkis sel õhtul vähe, ta ilme oli mõtlik ja Linda pärimisele heitis algul käega, et ah ei midagi, aga hiljem ütles:

«Ma isegi ei tea. Kurb on... ja valus. Päevad nagu tuiskavad mööda...»

Linda mõistis, millele viitas Varbla, ja pöördus kõr-vale. Nad ei kõnelnud sellest rohkem, kuid lahkumine oli vaikne ja nukker. Ja äkki see küsimus!

See ei ole võimalik! tõrjus Linda ja lipsas sängi. Tõsi, ta on veetnud kogu vaba aja Varblaga, kuid mis on selles iseäralikku? Tuul jahib iga päev oma noorte kunstijüngritega ja õhtuti kaob ei tea kuhu, kursuse-kaaslastel on aga igaühel oma tuttavad ja asjaajamised. Varbla on huvitav inimene ja kindlasti hea kunstnik, rääkigu Ants mida tahes, ta ei ole veel kaugeltki oma vii-mast sõna öelnud. Kui meeldivaid etüüde sündis Varbla käte all otse Linda silme ees. Tõsi, — Linda naeratas lõbusalt — mind ta joonistada ei oska. Kuidas ka kat-setab, ikka ei tule õige välja. Varbla ütleb, et süüdi olevat minu silmad, neis ei olevat püsivust, neis olevat kümme küsimust ja kümme naeratust koos. Ta muidugi

naljatab... Ükskõik, et ta mind joonistada ei oska, temaga on ikkagi hea ja kodune olla. Tõepoolest, oleks raske meenutada, millest just vesteldi paljude, kuid nõnda lühikeste tundide jooksul, mis nad veetsid kahe-kesi. Varbla ei väsitanud ega tüüdanud, nagu olid väga kiiresti igavaks korrutamiseks muutunud ta seniste aus-tajate jutud.

Või siiski? tõmbas Linda jaheda lina kuuma lõuani. Ei, ei — see kõik pole midagi!...

Laupäeval oli kursuste lõupäev. Kõik oli räägitud ja kuulnud, kõik olid kaelani tüdinenud, ent nüüd ilmus ülemusi ja ülemuste ülemusi, kes olid veendunud, et just nende sõnad tulelontidena valgustavad kodu-kohtadesse tagasipöördujate teed, ja pildusid neid lonte kes tunni, kes poolteist. Nii möödus kindlaksmääratud aeg, raekoja kell lõi kolm ja osutid lähenesid juba nel-jale, kui öeldi viimased sõnad ja kursuselased nagu kärsitud koolilapsed tunglesid rüsinat avatud ukse poole.

Oli küll kokku lepitud, et Varbla ootab kohvikus, aga kui möödus kolmas pärastlõunatund, maksis kunst-nik arve ja rühkis tõtates üle Toompea. Veendunud, et loengud alles jätkuvad, toetus ta ministeeriumi hoone lähedal kasvava igivana pärna tüvele ja manas näole ükskõikse ilme, nagu jälgiks ta vaid puhtast igavusest möödujaid ja püüaks lugeda nende mõtteid.

Kui Linda väljus, ootas Varbla, kuni neiu kursuse-kaaslastega kiirustades jumalaga jättis.

«Heldeke, ootasite vist terve igaviku!» ruttas Linda lõpuks kunstniku juurde.

«Mitte just kaua... Aga on siiski juba hiljavõitu. Võib-olla muudame marsruuti?»

«Milleks? Küll jõuame. Või pelgate pimedust?»

Ei, Varbla ei peljanud pimedust. Ta oli koos Linda Tammikuga valmis sõitma kas või Põhjanabale, mis oli selle kõrval jalutuskäik Viimsi. Bussiga Viimsi ja jalgsi tagasi Tallinna, nii oli neil juba mõni päev varem laupäevaks matkaplaan koostatud. Ministeeriumi kuld-suud pöörasid pahupidi nende graafiku, aga sellest polnud suuremat häda, sest teekonna lõppaeg oli nagu-nii kindlaks määramata.

Viimsis nad peatusid Varblale tuttava kaluri juures. Põhjaõnged olid andnud hea loomuse, suitsuahi tossas

igast pilust ja praost ning kajakad tiirlesid ja kisasid pahaselt, nagu endale saagist kümnist nõudes. Merel loksus aeglane ja laisk laine ja igal tema harjal sähvisid päikesekiired nagu välgud.

Linda ja Varbla istusid vaikides, külg külje vastas kitsal kadakavarbadest pingil, ümberringi merevee, kivide vahel madalas vees õõtsuva adru ja mörkja lepa-suitsu lõhn.

Habemik kalur tõmbas välja esimese resti. Angerjad läikisid tumepruunilt, üks ja teine oli kuumusest pakatanud, nii et paistis valkjasroosa liha. Ja mis on maitsavam värsket, palav-kuumast suitsuangerjast, kui teda süüa otse peolt?

Kui tõllarattasuuruseks paisunud veripunane päike oma alumise serva merevoogudesse kastis, nagu jahutaks päeva jooksul endasse kogunenud kuumust, hakkas kaugelt merelt kostma mootorite ühetasast pobinat ja sellejärel ilmus silmapiirile püügiretkelt koju-pöörduvate kalurikolhoosi paatide pikk rivi. Varbla ja Linda tõusid, et minna tagasi linna.

Merivälja hooned juba tukkusid puude varjus, kui nad sealt möödusid. Piritale läksid nad piki mereranda. Üksikuid hilinevaid tuli neile vastu, kahekesi nagu nemadki. Veepinna lähedal oli liiv kõva ja sile nagu triigitud ja vahutava pitsiga laine valgus tasa vulisedes tagasi, paljastades väikestest läikima lihvitud värvilistest konnakarpidest kireva kee.

Meri oli tumehall ja vonkles raskelt ja aeglaselt nagu elavhõbe. Hiline kajakas kukkus temasse nagu kivi, tõustes rõõmsalt kiljudes, nokas värelev kala. Veepinnal aga jooksid laiali rõngad, harvenedes, hõrenedes ja sulades ühte lõputu veeväljaga enne, kui jõudsid kaldani.

Sügispäeva soojus lahtus kiiresti, tuulehingus oli jahe ja võbin jooksis üle Linda.

«Teil on külm!» kohkus Varbla ja laotas mantli, mida kogu aeg käsivarrel kandis, neiu õlgadele. Ta ei võtnud kätt ära, vaid surus Linda enda vastu. Linda pööras tema poole oma näo. Varbla hallid silmad hiilgasid lähedal, lähedal...

Varbla tahtis minna linna jalgsi, aga Linda polnud nõus. Ta tahtis olla üksinda, ainult iseendaga. Ta kar-

tis, et sõnad peletavad või muudavad igapäevaseks suure ja ilusa, mis teda täitis. Tõeliselt suurte ja puhaste tunnete jaoks leitakse sõnu laval ja algajate luuletustes, elus on sügav elamus enamasti tumm. Nõnda istus ta bussis vaikivana Varbla kõrval.

«Ära saada mind, palun, kaugemale,» peatus Linda juba eelmisel tänavanurgal enne Tuulte maja.

Varbla haaras ta käest, nagu kartes, et tüdruk otsekohe põgeneb.

«Veel kord palun sind: lükka ärasõit kas või üksainus päev edasi.»

«Ei,» vastas Linda kiiresti. «Ma sõidan homme.»

«Ma ei näe sind siis terve igaviku!»

«Ootan sind varsti Kurenõmmele... Nägemiseni!»

Tõusis kikivarvule, surus põgusa suudluse mehe huulte ja ruttas joostes minema.

4.

Metsavaht Kaarel Tammik oli rahutu nagu karu lume-eelseil päevil. Tundus, nagu oleks Linda kodust ära juba terve igaviku, ja viimased päevad venisid nagu varahommikune udu luhahinamata kohal.

Kaarel polnud kõrget kasvu, aga ta oli nagu teras, silmadki olid tal terasevärvilised. Silmanurgist jooksis tal meelekohtadele laiali kiirtevihk nagu ikka meestel, kes terveid päevi on väljas ereda valguse käes või kes palju ja südamest naeravad. Kaarel armastas puhuda vigurijuttu ja naeris kogu südamest iga kuulnud hea nalja puhul, kusjuures paistsid ta tugevad ja valged hambad, mis vaatamata paljudele eluaastatele olid tal kõik alles ja tervedki. Ilmlõpmata tossas Kaarelil suunurgas väike kõveravarreline madruse piibutõbi, ja kui ei tossanud, siis hambus rippus ikkagi. Ka jahil ei võtnud ta piipu suust. Juhtus kord, et kui Kaarel ronis üle lattaia, kukkus piip kohevasse lumme, ja kuidas Kaarel ka ringi tuulas, jäigi kadunuks. Pool tundi hiljem põmmutas Kaarel — jänesele mööda! See oli nõnda uskumatu, et isegi vana jahikoer jäi pead kallutades ja kõrva kikitades peremehele otsa

vaatama. Imestasid teisedki jahilised, nii et Kaarel lõpuks torises: mis imet seal, kui inimene kaotas kompassi!

Oma ootamisärevuses kippus Kaarel kõikjal Viiat abistama, kuni see pahvatas:

«Ära keerle siin ühti jalus nagu värten! Ikka: kas part saab ka igast küljest pruun? Ega sa ei unustanud tomatite jaoks hapukoort? See ja teine, kolmas ja neljas. Mine parem bussile vastu, jääd veel hiljaks...»

Bussini on aega veel oma kaks tundi, aga tema muudkui, et jääd hiljaks! torises Kaarel endamisi. Ta laadis piibukaha täis, sügas Paukit kõrvade tagant, tõi pliidi ette sületäie peeneks lõhutud kuivi puid, kinnitas uue paelaga kepi külge päevalille, mis oma suure kollase uudishimuliku silmaga piilus üle aia ja põõsaste mere poole. Hiljaks? Mine sa tea, võib-olla on Viial seekord omastkohast õiguski. Pole küll kuulda olnud, et buss enne sõiduplaanis ettenähtud aega oleks iialgi kohale jõudnud, aga inimene pole selgeltnägi, ta kunagi ei tea, milliseid takistusi võib saatus ta teele veeretada. Mõni tuttav peab kinni või...

Kaarel ei osanud rohkem midagi välja mõelda, mis võis takistada tema kilomeetrilist teekonda metskonna kantselei juurde, kus oli bussipeatus, kuid surus siiski roheline, servaga mütsi pähe, oskas nõnda pilgu peeglist heita, et Viia kõikenägevad silmad seda ei märganud, ja ütles:

«Lähem siis pealegi... Võib-olla astun enne korraks taimeaeda sisse. Seal üks peenar nagu tõmbab kollaks...»

Ei tulnud vastu ei tuttavaid ega võõraid, puukool jäi liiga kaugele kõrvale, et sinnaminekut üldse tõsiselt kaaluda oleks maksnud, ja nõnda oli Kaarel esimesena kohal, kus oli maasse löödud kunagi valgeks värvitud, nüüd aga lihtsalt määrdunud post sildiga: «Bussipeatus». Kaarel istus lagendiku servale laiakroonilise männi alla. Puu oli haraline ja nagu tuuli ja torme tagasi tõrjudes sirutas kõik oma sitked ja sõlmelised oksad mere poole. Siit oli hästi näha tee, mis kollase ussina väänles puude ja põõsaste vahelt välja tühjade põldudeni, et seal sirgjoones söösta külla. Nagu metsavahi maja, nõnda ka metskonna hoone oli

üksik, ainult selle vahega, et siin algas juba asustatud ala ja et maja ümbritsevate harvade mändide vahelt paistsid kolhoosi laiad põllud ning nende sekka roheliste saarekestena kolhoosnikute laialipillatud elamud.

Aasta, mis Linda oli siin ülemaks, oli palju muutnud metskonna hoonet ja tema ümbrust, egas metsnik Varas asjata öelnud: «Näha kohe, et perenaine majas.» See oli sulaselgeks kiituseks. Vähe sellest, et maja oli värvitud ja remonditud, endine lage, ainult kasteheina-kõrsi ja halle samblatorte kasvatav ümbrus oli täis istutatud kümneid liike põõsaid ja puid. Veel tosin või vähemgi aastat, ja Kurenõmme metskonna kantseleisse tulijad kõnnivad nagu pargis.

Kaarel toetas pea männi pahklikule ja pakatanud koorele. Päike paistis talle otse näkku. Ühel pool kohises meri, teisel pool sosistas mets. Kahele suurele väsimatule äiutajale ei suutnud öösel vähe ja rahutult maganud Kaarel vastu panna, ta ei märganudki, millal lipsas suust piibunosu, hääletult kukkudes hallile pehmele põdrasamblale. Ja nõnda Kaarel ei näinudki, millal punane buss peatuskohale veeres. Kui ta valju röögatuse peale silmad avas, kobisid kauasest istumisest kangete jalgadega sõitjad juba järsust trepist alla. Nõnda juhtuski, et kuigi Kaarel oli kõigist kõige enne kohal, ometi ta hilines: Linda seisis juba teeveerel, sirutas end ja vaatas otsivalt ringi. Nüüd polnud ka Kaarel enam kaugel.

«Tere, isa!» hüüdis Linda juba eemalt, ja pelgamata nii tuttavaid kui võõraid, haaras isal kaelast, surudes hetkeks oma pehme põse Kaarli lõua vastu. Kui hea, et hommikul lõua puhtaks kraapisin, vilksatas mõte Kaarli peas. Aga mis ta nüüd sedasi, hakkab kõigi nähes kaela nagu linnainimene... Endamisi aga muheles, ja et Linda ta nagu ei näeks, kummardus pakkide kallal kohmitsema.

«Olin siin juba varem... aga jäin kantseleisse askeldama. Kas lähme kontorist läbi?»

«Ei. Otse Kurenõmmele!»

Vaidlesid pisut, kumb võtab suuremad kompsudkohvrid, ja läksid. Kaarel püüdis algul vastata kõigile talle esitatud küsimustele, kuid peagi oli rahul, kui jõu-

dis midagi kohmata igale kolmandale. Juba oli pool maad seljataga, kui Kaarel paigale jahmus:

«Oh sa sarviline!»

«Mis on?» kohkus Linda, kuuldes isa kõige kangema-kraadilist vandesõna.

Kaarel pööras taskud pahupidi — piipu polnud. Kuid mida laev kaptenita ja püss kirbuta, seda metsavaht Kaarel piibuta.

«Ju ta kukkus männi alla, kui tuk... kus kröömike jalgu puhkasin. Jooksin tagasi...»

«Pea'nd!» Linda kohmitses kandekotis, õngitses sealt väikese pakikese. Kui kooris paberi ümbert, jäi peole piip — veel lühemavarrelisem, veel tõbim kui endine.

Kaarel pistis piibu hambu.

Rõõmsatena ja käratsevatena jõudsid nad Kurenõmmele. Pauki oli nagu meelest ära, hüples ja kargles, tahtis oma pika roosa keelega kas või üksainus kordki üle perenaise näo tõmmata. Üksik kõrge kask laiade mändide vahel oli jäänud hoopis hõredaks, jalge all kahises kollaseid lehti. Pruunikate männitüvede vahelt sinetas merelaike, kuldnokad laksutasid puude ladvus, nagu lahkumiskontserti andes. Kõik oli kaunis, kõik oli kodune ja armas ning Linda haaras ikka veel rahutu Pauki esikäppadest ja tiirutas temaga, kuni koer pahaselt niuksatas: keelega limpsata ei luba, aga tantsitab nagu karu!

Kõik üle vaadanud, end pesnud ja korraldanud, istuti lauda. Oli see alles pidusöök! Pardipojad olid paras-ühtlaselt pruunid, Linda poolt kaasatoodud subrovka mitte liiga kibe ega ka liiga magus, ja Viia lõi veel rohkem lõkendama ja särama, kui Linda teda magustoidu eest kulinaaride kuningannaks nimetas. Mis see täpselt tähendab, Viia ei teadnud, kuid kuningannaks polnud teda seni keegi nimetanud, kogu aeg ikka: va Viia, või koguni — va vanapiiga!

Möödus päev, veeres õhtule teine ja Kaarel hakkas aimama, et Linda esmaspäevane ülemealikus ei tulnud ainult kodu- ja isanägemise rõõmust, vaid et pidi olema veel midagi muud, midagi hoopis suuremat ja sügavamat, midagi nõnda sügavat, et sellest ei räägita temalegi, Kaarlile.

Kaarel ei rutanud pärima. Ta elupäevad olid möö-

dunud puude, loomade ja lindude keskel, kus midagi ei torma ega kujune üleöö, ta teadis, et kõigeks on vaja kannatust ja aega. Ta ei teadnud ju ka, kas Linda üldse rääkida tahab. Lindal polnud saladusi isa ees, kuid ta ei ole enam plika ja tema, Kaarel, on siiski talle ainult isa.

Lindale olid need pakilis-palavad päevad. Metskonnas oli tema äraolekul mõnigi asi edasi lükatud — küll metsaülem tuleb ja ise lahendab! — ja päevad kulusid hilisõhtuni, sageli poole ööni küll kantseleis, küll väljasõitudel mööda mereranda looklevat metskonda.

Igal tundel on oma mõõt, kuid rõõmu anum on küll kõikidest kõige väiksem — pole kuigi paljudest tarvis ja juba ajab ta üle, inimene muutub heldeks ja tahab, et tema rõõm soojendaks kõiki teisigi. Ja Linda rõõm oli nii suur, et ta uskus: pole kogu maailmas teist nõnda õnnelikku inimest. Nii pakitsevat rõõmu oli isegi metsade üksinduses kasvanud Kaarel Tammiku tütrele võimatu ainult iseendale hoida ja laupäeva hommikul enne tööle minekut küsis ta Kaarlilt:

«Tirbikus oled käinud?»

«Kuis siis,» tegi Kaarel ükskõikse näo.

«Kevadel oli seal palju ematetri lendamas...»

«Tirbiku on tetrede põline pesitsuspaik.»

«Jätsin endale homseks vaba päeva, kui läheksime hommikul jahilõhne proovima?»

«Minna ju võib...»

Hommik oli nagu linnujahiks loodud — kasterohke, peaaegu tuulevaikne.

Linda ja Kaarel jõudsid Tirbikusse, kui kõrgemate puude ladvad löid päikesekiirtes kumama. Tirbiku mets saeti neli-viis aastat tagasi ja seemnekülvi ei tehtud, sest selletagi võrsus siia selline haava-, paju- ja kasetihnik, et kohati oli raske läbi pääseda.

«Seisame parajasti pealetuult,» ütles Kaarel pool-sosinal ja langetas püssi õlalt käele. Seda liigutust oli Pauki kaua oodanud, ta tardus paigale, märg tume ninaots tuksles, püüdes lagendikult vastuhoovavat lõhnade-tulva.

«Liigumel!»

Kaarel andis Paukile märku, ja kui erutatud koer ka oli, kuidas ta oleks tahtnud tuhatnelja kihutada vastu

värskete lõhnade hoovustele, mida tasane tuul endaga kaasa kandis, ometi astus ta edasi sammhaaval, tõstes kõrgele oma pikki tähnalisi käppi, nagu kartes neid märjaks teha. Mida tugevamaks ja teravamaks muutusid lõhnad, seda aeglasemalt liikus Pauki, kuni ta äkki poolel sammul tardus, üks käpp ülal. Seal, haavakännu taga losutab teder, pea vilkalt keerlemas sinna ja tänna. Lind märkas juba ammu koera, kuid see on ainult neljajalgne, kes mõistab küll teha valju lärmi, kuid on liiga abitu, et püüda tetre. Kui tema järel ei tule...

Seal nad olidki. Prrrr! tõusis teder lendu. Trahh! käristas pauk hommikuvaikuse, kaikudes mitmekordselt tagasi. Lind võpatas, pöördus siis küljeli, nagu oleks teda haaranud tugev tormi-iil, ja langes püstloodis alla. Lask peletas lendu veel teise, kolmanda, neljandagi tedre, kuid kõik olid liiga kaugel tulistamiseks.

Kaarel lükkas piibu teise suunurka. Ega midagi, uus kompass pole halvem vanast. Pidi sellest juba hüüdma Lindale, kuid kulme kibrutades ainult ümahtas endamisi: Linda just murdis lahti oma püssi, nii et suitsev padrunikest laias kaares eemale lendas.

«Mis, ka sina!» imestas Linda.

«Püss, mait, läks jah kogemata lahti.»

Naeratasid mõistvalt teineteisele: nad olid tulistanud nõnda üheaegselt, et paugud sulasid kokku. Kaarel muheles endamisi: juba kuuskümmend aastat turjal, aga käsi niisama kiire kui noorel. Lindagi oli endaga rahul, sest tulistada tõusvat tetre niisama kiiresti kui Tammiku Kaarel oli auks igale jahimehele. Kaarel ei unustanud ägedat peapesu, mille ta sai juba aastate eest, kui peale ebaõnnestunud lasku kippus Lindat heatahtlikult troostima, et tüdruku kohta lased sa üleliia hästi ja õhtuhämaruses üle puulatvade vänderdava nepi allatulistamine ei õnnestu alati kõige kogenenumalgi kütil. Sellest ajast kujunes neil vääramatuks reeglaks, et töö ja jahil on nad võrdsed, siin pole ruumi ei isalikul õlalepatsutamisel ega tütrelikul hoolitsemisel.

Pauki oli ettevaatlik ja asjalik, kütid ei tulistanud huupi, hea õnne peale, ja kui nad Üüraste järve äärde jõudsid, andis seljakottide raskus end juba õlgadele tunda. Istuti puhkama.

Üüraste on selline metsajärv, nagu neid tihti kohtab vahelduva pinnasega maastikul: ei oja, ei jõge, aga järsku järv. Ei juurde- ega äravoolu, aga allikast pulbitsev vesi on jahe ning karge. Need järved on nagu metsade silmad — sinised, selged ja süütud. Sellest külast, kust tulid jahilised, oli Üüraste küll madala-, kuid siiski kuivakaldaline, aga taamal ümbritses teda pehme, sookailude ja sinikatega kaetud raba.

Päike oli juba õhu soojaks kütnud. Linda laskus rohule ja toetas pea pehkinud kännule. Pool taevast oli kaetud kalasoomuselisel lülilise pilvevõrguga, mis aeglaselt edasi päikese poole nihkus. Valge kõhualusega kiivitaja lendas oma murtud tiibadega siksakiliselt, tõusis üles ja langes samas otsejoones alla, peaaegu puudutades maad. Sirtsus vaid üksikuid laululinde — praegu polnud laulutund; järves sulpsatas haug.

Pauki limpsis jahedat vett. Kaarel nokitses püssi kallal, talle ei andnud rahu tõrge, mis oli ta seljakoti hästikasvanud tedrepoja võrra kergemaks jätanud.

Linda sirutas käed üle pea, sulgedes nad ümber pehme kännu. Ta tundis, et siin, keset looduse vaikust ja rahu, kus kõik oli selge ja avatud, kus polnud ei saladusi ega teesklust, oli võimatu kauem vaikida suurest ja pakitsevast, mis temas juba terve nädala pulbitse- ses ja väljapääsu nõudis.

«Isa...» alustas ta üsna tasa. «Isa, sa ei aima, kui õnnelik ma olen.»

Kaarel pani püssi kõrvale ja võttis hambust piibu, mis ei tahtnud hästi tõmmata.

«Teadagi... Päev on ilus ja ka saak polnud laita...»

«Ei, mitte ainult see.» Linda tõusis istuli, haaras kätega ümber põlvede. «Kohtasin linnas inimest, kes on... kes on sama hea kui sina...»

«Soo-oh!» venitas Kaarel. Ise mõtles: naised on kavalad, keegi neid ei õpeta, aga kuidas oskavad meelitada ja silitada. Sama hea kui mina! Leidis, kellega võrrelda, vana tüügas, nagu ma olen. Küsis:

«Kas ka mõni metsamees?»

«Ei. Ta on kunstnik. Valentin Varbla, oled ehk lehest ta nime tähele pannud.»

Ei, Kaarel kuulis sellist nime esimest korda. Lehte ta luges, aga kui oli juttu kunstist, ei läinud ta peal-

kirjast kaugemale. Kunst oli tema meelest kunstlik kraam ja kunstnikke pidas ta ei-tea-kust pärineva eelarvamuse järgi pisut kergeteks, vähemalt tuulispäisteks. Ta katsus oma pettumust suitsupilve peita.

«Ta tuleb meile. Koos Tuulega, jahile. Ainult ei tea veel, millal üks või teine aega leiab.»

«On ta Antsu sõber?»

«Jah, nad on ammuaegsed head tuttavad. Ants meid tutvustaski.»

Kaarel surus alla ohke. Tuli matta üks salajane lootus. Tõsi, see elas kontvõõrana, Kaarel ei andnud talle kunagi täit eluõigust, kuid ta oli visa nagu karuohakas: katkud kuis katkud, juurejupp jääb ikka sisse. See salalootus oli seotud Ants Tuulega. Antsu ta tundis poisikesest peale, temaga koos olid läbi tallatud kõik Kurenõmme metsad ja luhad, oli istunud pooled ööd malelaua taga, oli visatud pisike pits ja teine-kolmaski ning arutatud maailma elu küll lähedalt, küll kaugelt. Ealt oleks Ants passinud talle pojaks, aga mõtted olid neil võrdsed, ja ei tea kust või kuidas see algas, kuid kord leidis Kaarel, et ta salamisi oli hakanud heietama lootust Antsust kui tõelisest pojast, kui väimehest. Mitte kellelegi Kaarel oma salamõtteist ei iitsatanudki, ta jättis kõik aja ja looduse idandada-kasvatada. Ants ja Linda olid head sõbrad, ja pikuke siis on vahemaa mehe ja naise sõprusest armastuseni? Ent tuli keegi võhivõõras mees ja äkki on temal suuremad õigused Lindale kui temal, Kaarlil... Mis siis ikka, kui Linda pidas toda maalermeisterit Antsust paremaks, ju ta siis peab olema palju väärt mees. Kaarlile ei vilksatanudki võimalust, et tema sellel tähtsal teel kuidagi võiks Lindat mõjutada, ta ise oli selleks liiga iseseisev ja uhke, et piirata teise inimese vabadust.

«Oled sa mulle pahane, isa?»

«Miks pahane!» kobas Kaarel taskuidpidi tikkusid. «Mul on hea meel... Ainult et ta... on kunstnik, ta ei raatsi ju linnast lahkuda, kuidas ja kus te elama hakkate...»

Tõmmu puna jooksis üle Linda põskede ja ta peitis näo põlvede vahele.

«Aga isa! Millele sina küll ei mõtle... Võime elada siin või seal, või ka nõnda — mina Kurenõmmel ja

tema Tallinnas. Ja see on ju kõik kõrvaline ja tühine, küll hiljem selgub. Praegu tahaksin ainult nii väga teada, kas kogu maailmas on teist nii õnnelikku inimest kui mina. Elasin ja mõtlesin: mul on hea isa, Kurenõmme on suurepärane maakoh, oma tööst meeldivamat ei oska ma unistadagi — kas pole ma õnneseen? Kuid polnud veel kõik!»

«Õnn on nagu raha — kummastki ei saa inimesele üleliia.»

Pauki haugatas, ta oli põõsastes ringi nuuskides jänese üles hirmutanud.

«Võta, Pauki, võta!» hüppas Linda püsti ja jooksis järve poole. Haavikuemand ei taibanud hästi, kes tulid tema und segama, ja põõsastikust välja jõudnud, tõusis tagakäppadele ja kõigutas oma pikki kõrvu, aga andis siis jalgadele valu. Linda pöördus tagasi, kauaks ei jäänud ära ka Pauki — jäneseid polnud tema eriala.

«Püüa sa jänest!» naeris hingeldav Linda.

Jah, ega jänese ole õnn, oli Kaarlil juba keelel, kuid neelatas sõnad alla — äkki peab Linda seda lõõpimiseks. Pööras jutu hoopis teisale.

«Kas teeme veel ühe tuuri?»

«Aitab. Las linnud kasvavad.»

Koduteel läks kõige ees Linda. Juba teda huvitas, kas seened on ussitanud või mitte, juba ta laksutas peopesi okstel näägutavale metsnäärile, juba rapsas kobara pihlakamarju. Kaarel sammus mõtlikult, nagu oleks ta jahipaun tühi. Kõige taga lonkis Pauki, saba sorgus: vaevalt sai keha soojaks, nina just hakkas eraldama kõige peenemaid lõhnu ja — lõpp!

Maailmas ei ole kunagi kõigil korraga hea...

5.

Talv ruttas sel aastal tulekuga. Külma jäi püsima juba oktoobris, kaanetades lombid ja ojakesed ning asus tasapisi ka jõe kallale. Ühel vaikselt novembripäeval hakkas madalaist hallidest pilvedest pudenema lumehelbeid, algul valgeid, õhulisi ja õrnu, aga aegamisi tihenes sadu,

hakkas langema pakse ja niiskeid räitsakaid, mis kleepusid näkku ja riietele. Öhtu eel tõusis vinge kirdetuul ja näis, nagu oleks ülal avatud suured luugid, sest lund hakkas sadama nõnda tihedasti, et ümberringi kõik matust halli keerlevasse, kihisevasse, ruttavasse möllu. Hommikuks oli kõik kaetud pehme valge vaibaga. Ei see jää, tänavu teeb veel seitse talve, arvasid paljud inimestargad. Aga Kaarel vangutas pead: seesama lumi jääb talve põhjaks, tänavu tuleb nii sügav talv, et väike mees upub üle pea hangedesse.

Enamasti oli nüüd vaikne, nii et rähni koputustärin männi kuivas ladvas kaugele läbi metsa kajas, äratades üles orava, kes kohkunult oma sooja pesa august välja piilus. Heinamaa oli täis vallatute jäneste jälgi ja hommiku ti suuskadel üle nende libisedes mõtles Linda, et on parim aeg jänesejahiks: ilm pole veel liiga külm ega lumi ülemäära sügav. Kärsitult sirvis ta igal hommikul kirjadepakki, kuni saabuski sõnum Tallinnast: sõidame uueks aastaks.

Pauki oli unine ja loid. Lumi teda ei rõõmustanud, jäneseid olid liiga lollid, et nende tagaajamisega ennast väsitada — juba kaugelt pistsid jooksu, ei varitsemise mõnu ega hiilimise põnevust. Kui Kaarel tõi Kurenõmmele naabermetsavahi tugevajalgse ja lontiskõrvalise Polla, hoidus Pauki põlglikult kõrvale: tema puhast tõugu linnukoera aadliveri ei lubanud silmapilket lähemist lihtsale jänesekoerale.

Enne uut aastat oli päikese Kaar madal, aga Lindale olid need päevad pikad, justkui oleks aeg seisma jäänud. Aja hammasrattad liiguvad aga omasoodu ja saabus seegi päev, millal Linda sõitis saanil Vooluvere jaama, sest lumi oli juba bussitee hangedesse matnud.

Kui piibrinahkse kraega poolpalitus ja talimütsis, helevalgetes, mustade nahkadega kanditud kõrgetes viltides Varbla perroonile hüppas, ei tundnud Linda teda kohe ära: taliriietuses oli ta kogukam, tugevam. Varbla haaras Linda mõlemad käed, raputas ja surus neid, nõnda et oli valus:

«Viimaks ometi — tere jälle!»

«Tere!» Rohkem ei suutnud ega osanud ta midagi öelda, kuid seda rohkem kõnelesid ta silmad.

Varbla tagant nihkus välja Tuul, käed kohvleid ja kompsukesi täis — kunstnik oli jälleägemise kiiruga endagi omad tema hooleks unustanud.

«Tervitan!» ütles ta. «Saabusid kuulsad kütid, surm Kurenõmme jänestele! Kuidas metsade kuningas Kaarel elab?»

Tagasiteel istus Linda Varbla ja Tuule vahel. Ilm oli sombune, tee kerge ja hobune jooksis ilma sundimata traavi, et lõpetada oma tööpäeva. Tee viis läbi noore metsa, look napsas aeg-ajalt okstest, siputades sõitjaile sülele ja krae vahele lund.

«Ootasid?» küsis Varbla tasa.

Linda nõjatus kergelt ta õlale. Kogu tee Kurenõmmele vahetati tühiseid ja juhuslikke lauseid, sest neid oli kolm ja ükski ei saanud kõnelda sellest, millest kibele süda...

Linnarahvas tõi kinke. Varbla laotas Linda õlgadele salli, õhulise nagu ämblikuvõrk, aga Kaarlile ulatas — kompassi. See oli sirge ja pika varrega nagu püstol, Kaarel tõmbas mõne mahvi ja siis salamisi poetas suunurka oma vana tõbikese. Aga napsid olid see-eest mehised ja Kaarel lõi kokku kord Tuulega, kord Varblaga, kord kõigi kolmega. Ta vaidles Varblaga, uhkeldas pisut, liialdas pisut. Ta oli ju elupõline metsavaht ja kütt. Ja kuigi too kunstnik kinkis talle piibu nagu kulbi, oli ta siiski jutumees ja mõistis nalja. Hoogu ja vürhvi on temas, räägib metsast, loomadest ja jahist nõnda, et jää või uskuma, kuigi ta küllap vist on neid näinud rohkem pildil kui elus. Seda Kaarel muidugi ei öelnud, ka metsakolkas osatakse tooni hoida.

Külalistele oli Linda loovutanud oma toa. Kui Tuul puhus ära tule, sirutas Varbla end nõnda, et voodi nagises ja ütles:

«Suurepärase maanurk! Ja tore rahvas.»

«Meie põhjamaa loodus ja tema inimesed on kaunid, kui seda enamasti näha ja mõista oskame.»

«Siin on nõnda vaikne ja rahulik. Oivaline koht puhkuseks.»

«Imelik, et ka sina kui kunstnik seod ilu ainult puhkusega. Siin elada ja töötada, vaat see on saatuse suurepärase kink.»

«Igavesti? Hm, varsti hakkaks igav...»

«Millest? Looduse kaunidusest? Või suurest rahust, mis siin valitseb? Veider, kas pole? Ilu, vaikus ja rahu suurtes annustes nagu tüütaks meid! Inimene viskleb ja otsib ning sageli ei tea isegi, mida ta igatseb. Ikka ja jälle on jõutud Rousseau'ni ja Tolstoini: tagasi looduse juurde, rohkem lihtsust ja loomulikkust. Aga kui teda ümbritseb lihtsus, loodus, loomulikkus, tõuseb uus kisa: see on igav, see on algeline, laske meid kinno, teatrisse, andke meile tagasi suurlinna lärm ja rutt. Inimese hing on mürgitatud, loodus on tema jaoks liiga lihtne, ta nõuab teravamaid, kontsentreeritumaid elamusid, teda nagu oopiumihaiget rahuldab ainult järjest suurenev annus. Kuuled sa mind?»

Vaikus. Varbla hingas raskesti ja rütmiliselt...

Linda ei saanud kaua und, ta suikus alles hommiku eel mõneks tunniks ja virgus uuesti, kui aknaruudud löid nõrgalt-nõrgalt sinama. Tema oli ka esimene, kes avas välisukse, lastes tuppa suure halli pilve karget talveõhku.

«Oo!» tardus ta trepile.

Üle öö oli loodus muutunud uueks, kõik oli kaetud paksu kohevil härmatisekorraga. Eriti puhvis olid männid, igale nende okkale olid kuhjunud jääkristallide õrnad litrid, üks kaunim, peenemustrilisem ja keerukam teisest. Koorem oli nõnda raske, et jämedamadki oksad allapoole kooldusid. Ei vähematki tuulehingust, ei lindude siristamist, kõik oli nagu tardunud hääletus valges vaikuses.

Linda koputas uksele, mille taga magasid külalised.

«Üles, üles! Tõuske juba!»

Varsti seisis nad kõik suure kunstniku — looduse imelise meistriteose ees ja kaua ei leidnud keegi sõnu.

«See on liiga ilus, et seda suudaks jäädvustada sureliku käsi,» ütles lõpuks Tuul.

«Vähemalt on selleks tarvis geeniuse hingust,» lisas Varbla.

Kiiruga neelati mõned suutäied, võeti püssid ja mindi metskonna kontori kaudu kolhoosi poole, kus põldude vahelised metsatukad ja karjamaapõndakud olid rikkad jänestest. Polla leidis varsti värsked jäljed, peletas üles

magava haavikuemanda ja kaugele üle põldude ja metsade kostva kilkamisega sööstis talle järele. Kütid hargnesid ja juhtus — võib-olla see polnudki juhus? — et Linda ja Varbla jäid ühele tiivale. Vaevalt olid Kaarel ja Tuul põõsaste taha kadunud, kui vastuoksa kõikidele jahireeglitele nad lähenesid teineteisele.

«Vaata, see kask küll murdub!» viipas Linda põlluservale, kus noor kask oli härmatisekoorma all looka paindunud, nii et ta nõtkel latv toetus lume pehmele pinnale. Vastu päikest oli taevaskjashall ja sellel tumedal taustal joonistusid valged ja puhvis üksikud puud imeselgesti nagu peenimad filigraan-nikerdused. «Ja näed seda pihlakat, ta on justkui lendutõusev luik!»

Varbla haaras Lindal küünarnukkidest.

«Ma näen ainult üht luike ja see oled sina!» hüüdis ta. «Või oled sa juba unustanud?»

«Valentin! Kuidas võiksin ma unustada.»

Varbla suudles tüdrukut silmadele, mis tukslesid ja värelesid. Aga huuled olid talveõhust jahedad.

«Oi, jänes!» hüüdis äkki Linda. Pikk-kõrv kappas piki teerada otse nende poole. Koera kilkamine oli veel kaugel, jänes peatus, kikitaskõrvu, äigas korda paar käpaga üle lõua — küllap temagi habe oli härmas.

Varbla tõstis püssi palge.

«Ei ole tarvis!» lõi Linda püssiotsa üles. Vaikuses lajatas pauk kümnekordselt, veeres põlde mööda, kuni hääbus kauges valges, nagu suhkrutolmuga üleriputatud metsamüüris. Jänes jahmus, pöördus ja pistis tuhatulist tagasi.

«Oh sind küll, mööda lasksid!» naeris Linda ja tõukas vastu peene kase tüve, mille all nad seisis, nõnda et jäälitrid sätendava vihmana kunstnikule langesid, poetudes krae vahele, sulades kulmudel, ninal.

«Ma sind õpetan!»

«Kui püüad, eks õpeta!»

Nagu lapsed jooksid nad lundtäis pehmel rajal ja raskes rüüs noored sihvakad kased kummardusid kahelt poolt üle nende tee.

Ilm oli vaikne ja selge, nagu loodud jahiks, aga ometi oli sest päevast Kurenõmme jänesteperele rohkem ärevust ja jooksmist kui otsest ohtu elule. Varblast, ammugi mitte Lindast polnud jäneselaskjat. Tuul-

lele jooksis haavikuemand kahel korral laskekaugusse, kuid ta mõtted olid nõnda laokil, et mõlemal korral nägi ta jänest alles siis, kui see juba pöördus ja tagasi võsastikku kadus. Tuul tüdines seismisest, lükkas laialt kannult lumekübara ja istus. Kui kaugele ka eemaldus koera rõõmus klähvimine, ei tõusnud Tuul ega läinud edasi. Ainult muinasjutus jookseb magavale kassile hiir suhu ja nõnda oli pealelõunaks, kui metsavaht püssirauda tuututades koera tagasi kutsus, ainult Kaarli seljakott raskem kui hommikul.

Tuul oli hajevil ja mõtlik kõik järgnevadki päevad. Püüdis olla lõbus, naljatada ja lobiseda, kuid see oli vaid nagu õletuli. Öhtuti nad mängisid Kaarliga malet. Polnud Tuulel sellekski tuju, aga Kaarel ei andnud talle rahu: esimest korda elus kaotas Tuul talle peaaegu kõik partiid ja Kaarel ei olnud kindel, kas tema mänguoskus on äkki nõnda palju tõusnud, et suudaks Antsu võita ka tulevikus.

Keegi ei seganud Tuult, tal jäi aega olla üks iseenda ja oma mõtetega. Oli Linda kodus, siis oli neil Varblaga nii palju arutamist, et nad ei vajanud kolmandat. Kui Linda oli ametiasjus kantseleis või metsas, oli Varblat harva metsavahimajas näha. Juba sama päeva õhtul, kui jahil käidi, küsis ta Kaarlilt, kas kusagil lähedal pole käimas suurejoonelisemat metsatööd, ja sai metsavahilt tusase vastuse:

«Kas sa's arvad, et sellest ka puudust on?»

Linda kuulis seda kõrvalt ja astus naeratades lähemale.

«Isa laseks igal puul vanadusesurma kõduneda, ta on alati tujust ära, kui räägitakse saest ja kirvest.»

«Saagi ta sealt küll ei leia,» torises Kaarel.

«Jah, vana käsisaagi sa seal küll vaevalt näed. Raie-tööd pole otseselt meie ala, kuid lankidel tuleb käia tihti, et kontrollida, kas täidetakse kõiki eeskirju. Metsapunkt kandis tänavu Kurenõmmele vägeva tehnika kokku, mehhaniseerisid peaaegu kõik tööd.»

«Kas sa kuuled, Tuul, milline harukordne võimalus. Kas lööd kampa?»

«Vaadata oleks ju huvitav...»

«Aga mina hakkan seal tööle. Kavatsesin juba ammu maalida metsatöid. Ma pole üheski oma suuremas maa-

lis seni kasutanud talvemaastikku, aga ometi pakub see palju ahvatlevaid võimalusi. Eriti huvitav on valguse ja varjude mäng lumel. Kui ma maalin ainult lumised metsad, siis sa hakkad jälle nurisema, et Varbla põgeneb ümberringi pulbitsevast elust, seepärast annan looduse metsatööde taustana. Ja kui see on mehhaniseeritud töö, siis ei peaks ka kui karmil kriitikul nurisemist olema.»

«Sinu praegune iroonia lööb küll sind iseennast. Olid ju sina see, kes mitte ammu hüüdis: ainult kehvavere-lised kunstnikud otsivad oma maalidele tuge ja pääsu masinaist, mootoreist, tehnikast, tõeline kunstnik hingestab looduse ilma sellise butafooriata. Oli nõnda?»

«Küllap oli. Aga ma mõtlesin vahepeal ringi. Ka Šiškin maalis oma metsale karupojad.»

«Šiškin jäta rahule. Ilu, jõud, uhkus kodumaa looduse üle hingestavad ja teevad ta maalid surematuiks.»

«Nüüd jõudsid tõele üsna lähedale!» hüüdis Varbla. «Oleksid võinud öelda otse ja ilma keerutamiseta, et Šiškin oli meister, et kunstiline meisterlikkus otsustab ja päästab kõik.»

«Kui sa ütled kõik, viib see välja formalismini ja dekadentideni, et ka raibe võib olla ilus, võib olla kunsti objektiks, kui teda puudutavad meistri käed.»

Enne kui Varbla jõudis vastata, segas Linda end vahele:

«Mis teiega ometi on, et alati muudkui vaidlete?» Ja lisas naljatamisi: «Teil vist korraldatakse linnas liiga vähe arutluskoosolekuid, et te ei saa end korralikult välja puistata... Aga raielangile võin viia teid juba homme, nagunii sõidan sealt läbi.»

Varbla läks kaasa, aga Tuul ütles ära. Vabandas end halva tervisega, hiljem aga ei osanud endale seletada, miks ei sõitnud, seal oleks kindlasti olnud väga huvitav. Nüüd ei teadnud ta, mis ajaga peale hakata, sest ka Kaarel oli metsas oma ringkäigul. Ta võttis kohvrast joonistusmapi, aga kui pani palitu selga ja välja läks, unustas selle lauale. Lonkis puude vahel looklevat teerada mööda edasi ja istus kõrge nõmmemänni alla pehmesse lumme, toetudes seljaga vastu puutüve. Harvu helbeid liugles alla, vaikselt ja aeglaselt, nagu otsides kohta, kuhu laskuda. Oli siiski parem, et ma ei sõitnud,

mõtiskles Tuul, oleksin olnud üksnes tülinaks jalus, rikuksin oma tusase näoga teistegi tuju.

Ta ei saanudki lahti tundest, et on üleliigne, ja see sundis teda veelgi rohkem endasse tõmbuma. Millest see kõik, küsis ta endalt? Mis minuga toimub?

Siin ääretu lumise legendiku ees polnud kuhugi põigelda, tuli iseendas selgusele jõuda. Muretsen Linda pärast? Samas naeratas kibedalt: kena mure, millest keegi ei hooli. Linda on õnnelik, seda on näha igast ta liigutusest, on kuulda igast ta sõnast. Miks mind see ei rõõmusta? Kui palju kordi oled koolis jutlustanud, et suurim ja puhtaim rõõm on rõõm teise inimese õnnest. Aga mida rohkem puhkeb õitsele õnn Linda silmis, seda tusasemaks tõmbub minu nägu. Selles pidi olema, selles oli mingi salapärase ühendav kang. Armastuse kangi vastasotsal kükitab alati armukade-

dus, ...
Nagu väävelhape söövitab metalli ja näitab, mis on kuld ja mis vask, nõnda veenis näriv rahutus Tuult, et ta on armukade. Kui ollakse armukade, siis armastatakse. Ja Tuul mõistis, mida ta süda oli tundnud viimaste aastate jooksul, millised tundmused olid teda Lindat nähes soojendanud ja elustanud. Tõde, et ta oli sattunud viiendaks rattaks tõllale, millel salamisi igatses olla esimene, lõi nagu karm viil ta hinge ja Tuul otsustas, et ta ei jää kauaks Kurenõmmele.

Varbla ja Linda jõudsid tagasi alles öhtu eel. Kunstnik viskas mapi laksatades laule, hõõrus külmast punaseid ja kohmetanud käsi ja hüüdis Tuulele:

«Küll tegid halvasti, et kaasa ei tulnud. Tänane päev paiskas pihuks ja põrmuks kõik minu ettekujutused metsatööst. Päriskahda, nüüd ei kõlba hundilegi minu maalikavandid, pean algusest lõpuni kõik uuesti läbi mõtlema. Pole viga, pole viga, sellise materjalihunniku otsas, nagu mul on, pole raske leida mõnd sõlmpunkti, mille ümber kõik koondada.»

Puhus veel kord sõrmedele, näppis lahti mappi hoidvad paelad ja kutsus Tuult:

«Tule, tule aga lähemale, ma pole kade ega karda võistlejat...»

Hakkas üksteise järele lauale laduma lehti joonistega, mis olid visandlikud, mõned ainult üldiste kontuurjoon-

tega markeeritud, kuid mitte esimest korda ei imestanud Tuul Varbla võimet kiiresti ja väheste joontega tabada ja fikseerida nähtust oluline ja huvitav. Tõmbiniline linttraktor rühkis künkast üles, lohistades latvupidi enda järel viit-kuut okstest laasitud põlist mändi. Kallakil maasse rammitud palkide külge kinnitatud elektrivints oli trosside abil üles vinnanud mitu jämedat, tükeldamata puud ja valmistus neid heitma raudteeplatvormile. Uhkelt oma latva hoidva männi juurde oli kummardunud mees, surudes elektrisae hambulist tera puu tihedasse ihhu, kuna teine seadis pikka harki oksanüki taha, et langevale metsahiiglasele õiget suunda anda. Paar visandit oli legendikust, millelt keerlesid üles lõkete vesihallid suitsud ja mille mahatambitud lumel lamasid okstest puhastatud puude kollakad tüved.

«Küllap sa juba arvad, et Varbla nägi ainult tehnikat. Vale jutt!»

Ja ta pani lauale plokilehti inimfiguuridega töö juures ja mõned portreevisandid.

«See kõik on alles algus. Las istun seal veel paar päeva, siis alles näed, millise kuhja materjali linna kaasa viin. Sa tule homme kindlasti ühes, usu, sa ei kahetse.»

Tuul raputas pead.

«Ei, ma sõidan homme linna tagasi.»

Kõik vaatasid üllatusega Tuulele.

«Nüüd alles leidis!» pahandas Kaarel. «Unustasid kohvikannu tulele või mis?»

Mitte just seda, aga paar päeva kulub õppetööks valmistumiseks ja peab lõpetama artikli, mis juba ammu alustatud.

«Küll oled sa paha!» mossitas Linda. «Miks ei või sa artiklit lõpetada siin?»

«Selleks on tarvis käsiraamatuid, korra peab sisse hüppama kunstimuuseumi,» luiskas Tuul, sest mingit artiklit tal pooleli polnud. Kui ta juba pakkis, tuli tupp Varbla.

«Kas sõidad koos minuga?» küsis Tuul.

«Oled sa arust ära. Sattusin kullasoonale ja sina tahad, et jäta kõik sinnapaika. Ja mul pole artiklit pooleli, ka ei oota mind koolitöö.»

Tuul ajas end kohvri juurest sirgu:

«Ma väga tahaksin, et sa lahkuksid Kurenõmmelt.»

«Nii!» Varbla suunurgis tõmbles naeratus, ta silmad vaatasid pilkavalt. «Kui küsida tohib, miks siis?»

«Ma ei usu, et sa siia majja õnne tooksid.»

Nüüd naeratas Varbla juba nõnda, et hiilgasid ta korrapärased hambad.

«Nõn-da! Sa oled muidugi veendunud, et sina oleksid see õnnetooja.»

«Ära keeruta!»

«Mül pole midagi keerutada, sest ma ei salatse. Kui oled mees, siis vähemalt oska varjatagi... oma armukadedust.»

Tuule käed tõmbusid rusikaisse, nagu valmistuks ta kaklema, ja vaid pingutusega lödvendas ta end. See veel puuduks, et lahkuks skandaaliga!

«Sa siis ei sõida?»

«Ei.»

Varbla toetus raamaturiiuli nurgale, käed risti rinnal, rahulik, võidukas, üleolev.

Tuul sõitiski üksinda.

«Ega's minagi enam kauaks jää,» raputas jumalaga-jätul Varbla tema kätt, nagu lahkuksid kaks lahutamatu sõpra. «Veel paar tuuri jänestele, mõned väikesed visandid, ja olengi seal — töö ootab mindki.»

Jah, Varbla oskas kasutada aega. Kui Linda tee viis raielangist hoopis teise suunda, nii et tal polnud võimalik kunstnikku sinna sõidutada, istus Varbla kasukasse mähkununa, pehme sall kaela ümber, kusagil kännu otsas ja leht lehe järel kogunes ta mappi visandeid Kurenõmme vaheldusrikkast loodusest. Linda pealekäimisel pani ta enda ette seisma ka metsavahi ja sellest tuli nõnda loomutruu ja elav piibunosuga Kaarel, kes oli langetanud püssi ootevalmilt käele, et Linda joonist endale küsis.

«Ainult seda tühja-tähja!» ei tahtnud Varbla anda. «Sinule pühendan oma järgmise suure õlimaali, millest peab kujunema minu senise töö kroon ja tipp. Tunnen endas sellist loomingulist jõudu ja pinget, et ebaõnnestumine on võimatu.»

«Maali metsatöödest?»

«Ah ei, see oleks liiga tavaline. Mul on kavas veel üks

teine maal, millest ma seni mitte kellelegi pole iitsatanudki. Juba mitu aastat käin selle ideega ringi, ta elab minus nagu magnet ja kogu aeg valib ja tõmbab ligi muljeid, meeleolusid, figuure, detaile, mis temale vajalikud. Olen tema käsilevõtmist kogu aeg edasi lükanud, aga tunnen, et kauem pole see enam võimalik. Olen tema jaoks materjaliga nõnda ummistunud, et lihtsalt pean end välja puistama.»

Ent kuidas ta ka pingutas, mitmeid plokilehti alustas ja kagardatult tulle viskas, Lindat ta rahuldavalt joonistada ei suutnud. Kunstniku pliiatsi alt väljus Linda ikka kahvatuna, luitununa, nagu oleks ta näole heidetud loor, mis tuhmistab ja ähmastab.

«Püsi ometi paigal!» pahandas kunstnik.

«Ma ju istun nagu muumia.»

«Sul on iga minut uus ilme — vaevalt alustan üht Lindat, kui mu ees juba seisab teine. Kõiges on süüdi sinu silmad, need peaaegu ühel ja samal ajal naeravad, küsivad, nukrutsevad, igatsevad...»

«Sa ei tea, miks see nõnda on?»

«Ma pole iialgi näinud selliseid silmi.»

«Tähendab, sa pole varem kohanud nõnda õnnelikku inimest.»

Mõni aeg hiljem nõudis Linda:

«Vaata mulle otse silmi!»

Valentin tõstis pilgu.

«Mis sa minust nõnda üksisilmi uurid?» pöördus ta varsti tagasi töö juurde.

«Sa ei ole õnnelik.»

«Taga targemaks.»

«Sinu silmad on kogu aeg ühed ja samad hallid silmad. Head, kuid pisut jahedad.»

«Hall värv on alati jahe. Ja meestel pole hing nõnda lahtiselt silmis kui naistel.»

«Kui kahju!» ohkas Linda ja äkki oli tal nõnda kurb ja mõtlik ilme, et Varbla lõi mapi laksatades kinni.

«Võimatu! Sa muutud kiiremini kui pilved taevas või vesi ojas.»

«Ma ju olen osake neist, tükike loodusest. Kas sa pole kunagi seisnud tuulise mere ääres, kui ümberringi kõik voogab, nii lained su ees, pilved ülal kui männid kaldal,

ja tahaksid sulada ühte pilvedega, lainetega, puudega...

«See on metafüüsika. Ja seda ma ei mõista.»

«Ei, see on... on lihtsalt rõõm sellest, et elan.»

Paar päeva hiljem olid nad kõik kolm metsnik Var-mase pojapojale nimeandmist pühitsemas. Koos oli lõbus ja lärmakas seltskond, kõigist kõige lõbusam ja lärmakas oli Kaarel.

«Ma alles sain sarve soojaks,» tõrjus ta Lindat, kui see südaöö paiku teda koju kutsus. «Minge kui tahate, mina pühitsen varavalgeni välja.»

Lahkusid kahekesi. Kül-m oli tugevnenud, põhjatus sinkmustas taevast sirasid tähed. Peale peokära oli hea minna vaikides ja teineteisele toetudes, lumi krudise-mas jälge all.

Metsavahi majas oli soe. Viia vast oli lõpetanud toi-metused-talitused ja läinud ära oma koju.

Linda istus peegli ette ja tõmbas välja kammi, mis hoidis ta juukseid koos, nii et need langesid tiheda pruuni lainena ta õlgadele. Tahtis neid uuesti üles kin-nitada, aga Varbla haaras tal kätest.

«Lase olla nõnda. Pole sind varem näinud nii õitse-vana. Sinu järgi tuleks maalida metshaldjaid ja mere-neitsisid.»

«Ma punastan!» tõrjus Linda.

Varbla peitis näo ta juustesse.

«Su juuksed on pehmed kui siid. Sa oled selge ja särav nagu allikas ja samas uimastav nagu kõige kan-gem ja raskem vein. Ma ei tea, millega olen küll ära teeninud õndsuse olla sinuga, ainuüksi sinuga...»

«Jäta... sa oled hull...»

«Jah, olen hull, olen meeletu sinust! Kõik on tühine sinu kõrval, nii linn oma käraga kui kunst, nii sõbrad kui tuttavad. Oled ainult sina, üksnes sina...!»

6.

14. jaanuaril Kurenõmmel.

Armas Valentin!

Juba kolmandat päeva pole sind siin ja majas on vaikne ja tühi. Kui ma sellel öhtul, kui sinu jaama vii-

sin, tagasi koju sõitsin, langes lund nõnda paksude peh-mete mütsakutena, et jäljed ees olid kustunud ja mu meel läks nõnda nukraks, et pisut tõnnisingi. Peaaegu kogu öö ma ei maganud, lamasin niisama, silmad pärani ja mõtlesin sinule. Veel pool aastat tagasi arvasin mõni-kord, et ma ei oskagi armastada, aga nüüd ei suuda ette kujutada, mis oleks siis, kui mingi õnnetuse tagajärjel kaotaksin sinu. Ei tea, kust see rumal mõte mulle praegu pähe lipsas, kihutan ta otsekohe minema. Vana-des raamatutes kirjutati, et õnnelikule inimesele kas-vaksid justkui tiivad. Soovin, et mulle kasvaks neid kaks paari, nõnda palju on praegu tööd ja tahaksin teha kõik hästi ja ruttu. Hommikust õhtuni olen väljas, kaks öödki ei maganud kodus, aga ma ei tunne väsimust, ainult paha meele teeb, et päevad on nõnda lühikesed — alles algad ja juba videvik!

Praegu on südaöö, isa magab, korstnas undab tuul, tuli vubiseb lambiklaasis, aga muidu on nii vaikne, et kuulen oma südame lööke. Tahaksin, et neid kuuleksid sinagi.

Oh kui rumal ma olen! Nagu sul muud teha polekski, kui mind meenutada. Mul hakkab hirm, kui mõtlen, et oled tuntud kunstnik, keda ees ootab veel suurem kuul-sus. Kes olen mina? Väike kröömeke. Aga siis rahustan end, et väikestest killukestest pannakse kokku suuri mosaiikmaale, et igal kõrrekesel, igal linnukesel, igal putukakesel on oma osa maailmas ja küllap see on ole-mas minulgi.

Ootan sinult pikisilmi kirja. Veel rohkem ootan aega, millal sind jälle näen.

Kõike head ja nägemiseni!

Linda.

Tallinnas 26. jaanuaril.

Minu kallid Lindake.

Olin väga rõõmus, saades sinult nõnda ruttu kirja. Ma ei jõudnud veel vastatagi, kui saabus teine. Aitäh! Mil-lise rumala mõtte oskas su peake välja haududa, nagu võiksin unustada sind ja Kurenõmmel veedetud kauneid päevi. Sinu silmad, mida ma kuidagi maalida ei suutnud, elavad minus, näen neid sageli enda ees.

Pealinna jõudes sukeldusin ülepeakaela töösse. Pulbitsen energiast ja jõust, on saabunud minu aeg — küllalt õpipoistööst, küllalt katsetamisest ja vigurdamisest. Oleks mõtetust sündida selleks, et elada ja surra, jätmata oma jälgi maakamarale. Uue teose sünd on siiski raskem, kui arvasin, nägin ju kõike nõnda selgesti oma silme ees, aga kui hakkasin paberil kavandama, tekkis tuhat küsimust, mis nõudsid ja nõuavad vastust. See on alati nõnda, ja mida suurejoonelisem kavatsus, seda kõrgemad on tõkked ta ees. Esimestest kõhklustest, esimestest karidest olen juba üle, suurem osa ideeprobleemidest on lahendatud, visandan praegu üldist kompositsiooni. Kuigi veel lõuendil pole midagi, kuigi paberil on ainult segaseid ja nägudeta kontuure, tunnen ometi, et sellest tuleb, veel kord — sellest peab tulema midagi hoopis uut, originaalset, erakordset. See kõlab uhkeldamisena, kuid kirjutan sellest nõnda ainult sulle ja usun, et sina mind mõistad ja mind tühipaljaks kelkijaks ei pea.

Igatsen väga sinu järele. Veebruari algul sõidan Kurenõmmele, hoidku jäneseid vaid alt! Viskame siis Kaarliga jälle pisikesed aanispitsikesed ja oleme kahekesi sinuga, mu pruunisilmne väike nõiake!

Suudlen sind!

Sinu Valentin.

Kurenõmmel 10. veebruaril.

Armas kallis Valentin!

Sajab, peaaegu iga päev sajab pehmet valget lund. Metsas on juba raske liikuda, sest hobusega ei pääse igale poole ligi ja ka suusad vajuvad sügavalt kohevasse lumme. Oma teises kirjas sa kirjutasid, et sõidad alles veebruari lõpus. Muidugi, niisuguse lumega nagu tänavu ei ole jahist suurt lõbu. Tean küll, et sa ei tule niipea, aga mina, lollike, ootan sind ikkagi. Tihti taban end sellelt, et silmad yilksatavad jaamateele — äkki siiski!

Kui mitu korda olen sulle seda juba kirjutanud! Oled sa kõik mu kirjad kätte saanud? Mis teha, kui mulle on loodud nõnda väike süda, et see midagi endas ei suuda hoida.

Kirjuta rohkem oma uuest maalist, kui siia tuled, siis võta mõned kavandid kaasa. Minu kui vōhiku, kui «kābikuninga» arvamine sulle ehk palju ei ütle, aga mulle valmistab ometi suurimat rõõmu koos sinuga su tööle juba algusest peale kaasa elada.

Meie elu siin, nagu ise tead, on aina mets ja mets. Kevad pole enam kaugel, peab kiirustama, et talle veo- ja raietöödega jalgu ei jää. Puud on paksult lund täis, väikesed kuusekesed on kangesti lõbusad ja naljakad oma kohmakas vatrüüs, millest nende silmad-suudkõrvad vaevu välja paistavad. Kitsed vaesekestes on hädas, lumi matab kõik toidu enda alla. Näpistasime oma Kirjaku kõhu kõrvalt neile koorma heinu. Eile püüdsin orava. Ta tahtis hüpata puult puule, aga arvestas vahemaa valesti ja sopsatas lumme. Lumi aga on nagu villavakk, mitte sabatuttigi ei jäänud tast paistma. Ta oli kuri, lõi oma teravad hambad mulle väikesse sõrme. Paras palk vangistajale! Lasksin tal joosta, aga tema viskas mind puu otsast käbiga.

Lobiseksin sinuga veel ei tea kui kaua, aga kardan, et koorman sind liiga, kisun kõrvale su töö juurest.

Isa laseb tervitada ja uudishimutseb, millal sõidad.

Ela hästi, hästi, kallis!

Sinu Linda.

Tallinnas 1. märtsil.

Armas Linda!

Nüüd sa oled minule kindlasti juba väga kuri, et ma ei sõitnud ise ja hulk aega ei saatnud ka kirja. Kuid päevad on lühikesed ja töötan kogu aeg nagu lõvi. Kunagi varem pole ma olnud nõnda tulvil jõudu ja energiat kui praegu. Selline tunne võis olla Prometheusel, kui ta sööstis taevasse tule järele, või Deemonil, kui ta lahkus Jumala juurest ja rajas endale oma kuningriigi. Oleks vastutustundetu ja ettevaatamatu end selisest pingest välja rebida, mitte alati ei haara kunstnikku taoline loominguline palang.

Tahtsid, et jutustaksin rohkem oma maalist. Nagu saaks kunstiteosest kõnelda! Maali peab oma silmadega nägema, et värvid, kompositsioon, valgus-varjud, nüansid, detailid, meeleolubarjundid saaksid sulada üheks

suureks kõikehaaravaks tervikuks. Kõneldes, ammugi kirjutades on sellise kogumulje andmine võimatu.

Meenutan sind sageli. Loodan peatset jällenägemist!

Kõike head!

Sinu Valentin.

Kurenõmmel 7. märtsil.

Valentin, minu ainus!

Ma turtsatasin päris kurjalt, kui lugesin — ma ei mõistaks sind! Kui mina sind, sinu uut maali ei mõista, siis jääb see arusaamatuks kõigile teistele. Kuid hiljem mõtlesin, et see on kunstniku tagasihoidlikkus ja enese vähemakstegemine. Mis väärtus saab olla kunsti-teosel, mida keegi ei mõista? Loodus on suur, ei saa olla suursugusemat, sügavamat ja haaravamat, kuid temas on kõik samal ajal selge, lihtne ja arusaadav. Ei või teisiti olla inimesegi kätetööga — kunstiga.

Kardan, et nüüd sa muigad minu üle, et vaat kus tuli alles tark Kurenõmmelt ja kohe kunsti kallale. Ent ära naera ühtigi, igaühel on sõnaõigus kunstis.

Kui oma eelmised read uuesti üle lugesin, oleksin kõik peaaegu tulle visanud, sest sa äkki arvad, et püüan tark ja huvitav olla. Aga jätsin siis, ma ju kirjutasin ainult seda, mida mõtlen ja mida usun.

Sa pole linnast kaugemal käinud, sa kindlasti ei teagi, kuidas õhus on juba kevadet tunda. Päike soojendab nõnda, et mul on — hirmus rääkida — silme all esimesed tillukesed tedretähnikesed. Pole viga, need kaovad kiiresti. Ühel ööl möllas tuul ja raputas puudelt lume ja nüüd on mets tumeroheline ja värske. Isa tõi Üüraste oja kaldalt pajuoksa, millel juba tumepruunid läikivad kestad olid pakatanud, nii et siidpehmed kiisukesed said ninakesed välja pista. Jah, kuhu ka vaatad, kõikjal on näha kevadet, kevadet! Aga mina olen mõnikord pahur, sest sind ei ole. Jah, pahur ja kurb, kuigi püüan olla rõõmus nagu alati, sest ka isa on viimasel ajal millegipärast tujust ära.

Isa arvab, et ega sa nüüd niipea tule. Jahti ju mingisugust pole ja varsti hakkavad teed lagunema. Nagu seoks sind Kurenõmmega ainult jaht! Või siiski ainult jaht?

Ei, seda ma ei usu. Olen väsinud ja sellepärast okkiline. See läheb kiiresti mööda. Puhun tule ära, poen sooja teki alla, sulen kõvasti-kõvasti silmad ja näen sind kindlasti unes.

Suudlen sind, kallis!

Sinu Linda.

20. märtsil, Tallinn.

Kallis Linda!

Näed, pole aega kirjagi kirjutada, ja et endast elumärki anda ja näidata, et endiselt sinule mõtlen, läkitan postkaardi. Jah, kevad on lähedal. Kui mitte enne, siis luigelennuks sõidan kindlasti Kurenõmmele.

Elan hästi. Töötan kahe mehe eest ja mulle näib, et mitte ilma eduta. Kui tulen, eks siis kõneleme lähemalt ja pikemalt.

Hüvasti!

Valentin V.

7.

Aprilli algul lisandus nendele kirjadele Kurenõmmelt veel üks, mis kaldus kõrvale tavaliselt südalinnateelt ja maandus Ants Tuule postkastis. Kurenõmme postitempiga kirju oli Tuul saanud varemgi, mitte kunagi aga nõnda rahutuks tegevaid. Kirjutas Kaarel ja sisu oli järgmine:

«Palju tervitusi sulle Kurenõmmelt. Ootasime sind talvel veel kord siia jäneseid põmmutama, aga sa vist ei saanud töö juurest mahti. Nüüd ukerdavad jänestel juba väikesed pojad ja püss võib rahulikult värnas rippuda, nii et enne kevadet sind siia oodata enam ei tasu.

Seda kirja seadsin juba ammu ja kirjutan praegu päris raske südamega. Mitte ei tea, kust otsast õieti alata ja kas üleüldse õieti teen, et kirjutan. Kuid nõnda ei anna süda rahu ja kuidas ka siia ja sinna mõtlen, jäid sina ikka ainukeseks, kes ehk aidata võiks. Sa oled ju kunstnik Varbla hea tuttav. Juba neljas kuu läheneb

lõpule, aga ka tema pole siia oma nägu näidanud. Sa pole pime, küllap märkasid, kuidas neil Lindaga on. Ma olen juba vana ja ei mõista kõiki nüüdseaja noorte kombeid, kuid see vahe venib liiga pikale. Linda ise midagi välja paista ei lase, aga ma näen küll, kuidas ta teinekord, kui arvab enese üksi olevat, mõttesse vajub ja kaua üksisilmi enda ette vaatab. Ta on mu ainus tütar, ta on mulle kõik. Ta pole selline tüdruk, kes unustaks, või mujalt troosti leiaks või otsiks, ta on nagu luik. Sa ju tead küll seda vana juttu luigepaari truudusest. Kuidas ma ka risti-rästi kaalusin, ikka jõudsin samasse kohta välja, et Ants-poiss peab aitama. Sa ütle kunstnikule, et võtku ta kätte ja sõitku või päevaks siia. Linda rääkis mulle, et tal olevat mingi suur ja pakiline töö pooleli. Kui tähtis see töö ka poleks, aga inimesest, tema südamest pole maailmas midagi kallimat. Kui peaks olema midagi halvemat, ära siis minu ees sedagi maha salga. Meie oleme siin tuulte ja tormidega kasvanud, meie paindume, raksume ja nagiseme, aga ei murdu. Ainult, et oleks selgust.

Loodan, et sa kõigest aru saad, mis siin kirjutan ja mis mu südant rõhub. Talv oli meil väga sügav, veel praegugi on kõik kohad lund täis ja meri jääkatte all. Aga varjulistes kohtades juba sulatab ja pole enam kaugel aeg, millal pardid kohale lendavad. Tedrekuked proovivad varahommikuti häält ja kõikide märkide järgi peaks tänavu tulema hea mäng. Tegin mänguplatsidele onnid valmis, ja kui sa kukemängu ei tule, saan päris kurjaks. Aga teadust ootan sinult varsti.

Sellega lõpetan ja saadan sulle palju tervitusi. Küll ka Linda tervitaks, aga ma ei hingagi temale, et sulle kirjutasin.»

Inimene, öeldakse, harjub kõigega. Valuga ei harju, valu ainult nürineb ja teda õpitakse peitma. Kuid alati jääb hell koht: piste õigesse kohta ja ta lõikab uuesti.

Kaarli kiri oli Tuulele selliseks puudutuseks. Kokkuresutult, tihendatult, nagu luubi all elas ta uuesti läbi aasta esimeste kuude piinlemised. Peale Kurenõmmelt tagasijõudmist pikki päevi, terveid nädalaid otsis ta üksildust, ei kirjutanud, ei joonistanud, luges tuimalt koolis maha õppetunnid, kontrollis hajameelselt õpilaste töid, õhtuti aga lonkis piki linnalähedasi teid.

Pikkamisi valu kapseldus ja Tuul pöördus tagasi ellu. Paaril korral kohtusid Varblaga, vahetasid kõige üldisemaid ja ükskõiksemaid lauseid kunstist, kriitikast. Ei sõnagi Kurenõmmest, Lindast. Viimastel aegadel polnud kunstnikku näha, kõneldi, ta olevat sukeldunud suurteose loomisse. Ants ei kirjutanud Tammikutele, ei saanud Kurenõmmelt ise mingeid teateid ja veenis end, et kõik möödub.

Kaarli kiri näitas, kuivõrd ta oli eksinud.

Esimene reageering oli: ma ei lähe! Nagunii on see mõttetus, Varbla lihtsalt naerab mu välja, ironiseerib ja pilkab koolmeistri lepitusmissiooni üle, torkab nõelu ainult nõrgalt armistunud haavadesse. Selleks on tal hea närv!

Järgmisel päeval polnud enam sellist kindlust. Kui siiski minna... Aga milleks? On's midagi juhtunud? Kaarel ju ise kirjutab, et Varbla on ülepeakaela töösse uppunud ja tal pole aega maalesõiduks. Ka Linda ei näi tundvat erilist rahutust... Ent siiski, Kaarlil on hea vaist nagu metsloomal: kui poleks ohtu, ta ei oleks läkitanud kirja, mille koostamine talle kindlasti maksis palju unetuid öid, rohkem kui võib välja lugeda kirja peaaegu rahulikust ja asjalikust toonist.

Kordagi ei vilksatanud Tuulel mõtet, mis paljude juures oleks olnud loomulik — mis minul sellega asja! Hädas ja õnnetuses soovitakse sageli veel hullemat häda ja õnnetust teistele, eriti neile, kes meie kannatustes kas või kaudseltki süüdlased on. Tuule pettumust ja valu pehmendas kogu aeg teadmine, et Linda on õnnelik, seda kohutavam oli nüüd kujutella, et võib-olla ainuüksi temast, Tuulest, oleneb Linda õnn või õnnetus, otsustub Linda elusaatus...

Kõik pöörles ja keerles Tuules, kuni ta peale vintsutusterikast ööd hommikul ärkas teadmise, et on ainult üks väljapääs — sooritada see Kolgata-teekond.

Tuul ei otsinud kõige lühemat teed. Rentslis vulksus sogase vee niresid, siin-seal kolksusid vastu jääd koja-meeste raudkangid, aga üldiselt olid tänavad juba lumevabad ja rõõmsalt klõpsusid kividel naiste kõrged kontsad. Taliriiete ühtlane tume toon taandus kevadrõivaste värvierksuse ees, ainult vaateaknail naeratasid kõrvaseni karusnahkadesse mähitud mannekeenid

ja seisis nagu auvalves igas pikkuses mustad ja valged vildid.

Mõnigi ringtee tundub lühikesena ja Tuul oli tuseselt üllatatud kiirusest, millega ta jõudis maja ette, kus elas Varbla. «Mine edasi!» sosistas hääl Tuules ja hetke peatus ta trepil... Ainult silmapilgu, siis lükkas ta lahti välisukse ja aeglasel, raskel sammul tõusis teisele korrusele ja surus sõrme raske vasksildi all läikivale kellanupule.

Lähenesid kiired ja kerged sammud ja Ants seisis vastamisi võõra naisega.

«Aah!» hüüatas naine ja taganes sammu. «Arvasin, et Valentin.»

«Tere! Kunstnik Varbla pole kodus?» Tuule hääl kõlas reipana ja lootusrikkana.

«Ta tuleb iga silmapilk, läks ainult kioskist sigarette ostma. Kui oli midagi väga pakilist...»

Kuigi ei naise toon ega sulgemisvalmilt uksele toetuv käsi selleks ei julgustanud, astus Tuul üle läve.

«Tulin tööpoolest väga pakilises asjas. Ma ootan teda.»

«Oo-jaa, palun!» Ja kui Tuul oli riputanud kübara ja mantli varna, lisas: «Olge lahked, astuge edasi.»

Tuul polnud Varbla korteris esimest korda ja tehes, nagu ei märkaks, et naine teda elutuppa suunab, pöördus paremale, kus paokil üks viis ateljeesse. Kuis teda ka koormas Kaarli ülesanne, ei suutnud ta vastu panna uudishimule näha Varbla uut maali. Varbla oli andekas, temas oli hoogu ja jõudu, ta pintsli tõmmetel oli julge ja vaba, ta võis paljugagi üllatada, kui vabaneb mõningast teesklemisest, efektitsemisest, ja saavutab sisemise veendumuse.

Naine järgnes talle.

«Ma ei tea, kas kunstnik Varblale meeldib...»

«Varblal pole kunsti minu ees saladusi. Ärge kartke, teile ei tule sellest pahandusi.»

Ateljee laiad aknad avanesid hoovi poole, kus päikesekiirtes hiilgasid öisest külmast jäänõeltega kattunud plekk-katused. Piki räästast jooksva vihmaveetoru istusid tuvid, tumedalt läikivad kaelaõuled kohevil. Ka naine lähenes aknale, nõnda et valgus langes talle näkku. Oh-hoo, ta on ju iludus, üllatus Tuul. Kõik selles

näos oli korrapärane ja hästi vormitud, nii suu, nina, silmad, otsaesine kui ka väikesed valged kõrvanipsud, mis nagu juhuslikult poetusid välja heleblondide juuste alt, kandes pikki kõrvarõngaid. Nägu oli ümmargune, silmad suured, silmaterad piklikud nagu kassil, kulmud kunstlikult kaarjad ja tumedad. Ta huuled olid parajasti avatud niipalju, et võis veenduda ta hammaste elevandiluläikes, ja ta naeratus oli kustumatu, nagu sageli võime näha lauljannade näol. Dressuuri ja tehnikameistriteos, mõtles Tuul ja pöördus kõrvale, lastes pilgul üle seintele riputatud maalide libiseda. Enamasti olid need lõpetamata teosed, visandid, etüüdid ja kavandid.

Tuul pöördus ja seisis vastamisi molbertil asetseva lõpetamata maaliga metsatööst. Varbla oli maali keskohta asetanud autokraana, mis oli üles hoovanud suure kimbu pikki sirgeid puid. Kraanajuht kallutus juhikabiinist välja ja viipas autojuhile, et ta veidi edasi sõidaks, sest muidu ei mahu koorem peale. Üks auto ootas järjekorda, kraanast paremal pool ronisid mööda vooreseljandikku üles kaks traktorit, puid latvupidi järele lohistades. Pildi vasakul pool lähenes mets laadimisplatsile ja seal oli elektrisae motorist just läbi võristanud jämeda kuuse, mis pehmesse sügavasse lumme prantsatades paiskas üles kõrge tuhklume samba. Ümberringi tõusid helesinisesse pakasesse taevasse sirged, ülal pikkamisi laialivalguvad suitsusambad — seal põletati oksid.

«Eks see ole elurõõmus ja optimistlik maal,» ütles naine, kes oli taganenud Tuule kõrvale akna juurde. «Alati, kui ma seda Varbla uut teost vaatan, tunnen otse vastupandamatut igatsust meie metsade avaruse ja rahu järele! Tahaksin ise seal olla, kaasa töötada...»

Tuul vaatas naisele ja hoidis muiet tagasi.

«Teie pole vist kunagi olnud raielangil?»

«Oh ei. Ma kardan kirvest... Aga Varbla ütleb, et nüüd pole kirvest enam tarvis, masinad teevad kõik. Ta teab seda paremini, ta ju veetis tänavu talvel palju päevi metsatööl.»

Eeskojas klõpsatas šnepper.

«Varbla tuli!» oli naisel äkki süüdlasliku plikakese ilme. «Aga nüüd ma saan võtta, et teid siia lubasin.»

Enne kui Tuul teda rahustada jõudis, ilmus Varbla uksele.

«Olen mitu korda ütelnud, et mulle ei meeldi, kui võõrad minu lõpetamata teoseid vaatavad!» ütles ta teraval toonil. Tundis siis Tuule ja teesklematu üllatus peegeldus ta näos.

«Sina, Ants! Seda nimetatakse imeks. Mis vägi ja võim küll sind minu, patuse juurde tõi?»

«Uudishimu. Kumu sinu uuest maalist käib linna pidi ringi.»

«No-noh, kes sellest siis on lobisenud!» Varbla kiire uuriv pilk libises üle nukunäo. «Huvitav, mis ka räägitakse.»

«Ei midagi täpsemat. Sa nagu alati ümbritsed end saladuskattega.»

«Väike reklaam olgu ka kunstnikule lubatud,» naeris Varbla. Vaatas siis pilusilmi raietöömaalile, ümises: «Ta pole veel lõpetatud, aga üldmulje peaks juba saama... Sa ei ütle midagi, Ants?»

«Mida ma nõnda äkki oskaksin öelda,» kehtas Tuul õlgu. «Maal on hoogne, rõõmus, temas on meie metsade avarust. Aga... Võib-olla, kui ma poleks näinud, kuidas teos sündis, suudaksin teda rohkem nautida.»

«Imelik,» venitas Varbla. «Mis sind siis segab? «Raie-langil» ei ole tühipaljas ilutsemine, põgenemine looduse vaikellu. Kas vähe on nurisetud meie kunstnike üle, et nende maastikumaalides ei kajastu kaasaeg, et harva näeb neis inimese kui looduse kuninga kätt. Ma püüdsin seda kari vältida.»

«Sa näid arvavat, et maastik muutub lõuendil nõukogulikuks ainult koos masinamürakatega.»

«Sa pisut lihtsustad, aga tõetera su jutus ei puudu. On ju nii, et metsasalu on ühesugune nii tänapäeval kui ka kakskümmend või sada aastat tagasi.»

«Eksid. Ühel ja samal metsatukal on kümneid meeleolusid, ta on erinev vaikselt ja tormisel ilmal, ta naerab koos päikesega ja nutab koos sadudega, hommikune mets pole võrreldavgi õhtusega. Meeleolu, mida kunstnik oma maastikumaaliga edasi annab, määrab teose sisu. Kui endisaegne metsakaupmehejõmm oleks osanud maalida, tema pildil oleks metsal olnud hoopis teine ilme ja teosel teine sisu kui saamehe omal. Sellist sise-

mist sisseelamist loodusesse, metsatöösse pole «Raie-langil» näha. Mind häirib juba sinu meetod: sa tegid talvel rea visandeid, liitsid need ateljees kokku ja sündiski maal «Raie-langil». Sa sulatasid üksikud pildid kokku võiks öelda meisterlikult, sa andsid maalile romantilist veetlust, aga ometi seisan ma siin ja ma ei tunne ei ärevust ega vaimustust, sest sinu enda suhtumine nii loodusesse kui ka töösse on jahedalt kalkuleeriv. Miks peakski see, mida kunstnik on loonud külma südamega, soojendama vaatajat?»

Varbla ei naeratanud enam ja vaid suure pingutusega hoidis näol ükskõikset, veidi üleolevat ilmet. Aeglaselt sõnu venitades, et end rahulikuna näidata, ütles ta:

«Sa süüdistad mind kunsti surmapatus — kiretuses...»

«Ma ei süüdista. Kuid selleks, et sulle meeldida, ei hakka ma ka sind ülistama. Ma tean, mida jutustavad õhtul mehe selg ja käed, kes päev läbi on rutanud elektrisaaga ühe puu juurest teise juurde, ilma et oleks aega end sirgekski ajada. Olen näinud, kuidas puunottidega, okstega, haokubudega täidetakse madalaid tüma-kohti, et traktorid pääseksid langetatud puude juurde. Tahaksin, et sa ühegi päeva oleksid traktoristi nahas, kelle masin, hoolimata kõigist ettevaatusabinõudest, vajus pehmesse, kleepuvasse, imevasse porri või jäi kõhtupidi kännu otsa kõõluma, nii et roomikud õhus tühjalt ringi käivad.»

«Sinu loetelu on liiga pikk, et seda kõike saaks ühele maalile kuhjata.»

«Kuid üheski teoses ei saa unustada peamist: töötava, loova, oma tuleviku õnne eest võitleva inimese suurust ja ilu.»

Nüüd ei hoidnud Varbla enam pilkavat muiet tagasi, kui ta ütles:

«Võib-olla on sul omamoodi õiguski... Ma tõepoolest ei tea, millist vaimustust, endaunustust, joovastust võiks minus esile kutsuda — metsatöö! Mina ei lähe poriauku hagu kandma ega end traktori juures vanapaganaks määrima. See kõik on liiga väike ja tühine minu jaoks! Et sa mind süüdistad hingetuses, ma tõstan kätte sellelt, mida veel keegi võõras pole näinud.»

Paari sammuga astus Varbla veidi kõrval seisva teise maalimisraami juurde ja tõmbas riidekatte «Raielangist» suuremalt lõuendilt, millel Tuul esimesel silmapilgul tajus ainult pruuni, tumepunase, rohelise ja kollase kaost. Ta nihkus sammu edasi, nii et aknast langev valgus värvidelt vastu ei peegeldunud, ja hakkas pikkamisi eraldama inimesi ja esemeid.

Esiplaanil seisis soliidses tumedas ülikonnas mees, kes äsja oli süüdanud sigareti, nii et paremas käes veel põles tikk, mille hüplev helk mehe näolt punakalt vastu peegeldus. Põgus irooniline ja üleolev naeratus kõverdab mehe kitsaste, karmide huultega suu nurki, kuna silmade terav kontsentreeritud pilk oli suunatud ette nagu mägironijal, kes, jõudnud mäe tippu, teeb lühikese puhkepausi, kuid kelle pilgud samal ajal juba mõõdavad uue, kõrgema mäekupli vallutamise saladusi. Mees seisis laial avatud terrassil, kuna vasak jalg juba toetus järgmisele astmele.

Keskmisest kujust vasakul seisis naine, kelle silmade kohal oli veel värvi hall laik, kuid kelle õrnade joontega nägu juba praegu kõneles sügavast kurbusest, kui mitte ahastusest. Väike poiss rippus tema käe küljes, surudes end kogu kehaga ema vastu ja peites peakese kleidivoltidesse, nii et hiilgas ainult üks kohkunud sinisilm. Parempoolsest grupist hoovas see-eest säravat rõõmu ja kerget, aga nõnda ahvatlevat muretust. Hoogsas tantsutuuris maadligi laskunud neidude ringi ees seisev naine oli veetlev oma peenimas naeratuses, mis lubas ja keelas, kutsus ja tõrjus, ja hurmav oma õhulises looris, mis rohkem paljastas kui kattis.

Tee laskus tahapoole astmeliselt, ta oli üle puistatud raskete kivirahnudega, katkirebitud raamatutega ja sisselöödud põhjadega aamidega. Üsna kaugel seisis tulekahjus hävinenud hoone nukker alasti korsten, millele oli istunud üksik ronk. Kõige ümber kaarduv silmapiir õhetas nagu kauges tulekahjukumas ja üle kõige kummus raske sinkjaslilla taevas.

«See on suur hüpe kunstnik Varbla loomingus, eks ju?» ütles naine, kes seni vaikivana oli seisnud akna kõrval ja kelle mõlemad mehed olid juba unustanud. «Värvide meisterlikus kasutamises ühelt poolt ja sisu, idee ja vormi vahel valitseb absoluutne kooskõla...»

«Aitab!» katkestas Varbla teda teravalt, peaaegu toorelt. «Oleksime sulle tänulikud, kui keedaksid kannu kohvi.»

«Otsekohe!» naeratas nukunägu, ja kui ta nagu noor pingviin käsi kehast eemale hoides ja puusi õõtsutades maalist möödus, nägi Tuul, kui sarnane ta oli alasti naisega. Ta ütles seda Varblale.

«Selle nägemiseks ei ole tarvis teab kui terast silma,» vajutas Varbla sigareti tuhatoosi puruks. «Ta on mulle assistendiks ja modelliks ühtlasi...»

Ta ei vaadanud Tuulele, et mitte reeta oma huvi, mis on nõnda loomulik iga kunstniku juures, kes esmakordselt on võõra pilgu ees tõstnud katte oma paljude kuude otsingute, vaevade ja piinade, rõõmude ja lootuste allikalt. Kõigile väheseile tuttavaile, kes tema ateljeesse sattusid, näitas ta ainult «Raielangil». Seda kiideti, kuid Varbla märkas, et selles kiituses polnud samasugust tulist vaimustust, nagu tema maalide puhul paar aastat tagasi. Keegi ei öelnud «seisak», ammugi mitte «tagasilangus», kuid toonist ja ilmest võis välja lugeda ühte ja isegi teist. Varbla tundis instinktiivselt, et neil oli õiguski, kuigi ta autori enesearmastus seda tunnistada ei tahtnud.

Tuul vaatas tummalt. Teosest hoovas jõudu ja dünaamikat, mida avaldasid figuurid ja mida rõhutasid värvid. Eriti keskne kuju oli rühikas ja väljendusrikas oma sihiteadlikkuses, üleolekus, iroonias ja tahtekindluses. Ent ometi oli Tuul kaugel sisemisest rahulolust, rõõmsast erutusest, pidulikust ülendusest, mida hea kunstiteos vaatlejasse sisendab. Maal omas külgetõmbejõudu, samal ajal aga kogu loomus tõrkus, tõmbus eemale, kapseldus enesekaitseks.

«Teadagi, sulle ei meeldi,» katkestas Varbla vaikuse ja heitis roheka riidekatte tagasi molbertile.

«Maal pole ju veel kaugelgi lõpetatud,» põikles Tuul otsesest vastusest kõrvale. «Kas või naine vasakul...»

«See ei õnnestunud mul. Olen teinud temast kindlasti mitukümmend visandit, kuid ükski neist ei rahulda mind. Ägestusin, katsin silmad värviga. Tuleb alustada uuesti.»

«See kuju näib millegipärast tuttavana...»
Varbla muigas:

«Usun seda!»

Tuul surus äkki sõrmed tugevasti ümber aknalaua, mille vastu ta toetus. Ei, see pole võimalik! Ent kahtluseks ei jäänud võimalust, see ümar pehme lõug, need selgete piirjoontega huuled, pruunikad, peaaegu õlgadeni langevad juuksed...

«Kas sa tõepoolest ei tunne? Tuhat ja tulist küll, kui palju vaeva olen näinud tema silmadega! Oleksin halb kunstnik, kui eesmärgist loobuksin, sest just need silmad on ainuõiged mu kompositsioonile. Neist peab kujunema üks maali finesse.»

Uksele ilmus naerata nukunägu.

«Kas toon kohvikannu siia?»

«Ei, mitte siia!» tõukas Tuul end aknast eemale. «Pea valutab natuke, ma ei kannata täna hästi värvide lõhna.»

«Pole viga, peavalule leiame rohtu.»

Nad läksid Varbla eluruumi. Kunstnik võttis kapist pudeli konjakit, täitis klaasid ja lõi Tuulega kõlksatades kokku.

«Sinu terviseks!» ütles.

«Mis nüüd minu,» tõrjus Tuul. «Kui juba, siis sinu...» Tahtis öelda, et sinu loomingu terviseks, aga keel tõrkus.

«Ära teeskle tagasihoidlikkust,» naeris Varbla, kui oli aeglaselt tühjendanud oma klaasi. «Sinu täht tõuseb, küll pikkamisi, aga ta siiski tõuseb. Lugesin ajalehest, et Kunstnike Liidus korraldatakse sinu teoste arutluskoosolek.»

«Jah. Tule ka.»

Varbla turtsatas nagu kass ja võbistas õlgu:

«Voeh, kuidas sellised koosolekud on mulle vastikud. Igaüks sorib sinus, su loomingus, igamees peab oma kohuseks hiilata tarkuse, sügavamõttelisuse ja teravmeelsusega. Ainult üks kord olin enda lahkamisel, olin siis veel üsna roheline, ei saanud keelduda.»

Tuul pidi Varblale meenutama, et ta pole niisama tagasihoidlik teiste kunstnike teoste arutamisel, kus ta ei püüa mitte üksnes hiilata teravmeelsustega, vaid on sageli kõige kriitilisem, kõige halastamatum. Ent ta ei tahtnud vestlust teravaks ajada ja ütles:

«Kümme paari silmi näevad kümnekordselt, ja kui ka

iga sõnavõtt ei tabagi märki, on sul võimalus ise kaaluda ja õiged tähelepanekud välja noppida.»

«Jäägu selline lastetuba algajaile...»

«Ka küps meister komistab mõnikord. Mulle tundub, et sinu uus teos... ma ei tea veel, kuidas sa teda nimetadki?»

««Katsumus». Ja alapealkirjaks tuleb kas «Titaani tee» või «Üks kaasaegne fantaasia».»

«Üks kaasaegne fantaasia... Mulle näib, et sinu seekordse fantaasia puhul oleks põhjust palju rääkida, vaielda... Muide,» Tuul manas näole nõnda süütu ilme kui iganes oskas, «kas esitad oma «Fantaasia» Nõukogude Eesti aastapäeva näitusele?»

«See veel puuduks!» turtsatas Varbla, kes ei märganud varjatud irooniat, millega Tuul oma küsimuse esitas. ««Katsumus» jääb sinna, kus ta on — minu ateljee nelja seina vahele. Ta pole... laiatarbekaup, ta on nii-öelda sisemine puhastus, endapihtimus. Usun, et igal looval inimesel on momente, kus ta tahab endast kõik välja puistata, end nagu kasukat pahupidi pöörata, end tuulutada ja jahutada. Sellised teosed igakord ei vasta... valitsevale moraale ja maitsele, mõnigi kord viskavad loovad inimesed neis vallatud uperpalle, mänglevad, fantaseerivad, karikeerivad ja seepärast ei leia neid teoseid tihti ka näitusesaalidest. Fragonard mitmel korral...»

«Sa oled endatuulutamiseks kasutanud õige süngeid värve ja veel süngemat meeleolu, mis on õige kaugel Fragonard'i mänglevast kergusest.»

Varbla hakkas juba kahetsema, et oli teost Tuulele näidanud. Nii palju kuid hoidis ainult endale ja nüüd mingi seletamatu uhkustamise- või jonnipurse tõukas otsima odavaid üllatuse- ja kiidusõnu. Kui seltskondlik Varbla ka oskas ja võis olla, ei kaotanud ta ükskõik kellega suheldes ialgi distantsti, ei laskunud lähedasse, familiaarsesse vestlusse, tal oli kogu aeg nagu mantel õlgadel ja mask näol. Nüüd oli tal tunne, nagu oleks võõras inimene heitnud pilgu tema salajasemasse hingesoppi, ja tal oli ebamugav. Tehtut oli võimatu tagasi võtta, ja et teravustest hoiduda, rääkis ta leplikul toonil:

«Kunstnikul on õigus koondada, teravdada, liialda-

dagi, ta peab kõike, mida näeb, nagu suurendusklaasi fookusesse seadma. Ta teeb seda kujudega, värvidega, kompositsiooniga. Ka mina teravdasin, ma ei kaalutlenud iga kuju ja iga värvilaigu juures, kas see sobib, kas see on vastuvõetav nõndanimetatud üldisele maitsele, vaid maalisin vabalt ja julgelt, nagu jumal lõi maailma.»

Tuul naeratas Varbla purskele.

«Mulle näib, et mõistan, kustkohalt king sind pigistab. Sinu häda seisab selles, et sul pole usku. Vigurdamisega, originaalitseamisega, kukerpallitamisega ei päästa kunsti, kui selles puudub elu tõeline hingus.»

Varbla tõstis klaasi ja kummutas põhjani.

«Sa kipud nägema igas maaliteoses poliitikat, mitte kunsti. Mina aga ei taha midagi kuulda poliitikast, ma tahan maalida ja luua, luua nagu Rubens, nagu Michelangelo, nagu Tizian, kelle nimed elavad aastasadu...!»

«Just: kelle nimed elavad aastasadu! Sind huvitab ainult see, mis on seoses igavikuga.»

«Ma ei näe selles midagi halba, kui keegi tahab, et ta nimi ei läheks koos tema maise kehaga mulla alla. Selleni on raske jõuda, kui kunstnik ei tunne end absoluutselt vabana. Üks kaasaegne prantsuse kunstnik maalis lõuendi süsimustaks ja tõmbas sellele üheainsa valge vonkleva rõnga. Pildi allkiri oli «Nägemus». Sa ütled, et see on formalism või veel midagi hullemat. Aga mina leian, et see on kunstniku õigus katta lõuend nõnda ja selliste värvidega, nagu ta tunneb ja vajalikuks peab.»

Väsimatud tolmukübemekesed tantsisklesid päikese-kiirte kuldses joomes, mis langes pastelljoonisele kõrgetest rannamändidest, ja Tuulele meenus metsavahi kiri. «Katsumus» oli viinud ta mõtted eemale külaskäigu tõelisest põhjusest. Kõige meelsamini oleks ta praegu tõusnud ja lahkunud, kuid ta teadis, kuidas temale loodab Kaarel, ja ta alustas ääri-veeri:

«Kurenõmmel sa pole vist käinud?»

«Ei,» vastas Varbla ja tõstis klaasid. «Proosit!» Tühjendanud klaasi, lisas: «Aga kavatsen ilmtingimata minna. Minu jahimehekollektsioonis pole ainustki luke, tahan selle lünga tänavu täita. Ja nagu sa ise nägid, on naisfiguuril silmade asemel vaid segane laik. Olen juba

nõnda palju tulemusteta katsetanud, et mind võib aidata ainult joonistamine natuuri järgi. Usun, et praegu olen suuteline tabama Linda silmade kummalist muutlikkust.»

«Küllap sind oodatakse seal juba ammu.»

«Tõenäoliselt. Kuid kunstnik ei saa järele anda isiklikele huvidele, ta peab pühenduma tervikuna ja täielikult oma kutsumusele. Midagi, mitte midagi ei tohi mind siduda, aheldada, segada, mul peavad olema vabad käed ja selge pilk. Ma eitan armastust, mis orjastab, pimestab ja uimastab.»

«Armastus teeb suuremeelseks, armastuse nimel on mindud surma...»

«Ma ei kavatse end kellegi heaks ohverdada. Tahan võita maailma, tahan, et minust kõneldaks kõigis viies maailmajaos. Pead seda vintis kunstniku uhkeldamiseks? Eksid, vennas, ma ainult julgen otsekoheselt välja ütelda, mida enamasti varjata püütakse: olen auahne!»

«Sa mõtled ainult iseendale. Aga oletame, et sa oma... surematusejahiga põhjustad Kurenõmmel nukurust... võib-olla pisaraidki... Millega su südametunistus seda õigustaks?»

Varbla vidutas silmi ja pahvatas siis lõbusalt naerma:

«Sead mulle hiirelõksu? Asjata. Mul on täna avameelsuse hoog, juba palju kuid pole ma kellegagi vahtetanud otsekohest sõna, polnud ei aega ega tahtmist. Tutvus Lindaga ja sõit Kurenõmmele olid mulle väga tulusad. Sa tead ju omast käest, et kunstnik talletab midagi igal sammul. Kurenõmmel ma kogusin materjale «Raielangil» jaoks ja leidsin sealt, ma loen seda veel tähtsamaks, modelli oma naisfiguurile.»

«Sulle on inimesed ainult modellideks!» hüüatas Tuul.

«Teatavas mõttes — jah,» vastas Varbla.

«Aga Linda? Tema süda, tema hing...?»

Varbla veeretas konjakiklaasi sõrmede vahel. Ta ilme oli läbipaistmatu, ainult silmades näis mänglevat vaevumärgatav naeratus.

«Ma mõtlen, et ei ole ühtki... hm, ütleme — kahe inimese suhtlemist, kus ainult üks annaks ja teine võtaks.»

«Sa oled ülbe!» tõusis Tuul ja läks akna alla.

«No-noo, ära siis kohe solvu. Muide... mulle näib, et ka sina pole ükskõikne Linda Tammiku vastu.»

«Ta on mu sõbra tütar, meid seovad kauaaegne tutvus, ühised mälestused, vastastikune teineteise mõistmine ja austamine.»

«Teeskle, teeskle! Juba sinu ägedus kõneleb iseenda eest. Ilusa naisega ei saa mehel olla ainult huvide ühtsus ja vaadete sobivus. Ja Linda on nägus, oh mis nägus, ta on kaunimaid naisi, keda olen tundnud.»

Tuul ei võtnud klaasi, Varbla kõhkles hetke ja jõi siis üksinda.

«Milline hirmus vastuolu on sinu sõnade ja tegude vahel,» ütles Tuul. «Iga teine mees sinu asemel oleks juba ammu kas või jalgsi läinud Kurenõmmele.»

«Iga teine, ainult mitte mina, Varbla. Noh, sina ei mõista sellest nagunii midagi ja parem sulle. Kuid sõbramehe poolest olgu sulle öeldud: ära Linda pärast oma pead vaeva. Sinu vahelesegamist pole kellelegi tarvis, headel onukestel ei ole minu teel koperdamist. Varsti algab luigeland, on aeg valmistuda kuninglikuks jahiks. Sõidan seekord oma uues autos. Kui soovid, võtan ka sinu kaasa, ma pole arg ega väiklane.»

Tuul mõistis, et tal pole mõtet kauemaks jääda. Varbla püüdis teda poolvägisi tagasi hoida, aga jumalagajatul ütles sõnad, mis teravalt löiksid Tuulele mälli:

«Ära unusta, et armukadedus on kõige madalam tunne inimeses...»

Kui kahju, et tsivilisatsioon ja kultuur on inimesest maha nühkinud ürgaja kombed, Varblale kuluks ära paar lõuahaaki või mehine kupjakeretäis, mõtles Tuul tänaval. Jõud jõu, ülbuse vastu! Aga seeasemel põgenesin, nagu oleksin mina milleski süüdi. Teadagi, läks just nõnda, nagu ette arvata võis — kogunes ainult uut valu, kibedust ja tuska.

Tuul oli ületanud juba mitu põiktänavat, enne kui avastas, et unustas kindad Varbla eeskotta peeglilauale. Jäägu, ealeski ei tõsta ma oma jalga üle Varbla läve!

Korda kolm-neli alustas ta kirja Kaarlile, kuid pärast mõningaid ridu alati kortsutas paberi. Millest pidigi ta kirjutama? Ainuõige oleks teatada, et kui Varbla tuleb, kihuta ta otsekohe kaikaga välja Kurenõmme mets-

konna piiridest. Aga nõnda Tuul kirjutada ei saanud, sest kes on tema, et segab end teiste inimeste vahele? Liiati kumisesid tal kogu aeg kõrvus Varbla poolt lahkumisel öeldud sõnad. Sõidan varsti ise, otsustas, kuid sellest ei muutunud ta enesetunne paremaks, sest ta ei uskunud iseennast.

Varbla leidis kindad, kui maja välisuks oli juba kinni kolksatanud. Ta vibutas neid käes, muigas siis ja viskas sahtlisse — oli sellel alles kiire! Peatus maali ees, kuid ei kergitanud katet, täna temast nagunii enam töömeest ei ole. Neetud müstik, rikkus terve päeval Kallas klaasi konjakit, klõbistas lusikaga kohvitassis. Muidugi ei tulnud Tuul minu maalide pärast, tahtis midagi välja nuhkida, aga läks tühjade kätega ja segase peaga.

Varbla võttis kirjutuslaua sahtlist mustade läikivate kaantega raamatu. See oli ta päevik, katkendilik, peetud pikkade vaheaegadega. Ta sirvis kladet, luges siit ja sealt, jättes tihti terveid lehti vahele.

15. september.

Kohtasin eile teatris kummalist tüdrukut, kelle näojoonte ilmekus ja kõnekus mind esimesest pilgust üllatas ja köitis. Veelgi huvitavamad on ta silmad...

Hiljem käitusin rumalasti, lobisesin palju ja sellist, mis ilmselt temale ei meeldinud. Naised on ju nõnda hellade südametega ja pehmete närvidega. Ma ei tea, kes ta on, kuid näen teda täna jälle ja see kohtumine pole mulle põrmugi ükstakõik. Pean ruttama, et end korda seada, sest usun, et talle ei meeldi silmapaistev välimus. Ta on väärt, et vaeva näha talle meeldimiseks. Arvatavasti pole see kuigi raske, vanad egiptlased kas eksisid või pilkasid, kui aetasid sfinksile naise pea.

17. september.

Ta pole Tallinnast, on metsaülem maalt. Kummaline — naine ja metsaülem! Aga kui rohkem mõelda, siis see sobib. Igatahes Linda Tammik on läbi imbutatud loodusest, temast hoovab männimetsade osooni. Tal on tagasihoidlik maitse, talle ei meeldi kära ja kirevus. Pean ruttama poodi, et osta mõned uued kaelasidemed ja üht-teist muud pudi-padi. Naised on eriti pisasjus halastamatud.

19. september.

Linda jääb linna ainult pühapäevani. Milline õnnetus! Ma ei mõista, mis minuga toimub, see pole enam mina ise, pole kunstnik Varbla, kes iga päev ärevil nagu koolipoiss kohtamisele ruttab. Mul on tundmus, nagu upuks ma. Ütleb Linda: see keefir on maitsev, siis tühjendan terve pudeli seda jooki, mida ma varem suu sissegi ei võtnud. Vaeseke! ohkas ta põrnika kohta, kes oli kukkunud rattaroopasse ja siples seal, tiireldes oma läikivatel tiibadel nagu vurr, ja ma võtsin tolle räpase sitikâ näppude vahele ja aitasin püsti. Sic!

20. septembril.

Ta sõidab homme. Juba nädal kohtume iga päev ja ma ei ole julenud talle otseselt öelda, kuidas ta mulle meeldib. See on pikk aeg, minu jaoks on see terve igavik. Kuid sisemine hääl sosistab mulle, et tormijooks on Linda juures eksisamm. Kuid ma usun, et temagi pole ükskõikne minu vastu. Mulle on jäänud veel ainult üks kohtumine, tänaõhtune matk Viimsi. Kavatsesin korraldada vaikse ja väikese lahkumisõhtu tēte-à-tēte enda pool, aga loobusin, sest ta nagunii ei oleks tulnud, ehk kui, siis koos Tuulega, kes viimasel ajal on tõmbunud endasse nagu tigu. Pole kahtlust, et ta on armunud Lindasse, kuigi varjab ja teeskleb.

Linda on riisunud minult rahu. Ainult tema saab selle mulle tagasi anda. Tänane õhtu on paljuski otsustav...

20. sept. hilisööl.

Ta armastab mind. Vanadel kreeklastel on õigus, kui ütlesid: tunne iseennast. Uskusin, et tunnen ennast hästi, et valitsen ja käsutan oma tundmusi ja tahet nagu hea jokey oma hobust. Kas tõepoolest eksisin?

Jah, naised on paratamatu, aga mitte parandamatu haigus. Milline õnnetus, et ta juba homme ära sõidab! Keeras lehti, tabas siis uue katke:

15. detsembril.

On otsustatud, et sõidan uueks aastaks Kurenõmmele. Tuulega. Ta on tülikas kaaslane, ent esimene külaskäik temata ei passi hästi.

Kolm kuud on määratu pikk aeg, kuid see pole teinud mind targemaks, ikka põlen kannatamatusest näha

jälle Lindat. Muidugi, mõndagi on muutunud. Ainult muiata võib paindlikkuse üle, millega sügisel kooldusin Linda maitse, mõtete ja tahte järgi. Või kordub see Kurenõmmel uuesti? Ei, teist korda ei tohi VV enam olla tapulilleks. Võib-olla tuleb pisut teeselda, tagasi tõmbuda, sest Kurenõmme on ju kaugel metsakolgas, küllap metsavahtki, Linda isa, on mingi sammaldunud känd. Pole viga, oskan ka sellistel kändudel istuda!

Veel pool kuud. Kurenõmme peab mulle tagasi andma rahu, mille Linda — mis seal salata — röõvis ja endaga kaasa viis. Ma ei suuda leppida poolikuga ei elus ega kunstis. Aga minu ja Linda vahel on kõik pooleli, midagi ei ole selgesti otsustatud ega lõpetatud. Selgust on tarvis, aga koos selgusega tuleb rahu.

15. jaanuaril.

Viimased päevad olen töötanud nagu hobune. See, mis palju aastaid minus idanes ja võrsus, millesse nagu mesikärge on tilk tilga haaval kogutud ideid, kavandeid, skitse, on saamas tegelikkuseks — alustasin suurt maali «Katsumus». Kogu eelmise aasta lõpp möödus loiduses, ma ei maalinud peaaegu midagi. See oli omamoodi puhkuseks, ma kogusin nagu autoaku endasse tagavara-energiat, ja seda tugevam on nüüd purse. Töötasin mõne maali kallal, mis oli ette nähtud järgmisele kunstinäitusele, aga «Katsumus» tõmbas endale mõtteid, nagu mesilane leiab endale läbi metsade ja tihnikute tee lilleväljani. Jalutad tänaval või sõidad trammis ja vilksatab võõras nägu, aga minul võpatab süda: seal ta on, nägu minu maali detailile! Kõige raskem oli peafiguuriga. Otsisin, kuid ei leidnud modelli. Katsetasin autoportreega, kuid heitsin selle mõtte kõrvale, sest see oleks andnud maalile liigse isikliku pitseri. Lõpuks leidsin sobiva modelli siiagi.

Kurenõmmel sattusin hiilgavale ideele, et Linda on sobivaim modell uue maali esiplaani vasakpoolsele naisfiguurile. Just tema rahulik, rõõmus ja selge nägu iseloomustab suurepäraselt väikekodanlikku perekonnaidüllit. Ainult ma pean tabama ta silmade kõne, see annab kujule ja kogu maalile elavust. Mul puudub veel parempoolne naisfiguur, kuid selle leidmine pole raske. Ma tahan iga detaili, iga näo, ükskõik kui kõrvaline ta

ka poleks, piinliku täpsuse ja ilmekusega välja maalida, ma kaalun ja valin hoolikalt igat värvilaiku, sest värvid on need, mis annavad maalile tooni, meeleolu.

On võimalik, pigemini tõenäoline, et «Katsumus» ei pääse läbi näituse žürii kitsaist väravaist, sest sealsed kerberused näeksid maali idees üleolevat suhtumist inimesesse. See pole muidugi õige, ma tahan ainult öelda, et tõelisel suurvaimul peab olema jõudu ja õigust minna oma teed vabana maise maailma kõigist kiusatustest. See on vastuolus marksismi-leninismi õpetusega rahvast kui loovast, edasiviivast jõust? Tõsi, mass ei ole minus kunagi vaimustust esile kutsunud. Ei-ei, ärge kartke, truud näituse väravavahid, ma ei sega teie rahu, ma parem ei esitagi «Katsumust» näitusele väljapanemiseks, las ta jääb minu ateljee nelja seina vahele. Ma olen peaaegu iga oma teose juures küllalt arvestanud, kaalunud ja kalkuleerinud, ime siis, kui see lõpuks hakkab silma torkama meie karmidele kriitikutele. Ma ise tunnen oma teostesse poetunud õõnsust kümme korda paremini, ja et usku iseendasse kui kunstnikusse alal hoida, pean ma oma sisemistele jõududele vabad käed andma. Las löövad lõkkele minu fantaasia ja anne! Ma usun, et kunstiteose saatuse otsustab lõppude lõpuks ikkagi mitte «mis», vaid «kuidas».

Alustasin yeel teist maali, millele ei leidnud paremat nimetust kui «Raielangil». See on töömotiiviline asi, näitan temas, kuidas võimas nõukogude tehnika on valutanud ka kõige kaugema metsakolka, et kergendada inimese rasket füüsilist tööd. Ühesõnaga, aktuaalne ja vajalik teema. «Katsumuse» hoog on nõnda suur, et sellest jätkub ka «Raielangile», nii et usun, et teostan selle mitte halvemini ükskõik millisest mu varasemast maalist ja et selle ees langetavad nõusolevalt pead ka valjud kerberused.

Vahepeal veetsin Kurenõmmel paar võluvaid nädalat. Linda on võrratu! Kurenõmme on vaikne ja rahulik, sealsed päevad olid mulle suurepäraseks vahelduseks ja kosutuseks. Kui väsin, sõidan tagasi Kurenõmmele.

Lappas lehti, silmad peatusid järgmistel ridadel:

«Katsumus» edeneb jõudsasti. Muidugi polnud keerukas leida modelli kompositsiooni parempoolsele naisele. Ta on pisut nukulik, veiderdab naiivitari, kuid sobib

päris hästi, kui teda pisut elustada ja hingestada. See pole raske. Naised — mõistatus? Võib-olla, kuid mõistatus, millele pole raske võtit leida. Eriti mehel.

Vasakpoolne naiskuju on lõpetamata. Praegu on mul veelgi raskem tabada Linda silmade erksat kõnet kui varem, kuna pole teda kaua näinud. Kavatsesin veebruaris sõita Kurenõmmele jänesejahile, kuid ei leidnud mahti, töö neelas kogu aja ja just siis sattusin oma nukunäole, kelle abil õnnestunult viisin lõpule maali parempoolse esiplaani. See osa kukkus hästi välja, ta kehastab päris ilmekalt maise maailma rikkalikke ahvatlusi ja kiusatusi.

Kuid Kurenõmmele tuleb ikkagi sõita. Ma olen aumees, ma ei kao Linda elust vargsi ja hiilides. Samuti on mulle nüüd päris selge, et ainult mälu järgi ei suuda ma lõpetada maali vasakpoolset osa, vajan Lindat kui modelli. Kui praegune loominguline hoog vaibub, kui ilmuvad väsimuse tundemärgid, siis sõidan. Kui ei jõua enne, siis luigejahiks kindlasti.

Vaatas kuupäeva — 1. märtsil. Ja 15. märtsil:

Linda kirjad hõõguvad nagu sõelatäis süsi. Ta armastab uskumatu püsivusega. Kui mulle poleks saatusest määratud teine elutee, võib-olla saaksin õnnelikuks tema kõrval. Kuid meie teed lõikusid juhuslikult nagu meteooreide omad. Meie ei kaotanud kumbki midagi, ma ei häbene tunnistamist, et uusaastapäevad olid mu elu mälestusväärsemad. Selgitus saab olema mõnevõrra raske ja ehk niiskegi, kuid iga tormi järel paistab päike seda kuumemalt. Linda on arukas tüdruk, küll ta mõistab, et kunstnik Varbla ei saa endale siduda jalge külge argipäevaelu kohustuste ahelaid...

Kas ma Lindat armastasin? Ei tea öelda. Ja üleüldse, mis on armastus? Kui meeldivus, sümpaatia, külgetõmbejõud, siis jah, armastasin. Kui orjus, teise inimese tahte ja meeleoludega arvestamine, lahutamata seos, vabaduse kitsendamine, siis — ei. Sõnad jäävad pahahti elust maha. Linda «armastus» on keskaegse rüütli-koodeksi mõiste, mehe ja naise suhted kaasaegses iga-päevaelus on võtnud hoopis uue sisu. Kirjanikud hädaldavad konfliktide puuduse üle. Muidugi pole enam konflikte, pole kokkupõrkeid näiteks armastuse pinnal. Tänapäeval on mehe ja naise vahetõrge lihtne ja loomu-

lik ja põhjened vastastikusel sümpaatial, mis kogu aeg voolab nagu jõevesi, tulles ja kadudes. Veelgi sagedamini on see ainult ajaviide, lõbu ja hasartmäng. Pime, kes seda ei näe, pilvedetagune idealist, kes ei usu. Armastus, sõna vana mõiste järgi, on muistend, abielu — tüütav kohustus. Näidaku keegi mulle perekonda, kus emb-kumb pool, tavaliselt mõlemad, poleks maitnud keelatud vilja. Armastus on nagu tülikas ussjätke, mis võib tekitada ajutist põletikku, ja seepärast on parem, kui see tarbetu igand õigel ajal aegsasti välja opereeritakse.

Miks ma sellest nõnda pikalt-laialt targutan? Äkki tahan iseennast veenda, võib-olla on Linda läinud minusse sügavamalt, kui tahaksin? Ah, lollus! Pole tema esimeste ega jää viimaseks.

Varbla trummeldas mõtlikult lauaplaadile. Võttis siis täitesulepea ja kirjutas hüpliku ja hoogsa käekirjaga:

2. aprillil.

Tuul käis täna jälgi nuhkimas. Või tuli ta Linda ülesandel? Ei, see pole võimalik. Linda on liiga uhke, et kõrvalisi isikuid oma hingeasjadesse pühendada. Tuul on endiselt armunud, kuigi ta hästi peaks aimama minu vahekorda Lindaga. Tuul on liiga pehme, liiga hea, et temasse leiaksid aega armuda kaunid naised. Naised on nagu ööliblikad, nad lendavad kokku pimeduses hõõguvale lambiklaasile, nad ei arvesta, et kõrbenud tiibadega on pärast raske lennata.

Kuu keskel sõidan Kurenõmmele luigejahile. On lihtsalt piinlik ja väljakannatamatu, et mina kui jahimees pole seni lasknud ainustki luite. Skitseerin seal uuesti Linda, usun, et nüüd see mul õnnestub. Kunstnik peab olema nagu väepealik, rahulik ja külm. Kuum pea ja tuikavad käed kõlbavad võib-olla luuletajale, mitte aga kunstnikule. Lindagi on kindlasti rahunenud, neli kuud on küllalt pikk aeg, et tunded tagasi kallaste vahele voolaksid. Naised on nagu bensiin: plahvatavad pisikesest sädemest, aga kustuvad veel kiiremini. Mis silmist, see südamest on küll öeldud naiste kohta. Kevadpäevad Kurenõmmel ei kujune kindlasti vähem hurmavaiks talvistest...

Veel paar kuud ja lõpetan «Katsumuse». «Raielan-gil» on jäänud veel üksnes vähemaid silumis- ja parandusnikerdusi. Ta on hakanud mulle meeldima, kukkus välja päris meeleolukas pildike. Usun, et saan ta eest kiita, torisegu va Tuul kuidas tahes.

8.

Juba mitmendat päeva puhus maa poolt mahe ja paitav tuul. Lumi sulas kiiresti ja vaid varjulistes metsaalustes ja kaldakäärudes seisis veel määrdunud lumelaike, mis olid pudedad ja vett täis. Ojad sulisesid rõõmsalt, hüplesid tõtates kivide vahel ja ühinesid Kurenõmme jões üheks halliks, kihisevaks veemassiks. Jõgi laius luhtadele, kobrutas vihaselt järsemal käänakuil ning kärestikes ja tantsitas üles-alla parvetamise ajal otsapidi mõne puujuure taha või kaldaurkasse ankrusse poetunud ja nüüd lahtirebitud palke.

Kuldnokad Kurenõmme metsavahi õuekasel lõpetasid võidukalt lahingu nende puuri okupeerinud varblastega ja laksutasid nüüd uhkelt oma võidulaulu. Üksteiselt võtsid lauluviisi üle tõusvad ja laskuvad löökesed. Aulid kobistasid oma laiades pesakastides, loopides välja mulluseid pesatükke ja kan-des sisse uusi kuivi kõrsi.

Pauki oli rahutu. Õhtuti vihisesid mere poolt järvede ja jõe poole prääksuvate partide parved. Ühel varahommikul hüüdis Linda tuppa tulles Kaarlile:

«Luiged on tulnud!»

Kaarlil jäi piibutoppimine pooleli.

«Kas palju?» jooksis ta õuele.

«Tsss!» tegi Linda ja näitas üles. Maa poolt lähenes kaks luite, nad lendasid madalalt, nii et oli kuulda laiade tiibade kahinat. Päikesekiired pörkasid tagasi nende heledalt sulgedelt. Rahulikult, tõttamata liuglesid nad üle metsavahi maja, üle Kaarli ja Linda ning laskusid poolkaares alla mere poole.

«Piilurid,» muheles Kaarel. «Teevad ringi ja pöörduvad tagasi, parvedele vastu. Küllap meie lahes tuleb suurem puhkepeatus.»

«Seal neid juba häälitsebki.»

Kuulatasid. Merelt kostis luikede hüüdeid, nagu kõneleksid linnud omavahel.

«Kaugemal on meri alles paksu jääd täis, mis jääb luikedel muud üle kui meie lahe lahtisesse vette maanduda.»

Igal kevadel peatus Kurenõmme lahes luigeparvi, tänavu jäid nad aga hiljaks. Või põlgavad nad sel aastal Kurenõmme? Õnnetus ei käi kunagi üksi, võib juhtuda sedagi, mõtiskles Kaarel. Jah, ta pidas kevadet õnnetuks. Kõik oli nagu alati, õieti paremgi, sest ilmad olid ilusad, kevad tuli peale pikka ja visa talve järsku, kuid Kaarli hinges ei olnud rahu. Ants ei vastanud sõnagi ta kirjale, mine tea, kas Kaarli läkitus üldse temani jõudis. Kaarel võttis kord südame rindu ja küsis Lindalt, kuhu kuristikku kunstnik ja Tuul on vajunud. Linda tegi ükskõikse näo:

«Küllap Tuul askeldab oma tulevaste geenistega, aga Varbla maalib. Kunstnikud pole nagu meie, lihtsurelikud, nad ei tohi ennast välja kiskuda loomingulisest hoost, kui see neid kord haarab. Varbla alustas pärast meilt ärasõitu suurt maali, mille tahab kevadeks lõpetada.»

Kaarlile meenusid enda noormehepäevad, millal ta ei mällanud olla nädalatki eemal puulõikaja Pikavere Tooma majast, kuigi Toomal oli tütre jaoks valmis vaadatud hoopis teine ja mõjukam elukaaslane. Tooma plaanid ei läinud Kaarli omadega kokku, kuid ta teadis, et elu Tiinata on nagu maja akendeta, nagu puu oksteta, ja vastu vanemate tahtmist tõi Tiina Kurenõmmele.

Sellest on palju aastaid tagasi ja nähtavasti on vahepeal inimestes palju muutunud. Või... Seda võid ei julgenud Kaarel lõpuni mõelda.

Inimesed on muutlikud, aga looduses on kõik vana viisi; talve järel tuleb kevad ja luiged lendavad nagu igal kevadel üle Kurenõmme, puhates siin oma kaugest teekonnast väsinud tiibu. Ja nagu igal kevadel istub Kaarel laial kivil madalate kadakapõõsaste vahel ja jääb sinna õhtuni, kuni hämarus kõik endasse mähib, ja lahest tõusevad üksteise järel luikede parved, korraldavad oma ridu ja jätkavad lendu piki randa Laa-

doga poole. Siin on tema igakevadine valvepost ja ainult sinkjas suitsupilv eraldab teda hallist kivist.

Iga päevaga lendas üle Kurenõmme ikka rohkem ja rohkem luigeparvi, kuid Kurenõmme lahes oli peatajaid vähe. Kui aga pühapäeva hommikupoolel Kaarel kuulatama jäi, lõi ta nagu naerule: lahes oli päris laat lahti! Metsavaht oleks heameelega otsemaid randa jooksnud, aga Linda tahtis kaasa tulla, ja nõnda jäi Kaarel õuele ootama, kõhvitsedes Pauki kõrvadetagust ja trööstides koera peatse pardijahiga. Kaarel võpatas, kui äkki maja taga pröögatas auto ja tumepruun läikiv sõiduk õuele veeres.

«Juba jälle mõned revidendid!» pahandas Kaarel, sest see võis luhta ajada retke alla mereranda. «Või koguni luigejahilised. Siis olete, kullakesed, küll aadressiga eksinud.»

Auto peatus nõksatades ja kibedat vingu puhvides. Linda tuiskas majast välja, kuid aeglustas siis sammu: isa pärast oleks ta Varblale kaela lennanud, aga teda hoidis tagasi kättemaksukuradike, et kui sina unustasid nõnda kauaks Kurenõmme, pole minulgi ruttu.

Varbla sirutas istumisest kanget selga ja põlvi ning hingas täie rinnaga kevadise männimetsa värsket õhku. Ta näis kahvatuna ja pleekinuna metsavahirahva värskete pruunide nägude kõrval.

«Tervist!» hüüdis ta juba eemalt. «Olengi jälle siin.»

«Vaeseke, kuidas ta on end tööga koormanud,» mõtles Linda, unustades oma käe Varbla pihku. Tüdruku silmad olid nõnda küsivad ja nõnda teraselt uurivad, et kunstnik kohmetus, liiati et vana metsavahikand siinsamas seisis, nõnda et ei kõlvanud Lindal korralikult ümbert kinnigi võtta. Ta kuulis käratsemist mere poolt, ja et kohmetust vaikimisest üle saada, ütles:

«Mis see's on? Justkui kanala.»

«Kanala!» turtsatas Kaarel. «Jahimees ja — kanala.»

Linda purskus naerma ja Varbla taipas oma eksitust, ning et kõike naljaks pöörata, ütles:

«Ja-jah, kena kanala on teil siin. Näib, et saabusin täpselt parajal ajal.»

«Õigemini, peaaegu parajal ajal,» noogutas Kaarel, kellesse kogunenud vimm nõnda kergesti ei lahkunud. «Vähemalt oli viimane aeg.»

«Kas tõesti?» imestas Varbla. «Aga mina arvasin, et luigelend alles algab.»

Linda mõistis väga hästi, kuhu sihtis isa, ja et polnud võimatu, et Kaarel sama sihikuga jätkab, võttis ta korraldamise-juhtimise enda kätte: seadis Varblale pesemise, kandis lauale, mis esimese nälja kustutamiseks käepärast oli, päris Tuule järele. Randaminek tuli edasi lükata ka Kaarlil, ei kõlvanud ju otsekohe majast ära joosta, kui külaline tuli. Aga napsust, mille Varbla lauale tõi, ütles ära — küll õhtul on aega sedagi mekkida.

«Juhti sul kaasas polegi?» küsis Varblalt.

«Olen autoomanik ja juht ühes ja samas isikus,» vastas kunstnik ja ei suutnud varjata väikest uhkust. «Otsin tuliuue BMW. Tänapäeval on tehnika nõnda kaugele arenenud, et jalgsi jääb elule rataste vahele.»

Kas või Kurenõmmelegi sõit — juba ülehommeks peab ta linnas tagasi olema, nagunii rebis end vägivaldselt ateljeest välja. Mõnelgi pool peetakse veel praegugi kunstnikke loodreiks, tühipaljasteks aja surnukslööjateks, aga see on eksitus, mida oleks juba ammu aeg kolikambrisse heita.

«Miks Ants ei tulnud?» küsis Kaarel.

Ta käis paaril korral Tuult otsimas, aga alati oli uks lukus, keegi ei vastanud helistamisele. Nõnda sõitis üksinda, sest kauem oodata ja sõitu edasi lükata oli täiesti võimatu.

«Aega pole kaotada siingi,» laksatas ta peopesaga energiliselt vastu lauanurka. «Olen pikast sõidust küll veidi väsinud, kuid sellest pole midagi, lähme juba täna õhtul luiki põmmutama.»

Kaarel mattis end suitsupilve, Linda korjas laualt sööginõusid ja ei tõstnud pilku kätelt.

«Tjaa,» venitas lõpuks Kaarel. «Talvel mul vist polnud juhust rääkida, et ma ei käi luigejahil.»

«Kui kahju! Kas ka sina, Linda, mitte?»

«Ma ei käi luigejahil,» kordas Kaarel, enne kui Linda vastata jõudis, «ja ei luba ka kellelgi teisel oma vahtkonna piires luikesid lasta.»

Varbla hammustas huulde. Ta oli kuulnud seda, aga arvas, et see asi annab end korraldada. Ent vanamees näis olevat kangekaelne, sellised metsahundid on

nagu vanad sägad jõehaudades — sammaldunud ja tusased.

«Miks siis?» imestas ta. «Riik lubab luikedele jahti pidada ja siin on avalik jahipiirkond.»

«Luik on lindude kuningas...»

«Õige. Luigepidajad nimetatakse kuninglikuks.»

«Ei ole luigest kaunimat lindu. Ja pole arukamat. Oled sa kuulnud vana lugu luikedest?»

«Ei. Muinasjutud on enamasti igavad.»

«See pole pikk. Räägitakse seda nõnda. Luiged on perekondlikud linnud, terve pika teekonna lõunast põhja lendavad nad koos, elavad paarikaupa, kasvatavad üles noored luiged ja üheskoos kannavad jälle tagasilennu raskusi ja vintsutusi. Ja kui juhtub, et jahimehe kuul tapab ühe luikedest, siis teine ei lenda parvega kaasa, vaid tiirleb kohal, kuhu ta kaaslane langes. Tiirleb, tiirleb ja ise häälitseb kūrvalt, nagu nutaks ta. Kui kaaslane ei vasta, kui ei tõuse ta kõrvale teise linna valge kuju, hakkab luik tõusma. Ring ringi järel eemaldub ta maapinnast, ikka kitsamaks jäävad ringid, ikka väiksemaks kahaneb lind. Jõudnud küllalt kõrgele, suleb ta tiivad ja langeb. Kukub nagu kivi alla, hukkudes samas, kus ta eluseltsiline.»

Varbla süütas sigareti, imes endasse sügavate sõõmudega suitsu. Vanamees sihib oma jutuga kuhugi, mõtles ta. Või puhub ta lugusid selleks, et mind luigepidajast eemale peletada? Noh, võrd kollitada jäneseid metsas, mitte Valentin Varblat!

«See on ainult tühipaljas legend. Ma pole küll teab kui tugev loodusteaduses, kuid olen kindel, et teadus seda muistendit ei kinnita.»

«Kas või muinasjutt, aga ta on ilus,» ütles Linda tasa ja Varbla endamisi kirus Kaarlit: oma mõistlusega teeb ta raskemaks niigi keeruka selgituse, mis tal Lindaga ees seisab.

«Need lood loomadest on üldse lapsikud ja koolipapalikud,» püüdis ta muljet hajutada. «Sageli püütakse neis näha allegooriat inimestele. See on suurim naiivsus ja inimväärikuse allakiskumine. Inimene on iseenda isand, ta valitseb oma tundeid ja tahet, ta ei luba stiihilisi rumalusi.»

«Nii...» venitas Kaarel ja vaatas kõrvale Linda

silmadest, mis olid suured ja ekslevad. «Rumalus või mitte, ei tea, kuid... Jah, on inimesi, kelles armastus on tugevam surmast.»

«See on müdugi väga ilus ja romantiline,» ütles Varbla, «kuid viib meid liiga kaugemale sellest, millest algasime — luigejahist.»

«Meremeestel ja metsameestel on veidrusi,» vastas Kaarel rahulikult, «ja minu oma on, et luike ei lase ning ei luba lasta ka teistel.»

Metsavahi hääles oli selline kindlus, et Varbla pidas targemaks rohkem mitte peale käia. Las praegu jääb pealegi, mõtles, öhtul tühjendame pudeli, kui tarvis, teisegi, eks siis näib, kas pöördub tuul või mitte. Pudel on tihti kangemaidki loogapuid kui Kaarel sirgeks painutanud.

«Kui tahad, lähme koos randa,» tõusis Kaarel. «Luiged tõusevad varsti lendu.»

Varbla oleks eelistanud jääda Lindaga majja, aga Lindal ei näinud vilksatavatki sellist mõtet ja nõnda mindi kolmekesi. Ehkki Pauki ja püssid jäid majja, räägiti vaikselt häälel, nagu ikka jahiretkel. Linda pilk põgenes Varbla eest, ta kartis, et reedab etteheidet, mille vastu ta kogu aeg oli võidelnud, mida hukka mõistis, kuid mis ometi visalt temasse tee leidis. Olen väiklane ja egoist, riidles ta endaga, tahaksin teda enda juurde, aga tal on suur ja tähtis töö pooleli. Geeniuste naiste tee enamasti alati on olnud pikk eneseohverdamiste rida, ja Varbla on andekas kunstnik...

Nagu lepitust otsides küsis ta tasa, nii et mõne sammü võrra ees kõndiv Kaarel ei kuulnud:

«Oled sa pahane?»

«Miks peaksin ma pahane olema?»

«Isa peale. Aga ta on alati selline, hoiab luiki nagu oma silmateri.»

«Aga sina?»

«Mina?» Linda naeratas äkki ja võttis Varblal käest. «Mina ka. Nad on liiga ilusad, majesteetlikud ja targad, et neid niisama lõbuks lasta.»

Linda naeratus oli vana tuttav rõõmus naeratus, ta sõrmede surve usalduslik ja Varbla lükkas läikivapokkide mütsi kuklasse ning päästis lahti pruuni nahkkuuve nööbid. Kõik areneb oma rada, kõik lõpeb

hästi, elu on nagu malelaud, tuleb ainult osata õigel ajal õiget nuppu tõsta. Kartis näha Linda mossis nagu, kuulda kibedaid süüdistusi, ägedaid stseene, aga oli ainult väike tusapilveke, mis haihtus nagu suutäis sigaretisuitsu.

«Vaata!» surus Linda Varbla kätt.

Nad olid jõudnud mändide vahelt välja ja neid eraldas merest veel vaid kitsas riba maad, mis oli kaetud lammaste poolt püगतud madalate ja laiade kadakapõõsastega. Laht oli kausikujuline meresopp, mille ümber nagu tangid kooldusid tumedad neemeribad. Lahe keskosa oli kaetud valge liikuva katttega — seal olid maandunud luikede parved.

«Neid on siin küll mitusada!» hüüatas Varbla.

«Küllap on,» muheles Kaarel ja poolkummargil liikusid nad peaaegu veejooni, leides endale siin põõsaste vahel sobivad peidukohad. Lahe vesi kihas, siples, vehkles ja rökkas, luiged lehvitasid oma laiu tiibu, kohendasid sulestikku, sõudsid edasi-tagasi, nagu sobitaksid tutvusi, ja kogu aeg häälitsevad valjult. Vesi linnude ümber säras ja sillerdas, ta oli niisama sinine ja põhjatu nagu taevast ülal. Kaugemal merel seisis veel jää, rahulik, valge ja külm. Kirju liblikas keerles ümber Linda ja laskus ta liikumatule saapaninale, võngutades tiibu ja soojendas end siin, tuulevarjulises kohas, kuumalt paistvas päikeses.

Linda ja Varbla istusid lähestikku, aeg-ajalt puudutades külge küljega teineteist. Varbla kummardus ja puhus liblikale, kes tõusis ja lendas mere poole.

Linda nõjatus kergelt Varblale ja sosistas:

«Kas pole siin kaunim kui ühelgi maalil?»

«Tjaa... Kuid liiga vaikne, liiga romantiline ja magus. See tähendab — minu praeguse töö ja meeleolu jaoks.»

«Pead mulle sellest palju jutustama.»

Suur luik rebis end veepinnast lahti, tema järel teine, kolmas, neljas, kuni eraldus ligi paarikümneline pere. Nad keerlesid lahe kohal ja alt vehiti neile nagu jumalagajatuks tiibadega järele. Ülal korraldasid luiged end ahelikku ja liuglesid mere poole.

Põhjapoolne neem ulatus kaugemale merre. Ta oli kaetud metsaga, kuid veel pärast puude tumedat triipu tõu-

sis merest pikk kitsas ribake maad, kõrgetest kivirahnu-dest künklik ja konarlik.

«Nad lendavad üle neeme?» küsis Varbla.

«Jah. Puurla neem on pikk, luiged lendavad temast alati üle.»

«See neem pole siit väga kaugel?»

«Viis kilomeetrit, võib-olla veidi vähem.»

«Tsst!» sosistas Kaarel, sest grupp luiki lähenes rannale. Läbi vee paistsid nende tumedad jalad. Aeglaselt ja väärilt loovisid nad kaarega uuesti kaugemale.

Varbla tüdines varsti. Ta vajab liikumist, tegevust, siin tuli aga ebamugavas poosis põõsaste vahel konutada. Oleks veel püsski, oleks tühiasi hiilida laskekaugusse, poleks tarvis tulistada lennust. Ent aeg ei oota, vaid lendab, lendab ja kaob nagu need luiged, kes suundusid Soome lahe poole. Praegu on veel hea valgus, peaks skitseerima Lindat. Ta ei sõitnud selleks ligi kakssada kilomeetrit, et vana metsavahi selja taga salamahti ta tütre kätt silitada.

«Lähme tagasi!» sosistas ta. «Siin ei saa sõnakestki piuksatada, aga rääkida on paljust.»

Linda noogutas ja nihkus isani.

«Meie lähme koju. Kas tuled ka?»

Pöördumata raputas Kaarel pead:

«Ei veel. Minge, minge aga pealegi, ega minagi enam teab kui kauaks jää...»

Ise mõtles: oh seda noorust küll! Neli kuud ei näidanud teineteisele nägugi, aga nüüd ei malda tundigi paigal püsida. Ja üldse too kunstnik ei meeldi talle põrmugi, ta ei ole sama, kes oli talvel, ei ole...

Jalutuskäik randa ja seal külj-külje kõrval istunud tunnike lähendasid Lindat-Varblat ja, jõudnud kadakate vahelt mändide laiade kroonide alla, nad naersid, rääkisid ja vallatlesid jälle nagu talvel. Lindale tundus küll, nagu poleks mitte täiesti nõnda lihtne, selge ja hea, et kuskil õige sügavas kibeles ja tuikles veel, aga see kõik oli nõnda varjatud, et Varbla midagi ei märganud.

«Ta on siiski täitsamees, too vanapoiss Tuul,» mõtles Varbla, «et ei kirjutanud midagi. Nojah, tal on liiga pehme süda, et teistele inimestele haiget teha. Igasugu-

seid veidrikke on õnneks maailma loodud! Elus ei saa valuta läbi, elusse on mõõdetud oma kindel portsjon valu, kibedust ja kurbust, ning kogu kunst seisab selles, et jagamisel tühja kruusiga jääda.»

Tagasitee oli aeganõudev, justkui oleks vahepeal metsavahi maja kaugemale nihkunud. Nad läksid kaarega jõekäärude kaudu. Linda noppis peotäie paiselehti, mis paotasid oma esimesi kollaseid õiekettaid.

«Istu siia kännule,» haaras Varbla taskuraamatu ja pliiatsi.

«Tahad mind joonistada? Sellest ei tule midagi, täna ei malda ma minutitki paigal püsida.»

Juba jooksisiski minema ja Varbla jõudis talle alles kõrgete mändide all järele.

«Nõnda hakkan uskuma, et sõitsid ainult selleks Kurenõmmele, et mind joonistada,» naeris Linda.

«Ka selleks. See oli küll mõeldud üllatuseks, aga võin öelda juba nüüd, et jäädvustan sinu oma maalil.»

Linda tõsines, ta silmade vahele tõmbusid kaks nõrka kurdu, justkui kaks vana Kaarli sügavate vagude hakatust.

«Kuidas nõnda — jäädvustad?»

«Kasutan sind modellina ühe naiskuju jaoks.»

Linda kõndis vaikides ja ta sõrmede vahelt pudenes katkinäpitud paiselehe õiekrooni tükikesi.

«Mulle ei meeldi see,» ütles lõpuks.

«Imelik! Kui õnnestub minu uus maal, muutud igaveseks ka sina.»

Linda raputas pead, kordas:

«Ei, mulle see ei meeldi.»

Nad jõudsid majani, kus neid tervitas Pauki rõõmus karglemine. Linda saatis Varbla oma tuppa, ise jäi kööki lilledele vett kallama.

Varbla laskus diivanile, mille ees laual oli vaas pajuokstega, milledel kassikesed olid paisunud suureks ja pehmeks. Seinal rippus üks Varbla etüüde härmatiskoorma all koolduvaist Kurenõmme noortest kaskedest. Kahe pildi vahel oli jahipüss ja Varbla vangutas pead: selline ese ei sobi naise tuppa. Nurgas raamaturiul, raamatuid laualgi — talvel olid need siit välja kraamitud, et teha ruumi kahele magamiskohale. Avas masinlikult ühe raamatuist, luges: «Dendroloogia!» Mida ka

kõike ei loeta! Aga Linda on veelgi kaunim kui talvel, ta on küpsem, naiselikum, temast on kadunud viimased tütarlapselikkuse jäljed. Kuigi Kaarli kangekaelsus nähtavasti ajab luigejahi nurja, pole pikk teekond ometi asjatult ette võetud. Aga seletused võib esialgu edasi lükata, üks päev varem või hiljem...

Linda tuli tuppa ja asetas vaasi lillekestega aknaalusele lauale.

Varbla tõusis, surus Linda enda vastu ja sosistas:

«Sa ära pahanda minuga, et nõnda kauaks ära jäin. Olid mul kogu aeg meeles, unistasin sinust ja sinu silmadest, mida ma kuidagi joonistada ei suuda, kuid millistest pole kaunimaid maailmas...»

Päike pöördus ümber majanurga, ta vajus nõnda maadligi, et vaid vaevu upitus piiluma üle aknalauast, kuid Kaarlit polnud ikka veel. Ta ei raatsinud oma valvepostilt lahkuda enne, kui pimedus niivõrd tihenes, et mattis endasse ka luiged.

Järgmine päev möödus lennates. Hommikupoolikul jooksis Linda kantseleisse, korraldas pool-püstijalu mis tarvis ja ruttas tagasi koju. Varbla kruttis vahepeal oma tumepruuni sõidukit, et õhtu eel olla valmis ärasõiduks. Alles Kaarli ettepanek minna pärast päikese-loomakut õhtusele pardilennule pani ta kõhklema. Kui tööpoolest jääks homseni? Rahulikud hommikutunnid läheksid küll kaduma, aga ega ta Kurenõmmele niipea tagasi tule... Ja senini pole leidnud sobivat aega tõsi-seks jutuajamiseks. Paaril korral võttis küll hoogu, aga kas juhtus Kaarel tulema või jutustas Linda sellise hoo ja õhinaga kevadistest hooldustöödest metsas, et kuidagi ei leidnud soodsat üleminekut.

Linda märkas Varbla kõhklust, ja kui nad pealelõunal jäid Varblaga kahekesi tuppa, katsus ta omalt poolt teda Kurenõmmele kauemaks meelitada.

«Kaod jälle mitmeks kuuks,» kurtis. «Ja meil pole nõndagi palju rahulikku aega olnud, et oleksid üksikasjalisemalt oma maalist jutustanud. Olen hirmus rõõmus, et Kurenõmme metsad sulle uueks teoseks inspiratsiooni ja ainet andsid.»

«Kurenõmme metsad? Ah jaa, muidugi. «Raielangil» pärast pole mul muret, ta on niisama hea kui lõpetatud. Ja temast pole ka midagi jutustada, nagu sa ise iga päev

veel vähe metsa näeksid. Mu teine maal on hoopis midagi muud...»

Linda vaatas küsivalt Varblale.

«Kas ma siis sulle ei kirjutanudki, et töötan kahe maali kallal korraga? Küll olin unimüts!»

«Kuidas saab maalida kaht teost korraga?»

«Mul oleks tänavu talvel jätkunud jõudu kas või viie jaoks. Kas sa pole kohanud inimesi, kes loevad kahtkolme raamatut vaheldumisi? Teine on siis nagu puhkuseks. Nii oli ka minuga: «Raielangil» kallal nokitsedes ma tõmbasin hinge tagasi, kosusin ja toibusin pingutusest, mida mult nõuab «Katsumus»!»

««Katsumus»? Pealkiri on huvitav.»

«Selle maali idee on lihtne: tugev isiksus, ütleme geenius, peab minema oma teed kõhklusteta, haletsemiseta, ainult enda ette, oma eesmärgile vaadates. Ta peab rebima puruks kõik köidikud, mis elu ta jalgadele ja kätele heidab, olgu need looritatud moraali, perekonna, rikkuse, löbustuste või mõne teise sildiga. Ainult vaba, absoluutselt vaba ja rippumatu inimene on tugev, kuid ainult tugevaile kuulub edu, kuulsus, au. Ja nemad on, kes ajalugu rikastavad, inimkonnale tema ilme ja näo annavad.»

«Su jutt on karm ja... õudne.»

«See on elu ja tema loogika. Arvasin juba ette, et sa mu uut teost õieti hinnata ei oska. Kardan, et sa mind ka kui inimest, kui kunstnikku õieti ei mõista. See on küll... veidi valus jutt, kuid kord tuleb ikkagi lõpuni rääkida. Ma pole pime, nägin ju küll, kui etteheitvalt sa eile mulle otsa vaatasid.»

«Selleks oli ju ka põhjust,» ütles Linda tasa.

«Jah, kui mõõta üldise mõõdupuuga. Vähesed naised taipavad, mida tähendab töö.»

«See ei käi minu kohta.»

«Siiski, siiski. Sa sead kõik ühele tasemele enda tööga. Kuid minu kui kunstniku looming on hoopis midagi muud, see on... nagu luigeland varblase vuristamise kõrval. Näed, nüüd sa mossitad, kuid ometi on iga mu sõna tõde.»

«Näib, nagu ei armastaks sa kunsti, vaid hoopis midagi muud,» lausus Linda. «Kunst õilistab ja puhastab, kunst teeb inimese rõõmsaks, heaks ja heldeks...»

«Ma ei hakka praegu sinuga vaidlema kunsti kutsu-
muse ja eesmärgi üle,» lõikas Varbla tema jutusse.
«Minul pole väikekodanlikke eelarvamusi. Inimene on
väeti, on nõrk, ta elupäevad lühikesed nagu silmapilk.
Et jõuda sihile, peab kasutama aega, ei tohi killustada
oma jõude.»

Linda lükkas ühe aknapoole lahti. Tuulehoog paisu-
tas kardinat nagu paadipurje. See ei olnud tema Valen-
tin, ta ees istus võõras inimene, karm ja vali. Rahutus
nagu tõkkest vabanenud vedru hüppas uuesti sirgu.
Kui jahedad on Varbla silmad, veelgi jahedamad kui ta
sõnad. Kas tõesti inimene võib muutuda niisama kiiresti
nagu pilved ülal?

Varbla tõusis ja jäi seisma laua kõrvale, toetudes
ühe käega toolileenile. Algas oli tehtud, nüüd tuli
minna lõpuni. Ta jätkas:

«Ma olen aumees.» Tegi väikese pausi, kordas siis
rõhutades: «Jah, ma olen läbini aumees. Ma ei taha
salata, petta ega peita, kõnelen otsekoheselt ja ava-
meelselt. Naistel on sünnipärane kalduvus perekonna-
elule. See muidugi on ju hea ja ilus, aga iga ühendus on
kohustus, iga kohustus omakorda aga inimese tahte ja
aja piiramine. Kardan, et ma ei väljenda ennast küllalt
täpselt, et saaksid minust õieti aru...»

Linda käsi kohendas masinlikult lillekesi vaasis, ta
tundis, et midagi hirmsat, midagi kohutavat on tulemas
ja see on möödapääsmatu nagu pimedus pärast päikese-
sära.

«Kõnele,» ütles ta vaikselt.

«Tean, sa oled mõistlik, oled arukas. Sa oled tark
naine, oled täiuslikem naistest, keda oma elus olen
kohanud.»

«Kas ei saaks... komplimentideta?»

«Ma võiksin ju teeselda ja maskeerida, aga see pole
minu loomuses, sest ma austan avameelset mängu. Kui-
das sa ka mulle meeldid, ei sunni miski mind loobuma
oma põhimõttest, oma eesmärgist ja oma kunstist.
Naine alati köidab ja aheldab, aga mina tahan, ma
pean olema vaba, alati ja igas, rõhutan seda eriti, igas
suhtes vaba!»

Linda ei pööranud pilku Varblalt. Lindas oli tühjus,
ta ei tundnud valu, ei pettumust, ei meeleheidet, ei

viha. See pole veel kõik, vilksas mõte, nagu oleks see
kõige tähtsam.

«Jätka.»

Varbla neelatas. Kõige raskem on möödas! Seal nad
on, need naised. Kohkus, pärast nutab peataie ja otsib
troosti — minu juurest.

«Uskusin kohe, et minu olukorrast, minu kui
kunstniku erilistest elutingimustest õieti aru saad. Pole
ju midagi halba juhtunud. Saatus tahtis, et meie eluteed
ristusid, ja ma tänan teda selle eest. Noh, ma ei jää
enne rahule, kui näen jälle su silmis endist naeratust,
nõnda sügavat ja rikast.» Ta astus sammu lähemale.
«Jumaldan sind, jään alati su alandlikuks austajaks,
suudlen pisarad su silmilt...»

Linda taganes veidi ja tagasikätt ilma pöördu-
mata haaras seinalt püssi. Naksatasid kuked ja hoides
rauasuudmed otse Varblale näkku, surus ta pääs-
tikuile. Kuked ainult plaksatasid, sest püss oli laadi-
mata.

Kõik toimus nõnda kiiresti, et alles nüüd Varbla tai-
pas, kui suures ohus ta elu hetke eest oli. Viimane kui
verepiisk valgus tal näost.

«Linda!» kogeles ta. Aga Linda pöördus, lükkas lahti
padrunitasku kaane ja tõmbas välja kaks kollasekesta-
list padrunit.

«Linda!» kähistas Varbla. Kuis ta ka pingutas, aga
jalad olid nagu põranda külge naelutatud. «Ära...
mis sa mõtled teha...»

Linda ei vastanud. Ta ei pööranud silmi Varblalt.
Parem silm pilukil, nagu liikumatu ja keskenda-
tud, nagu valmistuks ta laskma jänest, murdis ta kii-
rustamata püssi pooleks, lükkas rauda ühe padruni,
teise.

Kõrvaltoa uks rebiti lahti ja mõne kiire sammuga oli
Kaarel Linda juures. Juba tükikese aja eest tahtis ta
tulla küsima, kas ka Linda tuleb pardijahile, et teaks
püssid korda seada, aga kuulis ärritatud, pinevil hääli
ja jäi ukse taha kõhklevalt ootama. Nõnda kuulis ta
suuremat osa kahekõnest, kuulis kukkede tuttavaid
plöksatusi, kuulis avatavate raudade naksatust, ja nii-
sama hästi kui oleks kõike näinud, teadis, mis toas
toimus.

«Jäta, Linda!» tõstis ta püssisuudme lakke. Aga Linda rebis end järsu liigutusega vabaks, püüdis enda ja Varbla vahel seisvast Kaarlist mööda astuda, hüüdis:

«Ära sega. Las ma...»

«Hoia teda, Kaarel!... Ta on hull...» lõdises Varbla.

Ettevaatlikult väänates tõmbas Kaarel püssi Linda käest ja raudu Varbla poole hoides küsis:

«Mis sina siin veel passid?»

«Mina... ma...»

«Kao siit jalamaid, või ma ise põmmutan su sõelapõhjaks. Et minuti pärast sinust õhkugi Kurenõmmele ei jää.»

Varbla äigas üle otsmiku, pihk jäi märjaks. Sai äkki tagasi liikumisvõime ja tormas välja. Kaarel kahmas varnast tema nahkkuue ja mütsi ning viskas õue, kus Varbla juba autoukse kallal lõgistas.

Hetke pärast turtsatas mootor ja kuivi käbisid ning okkaid kummide alt üles pildudes kadus auto mändide vahele.

Kaarel laadis püssi tühjaks ja pistis padrunid taskusse. Linda seisis endisel kohal, ta käed rippusid jõuetult alla. Esimesele vihasööstile järgnes tuimus, tühjus, kuid mitte kauaks — selle tõrjus valu, kuum kõrvetav valu.

Piibuvars rudises Kaarlit hammaste vahel. Ta ei otsinud sõnu, ei katsunudki rääkida. Haavatud metsloom peidab end kõige üksildasemasse tihnikusse, et keegi ta vaevlemist ei näeks. Pettumuse esimene valu on alati nõnda järsk ja terav, et ükskõik kui hästi valitud sõnad mõjuvad tühistena ja labastena. Alles hiljem, kui valusööst nürineb, otsib inimene lohutust pihtimusest ja teiste troostist.

Kaarel tõukas tuulest kinnilükatud akna lahti, nii et metsa kohin ja lindude hääletsused tuppa tungisid.

«Luiged lendavad,» ütles Kaarel, aga taipas otsekohe, et see pole praegu õige kõneaine, ja lisas ruttu: «Tuul valjeneb, näib, nagu kisuks tormile. See pole halb, kannab jää rannaveest ulgumerele.»

Linda tõstis pea. Ta vaatas ringi nagu sissepiiratud hirv, nägi seinal Varbla etüüdi ja hüppas püsti, rebis pildi seinalt ja paiskas kogu jõust põrandale. Raam raksatas ja kargas koost. Kartong jäi otsapidi liistude

vahele pidama ja plaperdas tasakesi aknast puhuvast tuules.

Linda viskus diivanile, peitis näo kättesse. Ta ei nutnud, silmad olid kuivad, aga meelekohtades tagus, nagu ühvardaksid veresooned lõhkeda.

Kaarel ei oleks ära ütelnud ühestki ohvrist, et lohutada tütar, kuid ta teadis väga hästi: siin pole rohtu ja kõik tuleb jätta parima arsti — aja hooleks. Ta läks akent sulgema ning mööda minnes astus pildile, nii et raam pooleks praksatas ja etüüdileht määrdunud tombuks kägardus...

9.

Päike loojus selgelt ja punetades, öösel ei külmetanud enam, kuid tuul valjenes hommikuks veelgi. «Tormi tuleb, tormi...» ümises Kaarel, kes nagu rahutu vaim oli peaaegu kogu öö kõndinud maja ja õue vahet, nagu ei annaks luiged talle ööselgi rahu. Hommikul hääletsid lähel luiged, aga Kaarel ei vaadanud nende poolegi. Aeg-ajalt kostis tumedat raginat — tuul kangutas jää-laviini lahti.

Kui Linda kööki tuli, pööras Kaarel pilgu kohkunult kõrvale — kas inimene võib ühe öö jooksul kümme aastat vanemaks jääda?

«Kas helistan Varmasele, et ta sind ei ootaks?» küsis ta. «Jõuad sa igal pool ninapidi juures olla...»

«On parem, kui ma lähen...»

Võib-olla on tõepoolest parem, kui ta läheb, kaalutles Kaarel jalgrattakumme täis pumbates. Kodus jäaks Linda pikaks päevaks üksi oma mõtetega, aga mõtted on nagu katuselt allaveerev ja kiiresti kasvav lumepall. Keerlevad, keerlevad ja aina kisuvad endaga kaasa uusi mõtteid, üha hullemaid ja kibedamaid...

Jalgrattal sai Linda sõita rohkem kui poole maad, edasi tuli väänlevat metsarada mööda jalgsi minna. Linda peitis jalgratta kuusetihnikusse. Tuul vaibus nagu hingetõmbeks... Kas praksatas mõni puu, või oli see püssipauk? Ei, uued lasud. Luigekütid! Puurla neemest paremat luigelaskmise kohta on raske leida, neem

tungib kaugele merre ja Kurenõmme lahest tõusnud linnuparved lendavad siit madalalt üle.

Siin pole küll Kaarli vähtkond, kuid on tema, Linda metskond, ja kui ei lase majesteetlikke linde tappa Kaarel, ei luba seda temagi! Neemele on siit küll tükike maad, ta jääb Kallastele hiljaks, aga küllap Varmas alustab tööd ilma tematagi. Rohkem kaalutlemata pööras Linda Puurla neeme poole.

Puurla neem oli maast peaaegu eraldatud kitsa liivase kaelaga, millest meretuulte ajal lained sageli üle veeresid. Merre tungides neem laienes ja kõrgenes, temal kasvavas jässakaid mände ja peenikesi kaski, kuid tipp oli paljas ja ulatus pika keelena kaugele merre.

Sel kevadel puhusid tuuled kaua Kurenõmme lahe poolt, surudes sealt jää välja lahtisele merele, kuna neemetagune puhkas endiselt päikesest juba urbseks ja pudedaks puretud kaane all. Eelmisel päeval tõusnud ja hoopis teisest ilmakaarest lõõtsuvad tormi-iilid ründasid nüüd seda jäävälja, püüdes teda tükeldada ja rannast eemale suruda. Siin krigises, naksus ja pragises vahetpidamata, mille sekka lõikusid järsud ja valjud raksatused, — siis murdusid jäässe sügavad lõhed, mis nagu välgulöögi siksakid kaugele jooksid. Juba loksus siingi lahtise vee jääsupiseid loike ja järvekesi ning mõneski kohas kuhjas tuul kivide taha järjepannu uusi ja uusi jäälahmakaid.

Linda läbis pooljoostes neemel kasvava hõreda metsa ja peatus viimaste, kõige haralisemate mändide all.

Tuulel oli siin rohkem hoogu ja jõudu, ta oli mitmes kohas jää lahti käristanud ja eemale nihutanud, nii et avanes vaba vee laiu ribasid. Aga kuidas ka Linda silmi pingutas, ei näinud ta ühtki inimest, ainult kajakaid turnis tuules: nad laskusid kividele, puhkasid, kohendasid end ja tõusid siis jälle õhku. Need on õige vilunud luigekütid, mõtles Linda, nad on end osavalt kivide taha või jääpankade vahele ära peitnud.

Tuttav hääliitus õhus sundis Lindat pöörduma ja üles vaatama. Kurenõmme lahe poolt lähenes kaks luike, lennates madalalt, ainult mõnikümmend meetrit maapinnast. Hoidke kaugemale, kaugemale neemest, sosistas Linda, nagu võiksid linnud teda kuulda, ja surus pihkudes põidlaid nõnda, et oli valus. Luiged liuglesid

üle üksikute kivide, jõudsid jääväljale sealpool lahtist veejoont.

Linda nägi sähvatust ja nüüd eraldas silm jää kahvatul pinnal end valgesse riidesse mähkinud inimese, kes langetas püssi.

Üks luikedest kaotas tasakaalu. Ta vehkles tiibadega, kuid tiivalöökides polnud endist sujuvat kindlust ja hoogu, nad harvenesid ja lennuringid jäid üha kitsamaks. Raske lind langes ja langes, kuni sulpsatas jäädevahelisse vette.

Teine luik hüüatas korra, teise. Kaaslane ei vastanud, polnud kuulda ta tiibade kahinat ja luik pöördus, lennates laia kaarega üle neeme. Ainult tuule undamine ja lainete müha murrakivides olid talle vastuseks. Tabatud lind lamas veepinnal, tiivad laiali.

Mees tõstis püssi, aga ei tulistanud, sest vahemaa oli liiga suur. Ta hakkas luigele lähemale jooksmas, visates valge kitli õlgadelt. Linda nägi tuttavat läikivanokalist mütsi ja pruuni nahkkuube ja ta esimene mõte oli: põgeneda, joosta siit kaugemale, kaugemale...

Ta ei eksinud, mees jääl oli kunstnik VV, alias Valentin Varbla.

Jõudes eelmisel õhtul metsavahimaja ümbritsevate puude vahelt maanteele, surus Varbla jala gaasipedaalile, nii et mõnigi kord vilksatasid kurvelise tee äärsed männid auto akendest mööda nõnda lähedalt, nagu tahaksid allarippuvate okstega kinni haarata edasitormavast autost. Eemale, kaugemale siit! oli ainus mõte, mis Varbla peas trummeldas. Linda nägu, eriti ta silmad ei jätnud mingit võimalust kaksipidi arvamiseks: kui mitte õnn poleks päästnud, lamaksin praegu Linda toa põrandal ja «Katsumus» oleks jäänud igavesti lõpetamata. Kui juuksekarva otsas mõnigi kord ripub inimsaatus, milline tühine ja mõttetu juhus võib nulliks muuta aastatepikkuse töö ja otsingute vilja!

Varbla pilk peatus kiirusemõõtjal. Kriipsuke alla sadat! Nõnda oli ta harva kihutanud isegi sirgel ja laial asfaltmaanteel ja jalg lõdvendas survet. Kas suurest kiirusest, sõidukisse tunginud bensiinilõhnast või millestki muust tundis Varbla südame all pööritust, kõrvus kumises ja pea oli raske, nagu oleks sinna valatud tina. Arvestas spidomeetri näitajaid — ta oli sõit-

nud viisteist kilomeetrit. Nagu oleks see küllaldane ohutuseks, peatas Varbla masina ja, vaevalt väljunud, laskus teeveersele kivile.

Siin ei viselnud tee enam ühe puu tagant teise taha, vaid aeglast ja rahulikku poognat joonistades jättis ühele poole noore, helevalgete tüvedega kaasiku ja teisele poole heinamaa, mille möödunudaastase halli kulumantli alt piilusid välja esimesed õrnad rohuliblekesed.

Varbla võttis mütsi peast, jahe tuul sasis ta kohevil juukseid. Näkkis hammastega noort kaseoksa, talle meeldis täna puukoore mörkjast maitse. Pikkamisi nõrgenēs pinge, pööritus möödus, mõte lakkas veskirattana tiirlemast ühe ja sama vooli ümber. Önn, et sõitis üksinda, önn, et Kurenõmme on selline kauge ja eraldatud kolgas, nii et linnas keegi ei kuule, mis siin juhtus. Puuduks veel, et kogu pealinn lööks kõmama uudisest: kunstnik Varbla kihutas kellegi metsavahi tütre eest nõnda, et tuli rummus! Mõnedki tuttavad teadsid, või vähemalt arvasid, et Varblal on maal hoopis teistsugune luik kui need, kes õhus lendavad. Varbla üksnes naeratas sedalaadi vihjetele, ei jaatanud ega eitanud, pole ju halb, kui kunstniku kuulsus on mitmekülgsem lõuendeist ja värvidest. Enne ärasõitu kiitles ta juba ette luigejahiga, lubas korraldada sõpradele mehised luigematused. Vähe puudus, et jaht oleks hoopis lõppenud tema enda matustega, ja ta sõidab tagasi tühjade kätega. Ei luike, ei visandeid vasakpoolsele naisfiguurile...

Oht muutuda naeruväärseks tõrjus Varblast hirmu, teda täitis tusk ja pahameel. Milliseid metsikuid iseloomu leidub veel kahekümnendal sajandil! Kui kusa-gilt saaks luige kas või ostagi! Ja kui mõelda, et mitte kaugel siit kihab laht luikedest, et nad parv parve järel tõusevad ja lendavad üle Puurla neeme...

Puurla! Varbla hüppas kivilt. Vaat kus kuldaväärt idee! Ja justkui selline olekski olnud algusest saadik ta sõidukava, teadis Varbla äkki täpipealt, mis tal tuleb teha: ööbib lähimas talus, aga hommikul on koos päikesega Puurla neemel. Ta pole argpüks, ja luigematused tulevad mehised ning mürtsukad!

Sõitis külla, naljatas pererahvaga ja juba enne päi-

kesetõusu oli tagasi Puurla kohal, sõidutas auto maanteest eemale tihnikusse ja peitelina kaasa võttes rutatas neemele. Hallid kivistunud ei näinud talle küllalt heade varitsemiskohtadena, ta oli tulvil tegutsemis-iha, ta oleks praegu kas või jääkaruga rinnutsi rüselusse läinud ja, üle pragude ja lõhede hüpates, liikus kokkukuhjunud jäärüngasteni, millede vahele end peitis.

Hommik oli tuuline, luikesid lendas vähe ja needki hoidusid rohkem rannametsade varju. Parved, mis lendasid mere kohal, olid kord kõrgel, kord kaugel, nii et Varbla lasud tihti nende rivikordagi segamini ei hirmutanud. Vinguvad ja vihisevad tuulehood tihenesid ja jää naksus ja võbises suurest pingest, nagu tahaks end kaldast ja kividest lahti rebida.

Vali raksatus sundis Varblat ringi vaatama. Mitte kaugel temast laius kohal, kus enne oli sile jää, sügav pragu, mille põhjas hiilgas tume vesi. Niiviisi võib ju kogu jää killuneda ja koost laguneda, mõtles Varbla. Ega's midagi, kihutan priiküüdiga Rootsimaal randa, muigas ta siis. Siiski oli pisut õudne ja pisut jube: ümberringi jää, meri, torm ja keset ääretut looduse üksindust tema, ainuüksi tema, Valentin Varbla! Aga just see oli, mida ta täna vajab — seiklus. Luigejaht Puurla neemel polnud süütu ja ohutu hommikune jalutuskäik linnaparki, vaid oli üksiku küti surmatrotslik jahiretk kevadtormis laguneval ääretul ja süngel jääväljal. On, millest linnas pudeli konjaki juures pajatada.

Varbla tõmbus jäätükkide vahel küüru, püüdis end märkamatuks teha, sest Kurenõmme lahe poolt kostis luiked hääledeid. Öhus oli ainult kaks lindu, aga kunstniku süda hakkas valjemini vasardama, sest nad lendasid väga madalalt ja otse tema suunas. Aeglaste, rahulike tiivalöökidega lähenesid luiged. Kui suured nad olid! Mustad jalad, nüüd paistsid tumeda võruga ümbritsetud pruunid silmad. Varblale meenus ühe vana küti õpetus; et kui silm on selgesti nähtav, siis on kõrgus tulistamiseks paras, ja vajutas päästikule. Raksatas pauk, luik võpatas, rabeles ja hakkas tiirutades langema. Tal oli veel küllalt jõudu, et ohtlikust paigast kaugemale laveerida. Neetud! kirus Varbla, nii kauge maa tagant ei tee haavlid linnule midagi. Ta jooksis ohvrile

lähemale, kiskudes jalgade ümber laperdava lina seljast. Süda tagus juba kuuldavalt, ent vahemaa vähenes... vähenes... Nüüd! peatus ta ja tõstis püssi. Just siis jooksis keegi jääle, otse laskesuunda. Vandes laskis Varbla püssi alla. Kas pole see mitte naine...?

Varblal jooksis judin üle selja — ta tundis ära Linda Tammiku. Kogu rõõm ja hasart kadus. Nõnda seisis nad mõlemad liikumatult, pingutusest jõu kaotanud luik nende vahel.

Üle nende libises suure linna tume vari. Lu-luu! kostis kutsuv hüüd. Haavatud luik rapsles paaril korral tiibadega ja jäi siis vaikselt lamama. Vaid üsna nõrgalt rabeles ta vastu, kui Linda ta ettevaatlikult kaenlasse võttis. Kordagi Varbla poole vaatamata, nagu laiuks ümberringi tühi, elutu jää, hakkas ta maa poole minema. Taas kumisesid ta kõrvus Varbla sõnad: «Pole ju midagi halba juhtunud.» Ei ole midagi juhtunud... ei midagi...

Varbla seisis niikaua, kuni Linda mändide vahele kadus, korjas siis oma lina üles ja püssi õlale heites lonkis auto juurde.

10.

Palavik murdis Varbla haigevoodisse. Puurla neemel luiki varitsedes ta tundis küll paaril korral, kuidas külmavärinad temast üle jooksid, aga jahiärevus ei andnud aega sellele rohkem mõelda. Linna jõudnud, püüdis ta halba enesetunnet küll konjaki, küll rummiga välja kihutada, aga oli juba hilja: kuidas ta ka end riietesse mähkis, ei saanud ta sooja, ja kui järgmisel hommikul kutsutud arst temperatuuri mõõtis, ajas ta silmad suureks, sest elavhõbe oli tõusnud neljakümne lähedale. Veel samal päeval sõidutati Varbla haiglasse, sest kopsupõletik oli võtnud väga ägeda iseloomu.

Kunstnik oli rahutu haige, ta valmistas õdedele ja sanitaridele palju vaeva ja tüli. Lamanud mõni aeg rahulikult, hakkas ta äkki tekke pealt ära loopima, viskles, tõstis käed silmade ette. Või hüppas istuli, haa-

ras kõvasti-kõvasti õe käest, vaatas üles toa nurka ja sosistas: «Tsst! Luigid...» Samas paiskas õe käe sellise ägedusega eemale, nagu oleks see tulikuum, ja hädaldas: «Ära vaata mulle nõnda, ära vaata...!»

Mida ägedam haigusehoog, seda lühem ta on, penitsilliinisüstide kuur aitas omalt poolt kaasa ja nädala pärast hakkas Varbla haiguslehel palavikku tähistav graafikujoon langema. Pöetajad hingasid kergendatult, sest kuigi kunstniku uni oli endiselt rahutu, ei soninud ta enam ja polnud tarvis ööd ja päevad läbi tema voodi juures valvata. Varbla ei mäletanud, millest oli palavikuhoogudel jampsinud, ja kui õde jutustas laskmisest, luikedest ja kellegi Linda silmade vaatest, turtsatas ta pahaselt:

«Haige inimese jamps... sellel pole alust ega sidet...»

Õde naeratas selle peale ja see ärritas kunstnikku veelgi rohkem. Tal oli ebamugav ja piinlik, tal oli väljakannatamatu tunne, nagu oleks ta alasti lamanud võõraste uurivate, kõike kompavate pilkude all. Ta nõudis, et teda lastaks koju, tal olevat haiglas igav ja kitsas, ta ei saavat siin iialgi terveks.

Kui ta lõpuks välja kirjutati, sõitis ta taksoautol maja ette, milles elas, ja tormas nõnda kiiresti, kui nõrgad jalad kandsid, trepist üles ja otse ateljeesse. Teda ümbritses jälle värvide kibekasmagus lõhn, seintelt vaatasid alla nõnda tuttavad visandid ja etüüdid, milledest igauhega olid seotud mälestused, otsingud, rõõm ja mure, ukse kõrval ootasid mahatallatud kandadega ruudulised tuhvliid, — kuis see kõik oli tuttav, sõbralik ja kodune! Teda rõõmustas isegi õrn hallikaspruun tolmukord, mis oli laskunud värvikarpidele, aknalauale, pildiraamidele. Tasa, peaaegu kikivarvul lähenes Varbla maalimisraamile, heitis tagasi katte. Töö, jälle töö! Küll varsti unustuserohi katab kõik, mis viimaste nädalate jooksul teda on piinanud...

Varbla uskus, et ta tunneb iseennast hästi, ent seekord ta ometi eksis. Ta alustas suure õhinaga, aga varsti tabas end istumas, pilk hoopis mujal kui maalil ekslemas. Proovis «Katsumusega» — siin häiris teda silmadeta naine; asus andma viimast lihvi «Raielangile», aga see viis varsti mõtted Kurenõmme metsadesse.

Algul pidas ta kõike haiguse ja sellest tingitud nõrkuse süüks, aga kui päevi möödus ja maalidele pea-aegu midagi uut ei lisandunud, paisus esialgne tusk pahameeleks. See oli esimene kord elus, et ta ei suutnud kontsentreeruda, siiani võis ta kas või südaööl ärgates voodist hüpata ja paleti haarata, võis jätkata pooleliolevat maali pärast kuitahes lõbusat pidu, teda ei häirinud ega vaimustanud, kas väljas paistis päike või trummeldas vihm ja rahe vastu aknaid. Ta pilkas sageli hädavaresteks kunstnikke, kes inspiratsiooni-ootel ringi lonkisid; kunstnik peab olema nagu sportlane, rääkis ta, alati treeningus, igal ajal valmis astuma võistlusse ja püstitama rekordit...

Nüüd tundus ta endale samasuguse hädavaresena. See oli uus, temale senitundmatu olukord, ja et ta seda endalt maha raputada ei suutnud, ärritas ja vihastas see teda. Jalutades otsis ta vähekäidavaid tänavaid või lonkis hoopis linnast välja; ta ei käinud kellegi pool, ei kutsunud endale külalisi. Suure osa ajast tammus ta ateljees edasi-tagasi nagu lõvi puuris.

Nukunäoline assistent-modell libises nagu vari tubades, et kuulmatuks-nähtamatuks jääda. Ta elas oma-moodi kunstnikule kaasa, ta oli sisse võetud mõttest, et just tema on saatuse poolt valitud ja määratud Varbla inspireerijaks ja tööle õhutajaks. Teda ei huvitanud «Raielangil», aga sageli, kui Varblat polnud kodus, istus ta «Katsumuse» ees. Kui loomutruult, millise sisemise jõu ja võluga on seal maalitud parempoolne naine, imetles ta, see ei jää maha Tiziani taevalikust armastusest. Teda kurvastas, et maal oli ikka veel lõpetamata, eriti segas ilmetu vasakpoolne naine. Tal oli oma ettekujutus sellest naisest, tema silmadest ja lõpuks tuli ta hiilgavale ideele: üks olnud ta sõbrannal Liil just sellised nukrad, suured sinised inglisilmad, nagu siia sobiksid. Ta kartis, et Varbla ei võta teda kuuldagi, ja otsustas seepärast kasutada kavalust: tõi sõbranna ateljeesse ja seadis kahe molberti vahele istuma, tõstis «Katsumuselt» riide ja jäi Varblat ootama.

Varbla lamas kõrvaltoas diivanil, ta kuulis uste lõnk-satusi, sosinat ja seejärel askeldamist ateljees. Mis ta peaks seal ometi ringi tuulama, tusatses Varbla, kes

sallis endist modelli enda ümber askeldamas veel vaid harjumusest, näitamata talle lahketa nägu. Kui kihistamine ja sosin ei vaikinud, hüppas Varbla üles ja rebis ateljeeukse lahti. Nukunägu vaatas talle oma viimistletuima naeratusena:

«Kui tore, et sa tulid. Mul on sinu jaoks üllatus.»

Varblal oli juba terav vastus keelel, nägi aga siis toolil istuvat võõrast naist ja vaikus.

«See on minu sõbranna Lii. Tal on täpipealt seesugused silmad, nagu on tarvis lõpetamata naisele «Katsumusel». Tõin ta modelliks, et saaksid oma suurteose lõpetada.»

Lii tegi nõnda suured ja nõnda süütud silmad, nagu iganes oskas ja nagu oli õpetatud. Ta ise uskus, et tal on maailma kõige huvitavamad silmad, aga Varbla nägi neis vaid edevust ja rumalust ning ta pöördus järsult oma assistendi poole.

«Eks ta sobi hästi?» alustas see, aga ei jõudnud kaugeemale, sest teda kohutas kunstniku vihane vaade ja valjult kokkusurutud suu. «Tahtsin sind aidata, ma ei või näha «Katsumust» lõpetamatuna...»

«Palun lahkuge siit...» ütles Varbla tasa ja ta nägu tõmbles, nagu oleksid tal valuhood.

«Ma...»

Varbla ei jaksanud kauem tagasi hoida purset, mis temas pakitses.

«Kaduge siit! Jalamaid. Ja mõlemad!»

Lii hüppas toolilt, haaras kübara paelapidi kätte ja jooksis ruumist välja. Hull mis hull, mõtles ta ja ohkas alles siis kergendatult, kui pööras ümber nurga põik-tänavasse. Nukunägu taandus kõheldes, ta lootis oma kaunima naeratusena Varblat rahustada. Tal polnud mahti heita pilku peeglis, siis oleks ta näinud, et see oli pigemini grimass, mis ta korrapäraseid ja pehmeid näojooni kõverdas. Varbla astus talle lähemale nõnda ähvardava sammu, et naine ateljeest välja lipsas. Hetke pärast kriuksatas uks ja nukunäo kunstiliste lakkidega pea ilmus uuesti nähtavale.

«Ma olen valmis sulle andestama...»

Varbla kahmas klaaspurgis liguneva jämeda pintslit ja paiskas naise suunas. Nukunägu tõmbas pea välgu-kiirusel tagasi ja pintsel prantsatas vastu ust, jättes

selle valgele emailvärvile inetu, sogase rohekaspruuni laigu.

Varbla laskus toolile ja surus pea käte vahele. Mis see's on? Alati nõnda rahulik, enesekindel, iseteadev kunstnik Varbla märatseb ja loobib naisi esimese kättejauhtuva esemega nagu purjus agulikingsepp. Teda on maha jätnud loomisrõõm, pole kahju ajast, ei huvita edu, au, kuulsus... Ta ei tahtnud endale tunnistada, et kõiges on süüdi — Linda Tammik. Talle olid naised alati huvitavaiks, aga mööduvaiks intermetsodeks, kes kunagi ei kiskunud teda välja tööhoost, kuidas on võimalik, et ta nüüd konutab tegevusetult ja hajevil oma maalide ees sellepärast, et kusagil rannakäärus on silmapaar, mida ta unustada ei suuda. Lora, kunstnik Varbla on tugev just oma üksinduses, ta ei vaja kedagi, ta ei lase ennast aheldada, ta demonstreerib kogu maailmale...

Haaras värvid ja pintslid ja hakkas kiirete tõmmetega üle katma «Katsumuse» üksikuna konutava ahervareme korstna ümbrust. Alustas hoogsalt, aga juba kümnekonna minuti pärast jäid liigutused loiumaks, aeg-ajalt pidi ta ennast üles raputama mõtisklusest, kuni vihastus ja paleti lajatades lauale löi.

Varbla pidi lõpuks tunnistama, mida kogu aeg enda eest varjata püüdis: peale uhke ja enesekindla kunstnik VV elab temas veel keegi teine Varbla, kes on niisama visa ja järjekindel ja keda pole võimalik endast maha raputada ega eemale kihutada. See, mis Varblas talvisest «Deemoni» etendusest saadik tasakesi hõõgus, aga millele kunstnik raasugi õhku ei andnud lõkkelelõõmiseks, puhkes ometi Kurenõmme varakevadistes kokkupõrgetes: ta armastas Lindat, nagu ta varem polnud ühtki naist armastanud. See, mille ta alati pilke ja üleolekuga juba idus lämmatas, kasvas seekord sitkeks, tugevaks puuks ja Varbla tundis, et ainult Linda võib talle tagasi anda rahu ja kindluse, loomingurõõmu ja elujõu.

Varbla varitses Tuult, kuni tabas selle koduteel koolist. Ta teeskles, nagu kohtuksid nad juhuslikult, saatis Tuult, lobises üht-teist ja lõpuks nagu moka-otsast poetas:

«Kas sa Kurenõmmel oled ka käinud?»

Tuul pööras järsult pea ja vaatas uurivalt Varblale, aga kunstniku nägu oli ükskõikne ja huvitu, nagu räägiks ta ilmast, ärivaateaknast või asfaldist, millel nad kõndisid. Tuulele meenus varakevadine päev, millal tema esitas Varblale taolise küsimuse ja kuidas ta siis hinge tagasi hoides vastust ootas. Ja nagu kevadel Varbla, nõnda nüüd Tuulgi viivitas vastusega, püüdes ära arvata, kas Varbla küsimus oli esitatud ainult muuseas või lootis ta midagi välja õngitseda. Ta vaid vaevu võitis tahtmise valetada ja vastas:

«Ei ole käinud. Aga sina olid seal...»

«Kust sa tead?»

«Nii kuulsate meeste teod ja käimised ei jää kunagi saladusse.»

Tuul muigas endamisi ja see muie ärritas Varblat nõnda, et ta peaaegu oleks plahvatanud nagu hiljuti ateljees oma assistendi peale, sest ta uskus, et kumu tema Kurenõmme äpardusest on ulatunud siia ja Tuul ainult laveerib ja maskeerib veidi. Seda Tuul tõepoolest tegigi, kuid tema lõbusus oli pärit hoopis teisest allikast: Varbla oli tahtmatult kinnitanud talle seda, mida ta seni ainult oletas, nimelt et kunstnik ei olnud Lindat peale varakevadet kohanud. Tema, Tuul, oli Kurenõmmel viimati uusaastapäeval koos Varblaga, aga Lindat nägi ta üsna hiljuti, kui see miingite ametiasjade pärast pealinnas käis. Linda kiirustas, ta ei jäänud öösekski, ta nagu pelgas linna ja nad said vestelda ainult niikaua, kui jõid Tuule juures klaasi teed. Linda ei pärinud poole sõnagagi Varblat, ammugi ei kippunud kunstnikust kõnelema Tuul, sest see, mida ta hakkas aimama, kui kuulis Varbla raskest haigusest ja sel ajal ei näinud pealinnas Lindat, kasvas nüüd veendumuseks. Varbla külaskäigul Kurenõmmele oli juhtunud midagi sellist, mida tema juba algusest peale kartis. Ta arvas selle jälgi võivat lugeda Linda näostki. Linda kutsus Tuult Kurenõmmele ja mõned päevad tagasi tuli lühike kiri Kaarlilt, milles metsavaht pahaselt küsib, miks Ants on tema hoopis ära unustanud. Niipea kui ta lõpetab akvarelli, mida tahab panna aastapäeva tähistavale näitusele, ta sõidab.

Kõigest sellest ei lausunud Tuul Varblale sõnakestki. Kuidas Varbla ennast ka valitses, hakkas viisist, kui-

das ta sigaretti süüdates mitu tikku läbi krapsis, kuidas ta sageli kahe sõrmega oma ninaselga triikis ja jutu-vaheaegadel hääletult vilistas, läbi paistma kärsitus ja püsimate, jooned, mida Tuul temas varem kunagi ei märganud. Vaevleb meie titaanike, vaevleb, muheles Tuul endamisi ja tal polnud põrmugi kahju, vaid vaikselt sisemise rõõmuga otsustas ta omalt poolt Varbla helli kohti kombata ja küsis:

«Kas jõuad oma maalidega õigeks ajaks valmis? Kurenõmmel muidugi lõpetasid oma suurteose vasakpoolse näisfiguuri silmade modelleerimise...»

«Käi kuradile!» sähvas Varbla ja sõnakestki jumalagajatuks lausumata pöördus ja kiirustas tagasi südalinna poole.

«Oh-hoo, kui ägedaks on läinud meie džentelmen,» ümises Tuul talle järele vaadates. «Ta on kaotanud tuule purjedest...»

«See vana rebane teab rohkem, kui laseb välja paista,» mõtles Varbla rahvavoolus eesmärgitult edasi lonkides. «Küllap käis Kurenõmmel, urgitses metsavahilt välja, mis seal kevadel juhtus, ja koob nüüd Linda ümber võrke.»

Ja kuigi ta palju kordi endale kinnitas, et talle on ükstakõik, kas ja kes Linda ümber tiirleb, ei muutnud see midagi. Tusa ja vihaga jõi enese ühel õhtul purju, aga selgus, et ka Bacchus oli võimetu: ta ärkas hommikul peavalu ja tülgaustusega iseenda vastu, ja kui läks ateljeesse, istus seal kaua aega, ilma et oleks tõstnud katetki maalilt. Peaks tolle õnnetu vasakpoolse naise üldse maha kraapima ja maalima uue modelli järgi, mõtles ta, kuid ei liigutanud sõrmegi, sest teadis, kui vähe see teda aitaks.

Mida päev edasi, seda selgemaks sai Varblale, et kogu maailmas on ainult üks inimene, kes võib talle tagasi anda rahu, enesekindluse ja loomingulise lennu. Milline kurioosum — jääda poolele tee seisma... ühe naise pärast! Kui ta on vajalik mulle, minu kunstile ja minu tulevikule, miks ma siis vaevlen, miks ei kutsu teda endaga? Kui Linda oleks siin, vajuks elu jälle roopaisse ja ma töötaksin kolmekordse jõu ja hooga, ma lõpetaksin kiiresti «Katsumuse»... Ei, esma-joones pean lõpetama «Raielangil», muidu jääb täna-

vune kunstinäitus Varblata. Hiljem on siis juba aega panna punkt «Katsumusele».

Aga vabadus? Kunstniku piiramatu vabadus, selge pilk ja rahulik süda, mida nõnda kõrgelt hindasin ja taevani ülistasin?

Just need mul praegu puuduvad. Inimene on salapärase mehhanism, tema tujusid ja keerdkäike on raske ette näha, juhtub isegi, et naine on vajalik rahuks ja enesekindluseks. Tõepoolest, milleks siis vastu sõdida, kui see nõnda on? Muidugi, on raske ja alandavgi Kurenõmmele minna, see pole enam võitja uhke küllasõit, vaid paluja alandlik kahetsusetee, aga ma pean, sest minu kunst, minu kutsumus, minu tulevik nõuavad seda. Vastuvõtt on algul kindlasti jahe, võib tõusta tormigi, aga on võimatu, et Linda oleks juba minu oma südamest välja kiskunud. Ta nõustub minuga tulema muidugi ainult abielunaisena, hüva, kunsti nimel olen nõus ka selle ohvriga ja nende ahelatega...

Pidi algul sõitma otsekohe, aga hoidis end siis tagasi. Ei tohi kõiki trumpe käest ära mängida, arutas ta, kui ma vahepeal pole lõpetanud ainustki teost, paneb Linda selle kõik enda arvele ja ma langen liiga madalale ta silmis. Maksu mis maksab, lõpetan «Raielangil», panen ta aastapäevanäitusele ja siis sõidan...

11.

Linda tuba oli Kurenõmme metsavahimajas kõige avaram ja võeti sellepärast peoruumiks. Kaarel ja Tuul hakkasid juba aegsasti enne lõunat sealt üleliigseid ja segavaid esemeid teistesse ruumidesse laiali kandma, koondades siia kogu majapidamise lauad, millede liitmine nende erinevate laiuste ja kõrguste tõttu üheks suureks peolauaks nõnda, et tõusud ja langused ei oleks üleliia järsud, oli üsna keerukas ülesanne. Linda kihutas juba varahommikul Üüraste taha, sest, nagu Viia ütles, «see metsakuivendus ei anna Lindale uneski rahu».

Kulinaaride kuninganna Viia õhetas juba teist päeva pliidi- ja ahjukuumusest nagu kõige kaunim põllu-

moon. Metsnik Varma ümar, käbeda jutu, nobeda käe ja väleda suuga naine Hulda oli talle abiliseks, mõlemad olid oma ala suurte kogemustega ja mitmed keedukursused lõpetanud spetsialistid, ja sahvriiriulid nõtkusid juba süldi- ja pasteedikausside, mitut liiki garneeritud võileibade taldrikute ja magustoiduvaagnate all. Aga pearoog, praad ahjukrõbedate kartulite, pruuni kastme ja värske aedviljaga valmistus alles ahju rändama. Ei tea mitmendat puhku kord Viia, kord Hulda püüdsid Kaarli kinni, et pärida, mitu külalist on kutsutud, et veel kord tagavarasid üle lugeda ja arvestada, kas ikka jätkub. Kaarlile pakkus algul see loetlemine mõnu, aga varsti ta tüdines ja viimasel korral kähvas üsna järsult: mis seal nõnda lugeda, tulevad kõik Kurenõmme metskonna ametiisikud ja kuivendustöödel töötanud masinistid ja traktoristid koos abidega.

Kui taldrikud, noad-kahvlid ja klaasid olid lauale asetatud ja Hulda, käed puusas, kõigele kontrolliva ja hindava pilgu heitis, küsis ta:

«Aga kuhu keegi istub? Etiketi kohaselt peaks panema nimesildid.»

«Ah mine nüüd!» heitis Kaarel käega. «Küll igaüks leiab endale koha, kus ja kelle kõrval talle meeldib. Ainult noorpaari paneme laua otsa, sinna keeru kohale.»

Köögis kees midagi särisedes üle ja naised jooksid ahhetades appi. Kui mehed neile järele läksid, pahan-das Viia, nagu oleksid nemad õnnetuses süüdlased:

«Tea mis te ometi peaksite siin kogu aeg jalus tiir- lema ja segama...»

Mehed taganesid õuele.

Tuulel oli Kurenõmme jõe käärudes oma vana lemmikkoht, kuhu ta läks tänagi. Kunagi kauges minevikus oli jõgi nähtavasti olnud palju laiem, ulatudes kõrge kaldani, mis praegu oli veest lahutatud laia lausik- maaga. Kevaditi ja sügiseti tõusis jõgi nagu iidseid aegu meenutades oma praegusest kitsast süngist ja lai- ana ja vahutavana kohises mere poole. Need olid lühikesed perioodid, siis taandus jõgi jälle ja tema jala- jälgedes kasvas rohi põlvini ja puhkes kümmet liiki aasalilli, nagu oleks jõgi käinud lilleseemneid kül- vamas.

Körgel kaldaveerel kasvas üksik toomingas, kallu- tudes jõe poole, nagu upituses vaatama oma peegel- pilti. Tuul laskus selle laia ja kaharpäise puu vilusse. Ta oli liiga laisk, et temast täna oleks olnud veepinnal hüplevate korkide järele valvajat, ja seepärast ei vaa- danud ta õngede poolegi.

Sedapuhku oli Tuul Kurenõmmel juba kauem kui nädal, kuid üsna harva leidis ta mahti, kunas õngeritva- dega, kunas väikese kokkupandava joonistusraamiga siia tulla, igatahes palju harvem kui oma varasematel külaskäikudel, sest suurem osa päevadest möödusid hoo- pis kaugemal metsas, otse Kurenõmme metskonna süda- mes Üüraste järve taga, kus algas Sirtsu soo.

Ööd ja päevad, jah, ka läbi valgete suveööde urasid Kurenõmme metsades ja padrikuis ekskavaatorid ja üleile hommikul äkki vaikus kõik. Metsas, põlises met- sas, kaugel asulast kogunes palju inimesi kokku ja metsaülem Linda Tammik löikas läbi üle magistraali seotud lindi. See oli sümboolne lint, sest veed jooksid juba varem, aga sellega tähistati kogu Kurenõmme metskonna kuivendusvõrgu valmimist. Kuidas nad olid väarikad ja tähtsad, kõik need vanad metsakarud, nagu Kaarel ja metsnik Varma, ja kuidas nad püüdsid teha nagu, nagu poleks juhtunud midagi, nagu see päev oleks samasugune nagu kõik teisedki. Tuul rõõmustas endamisi kõige rohkem aga seepärast, et ta nägi Linda silmis pärast talve esmakordselt jälle endist rahulikkust ja rõõmsat naeratust.

Jões sulpsatas. Pidi see vast olema suur kala, laine- rõngad jooksid kaldani välja. On vist aeg minna koju... Uus, veelgi tugevam sulps sundis Tuult silmi tõstma. Teisel pool käärus seisis Kaarel ja viipas käega.

«Nähtavasti hilinesin,» ümises Tuul tõustes. «Võib- olla suigatasingi...»

Kaarel ootas teda. Kui Tuul metsavahini jõudis, ei olnud tol kiiret minekuga. Kaarli hommikul nõnda kavalust ja vempe täis ilme oli tõsine, rasked kulmud peaaegu varjasid silmade vaate, hambad olid kõvasti surutud piibuvarde.

«Istume,» ümises ta.

«Kas pole juba aeg...?»

Kaarel laskus kaldanukile, rapsas kasteheinakõrre ja hakkas seda piibubarrest läbi ajama.

«Meile tuli... ootamatu külaline,» rääkis ta aegamisi. «Otse pealinnast... Kunstnik Varbla vuras oma limusiinil kohale.»

Nüüd istus ka Tuul. Kõike, ainult mitte Varblat ei oleks ta osanud Kurenõmmele oodata.

«Linda pole kodus?» küsis ta.

«Ei veel...»

Nagu ennegi saagisid sirtsud, siristasid linnud, aga Tuul ei kuulnud neid.

«Peab Varblale ütlema, et ta jalamaid tagasi linna sõidaks,» lausus ta lõpuks.

«Ta ei lähe!»

«No-noh?»

«Ütlesin talle, et meil pole kellelgi isu teda näha, et sõitku edasi või tagasi, peaasi, et teda Kurenõmmel näha poleks. Aga tema väga viisakalt palus, et lubaksin tal see üksainus kord Lindaga kohata. Ta ei saavat rahu, tal on ilmtingimata tarvis Lindaga kõnelda.»

«Tema ja tema! Ta peab enne ära sõitma, kui Linda koju tuleb.»

Kaarel viskas pigise rohukõrre eemale.

«Ma oleksin ta uksest välja visanud, oleksin ta kihutanud, tükis autoga õuelt kus see ja teine, aga ta küsis minult: mis õigusega sa tahad rikkuda kahe noore inimese elu? Susi neid praeguse aja inimesi mõistab!»

«Mis õigusega tahad rikkuda kahe noore inimese elu! See kõlas eht-varblalikult — kõrgeleennuliselt, pateetiliselt. Samas hüppas Tuul püsti: ei, aitab sellest mängust! Kogu talve ta kõhkles ja heitles, peitis end tagasihoidlikkuse, teiste õnnele mittevaheselemise kilbi taha, kui aga oleks õigel ajal Varbla kameeleoni-iseloomult maski maha rebinud, oleks õnnetus ehk tulemata jäänud. Loidus, argus, pelgurlikkus on tihti võrdsed kuriteoga...»

«Lähme!»

«Selleks ma tulingi,» tõusis ka Kaarel. «Sa tunnend toda pintslikuningat paremini, tead, mis temast arvata... Võib-olla ta tõesti...» Takerdus, alustas hoopis uuest kohast: «Linda ei unusta niipea...»

Tuule kärsitus ja hoog vaibusid. Linda ei unusta... Aga Varbla? Ainult puupakust oleksid kevadised sündmused möödunud mõjutult, võib-olla ta tunneb oma süüd, võib-olla on tema tagasipöördumine siiras, võib-olla ärkas temas...? Kes on tema, Tuul, et võtab endale kohtumõistja õiguse?

Nad kohtusid maja lähedal, Varbla seisis laiaharulise männi all ja kooris värskelt lõigatud kadakakeppi. Tänu tihedaile ja lopsakaile juustele näis ta väga kõhnana nagu ikka inimene, kes on kaua haigeveoodis lamanud. Vähemagi üllatuseta sirutas ta Tuulele oma pikkade sõrmedega käe:

«Servus! Oo, kui tõmmu sa oled, hullem kui neeger. Kadestan sind südamest, minu tänavune suvi on möödunud nelja seina vahel.»

Kui Tuul kohe ei vastanud, jätkas:

«Oled juba kaua siin? Suvitad? Püüad kala?»

«Nii ühte kui teist...»

«Muidugi maalid ka tasapisi. Ära tee ühtigi nõnda tagasihoidlikku nägu, sinu akvarelle näitusel ju lausa ülistatakse. Sa oled visa, võib-olla jõuad veel kaugemale... Mis siis ikka, soovin edu, soovin edu! Aga mina laisklesin kaua, lamasin, vahtisin lakke ja mõtisklesin. Mu «Raielangil» oli viimistlemata, aga nad käisid mulle nõnda kaua peale, et pane ja pane näitusele välja, et lõpuks andsin järele. Mis ime siis, et mõni kriitik, kes polnud asjaga kursis ja ise asjast üsna vähe taipab, võttis seda lõpetatud teosena ja kippus virisema. Mul pole sellest ei sooja ega külma, aga nemad demonstreerisid oma võhiklust.»

Küllap sul oli nii sooja kui külma, mõtles Tuul, ei sa sellest muidu nõnda pikalt-laialt seletaks. Esimest korda märkis kriitika täiesti üksmeelselt tagasilangust, tühja poseerimist, värvidega vigurdamist kunstnik Varbla maalil, muidugi ei olnud see balsamiks sinu auahnele hingele. Aga mitte see pole praegu tähtis, mitte selleks ei kutsunud Kaarel teda jõe äärest koju! Näe, praegugi väljus Kaarel majast ja kohmitses midagi trepi kõrval, heites salamisi käe alt pilke nende poole: ta on ärevil, ta on rahutu, ta loodab temale, Tuulele...

«Miks sa siia sõitsid?» küsis Tuul järsult ja seose-

tult. Varbla ei avaldanud millegagi üllatust, ta oli midagi selletaolist oodanud. Ta klõpsatas oma taskunoa kokku ja libistas taskusse.

«Mul on tarvis Lindaga kõnelda.»

«Kas see pole üleliigne ja kohatu...?»

«Hoopis vastuoksa — see on mulle möödapääsematult vajalik. Ma ei lahku Kurenõmmelt enne, kui olen Lindat näinud. Või kavatsed sina mind takistada?»

«Ma olen kibedalt kahetsenud, et su talvel siia tõi. Kardan, mul tuleks veel kibedamini kahetseda, kui jätaaksin sulle praegu suu sisse ütlemata: sõida ära! Sõida jalamaid!»

Varbla laskus pingile, toetas kukla vastu krobelist tüve ja suunas pilgu tuules tasa õõtsuvaile okstele. Ta tegi liigutuse, nagu suruks vaid vaevu haigutust tagasi.

«Sa näed, siin valmistatakse suureks peoks. Kui Linda eile kuivendusvõrgu avas ja soovis rabavetele head teed merrevoolamiseks, oli ta jälle endine rõõmus, õnnelik Linda. Kas sa tahad selle kõik uuesti... surmata?»

«Milleks nõnda traagiliselt, kulla sõber?» naeratas Varbla. «Rääkisin sulle, et mul oli rohkesti vaba aega, et lamasin, vahtisin lakke, mõtisklesin. Võid olla kindel, et ma ei sõitnud siia ülepeakaela. Sinu mõtteavaldused sellest, kui kahjulik ma olen Lindale, pole mulle uudiseks, kuulsin neid juba talvel. Nad on, ära pane pahaks, igavad. Mulle on olemas ainult üks kohtumõistja ja selleks on Linda. Ma ootan teda.»

Tuul tahtis vastata veelgi teravamalt, taipas aga sõneluse mõttetust ja läks Kaarli juurde.

«Ta ei kuula mind,» ütles.

Metsavaht turtsatas nagu siil.

«Eks istugu siis pealegi, kuni hallitus selga kasvab. Aga tuppma ma teda ei kutsu...»

Linda tuli varsti. Ta oli kiirest käigust kuum, ta oli haaranud räti juustelt, kuna teise käe kõveruses kandis suurt kimpu uudishimulikke karikakraid, uhkeid kuningakübaraid, häbelikke anemoone, tüsedaid karukoldasid. Ta viipas juba kaugelt Kaarlile ja Tuulele:

«Kas on kõik valmis, külalised saabuval varsti...» Jõudnud lähemale, jutustas: «Noorpaar on ilusasti metsast väljas, seisavad suure tee ääres sõbralikult

teineteise kõrval... Kus on Viia, korjasin tee äärest talle lauaehteks mõ...»

Lause jäi lõpetamata, sest ta silmad peatusid inimesel männi all. Kunstnik tõusis juba siis, kui Linda hüüdis oma esimesed sõnad, jälgides teda varjamatu vaimustusega kõikide lühikeste lausete ajal, mis Linda isale ja Tuulele ütles. Pagan võtaks, kui palju hoogu ja tulisust on selles metsade tütres! Kui Linda poolel sõnal katkestas, nihkus Varbla varjust päikesepaisesse. Nüüd seisis ta Lindale nõnda lähedal, et oli näha naise iga näojoont, ja Varbla hingas sügavalt: ta oli kaunim kui kunagi enne! Ta näos on midagi muutunud, kuigi on raske ütelda, mis just. Jah, suujoon on karmim, silmade vahel on kaks kurrukest, mida võib-olla poleks aga üldse näha, kui valgus poleks nõnda hele ja kui ta ei vaataks nõnda pingutatult. Printsessist on kasvanud kuninganna, mõtles Varbla ja võrdlus ei tundunud talle põrmugi kunstlikuna. Ainult silmad! Varblale meenus äkki Mona Lisa, see oligi sarnasus, mis juba Lindaga tutvumise esimestest päevadest teda kiusas. Linda silmades muutus üllatus kohkumiseks ja taandus siis jahedaks, eemaletõukavaks ükskõiksuseks. See siiski on parem kui kuum viha, mida Varbla kõige rohkem näha kartis, ja ta astus lähemale.

«Tere!»

«Tere,» vastas Linda ja talle sirutatud kätt nägemata läks aeglasel sammul toa poole. «Meil pole enam palju aega,» ütles ta isale. «Metsnik Varmas läks kodust läbi ja lubas otsekohe tulla. Küllap saabuval varsti teisedki.»

«Kõik on vastuvõtuks valmis,» vastas Kaarel.

«Hästi. Ma panen lilled vaasidesse ja korraldan end pisut...»

Uks langes Linda järel kinni. Samas pani Viia tühja veeämbri kolksatades trepile ja hüüdis:

«Hei, kuhu te kadusite kõik? Tooge vett!»

Kaarel võttis pange ja läks üle õue kaevu poole. Tuuleõhk tõi metsast vaigu- ja meelõhna, kase nõtked oksad vabisesid ja sahisesid. Noored kuldnokad siuksid oma pesakastis, kuni tugevam neist pistis alles hallide sulgedega pea august välja. Kõike seda tajus Tuul ilma millelegi eriti tähelepanu kinnitamata. Tal oli

kerge ja hea olla. Linda ei andnud Varblale kättki, too peaks ise taipama, et kõige õigem on tal otsekohe tulnud teed tagasi linna kihutada.

Ent Varblas ei vilksatanudki mõtet ärasõidust. Vastuvõtt oli jahe, aga ta ju ei oodanudki, et Linda talle ummisjalu kaela lendab. Kas minna tuppa järele? Ei, seal võib Lindal tekkida halb mälestusi ja naised tuulavad ja kolistavad seal kõikjal ringi. Ta ootab Lindat, ei ole tark otsekohe rünnakule asuda, tuleb anda aega harjumiseks ja rahunemiseks. Hiljem, kui Linda väljub, jalutavad nad ja kõik selgub ja klaarub — loodus on sõbralik ja vennalik lepitaja.

«Lu-luuu,» kostis lahe poolt. Varbla nõksatas sirgu ja pead kuklasse kallutades vaatas häälte suunas.

«Kas ma ikka kuulsin õieti? Justkui luige hää!...»

Kaks luike lendasid rahulikult üle metsavahi maja. Nende mustad jalad olid tõmmatud vastu valget sulekatet, pead pöördusid aeglaselt kord vasakule, kord paremale.

«Luigelend südasuvel!» imestas Varbla.

Lindude siluetid kadusid puude taha.

«Need on kaks mahajäänud luike,» ütles Kaarel, kes oli veeämbri keset õue maha pannud ja lindudele järele vaatas. «Sa imestad, et luiged südasuvel Kurenõmmel elavad. Lugu on lihtne. Kevadel tõi Linda koju luige, keda üks kütt oli raskesti haavanud. Lind oli väga nõrk ja abitu, keegi ei uskunud, et ta ellu jääb. Aga jäi! Ehitasime talle jõekääru väikese majakese, seal ta elas. Kui ühel hommikul jõe äärde läksin, jahmusin nii, et oleksin peaaegu piibu kaotanud: jõesopis oli kaks luike. Selgitus oli lihtne: kui kütt ühe luige alla kõmmutas, ei lennanud teine ära, vaid tiirutas niikaua ringi, kuni oma kaaslast üles leidis.»

Kaarel kopsis piibu vastu pingiotsa tühjaks.

«Need nad olidki?» viipas Varbla ülelennanud luikedele järele.

«Needsamad. Haavatu paranes, jaksas varsti jälle lennata, ja nad kolisid ümber Kurenõmme lahele. Seal nad nüüd kahekesi elavadki. Küll nad sügisel jälle koos omastega tagasi lõunasse rändavad. Luiged on juba kord sellised mõistatuslikud linnud...»

Trepile ilmus Linda. Ta oli vahetanud treeningdressi

halli seeliku ja kõrge kraega ning pikkade varrukatega roosaka pluusi vastu.

«Isa, kuhu sa veega jäid?» küsis ta. «Lilled närtsivad ära.»

Kaarel kahmas pangesangast ja kadus tuppa. Nüüd on paras aeg, mõtles Varbla, ükskõikne naine ei oleks end nõnda kähku ehtinud ja lähedal pole kedagi peale vanapoiss Tuule. Varbla astus mõned kiired sammud, nii et seisis Linda ees.

«Ma pean sinuga rääkima,» ütles ta poolel häälel, nii et Tuul ei kuuleks.

Linda pilk libises üle Varbla, nagu näeks teda esimest korda. See oli asjalik ja ükskõikne pilk, nagu oli asjalik ta toongi, kui vastas:

«Mul on vähe aega...»

Linda seisis trepiastmel nõnda, et ta oli pikem Varblast, ja kunstnikul oli ebamugav rääkida ülespoole vaadates.

«Kui jalutaksime veidi, oleks mugavam kõnelda.»

Linda ei liikunud paigast.

«Kui su jutt pole pikk, kõnele siinsamas.»

Kahju, mõtles Varbla, just kõndides oleks olnud kergem rääkida. Aga ta ütleb mulle jälle sina, ja see on väga hea tundemärk.

«Mis mul südamel pakitseb, seda ei saa ühe-kahe sõnaga välja öelda...»

«Sul pole kunagi puudu olnud kaunitest sõnadest...»

Varbla neelatas — Linda pilkab! Mis parata, kui asusin Kurenõmme teekonnale, teadsin ette, et mind ei võeta vastu meelituste ja kallistustega.

«Sa oled pahane ja sul on õigus selleks. Olin ülekohtune, olin ülbe sinu vastu. Uskusin talvel, et kõik möödub, et unustan mina ja unustad sina. Olin harjunud elama nõnda. Aga hilisemad päevad näitasid, kui raskesti ma eksisin. Kui olin haige, sonisin sinust, hiljem sa tõmbasid kõik mu mõtted endale, nii et ma terveid nädalaid ei suutnud puutuda pintsleid. Taevas üksi teab, milliseid jõupingutusi mult nõudis, et «Raielangil» kuigivõrd lõpule viia. Tulemustest sa muidugi juba lugesid.»

«Nii et kunstnik Varbla ebaõnnestumises olen süüdi mina.»

«Mitte seda ei tahtnud ma öelda. Kõnelesin sellest, et teaksid: kõik mu päevad ja ööd pärast luigejahti on olnud üksainus igatsus sinu järele. Armastan sind, anna mulle tagasi mu rahu!»

Tuul kuulas kõike segaste tunnetega, ta tahtis juba ammu lahkuda, et oma juuresolekuga mitte kedagi segada. Nüüd kõhatas ta ja lausus:

«Mul jäid unnad vette, lähen korraks veel jõe äärde, ehk on mõni haug otsa hakanud...»

«Jää siia!» ütles Linda. Ta vaatas endiselt otse Varblale ja väliselt vaid väga väikesed pisiasjad reetsid ta erutatust.

«Aga «Katsumus»? Kas sa rebisid ta tükkideks?»

«Miks tükkideks?» jahmus Varbla.

«Kas sulle endale pole sellist väga lihtsat mõtet pähegi tulnud? Ja ise veel kõnelesid, et mõtlesid palju ja kannatasid.»

«Jah, mõtlesin ning kannatasin. Sellepärast ebaõnnestus «Raielangil» ja ma pole teinud ka midagi muud. Rahuta pole tööd, pole loomingut, aga mina hulgun ringi nagu Ahasveerus. Üks sõna sinult, üksainus sõna ja ma sööstan uuesti tagasi töösse.»

«Ära unusta, et naine köidab, naine eksitab, naine aheldab.»

«Ära ole halastamatu!» anus Varbla. «Ära võta kõiki mu kevadisi sõnu puhta kullana, neis oli palju teesklust ja võltsi poosi. Ning veel rohkemas ma lihtsalt eksisin. Uskusin, et ainult see, kes on üksi, on vaba ja tugev. Praegu vajan ma ise tuge, ohutajat ja ergutajat. Selleks saad olla ainult sina, sinuta ei suuda ma lõpetada «Katsumust» ega alustada midagi uut. Usu mind, «Raielangil» oli ainult ajutine ebaõnnestumine, ma olen võimeline üllatama kogu maailma.»

«Sa vajad modelli vasakpoolse naisfiguuri jaoks?»

Varbla vaikis hetke. Kui kangekaelne on Linda! Talle ei näi meeldivat, et kasutasin teda modellina. Nagu maalikunsti ajalugu tunneks vähe näiteid, kuidas suured meistrid maalisid nii portreedel kui kompositsioonidel oma naisi ja sõbrannasid. Kas ta midagi pole kuulnud Saskiast? See on au, mitte häbi... Tuleb taganeda veelgi...

«Kuidas sa mind mu enda sõnadega piitsutad...

Peksa, peksa mind, olen selle ära teeninud. Kui sulle ei meeldi olla modelliks, ma otsin uue. Ma olen valmis tegema kõik, mida soovid.»

«Aitab!» katkestas Linda teda teravalt. «Aitab. Sa ootad ja mul on kiire. Minu vastus on lühike: ei! Veel kord — ei ja ei. Kedagi, mitte kedagi maailmas ma ei põlga, aga sind küll. Ja nüüd astu kõrvale, meile tulevad külalised.»

Metsavahimajale lähenes metsnik Varmas, kogukas, tugev, alati heatujuline, jutukas, lärmakaski. Ta tereatas kõiki kättpidi, ulatas laia kämbla Varblalegi.

«Seda noort seltsimeest näen küll esimest korda. Ei tea, kas ministeeriumist või? Aga miks nõnda mossis? Täna võib Kurenõmmel olla ainult rõõmsaid nägusid, täna laulame ja pörutame tantsu, nii et maakamar lõhki. Aga teil on nägu, nagu oleksite kosjadega põhja kõrbenud...»

Kaarel, kes juba ammu kotta tuli ja lahtise ukse kaudu kõike kuulis, hakkas kähku piipu täis toppima. Ta muigas jälle ja silmanurgas mängisid kiirtevihud.

Varbla ei teadnud, mida teha, kuidas olla, kuhu minna. Ta ei suutnud uskuda, et kuulis õieti, küllap Linda kättemaksuks ainult kiusab ja naljatab...

Maja nurga tagant tuli noor sale tüdruk ja kõik rutatasid talle käratsedes vastu. Varbla taipas hüüdeist, et see nääpsuke oligi päevakangelane — ekskavaatorijuht. Leidis ka ameti! Ta jalutas pikkamisi auto juurde, ise teraselt kuulatades, et hüüde peale jalamaid tagasi pöörduda.

Keegi ei kutsunud teda.

Varbla vajutas starterinupule ja laskis mootoril vaikselt töötada, nagu vajaks see ka suvel soojendamist.

Keegi ei jooksnud auto juurde.

Varbla tõmbas raksatades käigu sisse.

Kui mõni aeg hiljem teise ekskavaatori heledapäine juht õuele jõudis, küsis ta:

«Kes see hull siit välja kihutas? Oleks mu peaaegu alla ajanud.»

«Ah, oli keegi...» heitis Kaarel käega. «Noorpaar on kohal, palun, istuge lauda. Kohe toon ka keelekastet.»

Kaks suurt lindu libisesid üle majakatuse, üle muru, üle mändide — luiged lendasid lahele.

**ÕPETAJA
IIIIE-
MÄGI**

1.

Päevavalgus murdus kirikuakende paksudes klaasides, vöbises vikerkaarena minu mustal ametirüül, ja kui kummardusin, tungis pimestades silmadesse. Pöörduisin küljega akna poole, nii et kiirtevihk minust mööda libises, pannes helendama kantslit kandva Moosese laia kähara habeme.

Kuidas mind täna kõik erutas, nii tolmukübemekeste tants valgusejoomes, nii kellegi naise kuiv ja terav köha, mis suures ruumis õõnsalt vastu kajas, nii tasane kähisev piiksumine, mis lakkamatult orelimängu saatis, sest väikese vile klapp ei sulgunud tihedasti. Rohkem kui need pisasjad, mis ju kordusid pühapäevast pühapäeva, jutlusest jutlusesse, ärritas mind, et ma ei suutnud end neist lahti rebida. Ma lausa võpatasin, kui vali tärin mu hääle lämmitas, kuigi selleski polnud midagi uut, ootamatut ega seletamatut, sest juba hommikust alates veeti sovhoosi remonditöökodade ehitusplatsile armatuurrauda, mille autodelt mahaloopimine aga iga kord mul uuesti luust ja lihast läbi lõi.

Veereni kirikuveiniga täidetud karikas käes, lähene sin altari ees põlvitavaile leerilastele. Kui ma kummardusin äärmise poisi poole, tabas mu pilk nii külmi ja iroonilisi silmi, et tagasi pörkasin, kusjuures käsi nõnda võpatas, et üle karikaääre rappus veinipiisku nagu suuri läbipaistvaid pisaraid. Rein Kuslapile näis minu segadus lõbu valmistavat, tema paksud esiletungivad huuled tõmbusid veelgi rohkem muigele ja pilukil silmad küsisid ülbelt: noh, kas jätkadki mulle Kristuse ihu ja vere andmata?

Nüüd on hilja seda teha, mõtlesin ja altari barjäärile toetudes ulatasin karika uuesti noormehe poole. Milline skandaal sellest tõuseks. Ma oleksin pidanud jääma oma

sõna juurde varem, nädalapäevad tagasi, kui leerilapsed — neid oli sel aastal ainult viis — kogunesid koguduse majja ühepäevasele vestlusele. Rein Kuslap ei teadnud Meie Isa palvetki peast ja ta ei vaevanud end minu kuulamisega, vaid joonistas paberile kolbe, mutreid ja mootorrattaid ning läkitas tüdrukutele lõõpivaid sedeleid. Minu manitsustele reageeris ta pilkliku muigega, ja kui ma südametäiega pahvatasin, et mis ta üldse leeritundi otsis, vastas rahulikult:

«Ega ma oleks tulnudki, aga vanad sõid hinge seest, et mine ja mine, mis ristiinimene sust muidu saab.»

«Ristiinimest sinust ei saagi! Ma ei võta sind pühale armulauale, ära pühapäeval kiriku juurde tulegi.»

Poiss kohkus, kuigi ta püüdis seda peita teeseldud uljuse taha. Ta istus vaiksemalt, aga ma ei pööranud talle vähematki tähelepanu. Kui tunnid lõppesid, seadis Rein end viimaseks lahkujaks ja pöördus ükselt tagasi. Ta jäi mu ette veidi langetatud päi seisma ja tihedaid tumedaid kulme kergitades küsis:

«Eks ole, teie ainult hirmutasite mind, et ärgu ma pühapäeval tulgu...?»

Ma ootasin kahetsust, andekspalumist ja vastasin seepärast järsult:

«Ei, nagu ütlesin, nõnda ka jääb. Kirik ei ole naljategemiseks ja silmakirjatsemiseks. Oma vigurdamisega segad ka teisi leeriõpilasi.»

Rein Kuslap lõi pea kuklasse ja ta laiade põsenukkidega ja tõmbi ninaga näost peegeldus nii pilget kui tigidust:

«Asjata muretsete! Ükski neist ei võta seda janti tõsiselt, ainult nad kõik kardavad ja seepärast teesklevad tallekesi... Ma siis tulen pühapäeval?»

«Ei, ära tule.»

See ei olnud öeldud ainult hirmutamiseks, leerilaste rivi oleks täna olnud Rein Kuslapi võrra lühem, kui poisi vanaema Anna Liivamaa poleks mu südant pehmeks palunud. Sovhoosi tallimeest ja tema naist tundsin ma juba ammu, õigemini küll ainult Anna Liivamaad, kes käis usinasti kirikus ja ei puudunud minu naise kristlikust käsitööringist. Rein jäi Liivamaadele kasvatada tütre, nende ainsast lapsest, kelle surm oli Annale nõnda valusaks hoobiks, et ta otsis lohutust ja

troosti lahkusulistele käredamalt käärivast usuveinist. See vein oli aga tasase loomuga naisele liiga kange ja aasta pärast pöördus ta tagasi kiriku juurde. Nüüd tuli see vana, lihtsameelne, hea südamega naine ja palus pisarsilmil tema tütrepoega Reinu kristlikust õnnistamistalitusest mitte ilma jätta.

«Aga Rein on ju uskmatu!»

«Ma tean seda,» pühkis naine kortsulisi põski. «Ta on vallatu ja jumalakartmatu ja naeris mulle lausa näkku, kui talle leeriminekest rääkisin. Lõõpis mulle, et kui mootorratta ostad, siis lähen... Ratas maksab tuhandeid... aga ta poleks muidu järele andnud, on teine kord selline kangekaelne jonnipunn...»

Teadsin, kui kehvapoolselt Liivamaad elasid, ja see pärast imestasin:

«Mootorratas pole just väike kink.»

Anna kitsas lõug tüksles, huuled tõmblesid, ta hoidis hammastega kõvasti rätinurgast, aga miski ei suutnud tõkestada pisaraid, mis pudenesid juba varem punaseks nutetud laugude vahelt ja veeresid ümmargustena ning suurtena üle kortsunud põskede.

«Eks Kir... eks Kirjak aitas...» Anna vajus nagu valuhoo kummargile, tõmbas juustelt rätiku, surudes selle silmadele, ja nuuksed raputasid tema kleenukest keha.

«Ega te ometi lehma ei müünud?» Ja kui naine noogutas, pahvatasin: «See on ju...»

Pidin ütleva — hullumeelsus, aga sain veel sõnast kinni. Usu ajalugu tunneb palju märtreid, võib-olla pole Anna ohver kaugeltki mitte kõige väiksem. Kuidas tohiksin nimetada hullumeelsuseks teguviisi, mille tõukejõuks pole mingi kitsas ja ahne omakasupüüd, vaid siiras tahe siduda noor inimene kirikuga, kristliku kogudusega? Mina kui selle koguduse hingekarjane peaksin ainult rõõmustama...

Libistasin käe mõned korrad üle naise tahapoole kammitud siledade, rohkete hallide niitidega läbipõimitud juuste:

«Teie tütrepoeg ei ole seda väärt...»

Anna kuivatas kiiresti silmi ja luksumisi tagasi hoides ütles:

«Jah, ta on ülekäte läinud... Aga eks me ise ole ka

süüdi, hellitasime teda liialt, süda ei tihanud poisile kunagi «ei» öelda, ainuke nagu ta meil on... Kuidas me jätaksime ta õnnistamata, kogu meie suguseltsis pole kedagi, kes pole leeris käinud. Teie abik... teie proua ütles ka, et maksku mis maksab, aga noormehe peab leeri saatma. Rein ise oli algusest peale vastu, et ei tema... ärge pange pahaks... seda sirkust kaasa ei tee. Lõpuks ütleski, et kui mootoratta ostate, siis lähen, ta ju nende masinate ja mootorite järele nagu haige. Kust meil see raha muidu võtta oleks olnud, sellepärast müüsimegi Kirjaku... Oli omakasvatatud lehm, lüpsis alles viiendat korda, piim oli rammus nagu sula koor, ja kui väravast välja viidi, siis inises nõnda kurvalt, et süda tahtis rinnust välja hüpata... Võtke, palun, Rein armulauale, mis inime tast muidu saab, kui pole leeriski käinud.»

Mõtlesin: kumb on väiksem süütegu, kas purustada vana naise lootused, teha tühjaks ja tarbetuks tema suur ohver, või murda oma sõna ja võtta uskmatu noormehe armulauale?

Praegu, pöörates pilgu kõrvale Rein Kuslapi võidu-rõõmsalt silmadelt, ma kahetsesin, et tookord Anna Liivamaa palveile järele andsin. Pühitsetud leib ja viin ei ole võimelised selle poisi südant paigast nihutama, küll võib ta isegi külmemaks ja kalgimaks tarretuda, sest ta veendus veel kord oma võimuse heasüdamlike ja armastavate vanakeste üle.

Rein upitas käeseljaga karikat sügavamalt suule ja see uus ülbus solvas mind nõnda, et käe järsult tagasi tõmbasin, nii et veinipiisku poisi huultele ja näole loksus.

Liikusin rutates järgmise leerilapse juurde, aga pinge minus ei vähenenud, kuigi sõnad libisesid huulilt kaua-aegse harjumuse ladususega. Ulatasin peekri ja vaatasin uurivalt noore tüdruku punaseid huuli ja võbelevaid laugusid — kas temagi ei ole siin selleks, et saada uut kleiti, kingi või et kellelgi poleks õigust näidata näpuga: alles leeris käimata, aga ühtki pidu ei raatsi vahele jätta!

Kusagil lähedal hakkas tärisema neetimishaamer ja traktor sõitis käärkambri tagant mööda, nii et maa tasakesi tühises...

Ma kiirustasin ja jõudsin nõnda ruttu lõpulauluni, et

köster Klookus, kes orelipingil endamisi üles-alla kõikus, kohkunult silmad pärani ajas ja esimesed noodid valesti võttis. Orelihelid täitsid kiriku, nad kumisesid ja voogasid pooltühja ruumi võlvitud lae all ja sellesse lõikusid naiste kõrged ja venivad hääled.

Saatsin leerilapsed kirikust välja, kus rahvas nad endasse neelas. Kasutasin segadust ja lipsasin tagasi käärkambrisse. Raskus mu südamele ei kadunud, mind vaevas mingi ebamäärane süüdlaslik tunne, ma ei tahtnud kedagi näha ega kellegagi rääkida ja otsisin endale käärkambris tegevust, et anda leerilastel ja neid imetlema tulnud rahval aega laiali valguda. Mind kutsuti mitmele leeripeole, aga ma leidsin põhjused äraütlemiseks ja iga kord märkasin halvasti peidetud rõõmu, sest õpetaja juuresolek oli ju õigele peotrallile punniks ees.

Käärkambri uks kääksatas ja köster Klookuse pikk vibajas kogu lipsas sisse. Ta tõmbas ukse tasakesi kinni ja hämarusega silmi harjutades pilutas oma õhukesel harvade ripsmetega lauge pisut pondunud silmade kohal.

«Ettevaatust!» sosistas ta, nagu võiks tema s-ide vilistav hää tungida läbi ligi kahe meetri paksustest müüridest. «Ettevaatust! Nad on jälle valveposti välja pannud.»

«Kes?»

«Nemad!» viipas Klookus ebamääraselt peaga ja ta kokkulitsunud huultel oli tige ilme. «Kas te ei mäleta, kuidas mõni aasta tagasi saadeti kiriku juurde mees, kes kirjutas nimepidi üles igaühe, kes väravast sisse läks.»

«Selline hirmutamine mõisteti ammu hukka. Tolle-aegseid juhtegi pole enam rajoonis.»

«Nad alustavad jälle otsast peale, pange tähele mu sõnu!» tõstis Klookus üles oma parema pika esisõrme. «Omaenese silmaga nägin mõni minut tagasi kirikuaia parteikomitee tähtsat tegelast ringi luusimas. Teeskles küll, nagu oleks ainult pealelõunasel jalutuskäigul, aga mind juba nõnda lihtsa trikiga ei peta. See on sama mees, kes juhib praegu meie rajoonis usuvastast võitlust. Ehk olete juhtunud isegi nägema, ta on nagu Koljat pikk ja tugev noormehemürakas, linalakast parukas peas ja paksude raamidega prillid ninal...

Kiriku asjadesse kaudsegi ähvardusega segamise kohta peaks viivitamatult esitama kaebekirja otse Keskkomiteesse, seal ei sallita sellist omavolitsemist...

Keegi kobistas ukse taga, kuid ei osanud seda avada.

«Vaadake, kes seal on,» ütlesin, aga enne kui Klookus jõudis end ümber pöörata, lükati uks lahti. Olakas mehekogu kattis ukseavause, ta oli sunnitud pead alla poole kummardama, et käärkambrisse vaadata.

«Vabandage... Ma ei tunne siinse maja kombeid, võib-olla ei ole võõral sünnis siia tulla, aga mulle üteldi, et õpetaja Hiiemägi ei ole veel lahkunud.»

«Jah, ma olen siin,» tõusin. «Palun, astuge sisse.» Kui tulija edasi nihkus, välgatasid päikesekiirtes pakside raamidega prillid ja ma nägin, et mehe tuulest sasiitud juuksed olid heleblondid.

Klookus ahmis õhku ja astus mulle salamahti varvas-tele, nagu ma selletagi poleks taibanud, et meie külaliseks oli toosama, kelle peale köster oli äsja kaebekirja plaanitsenud.

«Mind...» nõksatas Klookus peaga ettepoole ja naeratas magusalt, «mind pole vist tarvis?»

«Ei, tänan,» vastas noormees.

«Head tervist siis!» vajus Klookus sügavalt looka ja ma oleksin teda selle kummarduse eest heameelega kiirendava müksuga õnnistanud.

Hetke vaatasime noormehega teineteisele vaikides otsa. Küllap temalegi meenus möödunudsuvine päikeserikas päev Sõõriku mererannal. Kohtusime juhuslikult lahesopis üksikuna ja mahajäetuna kõssutavais lossivaremeis. Mind viis sinna salajane igatsus läbi käia kõik paigad, millega olid seotud mu noorusmälestused, tundmatut aga tema kustutamatu huvi rahva mineviku, rahva töö ja harjumuste, võitude ja kaotuste, kannatuste ja rõõmude vastu. Sealjuures ei möödunud ta peatamatult ühegi haruldase taimese juurest, et sellega oma kogu täiendada. Minu loodusearmastus ei kasvanud kunagi kogumiskireks, aga ma võisin lõbusale ja sümpaatsele noormehel mõnegi tulusa näpunäite anda, nii et ta tookord pöördus rikkalikuma saagiga tagasi, kui hommikul iganes oskas ette arvata.

See suvise päeva pealelõuna oli seni meie ainuke kohtumine.

«Mulle näib, et ka teie mäletate mind. Sõõrikul unustasime end tutvustada. Minu nimi on Ülo Talvik. Tookord olin äsja õpingud lõpetanud nooruk, nüüd olen rajoonikomitee agitatsiooni- ja propagandaosakonna juhataja. Kohutavalt pikk ja keerukas tiitel, eks ole?»

«Jah,» vastasin. «Need müürid siin kuulevad seda tiitlit esimest korda.»

«Ütlete seda tõsiselt nagu matustel,» muigas Talvik. «Oleme ju õieti-öelda ametivennad — elukutselised agitaatorid ja propagandistid. Ainult et meie... noh, ütleme, agitatsiooni objekt on hoopiski erinev, koguni vastuoksuslik... Näete nüüd, kuhu jutt kipub keerutama, justkui oleksingi tulnud teid ümber agiteerima. Aga mul oli hoopis teine eesmärk. Mind huvitab teie residents, ei-ei, mitte kui pühakoda, vaid kui ajalooline mälestusmärk. Kas teie ei lubaks mul temaga lähemalt tutvuda? Muidugi, kui aeg teile sobib. Kui ei, võin tulla ka hiljem või hoopis mõnel teisel päeval.»

Aeg oli sobiv, mul ju nagunii polnud väljumisega kiiret. Siirdusime kirikusse, kus Talvik pärast seda, kui oli pilguga haaranud ühelöövilise sammastega ruumi üldmulje, peatus kantsli ees, mida seaduseraamatut hoidev Mooses oma turjal kandis. Ka kõiki küljepaneele kaunistasid puust lõigatud apostlid, kuna nikerdatud katuse koonusekujulisel tipul tõusis kikivarvule risti kõrgel hoidev ingel.

Talvik kord lähenes, kord kaugenes, uuris iga kuju eraldi ja lõpuks laskus esimesse pinkideritta ning kantslit imetleval pilgul hellitades ümises:

«Meistritöö... meistritöö...»

«Jah, eriti kui mõelda, et selle valmistamisest eraldab meid rohkem kui kolmsada aastat.»

«Teie näite olevat veendunud, et kantsel on pärit Tobias Heintze töökojast?»

«Jah, selles pole põhjust kahelda. Vanu pabereid sirvides leidsin pooleksrebitud kirja, milles jutustatakse, et kohalik mõisnik von zur Pahlen on võtnud kõik kantsli ehitamise kulud enda kanda ja et Heintze jääb pooleks aastaks tema mõisa korterisse ja kostile. See oli lühikest aega enne meistri Kuramaale tagasi siirdumist.»

Talvik kuulas tähelepanelikult ja ei katsunudki oma üllatust varjata.

«See on alles uudis! Senini pandi Killevere kiriku kantslivalmistaja nime kohale enamasti küsimärk. Ainult kas ahne zur Pahlen selliseks majanduslikuks ohvriks võimeline oli...?» vangutas ta kahtlevalt pead.

«Tal oli selleks põhjust...»

Kui ma vaikisin, uudishimutses Talvik:

«Huvitav, mis teda sundis?»

«Ah, see on üks vana kurb lugu, mille ma kiriku kol-
tunud pabereist endale elustasin.»

«Mida vanem, seda huvitavam.»

«Zur Pahlen... tallas kõige hoolimatumal kombel jalge alla jumala kuuendat käsku. Talle ei pandud pahaks, et ta laskis mõisa vedada kõik talupoegade kaunimad mõrsjad, selleks oli tal ju tava järgi vägi ja õigus, aga zur Pahlen ei leppinud ainult maarahvaga, ta takerdus mitmesugustesse lugudesse mõisnikuseisusest naistega ja iga kord mitte vallalistega. See ei mahtunud enam mõisaproua hinge, ta jälitas meest, tegi ta elu põrguks, kuni ühel hommikul naine leiti surnuna. Kahtlused olid suured, sündmust uuriti ametivõimude poolt, aga summutati siis. Zur Pahlen jätkas oma tormakat elu, kuni koos vanusega ärkasid südametunnistuse piinad ja ta hakkas kirikust lohutust otsima. Et oma ustavust taevastele võimudele silmaga nähtavalt tõestada, kutsuski ta Tobias Heintze oma mõisa...»

«Zur Pahlen lunastas endale paradiisipäasme Killevere kiriku kantslu hinnaga. Noh, ükskõik, kas patuse mõisniku hing sattus põrgu või paradiisi, kuid kantse-
l on oma aja kohta tõeline kunstiteos.»

«Mitte ainult kantse-
l...»

«Ah jaa, oleksin altari peaaegu unustanud...»

Killevere kiriku altariruumi tagaseina kattis kõrge kolmeastmeline raam, millesse asetatud maalid kujutasid Jeesuse tõusmist maapealsest ajalikkusest taevasesse õndsusesse. Pildid olid pärit hilisemast ajast, nende kohmakus ja saamatus olid suures vastuolus ümbritseva raami nikerduste hingestatuse ja kujukusega. Iga astme nurkadel seisis puust lõigatud kujud, ainult kõige alumine parempoolne koht oli tühi.

«Ristija Johannes puudub,» viipas Talvik tühjale kohale.

«Jah, sõja ajal rebis aknast sisselennanud juhuslik suurtükikuul kujul jalad alt. Mürsk õnneks ei lõhkenud, muidu oleks kogu altarist ainult killud järel olnud.»

«Kus kuju praegu on?»

Õhin, millega Talvik küsimuse esitas, oli mulle mõis-
tatuseks.

«Käärkambri kapis. Kui leiame meistri, laseme res-
taureerida!»

«No vaat kus on...» lõi Talvik sõrmedega rõõmsalt nipsu. «Räägitakse, et Johannesega olla ahju köetud.»

Imetlenud altari nikerdusi, uudishimutses ta esimest, kantslile kõige lähemat pinki, mille parun v. Dellingshausen oli oma perekonnale ühest Tallinna puutöökojast tellinud ja millel nüüd pühapäeviti istus minu naine, vaatles puulõikeid teiste pinkide otstel, kui oleks olnud redel, oleks ta kindlasti roninud kiriku lae alla, et lähemalt uurida kaht puust lõigatud aadlike vappi ja sammaste kapiteele, ning tõusis lõpuks kitsast ja kulunud treppi mööda koorirõdule, kus ta tähelepanu köitsid orelikaunistused ja vana orelipink.

Kui väljusime kiriku pearuumist, jäi Talvik torni jalas asetseva risti ette seisma. Seda oli mitmel korral üle lubjatud, kuid oli ikkagi selgesti nähtav.

«Milleks see rist?» küsis ta.

Vastu tahtmist jutustasin, et ehitamise ajal ei olevat kiriku müürid kuidagi püsima jäänud, hommikuks vari-
senud kõik eelmisel päeval laotu jälle kokku. Siis müü-
ritud noor neiu seina ja rohkem pole kivi kivilt enam maha langenud.

«Nõnda räägib sellest vana legend,» lisasin.

Talvik nihutas prille mugavamalt ninale ja mulle silmanurgast kavalat pilku heites küsis:

«Miks — legend? Kas teie ei usu, et kirik oli selleks võimeline?»

«See on rohkem paganaaegne tava. Kui aga arves-
tada, et Killevere kirik ehitati tõenäoliselt XIII sajandi lõpul või XIV algul, siis poleks midagi imestada.»

Võbin raputas Talviku õlgu.

«Õudne mõelda: elab noor kena neiu, töötab ja lau-

lab, unistab ja loodab, ja siis müüritakse ta elusalt jahe-date kivide vahele — prrrr!»

Ja nagu rusuksid paksud kiviseinad teda, nagu oleks tal siin kitsas ja umbne, ruttas Talvik välja, kus meid pimestas päikesevalguse eredus. Lahkunud kirikuliste järel uuesti puulatvadesse kogunenud hakid tõusid meid nähes musta pilvena õhku, hakates kõrvulukustavalt käratsedes tiirlema ümber kohmaka paekivist torni.

«Küll kraaksuvad!» vaatas Talvik pead vangutades neile järele. Kui pisut vaiksemaks jäi, pöördus ta minu poole: «Kas teil on koostatud kiriku varanduse kohta nimekiri?»

«On küll.»

«Tahaksin seda näha. Mul on nõrkus vanade esemete vastu. Kui neid tähelepanelikult uurida, muutuvad nad elavaiks, jutustavad ammuolnud aegadest. Pealegi on Killevere kiriku nikerdustel ja kujudel suur kunstiajalooline tähtsus.»

«Siis peame minu poole koju minema...»

«Sellist tüli ma ei tahtnud teile teha...»

«Tülitamisest pole juttugi, teil on selleks ju õigus.»

«Teie unustage minu pikk tiitel hoopiski ära,» pani Talvik käe minu käsivarrele. «Kujutage, nagu oleksime jälle Sõõriku metsades, kaks võõrast inimest, keda loodus on lähendanud. Ma ei ole ametlikul kontrollkäigul...»

Õpetajamajani polnud palju maad minna: maanteelt otse kiriku peasissekäiguni viivalt laialt kruusatud teelt pööras kitsam, kahelt poolt puudega palistatud allee roheliseks värvitud luukidega maja poole — seal ma elasingi. Ühe akna taga välgatas ümmargune kahvatu nägu ja ma ei kahelnud, et köster Klookus ruttas ette, et informeerida Hildat. Kahekesi oskavad nad igast kärbsest elevandi välja mõelda! pahandasin endamisi.

Välisuks polnud haagis nagu tavaliselt. Killevere vana kirikumõis hävis juba aastakümnete eest tules ja jõudsasti kõkkusulav kogudus ehitas uue hoone hoopis väiksema, kuigi seegi kandis harjumust mööda kirikumõisa nime. Minu kabinet oli avaraim ruum majas ja kuna arhitekt oli hoone väärkuse tõstmiseks ehitanud toad kõrged ja olnud kitsi akendega, mattusid tagumised seinad ja kaugemad nurgad koos koh-

maka valgeist pottkividest ahju ja kõrge raamaturiiu-liga alaliselt hämarusse. Otsapidi vastu akent seisis külapuusepa meisterdatud lihtne kirjutuslaud sama-suguse tooliga ja seinä ääres lai kolme uksepoolega kapp, mis tuletas meelde pigem vanaema riietekappi kui ametlike paberite ja kaustade hoidjat. Vastasseinal rippus õlimaal Martin Lutherist, akna kõrval, käeulatuses minu toolist, väike puust nikerdatud kibuvitsa-krooni kandev Lunastaja. Kui kõigele sellele lisada piki seinaveeri ritta asetatud tosin harilikku tooli ja telefon laual, olemegi loetlenud kogu ruumi sisustuse.

Tõmbasin ühe tooli lauale lähemale ja palusin Talvikut istuda. Noormehe pilk rändas uudishimutsedes enda ümber — küllap ta istus elus esimest korda tõelise papi tööruumis. Ta vibutas põlvele heidetud jalga ja naeratas lõbusalt:

«Usu nüüd veel rahva juttu! Killevere kirikumõis pidi nii täis olema kallist mööblit, siidi ja sametit, karjala kaske ja mahagoni, et pole ruumi astudagi.»

«Näib, et olete ikkagi kontrollkäigul.»

«Ei, ei ole,» muutus Talvik tõsiseks. «Ehk kui olla päris täpne, siis on mu huvi kiriku ja tema sisustuse vastu küll rohkem kui ainult isiklik. Usun, see ei üllata teid, sest teate ju ise kõige paremini, kui hinnalisi esemeid teie hoole all on. Kantsel ja altariraam, mõisasaksa perekonnapiink ja vapp, ristimisvaagen ja korjanduskarp — igaüks neist eraldi on igale kunstiharrastajale lausa kompvekiks, aga siin on nad kõik ühes hoones koos. Mis oleks loomulik, kui et Killevere kirik võetaks muinsuskaitse alla?»

«Muinsuskaitse alla?» See mõte lõbustas mind. «Küllap teile meeldiks koos kirikuga ka tema õpetajale muinsuskaitse silt kaela riputada.»

Noormees vaatas nimekirjalt üles ja nähtavasti mitte leides mu ilmest traagikat, vastas pool-lõbusalt, pool-lööpimisi:

«Inimeste kohta puuduvad vastavad eeskirjad. Elu on ju ise nagu hiigelsuur sorteerimismasin, ta...»

Katkestas siis poolelt lauselt, küllap leidis, et oli komistanud liiga teravale võrdlusele, ja ei teadnud äkki, kuidas end karilt lahti pukseerida. Ma julgustasin teda:

«Ärge kohkuge, öelge aga julgelt välja, mida mõtle-
site. Et see suur sorteer heidab aganad ja kõlkad tera-
dest kõrvale, nii tahtsite öelda, jah?»

«Juuresolijad on vana tava kohaselt alati erandiks,»
naeratas Talvik nõnda südamlikult, et minus tõusnud
tusk tema vastu jälle kokku sulas. «Küllap te olete mär-
ganud, et partei hoidub igasugustest sammudest, tegu-
dest ja kõnedest, mis kuidagi solvaksid usukultuse
kandjaid ja inimesi, kes vana inertsil mõjul peavad
vajalikuks usukombeid täita.»

«Mitte väga ammu tagasi...»

«Tean, tean. Killeveres patustati sel alal mõndagi
moodi — koostati kirikusseminejate nimekirju, ähvar-
dati koguduse õpetajat, vallandati töölt inimesi, kes
oma lapsi leeri saatsid. Selliseid ekstsesse meie enam ei
luba.» Talvik vaatas mulle kavalalt ja jätkas: «Me pole
seepärast kriipsuvõrdki usklikumaks muutunud. Meie
suurendame tasapisi kogu aeg usuvastast selgitustööd,
ainult me teeme seda hirmutamiseta ja jõudu kasuta-
mata...»

Eluruumidesse viiv uks lükatil lahti ja mu naine Hilda
ruttas pooljoostes sisse.

«Eduard!» hüüdis ta, «kas sa saad...»

Nägi siis, et ma pole üksinda, ja kohkus seisma.

«Vabandage, ma ei teadnud, et sul on külaline!»

Hilda oli end ümber riietanud oma esindusrõivasse —
musta kleiti. Pöörasin pilgu kiiresti kõrvale, sest ma
olin veendunud, et naine teeskles.

Talvik tõusis.

«Vabandage, kui ma segan...»

«Oh ei!» tõrjus Hilda. «Tahtsin Eduardiga rääkida
puht koduseist asjust ja nendega pole ju kunagi kii-
ret.» Vangutas siis mulle etteheitvalt pead: «Aga,
Eduard, sa ei tutvustagi mind.» Astus kiirel tippival
sammul Talvikule lähemale ja ulatas talle käe: «Hilda
Hiemägi. Ma tunnen kõiki Killevere koguduse liik-
meid, aga ma ei mäleta, et oleksin teid kunagi varem
näinud.»

«Ma ei käi kirikus,» vastas Talvik pärast seda, kui
oli öelnud oma nime. «Vabandage mu uudishimu, aga
teie vist olete õpetaja Hiemäe õde?»

Hilda purskas naerma.

«Oh kui lõbus! Kas ma tõesti olen nõnda Eduardi
nägu? Või ei tohi teie arvates kirikuõpetajal naist
ollagi?»

«Oo, vabandage!» ümises Talvik ja heitis mulle kiire
uudishimutseva pilgu, mille all ma meelsasti oleksin
põranda alla vajunud.

«Eduard, miks sa mulle aegsasti ei öelnud, et sul on
külaline? Teie ometi joote meiega tassikese kohvi,
seltsimees Talvik?»

«Ei, tänan, ärge nähke vaeva! Olen nagunii jäänud
palju kauemaks, kui kavatsesin, mind kindlasti juba
oodatakse. Kas teil oleks võimalik seda nimekirja mulle
kaasa anda, teeksin sellest endale ärakirja? Originaali
toon mõne päeva pärast tagasi.»

Jah, ta võib selle võtta ja tagasitoomisega ei ole
sugugi tuld taga.

«Pool tunnikest võidakse teid veel oodata,» tegi Hilda
uue katse.

«Miks sa tahad inimesele peale sundida seda, mis
pole talle meelt mööda?» tõrjusin oma abikaasat. «Sel-
lest võiks ju tõusta kohutav tolmupilv: parteikomitee
vastutav töötaja käib kirikuõpetaja juures kohvi-
lauas!»

Rõõmustasin endamisi Talviku kohmetuse üle — sain
sellega veidigi pipart tagasi mõõta! Aga juba naeratas
Talvik jälle:

«Tõsijutt, see ei tõstaks ei minu ega teie autoriteeti.
Kuigi ma meelsasti kasutaksin juhust tõelise kiriku-
õpetaja lähemaks tundmaõppimiseks. Ma olen pärit
perekonnast, kus kunagi ei pandud piiblit lahku teis-
test raamatutest. Kõik, mis ma hiljem olen õppinud ja
omal käel kogunud, jutustab, et maailmas pole midagi
salapärase, üleloomuliku, mõistatusliku. Seepärast
olen mõnigi kord püüdnud endale selgeks teha, kuidas
mõista häritud, intelligentseid inimesi, kes hoolimata
oma teaduslikust silmaringist ripuvad usu müstika kül-
jes.»

«Aga kui sellest müstikast paljud on leidnud ja leia-
vad endale moraalset tuge ja julgustust? Kui ma hoian
ära kas või ühe inimese kuritegevuse või moraalse
laostumise teelt, ei ole ma tühja tuult tallanud.»

«Sellel pinnal me küll ühist keelt ei leia. Iga kuiv,

surnud dogma sünnitab paratamatult silmakirjatsemist, möödahiilimist, valet ja pettust. Usuõpetus aga ju üksnes sellistest dogmadest koosnebki.»

«Mina ei ole iial klammerdunud surnud kirjatähesse...»

«Kui katus on läbi ja läbi pehkinud, ei aita enam üksikute uute pilbaste vaheletoopimine, vaid on tarvis vana rämps alt maha kiskuda ja uus katus lüüa.»

«Selle mõttega kiriku väravasse registraatorid seatigi...»

«See oli viga. Meie ületame usu selliste mõttetute ähvardusteta. Meid ümbritsev mitmekülgne ja rikas elu ise on suurim kirikliku sünguse, hauajärgse paradiisi lootuse ja pimedate fataalsuse vastane. Kas teid tööpoolest kunagi ei ole haaranud uue elu ehitamise terve ja tulevikujulge paatos? Kas teil pole iialgi olnud kiusatust heita õlgadelt must talaar ja lüüa kaasa tegelikule, igapäevasele loovale, ülesehitavale tööle?»

«Mis te ometi nõnda, püstijalu,» hädaldas Hilda. «Ehk jääte siiski veerand tunniks, istudes on parem vaieldagi...»

«Ei, ei,» tõrjus Talvik, «kuigi rääkida ja vaielda oleks paljustki. Aga meid ei lahuta maad ega mered, küllap kohtume veel.»

Saatsin ta läbi eeskoja hämarusest. Talvik peatus lävel ja ühe käega ust kõigutades küsis:

«Kas käite tihti Sõõrikul?»

«Olin seal viimati möödunud suvel...»

«Kui näete enda mullust kaaslannat Sõõrikult, tervitage teda minu poolt. Ma ei ole tänaseni suutnud unustada tema elurõõmsat, vaba ja julget naeru. Nägemiseni!»

Unustasin end puude all kiiresti kaugenevale noormehele järele vaatama, kuni Hilda hääl mind tagasi olevikku rebis:

«Mis sa talle nüüd veel järele pörnitsed, kui õigel ajal ei osanud kinni pidada.»

«Ta pole laps, keda saab meelitada. Arvan, et ta ütles küllalt selgesti «ei» sinu kutsele.»

«Mis ta pidigi ütlema, kui õpetaja seisab nagu puust voolitud — ei saa sõnagi suust. Millise juhuse lasid

mööda lipsata! Köster Klookus ütles, et too blond tüüp on meie rajoonis usu ja kiriku vaenlane number 1.»

«See vaevalt annab kirikuõpetajale põhjust teda kohvile meelitada!»

«Ah, kui pika taipamisega sa küll oled! Tass kohvi maksab ainult kopikaid, aga ta seob. Pärast kohvilauda oleksid tolle punase propagandisti hambad meie vastu üsna nüriks jäänud, usu mind.»

«Ma ei oska sellist ümbernurga-strateegiat kasutada...»

«Eks seisa siis ja oota, kuni kogu kogudus sinu ümbert laiali peletatakse!»

Hilda lõi enda järel ukse nõnda tugevasti kinni, et õhuke lubjatükk laest alla pudenes. Seisatasin akna all. Läbi saarepuu raagus okste paistis tükike kiriku katust ja torn, mille üks luuk oli lahti unustatud ja kõikus nüüd tuules edasi-tagasi.

Minu pühapäev oli lõplikult rikutud, mind kogu aeg häirinud kärsitus oli paisunud närivaks rahutuseks, kusjuures ma kuidagi ei osanud endale selle põhjust seletada. Või tuleb see kõik sellest, et võtsin Rein Kuslapi armulauale, kuigi teadsin, et poiss silmakirjatseb, et ta naerab kiriku ja tema ametitalituste üle? Rein polnud kindlasti esimene tuim kombetäitja, kui ma nüüsguste pärast muretseksin, oleksin pidanud juba ammu talaari ära andma...

Toas tundus kitsas ja ma läksin välja ning kõndisin aegamisi ümber maja. Puude all hakkas siniliiliate ühtlane vaip juba pleekima, seda lopsakamalt tõstsid aga hüatsindid oma õiekobaraid. Tuul tõi endaga kannikeste vaevumärgatavat lõhna ja ma kummardusin, et leida tagasihoidlikke lillekesi, milliseid mu aias kõigest vaevast hoolimata õitses vaid üksikuid. Kui minust poleks saanud kirikuõpetaja, oleksin hakanud aednikuks. Ülo Talvik hindab kindlasti kehvagi aednikku kümme korda rohkem ükskõik kui osavast hingekarjasest. Tema ei jaksa ära imestada, kuidas haritud inimene suudab jutlustada usku... Ta küll ei öelnud, aga küllap ta endamisi peab kõiki õpetajaid silmakirjateenreiks, kes jagavad münte, millede väärtusse ei usu nad ise ega need, kes neid vastu võtavad... Noh, Talvik on alles nooruke, elu annab talle veel mõnegi mõistatuse...

Kannikesed olid end mulluste lehtede ja värskete rohuladvakeste vahele osavasti ära peitnud. Kohendasin nad rohke valguse kätte ja seisatasin uuesti tee-rajal. Üksindus oli mulle täna koormaks, aga majja minna ei tahtnud, sest Hilda ei jätaks mulle äpardunud kohvilekutsumist meenutamata. Tänapäevase ilmaga ei malda kindlasti mu vana sõber sovhoosi aednik Taavet taas istuda, kui läheks ja aitaks teda... Hoolikalt jalgade ette vaadates hakkasin minema otse üle muru, pugesin puude ja põõsaste vahelt läbi ja seisingi munakividega sillutatud aleviteel. Tõmbusin kõrvale, et mööda lasta raskete telliskivikoormatega laaditud veoautode rivi. Neil pole aega pühapäevagi pidada, töökodade müürid olid üleeile kerkinud juba aknaavausteni, oleks huvitav näha, kui kõrgele jõuti tänaseks...

Aega mul oli, ja kuna autotee oli käimiseks liiga poriseks sõidetud, otsustasin minna väikese ringiga kirikuaia kaudu. Läbisin põlispuude pargikese, mille all seisis üksikuid õige vanu ümmargusi kiviriste, astusin üle madala, kohati päris maaligidaseks varisenud pae-kivist ringmüüri ja akaatsiapõõsa oksa kõrvale lükates seisatasin ehitusplatsi äärel. Siia poole oli kuhjatud kõrgeid ehitusmaterjalide virnu, millede taga pika hoone müüride kohal koogutas tõstekraana sõrestikuline kael. Nüüd pöördus ta hääletult kõrvale, keris trossiga üles platvormitäie kive, kandis oma suutäie poolleioleva hoone kohale ja laskis ettevaatlikult alla. Inimesed tõttasid nagu sipelgad kive laiali kandma. Nagu sipelgad! Suurepärase sipelgad, nad olid kohati tõstnud müürid juba akende ülemise ääre kõrguseni!

Taamal sähvatas helelillakas valgus. Tärises neetimishaamer, pannes kereka tsisterni õõnsalt vastu kõmama. Noored abilised ulatasid müürseppadele kive kätte. Ja seinad aina kerkisid...

Seisin madalate põõsaste vahel ja ei läinud lähemale. Kõik ruttasid, kõigil oli oma töö, mul oleks olnud piinlik uudishimutseva turistina nende keskel kõndida.

Ja ma tõmbusin vaikselt tagasi igivanade puude hämaruse alla ja hakkasin pikkamisi lõnkima sovhoosi aia poole...

Möödusid mõned päevad.

Samal ajal kui sovhoosi kell lõi lõunale, hakkas rabi-sema uus, seniseist tugevam vihmasagar, nii et me koos aednik Taavet Tiivasega triiphoonesse varjule pagesime. Taavet raputas üle pea tõmmatud kummimantlilt vee maha ja laskus siis väikesele taburetile, toetudes seljaga vastu tähtunud posti, mille külge olid kinnitatud lavaraamid. See oli sovhoosi neljast triiphoonest kõige vanem ja kõige väiksem. Siin kasvasid kogu hoone pikkuselt mõlemal pool vahekäiku kurgid, mis riputasid uhkeldades oma tumerohelisi poolkuutaolisi vilju. Vihmapiisad pöristasid vastu klaase, sulades üheks kihisevaks, pikkamisi allapoole valguvaks veemassiks. Taavet sulges silmad ja kallutas pea õlale, nagu kuulata-des vihma ja tugevate ilidena vihiseva tuule muusikat.

«Eks istu kah, puhka,» ütles ta mulle. «Ma päris väsisin... ja pea ka lõhub hommikust saati...»

Vaatasin Taaveti hõredaid, ruttamisest niiskunud ja pead ligi kleepunud juukseid, lohklikke meelekohti, millel olid nähtavad tasakesi tuikavad veresooned, libistasin pilgu üle ta longuvajunud õlgade ja ütlesin:

«Sa kurdad peavalusid juba märtsist saati, aga kui sulle öelda, et pead arsti juurde minema, et on tarvis ravida, siis teed alati hoopis teist juttu.»

Taavet avas ühe silma, siis teise, hingas paar korda sügavasti ja võttis taskust omapargitud tubaka koti.

«Et ta ka nõnda ladistama pistis,» kahetses ta, «oleksime täna varaste kapsaste pikkimise lõpetanud... Kui õhtupoolikul ilm ei selgine, toon naised triiphoonettesse, siin on nõnda palju töid ripakile jäänud...»

«Ma rääkisin arstist.»

«Ei aednikul ole aega kevadel arstiga jännata, eks suve poole vaata... Sa võta sahtlist mu päevaraamat, eile jäi sisse kirjutamata.»

Siinsamas keskkütte magistraaltoru juures nurgas seisis vana längakil lauaga kirjutuspult ja selle ees kõrgete jalgadega taburet. See oli aednik Taavet Tiivase privaatkontor. Puldi mahukas laekas oli mitmesuguste

jooksvate asjaajamispaaberite, märkuste ja arvestuste kõrval pragunenud ja mõranenud mustade «vakstukaan-tega» paks klade, millesse ta igal õhtul sisse kirjutas päevaste tööde kokkuvõtte. Kontoris peeti muidugi sovhoosi aianduse pärisraamatuid, aga see mahukas klade oli Taaveti meelespea, käsiraamat ja varaaait, millest võis välja kaevata nappe, aga täpseid tähelepanekuid ja teateid, kas viimase viie aasta jooksul ühel või teisel päeval paistis päike, sadas lund või oli niisama sompus ja udune; millal puhkesid kirsid ja millal nopiti esimesed vaarikad; kui palju saaki andis väetatud ja kui palju väetamata suhkrupeedipeenar; millal külvati peedid, millal pandi mulda hernerid ja oad, millal väeristati noored õunapuud.

Kui olin raamatu vahelepanud järjehoidjat mööda lahti löönud, ütles Taavet:

«Kirjuta... Kolmapäeval, 10. mail. Pikeeritud 3000 lillkapsast... Lõpetatud kõikide lavade kompostmul-laga täitmine... Külitud pool hektarit punast porgandit. Korjatud 50 kilo kurke ja esimene kastitais toma-teid. Pilves, tuul, tugevad hoovihmad.»

Panin sulepea käest ja lappasin lehti tagasi. Vilksatas mööda väsimatu töörohke elu oma õnnestumiste ja äpardustega. Olin sageli Taavetile abiks ja seltsiks, ma võiksin nii palju jutustada hoolet ja armastusest, millest vaikivad need asjalikud ja kuivad märkmed. Taaveti tööpäev algas ammu enne hommikukella ja ta kõn-dis aias või triiphooones veel kaua pärast seda, kui oli kustunud viimase lahkuva tööliste sammude kaja, uuri-des, kontrollides, üht-teist kohendades ja seades. Tihti kadestasin Taavetit tema rahu, tema kiiresti möödatõ-tavate päevade pärast.

Sulgesin tasakesi päeviku.

«Kas sa pärast lõunat ka tuled?» küsis Taavet.

«Ei,» panin raamatu laekasse tagasi. «Mul on täna õhtul matus.»

«Kellele siis Liiva-Hannus kosja tuli?»

«Maetakse Priidik Paluka.»

«Toda vabrikanti ja mürgeldajat? Või prõmmis temagi oma viimased prõmmimised? Küllap jõi enese surnuks.»

Kehitasin õlgu — võib-olla tabas Taavet naelapea

pihta, millelegi taolisele vihjas Klookuski, kuid minu murekoormale lisas see ainult kivikese juurde. Üleeil-sest alates, kui mulle surmateade toodi, keerlesid mu mõtted eelseisva muldasängitamise ümber, kuid ma ei leidnud sobivat juhtlauset Paluka matusekõneks. Mõt-lesin enda uimaseks ja tuln täna hommikul Taaveti juurde end värskendama. Aias lendasid tunnid märka-matult mööda, aga vaim ei tulnud mulle peale ja ma ei teadnud ikka veel, mida hauakaldal kõnelda. Taavet jälgis mind pilukil silmil ja nagu aimates, kust king mind pigistas, noogutas aeglaselt:

«Ja-jaa, seda meest ei ole lihtne matta. Teab, kas on päikese all pattu, milles too Palukas ei püherdanud... võtan selle patu enda hinge, et räägin kadunust halba... Tõsi jutt, mis sihukse haua mõistaks öelda või ütle mata jätta!»

«Aga matta tuleb...»

«Jah, inimest ei saa maa peale jätta... Mis seal ikka, sirvid veidi jutluseraamatuid, seal ju igaks asjaks sõnad ilusti ritta seatud, aina vurista maha.»

Heitsin Taavetile kiire pilgu — ei, ta ei pilganud, vaid rääkis puhtsüdamlikult ja abivalmilt, mida mõtles. Taavet Tiivas ei olnud kirikuskäija, pärast naise surma jättis ta unarusse isegi iga-aastase armulaua käimise. Mõnel korral oli meie vestlus usule ja kirikule veere-nud ja siis jutustas Taavet, et niikaua kui ta tagasi mäletab, on kõik ta päevad möödunud viljapuude, põõ-saste, lillede ja aiavilja keskel, ta ei tunne imesid peale nende, mida ta oma käte, lõikenõu ja kääridega võib korda saata ja ta ei vaja ei tuge, troosti ega lohutust kusagilt väljastpoolt. Kumbki meist ei teinud katset teisele oma vaateid peale suruda, me põrkasime kõr-vale, kui jutt kaldus usule või kirikule. Praegu juha-tas Taavet mind oma heasüdamliku abivalmidusega tühja, kulunud ja äraleierdatud šablooni juurde, mida ma kogu hingest vihkasin, püüdes oma jutlustele anda värskust ja elulisust. Taervas üksi teab, kui raske see sageli oli! Ja kui mind kästaks käsi südamele panna ja tõtt rääkida, peaksin silmi maha lüües tunnistama, et mõnelgi korral alistusin ja täitsin oma kõne valmis-lihvitud lausetega. Tegin seda siis, kui olin abitu leidma oma, uut, tõepärast. Ent see, et inimene on mõne korra

libastunud, ei tohi olla põhjuseks, et istuda liumäele ja aina liuelda...

«Mulle on jäänud veel mõned tunnid,» riputasin töökitli naela otsa. «Lukustan end oma tuppa ja püüan leida Paluka matmiseks sõnu, mis mulle kurku kinni ei jää, kuid mis ometi on lohutuseks leinajaile.»

«Raske asi, raske...» ümises Taavet ja viipas mulle jumalagajatuks käega. Ta nägu oli nõnda kaastundlik, kurb ja samal ajal väsinud, et kõige parema meelega oleksin tagasi pöördunud ja tema lähedale pingile istunud, et pärast lõuna lõppemist jätkata aias poolelijäänud tööd.

Väljas haaras mind nõnda vali tuulehoog, et rebis mu käest triiphoone ukse ja prantsatas selle vastu seinale. Kuid ei sadanud enam, kuigi endiselt madal ja hall taevaskõrgus ei töötanud veel ilusat ilma. Üle teerajale kogunenud veelompide hüpatas ja nokkadega mudas lobistavaid ja minule pahaselt sisistavaid hanesid tõrjudes jõudsin tänavale, mis ümber majanurkade loogeldes suundus Killevere alevisse.

Ma astusin mõtteisse süvenenult, nõnda et ei märganudki, millal tänav laienes, millal aguli väikesed üheperekonna-elamud üksteisele lähemale nihkusid ja mansardkorrustega majadeks paisusid, millede rivis aeg-ajalt uhkeldas juba kahekordseidki hooneid, kuni äkki mu nime hüüti.

Apteeker Vilipp Lõhmus oli roninud veranda najale toetatud redelile ja viipas mind lähemale. Praegu oli mul kõige vähem tuju näha Lõhmuse alati tusast ja vingus nägu, aga ma ei tahtnud ülitundlikku apteekrit solvata ja pöördusin teelt kõrvale.

Tuul laperdas Lõhmuse halli kitli hõlmadega ja surus püksisääred tugevasti kõhnade säärt vastu. Vilipp rebis laia sirmiga sonimütsi sügavamalt silmadele, et tuul seda lennutama ei pääseks, ja kõneles ühest suunurgast, kuna teises hoidis naelu:

«Palun aidake mind veidi... Apteegi silt kriuksus juba ammu, aga täna tuiskas siit selline tuulispüks üle, et paiskas teise mürtsatades alla. Kas oleksite nõnda lahke ja ulataksite tolle plekituki üles ja toetaksite reha talle serva alla, kuni ta konksude otsa riputan.»

Killevere apteegil oli kaks silti: üsna madalal, pika mehe pea kõrgusel rippus väike numbriga standardsilt, nagu neid võib näha üle maa kõikidel apteekidel, kuna ülal veranda katuseviilul ilutses suur mustaks värvitud piklik tahvel hõbedaste tähtedega: «Apteek». Tolle sama oligi tuuleil alla virutanud. Laia puuraamiga palistatud plekk oli raskem, kui arvata oskasin, ja vajus mu käes kummuli. Ka tagakülj oli värviga kaetud, kuid tumedale põhjale maalitud kuldsed tähed olid juba tuhmunud ning pragunenud ja nõnda vanamoeliselt sabade ja konksudega kaunistatud, et pidin enne üsna hoolega veerima, kui lugesin:

PROV. VILIPP LÕHMUSE
APTEEK.
ASUT. 1900. A.

«Pärast sõda andis plekki tikutulega otsida, kasutasin seepärast vana,» kopsis Lõhmus närviliselt haamriga vastu redelipuud. Võbistas siis õlgu ja kiirustas mind: «Siin ülal tõmbab tuul otse üdini läbi...»

Tõstsin sildi üles ja toetasin teda alt rehaga, nõnda et Lõhmusel polnud raske tagakülje aasasid konksude otsa nihutada. Vilipp tagus läbi pleki seinale veel mitu pikka jämedat naela, ja kui oli asjatult katsunud sõrmi ääre vahele ajada, muheles oma tööga rahule jäädes:

«Nüüd võib tulla tuult ja tormi, seda nad enam paigalt ei nihuta.» Ja roninud redelilt maha, taganes mõned sammud ja vaatas pead kallutades tehtud tööle: «Pole viga, istub ilusasti otse...»

Äkki meenus talle, et ta ei ole üksinda ja rahulolu kustutas ta kitsalt näolt, et maad anda hapule ja virilale muigele:

«Olen ma alles eesel, lasen õpetajat rehaga käes tänaval seista. Astuge, palun, edasi, te nangunii pole juba ammu mulle seda rõõmu teinud.»

«Täna pole kahjuks aega, matused...»

«Matused? Ah õige, unustasin, isand Palukas läks ju puhkama. Milline tänuväärne juhus teile avaneb otsekui tulise rauaga kõrvetada inimeste kurjust ja kommete lodevust. Te piitsutage neid patuseid, et nad väänleksid nagu ussikesed põrmus.»

«Matusetalitus peab lepitama ja lohutama...»

«Teie pole õige apostel, olete liiga pehme ja heasüdamlik. Üldse pole enam julgeid ja kartmatuid jutlustajaid. Mitte balsamit ei pea kantslist kallama, vaid tõrva ja seebikivi. Pattu, valet ja pettust ei roogi välja siidkinnastega, vaid kirve ja dünamiidiga.»

Vilipp lähenes mulle, haaras mu mantlinööbist, ja kuigi kedagi polnud lähedal, sosistas:

«Liidia elab Pollis.»

Pingutasin end, et anda häälele võimalikult ükskõikne kõla:

«Sellest oleks siis juba varem kuulda olnud...»

«Ta on sinna kolinud alles hiljuti. Teda on Polli tänavail nähtud ja räägiti, et haigla hambaravikabineti uksele ilutsevat tema nimi. Küllap ta leidis Pollist endale kellegi. Vaat sellest jutlustage, naelutage häbiposti naised, kes unustavad antud töötuse ja tallavad jalge alla pühi ning puutumatu abielusidemeid.»

«Vabandage, aga ma pean ruttama...»

Lõhmus laskis mu nööbi lahti.

«Kahju, ma võiksin anda teile palju häid, teravaid jutluseteemasid. Ma ise ei ole kõnemees ja ametki on teine, aga mõtted ja ideed on mul sellised, et mõnikord ei saa mitu ööd järgemööda magada. Astuge minu poole lähemal ajal sisse, siis räägime pikemalt. Ja ma kuulan selleks ajaks täpselt järele, kus ja kellega Liidia elab. Ta on ju nii maailma kui jumala seaduse järgi veel praegugi minu naine...»

Jätsin kiirustades jumalaga ja järgmise maja kohta jõudnud, ohkasin kergendatult. Vilipp Lõhmus oli närviline ja sapine niikaua, kui mina teda tundsin, kuid sellest ajast, kui möödunud suvel naine ta juurest ära läks, oli Lõhmusega raske rääkidagi. Küllap on õigus neil, kes kinnitavad, et varem pidi Liidia kogu Vilipp Lõhmuse usaldamatuse, kadeduse ja mürgi üksinda alla neelama. Liidiast polnud pärast lahkumist midagi kuulda. Polli polnud Killeverest kaugel, Liidia pidi sinna asuma üsna hiljuti, muidu oleks see uudis üle seitsme-kaheksa kilomeetri ammu siia jõudnud... Liidia Lõhmus oli otsekui vastand Vilipile — elav, kärsitu, usalduslik ja rõõmus, ega's muidu imestatud, et mis imekitt küll seda abielu koos hoiab...

Siis kui ma sovhoosi triiphoone soojast leitsakust välja vihmajärgsesse värskesse õhku astusin, kavatsesin kogu kodutee mõelda ainult sellest, kuidas ja millest Paluka matustel kõnelda, kuid ma jõudsin Killevere kirikuõpetaja maja ümbritsevate puude alla ilma ühegi uue ideeta. Tõrjusin tagasi naise toidupakkumise, seistasin kõheldes keset tuba ja lähenesin siis raamatu-riiulile. Sirvida ju võib, mõnikord annab juhuslik lausekatkend niidiotsa kätte, millest on hõlpus kogu kõnet välja kerida, rahustasin iseennast ja vaidlesin Taavetiga ning võtsin riiulilt valmis jutluste kogumiku, mida ma polnud palju aastaid puudutanud. Ma ei jõudnud veel sisukorrast kaugemale, kui koputati. Avasin ukse kindla otsusega saata tuli ja ukselävelt tagasi, kui mulle aga vastu naeratas parteikomitee pika tiitliga töötaja nägu, palusin teda sisse astuda.

Ulo Talvik ei võtnud mantlit seljast ja tänas talle pakutud tooli eest — ei, ta ei istu, ta tõi ära nimekirja, mille laenas, ja ei tülita mind täna rohkem. Kuid mõnel ilusal päeval, kui nõnda ei tuula ega saja ja kogu ümbruskond pole maetud uduvihma hallusse, tuleb ta veel kord, sest ta tahab ronida torni, kellade juurde.

«Jah, suurem kell on haruldus,» kinnitasin. «Tema vanust pole õnnestunud kindlaks määrata, aga kõla puhutusest ei tea ma talle võistlejat. Kas te pole kuulnud selge ilmaga kümmekonna kilomeetri kauguselt Killevere kiriku kella helinat?»

«Ei ole teadnud tähele panna, aga küll ma nüüd kuulatan...»

Telefon tärises nõudlikult ja vabandades sirutasin käe aparaadi poole. Kuuldetorus oli suur segadus, mitu häält kõneles läbisegi, püüdes üksteisest üle karjuda, kuni keskjaam segajad välja lülitas ja teatas, et mind kutsub Polli haigla. Pöördusin seljaga Talviku poole, sest kartsin, et mu nägu jutustab ärevusest, mis minust nagu kuum hoog üle jooksis. Millegipärast meenus mulle äkki väike nimesildike Polli haigla hambaravikabineti uksele, mida Vilipp Lõhmus pool tundi tagasi möödaminnes mainis.

Rääkima hakkas võõras naisehää. Kui olin paar korda kinnitanud, et kuuleb kirikuõpetaja isiklikult,

teatas ta, et üks väga raske haige palub kutsuda enda juurde kirikuõpetaja Hiimäge Killeverest.

«Jah, aga mul on täna veel üks matus ees.»

Hääl vaikis hetke, nagu kuuldu üle nõu pidades, ja ütles siis:

«Kahju. Haige nõnda väga palus... ja ta tervislik seisukord ei luba oodata...»

«Ei, ärge katkestage veel!» hüüdsin. «Ma arvan, et on siiski tähtsam... matuseid saab korraldada ehk kuidagi teisiti... jah, ma tulen. Kas kuulsite?»

Matusetalituse võib pidada köster Klookus, olgugi et sängitatakse maamulda nõnda tähtis tegelane, nagu seda oli Killevere sae-, jahu- ja villakombinaadi direktor Priidik Palukas! Klookus lööb kindlasti rõõmust särama nagu jõulupuu, tema pole ka kitsi ülistavate sõnadega, kaetakse ju need köstri kõrvus toredasti krabisevate rahapaberitega.

«Teil näib täna olevat päris tuline lahingupäev,» võttis Talvik lauanurgalt kaabu.

«Jah, täna ma teid küll torni saata ei saaks, mind kutsub väga raske haige... Näete, on siiski inimesi, kes vajavad usu julgustust ja troostivat sõna. Ka meie, õpetajad, ei ole tarbetud ja üleliigsed...»

Talvik naeratas sõbralikult:

«Igaüks leiab iseendale ja oma tegudele õigustuse. Inimene, kes ei usu oma sõnadesse ja tegudesse või kes teab, et ta elu on ehitatud valele, pole ju keegi muu kui petis ja kelm... Ma ei raiska rohkem teie kallist aega, nägemiseni!»

Igaüks leiab iseendale õigustuse... Kas ei peitu neis sõnades rohkem, kui Talviku rahulik toon välja paista laskis? Hea, et ta tolle telefonikõne ajaks siia sattus ja kõike omaenda kõrvaga pealt kuulis. Haarasin laualt jutlustekogumiku ja panin selle tagasi riulile teiste raamatute alla ja ruttasin elutubadesse. Hildale muidugi ei meeldi, et jätan Paluka matusetalituse köstrile, tema hindab nii häid suhteid kui ka, lihtsalt häbi mõelda, ümmargusi sissetulekuid. Käisin ruumid läbi — need olid tühjad. Hingasin kergendatult. Nüüd vaja kiiresti kiriku juurde joosta ja kellamees köstrile järele saata, ehk jõuan enne Hilda tagasitulekut kõik korraldada ja ära sõita...

Kellamees kuulas mu jutu vaikides ära, liigutas nõusoleku märgiks oma ühtlase harjana suu kohal rippuvat vuntsi, tõmbas luitunud kuue krae taas tibutama hakanud vihma kaitseks üles ja hakkas oma allakeeratud säärsaabastega paekivist sillutisel kolistades alevi poole loivama.

Kui jõudsin maja juurde tagasi, aeglustasin sammu — minu kabineti akna taga seisis Hilda ja ootas mind. Ma ei jõudnud veel ust endä järel sulgeda, kui naine kärsitult küsis:

«Kas too blond parteilane käis meil?»

Kui tummalt noogutasin, jätkas Hilda:

«Mis ta tahtis?»

Jutustasin, et tõi ära kiriku inventari nimekirja ja avaldas soovi üles kirikutorni ronida.

«Ja sina usud, et ta käib ja askeldab niisama, ilma tagamõtteta? Milline lihtsameelne hing sa küll oled! Ükskõik kellele targemale inimesele räägin, kõik hoitavad: vaadake ette, häda on tulemas. Nad kindlasti kavatsevad kiriku natsionaliseerida.»

«Milline lapsik mõte!»

«Sulle lapsik, aga teistele arukas. Nagu vähe oleks kirikuid muuseumiks muudetud... Aga kuhu see kellamees vajus, küllap vist jälle viina järele?»

End vägisi rahulikuks ja ükskõikseks sundides jutustasin telefonikõnest ja minu otsusest Pollile sõita. Hilda jäi algul tummaks, ta kitsad laud yõbisesid kiiresti üles alla ja siis ta peaaegu karjatas:

«Aga Paluka matus?»

«Sellepärast saatsingi kellamehe köstrit kutsuma, et Klookus peaks matusetalituse.»

«Oled sa mõistuse kaotanud!»

Toas oli umbselt kuum ja ma lükkasin ühe aknapoole lahti, lastes endale näkku hoovata niisket ja soojal õhul, mis oli raske toomingaõite, värsket mulla ja kõdunevate lehtede ning kulu lõhnadest. Uduatas nõnda peent vihma, et üksikuid piisku polnud näha, aga hele-rohelistelt lehekestelt ja pruunikailt õienuppudelt pudes juba üksteise järel läbipaistvaid ja läikivaid veepiisku.

Kiired ja kärsitud sammud tulid ümber laua, vaikides otse mu selja taga, ja ärritust alla surudes

püüdis Hilda oma häälele anda paluvat ja leplikku kõla:

«Kui Klookus tuleb, ütle, et tahtsid temaga vaid matuse üksikasjus kokku leppida...»

Kallutasin aknast välja, nii et uduvihm mulle niiske ämblikuvõrguna näkku kleepus.

«Ütled ju, eks?»

«Ei.»

«Sa oled... see on...» Hilda ei lõpetanud, ta ei leidnud sobivat sõna, mis ei oleks õpetajapere jaoks liiga järsk, ent samal ajal omaks mõjutamiseks vajalikku värvi ja kaalu. «Need on suuremad matused viimase poole aasta jooksul, ja just neist kavatsed sa ära ütelda! Palukat tuleb saatma Killevere jõukam ja esinduslikum rahvas, matusekõne eest ei maksta kindlasti sandikrossidega.»

«Ma ei hangelda surnutega!»

See kõlas teravamalt, kui oleksin tahtnud, ja pöördusin, et lisada midagi pehmendavat, kuid mu naise silmadest, kogu tema ilmast mulle vastulööv külmus nõoris mu kurgu kinni ja ma pöördusin uuesti akna poole.

«Sa keeldud täitmast oma otseseid ametikohustusi, sealjuures oled sa pime ja ei arvesta põrmugi iseenda huvidega. Võta eeskju kas või omaenda kõstrilt Klookuselt. Sa ei märkagi, kuidas ta tasapisi paremad suutäied sinu nina eest ära näpsab ja mõjukamad suhted enda pihku kogub. Ja mis viga mängida, kui kirikuõpetaja ise lahkesti kaasa aitab.»

Vihm mu juustel tihenes väikesteks piisakesteks, mis liitusid ja pikkamisi üle otsaesise nõrgusid. Jahe võbin jooksis üle keha ja ma tõmbasin akna kinni. Ja ometi ei värskendanud kevadõhk mind, tundsin end väsinuna ja roidununa nagu ei kunagi varem. Oma naise etteheiteid ei kuulnud ma esimest korda, kuid ei suutnud nendega harjuda, nagu ei harju roostes tuulelipu kriuksumisega katusel. Koos tühimusega tärkas minus pahameel, mida vaid vaevu tagasi surusin, et rahulikult ja lepitaval toonil seletada:

«Palukat ei saa eham milleski aidata ja on ükskõik, kas saadab tema maise põrmu igavesele puhkusele kirikuõpetaja või kõster. Pollil on aga inimene suremas, ta on ahastuses, ta hüüab mind, ehk suudan peh-

mendada ta viimseid kannatusi. Ma usun, et talitan õieti, järgnedes elava inimhinge kutsele.»

«Mõne vabrikumuti või tehaseplika pärast unustad oma positsiooni...»

«Mu hingerahu on mulle sada korda kallim nõndanimetatud positsioonist, kõnelemata juba ainelisest kasust, mille küljes sa nõnda kramplikult ripud.»

«Sa oled egoist! Oled...»

Tasane koputus uksele katkestas teda. Veel enne, kui minu hüüde peale uks avanes ja kõster Klookus sisse astus, toimus naise näol kiire muudatus: karmid ja samal ajal pilklikult tõusnud jooned suunurgas laskusid ja mahenesid naeratuses, kadus varrukas valge pitspalistusega taskurätik, mida ta sõrmed kogu aeg olid ägedalt rebinud, ainult silmad läikisid endiselt jahedalt ja torkavalt.

Klookus kummardas ja ta vibalik keha jäigi poollooka, kui ta mahedal ja ühetoonilisel häälel lausus:

«Tere päevast! Teie pidasite vajalikuks mind kutsuda, õpetaja.»

«Oh jaa!» ruttas Hilda kõstrile vastu, sirutades talle tervituseks käe. «Õpetaja tahab mõningais matuste üksikasjus kokku leppida...»

Hilda tundis minu leplikku loomust ja kas mitte rohkem kui kord polnud ta just oma kiire otserünnakuga end võidule viinud? Oleks kõne all olnud midagi vähemolulist, oleksin lasknud ka täna Hildal haarata ohjad oma väikestesse, kõhnadesse, aga sitketesse kättesse, kuid täna ootas mind surivoodis lamav inimene, ja kui ma ei järgneks ta kutsele, kellele julgeksin pärast veel otse silmi vaadata? Seepärast astusin kiiresti lähemale ja löikasin järsult pooleks Hilda närvilise kõnevoolu:

«Jutt pole mitte üksikasjust, vaid peamisest. Klookus, teie hooleks jääb tänane matusetalitus, sest ma pean ruttama surivoodi juurde.»

«See tähendab — Paluka matusetalitus?» Klookuse pea pika kaela otsas nõksatas üles, kuna keha jäi muutumatu viimase.

«Just nõnda.»

Klookuse pea vajus uuesti alla, nagu oleks peenike kael liiga nõrk pikliku, tahapoole väljaveninud kuk-

laga pea kändmiseks, ja ta naelutas oma hallide, kogu aeg liikuvate silmade pilgu kätele, mida ta hoidis ristipanduna enda ees.

«Kui see on jumala tahtmine, et inimene oma viimases hingehädas taevaliku armusõna järele januneb...» ümises ta.

«See on nõnda, Klookus.»

Hilda silmist sähvatas tuli mulle vastu ja ust enda järel kinni heites lahkus ta toast. Et mitte anda Klookusele mahti imestamiseks, tõttasin talle jutustama, kuhu mind kutsuti.

«Peame ruttama, nii teie kui mina,» lõpetasin. «Kuu-lete, kellad juba löövad, matuserong saabub varsti. Ja meie ei tea, kui palju on jäetud tunde inimesele, kes mind ootab.»

«Õige, peate ruttama,» noogutas Klookus. «Siin pole veel tuld taga, sest Palukas oli mõjukas mees ja kella-meis kiirustab kellade löömisega.» Ja nagu kartes, et on lausunud midagi ebasobivat, lisas kähku: «Ta oli auväärt mees, meie õnnis kadunuke, olgu jumal ta hinge-gele armuline...»

Klookus nõksatas jumalagajatuks korra veelgi rohkem lõnksu ja libises uksest välja. Järgmisel silmapilgul vilksatas tema nüüd juba hernekepinas sirge ja kange kogu aknast mööda ja pikkade kätega õõtsutades kihutas ta pooljoostes kiriku poole.

Keerasin oma ametirüü kokku ja pakkisin väikesesse sumadani, tõmbasin selga vihmakuue ja lähenesin juba uksele, mis viis otse eeskotta, kuid peatusin siis. Kas ma asun tee, kus vajan rahulikku meelt ja selgeid silmi, tüli ja pahameelega südames? Pärast lühikest viivitlevat kõhklust pöördusin paremale. Kuigi Hilda praegu vaevalt kaldub leplikkusele, koormaks see mind ometi, kui lahkuksin hea sõnata.

Naabertuba oli väiksem minu kabinetist, kuid aknad olid siin laiemad ja neist voolavas valguses hiilgas kõik puhtusest ja korrast, nii poonitud põrand, kumerajooneline karjala kasest mööbel kui lai ronkmust tiibklaver. Hilda oli pisemagi tolmukübeme surmavaenlane ja tal oli äravõitmatu nõrkus läikivate, säravate esemete vastu. Sisustus oli uus, ta alles aasta tagasi tõrjus välja endise mööbli, mis minu arvates oli veel

hea küllalt — temaga olin harjunud, ta oli kodune ja mugav —, aga Hilda ei pidanud teda enam kirikuõpetajale kõlblikuks. Majapidamises ihnsuseni kokkuhoidlik, muutus Hilda heldekäeliseks, kui ta avastas, et mõni mööbliese või vaas või lauagarnituur aitavad tõsta meie väärrikust. Neis asjus oli ta järjekindel ja järeleandmatu nagu ränikivi ja ma lasksin tal tegutseda.

Hilda istus klaveritoolil. Ta ei mänginud, ta üks käsi lebas kinnisel klaverikaanel, teine pitsrätikut mudides rüpes. Ta ei pöördunud, üksnes silmalaud tõmbusid pilumale, nagu pingutaks ta puurima pilku läbi endiselt ühtlase, tuhmi loorina langeva vihma.

«Ma asun tee, Hilda,» ütlesin vaikselt. «Ma väga tahaksin, et võiksin kaasa võtta rahu ja lepliku meele...»

Naine tõstis üles klaverikaane ja lõi kõmiseva, kurja akordi.

«Igaühel meist seisab kord ees tund, millal ta peab astuma üle teadmatuse läve. On kurb ja raske, kui inimese hing on ahastuses, kui ta kardab ja hüüab troosti ja toetuse järele, aga keegi ei siruta talle kätt ega ütle julgustavat sõna...»

«Sa pole praegu kantslis ja mul pole lusti kuulata su jutlust!»

«Keegi ei tea, millal kord temani jõuab, ei tea sina, ei tea mina. Ma püüan elada nõnda, et kui saabub minu aeg, võiksin rahuliku südamega panna käed risti rinnale ja öelda: ma olen patune, aga ma teenisin inimest, ma võin minna.»

«Sinu idealism on pärit keskajast.»

«Ma palun jumalat, et see idealism minus mitte kunagi ei tuhmuks ega kustuks.»

Hilda ei vastanud, ükski joon ta näos ei pehmenenud, ainult parema käe esimene sõrm hakkas klaveril taguma üht ja sama kõrget lõikavat nooti.

«Ma siis lähen,» lisasin tasa ja ma ei tea, kas ta mind kuulis. «Nägemiseni!»

Mind saatis ühe ja sama noodi jähe, pilkav heli. Vähemalt täna ei oleks ma tahtnud lahkuda sellises meeleolus, aga aega polnud raisata ja Hilda on liiga sügavalt solvunud, et järele anda. Ta ei püüagi mind mõista, sest usub, et õigus on temal ja et mina olen

vaid veidrik tuuletallaja, ülal pilvis hõljuv idealist, kelle varbaotsadki ei küüni maapinnale. Milline kuratlik külgetõmbajõud on asjadel, rahal, esinduslikkusel! Abielu algul polnud Hilda kaugeltki selline, oli vaid kraamimislustiline ja kokkuhoidlik perenaine.

Millised mõtted, millised mõtted! ohkasin veel kord, veeretasin puukuurist välja kõva ja krägiseva sadulaga jalgratta ja kõitsin kohvrikena pakiraamile.

Märg kruus rudises pehmelt jalge all. Nõrk tuulehoog sahises läbi noorte lehtede, puistates mu üle raskete veepisarate valinguga. Killevere koguduse õpetaja maja ümber kasvas vanu pärni, vahtraid, kastaneid ja pupleid, liiga vähe selleks, et nad oleksid väärinud pargi nimetust, mille küljes Hilda nõnda väga rippus, kuid küllaldaselt, et mähkida maja oma hämarusse ja rahusse. Majaukse eest algas kahelt poolt peamiselt pärnadega palistatud tee, või nagu ütles Hilda — Pärnade allee, lõppedes kiriku juurde viiva tee lähedal südamemädanikuga vahtraga.

Seisatasin puu all, toetusin põlvega mu enda kätega kadakalattidest meisterdatud pingile. Vaher tukkus täna tuseselt, ainult lehelt lehele libisevad veepiisad tekitasid nõrka krabinat. Hilda ei sallinud seda puud, nimetas teda vanaks pehkinud peletiseks, kes suleb Pärnade allee väljavaate ja pillub ümbruskonna täis kuivanud lehti ning oksaraage. Ta tahtis vahtra maha saagida, kännu välja juurida ja istutada siia elupuudest rõngastara, kuid ma ei lubanud seda. Kuhu koliks siis vana filosoof öökull oma hoopiski pimedas ja tudisevas kaasaga, kes juba palju, palju aastaid elutsesid vahtra õõnsuses? Oli ju halb, et ta öösiti mõnikord nõnda valjult ja õudselt huikas, et Hilda kohkunult istuli võpatas ja end siis ülepea linade alla mattis, aga ega kull polnud selles süüdi, et mahe, tuhandest elust tuikav öö nõnda ta rinda paisutas, et oli võimatu mitte huigata, nagu ta ei saanud midagi parata sinnagi, et ta hää l kõlas jubedalt. Ja kus istuksin ma pühapäeviti enne kirikusse jutlusele minekut, kukal toetumas vastu krobelist koort, pea kohal kevaditi mesilastest rõõmsalt sumisev, suvel vaikselt ja mõtlikult kahisev ja sügiseti mind kollaste-punaste lehtedega ülekülvav okstekroon? Siia paistis põllukividest laotud Killevere kirik

ja siin ma ootasin, kuni lükati lahti torniluugid, nõnda et paiskusid laiali käratsevate hakkide parved ja hakkasid helisema kogudust jumalateenistusele kutsuvad kellad.

Täna oli luuk lahti ja iga kellalöögi järel kallutus sealt välja inimese pea — kellamees uuris, kas matuserong hakkab juba paistma. Tavaliselt istus ta aknaaugus ja pahvis rahulikult oma piipu senikaua, kuni alevitee käänus juures peatus leinarong ja talle rätiga viibati, aga täna ei oodanud ta märguannet, sest maeti ju sae- ja jahuveski Palukat, ja küllap osatakse hinnata temagi, kellamehe liigset kätevaeva.

Tee oli libe, mu jalgratta kummid vanad ja kulunud, nõnda et tasakaalu hoidmine nõudis kogu tähelepanu, ja ma ei märganud teona edasinihkuvat veoautot enne, kui olime jõudnud peaaegu kohakuti. Sõiduk oli drapeeritud musta riidega, mootor turtsus ja pahvis välja tumedaid suitsupilvi, mis sööbisid auto järel kõndivate inimeste silmadesse. Hüppasin rattalt ja paljastasin pea. Autole järgnev üleni musta mähitud naine müksas tüsedat meest, kelle varrukale oli seotud leinapael, ja viipas minu poole. Mees tõstis pilgu, kangutas oma silmad niivõrd pärani, nagu lubasid paksud tursunud laud, ja eraldus siis leinarongist, et tulla minu juurde.

«Mis see's tähendab?» küsis ta poolsosinal, nagu kardaks segada autoplatvormil hõbedast palmilehtedega, ristide ja inglitiibadega ehitud kiristus puhkaja rahu. «Meie sõidame matustega, teie aga...»

«Täna peab matusetalituse köster Klookus.»

«Kuidas nõnda, et köster? Milleks meile köster! Minu vend Priidik Palukas on küllalt palju väärt, et teda matakse õpetaja, aga mitte köster.»

«Võimatu, mind kutsuti surivoodi juurde.»

«Kuhu? Kelle juurde?»

«On keegi Pollist...»

«Pähh!» lükkas tüse mees huuled prunti. «Kui palju?»

«Ma ei mõista...?»

«Kui palju tahate matuste eest?»

«Mi-is?»

«Mina olen ärimees nagu mu vendki — saagu muld kadunukesele kerge — ja ma armastan kõnelda ameerika stiilis, see tähendab, lühidalt ja otse. Teie näh-

tavasti ei teagi, keda täna maetakse. Minu armas vend Priidik oli Killevere saekatri ja jahuveski juhataja...»

«Tean...»

«Midagi teie ei tea! Vähemalt ei taipa, et raha armastab hakkajat meest ka tänapäeval.»

«Mind ei huvita äriasjad, mulle on kallid inimesed hingerahu, mis tuleb õiglusest ja aususest...»

«Täpselt õige. Minu vend Priidik ütles alati, et õiglus ja ausus käib üle kõige. Mõelda vaid, milline närune ilm on täna, koeragi ei ajaks uulitsale ja õpetaja tahab jalgrattal seitse kilomeetrit maha vända. Võtke kolmsada rubla!»

«Hoidke oma häbematused endale!» sähvasin ja tundsin, kuidas kuum hoog mulle näkku lõi. Meist mööduvad viimased matuseronglased piilusid uudishimulikult minu ja õndsast Priidik Paluka ümmarguse kehaga ja punetava turske kaelaga venna poole. Võtsin mõlema käega jalgratta käepidemetest ja lisasin end rahule sundides: «Köster Klookus on kaua töötanud meie koguduses, ta ootab teid kirikus.»

«Pistke põrgu oma Klookus!» haaras mees mu mantli hõlmast. «Priidik Paluka matustele on tarvis kirikuõpetajat. Hea küll — viissada!»

Sõnagi lausumata panin jala pedaalile ja kiire ning tugeva tõukega rebisin mantli lahti ja hüppasin sadulasse. Paluka vend hüüdis midagi, kuid ma ei saanud sõnadest aru. Kui üle öla tagasi vaatasin, veeres lühike mees pooltraavi järele leinarongile, mis oli juba kadumas käänaku taha.

Turulised olid müünuks tühjaks oma koormad, meie reis uhtis praktikant pikast voolikust tulvava veejoaga üle tsementpõrandaid ja munakividest laotud teel põrisedavad vankrid suundusid kõik alevist välja — lõppes hommikupoolne tõtlemine ja alev sumises jälle oma tavalist rahulikku ja rütmilist argipäeva.

Koos majadega, milledest viimaseks oli jahu- ja saeveski peateest kaugemale tõmbunud hoonetegrupp, lõppes ka munakivitee ja ma suurendasin kiirust. Kui palju pahandusi, tuskasid ja meelehärmi üheainsa päeva jooksul! Paluka vennal on omast seisukohast muidugi õigus: omaksed jäta jumalaga kadunuga, nad otsi-

vad ja ootavad lohutust, nende valutavaile hingedele oleks pehmemdavaks võideks kiitvad, ülistavad sõnad lahkunu elule ja tööle. Olen mina, õpetaja Hiimägi, täna aus ja otsekohene iseenda ja oma koguduse liikmete vastu? Kas ma hoopis ei põgene matuste, vastutuse, võib-olla koguni iseenda eest? Olin ju mina see, kes alates varahommikust, kui aknaruudud vaid vaevu sinasid ja maja alles uinus ning kõik ümberringi suikus, asjatult otsisin sobivat teemat tänaseks matusekõneks. Ma ju tundsin Palukat! Või kes Killeveres ja laias ümbruskonnas poleks kuulnud tema mürtsukaist «jommidest» küll restoranis, küll erakortereis; rohkem kui paaril korral tuli mul nime anda maimukesele, kelle kohta ema teatas või kellest sosistati, et ta isaks on «vabrikant» Palukas. Surnust ei räägita halba, aga kui ei tahtnud valget pöörata mustaks, oli Paluka kohta raske leida häid, veel vähem ülistavaid sõnu. Kuid kergem polnud teeselda, nagu poleks ma midagi kuulnud, nagu ei teaks ma midagi Paluka häbitegudest. See oli raske, oi kui raske! Kas olin vähe manitsenud inimesi põlgama kõike halba ja kurja ning püüdnud ka ise elada nõnda, et muutuks tühjaks nii meelsasti kirikuõpetajate kohta poetatav pilge: käi minu sõnade, aga mitte minu tegude järgi.

Teeveerel tühjendati veoauto kasti seemnekartuleist ja koormal seisev vanem talumees püüdnud mind tervitades oma läikivat mütsinokka. Siit hakkas tee aeglaselt mäkke tõusma ja mul hakkas kuum. Puhusin ninaotsale nõrguvald veepiisku ja raputasin aeg-ajalt järsult pead, et puistata laiali kaabuservale kogunenud vihmavett. Pilved olid rasked ja madalad, kuid siin ja seal helendas juba valkjamaid laiike, töötades õhtuks saju lakkamist.

Kui ma üles mäele jõudsin, kust tee uuesti laskuma hakkas, seisis mu ees lai, tuhkhalli veega käärurikas jõgi ja tema kaldal kõrged ning sihvakad korstnad, mis rullisid taeva hallile pilvekangale süngmustalt kobrutavalt, taamal hõrenevaid ja pikkamisi hajuvaid suitsukoonlaid.

See oli Polli paberivabrik.

Polli tööstusalevik algas kahekorruselise krohvitud majaga, mis oma punaseks värvitud katusega ulatus üle

vaatama tema ümber istutatud noortest puudest. Selle hoone seinale nõjatasin jalgratta, näppisin lahti kohvrikest hoidva nõõri sõlmed ja surusin sõrme jahedale vasksele kellanupule.

3.

Mulle avas ümmargusepõseline pruunsilm, kellest hoovas haiglatele iseloomulikku eetri, karbooli ja arstimate lõhna. Ta heitis kiire pilgu mu selja taha, nagu otsiks sealt kandraami, ja küsis siis:

«Kas juhtus midagi?»

«Mind kutsuti...»

«Kelle juurde?»

Mul oli hea mälu ja ma teadsin, et seda noort elurõõmsa ilmega tüdrukut polnud ma kunagi kohanud ei leeripingis ega armulaua, ammugi mitte pruudimirdi all.

«Ma olen Killevere koguduse õpetaja. Mind...»

«Aaa!» venitas tüdruk, unustades hetkeks keeleotsa hammaste vahele, ja ta uudishimulik pilk lendas kiiresti üle minu. «Palun, astuge edasi.»

Ta juhtis mind väikesesse ooteruumi. Kõik oli siin valge: seinad, kapike nurgas, toolid, lina laual. Vaasikeses oli kimbuke nurmenukke ja seinal rippuval maalil upitas oma käekesi ema poole naerev poisikesehakatis.

«Kirikuõpetaja tuli!» kajas koridorist ja sellest haigla vaikuses vastukõmavast hüüdest kostis samapalju imetust ja üllatust, kui oleks teatatud Walesi printsi saabumisest. See rõõmus, ja mulle vähemalt tundus nõnda, naerutäis hõige solvas mind, tilgutas kibedaid tilku mu meeleollu. Panin kohvri toolile, tõmbasin nõretava vihmakuue seljast ja vaatasin kohmetult ringi, sest minust oli nõrinenud läikivale põrandale tume loik.

«Riputa aga riputa mantel konksu,» kostis mu selja tagant rahulik hääl. Ma ei kuulnud, millal üks avanes ja hallis ülikonnas väike ja kõhetu mees sisse astus. Hetke uskusin, et on tegemist uskumatu sarnasusega, aga kui mehe silmad tõmbusid heatahtlikus muiges pilukile, oli kauem võimatu kahelda.

«Oled see ikka tõesti sina, Kustav?»

«Mina mis mina,» naeris mees nüüd juba täie näoga, ja see oli aval ja südamluk naer. «Aga anna parem oma vihmapiidja siia.»

Võttis mu käest mantli ja riputas nurka naggisse. Sirutas siis mulle käe:

«Viska viis, koolivennas!»

Ta käsi oli kleenuke, sõrmed pikad ja õrnad, kuid nende surve soe ja tugev.

«Ma ei teadnud, et sa oled siin, Kustav,» ei suutnud ma ikka veel end koguda.

«Mul saab siin varsti juba kolm kuud täis...»

«Kolm kuud!» hüüatasin. «Nähtavasti oled unustanud, et mina Killeveres elan.»

«Oh ei, kaim, teadsin seda väga hästi. Ärvisin juba ammu sulle visiiti teha, aga mu päevad on siin nagu lutsukivid, nad pudenevad sõrmede vahelt nõnda, et ei märkagi... Lase, lase ma vaatan sind,» haaras mind õlgadest, pöörates mu näoga aknavalge poole. «Kõhne-maks oled jäänud, vennas, ja kahvatuks. Ai-ai-ai, ei meeldi mulle sinu jume, ei meeldi. Kõduned oma kirikumüüride vahel, koltud ihult ja kopitad hingelt.»

Arsti silmad peavad olema nagu röntgenilambid, armastas korrata üliõpilane Kustav Kärmik, minu kambrikaaslane kitsas nurgakambris Toomemäe jalal, ja ta pilgu teravus oli aastatega veelgi kasvanud. Et vabaneda ebamugavast tundest, nagu võiks arst läbi näha mitte üksnes mu keha, vaid ka hinge, viisin jutu teisale.

«Mind kutsuti siia surivoodi juurde...»

«Tean... See üllatas mind, sest too haige ei kuulu inimeste hulka, keda meelitaksid surmajärgsed paradisiimõnud või kohutaksid pörgupiinad.»

«Meie ei suuda iialgi ette näha, millal inimene sirutab käe toe ja julgustuse järele...»

Kärmik muigas suunurkadega ja ta vasak kulm tukatas korra üles.

«Ja sa usud, et suudad kõiki neid taevasi hüvesid jagada?»

«Jumala abiga on see mul mõnigi kord õnnestunud...»

«Oo, ma tunnen seda trikki! Morfiumiga olen paljude haigete kannatusi kergendanud... kahjuks aga mitte

ravinud. Hea küll, hea küll!» tõstis ta tõrjuvalt käe, kui nägi, et tahtsin talle vastu vaielda. «Nagu veel vähe oleksime oma elupäevade jooksul piike murdnud, et nüüd jälle kohe sarved kokku pista. Tõsi, üks meie haige avaldas soovi, et kutsutaks sind. Kuna ta seisukord on selline, kus arstiteadus pole suuteline enam kindlalt ütleva «ei» ega «jaa», polnud mul õigust vastu seista. Kohe vaatan, kuidas temaga on, veerand tundi tagasi ta sonis.»

Kui Kärmik väljus, avasin kiirustades kohvri, võtsin ametikuue ja tõmbasin selle oma ülikonnale, kinnitades valge lipsu lõua alla. Hetkeks kaalusin käes väikest taskupalveraamatut, kuid poetasin siis selle tagasi kohvrissi — surivoodi ääres pole koht raamatu lehitsemiseks ja tsitaatide lugemiseks. Kui halb, et ma midagi, mitte kõige vähematki ei tea haigest, nõnda satun täiesti ettevalmistamatult ta ette. Kustavilt, tollelt irvhambalt ja küünikult, vaevalt õnnestub mõistlikku sõna välja meelitada...

Kui Kärmik tagasi tuli, oli tal seljas helevalge arstikittel.

«Oo!» torutas ta minu talaari nähes pilkavalt huuli. «Õieti öelda peaksime oma kuued vahetama. Töötad ju sina peale... hm, hääbumist igavest rõõmu ja rahu, kuna mina näen selles ainult lihtsat ja loomulikku lõppu, paratamatut kadumist tühjusesse.»

«Aastad pole kustutanud sinu tsüünilisust...»

«Sa ju tead, et olen alati olnud kõige ebatäpse, amorfse ja ähmase vastu. Mulle on vastukarva iga liiki müstika ja posimine... Hea küll, hea küll, andesta, vana semu, ma ei tahtnud sind solvata. Aga istume, jutusta endast, oma elust viimaseil aastail. Ei, ära karda, sa ei hiline, sest niipea kui haige toibub, teatatakse meile.»

Mind ärritas Kustavi asjalikkus ja rahu, justkui siinsamas lähedal, mõne seina taga ei vaevleks ja heitleks inimene. Ja ma ütlesin:

«Teie, arstid, olete tundetud nagu jääpangad. Harjumus on teid tuimastanud, teile on elu ja surm nagu uinumine ja ärkamine.»

«Seda sa ütlesid suurepäraselt!» laksatas Kärmik oma mõlema peopesaga vastu põlvi. «Just nõnda, nagu uinu-

mine ja ärkamine. Surm, nagu elugi, on paratamatus. Kui oled haiguse puhul teinud kõik, mis teaduse võimuses, jääb üle ainult oodata. Sina ütled — jumala armule. Aga mina: inimorganismi tugevusele ja arstimate abistavale toimele... Aga jälle vajume targutamise rappa. Parem jutusta endast. Kardan, sinu elukutse pole tänapäeval kuigi mugav.»

«Ma pole kunagi mugavusi otsinud...»

«See on üks sinu nõrkusi. Asketism kuulub keskaega. Elu pole hiina naise jalad, mida tillukestesse kingakesse kängitseti. Inimene peab elama kõige viie meelega, aga kirik on tuhat korda hullem kui hiinlaste kingad, sest usk tõmbab oma raudvitsa ümber inimese aju. Ütle mulle puhtast südamest, kas sa tõepoolest usud kõike, mida igal pühapäeval kantslist alla jutlustad? Ei-ei, sa ära solvu, sa ju tunned mind...»

Muidugi tundsin ma Kärmikut, elasime temaga ju sõjaeelseil aastail kahekesi neli talve ühes üliõpilastoakeses. Need polnud rahulikud päevad, me vaidlesime, ägestusime, tülitseksime, terveid päevi ei vahetanud tuseselt teineteisega sõnagi, et siis jälle leppida. Kärmik pilkas mu kõhklusid ja otsinguid, ta naeris välja Augustinuse skolastika ja müstika ning viskas mõnekümne lehekülje järel nurka Thomas Aquinose. «See on ju kena,» torises ta, «et too pühamees tunnistab teadust, aga et ta teoloogia teadusest kõrgemale katsub upitada, on sama, kui ütelda, et kuu on heledam päikesest.» Küllap Kustavi iroonilistel märkustel oli oma osa selles, et mu vaimustus Augustinuse kui ka Thomas Aquinose vastu jahtus. Kustav tõi mulle kord Berkeley paksu kõite ja ükskõiksel näol lausus, et küllap see mulle meeldib, oli ju autoriks piiskop. Kuidas ma ka püüdsin kujutada, et laud ja aken ja kass tänaval ja möödasõitev piitsaga voorimees troska pukis pole muud kui minu aistingud, et ei eksisteeri mingeid asju väljaspool kujutlust, ei õnnestunud see mul ja ma andsin raamatu tagasi.

«Sa ei hõiskagi vaimustusest?» imestas Kustav.

«Ei,» raputasin pead. «Berkeley mõttekäigud on minu jaoks liiga abstraktsed.»

«Tubli, vana!» andis Kustav mulle sellise hoobi õlale, et tahtmatult põlvist alla nõksatusin. «Aga oleksid või-

nud julgesti öelda — liiga jaburad. Pole viga, pole viga, sa ei olegi nõnda lootusetu, nagu mõnikord näib. Otsi, viskle, vaevle egaasi, küllap jõuad ükskord päris lihtsa tööni, et maailm on arukalt korraldatud reaalsus ja inimese ülesandeks on maist elu nõnda mõistlikult korraldada, et tal hauatagust elu meelde ei tule.»

Kärmik nimetas end praktikuks. Selle kõrval oli ta skeptik, kaheldes kõiges, mida polnud võimalik mõõta, kaaluda, tükeldada, lahustada ja liita. Ta tüdines ruttu Baconist, kaua oli ta pooljumalaks Spinoza, kuni ta üle Prantsuse materialistide jõudis salajasse marksistlikku õpiringi. Tema pilkenooled idealismi, eriti usu vastu kastusid ikka sügavamalt ja sügavamalt mürgipotti, ja kuna mu veendumused polnud ehitatud kuigi tugevale kaljule, kuna neis puudus ühtse süsteemi selgus ja kindlus, tabas ta mõnigi kord mind valusamini, kui ma välja paista lasksin ja kui tema aimata suutis. Mis meid ometi lähendas, oli mõlemapoolne otsekoheesus, tahe olla kasulik inimkonnale, vähendada inimeste kannatusi ja valu, võidelda ülekohtu ja vägivallaga, kuigi kumbki lootis seda teha omal kombel.

Ma seisin akna all, seljaga toa poole. Pilvedesse olid kärisenud pikad narmaliste äärtega lõhed, milledest hetkeks õrnsinine taevaskelk. Vabrikahoone kohale paiskus helevälge aurujuga, rullus üles, laienes nagu karjapoisi lepakoorest pasun ja alles siis kostis siia jäme ja mahe üürgamine: päevane vahetus lõpetas töö.

Kärmik müksas mind tasakesi küünarnukiga:

«Võtsidki südamesse! See pole sinust ilus. Terve igaüks pole me teineteist näinud ja oleks patt kohe nagu kass ja koer karvad turri ajada.»

«Jah, meie viimasest kohtumisest on möödunud kolm aastat,» pöördusin Kustavi poole.

«Juba kolm? Kuidas aeg küll lendab! Toogi kord me vist pisut tülitseme, kas polnud nõnda?»

«Aga muidugi tülitseme!» Ma ei hakanud Kustavile jutustama, kui sageli ma hiljem meenutasin seda kohtumist. Jalutasime tol hilissügise nukral päeval maakonnalinna vanas tammikus ja meie jalge all sahisesid kolmunud lehed. Seegi kord pörkasime teineteisele juhuslikult, üle pikkade aastate, meenutasime ülikoolipäevi, selleaegseid tuliseid, sageli pahanduse ja tusaga lõppe-

nud vaidlusi ideaalide, elu ja surma mõtte üle. Istusime tammiku veerel vanade logisevate jalgadega pingile, jälgisime valgete hõredate pilvekahlude ruttamist kahvatul ja vilul taeval ja pikkamisi jõudsim meelestustest tänapäevani ning nagu kaugeil ülikoolipäevilgi ägestusime ja siis paiskas Kärmik sõnad, mis otsekohe justkui ei puudutanudki mind kuigi sügavalt, kuid mis hiljem elustusid ja nagu pind sõrmes end pidevalt meelde tuletasid. Kärmik ütles:

«Kirikuõpetajaist suuremaid silmakirjateenreid ja teesklejaid pole maailmas olemas, tunnistagu nad siis seda ise või mitte!»

See üksainus lause ikka ja ikka jälle pöördus minu juurde tagasi, ta käis mu kannul nagu mu enda vari. Kustav liialdas nagu sageli, vähemalt pole mina selline, tõrjusin, aga see aitas vaid selleks korra. Pikkamisi muutusid need Kustavi sõnad mulle omamoodi termomeetriks, millega mõõtsin ja kontrollisin ennast, oma sõnu ja tegusid.

Kui ma seekord tuseselt vaikisin, jätkas Kustav seda hoogsamalt ja ägedamalt, nagu kavatses mind veenda ja mind mu seniselt eluteelt kõrvale juhtida. Ta ei oskavat mõista, kuidas mina oma suure ja sügava huvi ning armastusega looduse, tema täiuse, otstarbekuse ja ilu vastu suudan uskuda selliseid piiblilengende nagu maailma loomine seitsme päevaga, kõigi elusa ja eluta vormide külluse ja suursugususe igavene muutumatus, naise voolimine mehe küljeluust ja sada muud. Kõiges selles polnud ju midagi uut, kõike olin kümneid kordi kuulnud ja lugenud, kuid olin solvunud, et ka tema, Kustav, mind mustkunstnikuks, laveerijaks ja oma südametunnistuse müüjaks luges. Lahkusimegi tookord jahedalt, mis muide polnud esimene kord ja mis ei seganud meie tänast jälleägemisrõõmu.

«Jah, tülitseme ja tusatsime,» kordasin ja naeratasin Kustavile, kes ikka veel hoidis minu küünarnukist ja kelle silmist mulle vastu säras rõõmsat ja siirast heameelt. «Küllap lähme raksu tänagi, kui meile selleks aega jääb. Sa ei suuda mõista, et ma pole dogmaatik, et ma ei ripu kramplikult pühakirja iga tähe küljes...»

«See on ju sulaselge ketserlus!»

«Oleks ju veider, kui püüaksin iseennast ja teisi

uskuma panna asju, mida teadus ja sageli ka lihtne iga-päevane vaatlus on näidanud ja seletanud hoopis teisiti, kui nad on kirjeldatud piiblis.»

«Kui sind kuuleks praegu kõikvägev praost Albert I, no küll müristaks ja lööks välku!»

«Ma ei ole oma vaateid kunagi varjanud, ma olen oma jutlustes hoidunud kõigest, mida ma ise ei usu. Ma järgnen elu tõe, mitte surnud kirjatähele; mulle ei valmista peavalu ühe või teise punkti ja koma tõlgendamise, ma ammutan jõudu endale ja oma koguduse liikmeile õpetuse suurest, sügavast ja igavesest sisust. Kas sina, suur kõhkleja, oled kunagi mõelnud, mis tähendavad ristiusu sõnad: inimesele on antud usk, lootus ja armastus ning suurim neist on armastus?»

«Ooh!» heitis Kustav käega, «mul pole siin midagi mõelda. Ma ei usu midagi, mis on väljaspool inimloomuse haaret, ei looda midagi, mille saavutamiseks ma pole jõudu pingutanud.»

«Kuid paljudele on usk olnud toeks ja täheks maailma kiusatuste labürindis, on küllalt neid, kes vajavad moraalset tuge elus ja julgustust raskel lahkumistunnil. Nagu tänane haige.»

«Tjaa...» venitas Kärmik. «Et just see haige sinu kutsus, oli mulle suurimaks üllatuseks. Tõepoolest, inimese hing on sügav ja rikas nagu ookean, teda ei õpi iial tundma.»

«Näed nüüd! Inimeses on mõndagi, kuhu teie, õpetatud meedikud, oma mikstuuridega ja süstidega liigi ei pääse, kuhu aga usu suurel ja puhtal moraaliõpetusel uksed avatud on.»

«Stopp! Nüüd sa jõudsid oma vanale ratsule — moraalile. Sa püüad oma õpetajategevust õigustada ja kaunistada kõlbluse eest võitleja kilbiga. Aga pühakirja moraaliõpetus on ju niisama silmakirjalik ja võlts, niisama ajast ja arust nagu tema ideoloogiagi.»

«Tean, kuhu sa nüüd täispurjedel kihutad,» muigas. «Kristlik kannatusõpetus on selleks kotiks, mille vastu uskmatud on puruks tagunud palju koormaid kaikaide.»

«Hästi tehtud! Tuleb materdada senikaua, kuni see veniv kott lõhki rebeneb. Kena ligimesearmastus, kui miljonär hüüab töötule või mõisnik popsile: nälgi ja kasvata alandlikku meelt, siis antakse sulle pärast

surma igavene elu ja õndsus ning sa võid enese kaelani täis puukida! Ah, kui mõelda kõigele sellele mürgitatud pühale lihtsameelsusele, teeb südame nõnda täis, et kar-gaks kas või sullegi karvu kinni!»

Ma ei hakanud Kärmikule seletama, et mulle meeldiks karvukargamine, ähvardamine, tagakiusamine palju rohkem kui too jäine ükskõiksus, möödavaatamine, millega mind ümbritsetakse. Pigem kannaksin märtrikrooni, kui et mind ei märgatagi; rajoonikomitee eelmise sekretäri ajal oli sellepärast kergemgi...

Libistasin käe üle otsmiku, üle silmade, et hoida koos laialivalguvaid mõtteid, ja alustasin kõhklevalt:

«Sa loodetavasti ei eita, et...»

«Mida?» pahvatas Kustav. «Kõlblust, ausust, puhtust, truudust? Ei, neid ma ei eita. Aga ma ei ole väike tita, keda peab õigele teele harjutama hea ja kurjaga, mis kiriku keelde tõlgituna tähendab — paradiisi ja põrguga. Milleks minus siis on südametunnistus?»

«Inimene on väeti, kiusatuse ahvatlus suur... Mitte asjatult pole kirikuõpetajate rüüks must talaar, see manitseb mõtlema, et kõik on kaduv, kõik on üürike ja tuleb elada nõnda, et oled valmis iga päev ja iga tund rahuliku südamega astuma igaviku kohtu ette.»

«Prr, sa ajad kananaha ihule!» sirutas Kärmik käed naljatatõsiselt ette. «Sa oled karm ligimeste ja iseenda vastu ja küllap selle visaduse ja aususe pärast oled vaatamata kõigile oma vastuoksustele mulle nõnda pagana moodi meeldinud.»

Uks lükatati tasakesi lahti ja ruumi astus endine pruun-silm.

«Ta ärkas.»

«Rahulik?»

«Jah. Küsis, kas õpetaja pole veel saabunud.»

«Läki siis!» viipas Kustav mulle ja läks ees palatisse, paludes mind koridoris oodata. Möödus ainult minut, kui ta juba väljus.

«Ta ootab sind. Palun sind ainult rutata, sest haige on väga nõrk ja kardan, et uus palavikuhooaeg pole kaugel.»

Kui palju kordi olin ma istunud surivoodi juures, kui sageli püüdnud leevendada kannatust ja peletada inimlikku hirmu kadumise, hääbumise ees, kuid ometi haaras mind täna — nagu iga teinegi kord — ärevus. Olin

unustanud Kärmikult pärida teateid haige kohta, et end pisutki ette valmistada. Nüüd ei teadnud ma isegi seda, kas ootab mind mees või naine.

Ruum, kuhu astusin, polnud suur. Otse vastu ust oli lai kolme poolega aken, sellest kummalgi pool üks voodi, päitsis kapikesed, paar tooli, akna all linakesega laud. Vasakpoolne voodi oli tühi ja ma pöördusin paremale.

«Tere,» ütlesin vaikselt, pingutades jõudu, et anda häälele rahulikku ja julgustavat tooni. Mulle ei vastatud. Haige ei maganud, ta suured silmad olid pärani ja hiilgasid. Kas palavik või hirm? küsisin endalt ja tõstsin tooli peatsile lähemale. Nüüd nägin selgesti haige näojooni ja hetkeks kohmetusin: see oli ju noor naine! Olin arutlenud, kas naine või mees, kuid minus ei tõusnud kordagi kahtlust, kas noor või vana. Nägu pruunikate, hämaruses peaaegu mustadena näivate juuste keskel oli kahvatu ja läbipaistev. Silmade all sinetasid tumedad rõngad, pisut avatud täidlased huuled olid pakatanud, vaip haige rinnal tõusis kiiresti ja sügavalt ning mulle meenus Kärmiku hoiatus oodatavast palavikuhoo-
st.

«Jumal saadab meile kannatusi, kuid ka lunastuse, sest Taevase Isa arm on lõpmatu...»

Surusin endale hambad huulde: kui õõnsalt kõlasid need kulunud sõnad! Kuid mu pea oli kummaliselt tühi, ma ei suutnud mõtteid koguda. Haige ei andnud millegagi märku, et ta mind kuulis; kuid ta silmad olid ainiti minule suunatud. Nihutasin end ebamugavusest ja panin tasakesi oma käe haige vaibal lamavaile imepeenikestele sõrmedele. Need õhetasid kuumust ja värelesid tasa. Tegin uue pingutuse ja tuhmil häälel alustasin:

«Ei ole midagi jäävat, igavest, ka iga inimese elu on üürrike...»

Sõrmed mu käe all pöördusid ja ma tundsin väikese käe nõrka, aga tulikuuma survet. Haige huuled liikusid ja ma kummardusin lähemale.

«Eduard,» kostis vaevukuuldav sosin. «Sa ei tunne mind?»

Viimasegi mõtteraas lendas mu peast. Siis sellepärast haaras mind esimesest hetkest seletamatu rahutus! Nüüd libises vaevumärgatav naeratusevirve üle haige põskede ja jäi peatuma silmanurkadesse. Nagu pilvede

vahelt väljalipsav päikesekiir süütab halli ja sünge metsajärve, nõnda elustus sellest naeruvirvest haige nägu.

«Liidia!» vaid vaevu summutasin oma häält. Haarasin tema tulise käe, sosistasin: «See oled sina, Liidia...»

«Täna... et sa tulid...» sosistas haige. Ta oli väga nõrk, vaevu jaksas liigutada huuli. Issand, kuidas ta on muutunud! Kuhu on jäänud ta lõua ja põskede kumerus, ta käte pehmus? Liidia oli ju täidlane, püsima ja uudishimulik, pilkelustiline ja naeruhimuline. Lamab siin ikka tõesti Liidia või ainult tema kahvatu vari? Ei, ei, on võimatu, et alati elurõõmus, väsimatu, lõbus ja nokkiv Liidia kustuks, lakkaks olemast!

«Ma olen rõõmus, et sa... oma raskel tunnil meenu-
tasid... otsisid troosti...»

Katkestasin, sest Liidia raputas vaevumärgatavalt pead; ta huuled võbisesid ja silmadega ta huulil rippudes veerisin ta sosinat:

«Tahtsin vaid... et sa kordki veel... hoiaksid mu kätt... Ära mõtle minust halvasti.»

«Aga Liidia!»

Sõrmed mu peos tuksatasid, kuid haigel ei jätkunud enam jõudu surveks. Silmad naeratasid, neis helkles vaikne leplik rõõm. Siis katsid õrnvalged laud, milledes paistsid juuspeened sinakad veresoones, ta pilgu ja mulle näis, nagu oleks tuba mattunud hämarusse.

«Liidia, see olen mina, kes peab andestust paluma...»

Haige ei avanud silmi. Ta paiskas rinnalt vaiba, surus pea tugevasti vastu patja ja oigas läbi kokkusurutud hammaste:

«Ma põlen... oi, kuidas ma põlen...»

«Liidia!» haarasin hirmunult mõlemad ta käed, ent haige vaid oigas, valuliselt ja pikalt. Hüppasin toolilt, jooksin koridori, hüüdsin:

«Kustav, Kustav...!»

Avanes mitmeid uksi, lähenes tõtlikke samme, kostis ärevaid hääli. Nagu läbi udu nägin Kustavi teravaid ja karme silmi, kähistasin:

«Ruttu... ta sureb...!»

Ma ei mäleta, kuidas jõudsin ooteruumi. Hiljem Kustav jutustas, et ta oli ära olnud kõige rohkem kümme

minutit, aga mulle olid need pikad nagu kümme päeva. Kui arst ootetuuli tuli, sööstsin talle vastu:

«Kuidas on?»

Kustavi murelik nagu jutustas mulle rohkem kui ta sõnad.

«Süstisime,» ütles ta. «Näib, et saabus otsustav palavikuhoog. Kuid kardan, et siin ei aita enam ei valge ega must talaar.»

«Kestab see kaua?»

«Raske ütelda... Aga miks sa nõnda kahvatu oled?»

«See tuleb väsimusest. Palun sind... luba, et ootan siin, kuni möödub... kriis...»

«Sa pole veel kaotanud lootust tema hingele? No-noh, ära kohe turri tõmbu. Hea küll, istu ja oota, kuid ma ei tea, kui kaua see kestab.»

«Ükskõik, ootan kas või hommikuni.»

Kärmik ruttas tagasi haige juurde. Peatusin akna all, surusin otsaesise jaheda klaasi vastu. Pilved olid vajunud ida poole ja läänes oli taevaskelge ja sinine; oma majakese ukse ees kepikesel istus kuldnokk, nokk pärani, ja sapsis tiibadega, mille suled läikisid päikeses. Kevad! Aga minu hinges oli sügis, oli pime ja sünge.

Tulin ära akna alt. tõmbasin tooli laua äärde, toetasin küünarnukid lauale ja pead käte vahele surudes tardusin liikumatusse.

4.

Ma elasin uuesti läbi eelmise aasta augustikuu kuumlammatavad, päikeserikkad päevad.

Esimest korda oma ametisoleku ajal kavatsesin pikemaks ajaks, vähemalt kuuks, kogudusest lahkuda. Otsustamine, kuhu sõita, kutsus esile niisama palju või rohkemgi ärevust, arutamist, kõnelemist ja tusatsemist nagu iga teinegi vähegi tähtsam sündmus meie perekonnas viimaste aastate vältel. Tahtsin veeta puhkeaja oma vanemate juures Sõorikul, Hilda nimetas seda sõgeduseks. Kui juba kord sõita ja kulutusi teha, siis tõelisse suvitusranda, mille puhkekodudesse ja raviastutustesse saabub inimesi lähedalt ja kaugelt, kus on elu

ja liikumist. Aga Sõoriku?! Tõrvast, tõkatist ja kõdunevast kalast haisev kalurikolgas! Selliseil kokkupõrkeil olin tavaliselt vaikselt taandunud, aga seekord olin kurt ja vankumatu nagu kivi; ammugi ei tunnistanud Hilda end kaotanuks ja nõnda me sõitsimegi eri suundades: Hilda pealinna oma ema juurde ja mina Sõorikule.

Sõoriku kaluriküla on rahvarohke, aga võõral on küla leidmisega raskusi, sest siinsed elamud pesitsevad kahe- ja kolmekaupaga, tihti hoopiski üksinda, nagu minu vanemate oma, okslike ja jändrike mändide all. Juba ammu, nõnda ammu, et keegi ei mäletagi millal, oli majakese juures lapike maad lagedaks juuritud ja siin, liivasegases tuhkmullas, mis suvel põuaga tõlmas ja nõnda kuumaks läks, et paljajalu oli temal valus seista, kasvatati porgandeid, kapsaid ja kartuleid. Vanadel oli lehm, siga, mõni lammas ja paar tosinat kanu. See kõik oli Minna kuningriigiks, millesse põlise rannakombe kohaselt Jakob end ei seganud. Jakobil oli küll juba nii juustes kui ka madalaks põetud rõngashabemes halli, ta samm oli lühike ja silgutünnid ei lennelnud ta kätes enam nagu kümme aastat tagasi, kuid «Forelli» kalurikolhoosis polnud teist kalurit, kes nõnda hästi oleks tundnud merd, kalaparvede liikumist ja ilmade tuju-kust.

Hiiemägedel, minu vanemal, oli kaks poega. Vanemat ei saadud mattagi, sest meri nõudis ta endale. Nad sõudsid isaga kahekesi lõhevörke päästma, kui tormisööst paadi kummuli käänas. Poeg ei tulnud vee-pinnal ainsatki korda nähtavale ja isa jõudis raskest pingutusest vaid poolsurnuna kaldale. Piibel ja laulu-raamat olid alati Hiiemägede peres lugupidamises, pärast poja uppumist kiindusid nii Jakob kui ka Minna veelgi rohkem kirikusse ja jumalasõnasse ja ma tundsin vaikset ja sügavat rahuldust nende silmis säravast rõõmust, kui keskkooli lõpetamise järel pärast mõningaid kõhklusid otsustasin õpinguid jätkata usuteaduskonnas. Tublid, armsad vanad, nad olid selle rõõmu oma lihtsas ja karmis elus kuhjaga ära teeninud! Salajas olin unistanud loodusteadusest, aga otsustamine usuteaduse kasuks ei valmistanud mulle raskusi: pieteet usu vastu oli minusse imbunud maast-madalast, mind kütkestas alati Jeesuse vähenõudlik, traagiline elu ning

kangelassurm, mu silme ette kerkis sageli Martin Lutheri kartmatu kuju. Vanu professoreid hirmutas noore üliõpilase harjumus kõike oma moodi ümber mõelda, visa tahe näha kirjasõnas juhust ja suunanäitajat, mitte aga igavest, püha ja puutumatut käsku ja reeglit. Nad olid aga mitte ainult vanad, vaid ka kogenud, nad teadsid, et elu koguduses lihvib maha liiga teravad kandidid. Ja minust ei saanudki uut Martin Lutherit, kuigi tolle reformaatori pilt mul praegugi kabineti seinal rippus.

Rasked olid minu õppeaastad Hiimägede kalurimajale, sest lisaks minu õppekuludele juhtus nagu kiusuks, et neil aegadel oli meri kitsi kaladega ja helde tormidega. Aga vanade eneseohverdus tasuti neile tuhatkordselt, kui nad seisisid Killevere kiriku küünalde-säras ja nende poeg õnnistati õpetajaks. Ometi ei järgnenud nad minu kutsele asuda elama Killeverre, neil oli alevi sagimises ja rahutuses juba esimesel päeval igav ja nad kippusid tagasi Sõorikule, kus neid hellitavalt vastu võttis mere väsimatu kohin, kajakate läbilõikav kiljumine ja ninas nõnda koduselt ning mõnustasti kibelev adru ja soolase merevee lõhn.

Maja polnud suur, aga nurkmine tuba, milles õpingute ajal elasin, oli tühi ja väikseimgi ese oli samas kohas ja samas korras, kuhu ja kuidas ta minust jäi. Kõik oli siin mulle tuttav ja lähedane: konnakarbid, mida korjasin kodurannast ja kokku kandsin oma rändudelt; laual seisis mu enda kätega männikäsnaast uuristatud sulepeahoidjaga tindipott; voodi jalutsis lehvitav naiivselt joonistatud trükipildil punnpöseline ingel oma tiibu. Minu maalitud Sõoriku rannamotiiviga akvarelli nurga taha riputatud kimbuke rukkililli oli krõbedaks kuivanud. Kui akna lahti lükkasin, hoovas ruumi jorjenite, flokside, kuningakübarate ja astrite lõhna, — just samuti nagu kümme, kaksteist, viisteist, nõnda palju, kui mäletasin, aastaid tagasi. Lilled olid alati Minna uhkuseks, aga mis see uhkus maksis, teab ainult see, kes on männijuurtevahelises tuiskliivas ise lilli kasvatanud.

Maja oli endine, ainult luitunud, isa ja ema näos oli aga uusi kortse ja hall nende juustes ja isa habemes oli laienenud ja heledamaks kulunud. Aga elu ümber ringi oli uus, oli uus rütm ja sisu ja värv. Oli ehitatud

avar jääkelder ja veel avaram paadikuur; hommikuti pobises merele mootorpaatide rivi, pannes selgel ilmal vee kaugele-kaugele virvendama; uued olid ka laulud rannatüdrukute suus, kui nad helendavaid kalu võrgulinadest välja rapsisid, ise soomuste hõbelitritega üle külvatud. Uued olid ka kalurimajade naabrite — suvilate elanikud: osa hooneid rökkas pioneerilaagri kärast, teises oli endale puhkekodu sisustanud tervishoiutöötajate ametiühing. Suvilahooned seisisid endist viisi eemaletõmbunuina kalurimajadest, aga nende elanikud ei hoolinud distantist kübetki, eriti paljasäärelised poisid ja tüdrukud, kes kas või kõik oma mängud oleksid mänginud kalasadama paatide, mootorite, võrkude, bensiinivaatide, soolatünnide, lõhe- ja angerjakastide vahel. Kui paadid rannale lähenesid, olid nemad ikka esimesed, kes kisades üle paadiserva ronisid ja saagi üle hindasid. Nemad polnud aga ainukesed vana auväärsuse rikkujad, sest kalanoppijate tumedate kitlite ja kollaste vahariidepõlledel seas välkusid suvitajate valged kleidid, õhtuti ja pühapäeviti kohtusid sõprusvõistluses ametiühingu ja «Forelli» võrkpallimeeskond ja Sõoriku väikesel, kuid sõmeraliivasel supelrannal pikutasid läbisegamini professorid ja kalurid, halastajaõed ja kalarookijad.

Jah, Sõoriku rand elas uut, mulle tundmatut elu ja mind tõmbas vastupandamatult tema poole. Paatide ümber askeldas palju minu lapsepõlve mängukaaslast, nagu võrkusid lappas ja kalu sorteeris palju mu kooliõdesid algkoolipäevilt. Kuidas nad olid muutunud! Mõnegi tundsin alles siis ära, kui mulle öeldi ta nimi, mõnegi näos kohtasin tuttavaid jooni, kuid ei suutnud meenutada, kes ta on. Kõik nad olid sõbralikud minu, vana Hiimäe Jakobi poja vastu, aga varsti pärast esimesi küsimis- ja kostmislauseid tekkis vestlusse paus, nad tundsid end minu seltsis ebamugavalt ja otsisid ettekäändeid, et pöörduda tagasi oma töö juurde. Kui ma paati üles rannaliivale hoovavaile meestele ennast appi pakkusin, tõrjuti mind viisakalt, aga kindlalt tagasi, et oh mis te nüüd, küll tuleme toime. Minu lähenedes vaikis naer ja vallatu lõõpimine, nad võõrastasid mind kui kirikuõpetajat ja püüdsid olla tõsised ja auväärsed. Mul oli piinlik oma juuresolekuga

neid häirida ja tõmbusin eemale, otsides üles oma lapse- ja poisipõlvemälestustest rikkaid üksildasi matka- ja mängupaiku ja märkasini nukrusega, et minu kalasadamast kõrvalehoidumine ei kurvastanud kedagi. Jalutasin pikki tunde, istusin ja lugesin või sukeldusin mõtiskelles möödunud aegadesse. Ka nõnda olid need ilusad ja rikkad päevad, sest lapsepõlvemälestused on kõige puhtamad, kõige kaunimad, kõige huvitavamad; on ju aeg nagu kullapesija: ta uhub välja ja heidab kõrvale liiva ja prahi, kogudes kokku puhta kulla.

Kui tahtsin olla päris üksinda, nõnda et polnud võimalustki, et keegi mind häiriks, siirdusin Kuradisaa-rele. See oli väike, väga kivise kaldaga, aga tiheda lehtpuumetsaga ja kõrge, pehme rohuga saareke, mis mitte millegagi polnud ära teeninud oma süngelt ähvardavat nime. Kes teadis õiget teed, pääses temale jalgsi, nii et vesi ei tõusnud üle põlvede. Ülekäik oli aga kitsas ja lookles veealuste ja kohati oma tumeda küüre ja nukke veepinnale upitavate kivide vahel. Vähesed olid pühendatud ühendustee keerdkäikudesse ja lõksudesse, igaüks ei julgenud seda teekonda ettegi võtta ja nõnda oli Kuradisaar vaikuse ja rahu paradiisiks.

Ühel leitsakusel päeval pistin jälle võileiva, supelina ja kõite Marcus Aureliust portfelli, ütlesin emale, et ärgu ta mind lõunale oodaku, ja suundusin Kuradisaare poole, mis sellistel tuulevaiksetel päevadel oli kõige jahedam koht kogu ümbruskonnas.

Tee viis suvilate vahelt läbi. Mändide külge riputatud võrkkiiledes lamas puhkajaid, neid lonkis varjulise metsa all; hoonete tagant kostis pallimütsatusi, naeru ja hõikeid; lahtisele aknale pandud valjuhääldaja rõkkas suure eduga lindudest ja ritsikatest üle. Ma ei vaadanud kõrvale, ainult kiirendasin samme, et majade rajoonist, võõralt territooriumilt kiiremini välja jõuda mändide vahel väänlevale kitsale vaevumärgatavale jalgrajale.

Paaril korral oleks justkui kostnud mu järel samme, aga ma ei pöördunud: vaevalt keegi siin kõnnib, ja kui ka mõni suvitaja männikus uudishimutseb või mustikaid otsib, on siin küllalt ruumi nii mulle kui temale. Kui ma aga mändide alt kiviklibustikuga kaetud ran-

nale astusin ja kivile istusin, et kingad jalast võtta, krudises liiv juba otse mu selja taga ja ma pöördusin.

«Kes üle öla tagasi vaatab, jääb soolasambaks! Tere päevast, seltsimees õpetaja!»

Liidia Lõhmus sirutas mulle käe ja küllap mu nägu avaldas nõnda palju üllatust ja hämmeldust, et naine naerma pahvatas. Ta naer oli helisev, ta hambad valged ja ühtlased, ta ümarais põskedes mänglesid lohukesed — küllap seda teadis Liidia Lõhmus, sest ta armastas naerda, naeris tihti ja südamest, nii et ta mees proviisor Lõhmus sageli torises: «Mis sa ometi lõkerdad... nagu lõkerdis.»

«Tervist!» kogusin end. «Kust teie küll siia sadasite?»

«Taevast sajab ainult ingleid, aga mina olen päris tavaline naine, kes oli... oma igahommikusel jalutuskäigul ja sattus inimesele, kes näis tuttavana.»

«Pidite ju sõitma Pärnu?»

«Mu mees oli vastu. Seal on liiga rahva- ja kiusatusterohke... ja mullegi meeldib Sõõrikul hoopis rohkem... Ega te ometi mõtle siin kivirägastikus suplema minna?»

Jutustasin oma kavatsusest.

«Oi kui tore! Ma tulen ka.»

«Vesi on sügav ja kivid libedad, võib komistada...»

«Hoian teist kinni. Ei, ei, ärge vaielge vastu, ma tulen Kuradisaarele.»

Ohkasin ja alistusin, sest Liidia Lõhmus oli püsiv ja kangekaelnegi, kui ta oli midagi otsustanud. Õieti öelda, ma ei tundnud kuigi suurt pahameelt selle üle, et mu päevaüksildus ja rahu üle parda lendasid.

Lõhmuste abielu oli alaline närvesööv valvelolek. Vilipp Lõhmus polnud enam noor mees, reuma pures ta liikmeid, kuid hoopiski kurnavam oli talle endale, eriti Liidiale armukadedus, mis näris niigi kõhetut kogu väsimatult ja mille hambad iga päevaga muutusid halastamatumaks ja teravamaks. Liidia töötas hambaarstina, aga Vilipile oli väljakannatamatuks piinaks, et naine oli päevad läbi tema silma alt ära, et ta oli kahekesi paljude meestega, kummardus nende kohale, puudutas neid koguni. Ta alatasa urgitses Liidialt, kes päeva jooksul vastuvõtul abi saamas käisid, mida rääkisid, kas veel tulevad. Ta sirvis registreerimisraa-

matut ja muutus tignedaks ja valvsaks iga mehe puhul, kelle nimi korduvalt esines. Vilipp mangus, et Liidia lõpetaks vastuvõtmise ja aitaks teda apteegis, kus tööd kuhjuvat üle pea. Kui Vilipp lõpuks hakkas keskpäeval apteeki sulgema, et vastuvõtukabineti ukse taha joosta, ja kui Liidia avastas, et mees oli ühe sanitaridest tema järele luurama ostnud, jättis ta praktiseerimise ja hakkas apteegis pulbreid segama ja ostjaile kätte andma. Vilipp rahunes mõneks ajaks, siis piitsutas haiglane kujutlusvõime ta närvid uuesti üles, ta kuulatas ukse taga, kui apteegis oli mõni meesostja, valvas naise iga sammu järele ja muutus sapiseks ja solvavaks, kui Liidia mõne mehega pikemat aega vestles. Et midagi talle teadmatuks ei jäänud, selle eest hoolitsesid alati need kallid kaaskodanikud, kellele Vilipp Lõhmuse nõrkus teada oli ja kelle hingele oli palsamiks teiste inimeste südamevalu. Liidia kuulas meest vaikides, enamasti aga ei kuulanudki, vaid tegi edasi oma tööd, mis tal parajasti juhtus käsil olema. Ta oli alatasa liikuv, korraldav, töötav inimene; ta armastas vestelda, armastas laulda ja kõigest rohkem armastas naerda. Ta oli tüsedavõitu, kuid see tüsedus hoidus piires, mis annab naisele pehmust ja hurma. Oli kadedaid keeli, kes kinnitasid, et Liidia Lõhmus on kergemeelne — miks ta muidu alati nii rõõmsalt naerab ja kenasti riides käib! — kuid igaüks tahtis, et apteegis teeniks teda Liidia, sest ta oli hoopis vastutulelikum ja sõbralikum mornist Vilipist.

Ma käisin tihti apteegis. Vestlesime ja mõnikord mängisime Vilipiga malet ning Liidia keetis meile kanget, hästi lõhnavat oakohvi.

Küllap olin ka ainus mees, kelle seltskonda Vilipp oma naise usaldas. Liidia ei käinud kirikus, ta ei uskunud jumalat, ülestõusmist ega pattude andeksandmist ja sageli ärritas ning nokkis mind, kuid tegi seda alati tagasihoidlikult, leplikult, võiks öelda õrnalt. Mulle meeldis Liidia avameelsus ja otsekoheus, tundsin kaasa tema kannatustele, mida talle valmistasid mehe väsimatu umbusaldus ja närvesööv näägutamine. Mulle tundus, et me teineteise seltskonnas nagu puhkasime.

Võtsime jalad lahti. Merel loksus nõrk ja laisk laine, õhk mängles ja virvendas, kajakad kõssutasid vaikides

kividel. Väina vesi oli soe nagu vannis. Ma läksin ees, ettevaatlikult jalga jala ette tõstes ja esimest korda elus tundsin hirmu, et võiksin rajalt kõrvale vääratada ja endaga kaasa tõmmata kohe minu järel sulistava Liidia, keda mitmel korral pidin tagasi tõrjuma, sest ta kippus mu kõrvale. Liidia oli ülemeelik ja vallatu nagu alati, pritsis mulle vett, naeris ja hüppas ühelt jutult teisele nagu rohutirts kõrrelt kõrrele.

Päike kuumas kogu päev, aga äikest ei tulnud. Ümberringi oli suur ja sügav vaikus — ei liikunud ükski puuks, vaibus laine merel, nii et veepind oli sile nagu raske hall siid. Piibelehed keerduvad krussi, karukellade õiekarikad kooldusid jõuetult ligi maad. Liidiagi nagu väsis, lamas oma rannamantlil, käed pea all, ja jälgis aeglaselt edasinihkuvaid üksikuid pilvenarmaid.

«Olete mulle kuri?» küsis.

«Miks peaksin kuri olema?»

«Et teie puhkepäeva üksilduse nurja ajasin... Ja üldse... milline lärm sellest tõuseks, kui jutt Killeverre jõuaks, et õpetajahärra veetis päeva Lõhmuse Liidiaga kahekesi üksikul saarel.»

Sulgesin raamatu, mida hoidsin põlvedel, kuid millest olin lugenud vaid mõne kärpe.

«Mind pole kunagi kuulujutud hirmutanud. Tähtis pole see, mida kurjad keeled kõnelevad, vaid mis on inimese enda südames.»

Pöidlapiikkune puukoristaja jooksis, pea alaspidi, piki puutüve, uurides vilkalt iga koorepragu. Väike liblikas laskus raamatukaanele, õõtsutades oma õrnsiniseid tiibu.

Äkki heitis Liidia rohukõrre eemale ja küünarnukki-dele pöördudes ja mulle silma vaadates küsis:

«Teie mõtlete minust halba?»

Avasin portfelli ja panin raamatu ära. Küsimus oma otsekoheusega oli ootamatu ja kaalutlesin, mida vastata, aga juba jõudis Liidia minust ette.

«Ma ju tean, et inimesed peavad mind kergemeelseks naisterahvaks. Neile meeldiks, kui käiksin ringi nunnana, silmad vett täis. Aga mina ei oska nukrutseda. Ma tahaksin, et kõik ümberringi oleksid rõõmsad ja õnnelikud...» Ta tõusis istuli ja jätkas hoogsalt: «Teie ei aima, mitte keegi ei aima, kui raske mul mõnikord on. Vilipp... ta lihtsalt sööb südame seest. On päevi,

ja neid on järjest rohkem, millal tunnen, et ei jaksa enam nõnda edasi elada.»

«Tuleb võidelda iseendas kõige halva vastu...»

«Ah, ka teie ei mõista mind!» Peale hetkelist pausi ta pahvatas: «Mu elu on võlts, sest ma ei armasta enam Vilippi! Kuid elada mehega, keda ei armasta, on hirmus.»

Liidias ei olnud raasugi teesklust ja mind üllatas ja samal ajal masendas ahastuse ja valu sügavus, mis kõlasid nii naise häälest kui peegeldusid ta silmist ja kogu näost. Kui vähe meie mõistame, kui vähe vaevume mõistma inimesi! Tabasin end sellelt, et olin valmis poetama trafaretset «mida jumal on ühendanud...», kuid surusin hambad huulde: kui kulunult ja väheveenvalt kõlaks see siin, looduse avatud palge all. Ma ütlesin:

«Elu saadab inimestele palju katsumusi. Meil peab jätkuma mehisust ja jõudu nende kandmiseks.»

«See kestab juba nõnda kaua... Ma pole kellegi ees nurisenud, mõtlesin, et kui lõkkele ei heideta laastukesi, siis ta ei paisu leegiks. Ent Vilipp läheb järjest hullemaks. Kui alalõpmata su kallal näägutatakse, siis tekibki lõpuks kiusatus kõigele käega lüüa...»

«Hoidku selle eest... Igal kannatusel on algus ja ots. Katsumused on selleks, et meid proovida ja karastada. Kui te ei usu jumala käskudesse, siis peate leidma endas midagi muud, mis annaks jõudu end puhtana hoida.»

«Iga traat, kui tugev ta ka ei oleks, katkeb viimaks, kui teda lõpmatuseni pingutatakse. Aga Vilipp näib arvavat, et naise kannatus peab olema piiritu. Ta leiab endale piiblist õigustust. Kas ta veel vähe on mulle nina peale visanud seda kohta piiblist, kus Jehoova karistab naist hea ja kurja äratundmise puust õuna söömise eest valuga, mida ta peab kannatama, ja ütleb, et mees peab naise üle valitsema. Milline karmus, halastamatus naise vastu, kelle jumal ise lõi! Kümme korda rohkem meeldiks mul palvetada Pallas Ateena poole, kelle vanad kreeklased nõnda toredasti inimlike joontega ehtisid... Enne kui valitseda, peaksid Vilipitaolised õppima iseennast ohjeldama.»

Nõtked kaseoksad kiikusid tasa ja läbi lehtede paistis sinine-sinine taevask. Üles vaadates rääkisin:

«Peame püüdma elada nõnda puhtalt nagu see taevask meie kohal. Kõlblus on ühiskondliku elu aluseid. Kuhu me jõuaksime, kui hülgaksime abielu sideme? Elus on mõnigi kord kohustus tähtsaim kõigest.»

«Kohustus! Kui külm-ja karm sõna, kui jutt on inimesüdameist. Kohustus, mille abil ja nimel mind tõugatakse valele ja pettusele, on ka ise vale, on eksitus ja ei seo mind millekski. Teie Jehoova on karm ja halastamatu jumal ja Mooses raius ta käsud küll kivitahvritesse, kuid ega mina sellepärast ei pea elama oma loomuse, iseenda südame vastu.»

«On olukordi, kus inimese mõistus peab käsutama südant, peab olema isand ajalike igatsuste ja ihade üle.»

«Ah, teie aina jutlustate! Aga teate, teie meeldite mulle palju rohkem, kui olete igapäevane, tavaline inimene nagu iga teine. Läki parem vette!»

Meie suplesime, kuivatasime end päikeses, ja kui jõudsime tagasi Sõõriku suvitusmajade juurde, heitsid männid juba pikki ja sügavaid varje.

«Täna teid... ilusa päeva eest!» naeratas Liidia ja selles naeratuses oli nukrust ja nagu kahetsust.

«Kui ma ei olnud teile koormaks, võiksin mõnel teisel päeval teile Sõõriku loodust tutvustada...»

«Kas tõesti?» Liidia silmis nagu süttis tuluke, aga võib-olla näis see mulle ainult nõnda, sest järgmisel hetkel varjutasid pikad ripsmed naise silmad.

Leppisime kokku, et homme sooritame matka piki Sõõriku jõe kaldaid üles sisemaale.

Sõõriku jõgi oli kitsas, kuid kääruiline ja kaunikaldaline. Ja ta polnud ainuke vaatamisväärsus Sõõriku rannas, ning vaevast leidus paremat teejuhti minust, kelle kõik rahutud, uudishimulikud ja teadmisejanulised noorusaastad olid möödunud siin. Ma tundsin iga kaunimat nurgakest kümnekonna kilomeetri raadiuses, mulle oli vanaks heaks tuttavaks iga suurem kivi, iga vanem puu, iga allikas ja ojake. Lapsepõlvesõprus loodusega ei kustunud minus kunagi, hoopis tugevnes aastatega, nii et ma ülikoolis usuteaduse kõrval kuulasin

loodusteaduskonna loenguid. Liidiat huvitas kõik, ta külvas mu nagu uudishimust väsimatu laps küsimustega üle. Ta naeris ja vallatles, kuid samas langes mõtlikku nukrusse ja vaikis kaua. See oli temas uus joon, sest seni uskusin, et Liidia ei suuda kümmetki minutit tõsisena püsida.

Ma harjusin Liidia seltskonnaga, ja kui ta kord sõitis maakonnalinna, oli see päev justkui lõputu ja tühi.

Ühel oma matkapäeval, kui olime otse üle neeme naaberlahte tunginud, kohtasime vanades lossivaremetes noort blondi hiiglast, kes väikese labidaga uuristas müüride vahele kuhjunud kivide ja mulla kuhilas, millele oli juba rohi kasvanud.

«Kas loodate avastada salajase maa-aluse käigu?» hüüdis Liidia.

Võõras ajas end sirgu, äigas varrukaga üle otsmiku ja vastas heatahtlikult naeratades, et mine tea, võib-olla siit tõepoolest algab unustatud maa-alune tee. Mereröövli lossi juures on kõik võimalik ja rahvasuu teab jutustada, et sellest kindlusest tunginud kaitsjad kord kaugele pealetungijate selja taha ja löönud nad kõik surnuks.

Noormees teadis varemeist palju rohkem kui mina. Ta jutustas mitmesuguseid vanu lugusid, milledest mõnedki nõretasid hulljulgusest, vahvusest, verest ja pisaraist, aga kõik ta ajaloolised viited olid täpsed, vähemalt nõnda palju, kui mina neid tundsin. Me veetsime selle päeva koos, ronisime üles hambuliseks varisenud müüriinukale, lobistasime paljajalu madala kaldavee vetikaist libedate kivide vahel, juhatasin võõrale tema kollektsiooni jaoks mõned haruldased taimed, jagasime madala toomingapõõsa varjus oma võileibu ja lahkusime, ilma et keegi oleks pärinud, kes on kes.

Mõnel järgmisel päeval meenutasime sümpaatset blondi «mereröövli» ja unustasime ta siis. Päevad aga veeresid, august lähenes lõpule ja päike, nagu tundes oma valitsemisaja lõpu lähenemist, kuumutas kogu jõust, nii et öödki olid soojad ja lämbed. Merevesi loksus rammetult ja ta oli nõnda soe, et ei jahutanud kuumi inimkehi; kuldnokad vuhisesid ringi parvedes ja merekäärude kõrkjastikus laveerivate pardipesakon-

dade noored järeltulijad prääksusid juba päris vana pardi häälel.

Just selline oli hilissuue pühapäev, kui meid, matkalt tagasipöördujaid, tabas äikesehoog. Pilv rühkis üles maa poolt, metsa tagant ja me märkasime teda, kui kõu kõrgatas äkki üsna pea kohal.

«Jookseme!» haarasin Liidial käest.

«Milleks?» naeris Liidia muretult. «Majadeni on palju maad, nagunii leotab meid enne läbi.»

«Siin lähedal on küün!»

Esimesed jämedad soojad piisad patsatasid meile, kui lipsasime heinaküüni, mis oli põoleni täis värskelt lõhnavaid heinu.

Üksikud piisad tihenesid kiiresti ühtseiks hallideks veejugadeks. Ilm pimenes ja seda teravamini sähvisid ja käristasid süngemust pilve tükkideks pikad sakilised väljud. Kõuemürin peaaegu ei lakanud, veeredes põrisesedes kaugemale, raksatades siis jälle otse pea kohal.

Liidia nihkus mulle lähemale.

«Kardate?» naeratasin. Mulle oli alati äikesevihm olnud põnevaks ja kütkestavaks vaatepildiks.

«Pisut jube on...» Kerge võbin jooksis üle Liidia keha; tal oli seljas ainult õhuke kleit, aga õhk jahenes ja meid tabanud esimesed piisad olid jämedad, igaüks neist tungis ihuni. Tõmbasin kuue seljast ja laotasin Liidia õlgadele.

«Täna!» sosistas Liidia. Ilm hämardus veelgi. Heinad kahisesid, nagu elaksid nad. Vihm krabises katusel. Puudes vihises koos äikesepilvega tõusnud tuul. Liidia toetus nagu julgust otsides minu vastu ja ta öla, käsi-varre, külje soojus tungis läbi riiete minusse, õhetas näos, meelegahtades, kätes... Kas Liidia tõukaks mind ära, kui paneksin käe ta õlgadele... Ma võpatasin: milline hukatuslik mõte! Liidia usaldab mind, ta tunneb end rahulikuna ja julgena minu kaitse all, aga mina... Kas ka mina olen valmis järele andma ahvatlusele, kas vaid seniks püsis jumalale ja inimestele antud töötus, kuni kiusatus ei puudutanud mind? Ei, ei...

«Müristamine kaugeneb,» ütlesin, et peletada lummust. Liidia ei vastanud, aga tõmbus minust eemale.

Sama äkki nagu algas, vihm ka lõppes. Tumeda pilve ülemine serv lõi õhetama, siis purskusid tema tagant

välja päikese leekivad kiired. Küünisuu ees hakkas noorel kasel trillerdama väike lind, kelle hää helises puhtalt ja rõõmsalt nagu kelluke.

Jätkasime teekonda vaikides ja me ei vaadanud teineteisele. Kui üle rukkikeerandiku hakkas paistma minu vanemate majake, kostis meile vastu lehma ammutamine.

«Vaeseke, ta on pool päeva ühe koha peal ketis,» ütlesin. «Isa-ema sõitsid Aasamäele, seal on sugulaste juures täna pulmapidu, nad ei saabu enne hommikut.»

«Oh kui halb kohustetäitja te oletel!» vangutas Liidia etteheitvalt pead. «Kui kaassüüdlane pean aitama kuritegu heaks teha.»

Kahekesi viisime lehma lauta ning kandsime loomadele toidu ja vee ette. Pesime end köögis, siis ütlesin:

«Teie pole näinudki, kuidas ma elan. Õigemini, kuidas noormehena elasin, sest tänu emale on siin kõik nõnda, nagu oli.»

«See on ju väga huvitav!»

Liidia käis toas ringi, huvitus konnakarpidest ja tindipotialusest, vaatles kaua akvarelli ja põgusalt, vaid suunurkadega naeratas punnpöselisele inglile. Ta oli kärsitu ja püsima, ta mõtted olid hajevil ja tihti hüppas ühelt kõneteemalt teisele.

Pikkamisi kustusid päikesekiired, toa nurgad peitusid hämarusse, kõik jooned pehmenesid ja hajusid. Aknast hoovas vihmajärgset värsket õhku. Kaugel, kaugel kõmises tasa — äike liikus mere kohal.

«Silmapilk, ma süütan tule,» tõusin.

«Milleks? Ma lähen koju.» Liidia lähenes mulle. «On ju öö...»

«Ma saadan teid.»

«Ei, ei ole tarvis!» Nüüd seisis Liidia otse minu vastas. Ta oli lähedal, nõnda lähedal, et tundsin oma näo ta hingeõhku, tundsin ta keha soojust, ta lõhna... Silmad, pärani avatud tuhmilt hiilgavad silmad lähenesid, lähenesid... Äkki silmad kustusid, laud sulgusid ja pehmed käsivarred põimusid ümber mu kaela...

Kui kuumad, kui kuumad on augustikuu ööd...!

Järgmisel päeval sõitsin Killeverre, ehkki olin kavatsenud veeta Sõõrikul veel nädala või rohkemgi.

Tõusin, rebisin lahti talaari kurgualused nõõbid ja et sirutada kangeksjäänud liikmeid, astusin mõned kiired sammud. Pika mantli hõlmad keerdusid ümber jalgade ja ma tõmbasin rüü seljast, heites ta kokkulappamatult toolileenile.

Pärast seda augustiööd ma ei näinud enam Liidiat. Kuulsin, et ta oli üksainus kord Killeveres käinud, kuid peatunud mehe juures ainult paar tundi, et pakkida mõningaid oma asju, ja jälle lahkunud. Kui ääri-veeri Vilipp Lõhmuselt pärisin, kuhu Liidia kadus, siis prahvatas mees, et ta ei tea ega tahagi teada, kuhu see liblikas lendas.

Ometi rääkis kõiketeadja Hilda, et vana mürgisegaja oli oma ametivendade kaudu korraldanud luureküsitluse, oli ka Liidia uue elukoha avastanud ja naist külastanud. Kõneles sedagi, et proviisor oli anunud naist, et see pöörduks tema juurde tagasi, oli töötanud mitte ilalgi enam öelda ainustki kahtlustavat, närivat sõna, aga Liidia jäanud külmaks kui jää.

Pögenesin inimeste eest, istusin vaikselt ja jahedas käärkambris, hulkusin Killevere ümbruskonna põldude vahel, nokitsesin aias, lukustasin end oma kabinetti. Kõhnenesin, jooned mu näos süvenesid ja ühel päeval leidsin meeleskohtadelt esimesed, õrnad hallid viirud. Mul polnud kedagi, kellega oma meeleheidet ja kahetsust jagada, kelle ees avada oma kärjstatud hinge. Hilda oli päevast päeva liiga tusane, karm ja rahuldamatu, et oleksin tema juures võinud leida mõistmist ja andestamist, ja ma vaikisin, kui raske see mulle ka oli. Möödusid mõned nädalad ja siis märkasid kohkumise, et kahetsus minus pikkamisi nürines ja vaikselt mõtiskluse- ja palvehetkil libisesid mu mõtted märkamatuult Liidiale ja suvepäevadele Sõõrikul. Laskusin siis kabineti seinal rippuva puust nikerdatud väikese kuju ette põlvili, kuid suur Lunastaja jättis üksinda oma maapealse asetäitja Killeveres.

Pikkamisi, väga pikkamisi rahunesin. Kuid see, mida ehitasin kolmveerand aastat, purunes nüüd paari lühikese minuti jooksul, tahte poolt sõlmitud köidikud purunesid, mälestused voogasid tagasi, purustasid kõik tam-

mid, vallutasid mu. Südant võib sundida vaikima, aga süda ei unusta, südant ei saa igavesti petta...

Kärmik tuli rutates, kitlihõlmad lahti, näol ärev ilme. Mulle näis, et Kustav tuli kohutava teatega ja see hirm pidi küll nõnda selgesti peegelduma mu näos, et Kustav peatus ja murelikult pead raputas:

«No-noo, vennas, võtad sina aga seda endasse!»

Ma ei suutnud liigutada, vaid vaevu sosistasin:

«Kas ta... elab veel?»

«Elab, elab! Rahunes, uinus äsja.»

«Tähendab see, et on jälle lootust?»

«Selliseil ägedail palavikujuhtudel ei või kunagi kindel olla, kuid pole võimatu, et saad oma hingepäästmise aktsiooni jätkata.»

Pöördusin järsult, et varjata oma meeleliigutust. Kärmik tõlgitses seda teisiti ja patsutas mulle õlale:

«Juba jälle solvusid! Aga ma ei mõtelnud midagi halba. Läki parem minu poole, keedan tassi kohvi.»

«Aga haige?»

«Teda valvatakse. Praegu ei vaja ta ei minu ega sinu abi.»

Kärmikul oli haigla tiivas väike korter, milles oli kitsas mitmesugustest instrumentidest, pudeleist, retortidest, katseklaasidest, raamatuist, nii et toad sarnanesid rohkem laboratooriumile kui eluruumidele. Kärmik lülitas sisse elektrikannu, vabastas ühe lauaotsa raamatuist ja pani sellele tassid ja suhkru. Askeldades ümises ta endamisi lihtsat lauluviisi ja ta ilme oli rahulik ja rõõmus. Kui kohv juba tassides lõhnas, poetasin nagu muu seas:

«Kas ta — ma mõtlen tänast patsienti — elab juba kaua Pollis?»

«Kolmas kuu.»

«Aga enne seda?»

«Töötas ühes teises rajoonis. Ja veelgi varem... noh, arvan, et sa teda tundsid, ta elas ju Killeveres.»

Rüüpasin sügava sõõmu tulikuuma kohvi, kuid vaevalt märkas, et kõrvetasin oma suu.

«Tundsin. Ta oli... ta on meie apteekri naine.»

«Ütle rahulikult — oli. Tolle sapistunud tohluga pole tal juba ammu vähimatki pistmist.»

«Sa näid Li... Liidia Lõhmust hästi tundvat?»

«Töötasime ühes haiglas, ja kui mind Polli haigla juhatajaks määrati, korraldasin ka tema ületoomise siia. Ta on parim hambaarst, keda olen näinud, ja kui ükskõik milline moraalijünger, silmakirjateener või muidu keelepeksja peaks heitma varju Liidia Lõhmusele, olen valmis talle otse näkku ütleva: pea moka, sa pole väärt tema kingapaelu päästma!»

Ägedus ja hoog, millega Kärmik paiskas viimased sõnad, üllatasid mind. Need võisid olla sihitud minu kui kirikuõpetaja pihta ja sellepärast tõrjusin:

«Kui sa oma hoiatusega mind silmas pidasid, siis lasksid küll märgist mööda. Ma ei ole ingel, et võiksin olla süüdistajaks või kohtumõistjaks. Olen ekslik ja nõder inimene nagu iga teine ja olen õnnelik ja rahul, kui kübekegi olen olnud toeks ükskõik kellele tema kurvastuse, ahastuse või meeleheite silmapilgul.»

Kärmik kallaski endale uue tassitäie.

«Usun sind, vana sõber, kuid ma tean, et mõnedki näitasid tema pihta näpuga: vaat kus kergemeelne naine, jooksis haritud, hea palgaga mehe juurest ära. Nüüd on nad muidugi valmis kooris parastama: eks ma öelnud, eks me öelnud!»

«Ma ei mõista sind. Miks just nüüd?»

Kärmik pani tassi tagasi lauale:

«Sa siis ei teagi, mis haigus Liidial on?» Kui ma tummalt pead raputasin, lisas: «Ta põeb lapsevoodipalavikku. Liidia Lõhmus, mehest lahkus elav naine, sünnitas mõned päevad tagasi poja!»

Kohvitass, mida käes hoidsin, värises nõnda, et kohv loksus üle ääre mu pükstele. Nõjatasin tugevasti-tugevasti vastu toolileeni ja surusin käed põlvedele, kuid sõrmed hüplesid sealgi, nagu elaksid nad iseenda, minu tahtest rippumatut elu.

«Mis sinuga on, mees?» haaras Kärmik mu randmest. «Oh-hoo, see lõhnab ju palaviku järele. Küllap külmetasid siia sõites. Vaata ette, nõnda saame äkki veel ühe patsiendi juurde.»

«Mul pole... viga midagi. Ma pole harjunud... nõnda kange kohviga... süda veidi puperdab...»

«Selle vastu leiame rohtu, leiame,» hakkas Kustav sorima oma pulbreis ja tablettides. Nõnda palju kõnelesin talle tõtt, et süda oli kaotanud takti ja uperpalli.

tas. Kui hea, et Kärmik seljaga minu poole askeldas, nõnda ei näinud ta niikaua mu nägu, kuni jõudsin endasse peita valu ja häbi.

Kustav sundis mind neelama kaks kibedat pulbrit, poolvägisi tahtis mind tirida diivanile pikutama, kuid ma keeldusin.

Kõigele, ainult mitte sellele võimalusele polnud ma mõtelnud. Mõtted ristlesid mu peas nagu erutatud herilased. Kahjurõõmus kahin koguduses, piinarikas selgitamine praosti ees, talaari mahapanek... Ja nagu vihane ja võimukas vaablane tungis teiste sekka, tõukas kõrvale ja jäi üksi sumisema mõte: pole pattu, pole eksimust, pole kuritegu, millele pole karistust! Eksisin käsu vastu ja varjasin seda; jutlustasin moraalsest puhust, aga ise elasin patust; manitsesin aususele ja avameelsusele, aga ise varjasin, salatsesin ja petsin. Ja lootsin juba, et kõik jääb nõnda, et jumala karistus ei lange minule. Eksisin, kuidas ma küll eksisin!

«On sul parem?» Nagu läbi udu kostis minuni Kärmiku hää. Enne kui vastata jõudsin, koputati uksele ja arsti paluti haiglasse.

Vaevalt klõpsatas uks Kustavi järel kinni, kui püsti hüppasin, kaabu pähe surusin ja mantlit selga tõmbama hakkasin. Ma ei leidnud varruka-avasid, heitsin mantli lahtiselt käsivarrele, kahmasin nurgast kohvri-kese ja surusin lingi alla. Kõik see toimus rutates, ilma et oleksin midagi mõtelnud või plaanitsenud. Kui juba trepil seisin ja öö jahe õhk mulle näkku lõi, paiskus mõtete virvarrist esile selge ja pilkav küsimus: kuhu? Kuhu ruttad, Killevere koguduse hingekarjane? Põgened, jooksed sa pakku inimeste naeru, jumala karistuse või iseenda sisemise hääle eest? Käsi langes alla, mantel libises käsivarrelt, jäädes kohvrile tolknema. Inimeste eest võib end peita, jumala eest salata, aga pole ju varjupaika, kuhu pageda iseenda südametunnistuse eest.

Pöördusin tagasi, panin kohvri-kese põrandale, sellele jäi ka mantel, pooleldi sumadanil, pooleldi põrandal. Kägardusin diivani nurka, kerisin end nii väikseks kui sain; aga peas aina kohises ja sumises ning mõtted keerlesid ja keerlesid nagu väsimatud vesiveski rattad...

Kui Kärmik tagasi tuli, kähises vabrikuvile bass südaõist vahetustundi.

«Noh, mees, sul hakkas vist külm, et kaabu pähe panid? Ja kohvi oled lasknud hoopiski ära jahtuda, oh sind küll!» Lülitas sisse kohvikannu, kõndis mõned korrad edasi-tagasi ja peatus siis mu ees. «Ei tea,» rääkis ta, «kas aitasid minu süstid ja pillid või sinu... hm, kunst, aga näib sedamoodi, et tõepoolest toimus pööre.»

Tõstsin pea, tabasin Kärmiku rõõmsa ilme ja langesin oma pilgu tasa sumisevale kohvikannule.

«Sa ei rõõmustagi? Nojah, siin meie erineme, arstid ja kirikuõpetajad: meile on iga surmast päästmine suuri-maks võidurõõmuks, teile algab igavene õndsus alles sealpool maist elu...»

«Elu ja surmaga pole sünnis naljatada.»

«Ei, ei ole, selles on sul õigus. Vähemalt eluga ei saa naljatada. Joome tassikese ja — puhkama.»

Kärmiku tagasitulek raputas mind üles hajevil-olekust. Tuleks otsekohe ära sõita Killeverre, mõtlesin. Kuid öö oli pime, tee vihmast porine ja minu kõneluse Liidiaga katkestas palavikuhoog juba enne, kui see õieti alatagi sai, ja kui ta toibub, tahab ta mind muidugi uuesti näha...

Mu süda tõmbus nõnda kramplikult kokku, et toolil kõssi vajusin. Seal kusagil on ju väike olend, kellel on nõudmisi minu vastu! Pean jääma siia, muidu oleksin argpüks, pelgur, kes põgeneb oma tegude tagajärgede eest.

Kärmik seadis mulle diivanile magamisaseme. See oleks võinud ka tegemata olla, sest ma ainult vähkresin küljelt küljele või lamasin selili ja vahtisin, silmad pärani, põhjatusse pimedusse ja ei suigatanud sekundiski.

Aga kõik läks teisiti, kui arvasin, sest ma ei näinud enam Liidiat. Varahommikul Liidia magas ja see oli Kärmiku silmis väga hea tundemärk. Kui ta ärkas ja arst talle ootavast kirikuõpetajast teatas, kibrutas naine oma tumedaid kulme:

«Kirikuõpetaja Hiiemägi? Milleks mulle tema?»

«Teie ise kutsusite.»

«See oli ammu... ja siis ma arvasin, et... Praegu ma tunnen, et jään elama... Ma ju jään, doktor?»

«Jääte, jääte.»

«Näete nüüd! Ja milleks elavale kirikuõpetaja.»

Kärmik jutustas mulle, mis oli kõnelnud Liidia, ja ergutas siis mind: «Jälle nõnda morn nagu! Lõbusamalt, lõbusamalt, vennas. Ütlesin ju sulle, et lihtsalt ime, miks Liidia laskis õpetaja kutsuda. Ta on liiga tugev selleks, et taevastelt jõududelt abi otsida. Noh, igal inimesel juhtub nõrkusehetki.»

«Nii et... rohkem pole mind... enam tarvis?»

Vastust ootamata tõmbasin mantli selga, surusin loiult Kärmiku kätt ja lükkasin oma jalgratta maanteele.

Taevas oli pilvitu, õhk värske, läbipaistev ja selge, nii et hääled puhtaina ja helisevaina kajasid kaugele, kaugele. Vihm oli uhtunud ära talvise kõntsa, suvivilja orase igal ladvakesel säras läbipaistev veetilk. Õhk oli täis lõokeste sillerdamist, ja kuna neid väikesi laulikuid näha polnud, oli tunne, nagu heliseks õhk ise.

Ma ei istunud jalgrattale, kogu tee lükkasin sõidukit enda kõrval. Ja kuigi ümberringi kõik säras ja sätendas, laulis ja hõiskas, lõhnas ja ajas võrseid, oli mu hinges jahe ja vaikne nagu surnuaial.

«Kuhu sa ometi kadusid!» pahandas kodus Hilda. «Oli sel vabrikumooril alles visa hing...»

Ma ei vastanud, ei tõstnud pilku oma naisele, vaid lukustasin end oma kabinetti ja jäin sinna õhtuni.

6.

Nii tuima, sisutut ja lühikest jutlust, nagu ma pidasin järgmisel pühapäeval, polnud Killevere vanad head mutikesed, kes oma truudust kirikule polnud murdnud, minult veel varem kuulnud. Mul oli piinlik nende ja iseenda ees ning, jumalateenistuse lõpetanud, lipsasin kiiresti käärkambrist välja ja ruttasin koju.

Hilda alaline pink kantsli ees oli täna tühi, sest mu naine oli külmetanud ja ei tahtnud aevastamisega püha-koja rahu rikkuda. Kui ukse avasin, imestas ta, et nõnda varakult tagasi jõudsin, ta alles alustas lõunasöögi valmistamist.

Rahustasin teda, et mul pole vähematki isu, ja läksin

otse kabinetti. Hilda näis kahetsevat oma hiljutist ägedust, mis Paluka matmise päeval talle mõnegi teravuse huulile tõi, kuid ta leebus ei soojendanud mind, sest teadsin, kui lühike iga sel on. Päike paistis otse kitsast aknast sisse, oli alles keskpäev ja mind ootas ees pikk tühi õhtupoolik, sest tänaseks ei olnud ühtki kiriklikku talitust ette nähtud. Seisatasin raamaturiiuli ees, aga ükski teos ei ahvatlenud lugema. Siis meenus mulle pressitud nahkkaantega ja kullatud servadega päevik, millesse viimase sissekande tegin päeval enne Polli-sõitu. Ometi oli aegu, millal ma iga päev kas või paari-realisegi märkuse sellesse mulle ametisseõnnistamisel kingitud raamatusse lisasin.

10. mai oli sündmustest rikas päev, veel rikkam murest ja läbielamustest, kuid ma leppisin ainult faktide loetlemisega. Et mõtteid sellelt mälestusväärsest päevalt rutem edasi viia, alustasin uut rida:

11. mai. Mida ma õieti tegin järgmisel päeval? Et mitte hommikust õhtuni näha Hilda etteheitvat ja tusast nagu, põgenesin majast ja lonkisin alevilähedastel põldudel, hiljem katsusin lugeda, kuid praegu ei suutnud meenutada, millise raamatu paari lehte ma mõne tunni jooksul edasi-tagasi lappasin. Kas ma tõepoolest ei teinud või ei juhtunud midagi, mis vääriks mainimist? Meenus ainult tühja-tähja ja nõnda kirjutasingi: Ei midagi.

Ja 12. mail samuti: Ei midagi.

13. mail. See on täna. Päev pole veel lõppenud, kuid mis võib veel juhtuda? Kella kolme-nelja ajal kogunevad Hilda kristliku käsitööringi liikmed, naise langesil silmist ja mahedast häälest on näha, et ta katsub mind sinna sissejuhatavale palvusele meelitada. Aastaid tagasi ma ise õhutasin Hildat selle idee elluviimisele, aga kui mulle selgus Hilda omakasupüüdlik eesmärk, kui ma tabasin naisi keelepeksult, mille sisu alati just polnudki leebe ja süütu, ristasin ma ringi endamisi keelepeksu kooliks ja vaid vastu tahtmist lasksin end sinna ahvatleda. Võib-olla õnnestub mul täna kõrvale põigelda, võib-olla ka mitte, mida see muudab?

Tõmbasin raamatu järsu liigutusega lähemale ja kirjutasin suurte tähtedega:

13. mail, pühapäeval: Ei midagi.

Sirvisin mõningaid lehti ettepoole, aga laksatasin varsti raamatu kinni: igalt leheküljelt irvitasid vastu needsamad õudsed sõnad, ükskõik, mis sinna ka kirjutatud oli...

Hilda kutsus sööma. Ta püüdis vestlust elustada, pärides teateid inimeste kohta, kes täna jutlusel olid, aga ma vastasin tujutult ja lakooniliselt. Me ei olnud veel lõpetanud, kui apteegi praktikant, pikk vibajas noormees, tõi mulle Vilipp Lõhmuselt kirja, milles apteeker palus teda külastada. Viskasin kutse tuseselt käest — see külaskäik valmistab mulle kõige vähem rõõmu! Aga Hilda arvas, et peaksin tingimata minema.

«Ehkki ta on argpüks,» rääkis naine. «Ta ei julge kirikuski käia, kardab, et torkab rajooni juhtidele silma. Aga tal on jumalakartliku inimese kuulsus ja koguduses on inimesi, kelle juures ta sõnal on kaalu...»

Kui suur ka olekski apteekri mõju, ma ei hakkaks tema ukse tagant endale poolehoidu otsima. Kui pärast pikemat kõhklust siiski mütsi haarasin ja apteegi poole minema hakkasin, siis mitte ilma lootuseta, et ehk on Vilipil Liidiast uusi teateid...

Ma läksin hoovi kaudu ja enne, kui helistada jõudsin, avas Vilipp ukse. Päikesekiired pörkasid tagasi tema paljalt pealaelt ja silmi kissitades hüüdis ta:

«Lõpuks ometi! Kartsin juba, et te ei tulegi... Olete ju minu, vaese üksiku mehe, hoopis ära unustanud. Nõnda hakka kas või uskuma, et käisite vanasti meil ainult Liidia pärast.»

Lõhmus naeris oma nalja üle, kusjuures ta väike, justkui äralõigatud lõug kuivanud õunana kortsu tõmbus. Ta juhtis mu läbi pimedate eeskoja eluruumi, kus ükski ese polnud enam sellel kohal, kuhu nad Liidiast jäid. Teekann kahises elektrikeetjal, väikesel laual diivani ees olid lahtikorgitud konjakipudel, teeklaasid, taldrikukesed mustsõstrakeedise ja sidrunitega.

«Teie sünnipäev oli ikka rukkilõikuse ajal,» imestasin.

«Jõuab siis alati sünnipäeva oodata,» mudis Lõhmus käsi, painutades sealjuures peenikési, jämedate liikmesõlmedega sõrmi tahapoole, nii et luud raksusid. «Teie pole enam nõnda kaua minu pool käinud, et seda sündmust peab veidike niisutama.»

Lõhmus nihutas klaase, pudelit ja taldrikuid edasi, et neid natukese aja pärast jälle endisele kohale tagasi lükata. Ta oskas kogu aeg seista poolpöiki, nii et vaatas mulle silmanurgast, mitte aga otse näkku. Nii ettevalmistustest kui Vilipi rahutust pilgust aimasin, et tal on hoopis rohkem südamel kui üksinduse peletamine.

Vilipp askeldas ja korraldas, hädaldas töörohkuse ja sissetulekute nappuse üle, täitis klaasid ja tulisele teele puhudes poetas nagu muuseas:

«Teie käisite Pollis?»

Kohkusin algul, kuid rahustasin end siis, et sõit surivoodi juurde polnud ju saladus, sellest teadsid paljud, miks ei võinud kuulda Lõhmuski, ja noogutasin tumalt:

«Ametiasjus?»

«Jah. Mind kutsus väga raske haige.»

«Nii et leidub ka tänapäeval inimesi, kes viimasele teekonnale asudes igavesele elule mõtleavad? Küllap oli mõni tudike?»

«Ei.» Lõhmusel ei näinud olevat andi näitlemiseks ja ma otsustasin teda oma avameelsusega ennetada. «See oli — Liidia.»

«Liidia?» See teesklus kukkus tal hoopis halvasti välja. Hetke pärast jätkas Vilipp: «Kuidas siis tema... ma tõepoolest ei mõista... Niikaua kui mina teda tunnen, vilistas ta jumalale ja tema käskudele. Või hakkas viimsepäeva kohtu väravate ees tedagi südametunnistus piinama?»

«Ma ei tea. Olin tema juures vaevalt paar minutit, siis kaotas ta teadvuse. Istusin öö läbi haiglas, ootasin kriisi möödumist. Hommikul arst ütles, et kõige suurem oht on möödas. Aga mind Liidia enam ei kutsunud.»

Vilipp tõusis, murdis raksatades sõrmi ja silus paar korda kiiresti üle lõua.

«Seda võib temast uskuda... Niipea, kui kuristik enam otse silmade ees ei haigutanud, unustas hingeõndsuse ja igavesed piinad... Milline suurepärane teema jutluseks, kas pole tõsi? Kindlasti kasutage seda, nimetage teda otse nimepidi, naelutage häbiposti kerge-meelsed kuuenda käsu vastu eksijad. Kui mina teie asemel kantslis seisaksin, räägiksin nõnda, et kividki

nutaksid... Aga teie jutlusest pole täna naised silmanurkigi märjaks saanud.»

«Teil on välejalgsed teatekandjad.»

Lõhmus laotas käsi ja naeratas süüdlaslikult:

«Ma olen kodune inimene, ei käi kusagil... aga üks ja teine astub sisse ja jutustab, muidu elaksin ju päris kotis...» Minu vastutõrkumisest hoolimata täitis Lõhmus uuesti klaasid, nihutas oma tooli mulle lähemale ja kätt minu põlvele pannes ütles: «Tahtsin juba ammu teile ütelda, et... ärge unustage, millisel vastutusrikkal postil seisate... Ajad on muutlikud, aga kirik peab seisma nagu kalju tuules ja tormis ja tema kantsel peab leegitsema nagu tõrvik.» Vilipp nihkus minu poole ja häält tasandades rääkis: «Peab kõnelema kavalalt nagu rebane, kavalalt ja mõistu... Jah, tuleb osata võidelda, sest just kirik on kutsutud hoidma vaimu, mida ülelombi riigitegelased oma jõululäkitustes aeg-ajalt avaldavad.»

«Te tahate, et ma külvaksin vaenu meie riigikorra vastu?»

«Aga millal on kirik rahu toonud? Rist ühes ja mõõk teises käes, on ristiusk läbi aegade sammunud. On ju piibliski, Matteuse raamatus kirjutatud, et «Ärge arvake, et ma olen tulnud rahu läkitama maa peale. Ma ei ole tulnud rahu läkitama, vaid mõõka. Sest ma olen tulnud inimest riidu ajama tema isaga ja tüdarta tema emaga ja miniat tema ämmaga.» Ja kas nõukogude võim kirikut hellitab? Ei hellita. Räägitakse, et on käimas eeltööd Killeveregi kiriku sulgemiseks.»

«Mis jutt see on?»

«Jah, koostatavat liikuvat ja liikumatat varandust nimekirja, mille järgi ülevõtmist toimetada. Pole veel vaid teada, kas muudavad muuseumiks või panevad rahvamaja sisse, vana olla juba päris kitsaks jäänud.»

«Vananaiste loba.»

«Kui ka olekski tühi loba, tuleb sellistele juttudele hoogu juurde anda.»

«Ma ei hakka iialgi valet levitama!»

Hüüdsin seda sellise ägedusega, et Vilipp tagasi tõmbus ja aknast välja vaadates hoopis vaikselt, mahedal toonil pomises:

«Kas mina ütlesin, et levitage? Oh ei, siis te saite

minust valesti aru. Olen nõnda üksik ja õnnetu mehike, et sõnadki lähevad teinekord suus sassi ja ma isegi ei tea enam, mida räägin. Ja suutäis nalja olgu minusuguselegi lubatud. Kui võtta kas või need sealtpoolt ookeani läkitusedki tõsiselt käsile, siis süda kargab päris täis, et milliseid häbematusi need härrased endale lubavad. Ja veel kiriku õilsa sildi all! Raha, aga mitte inimhingede õndsus pakitseb neil südamel.»

Mul oli nõnda kuum, et tõusin, ja kuigi Lõhmus mind tagasi hoida katsus, vabandasin end naise käsitööringiga ja lahkusin. Ent ma ei läinud kiriku poole, vaid pöördusin hoopis alevist välja ja seisin varsti sovhoosi aedniku väikeste värvitud maja ukse taga. Taavetit polnud toas, ma leidsin ta viljapuuaiast.

«Tulin teie juurde, et... hingata,» ütlesin.

Taavet ei imestanud ega küsinud midagi. Ta kummardus, et tulbi lõnguvajunud rasket pead kepikese najale aidata. Käsi ristluudele toeks pannes ajas ta end jälle sirgu.

«Ka mina tulin end tuulutama. Koosolekul oli palju rahvast, läks lõpuks pisut umbseks. Sa vist ei teagi, et Ülo Talvik käis meil loengut pidamas?»

«Ei, ma väga harva peatun kuulutustahvlite ees.»

«Ega seda koosolekut mujal kuulutatudki kui meie sovhoosis. Pandi plakatid välja, et tuleb loeng, kus kõneleja selgitab, miks usk on rahvale oopiumiks. Ma ei pidanud algul minema, sest ükskõrd jäin sellisel koosolekul magama, ja kuna mul on paha harjumus norsata, oli tagantjärele hullu moodi piinlik.»

«Täna ei tukastanud?»

«Ei, täna polnud unel mahti peale tikkuda. Huvitavalt rääkis, arusaadavalt ja selgesti. Näo järgi näikse teine veel üsna nooruke olevat, aga loodust, loomi, linde ja taimi tunneb hästi. Ja inimesi ja elu ka... Ta seadis oma kõne aluseks ühe piibli lause, sa tead küll, et ära neetud on maa...»

«Ära neetud on maa sinu pärast: kibuvitsu ja ohakaid peab ta sulle kasvatama. Oma palehigis pead sa leiba sööma seni, kui sa jälle mullaks saad, kust sa oled võetud.»

«Just, just. Külakoolis sai seda omal ajal tuubitud nõnda, et vurista edaspidi või tagaspidi. Vuristasid küll,

aga ei tulnud ettegi mõelda, mida need sõnad õieti tähendavad. Talvik pani mõtlema. Piibli järgi on ju töö needus, raske ja vastumeelne orjus... Võib-olla ta seda mõnele laiskvõrstile ja priiskajale ongi, aga mina olen eluaeg päevast päeva tööd teinud ja paljuse mul muid rõõme on olnudki. Mu isa oli mõisa puusepp, ta sattus viimati sellise paruni juurde, kus aina müristas ja välku lõi ja muidugi ikka töömeeste turjal. Ma mäletan isa hästi, mäletan, kuidas ta kõik isandad ja kupjad maa põhja sajatas, aga oleksite pidanud nägema, kuidas ta karmid näojooned pehmenesid, kui ta mõnda kappi kokku pani või toolileenis nikerdusi sisse löikas. Töö oli ta rõõm ja lohutus, kuigi talle selle eest sandikrosse maksti. Ta enda toas oli kogu mööbluks ainult lihtne sahtlita laud ja mõned järid... Viienal aastal haaras ta püssi ja... karistussalkade nuudid saatsid ta hauda.»

Astusime mõned sammud vaikides, siis jutustas Taavet edasi:

«Talvik nõnda rääkiski, et isandad, kes ise ei töötanud, püüdsid tööd näidata karistusena mingite inimekonna pattude eest. Kena karistus, mis ainult vaeste õlgadele veeretati! Tööta oleksime metslased kaljukoopas, ei rohkem. Kõik mugavus ja mõnus, mis meid ümbritseb, on ju inimeste kätetöö, on töö vili... Koosolekul oli ka sinust veidi juttu...»

«Teadagi, tõrvas pappe.»

«Ei. Ta ainult möödaminnes ja naljatamisi märkis, et kirikutegelased on nobedad nõukogude poliitikat väänama. Ja tõi näite, et Killeveres on jutt lahti lastud, nagu tema, Talvik, tegevat ettevalmistusi kiriku ülevõtmiseks. Et seal usuvastaseid kõnesid pidada ja tantsuõhtuid korraldada.»

«Ma pole kunagi midagi sarnast mõelnudki, ammu veel rääkinud.»

«Ta ei öelnudki, et sina. Küllap sinu mõnele üliagale jüngrile meeldib vett segada...»

Ma teadsin, kus kivi all need veesegajad kükitavad, ja kõndisin vaikides Taaveti kõrval. Aednik peatus noore, ühtlase krooniga õunapuu juures ja painutas ühe rohkete viljakaartega ja juba roosakaiks pakatanud pungadega oksa tasakesi allapoole.

«Kuidas võib küll öelda, et maa, mis kasvatab sellise imede ime nagu noor õunapuu, on neetud! Homme hommikul puhkevad esimesed õied... Need on viimased, mida minu silmad näevad.»

«Aga Taavet!»

«Jäta,» naeratas aednik rahulikult. «Ega ma karda. Olen väsinud ja tunnen, et üle selle kevade ma ei ela... Tahaksin, et surm suleks mu silmad just siin, aias, puude ja põõsaste keskel. Mina ju istutasin nad...»

Taavet oli pisut nukker, aga nõnda rahulik, et mulle alles õhtul kodus meenus, et olin hoopiski unustanud enda kui hingekarjase kohused: ma ei meenutanud Taavetile igavest elu, pattude andeksandmist ega viimse-päeva kohtumõistmist. Kuid mitte see ei rikkunud mu unerahu, vaid hoopis kuulujutt kiriku sulgemisest. Kui ka Talvik otseselt mind ei süüdistanud, ei lange kahtlusevari minust mööda, küllap ta peab mind kaasosaliseks tühjade juttude levitamises ja kõmu tekitamises. Peaks talle nõnda palju selgitama, kui nimesid nimetamata võimalik...

Järgmisel hommikul helistasin Talvikule.

«Kas teil oleks võimalik kulutada mulle kümme minutit?» küsisin. «Oleks tarvis mõni arusaamatus klaarida.»

Mulle ei vastatud kohe ja ma kujutasin endale blondi noormehe üllatusest pikaks veninud nägu.

«Mul ei ole kahju ka tervest tunnist,» vastas ta siis.

Ma ootasin, et näen osakonnajuhataja tõsist, etteheitev nägu ja kuulen noomivaid sõnu, aga laua tagant tõusis sama rõõmsailmeline nooruk, nagu teda olin harjunud nägema.

«Mul on kahju, et alevis on tekkinud jutt, nagu kavatsite teie kiriku natsionaliseerida,» alustasin pakutud istet vastu võtmata. «Tulin teile kinnitama, et mina ei ole selliseks kõmuks poole sõnagagi alust andnud.»

Ka Talvik seisis. Ta oli minust tubli pool pead pikem ja palju õlakam ning kogukam. Nüüd vaatasid ta sinised silmad tõsiselt ning uurivalt ja nõnda näis ta märksa vanemana.

«Hästi. Usun teid. Ma ei aja kuulujuttude autoreid

taga, kuigi see oleks mõnigi kord huvitav ja kasulik. Mainisin seda illustratsiooniks, et pühadus ei häbene ka tänapäeval vale seljas ratsa sõita, kui see eesmärgile kasuks tuleb. See on midagi moderniseeritud jesuiitliku «eesmärk pühendab abinõu» taolist. Teie muidugi ei katsu mind veenda, nagu ei oleks kuuldus pühakoja sulgemisest alguse saanud kirikule lähedastest ringkondadest?»

Langetasin vaikides laud.

«Laimul on õnneks lühikesed jalad ja lõpuks peksab ta laimajat iseennast... Istuge siis ometi.»

«Täna, ei. See oligi kõik, milleks tulin. Mul on hea meel, et te mind usute.»

«Usun, usun. Ma tean, et te olete aus ja õiglane inimene... Muide, me saatsime avalduse Killevere kiriku muinsuskaitse alla võtmiseks juba ära. Ka taolisi mälestusmärke tuleb hoida, ei keegi muu kui meie isaisad on need müürid oma kätega kokku kandnud. Kuussada aastat lasus kirikutorni vari kihelkonnal, las seisab teist kuussada veel — mälestuseks ja hoiatuseks.»

«Kiriku panete muinsuskaitse alla,» naeratasin, «aga mis saab siis papist?»

«Papp peab vaatama, kuidas iseendaga omal jõul toime tuleb. Minu arvates pole see põrmugi kerge karistus...»

Kui ma õhtul Hildalt pärsin, kas mitte tema käsitööring pole kiriku sulgemise kuulujutu levitamises asjaosaline, tegi naine süütu näo:

«Kas see pole ükskõik, kust linnuke välja lendab, kuusikust või kaasikust?»

«Minu maja ei tohi olla tühjajutu levitamise pesaks!»

Hilda laskis taskurätiku, mida ta pilutas, rüppe ja ta kitsas õhuke huul tõusis üleolevalt:

«Asjata loobid mulle süüdistusi näkku. Mina hoian võib-olla rohkem inimesi kiriku rüpes kui sina oma range auväarsuse ja otsekoheusega. Paluka omaksed on sinu vastu sõjakäiku alustanud ja apteekergi olla sinu pihta mõned sapised märkused poetanud. Sa oskad endale ohtlikke vaenlasi soetada!»

Ma olin väsinud, ja et viljatust vaidlusest hoiduda, tõmbusin oma kabinetti. Hilda oli hoogu sattunud ja häält kõrgendades jätkas oma noomimisjuttust. Et läbi

õhukese vaheseina ja ukse kostvat valju ning teravat häält summutada, toetasin pea käte vahele, surudes peopesad tugevasti kõrvadele.

7.

Aeglaselt venis mööda pikki raskeid nädalaid.

Ühel pühapäeva ennelõunal astusin aeglaselt kiriku poole. Vahtra juures peatusin ja istusin pingile. Päikesekiired tungisid siin-seal läbi lehtede, heites liivale, pingile, minu pikale mustale rüüle võibsevaid kuldseid laike. Puu helises mesilastest, nad sumisesid lehtedes, siblisid puhkenud õites, pudendades alla peent kollast tolmu. Neid tuli ja läks vahetpidamata, sest üks mesilaspere oli öökullipaari pesaõõnsusesse elama asunud, vana filosoof oma kurti kaasaga oli aga kolinud koruse võrra kõrgemale. Nende mesilaste pärast oli meil Hildaga juba mõtetevahetus: mu naine rõõmustas, et vaat kus ootamatu õnn, mesi lendas ise lõunalaual. Kuidas nõnda? imestasin. — Aga mis kunst neid puust välja raiuda. — See hävitaks mesilaspere. — Ennää mul õnnetust, nad ei ela nagunii siin talve üle. — See oleks vahtra surm! — Suurepärane, on juba ammu aeg, ainult prahti oskab see haraline hirmutis laiali puistata.

Hõõrusin tasakesi kukalt vastu puukoort, ümisesin: kohise, kohise vana sõber, ma ei lase sulle halba sünnida.

Kellad löid rütmiliselt ja rutates, nii et vase tume kumin ei jõudnud löökide vahel kustuda. Tänase ilmaga kostab kellahelin kaugele, mõtlesin, ja mulle meenus, kuidas poisikesena jooksin pühapäeviti rannamäele kuulama Illuste rannakabeli kelli.

Päikesekiir, mis mu põsel mängles, kustus.

«Tere päevast, õpetaja,» kostis mahe hääl. «Andestage, et segan teie vaikset mõtiskelu. Tulin, et kuulda tänase jutluse teemat ja saada laulude numbrid.»

Maanteel sõitis raske veoauto ja üle otsa ripnevad raudlatid tärisesid vastamisi. Remonditöökodade poolt kostis vali rõõmus ho-ho-hopp! ho-ho-hopp! masinate undamine, vintsi kägin.

Klookus vaatas üle õla tagasi ja muigas põlglikult:

«Küll ragistavad. Hoogtööpäev, vaat mis välja mõtlesid! Ja just täna.»

«Argipäeval pole alevirahval aega...»

«Nad teevad seda kiriku kiuste.» Klookus tõstis nagu kinnituseks parema käe esisõrme üles. «Nad mõtlevad välja ikka uusi ja uusi trikke, et jumalateenistusi segada ja inimesi kirikust eemale ahvatleda, pange mu sõnu tähele. Pattu, pattu ja kurjust on maailm täis...»

Klookuse silmad jooksid vilkalt ringi, altkulmu riivasid nad mindki, kuid mind pani võpatama seegi põgus pilk, sest mulle näis, nagu oleks köster sõna «patt» juures muianud. On's ta midagi kuulnud? Pealtnäha vaikne ja tasane, nägi ta kõike, kuulis kõike, teadis kõike, mis koguduses sündis, sest ta peadligi hoidvad siledate lestadega kõrval olid tähelepanelikult avatud igale sosinale. Tal oli oma võrk, erilaadne agentuur, mis küll koosnes peaaegu üksnes jutuhimulistest ja kibestunud hingega eidekestest, kes ei pannud rõhku oma teadete tõetruudusele ja hoopiski ei tunnustanud faktide kontrollimist, kuid mis just seetõttu oli halastamatu ja hävitav.

«Peaksite neid tänases jutluses piitsutama,» tõstis Klookus veretud laud. «Jumal lõi seitsmenda päeva hingamise päevaks. Tingimata tuletage seda kogudusele meelde.»

Andsin talle laulude numbrid, aga Klookus venitas veel. Kui küsivalt temale vaatasin, alustas ta tasa, pool-sosinal:

«Teie pole vist veel kuulnudki, et meie kellamees möödunud pühapäeval, otse jumalateenistuse ajal, enda purju jõi ja tarvitas jumalakartmatuid sõnu. See pole esimene kord, julgen sellele õpetaja tähelepanu juhtida, et ta teaks vajalikke abinõusid tarvitusele võtta...»

«Hea küll, hea küll,» tõrjusin hajameelselt ja Klookus eemaldus vetruval kõnnakul, nagu oleks ta valmis iga silmapilk põlvili langema. Kellad helisesid ikka veel. Ma viivitasin minekuga, ja kui ma poleks kõstrile laulude numbraid andnud, loobuksin ma veel nüüd, viimasel silmapilgul valitud jutluse teemast, räägiksin ükskõik millest, aga mitte patust ja andeksandmisest. Pühapäevast pühapäevani hoidusin sellest, jutlusest jutluseni kõndisin mööda ääremaid, võitlesin iseendaga,

oma argusega, oma häbiga. Kui sa oleksid õige jumalasurelane, sa kuulutaksid kantslist avalikult oma pattulangemisest, ja kui sa oleksid aus ja vastutustundega inimene, sa läheksid Liidia juurde ja paluksid andestust! Aga sa hoidud nii ühest kui teisest. Kui sa oled liiga arg Kanossa-käiguks Polli haiglasse, siis karista end vähemalt oma jutluse kõrvetavate sõnadega...

Ma tõusin ja nõnda ruttu, kui lubasid maaniulatuva talaari hõlmad, tõttasin kirikusse. Orel mängis tasakesi ja kiriku kõrged kivised kaared kumisesid kaasa. See oli mahe, vaigistav, troostiv kumin ja ma rahunesin. Köster avas registri ja kirik täitus rõkkava üürgamisega. Langetasin pea, et palvetada, aga peas vasardas üksainus mõte, üksainus sõna:

«Ma pean, ma pean, ma pean...»

Ajasin end sirgu ja orelihääle müha taandus, kahanes ja vaibus. Lugesin uuest testamendist tähendamissõnu ja samal ajal lendasid mu pilgud üle pinkide. Klookusel oli õigus, kirik jääb tühjaks: esiridades hõredalt tuttavaid, igal pühapäeval nähtud kitsaste, valjude kokkusurutud huultega kortsulisi nägusid, taamal aga tühjus. Hilda istus otse mu vastas, samal kohal, kus igal pühapäeval, käed ristas, näol vaga ja alandlik ilme, nagu see sobib kirikuõpetaja naisele...

Alustasin pühakirja looga Suurest Kiusajast, kes viis Jeesuse Kristuse kõrgele mäele, näitas talle maailma kõigi ta rikkuste, naudingute ja maiste rõõmudega ja töötas: «Kõik see on sinu...»

Üles koorile ilmusid kaks noort nägu, poiss ja tüdruk, kes uudishimulikult alla vaatasid.

«On igavesed jumala käsud: sa ei pea tapma, sa ei pea varastama, sa ei pea abielu rikkuma,» tõstsin häält, nagu tahaksin noomida neid kahte ülal kooril. Nemad aga ilmselt ei kuulnud mind, neid huvitasid kiriku võlv ja kaared, lühtrid ja maalid, ja kuna nad varsti kõike olid näinud, sikutas tüdruk poissi varrukast ja nad kadusid, et laskuda alla. Jälgisin neid pilguga ja äkki haarasin kätega kantsliäärest ja sõnad komistasid üksteisele. Kes, kes seisab oreliäluses hämaruses vana puuposti kõrval? Süda hakkas vasardama ja kõrvus kohises, nagu oleks orel uuesti mängu alustanud, kuigi köster Klookus istus endiselt näoga minu poole, pikad käed

kõrgele tõstetud põlvede vahel. See on ju Liidia! Sulgesin hetkeks silmad, ja kui need uuesti avasin, oli oreli-alune ruum tühi. Vaatasin kiiresti ringi, aga tuttavat nägu polnud kusagil. Eksisin ma? Oli see viirastus, etteheide mulle?

Hilda pilk puuris käskivalt minusse; eidekesed peatusid oma väsimatus üles-alla õõtsumises ja kõster nihutas end pingikesel oreli poole — paus venis liiga pikale. Kogusin end ja jätkasin manitsusi, kuid tundsin ise, kui jõuetud, sagedasest tarvitamisest libedaks kulunud ja kahvatud olid mu sõnad. Ma ei ujutanud kunagi neid üle tule ja väävliga, ei paisutanud inimeste kujutlusvõimet igaveste põrgupiinadega — kõigis neis kunstides oli Klookus minust mitu korda osavam meister — kuid rohkem kui kord oli mind kiidetud elavate, piltlike ja loogiliste jutluste eest. Seda enam ängistas mind hall segapuder, mida praegu keetsin.

Aga see on ju lõppude lõpuks ükskõik! Kes käib minu manitsuste järgi? Mind pole ju mitte kellelegi tarvis! Ma olen tarbetu nagu vana tohlunud känd õunapuuaia, mis kunagi on sinna jäänud, millega on harjutud ja mis nõnda seal seisabki...

«Keegi ei tea, kauaks talle on antud eluiga,» kuulsin ennast rääkivat. «Inimese elu on üürike, surma vikat võib tabada teda iga silmapilk ja...»

Mustas rätis mutike, kes istus Hilda taga, hakkas edasi-tagasi õõtsuma ja hõõrus rätinurkadega silmi. Hilda jahe pilk peatus kusagil kiriku hämaras nurgas — tema tegeles jälle iseenda mõtetega. Tarbetu, tarbetu nagu vana känd... trummeldas mul peas. Aga ma ei taha olla tarbetu, ei taha!

«Kirjutatud on: surm on patu palk. Aga mina ütlen: tuleb mõelda mitte hauatagusele elule, vaid tänasele ja homsele päevale, võideldes kurjaga nii iseendas kui ka igal pool mujal, kus ta oma võrseid ajab. Ela nõnda, et oleks rõõm igast päevast, igast tunnist, igast minutist. Ei tärka rõõmu tühjast päevast, nagu ei sirgu orast seemendamata põllul. Ainult kasulik elu on ilus, on rikas elu...»

Klookus ei koogutanud enam, ta istus sirgelt, kitsas ja piklik pea üht kõrva pidi kantsli poole pööratud. Eidekene ei hõõrunud silmi, ta laskis käed rätiga rüppe

langeda ja ta üllatunud näost oli näha, et mu sõnad temalt nagu kiviseinalt tagasi pörkasid. Hilda ei uuri- nud kiriku hämarat nurka, ta oli imestanud ja kohkunud, nii et unustas oma õpetajaprouale sobiva auväärse kõrgi ja karmi ilme.

Aga mul tulvasid sõnad üksteisele nagu kevadine oja ülalt mägedest.

Kui ma jumalateenistuse lõpetasin ja käärkambrisse läksin, avas kõster kõik registrid, nagu manaks ja sajataks ta mind. Ma ei jõudnud veel vana vahtranigi, kui mu kõrvale kerkis Klookuse vimmas kogu ja minu poole vaatamata rääkis ta:

«Õpetaja pidas täna erakorralise jutluse. See oli, tahaks öelda, eluline jutlus...»

Klookus oli küll viimane, kellega mul oli praegu tuju vestlemiseks, ja ma möödusin vahtrast ja pingist, seistades alles maantee ääres, oodates, et kõster läheb edasi. Kuid ka Klookus peatus, ristatud sõrmed rinnal — küllap tal oli veel midagi südamel.

Auto sõitis mööda, salkkond noori mehi ja naisi seisis püsti tema veokastis, hoides üksteisest kinni. Pruunikas tööülikonnas paljapäine tüdruk viipas meile kutsuvalt.

«Kus on alles häbematu!» turtsatas Klookus. «Ja jumalakartmatu. Peaks nõudma, et pühapäeviti ei lubataks kiriku juures teostada müra tekitavaid töid.»

Vaatasin nõrka tolmuja üleskeerutavale autole järele ja küsisin endalegi ootamatult:

«Aga mis oleks, kui läheksime nendega?»

«See on... Ma ei mõista, kellega ja kuhu?»

«Nendega, kes autol mööda tuiskasid ja kutsuvalt viipasid. Meie teiega oleme ju küllalt hea tervise ja jõu juures.»

Klookuse nina tõmbus kipra ja ülemine huul kerkis niivõrd, et paistsid puseriti kasvanud hambad. — ta naeris.

«See on, tahaks öelda, alles nali. Õpetajahärra naljatab.»

«Jah, muidugi, ma ainult naljatasin,» vastasin, aga see kostis nagu sügav ohe. Noogutasin Klookusele jumalaga-jätku ja ruttasin majja. Saalist kostis naiste hääli, õige, seal kogunes ju täna Hilda kristlik käsitööring. Suur herilane sumises aknal, põntsutades vaba lennuteed

otsides peadpidi vastu klaasi. Nagu herilane... nagu herilane... ümisesin ja lükkasin akna lahti. Herilane sööstis kuuliä minema. Nagu herilane peadpidi vastu klaasi, mõtlesin talaari seljast võttes. Tahtsin olla üksinda ja ruttasin läbi köögi välja. Siinpool maja kasvab ainult üks rida põliseid puid ja seegi rida oli avrust ja ruumi otsiva Hilda tegutsemisiha tagajärjel hõrenenud ja kokku sulanud. Kohe puude taga olid meie köögiviljapeenrad ja minu istutatud õuna-, ploomi- ja kirsi- ja kirsipuud. Ühe noore puukese ümbert oli pael, millega ta oli kinnitatud tugipuu külge, lahti hargnenud ja alla vajunud. Kummardusin seda uuesti siduma. Ma ei lõpetanud veel, kui kiired sammud sundisid mind üles vaatama.

«Sa lähed oma veidruses juba liiale!» noomis Hilda mind, aga kaugemale ei jõudnud, sest aevastas teravalt ja valjusti. «Milline kole tõmbetuul siin on!» Ta aevastas teist korda, nii et silmad vett täis valgusid. «Tule kohe koju.»

«Kas mulle tuldi järele?»

«Meie ootame sind. Muidugi, sa jõudsid juba unustada, et täna on käsitööringi töötund. Kõik on koos ja ootavad, et õpetaja ütleks sissejuhatavad palvesõnad.»

Ma tõmbasin sõlme ettevaatlikult koomale.

«Eks sa loe ise midagi testamendist ette.»

«Küll sa oled mõistmatu! Need on koguduse mõjukamad ja auväärsemad liikmed. Peame nad koos hoidma.»

«Mulle näib, et sa oma käsitööringiga ei pea silmas ainult kristlikke eesmärke...»

«Mis siis, kui ka mitte?» sisistas ta, sest valjem hääle oleks võinud tänavale kosta. «Muidugi, igaüks juba minu käsitööringi ei pääse. Ja ma pole kelleltki, mitte kelleltki midagi küsinud. Kui inimesed ise heast südamest üht-teist kaasa toovad, kas tohiksin neid siis äraütlemisega ja tagasisaatmisega kurvastada? Sinu pärast võiksin muidugi kas või näljasurma surra, sind ei huvita...»

«Ei, ei huvita! Ja keelan sul minu ja... jumala nimel hangeldamisel!»

Hilda taganes kohkunult, sest nõnda teravat tooni polnud ta minult kuulnud. Ta ei osanud sellele teisiti

reageerida, kui surus rätiku silmadele ja kitsaste kividest vade õlgade tõmmeldes hingeldas:

«Nüüd pean kuulma veel... jämedusi pealekauba. Heast südamest... sinu ja kiriku kasudes näen vaeva, kannatan võõraid mutte ja nende rämpsude oma majas, ja seal on nüüd tänu!» Ta langetas käe ja ta silmad välkusid kurjalt. «Ma ei tulnud Killeverre selleks, et siin kopitada, virelda ja vett ning leiba süüa.»

«Meil pole millestki puudus...»

«Tänu minule. Sina ainult annaksid, pillaksid laiali. Sa oled pime, sa ei näe, kuidas elavad näiteks Püürlad Võhumäe koguduses. Ma tuln pealinnast Killevere urkasse, et siin õpetajaprouana elada, aga kui ma sind segan, siis võin siit iga tund jälle lahkuda.»

Maja lähedal aeglustas ta sammu ja vilksatas korra üle öla tagasigi vaadata, aga ma teesklesin, nagu ei märkaks seda, ja hakkasin mutimullahunnikuid kinni tallama. Kummaline, mind ei ärritanud täna Hilda teravad sõnad ja kuri toon, üsna varsti pöördusid mu mõtted tagasi tänasele jutlusele. Köster Klookus muidugi rahuldab oma täitmatut kaebamisiha kirja kirjutamisega kuhu vaja, et kui omavoliliselt õpetaja Hiimägi pühakirja tõlgendab. Kaevaku, mul pole põhjust häbeneda ja karta, ma ju uskusin iga sõna, mida täna rääkisin. Oleks ometi mind kuulnud üksainus arusaav heatahtlik inimene, kelle nõuannet võiks uskuda. Ehk varjas Liidia end jutluse lõpuni mõne posti taga? Kui ta üldse seal oligi... Ta ju varem ei käinud kirikus, kui mõnikord teda selle eest noomisin, naeris vastu: ma olen liiga patune teie pühakojas jaoks. Ei, pole võimalik, et eksisin. Aga kui ta oli jumalateenistusel, siis on ta ehk veel praegugi Killeveres, võib-olla käis apteegis...

Läksin peenarde vahet mööda otse tänavale, möödusin rahvamajast, kust kostis puhkpilliorkestri pasunate tuututamist ja trummi tumedat mütsumist, möödusin vaiksest, puude keskel nagu lõunauinakusse suigatanud koolimajast ja juba paistiski apteegihoonet läikiv plekkkatus. Vilipp seisis avatud ukse laia sildi all ja viipas mulle kaugelt:

«Tervist, õpetaja! Ärge minu uksest jälle mööda purjetage.»

Apteegiruum oli jahe ja hämar, siin lõi vastu rohu-lõhnade müriaad.

«Teie hoidute eemale, küllap ikka viimasel korral vihastasite minu peale,» pilutas Lõhmus kiiresti laugudega. «Kõik unustavad minu, keegi ei hooli üksikust õnnetust mehest.»

Üksik! Tähendab, Liidia pole mehe juurde tagasi pöördunud.

«Jah, elan nagu öökull ja majagi kõmiseb vastu nagu õones puutüvi,» rääkis Lõhmus tooli ühe seina äärest teise tõstes. «Tahtsin juba eelmisel korral teile sellest rääkida, aga jutt kaldus tont teab kuhu. Kavatsesin kurta, kui kurb ja õnnetu mu elu on. Teile kui kirikuõpetajale võin ju kõigest kõnelda. Oleksin valmis kõik unustama... Ma palusin Liidiat, heitsin ta ette põlvili, anusin, et ta pöörduks minu juurde tagasi, aga ta ei tule.»

«Teie käisite tema juures?»

«Käisin...»

«Ammu?»

«Nädalapäevad tagasi. Kõik asjata, ta on nagu jää. Kui nägin teid tulevat, ütlesin endale: see on jumala enda sõrm. Teie võite mind aidata. Ainult teie.»

«Ma ei mõista...»

Lõhmus kandis tooli endisele kohale tagasi ja kitlinööpi lahti ning kinni pusides jäi minu ette seisma.

«Rääkige teie temaga. Noomige. Koputage ta südame-tunnistusele. Manitsege. Kui see kõik ei aita, ähvardage ja kuulutage talle igavese karistuse põrgupiinu... Nah, teie ise teate paremini, kuidas eksinuid õigele teele juhatada...»

«Võib-olla on ta end vahepeal kellegagi sidunud?»

Lõhmus tõukas nii järsult tooli, et see küljeli kukkus.

«Tal on... laps. Kui seda esimest korda kuulsin, olin valmis teda omaenda kätega ära kagistama. Aga ma ei suuda teda unustada, ei suuda Liidiata elada... Ma tean, ta elab üksinda. Ma andestan talle... võtan ta koos lapsega... Näete, olen valmis igaks ohvriks, kui suur see ka oleks...»

Apteekri silmad niiskused, ta pööras mulle selja. Mul oli temast kahju, kuid milliseks vahemeheks kõlbasin mina, kes ma...

«Ta elab kaugel...» põiklesin.

Lõhmus pöördus ruttu ja haaras mu käe oma tukslevate pihkude vahele, nagu kartes, et põgenen.

«Ta on täna Killeveres. Tal on siin üksainus sugulane, meierei juhataja naine, teie tunnete neid. Võiksite Liidiat seal külastada. Kuidas oleksin teile tänulik, kui teeksite mulle selle heateo.»

Mu pilk oli langetatud Lõhmuse kinganinale, mis nagu takti lüües vastu põrandat kopsis.

«Kas olete kindel, et teie elu kujuneks õnnelikumaks, kui oli seni?»

Lõhmus ohkas sügavasti.

«Ma võitlen endaga. Ma surman endas rumala armukadeduse. See on kõik nõnda hirmus! Me mõlemad, Liidia ja mina, oleme teineteise vastu eksinud. Las tema kahetseb ja palub andestust, nagu teen seda mina, ja me alustame elu uuesti otsast peale... Teie rääkige temaga, vannutage teda kõige nimel, mis talle püha...»

Ma ei lubanud midagi, ütlesin ainult, et ma mõtlen selle üle. Olin veendunud, et apteeker ei teeskle, et ta tõepoolest raskesti kannatab, kuid liiga läbipaistev oli tema endapete: vaevalt on Lõhmusel jõudu surmata endas haiglast umbusaldust ja kahtlust, eriti veel nüüd, kus Liidial on võõras laps. Kuid minu kui õpetaja poole pöördus abipalvega, õigemini appikarjega koguduse liige ja mul pole õigust ära ütelda. Jah, aga mu enda osa... Oo, Issand, millega ma küll olen ära teeninud sellise karistuse!

Ma tegin peaaegu täisringi ümber Killevere, enne kui koputasin meierei juhataja korteri uksele. Oma imestust varjamata jutustas meieri noor naine, et Liidia oli küll Killeveres, kuid juba paari tunni eest sõitis koju tagasi.

Nii ei näinudki ma Liidiat, ei saanud täita proviisor Lõhmuse palvet. Aga mu mõtted olid lükatud liikuma ühes suunas, nad tugevnesid, koondusid, kuni nädala sees ühel öhtupoolikul istusin bussi ja sõitsin Polli.

Kärmik oli oma toas, ta vaevalt paistis välja lauale kuhjatud raamaturiida tagant.

«Milline ootamatu külaline!» tõusis ta. «Ma pole kuulnud, et surmaingel jälle meie haigla kohal tiibu lehvitaks.»

Lasksin Kustavi pilke kõrvust mööda libiseda ja pärisin, kus elab Liidia Lõhmus.

«Tulen teie mehe saadikuna,» lisasin.

Kärmik lõi raamatu, mida oli lugenud, laksatades kinni.

«Kas see sapipundar ei mõtlegi teda rahule jätta?»

«Vilipp Lõhmus on Liida Lõhmuse seaduslik mees.»

Kustav muigas irooniliselt:

«Miks sa ei lisa: ja kes selle jumala seaduse vastu eksib, see... Kena seadus, mis annab ühele inimesele õiguse närida teise inimese hinge, närida pidevalt ja järjekindlalt nagu koer konti. Kui ta oleks ise tulnud, ma oleksin ta omaenda kätega nagu vana õlekoo läbi tuuseldanud ja ukse taha visanud.»

«Lõhmus kannatab sügavalt ja tõsiselt.»

«Ei vaidle vastu. Lõhmus on haige inimene, ta vajab pikka närviravi. Võib-olla ta tõepoolest igatseb Liidia järele, võib-olla ta armastabki teda, kuid seda rohkem on tal põhjust naisest lõplikult lahti ütelda. Õige armastus ei ahmi kõike endale, ei, õige armastus oskab ka loobuda.»

Kärmik seadis vaikides raamatuid lauanurgal korrapärasesse riita, aga mina ei teadnud, mida ütelda. Enne kui end koguda suutsin, lisas Kärmik nagu väsinult:

«Hea küll, päästeingel, lähme, näitan sulle teed. Ta elab lähedal.»

Maja, milles elas Liidia Lõhmus, paistis haigla trepile. Kärmik ei tulnud kaasa, ta «polevat päästearmee liige».

Ma teadsin, et Vilipp Lõhmuse palve oli mulle ainult ettekäändeks, et tõeliselt igatsesin näha Liidiat, näha teda jälle rõõmsana ja naervana, sest mind rõhus vaevaldus ja kurnatud Liidia, nagu ma teda viimati haigevoodis nägin. Ja tuleb ju ükskord kõnelda, tuleb lahti harutada meie elu umbsõlmed, kuigi ma ei teadnud, kuidas seda teha.

Ukse avas Liidia ise. Ta silmad avardusid, hetkeks surus ta sõrmeotsad suule, siis ütles tasa:

«Astu edasi, palun!»

Valge, ümmarguste pulkadega voodi tõmbas mu pilgu endale, justkui väikeses toakeses muud polekski. Laps magas selili, ta oli heitnud rusikasse tõmmatud käekesed üle pea, väike nagu õhetas, pealael olid hõre-

dad helevalged juuksed koondunud püstiseisvaks tutikeks. Väikemees matsutas tasakesi huuli, kusjuures liikus ka ninanöps, nagu püüaks ta ninakest kirtsutada.

«See on minu poeg,» välgatas minus mõte.

Liidia riputas valge linakese voodi äärel.

«Valgus paistab talle näkku, ei lase magada,» kumardus ta lapse kohale, riivates huultega õrnalt ta kumerat otsaesist. Liidia oli kosunud, kuigi tal polnud veel täiesti endist ümarust. Kui ta voodikese kohalt end sirgu ajas, naeratas ta ja selles naeratuses oli ärevust ja rahutust. Või näis see mulle ainult nõnda? Ma polnud kindel, ma kahtlesin, nagu kogu mu olemus sel ajal oli kärjstatud ja kahevahel. Tundsin kiusatust tormata tema juurde, haarata ja suruda ta enda vastu, igatsesin rääkida lapsest, Liidiast, iseendast, janunesin hellade, inimlike sõnade järele, kuid kõigeks selleks polnud mul julgust. Vaikus aga venis ja venis, ning et aega võita, ütlesin kogelemisi:

«Vilipp palus mind...»

Liidia käsi langes voodiservalt ja jäi lõdvalt piki külge alla rippuma.

«Ta kahetseb... ta ootab sind.»

Liidia silmad avardusid, nende värvus muutus tumedamaks, sügavamaks. Kuid mitte kauaks, siis pahvatas ta naerma:

«Vilipp Lõhmusel on igav ja ta palus koguduse hingekarjast, et see kadunud ja eksiteele sattunud utekese õigele teele juhiks!»

Liidia peatus, aga kui tahtsin midagi küsida, tõstis ta mind peatades käe:

«Ma ei salga, et süüdi olen mina. Nõnda ütle ka Vilipile, et ta asjatult oma und ei rikuks. Kuid ärge oodaku, sest ma ei lähe tema juurde tagasi, mitte iialgi! Ma olen ju paha naine, olen süüdi inimeste ja jumala ees.»

Muidugi — Liidia pilkab! Kuhu on jäänud tema endine muretu, lõbus naer, lohukesed põskedes?

«Meie pole kohtumõistjad...»

«Ei ole kohtumõistjad, eks ole?» haaras Liidia mind sõnast. «Inimene on ju nõrk ja väeti kiusatuste vastu.»

Mul oli heameel, et väikemees mulle appi tuli: kõnekõmin nähtavasti segas ta und, ta hakkas oma väikeste rusikatega silmi hõõruma, nagu tõmbus krimpsu ja ta

häälitset pahaselt. Liidia kummardus voodi kohale, kohendas üles teki, mille laps oli jalgadega jalutsisse vänderdanud, ja poollauldes rahustas teda:

«Mardike-kullake, ajasid sul Une-Mati silmist ära. Tudi, tudi veel...»

Juuksesalk langes Liidia meelekohale, ainult üks kord varem olin näinud Liidial nõnda sooja ja hella nägu...

Mart ei rahunenud ja Liidia tõstis ta süle. Laps tundis ema sooja lähedust, unustas tusa, hakkas püüdma põske kõditavat juuksesalku ja varsti rōkkas tuba ta kilkeist.

«Liidia,» alustasin tuhmil häälel ja ei teadnud, mida veel öelda.

Liidia püüdis Mardi käekesed oma pihku ja surus neid kordamisi huulte vastu.

«Liidia,» kordasin. «Ma olen suur süüdlane... Aga sa ei tulnud tagasi Killeverre, ma ei teadnud, kuhu sa kadusid...»

«Otsisid sa?» vaatas Liidia üle Mardi rusikakeste mulle.

«Otsisin... ja ei otsinud ka. Jumal üksi teab, kui raske mul oli...»

«Ainult sul?» libistas Liidia Mardi käekestega üle oma huulte.

«Mõistad sa, millises olukorras ma olin: mulle on usaldatud hoolitsemine tuhandete inimeste eest, minule vaadatakse kui eeskujule...»

«Jah, ma mõistan oma süü suurust...» katkestas Liidia mind järsult.

«Sina?»

«Aga kes siis? Kõiges olen ju süüdi mina, ainuüksi mina. Oli ju parem, et sa ei näinud mind rohkem, eks ole? Ühekordset kiusaja võrku langemist ei kirjutata ehk kõigevägevamagi poolt surmapattude hulka.»

«Praegu pole sünnis aeg pilkamiseks...»

«Aga nutta ma ei oska. On ju nõnda, Mardike, meie ei oska nutta?» ta surus näo vastu lapse rinda ja puuris oma nina poisi riietesse, nii et see laginal naerma pahas ja kätega rõõmsalt ema juustesse patsutas.

«Sa, Liidia, oled alati mulle mõistatuseks olnud. Võib-olla oleks saanud kõike... unustada, võib-olla... aga nüüd on ju see võimatu!»

«Mis on siis äkki juhtunud?» vabanes Liidia uudishimulik silm Mardi jakikesest.

«Nagu sa ise ei mõistaks... Kui kõikused elu ja surma vahel ja ma kuulsin Kärmikult, mis oli sinu haiguse põhjuseks... ah, need olid kohutavad tunnid...»

Liidia surus lapse tugevamini enda vastu, nagu kardaks ta, et keegi võiks neid lahutada.

«Olen kaua kõhelnud, mul polnud julgust minna vastu tuult ja tormi, ma ei jaksanud puruks rebida minu ümber keerdunud võrku. Ma olen jõudnud otsusele... ma ei hoidu vastutusest...»

Needsin ennast: teisi oskan manitseda, lohutada ja lepitada, aga iseenda jaoks ei leia õigeid sõnu. Mitte nõnda ei tahtnud ma rääkida! Aga mu keel oli alati nagu kammitas, kui oli tarvis avaldada ja paljastada enda hinge.

Ja Liidia ei mõistnud mind...

«Millisest vastutusest?» imestas ta.

«Milleks sa... Laps ei luba lahenduse edasilükkamist.»

«Laps! Väike Mart?» Äkki pahvatas Liidia naerma. «Ha-ha-haa, nüüd ma mõistan!» See oli tuhm, raske naer. «Kuuled sa, Mardike, see hea onu seal arvab, et... Ei-ei, ma lihtsalt nörken naerust...»

«Miks sa nõnda naerad, Liidia?»

«Miks ei peaks ma naerma? Miks sa arvad, et just sina oled isa?»

«Liidia!»

«Ja-ah?» venitas Liidia küsivalt ja vaatas mulle süütult otsa ja ta silmis särasid sinna suurest naerust valgunud pisarad. «Kas sa siis vähe oled kuulnud Lõhmuse Liidia kergemeelsusest? Miks sa siis arvad, et ainult sina... Ha-ha-haa!»

«Liidia, see ei ole õige!»

«Mine, mine jumala rahu. Täida oma kohust ja ära vaeva rohkem oma südant ja pead. Killevere lambad ei pea ühe kergemeelse naise pärast jääma ilma oma karjast.»

Naer paisutas ja paisutas pisaraid Liidia silmis, kuni nad suurtena üle ta põskede veeresid. Mart sirutas käekesed, et neid püüda.

«Liidia,» alustasin, aga ta katkestas mind järsult:

«Kõik peaks olema selge? Sa oled oma missiooni täitnud ja võid rahulikult puhata. Eks ole, Mardike, väikemees tahab süüa ja palub onu, et see jätaks teda emaga kahekesi.»

Masinlikult võtsin kaabu. Tahtsin veel kord vastu vaielda, aga pöördusin siis ja põgenesin.

8.

Jah, ma põgenesin.

Aga ma viisin endaga kaasa Liidia ja rõõmsalt rõkava ning ema põskedelt pisaraid püüdva Mardikese tema süles.

Olid need pisarad ainult naerust?

Ma ei uskunud seda.

Kuid üsna varsti pärast Polli-sõitu oli üks mulle selge: ma ei suuda endast rebida, ei suuda unustada Liidiat.

Killeveres meenutas mulle teda peaaegu iga tänava-nurk, apteekri maja, vana tahutud puupost kiriku koorialuses hämaruses, ja see meenutus oli kibe ja valus. Kord pahvatasin Hildale:

«Sõidame Killeverest ära!»

«Kuhu? Käs sulle pakutakse mõnd suuremat kogudust?» elustus naine.

«Ei. Ma ütlen üldse kirikuõpetaja ametist lahti. Küll leian mõne teise töö, kas või aednikuna.»

«Sa oled põrunud!» sähvas Hilda.

«Elaksime vaikselt ja rahulikult...»

«Võid sõita, kui tahad, mina sinuga ei tule. Lähen tagasi ema juurde. Küll aga mõtles välja! Mis sul Killeveres viga?»

«Sa ise kurdad alati, et kogudus väike, rahvas kehv.»

«Kui sul oleks rohkem taipu, võiks siingi hästi elada.»

«Seda taipu mul pole ja ei tulegi,» ohkasin.

«Siis ära sega vähemalt mind korraldamast.» Teadsin, mida Hilda sellega mõtles, kuid ma olin liialt väsinud, et vastu vaielda...

Ainuke koht, kus ma rahu ja lohutust leidsin, oli sovhoosi aed. Kui ma ühel pealelõunal jälle sinna

jõudsin, juhatasid töölised mu noorde viljapuuaeda, kuhu Taavet oli läinud lõunapuhkust pidama. Suundusin otseteed aia tagumisse soppi, kus laiavõralise pirnipuu all oli Taaveti armsamaid puhkepaiku. Pink oli tühi ja pidin juba nõutult tagasi pöörduma, kui nägin aednikku puu all lamamas. Taavet oli pannud pea kokkukeeratud töökitlile ja puhkas rahulikult, ta justkui naeratas mulle vastu ja mul oli kahju teda äratada. Tasahilju laskusin ta kõrvale. Laiade mustatäpiliste tiibadega liblikas istus aedniku soonelisele käele, ja et segajat eemale peletada, viipas tema poole, kusjuures riivasin Taaveti kätt, mis jõuetult alla langes. Puudutus oli jahe, käsi jäi lebama abitult ja ma tõusin kohkunult põlvili, kummardudes oma vana sõbra kohale...

Taavet ei eksinud, kui ta kevadel ütles, et tänavused õied on viimased, mida tema silmad näevad.

Kõigi üllatus oli suur — just täna oli Taavet olnud reibas ja ettevõtlik, oli juhatanud, mida teha, ja ka ise kogu aeg töötanud. Aga ilm oli kuum, päike kõrvetas vahetpidamata, küllap Taavet pingutas rohkem, kui ta kulunud süda kannatas.

«Ilus surm,» poetas keegi.

«Jah, otse oma töö juures, ei vaevlemist ega valu...»

Toodi raam ja aednik kanti majja.

Just nõnda, vaikselt ja kärata, ta tahtiski lahkuda, mõtlesin. Kõik langetavad lugupidamises ja leinas pead tema põrmu ees ja mida rohkemat võib keegi oma elu lõpul tahta?

Kikivarvul, mütsi käes hoides eemaldusin aedniku majakesest ja läbisin suure aia; roheliste õunamügerikega ülekülvatud noortel õunapuudel ei liikunud ainuski leht, nagu leinaksid nemadki...

Taavet maeti muidugi ilmalikult. Ta oli minu kõige lähedasem inimene ja ometi ei saanud ma teda viimasele teekonnale saatma minna. Omapead oleksin läinud leinarongi, oleksin sammunud koos teiste saatjatega, aga kui sellest Hildale kõnelesin, oleks naine peaaegu närvišoki saanud. Klookus kohkus sellest kuuldusest nõnda, et ta väike, pikliku koljuga pea võbisema hakkas.

«Skandaal, see oleks skandaal!» kordas ta.

Ma ei läinud. Nõnda juhtuski, et kui maeti Taavet Tiivast, kui järelehüüdeis meenutati teda kui head, ustavat inimest ja seati kui väsimatut töömeest kõigile eeskujuks, istusin mina mõne põõsastesse uppunud hauakünka võrra kaugemal pingil... Kuulsin, kuidas kirst hauda lasti, kuidas esimesed peotäied mulda alla heideti... Ja siis äkki tõusin ja ruttasin lähemale, tegin endale läbi inimestesõõri teed ja viskasin kolm peotäit mulda kirstukaanele, mis tumedalt vastu kõmas. Langetatud päi lugesin palve ja taganesin jälle eemale.

Hetkeks kohtasin Ülo Talviku uudishimulikke silmi. Inimesed andsid mulle vaikides teed...

Nõnda saatsin oma vana sõbra viimsele puhkusele. Aga koguduses tõusis sellest kära, keerutati üsna palju tolmu üles. Ma jäin veelgi rohkem üksi, mul polnud kedagi, kellega oleksin võinud arutada, kellega koos otsida vastust kõhklustele, mis mind närisid. Plaanitsin sõita Pühavere koguduse õpetaja Albert Prümmeli juurde, kes kõige vanemana täitis praosti ülesandeid, aga veeretasin sedagi käiku päevast päeva edasi. Prümmel oli seesama, keda Kustav pilkamisi Albert Esimeseks nimetas, ja ma kartsin, et me teineteist vaevalt mõistaksime. Hildat ei huvitanud probleemid, millel polnud maist kaalu ja kombatavust. Hoolimata maa kaugusest, vaatamata tema sapisele künismile oleksin läinud Kustavi juurde, aga seal oli Liidia...

Hilda hoiatas mind, et koguduses kostvat nurinat minu jutluste kohta, nad olevat liiga julged ja ilmalikud.

«Võta eeskuju Klookusest,» õpetas ta. «Tule ükskord ja kuula, kuidas köstripühal eided nuuksuvad ja ohivad.»

Ta kartis minu positsiooni pärast, teda ei huvitanud, mis minus toimus. Kokkupõrge tuli meil hoopis teisel pinnal ja viis kiiresti järsule lahehdusele, mis jahmatas ja lõi kihama terve koguduse, kutsudes esile nii itsitavat parastamist kui kaasatundvat peavangutamist: Hilda Hiimägi pakkis äkki kohvrid ja sõitis pealinna, oma ema juurde. Ta ähvardas, et ei pöördu enam kunagi tagasi, sest mul olevat hullumeelse geniaalsus kõik, mida tema üles ehitab, ära lõhkuda. Aga tema,

pealinnas hästi tuntud Emilie Vampuse tütar, ei kavatsevat vanas eas kerjakotti kandma hakata.

Ma ei hoidnud Hildat tagasi, ei palunud ega anunud, mida naine nähtavasti ootas. Miks õpetaja naine ära sõitis, selle kohta puhkes kõige mitmesugusemaid ja kõige vastuoksuslikumaid kuuldusi. Sagedasti pöörduti köster Klookuse poole, kellest arvati, et ta kui kirikule lähedane inimene teab kõige paremini, kuidas see juhtus. Klookus ristis käed ja noogutas pead:

«Ütlesin juba ammu, et see hästi ei lõpe. Ja kui veel vaher pooleks raksatas, siis teadsin kohe, et see on jumala hoiatav näpunäide.»

Sellest prohvetlikust tarkusest tõusid uued tõlgendused ja selgitused nagu seenekesed pärast sooja sügisvihma, kuigi lugu vahtraga oli ainult üks ettevalmistav lüli, mitte aga pärispõhjus. Jutt oli sellest samast vahtrast, mille all istuda armastasin ja milles tänavu elas mesilaspere, kellest suvi läbi puu helises ja laulis, nagu voolaks tema vanus soonis noor, värske veri. Sageli istusin vahtra all ja jälgisin virkade töötajate askeldusi oma kodu ümber.

Ühel tuulisel ja sajusel päeval saabusin koju õhtu eel. Möödudes vahtrast, astusin värsketele valgetele laastudele ja peatusin imestunult. Samas kuulsin tuulehoogude vahele nukrat pirinat, ja kui üles vaatasin, lõi minusse valuhoo, nagu oleks haav raiutud minusse endasse: vahtras, veidi allpool hargnemise kohta, valendas pikk ja sügav õõs, mille äärtel ja mille ümber lendlesid vihmast ja rüüstamisest uimased mesilased.

Märjana ja tilkuvana, nagu ma olin, tormasin kööki, kus Hilda, põll ees, askeldas laua juures, millel olid kausid ja taldrikud meekärgedega, mõnel veel kinnikleepunud mesilindude laibad.

«Kuidas sa julgesid!» hingeldasin. «Kuidas sa tohtisid tappa mu mesilasi.»

Hilda ulatas mu poole portselanist kausikese väljanõristatud läbipaistva meega.

«Vaata, milline suurepärane mesi.» Ta kahvatud õhukesed huuled naeratasid. «Milline sõgedus oleks olnud jätta selline rüppelennanud looduseand üles noppi-mata. Võta, maitse ainult...»

Ma lõin käega alt vastu kausikest, nii et see pool-

kaares nurka lendas ja kildudeks purunes. Pöördusin kannal ja tutasin oma tuppa, Hilda hüsteeriline kisa mu kannul.

Pool tundi hiljem kostis majja vali ragin. Jooksin trepile ja langetasin vaikselt pea: maruiil oli käristanud pooleks mu sõbra, üks haru lamas teerajal ja valge hambuline tüugas tõusis üksikuna ja kurvana taeva poole.

Pärast seda käisime Hildaga teineteisest vaikides mööda, kuni ühe lapse ristimata jätmise tõi kaasa lõpliku krahhi — Hilda lahkumise. Olin endamisi kindel, et naise ärasõit oli põhjuseks, miks Albert Prümmel äkki mu enda juurde kutsus. Pigem rõõmustasin kui kohkusin kutsest, ma olin valmis avameelseks ja põhjalikuks seletuseks, ma ei mõtelnudki piirduda perekonna lagunemise looga, ma ei kartnud, hoopis vastupidi, ma ise kavatsesin esile kutsuda laiema, põhimõttelisema arutelu. Teadsin, et see ei too mulle head, et pärast kõnelust kihutatakse mind tõenäoliselt kirikust kui kärnane lammas minema, aga midagi, mitte miski ei kohutanud praegu mind, sest igatsesin ainult üht: selgust ja rahu, et kergeeneks koorem, mis oli paisunud ühe inimese jaoks liiga raskeks. Jutluse ajal mu silme ette kerkinud pilt vanast õunapuukännust jälgis mind visalt ja kasvas nõnda elavaks, et ükskord tabasin oma käe joonistamas seda kändu koos pehkinud koore ja kõdunevate oksatüügastega.

Albert Prümmel võttis mu vastu lahkesti, kuigi veidi ametlikult. Päris, kuidas möödus sõit, ja tahtis minna perenaise poolele, et vaadata, kas ei saa midagi hamba alla, kuid ma tõrjusin ta lahkuse tagasi.

Prümmel oli kõhn väheldane mees, kelle hõredad tuhkhallid juuksed ei suutnud enam varjata paljaspäisust. Ta vanuse kohta oli näonahk ootamatult sile ja roosakas, mis koos teraselt vilkuvate silmadega andis talle noorusliku välimuse. Ta häälendas iga sõna selgesti ja täpselt, tugevdades sõna algul t-d h-ga ja venitades harjumuspäraselt viimaseid silpe, mis andis ta kõnele laulva venivuse. Ta oli kuulus oma vägevate jutlustega, mis olid «võimelised purustama konte ja tampima kotlette», nagu kord ütles Kärmik.

Kui ma vihjasin soovile kuulda väljakutse põhjust.

vajutas Prümmel näpitsprillid ninale ja soris tamme-puust laua sahtlis, kuni õngitses sealt hõbedaste monogrammidega kaunistatud nahkse mapi.

«Tjaa, kallis sõber,» venitas ta, «viimasel ajal on siia kogunenud mõnedki paberid, mis avaldavad rahulolematust sinu kui kristliku koguduse õpetaja vastu. Ma ei ole väiklane, ma tean, et kirjaoskus on rahva hulgas laialt levinud ja kaebekirjade meisterdamine moes, aga pärast viimast teadet ei saanud ma enam kõrvaltvaatajaks jääda. Võib-olla sa aimed kirja sisu?»

«Arvan, et jah.»

«Nii-i. Ja see oleks?»

«Et naine minu juurest ära sõitis.»

«Täpselt õige. Ma loodan, et oled minuga nõus, kui leian, et see on jumalasõna kuulutaja kohta väga ebasünnis, tahaksin öelda rohkemgi: täiesti lubamatu lugu. Eriti teeb mu meele kurvaks... selle kahetsusväärse sündmuse põhjus.»

Prümmel lappas lehti ja üht poognat poolviltu enda ees hoides hakkas lugema, kusjuures ta niisked huuled tasakesi kaasa liikusid.

«Kas ma ei tohiks kuulda, mida kirja kirjutaja selleks peab?»

«Khm... Mis siis ikka, eks kuula. «Mul,» nõnda kirjutatakse siin, «on kõige otsemast allikast teada, et Hilda Hiimägi lahkus oma mehe juurest sellepärast, et Eduard Hiimägi taganes korduvalt enda kui jumala asemiku kohustuste täitmisest. Kui Eduard Hiimägi keeldus ristimast süütut lapsukest, ei suutnud jumalakartlik naine enam jääda majja, mis peaks nagu tule-torn heitma jumala armu valgust üle koguduse, kuid kus see tuluke kustunud on...»

Prümmel võttis prillid ninalt ja oma peenikese sõrme pika kumera küünega paberil järke kinni hoides küsis:

«Kas on see nõnda, mu poeg?»

«On õige, et ma keeldusin ristimast.»

«See on ränk eksimus...»

«Silmapilk,» tõstsin käe. «Palun kuulake ka mind. Juhtus see kõik nõnda. Ühel päeval, kui tulin ametitalituselt koju, teatas naine mulle kuivalt ja lühidalt — nädal enne seda oli meil ühe vana puu pärast väike

kokkupõrge —, et mind käidi ristsele kutsumas ja et selle eest on juba ette tasutud. Üksikasjade suhtes lubatud veel kord rääkimä tulla. Hilisõhtul lipsaski meile rajooni ühe juhtiva töötaja naine. Tal oli kaheaastane tütar kiriklikult ristimata. Talituse ajaks oli määratud kell üks öösel. Miks nõnda hilja? Naine selatas: ta mees on parteilane ja sellepärast peab kõik toimuma salaja, nõnda et rahvas teada ei saaks. Aga mees? pärisin. Sõidab komanderingusse, tema ei saa ometi olla kirikliku talituse juures. Küsisin naiselt: millal käisite viimati armulaua? Ta ei mäletanud, nii ammu oli see. Milleks teile siis veel kristlikud ristsed? Jah, nagu imelik ikkagi, et laps ristimata ja üleüldse, mine tea... Siis ma ütlesingi, et ma ei või, et minu südametunnistus ei luba jumalasõna tarvitada seoses salatsemise, pettuse ja valéga, et jumala arm ei saa langeda inimesele, kes maailma ja inimeste ees kardab jumala nime suhu võtta. Naine ärritus, valas mõned pisarad, rohkem aga püüdis mind ähvardustega hirmutada. Lõpuks pahvatas: «Kui rahast, mida teie abikaasa sisse kasseeris, teile vähe on, siis ma võin juurde anda.» Ning hakkas ridikülist rahapabereid lauale pilduma. Maksin talle tagasi, mida mu naine oli temalt vastu võtnud. Külaline lahkus sajatades, päris äike puhkes aga valla, kui ma sellest kõigest oma naisele jutustasin. Ma ei jaksanud end hoida ja ägestusin nagu temagi...»

Praosti sõrm ei kopsutanud juba ammu enam vastu lauda. Pärast lühikest pausi kordas ta:

«Ja siis sa ägestusid nagu temagi...»

«Loo lõpp on teile teada... Minu abikaasa pidas vajalikuks lahkuda. Ma ei kavatse teda tagasi paluda, sest meie elu ei saa enam kokku lappida. Ma olen veendunud, et talitasin õieti.»

Prümmel lõi laksatades mõlema peopesaga vastu lauda:

«Ei, sa talitasid kui kõige viimane sõge!» Ta hüppas püsti ja tippis lühikeste kürete sammudega minu juurde. Ka mina tõusin. «Sa tead ju küll, millisel ajal me elame!» hüüdis Prümmel. «Palju, väga palju on neid, kes on ükskõiksed ja külmad kristliku armuõpetuse vastu, ja peab tunnistama — oleme ju siin kahekesi täiesti omavahel —, et uskmatute hulk kiiresti kasvab

ja et suureneb ka nende leer, kes avalikult kiriku ja usuõpetuse tõdede vastu välja astuvad. Meie, kes me oleme seatud jumala asemikeks maa peal, peame olema kannatlikud, vastupidavad ja osavad, et juhtida kiriku laev läbi kaljude ja karide. Sa tõukasid tagasi ühe inimese, kes tahtis end kirikuga siduda. Oo kallis vend, kui lühinägelikult ja pimedalt sa talitasid! Just sellepärast, et ta oli parteilase naine, oleksid pidanud kas või roomama nende majja, et püha ristimistalitust teostada, sest meie ei tohi jätta kasutamata ühtki juhust, mis kinnitab ristiusu õpetuse elujõudu ja püsivust. Kas saab jumal meile parimat näidet saata? Oli tarvis ju hiljem parajal momendil ja parajas kohas poetada sõnake või teine ja selline uudis tuiskab hullemini kui kulutuli üle koguduse laiali.»

«See oleks olnud naisele antud vaikimistöotuse mürdmine.»

«Kallis poeg, sa ei näi endale aru andvat, millises olukorras me töötame. Meie vastu keeb võitlus, võitlus elule ja surmale. Võitlusel on oma reeglid, heitluses on lubatud — kõik! Jumal andestab ja kiidab heaks nende teod, kes tegutsevad tema nimel ja tema õpetuse kasuks.»

Praosti põsed lõkendasid, ta silmad sätendasid teravalt ja kurjalt, aga see ei kohutanud mind ja ma raputasin tõrjuvalt pead:

«Ei, ma ei teinud ega tee seda. Ma ei taha kuulutada, mida ise ei usu, ammugi ei jaksa ma tegutseda valega kahasse. Olen alati mõelnud — vaidlesin selle üle juba ülikoolis professoritega —, et pühakirjas on palju vana-
nenut, iganenut, vastuoksuslikku...»

«Sa eksid! Jumala käsud on igavesed, kirjasõna püha ja puutumatu. Mis sa praegu kõnelesid, ongi see, milles sind veel süüdistatakse — ketserlus. Sa unustad, kui tähtsal ja vastutusrikkal postil sa seisad. Kui sul ka peaks tekkima kahtlusi, jutlusest ikka ja alati nõnda, et rahvas ei aimaks sinu nõrkuse silmapilke, et rahvas usuks ja kardaks.»

«Ei!» hüüdsin, et katkestada praosti jutlusehoogu. «Ei! Ma uskusin õpetuse moraalset tuuma, olin veendunud, et kirik on võimas rahva kõlbluse kasvataja, aga nüüd ma kahtlen ka selles, sest mulle näib, et kirik

oma tardumuses ja silmakirjalikkuses on kammitsaks elava, edasiruttava elu jalus.»

Albert Prümmel vaatas mulle pilukil silmil ja küsis vaikselt mahedal häälel:

«Ma ei mäleta enam täpselt, millal sa ülikooli lõpetasid?»

«Mu õpingud katkesid nõukogude esimesel aastal...»

«Ah jaa, nüüd tuleb meelde. On kahju, et just katkesid, muidu oleks ehk kahtlus sinust aegsasti välja aetud... Nii-nii, sa sattusid otsekohe mitmesuguste tõmbetuulte mõjutustesse. Algul olid pikemat aega õpetaja kohustetäitjaks...?»

«Jah, sest Killevere kogudusel polnud õpetajat, kuna vana Aasa kuulutas end riigisakslaseks ja sõitis ära Saksamaale.»

«Mäletan, mäletan. Sa jäid varakult omapead, üksi ja omapead. See seletab paljugi ja, teatud määral, vabandab sind. Sa, ma tahaksin loota, oled vähemalt kulutanud oma aega lugemisele, õppimisele, uurimisele?»

«Olen.»

«Nii-nii... Mida sa oled ka lugenud? Augustinust, püha Franciscust Assisist?»

«Ka Augustinust ja Franciscust. Küllap olen lugenud kõike, mis on väljapaistvat teoloogilises kirjanduses, olgu see siis Talmud või Koraan, Thomas Aquinos või Loyola, pühaisa Hyatsinth või karm Calvin.»

«Hm, või kõiki, mida on silmapaistvat teoloogias. Võib-olla rohkemgi? Ehk võtsid kätte Straussigi?»

«Lugesin läbi ka Straussi «Jeesuse elu.»

«Võib-olla piilusid Feuerbachigi kaane alla?»

«Ka Feuerbachi olen lugenud.»

Prümmel suunas äkki parema käe pika sõrme otse mulle rindu ja hüüdis:

«Ja sa veel ahastad, et kõhkluse vaim on sind haaranud! Raamatuist tuleb kõik kurjus, raamatuist! Tee nagu mina, ära võta ühtki raamatut peale piibli kätte. Ma ei loe isegi Martin Lutherit, et ketserluse kiusatus mind oma kütkeisse ei haaraks. Ja kui tunnen, et mu vaim pole küllalt tugev, siis hoidun ka piiblist eemale. Usk on vaimse elu kõrgeim avaldus, ulatub sinna, kuhu

teadusele on väravad suletud. Usu jõud ja võimsus selles seisavadki, et temas on palju arusaamatut, üleloomulikku. Kus algab juurdlemine, seal lõpeb usk, pea seda ikka ja alati meeles!»

Praost ei andnud mulle võimalust vasturääkimiseks. Ta hää valjenes, kõmises ja hoovas ja ma mõistsin, et oli alanud üks neid Albert Esimese kuulsaid läbiprõmmimisi, pihilevõtmisi, mida nooremate kolleegide hulgas nõnda kardeti. Pikkamisi praost väsis, mitmel korral kuivatas suure ruudulise rätiga otsmikult peeni higi piisku ja lõpuks torises heatahtlikult nagu kaugenev kõu:

«Ma mõistan sind, noor sõber. — kellel meist ei oleks kõhkluse ja kõikumise, kindlusetuse ja selgusetuse silmapilke. Talita neil nõrkuse momentidel minu eeskuju järgi: sulgu päevaks üksikusse ruumi, lasku põlvili ja palveta ning usu mind, jumala vaim laskub sinu peale ja kinnitab sind.»

Praost laskus tagasi oma tugitooli, lõi mapi laksatades kinni ja pistis tagasi sahtlisse.

«Aitab sellest! Ainult ma pean oma kohuseks hoia-tada, et veel kord selliseid signaale ja...»

Ärevus ja rahutus, millega praosti juurde sõitsin, kadusid ja kustusid sedavõrd, kuidas paisus Albert Esimese hää. Ja kui ta sahtli nagu loole punkti panemiseks kinni lükkas, ütlesin vaikselt:

«Teil ei tarvitse neid signaale ootama jääda, ma tean, et ma ei kõlba õpetajaks!»

Küllap mu nagu väljendas nõnda kindlat otsustavust ja samal ajal ka valu, et Prümmel kohkunult silmad pärani kangutas:

«Mis sa's kohe nõnda. Minu kohus on olla karm, ja kui ma oma sõnadega sulle mõnes punktis liiga tegin, siis mõista ka mind ja saa aru ajast, milles elame. Meie ring on kokku kuivanud, vabade kohtade täitmine sobivate isikutega on hirmus raske. Nii et unustame, mis oli ja mis öeldud.»

«On veel midagi, mis usinal kaebekirjade meisterdajal mitte teada polnud. Ma olen eksinud... kuuenda käsu vastu.»

Prümmeli silmad kähvasid pilukile ja ta käsi hakkas uuesti trummeldama vastu lauda.

«Nii et kogu pikk ja põhimõtteline lugu ristimisest oli ainult suutsukate ja sinu naise lahkumise tegelik põhjus oli hoopis igapäevasemat laadi?»

«Ei, kõik oli nõnda, nagu rääkisin. Minu... sellest ei tea keegi peale minu ja tema...»

«Nii...?» Trummeldamine vaikus ja praosti suunurgis tuksatas: «Mitte keegi?»

«Jah. See lasub nagu kivi mu südamel...»

Praost venitas sõrmede vahel oma alumist huult.

«On ta noor? Kena?»

«Ärge pilgake mind...»

«Ma ei pilka... Ja keegi ei tea! Vaat kui osav, ei oleks sinust uskunud.» Samas meenus talle, et väljendus liiga leebelt ja kummaliselt, vabastas huule ja kurja nägu ette manades põristas: «See on ränk eksimus jumala käsu vastu. Aga meie, luteranlased, ei ole seotud karmi tsölibaadi ahelatega ja liignaisi oli, nagu jutustab piibel, paljudel vagadel meestel, kuna targal kuningal Saalomonil oli neid terve kari... Inimene on nõder ja kellel meist pole ühtki süüd, see visaku esimene kivi.»

Prümmel venis laua tagant uuesti välja ja minu juurde tatsates torkas mulle sõrmega vastu rinda:

«Vaata kus mul... Aga kui sügisel Killeverre sõidan, kas siis saab korraldada veidi... nõnda, et keegi ei tea? Ah?»

Algul ma ei taibanud Prümmeli küsimuse mõtet, aga siis pahvatasin ootamatusest naerma. See oli kurb ja mõru naer. Ma hüüdsin:

«Aga muidugi, praostihärra! Ilmtingimata korraldame. Ja nõnda, et keegi ei tea!»

Ja jumalaga jätmata tormasin välja tänavale.

9.

Kui ma praosti juurde sõitsin, uskusin, et tagasi tulen mitte enam Killevere kiriku õpetajana.

Ometi läks kõik teisiti.

Katsusin lugeda, nokitsesin aias, aga kuskil ei andnud rahutus mulle püsi. Pühapäevaks kutsusin köster

Klookuse ja palusin teda pidada jutlus, vabandades end haigusega. Köster langetas pilgu, püüdes varjata silmis välgatavat rõõmu. Teadsin, kuidas talle meeldis kantslis seista, kõigist kõrgemal, ja manitseda ning noomida, kuni all välguvad rätikud. Klookus noogutas nõusolevalt, ent ta ei lahkunud otsekohe, vaid tammus jalalt jalale ja lõpuks küsis:

«Vabandage julguse eest, aga kas tohiks uudishimutseda, mida uut ja huvitavat rääkis praost?»

«Lubas sügisel meile külla sõita.»

«Kontrollkäigule?»

«Miks kontrollkäigule? Sõidab vahelduse mõttes, meelt lahutama, nii-öelda inkognito. Seepärast jäägu see ka ainult meie kahe teada.»

«Muidugi, muidugi,» ruttas Klookus kinnitama. Ta oleks nii väga tahtnud rohkem kuulda, aga kui ma kangekaelselt vaikisin, vibutas paar korda kummardada ja pöördus minekule. Alles nüüd peatasin ta:

«Teile, Klookus, meeldiks vist väga olla Killevere koguduse õpetajaks?»

Köster kohkus küsimusest nõnda, et kulunud ja läikiv sametkaabu, mida mäletasin tema peas oma ametistuleku esimestest päevadest, oleks peaaegu käte vahelt välja libisenud.

«Õpetaja naljatab...» pomises ta.

«Ei naljata. Praegusel ajal pole õpetajaid palju valida ja teie olete juba kaua köstriks.»

«Kakskümmend kaks aastat.»

«No vaadake, milline praktika. Mulle näib, et teil on kõik omadused, et usklike rahulolu ära teenida. Ma ju ei eksi, et olete ustav Kristuse jünger, et teil pole kahtlusi ega lahkarvamusi pühakirja õpetuse suhtes?»

«Issand hoidku, ei! Iga täht pühakirjast on mulle käsk ja juhised. Aga ma ikkagi ei mõista teie sõnade mõtet?»

Klookus luuras altkulmu ja mul hakkas sellest ahnest pilgust nõnda piinlik ja vastik, et köstriga järsult jumalaga jätsin.

Ma ei olnud end Killevere õpetajamajas kunagi päris koduselt tundnud, nüüd kasutasin iga võimalust, et neist hämaraist ruumidest eemalduda. Jälgisin aknast Klookust, kuni ta maanteele pöördus, ja ruttasin välja.

Seisatasin teravanukilise vahtratüve juures ja toetusin põlvedega vastu pinki. Kui vaikne oli nüüd siin, ei sahisenud sahilised lehed, ei sumisenud mesilased. Peaks tolle pooleksmurdunud tüvika välja juurima... Aga milleks, las seisab, mälestuseks ja meeldetuletuseks...

Tänavalt pöördus kiriku poole kaks meest ja mu imestus polnud väike, kui tundsin pikemas ja õlakamas Ülo Talviku. Ta kandis kaenla all riidesse mähitud kandilist eset, kuna kaaslaste käe otsas rippus tööriistade kast, millest otsapidi paistsid välja tangid, peitlid, talvad ja pikad raudpoldid.

«Suurepärane, et teid kodust leidsime,» hüüdis Talvik juba kaugelt. «Loodan, et lõpetame enne, kui rahvas jutluseks kogunema hakkab. Kinnitame pühakoja seinale väikese tahvlikese, kui teil midagi selle vastu ei ole.»

Läksin nendega kaasa. Võõras valis välja koha, kus rasketel kivipankade vahel oli avaram lubjaga täidetud vahe, ja hakkas sellesse taguma tugevaid rauast konkse, millede teravad otsad haamri löökide all endale jõudlasti teed uuristasid. Talvik kooris riidest välja ja riputas konksude otsa mustade tähtedega halli tahvli:

Eesti NSV Ministrite Nõukogu
Arhitektuuri Valitsus.
Arhitektuuri mälestusmärk XIII—XIV sajandist
on riikliku kaitse all.
Mälestusmärgi rikkumine on karistatav.

Talvik taganes pisut, pilutas silmi ja kiitis rahulevalt:

«Pole viga, sobib päris hästi. Teie kuulajaskonnal on täna, mida imestada.»

«Täna jutlustab köster Klookus.»

«Miks?»

«Tundsin end haiglasena...»

«Ja ma vedasin teid kõndima!»

«Mul on juba parem... Ja õigust öelda polnudki mul midagi viga. Ma lihtsalt ei teadnud, millest kõnelda, ja sellepärast saatsin Klookuse enda eest. Olen palju mõelnud... Elu on veeretanud mulle mõningaid katsumusi

ja ma ei suuda end enam täielikult veenda, et usu filosoofia oleks õige ja kasulik...»

Talvik turtsatas pahaselt:

«Või pole õige! Kus ta siis õige saab olla, kui ta on eluvaenulik, võlts, tagurlik. Nagu iga idealism, ükskõik millise kõlava nime tahä ta end ka peidab. Idealism nüristab ja pimestab inimese vaimu, takistab teaduse arengut, pidurdab rahva silmaringi avardamist. Just sellepärast me nõnda võitlemegi usu vastu, et ta on meile vaenuliku ideoloogia kandjaks.»

«Ma ei ole märganud, et te oleks mind kui vaenlast kohelnud.»

«Samuti nagu mina pole märganud, et teie oleksite vaenulikult üles astunud nõukogude võimu vastu. Meie ei sega lojaalseid kultusetäitjaid. Traditsioonidel, inertsel kombetäitmisel on väsam hing kui vana-kreeka mütoloogia mitmepealisel hüdral. Kuid meil, kommunistidel, pole vähem jõudu ja püsivust kui Heraklesel.»

Võõras töömees lähenes juba kiriku väravale ja me hakkasime talle pikkamisi järele liikuma.

«See ei puutu küll minusse, aga siiski...» ütles Talvik kõheldes. «Kuidas teie koguduses omavahel läbi saate? Teie ja köster ja teised usklikud kirikusõbrad?»

«Meil pole ei riidu ega suurt sõprust...»

«Nii-nii, ei riidu ega suurt sõprust. Aga mina arvasin, et teil on päris kõva lahing käimas.»

«Ma ei ole sellest midagi kuulnud...»

«No-noo. Minu käes on mitmed kaebused... teie pihta. Nende eesmärk on selge — tahetakse teid kompromiteerida, vaenuliku ja kahjuliku inimesena näidata. Kas pole kummaline, milliseid teid arvete õiendamiseks kasutatakse? Küllap neis peitub egoistlikke kallutlusi. Muidugi on kõik need kirjad anonüümsed, kuid mul on põhjust mõnegi autoriks pidada teie enda köstrit. Kas peate seda võimalikuks?»

Ma langetasin vaikides pea.

«Ei ole teil kerge, ei ole,» vaatas Talvik mulle pead kallutades otsa ja seekord olid ta sõbralikud silmad uurivad ja — võib küll olla, et see ainult näis mulle nõnda — kaastundlikud. «Pole vist liigne korrata, et suurim ja tähtsaim kõigest on — tõde. Nägemiseni, seltsimees Hiiemägi.»

Nagu ma ise vähe kordi olin neid sõnu korranud! Ja ometi elasin valeda südames, petsin iseennast, pimestasin teisi...

Unustades, et pidin olema nõnda haige, et ei jaksa kantslisegi ronida, läksin tänavale ja läbisin vastaspoolse maja hoovi, mille taga algasid sovhoosi avarad põllud. Hakkasin edasi minema mööda kitsast ja rohtukasvanud põlluvaherada, millesse vankrirattad olid söönud auklikud roopad ja mille äärtel kükitasid väljadelt äraveeretatud kivid, kuni jõudsin üksiku madala pihlakani, mis kasvas keset tema ümber kokkukuhjatud kivivaret, ja laskusin kollaka sambla pehme kattega kaetud kivile.

Killeveres hakkasid lööma kirikukellad. Käärkambris askeldab praegu köster Klookus, õpetaja aga pages kaugele kirikust ja kükitab nüüd üksiku pihlaka all nagu põgenik. «On sul kahju?» küsisin endalt. «Ei ole,» raputasin pead nii ägedalt, et väike kivitäks, kes kivilt kivile keksles, kohkunult lendu tõusis. Minupärast jäägu Klookus sinna alaliselt või saatku Albert I Killeverre õpetajaks keda tahes!

Kellade helin tegi mu meele nukraks. Kui palju aastaid olid needsamad kellad mind kutsunud jahedasse ja hämarasse kirikusse. Vaatasin tagasi neisse aastaisse ja tühjusetunne tungis hinge...

Tõusin järsult ja hakkasin edasi minema. Küps rukis lõhnas magusalt ja raskesti, kaerapõld aga aina kahises ja kahises. Kui saaks nõnda minna, aina minna lõpmatusse avarusse...!

Suurim ja tähtsaim kõigest on...

Pöördusin järsult ja hakkasin minema sovhoosi poole. Elaks vana Taavet, tema juures aias oleks rahulik ja hea, seal puhkaksin ja koguksin jõudu.

Polli poolt lähenes veoauto. Tõstsin käe ja hetk hiljem kallutasin end üle kõrge ääre auto veokasti. Täna on küll pühapäev, aga mulle ei pända ehk pahaks, kui tülitän direktorit tema kodus...

Päike ei olnud veel jõudnud üle keskpäevajoone, kui väljusin sovhoosi direktori elamust ja seisin jälle samal teel, mis viis sirgjoones otse Polli poole. Jah, ma pole juba terve igaviku seal käinud. Teadagi, Kustav võtaks mind vastu oma alatise sõbraliku ja kärarikka

nokkimisega, aga mis ütleb Liidia, kui äkki tema ette kerkin?

Piki teed kihutas tuulehoog, keerutades üles halli, aeglaselt põldudele laskuva tolmutpilve ja puistates laiali ohaka küpsenud õienupu, millest jäi õhku heljuma valgeid kergeid ebemeid. Pääsukesed seadsid end juba telefonitraadidele ritta. Eemal hüüdis rukkirääk oma poegi kokku.

Märkamatult kiirenes mu samm ja ma võtsin pint-saku käsivarrele ning nõõpisin lahti suvepluusi kaeluse. Möödunud augustis oli niisama kuum, kui mitte kuumemgi, ja ma kõndisin samuti, pluusi kaelus avatud, kuub käsivarrel...

Küllap mõnigi vastutulija pöördus mulle järele vaatama ja vangutas kahetsevalt pead: näib, mees hilineb rongile. Ent ma ei pöördunud jaama poole, ma ei peatunud ka haigla juures, kuigi mu sammud siin aeglustusid. Kustavi juurde jõuan ka pärastpoole minna, arutasin, ja küllap ta sel ajal on haiglas ringkäigul. Aga kuhu ma siis, milleks? Ole parem wait, kaine ja tark aru, kogu mu elu oled surunud oma asjalike kaalutluste raamidesse, las ma talitan täna mittemõistlikult, las veel kord naerab Liidia mu üle, kuid ma näen teda vähemalt, kuulen ta häält!

Väikese valge maja aken oli pärani ja vaikne raadio-muusika kostis läbi õhukeste, tuules võnklevate eesriiete. Enne kui jõudsin ukseni, nägin sirelipöösaste vahel lapsevankrit ja pöördusin sinna.

Mart oli ametis siniste kootud sukakeste ärarebimisega. Need olid paelakestega kinnitatud ja ei kuulunud väikeste käte sõna. Mart põntsatas pahaselt vastu madratsit ja tõstis siis uuesti jalad üles, nii et ulatus kätega sakutama. Seekord kroonis ta pingutusi edu: sukk jäi pihku ja väikemees kilkas rõõmust, sõudes jalgadega ja vibutades oma saagiga. Suurest hoost lendas sukk üle vankriääre. Sellest polnud suuremat kahju, sest Mardi tähelepanu kõitsid paljad, pisut konksutõmbunud varbad. Ta püüdis need endale pihkudesse ja painutas suhu.

«No-noo!» segasin end vahele. «Ega varbad ole kompvekid.»

Mart sopsis mõlema rusikaga vastu madratsit, hüüdis

midagi ja sirutus uuesti nõnda soojade pehmete varvaste järele.

«Ei-ei, see ei kõlba,» protesteerisin. Ma leidsin jalutis-
sisse trambitud tekiveere alt kummist kala ja surusin
selle poisile pihku. Mart võttis kalal sabast, raputas
teda ja pistis siis peadpidi suhu. «Vaata nii!» olin nüüd
ka mina rahul. «Aga suka peame vist jalga tagasi tõm-
bama.»

See polnudki nõnda kerge, sest Mardile valmistas
lõbu sipelda ja trampida, mina aga kartsin tugevamini
kinni hoida — nii väikese inimeseraasukesega polnud
ma tegelnud. Pealegi tundsin end äkki ebamugavalt,
nagu polekski meie ainult Mardiga kahekesi, ja tõstsin
pea.

Mõne sammu kaugusel seisis Liidia. Ta hallil see-
likul oli põll ja põsed õhetasid kuumast, küllap ta rut-
tas pliidi juurest, et pojale pilku heita.

«Ma...» tõusin. «Ma...»

Liidia tegi ükskõikse näo ja ulatas mulle käe.

«Tere päevast! Kas Kärmikut polnud haiglas?»

«Kärmik?...»

«Tulid ju oma sõbrale külla?»

Ah õige, tulin, et istuda tunnike Kärmikuga, mee-
nutades vanu aegu ja kõneldes olevikustki. Jah, ta oli
läinud kuhugi, küllap vist haigete juurde ja jalutasin
siis edasi ja nägin vankrikest. Ega Liidia ei ole pahane,
et veidi Mardiga mängisin?

Ei, Liidia polnud pahane. Mart on vallatu poiss, aina
sikutab sokid jalast ja kõik, mis kätte juhtub, topib
suhu, nagu maitsmismeel oleks kõige kindlam meel
maailmas. Muidu on ta tubli poiss, rõõmus ja rahulik.
Võib-olla lähme tuppa...?

Ei, istuksin siinsamas... Ilm on täna nõnda kaunis...

Jah, ilmad püsivad tänavu juba kaua ilusad...

Ma ei tea, millest veel oleksime osanud rääkida, kui
poleks kostnud samme. Meie poole tõttas Kärmik. Minu
ja tema vahele jäi sirelipõõsas, nõnda et ta nägi ainult
Liidiat. Ta oli elevil ja reibas ning päikesest põlenud
pruun jume tegi ta nooremaks.

«Liidia!» alustas ta, samal ajal nägi aga mind ja ta
näo nooruslik helk kustas, andes maad Kustavi iga-
vesele pilklikule, ärapuutumind küüniku ilmele.

«Oo, hingepäästja! Servus. Ega sa ei toonud halbu
uudiseid?»

«Ma ei mõista, millele sa vihjad?»

«Noh, kui kirikuõpetaja pühapäeval jutluse ajal ringi
luusib, siis on see halb märk.»

«Ärge hirmutage mind!» hüüatas Liidia.

«Ma ei tõsta enam kunagi oma jalga kirikukantslisse,»
ütlesin vaikselt.

«Kuidas sa ütlesid?» küsis Kustav pärast üsna pikka
pausi.

«Sa kuulsid mind õieti: saatsin täna Klookuse kants-
lisse. Ma ei taha enam kauem olla tarbetuks kännuks.»

Liidia ja Kustav vahetasid kiire kõhkleva pilgu.
Teema oli liiga tõsine, et seda naljaks pidada, kuid
kerge polnud ka kõike uskuda. Lõpuks Kustav ümi-
ses:

«Sa teed jumalavallatut nalja, vana semu.»

«Elu on minust naljatuju hoopiski välja väänanud...»

Ootasin, et Kustav sähvab midagi teravat uue aja
kangelasest, kes põletab sildu enda järel, ent tema vaid
vangutas pead:

«Oi-oi-oi, vennas, oled sina alles põlevast põrgu-
väravast läbi tulnud!»

Poolvargi vaatasin Liidiale, uskusin, et tema nae-
rab mu üle. Aga Liidia ei naernud, ta oli hoopiski
tõsine ja ta hambad olid surutud huulde.

«Aga Hilda?» küsis ta siis. «Teab ta juba? Kiidab
ta... selle sammu heaks?»

«Ma ei tea, mida sellest arvaks Hilda, sest ta sõitis
minu juurest juba ligi pool kuud tagasi ära.»

«Taga targemaks!» hüüatas Kustav.

«Teie ei teagi? Arvasin, et seda helistatakse igas
koguduse nurgas.»

«Meie ei tegele siin ei kiriku ega kuulujuttudega.»

«See pole kuulujutt. Ma tean, et Hilda pöördus mu
juurde tagasi, kui talle järele sõidaksin ja teda paluk-
sin. Aga ma ei lähe. Meie abielu oli nagu ussist söödud
varrega õun: tuli vaid veidi tugevam tuulehoog ja vars
murdus iseenesest. Ma tahan elada nõnda, et mu sõnad
oleksid samad mis teod.»

«Uuestisünd!» ümises Kärmik, kuid ma ei taibanud
häälest, oli see iroonia või heakskiit.

Mart tõstis häält ja heitis kummikala üle vankri-veere. Liidia haaras maast mänguasja ja kummardus lapse kohale.

«Mis sina siis nõnda kilkad?» tõreles ta.

«Mis siis ikka, kiidan heaks,» ütles Kustav. «Nõnda meeldid sa mulle pagana moodi rohkem kui talaaris. Aga edasi? Mida kavatsed ette võtta, millele oma elu rajada?»

«Küllap leian endale õige koha elus minagi. Mõtlesin, et söidan ära, kuhugi kaugemale, kus mind keegi ei tunne. Aga milleks peaksin põgenema? Kelle eest end peitma ja varjama? Nii otsustasingi jääda Killeverre. Käisin täna sovhoosi direktori juures ja sinu ees seisab praegu mitte kirikuõpetaja, vaid sovhoosi aednik. Püüan olla sama tubli kui Taavet.»

«Soovin edu!» haaras Kustav mu käe. «Sa oled sangar! Ütlen seda puhtast südamest, usu, minus pole praegu tilkagi pilkelusti.»

Liidia tõstis Mardi vankrist ja teda enda vastu surudes kõneles väikemehele:

«Kuuled sa, Mardike, ta tahtis ära sõita. Kaugemale, kaugemale ära, kus midagi ei meenutaks... ei Mardikest ega Liidiat. Kas ta pole paha? Paha, paha...»

Laps naeris laginal ja patsutas mõlema käega emale juustesse. Liidia vaatas üle Mardi õla mulle ja see oli jälle endine Liidia, lohukestega põskedes ja naerutäis silmadega.

«Tahtsid sõita minuta... ja Mardita?» küsis ta.

Minuta ja Mardita! Enne kui midagi vastata jõudsin, lähenes Liidia mulle ja lapse pehme käega üle mu põse libistades ütles:

«Küll sa oled... Kas sa tõepoolest uskusid tookord mind, uskusid et ...»

«Ei, seda ma ei uskunud,» vastasin tõtates. «Aga ma arvasin, et sa tahad unustada, tahad olla eemal minust, kirikuõpetajast... Et kõik oli sulle üheks suviseks eksituseks, mida kahetsed...»

«Kui pime sa oled. Sinu pärast ei tulnud ma Killeverre tagasi, ma ei tahtnud olla kiviks sinu abielule, sinu õpetajaametile... Aga kui sa tookord, mäletad, kevadel, hakkasid kõnelema kohustusest, Vilipist ja

tagasipöördumisest hirmsasse apteeki, siis ma tõsiselt solvusin.»

Püüdsin ta vaba käe, surusin seda, aga siis sirutasin käed Mardi poole.

«Anna ta mulle. Ära karda, ega ma talle haiget ei tee. Meie saime ju ennist suurteks sõpradeks, eks ole, Mart-poiss?»

Mart jäi hetkeks tõsiseks, siis huvitas teda äkki minu kõrv ja ta haaras sellest kahe käega kinni ja võiduroõmsalt rökates sikutas mis jaksas.

**PERE-
KOND
KIRRETID**

1.

Hugo Sarap ootas, kuni Rommi Kirret laskus kunst-
nahaga kaetud laia tugitooli, mille põhi raske koorma
all sügavalt lohku vajus, ja istus siis ise teisele poole
ümarmargust lauda suurelehelise mustriga diivanile. Nad
olid juba vahetanud esimesed viisakuslaused, mis nagu
ikka olid tühjad ning kerged justkui peksumasinas
läbitrummeldatud viljapead, ja kuna kumbki äkki ei
teadnud, kuidas jätkata, õigemini — millest alustada,
nihutas Hugo longuspäiste nartsissidega vaasi laua ääre
poole ja Rommi lappas juba ammu nähtud pealinna
teatreid tutvustava brošüüri lehti. Üksik kärbes peks-
les pirinal vastu akna laia ruutu; mere pool üürgas
järe vabrikuvile lõunatundi.

«Juba üks!» viskas Kirret raamatukese lauale tagasi.
«Pean ruttama, et enne proovi midagi hamba alla
saada...»

«Minu jutt pole kuigi pikk,» lükkas Hugo vaasi järsu
liigutusega endisele kohale tagasi. Milline pigi! siunas
ta endamisi. Kui talvel teatri partei-algorganisatsiooni
koosolekul linnakomitee esindaja soovitas valida uueks
partorgiks Hugo Sarapi, kelle ta oma kiidusõnadega
nagu nääripuu läikivate ja tilisevate ehetega üle kül-
vas: noor, energiline, aus, andekas, pärit töölise ning
vana revolutsioonilise võitleja perekonnast, oleks Hugo
hoopiski energilisemalt, jah, kategooriliseltki tõrkunud,
kui ta oleks seekord aimanud, et tal tuleb sorida, haru-
tada ja lahendada ka intiimseid, seega delikaatseid,
õrnu ning keerukaid elusõlmi. Nagu täna. Oleks veel, et
tema ees süüpingis istuks mõni uisapäine statist või
edev koorilaulja, siis oleks kergem võtta isalikku ilmet
või ülemuslikult manitsevat poosi, aga Rommi Kirret
oli alustanud oma lavakarjääri juba siis, kui tema,
Hugo, õppis alles kõndimist...

«Ma ei salga, et tunnen end praegu üsna ebamugavalt...» alustas Hugo. «Aga vaikides mööda minna ka ei saa... minu kohus on teiega kõnelda. Et selgitada ja...» Takerdus hetkeks. Pidi ütleva — parandada. Aga Rommi Kirret võiks selles leida enneaegset hukkamõistu, ja seepärast lisas ta pärast lühikest kõhklust: «...lahendada. Mis parata, kui tuntud inimeste isiklik elu sageli lakkab olemast vaid isiklik...»

«Meie kui kolleegide vahel on komplimendid üleliigsed,» tõrjus Kirret end sirutades. Ta lainelistes juustes oli küll palju halli, kuid need polnud ühegi karvakese võrra hõredamad kui paarikümne aasta eest, vabastades kõrgelt laia, hästivõlvitud otsaesise. Rommi teravaseljalise sirge nina sõõrmed tõmbusid koomale, ja et peita silmis välgatavat üleolekut, langetas ta oma raskeid laud.

«Küllap aimate isegi, miks teid kutsusin...»

Rommi Kirret kehtas õlgu ja raputas kergelt pead — tema ei kavatsenud noore partorgi kimbatust kergendada.

«Ma kuulan teid,» ümises ta tasa, aga iga silpi harjumuspäraselt hoolikalt ning täpselt hääldades. «Kuigi ma ei tea oma hingel lasuvat ühtki surmapattu, mis õigustaks nõnda karmi ja ranget sissejuhatust.»

Kirreti pilk oli süütu ja imestav-küsiv. Endamisi ta aga muheles, sest oli kartnud hullemat. Kui Sarap valiti partorgiks, lõi teater kihama nagu päikesepais- telisel metsaveerel tukkuv sipelgapesa, millesse pistetakse kepp. Igaüks teadis äkki midagi pajatada seni tähelepandamatult dekoratsiooniateljees lõuendeid katnud ja rekvisiite meisterdanud tagasihoidlikust noormehest, kinnitati, et Hugo Sarap on karm kommunist, kelle iga verepiisk on juba maast-madalast läbi imbutunud rangest printsiipiaalsusest. Nüüd jääb «Apollos» kunst kontvõõraks ja algab alasti idee pidupäev, ennustasid teised. Naljahambad käisid kikiarvul, kõnelesid sosinal ja ähvardasid naerulõkerdajaid sõrmega. Ükski paharet pole nõnda hirmus, kui teda maalitakse, mõtles Kirret kõike seda meenutades. Too laiaõlgne ja tugevakondiline noormees jätab pigem tagasihoidliku ning kartliku kui kõike ägedalt pea peale pööraja mulje.

«Usun siiski, et aimate, millest kõnelen. Teie... lugu Liis Andrega...»

«Ah ikkagi!» turtsatas Kirret, suutmata varjata oma hääles põlglikke noote. «Kellele see jalgu jäi?»

«Paljudele.» Kirreti üleolev toon ärritas Hugot. «Sel- lele vihjati varemgi, aga nüüd... Me peame hoidma oma kollektiivi head nime... see tähendab, et peame olema karmid ja nõudlikud iseenda ja igaühe vastu. Kui teatrit võrreldakse templiga, pole see paljas sõna- kõlks...»

Sarap katkestas järsult. Nüüd Kirret muidugi mõnu- leb, et partorg kipub luulehobu seljas ratsutama. Nagu vääriks seda näitejuht Rommi Kirreti armuafäär teatri statistiga, kes küllap vist rohkem kuulsusekõdist ning edevusest kui tõsisemast tunde- aetuna unustas püha abielutootuse ja kaunistas oma trompetipuhujast mehe pead kuuldust mööda mitte just esimeste sarvepügala- tega. Kui vastik ja räpane! Hugo tõusis, paisates pea- aegu ümber vaasi nartsissidega.

«Lühidalt, teie olete rikkunud nii kutse- kui ka kodanikueetikat. Sellest on tõusnud suur lärm. Mitte ainult teatris, vaid kogu linnas. Kõhistatakse ja sosis- tatakse... Liis Andre mees käis minu juures. Ta oli äge ja tormakas...»

«Räägitakse, et ta olevat tossike,» ümises Kirret, nagu mõtlikult oma pika esisõrmega ninaselga triikides.

«Mitte sinnapoolegi. Ta ähvardas oma naise ära tappa ja teid tükkideks rebida...»

«Kas ta polnud, hm... purjus?»

«Ainult pisut viinastanud...»

«Ah-haa!» venitas Kirret rahulolevalt. «Nagu tolgi õhtul.»

«Kas siis, kui ta tahtis teile pudeliga pähe lüüa?»

«Kus mul lööja! Teadagi, eks kuused ikka paukudes põle ja albid kiideldes kõnni. Õieti oli see kõik ainult nali. Meeste omavaheline õiendamine ja purjuspäi kemp- lemine...»

«Te näite õige kergelt suhtuvat inimeste tun- deisse...»

«Ah, elule peab ka pisut soola siputama! Teie olete veel liiga noor...»

Hugo Sarapi terav ning jahe pilk lõi Kirreti lause

pooleks. Näitejuht langetas pea ja hoidis pilgu teineteise ümber tiirlevail pöidlail. «Muidugi, sai ehk veidi liialegi mindud,» ümises ta. «Aga mees on ju kord loomult kütiks loodud... Muidugi, kui ta pole just tohlemiks sündinud. Juhtub teinekord, et pole väarikas taganeda... hm, mõistate ise...»

«Ei, ma ei mõista,» vastas Hugo. Muigas siis lõbusalt: «Kuigi sellega sean end ohtu, et tituleerite mindki tohlemiks või kuidas te ütlesite... Te näite unustavat, kes olete. Teil lasub ju mitmekordne vastutus. Vastutus iseenda, perekonna, teatri, kunsti ees...»

«Tean!» ohkas Kirret end sirgu ajades ja pilku Sarapile tõstes. «Tean ja mõistan, nii et mind pole tarvis nagu koolipoissi noomida... Ja kõigel sellel on nagu nii lõpp.»

«Kuidas nõnda — lõpp?»

«Väga lihtsalt — punkt ja kõik. Vambo Andre võib rahulikult puhata ja... pudelite pildumise lõpetada. Mul pole Liis Andrega rohkem midagi pistmist.»

Oma sõnade kinnituseks surus Kirret käe südamele. Ta ruttas pisut ette, kuid ei lausunud ka midagi, mis oleks tõele lausa vastu käinud. Just täna õhtul tahtis ta ju Liisile öelda, et aitab, nad ei kohtu enam, nii et polnud kuigi suur ebatäpsus, kui Sarapile ehk mulje jääb, et kõigele ongi juba kriips peale tõmmatud. Liis ei tundnud tagasihoidlikkuse taktikat ja Rommi oli tüdinud. Kuid lõpetamine on tihtilugu raskem alustamisest, liati et Rommi Liisi veidi kartiski. Oli too ju tujukas, äge ja metsik nagu kass, tema võib tont teab millega üllatada. Justkui naised ise juba uvertüüri juures väga hästi ei teaks, milline tuleb finaali! Ah, et sai end sellesse loosse üldse mässitud! Too naine pigem väsitab kui rahustab. Algaski kõik nagu juhuslikult, kogemata, vähemalt polnud tema Liis Andret kui naist varem märganudki. Võib-olla oli Liisil oma salajasi kaalutlusi ning lootusi, aga pärast tema mehe poolt lavastatud kärarikast skandaali ja eriti pärast partorgi sekkalöömist ei tule talle mõne veidi kandvama rolli andmine kõne allagi. Ehk kunagi edaspidi... Kõik ju raugab ning rahuneb, kõigele kasvab sammal, kui ainult too noormees lugu liiga suure ja kõrge kella külge ei seo. Ja Rommi küsis:

«Ega te ei kavatse... laia lärmi lüüa? Oma maja musta pesu pole mõtet maailma nina alla loputama minna...»

«Lehte just ehk ei lase panna...»

«Aga koosolek? Nüüd on moes kõik kollektiivi trumlist läbi rullida.»

Sarap vaatas mõtlikult Kirretile.

«See pole halb mõte... Liati, et näete kollektiivis tonti.»

«Ei-ei!» tõrjus Kirret. «Kollektiiv on võimas jõud, kes seda salgaks, aga üldkoosolek on nõnda isiklikku ja... õrnemat laadi loo arutamiseks liiga paindumatu ja...»

Rommi tahtis lisada, et jäme ning ülekohtune, aga kuna ta oli kindel, et need sõnad Sarapit ärritaksid, pidas targemaks lause pooleks hammustada. Vihastatud partorg vaevalt peatuks poolel teel, teda ei kohutaks tagasi näitejuhi kuulsus ega teatri hea nimi... Ja Rommi lisas lepitavalt:

«Midagi kohutavat pole ju juhtunud, rahvasuu on kogu loo ainult suureks puhunud. Tühjad tünnid teevad ikka palju tüminat. Suvevaheaeg pole mägede taga, sõidame laiali ja sügiseks on kõik ununenud... Kes meist ei komistaks...»

Õigust jääb tal veel ülegi, mõtles Hugo. Kui trompetipuhaja poleks joomauimas oma au jaluleseadmiseks viinapudelit tõstnud, oleks Rommi-Liisi afäärike vaikselt hääbunud. Ja see poleks olnud kaugeltki esimene selletaoline looke, mis nõnda lõppes. Vabrikutöölise laudbarakk, milles möödus suurem osa Hugo lapsepõlveaastaist, ei punastanud meeste ja naiste, poiste ja tüdrukute varjatud või salajaste suhete pärast, sest siis poleks ta puna oma pleekinud seintelt maha saanudki. Aasta, mis Hugo oma õpinguid Kunstiinstituudis katkestamata «Apollo» dekoratsiooniateljees töötas, oli teda tutvustanud uute samalaadi variatsioonidega, mis enamasti küll olid varjatamad ning vaiksemad, kuid sellest hoopiski keerukamad. Neist kõneldi nii sosinal, poolel häälel kui ka päris valjusti. Mõnikord heitis Hugogi sõna sekka, kuid ta hoidus eemale mõnede innustunute õhinast, millega need sukeldusid võõraste inimeste eraelu üksikasjadesse ja telgitagustesse. Kui

instituudis, teatris või siin-seal mujalgi puhkes vaidlusi ning mõtteavaldusi moraali ja abielu, aususe ja truuduse üle, polnud Hugo kõige rangemate hukkamõistjate ning näpuganäitajate killas, vaid leidis nii sageli erinevaile kolmnurkadele ning kõrvalehüpetele vabandavaid ja pehmendavaid põhjusi sõjajärgsetest minnalaskmise meeoludest, majanduslikust kitsikusest, korterinappusest. Ta leplikkusest ja vabameelsusest jäid aga ainult riismed järele, kui filosoofiapilvedest tuli astuda argipäevaellu: temas peitus nagu mingi kapseldumise ja soomustumise automaat, mis jalamaid tegevusse lülitis, kui midagi nende «mõjude ja tagajärgede» maailmast teda ennast puudutas. See oli loomupärane puhtusetunne, terve ja tugeva organismi enesekaitseinstinkt, mis oli kaugel silmakirjatsemisest või vagatsemisest. Rommi Kirreti ja Liis Andre romaanist, õigemini vahemängust, oli ta ühe kõrvaga kuulnud varengi, sellele ometi suuremat tähelepanu pööramata, aga kui Vambo Andre sundis teda kõigesse lähemalt tungima, tegi ta seda sügava vastumeelsusega; määratlemise ja räpasuse tundest ei vabanenud ta ka Rommiga kõnelemise ajal, ja kui Kirret andis võimaluse vaikseks üleminekuvormeliks, haaras ta sellest kergendustundega kinni.

«Hästi, jäägu siis nõnda... Ma usun teid...»

Tooli käsipuudele toetudes hoobas Kirret enda püsti. Ta oli niisama pikk kui noor Sarap, aga märksa kehakam. Ent hoolimata kalduvusest tüsedusele, olid ta liigutused, kõnnak, kogu keha hoiak palju sujuvamad, rahulikumad ja tasakaalukamad kui nurgelisevõitu Hugol: Rommi Kirreti aastatepikkune treening laval andis talle enesekindluse ka elus.

«Minu sõna on alati nagu raud!» kinnitas Rommi. Ta lähenes Sarapile paar sammukest ja paremat silma pilutades lisas: «Ja ärge kartke, noor sõber, teatrile ei too sedalaadi... sekeldused ei õnnētust ega häbi kaela. Hoopis vastupidi, hoopis vastupidi...»

Kirreti familiaarne toon ning mõistaandev naeratus äratasid Hugos uue kahtluselaine ja ta kulmud tõmbusid pahameeles kokku: säärased mõtte- ja elutarkused olid talle võõrad... Kirret nägi tusavinet noormehe näol ja ruttas oma sõnade halba mõju pehmendama:

«Juba jälle kisub te nägu pilve! Ma ainult naljatasin, huumor on ju parim halva tuju rohi. Kui te aimaksite, kui räbal, otse nurka pandud koolipoisi tunne mul praegu on, siis te ei vaataks mulle nõnda etteheitvalt otsa...»

«Mu süda on raske... Võib-olla kunagi kahetsen, et olin täna nõnda pehme ja järeleandlik. Meie... see tähendab teie vastutus on väga suur, eriti noorte ees...»

«Tahate öelda, et veteranid ei tohi noorsoole halba eeskuju anda? Muidugi, olen sajabrotsendiliselt nõus. Aga pole õige kangast mõnd üksikut musta niidiotsakest välja kiskuda. Ma ei ole inimene, kes ise enda mina upitada armastab, aga julgen siiski arvata, et oma töö ja loominguga olen mõnegi hea seemnekese külvanud.»

Hugo naeratas leebelt.

«Ma olen viimane, kes teie osa meie teatrielus maha salata tahaks... Kuid olgu sel jutul kord juba lõpp! Oelge parem, kas tutvusite «Rongaisaga»?»

Rommi Kirret poleks olnud väärt oma kuulsat näitlejanime, kui väiksemgi jooneke ta näos oleks reetnud, et uus teema ei olnud palju meeldivam endisest. Kui talle too näidend kätte topiti, sõdis ta käte ning jalgadega vastu, aga peanäitejuht Tubnik viitas hapukalt naeratades vastsele partorgile ja tema uuele kursile. See vihje oli ilmselt mõeldud mürgipotti kastetud pilkenoolena, sest ehkki Hugo Sarap oli noor mees ja alles lühikest aega ametis, oli ta juba osanud auväärt ikka jõudnud «Apollo» väarika ning rahuliku elu märksa kiiremas taktis tuksuma panna. Värske tuul äratab tukkujad, segab mõnulejaid ja ärritab neid, kes nagu ühe silmaga hobused on harjunud jooksmas ringiratast ümber potivabriku veotrumli ja sörgivad oma sissetallatud rada mööda edasi veel kaua pärast seda, kui on tiisli küljest lahti sõlmitud. Rommi oli kunstinõukogu koosolekul, kui Tubnik ja Sarap raginal kokku läksid: partorg nimetas peanäitejuhti kivistunud šabloonide kummardajaks, Tubnik omakorda aga Sarapit võhiklikuks eksperimenteerijaks, kes tahtvat teatrit muuta tundmatute uudisteoste katse- ja proovikojaks. Rommi kikitasküll kõrvu, kuid et vaidlus otseselt teda ei puudutanud, jäi mõnulevaks pealtkuulajaks. Kui

hiljem aga just temale üks selline minevikuta ning kuulsuseta näidend pihku pisteti, et võta ja lavasta, oli see juba kiwi tema aeda ja ta protesteeris kõige ägedamalt: lavastuste jaotamisel arvestatagu iga kunstniku loomingulist palet, tema eruditsiooni, ettevalmistust ja kalduvusi. Kirreti suurimad võidud kuulusid klassika valdkonda, ka järgmisel hooajal lootis ta samal alal oma triumfisõitu jätkata. Oli juba kõnet «Peer Gyn-tist», kuid ka peanäitejuht ise on sellele silma visanud ja temaga vaevalt maksab hakata vägikaigast vedama. Hea, et ta «Kajakaga» rahule jäeti. Tšehhovi vaikne, mõtlik ja nukker lüürika ei anna võimalusi fantaasiailennuks, ta surub lavastaja sordiini alla. Hoopiski parema meelega tooks lavale «Suveöö unenäo», — vaat kus oleks ruumi tiibu laotada. Aga äkki: palun, siin teile «Rongaisa»! Too komöödia lamas küll mõned head aastad sissemarineeritult teatri portfellis, kuid ega ta sellega veel klassikaks muutunud: «Rongaisa» jääb ikkagi tänapäevateemaliseks lavatükiks, ja nagu oleks sääraseid veel vähe nähtud! Enamasti ikka trafalett, didaktika, läikimahõõrutud piljardikuul.

Kui Rommi seda kõike Hugole ütles, vangutas too pead:

«Teie heidate väga kergel käel kõik ühte patta, nii hea kui halva. «Rongaisa» on teil vist läbi lugemata...?»

Kirreti pilk põgenes Sarapi näolt. Kui too noormees praegu peale hakkaks käima, ei oskaks Rommi päris täpselt öelda, kuhu ta käsikirja pahameelega viskas, kas sahtlisse, raadiolauale või jättis koguni teatrisse oma töökabinetti. Seda aga oli piinlik tunnistada ja Kirret vastas põigeldes:

«Olen süüdlane... tööd oli palju, ei jõudnud veel lõpetada. Kuid ma kordan ka teile, mida ütlesin direktorile — kaasaeg pole minu tugev külg...»

«Kardate?»

«Kes lavainimestest ei pelgaks tühja — ja mis veelgi hirmsam — vaikivat saali? Skeletti ei polsterda ka kõige osavam arst elavaks inimeseks.»

««Rongaisa» pole skelett. Kui lõete, küllap siis ütlete sedasama...»

Kirret kehtas õlgu, mida võis võtta nii nõusolekuna kui vastuvaidlemisena. Üsna jahedalt raputasid nad

teineteisel kätt ja Kirret lahkus. Ta tõi näitejuhtide toast oma palitu ja laiaäärelise kaabu ning ruttas alla. Väljas pimestas teda ere päikesevalgus, aga ometi kandis mere poolt puhuv ja piki põiktänavat vihisev ning rippumajäänud plekitahvli kriiksutav tuul endaga nagu jäähingust kaasa. Rommi möödus teatrihoone fassaadi kõrgete marmorsammaste reast ja peatus laial lihvitud graniidist trepil, meetripikkuste punaste ja mustade tähtedega maalitud reklaamsildi ees. «Häda mõistuse pärast» — see on tema lavastus. Hea, aga kuidas nad Paukerit ka kiidavad, ei oska too siiski Tsatski iga repliigi peenust ja teravust kasutada. Ah, kui poleks sada kümnet kilo, Rommi mängiks ise! Aga kord tuleb ta veel näitlejana lavale, ühesainsas lavastuses. Võib-olla kuningas Learina, võib-olla Caesarina, aga võib-olla hoopis Hlestakovina. See oleks tema viimane uhke meteorilend! Kirret naeratas sellele mõeldes ja laskus kiirel, kuid tema kohta väga kergel sammul kõnniteele.

Jah, õhtul läheb ta «Häda mõistuse pärast» etendusele. Kõneldakse, et see on hakanud mõningaist tappidest nigisema ja nagisema. Pole ka ime, neljakümnes etendus! Ja pärast... Kirret kirtsutas ebamugavusest nina. Hiljem peab õiendama Liisiga, aga see naine on mõnikord hullem kui tulesäde takukoonlas. Peab midagi ostma — lahkumiseks, mälestuseks ja lohutuseks. Aga mida? Sukad? Labane. Mõni raamat? Tühine. Kingad? Kus sa läheksid, karp nagu väike puusärk kaenlas. Kirret peatus juveelikaupluse akna all. Sinna oli kuhjatud tuhat või rohkemgi eset, kõik kirendasid üksteise võidu, nii et silme ees hakkas virvendama, ja Rommi astus ärri. Kui ilusad, aga veel kallimad on ehtsad kivikesed, mõtles ta vitriinide ees aeglaselt edasi liikudes. Kui oleks palju raha, ta kuivataks Liisi pisarad mõne smaragdi, safiiri või rubiini sädelusega... Rommi kaalus kaua käes kunstlike kividega pikki kõrvarõngaid. Kivikesed heitsid kiiri nagu päris ehtsad, võib-olla isegi paremini. Paljuke me kohtame peeni asjatundjaid, kes ainsa pilguga oskavad ehtsaid imitatsioonidest eraldada...

Ja Rommi Kirret palus kõrvarõngad sisse pakkida.

Pärast lühikese pilvituse, vinge tuule ja jahedate vihmasegare perioodi pöördus kevad jälle tagasi. Õieti polnudki see enam kevad. Tujutud ja tusased päevad olid nagu eesriideks, mille taga tegelased vahetusid: kevade asemele astus suvi, ja nagu püüdes eelkäija kitsidust heaks teha, külvas ta maa üle päikese-
paiste, kuumuse, soojade ööde ning õitega. Nüüd kiruti juba palavust, oodati varjavaid pilverünkaid ning jahutavat tuult ja bussijaamas jõudsid virgad lugejad Piritale sõidu korda oodates väikese romaani läbi neelata.

Aavo Kirret seisis, pluusi varrukad üles kääritud, kaelus lahti, ja paremat kätt püstoliga sirgelt ees hoides, sihtis hoolikalt ning kaua. Ta kõhnad põsed õhetasid, nooruslik, poisi kohta õrnavõitu ilmega nagu oli keskendatud, õhukesed huuled karmilt kokku surutud, kuna pingutatult vaatavaist silmist peegeldus vastu helesinine taevaskõlv. Lasketiiru ümbritsevad künkad, mis alles hiljuti kobrutasid toomingate õitevahus ja nüüd uhkeldasid noorte kaskede heleroheliste kroonidega, neelasid püssilasu endasse, ning kätt langetades raputas Aavo kahetsevalt pead:

«Nagu püüdis lase... Kui toredasti möödunud nädalal kaja künkalt künkale veeres. Mäletate?»

«Säärane põrgukuumus, mis seal imestada,» torises klubi teener Pakosta, kes täna oli oma läikiva nahkpintsaku hõlmad raatsinud lahti nõõpida, ja lonkis märklehtede poole.

Aavo istus mätastest laotud pingile ja naeratas kahele varblasele, kes juba ammu olid kärgatustega harjunud ja oma jalakepikestel sulepallikestena sinna-tänna kareldes ning päid kallutades raasukesi ootasid. Kui treener endale märklehtedega tuult lehvitades tagasi tuli, vuristasid tänavapoisid pahaselt siutsudes lähedal kasvavasse pajupõõsasse.

Pakosta hüüdis juba eemalt:

«Kui poleks oma käega maha võtnud, kuidagi ei usuks. Mitte ei mõista, mis teiega peale hakata.»

«Kas jälle kahed-kolmed?» imestas Aavo.

«Kahed-kolmed! Kuula vaid: kümme, kolm üheksat, kaheksa. Kolm silma paremini kui mina. Nagu preeria-

kütt! Aga mäletate, kuidas te viimasel korral ei saanud kahtkümmend viit silmagi? Justkui haavlipüssist paritasite.»

«Mul polnud siis õiget tüüpi kirbul,» vastas Aavo naerdes ja hakkas oma asju portfelli pakkima.

«Hoidke see tüüp, taevaskõlv ta hingele armuline, endal alati varuks. Siis oleksite tehtud mees. Esimese klassi äss! Viiksin teid Moskva ja olümpiale. Aga praegu...» Pakosta vangutas kahetsevalt pead.

«Oh, nõnda kõrgel ja kaugel võib pea pöörutama hakata... Kas te töökojas käisite?»

«Olin seal. Loodrid, aina venitavad. Nüüd polevat pära jaoks õiget puud. Lori!»

«Hüva, hüppan sealt ise ühel päeval läbi. Kahju on, kui ära rikuvad, sellel püstolil on suurepärane raud. Pean nüüd jooksuma, mind oodatakse Pirital. Hüvasti!»

Aavo ruttas künegade vahel ülespoole keerduvat teed rada mööda minema ja kokkupandavale toolile istunud ning pikavarrelist piipu toppiv treener vaatas talle heasüdamlikult muheldes järele. Tuline, äge, kärsitu, aga kui tujus on, siis nokib aina kümneid. Pakosta mäletas päeva, mil noormees klubi liikmeks astus, et laskmist harjutada. Mehelikkusega ei võinud Aavo praegugi uhkustada, aga tol ajal jättis ta üsna poisiks rietatud tüdruku mulje. See kukub esimese paugu peale mines-tusse, arvas Pakosta ning hakkas maalima värvilisi pil-dikesi purilennuspordist, ja kui see mingit mõju ei avaldanud, ülistas sanitaärteenistuse õilsaid eesmärke. Kuni noormees pahvatas:

«Mis te tühja kiidate, eks minge ise halastajaõeks! Millal on järgmine lasketreening?»

Pole viga, muigas treener solvunult, küll su kütipalavik mõne teoreetilise sisetunni järel ära jahtub. Aga kui nooruk varsti vuristas püssi materjalosi nagu vanasti õpilane koolikatsujaile katekismuse salme ja võis relva pimesi päi lahti võtta ning kokku panna, vandus Pakosta alla. Aavo Kirretist sai laskur, eba-stabiilne, hüplik, aga oma parimail päevil nõnda hiil-gavalt täpne, et treener mustade päevade meeolehärra unustas ja salamisi lootust hellitas, et tema püsivust ning vaeva kunagi kroonib kuulsus, kui ta kingib

spordimaailmale täpsuslaskuri, kelle nimele lisatakse: treener Pakosta...

Esiailgu veel avastamata spordisuurus kihutas samal ajal mis jalad võtsid jaama poole, jõudis viimasel hetkel elektrirongile ja mõne aja pärast seisis Viru väljakul vonkleva inimmao ees, mis avatud bussiuksest aeglaselt sisse puged.

Aavo lootis, et jõuab enne Hugot liivarannale, aga sõber oli jala Piritale kõmpinud, valinud hea tuulevarjulise liivaaugu, milles päike praadis nagu pannil, ja kükitas nüüd oma koopakese veerel, tõstes iga paari rea järel pilgu kirjutusmasinal paljundatud näidendiramatult, et Aavo märkamatuks mööda ei lipsaks.

Sõbra leidnud, hüppas Aavo liivalohku ja end rinutsi valliveerele toetades uudishimutses ringi.

Nii neegrina pruuniks põlenud kui ka alles esimest päeva päikesekiirtele paljastatud kehad lebasid läbisegi nagu pärast suurt lahingumõllu. Õhk seisis ja virvendas vaikse mere kohal. Vesi oli sinine nagu taevaski, kus tukkus üksikuid piimvalgeid pilvetohle. Avamerel püüdis purje valge kolmnurk asjatult endasse nõnda palju tuult koguda, et tagasi jõesuhu libiseda; temast veelgi kaugemal, otse silmapiiril tähistas tume suitsuvööt suure laeva sõiduteed...

Aavo jutustas oma tänasest treeningutunnist ja uhkustas:

«Kõmmutasin nelikümmend viis viiekümnest. Treeneri nägu venis üllatusest ja austusest küünrapikkuks, nagu seisaks ta ees mõni pesueht kauboi.»

«Et sa ka juba ei tüdine sellest paugutamisest...»

«Niipea küll mitte. Kahju, et ma sind ei suuda laske-tiirule meelitada.»

«Käisin ju korra. Tüütu.»

«Oleksid pidanud tulema veel teine kord, sa ei saanud hammast verele. On siisugune pagana... noh, on päris mehe tunne, kui hoiad püstolipära peos või surud püssilaadi vastu õlga... Täna põrutasin otse vihaga, sellepärast nõnda hästi tabasingi.»

«Vihaga?»

«Jah. Kujutasin ette, et märklehel irvitab mulle vastu Franz von Moori vagatsev ning salakaval lõust, et mu püssi kirbul istub tolle ilguri vastik kullinina.

Vana ausa Moori eest, Amalie eest! mõtlesin iga kord, kui päästikule vajutasin. Ja näed, aitas. See on igakord aidanud.»

Hugo heitis liivale Aavo kõrvale, puudutas oma noorukipõlve raskest tööst tugevate sõrmedega Aavo kätt ja ütles sõbralikult:

«Aga kui tõepoolest oleks Franzu nina äkki sinu toru ette kerkinud, mis siis? Kas oleksid põrutanud... otse kümnese?»

Aavo hoog rauges, ta viskas peotäie liiva üles, nii et alledad terakesed krabinal jalgadele langesid, ja mossitas tulaselt huuli:

«Vaevalt... Küllap keeraksin selja, ja olekski kõik. Olen nagu mingi uusaja don Quijote. Õilis rüütel la Manchast vihkas autust ning alatust ja tormas õigluse ning aususe kaitseks võitlusse kas või tuulikutega. Aga mina? Ma küll jälestan ja vihkan, kuid minus pole jõudu isegi söimamiseks.»

Äigas nagu nähtamatut võrku ära pühkides peopesaga üle kõrge otsmiku ja vaatas hajameelselt ringi. Pall pleegitas nukralt oma pruune punnpõski ja kõõritas asjatult mängijate järele. Vaid ükskõikseid pilke suutsid välja meelitada nii šokolaadivärvilised kehad, millel trikoo oli kokku kuivanud kaheks paari sõrme laiuseks ribaks, nii roosast siidist aluspesu kui ka õhulised ning lillelised rannamantlid, mida üks ja teine edevam nagu näitusele välja panna püüdis. Üksnes lapsed olid väsimatud, nad korraldasid pehmes liivas käärikaid matuseid, uuristasid koopa ja pätsisid niiskest mereliivast losse ning kindlusi või külvasid üksteist üle vikerkaarevärve heitva veepritsmete sajuga.

Aavo võttis näidendiramatu, mille Hugo oli enda kõrvale pannud, ja seda sirvides ütles:

«Küllap minu rumala helluse tõttu mulle too näidendki nõnda hirmsasti meeldib. Kisub kaasa ja erutab, veel rohkem aga ärritab. Mulle näib, et autor on vajutanud oma kirjanikunoota kaasaja suurde paisesse. Mind segab ainult žanr. Mäng inimsaatusetega on ju draama, mitte komöödia!»

«Naeru roosk salvab mõnigi kord valusamini kui pisarad.»

«Olgu pealegi... Aga draamas ja tragöödias on roh-

kem jõudu. Et vapustada, on tarvis dünaamiiti, aga mitte paukpadruneid.»

«Elu on tuhandepalgeline, seal on nii head kui halba. Inimest ei kasvata ümber ei käskkirja ega lõhkeainega, ei üleöö ega isegi mõnekümne aastaga, selleks on tarvis sugupõlvi. Elu peab mõistma...»

«No muidugi — sinus kõneleb värske partorg!»

Hugo viskas Aavot liival lebava tühja, krõbiks kui vanud teokarbiga.

«Ära parem meenuta... Ütlesin neile kohe ja kordan praegugi, et see oli läbi ja läbi ekslik samm. On kujunenud halvaks kombeks, et partorgideks seatakse lootustandvaid, aga veel mitte millegagi silmapaistnud noori. Nagu säärase rohelise uustulnuka sõnad vanade kalade silmis grammigi kaaluksid! Millise poisikesena end mõned päevad tagasi tundsin...»

Hugo hammustas huulde: nüüd oleks alles sõbrale karuteene osutanud! Küllap jutud Rommi Kirreti ja Liis Andre intermetsost nähtamatuid keelepeksu kanalaid mööda kord Aavonigi jõuavad, aga praegu rikuks see tema meeolelu lõplikult. Kuivõrd ka Hugo Sarap Aavole õiguse andis, suhtus ta elusse rahulikumalt. Tema noorpõlv oli möödunud vaheseintega toaubrikuteks jaotatud korteris, kus päid-jalgu oli alati rohkem, kui jätkus ruumi magamisasemeile. Sääraseis kortereis ei leidu elamispinda saladustele, lapsed küpsevad siin varakult ja koos elutarkusega omandavad maast-madalast asjaliku ning kaine vaate elule, inimestele ja nende vahelistele suhetele kõige hea ja halvaga, mis seal lõputus reas vahelduvad.

Aavo tundis väsimust, laskus selili, toetas kukla ristatud kätele ning hakkas jälgima pilvetükki, mis vajus harali ja võttis tiibu laotava suure kotka kuju. Liivavalli taga luges jäme bassihääl monotoonselt ja valjult, põrisedes nõela otsa pistetud hiiglasuure põrnikana; peenike lapsehääli virises nutta — ta ei suutnud ühte viisi paljaste tädide paraadis leida oma ema. Ja hoo-piski hiljem, kui Hugo juba uskus, et sõber teda ei kuulnudki, küsis Aavo:

«Mis sul juhtus... mõned päevad tagasi?»

«Ah ei midagi... See oli puht-teatrivärk. Oli ka juttu «Rongaisast». Käisin su isale uuesti peale.»

«Noh? Kas jäi nõusse?»

«Laveeris. Kaasaeg polevat tema spetsialiteet, antagu klassikat. Lavastajatega on lausa häda — noori ei tõmata juurde, aga vanad kipuvad kivinema. Istub meil seal peanäitejuht nagu egiptuse muumia — iga ta lavastus on korrektne ja vigadeta, aga ka nõnda sile ning rahulik, et tead juba ette, mis ja kuidas tuleb. Ometi tahaks kordki seista tõmbetuules, nii et kõrvus vuhiseb ja juuksed lendavad. Mingu või teinekord viltu...»

«Nüüd on sinu kord plahvatada!» naeris Aavo rõõmsalt. «Vaata ainult ette, sest muumiatega pole hõlpus võidelda. Kui kukub sulle kaela, siis muljub pannkoogiks. Aga kahju, et sa isa nõusse ei saanud. Ma hakkasin juba lootma, sest täna öösel ta ei maganud. Kuulsin, kuidas ta edasi-tagasi marssis, toolidega kolistas, endamisi valjult deklameeris ja kamandas... Nii teeb ta alati, kui mõni uus näidend teda väga kaasa kisub.»

«Ja sa ei tea, mis teda nõnda hasarti viis?»

«Ei. Teda ei tohi tööhoos segada.»

«Vaevalt ta küll nõnda äkki «Rongaisast» vaimustusse sattus,» kahtles Hugo. «Aga ükskõik, kas Rommi Kirret või mõni teine, kuid me lavastame «Rongaisa». Kui suurepäraseid ka tõlkenäidendid oleksidki, nendega üksi ei seo rahvast teatriga. Me võitsime esimese lahingu ja suurendasime algupärandite arvu tuleva aasta repertuaariplaanis. Aga see on alles pool sammu. Sõnades ülistab igaüks kaasaegseid näidendeid taevani, aga kui hakatakse lavastajat otsima ja osi jaotama, poevad teenelised nurka peitu ja kinnitavad mesimagusal näol, et nemad ei taha noortel jalus ees olla. Olgu aga lahked, katsetagu ja õppigu! Nemad lepiavad klassikaga. Nagu igaüks ei näeks, et nende jutust rebase saba välja paistab.»

«Kui sa algupärandeile nõnda vapralt nõuad kogenumaid näitejuhte, siis ei passi ju ka meile kui algajale lavakujundamist anda?»

«Noh see...!» Hugo ei jõudnud lõpetada, sest keegi möödamineja andis üksikute lõikeheinakörte najal tukkuvale pallile hoobi, nii et see kõrges kaares sõprade juurde lendas, paisates neil suud ja silmad liiva

täis. Pahaselt puristades lõi Hugo palli tagasi ja puges sügavamale lõhku.

«Ma olen kindel, et meie «Rongaisa» dekoratsioonid kannatavad välja ükskõik kui karmi kriitika.»

«Nad pole vähemalt kulunud ega igavad.»

Hugo nihutas nahkmapi lähemale ja võttis sellest mõned eskiisid. Osa neist oli tema, osa Aavo töö. «Rongaisa» köitis noormehi kohe esimesel lugemisel ja pikka juttu pidamata hakkasid neil käed nagu iseendast liikuma, visandades paberile dekoratsioonikavandeid. Alguses oli see rohkem ajaviide, kuid tollest «mängust» kasvas välja unistus kujundada lava pärisetendusele. Hugo ja Aavo olid Kunstiinstituudi üliõpilased, kes spetsialiseerusid lavakujundusele. Hugo valmistus lõpueksameiks, ja ehkki ta oleks pidanud aastate poolest Aavost kaugel ees olema, polnud vahemaa kuigi suur, sest Hugo alustas hilja ja tal jäid mõned semestrid vahele. Nende pauside põhjus oli üsna proosaline: kuigi Hugo oli pidevalt stipendiumisaajate hulgas, ei piisanud sellest igakord Sarapite rohkearvulise pere tagasihoidliku eelarve kulude-tulude tasakaalustamiseks ja Hugo rakendas end täie jõuga rahateenimise vankri ette. Oli ta ju seitsmeliikmelise õdede-vendade perekonna esmasündinu ja kellel muul kui temal tuli võtta oma õlule isa kohustused. Karl Sarap lahkus neljakümne esimesel aastal Eestimaalt koos Punaarmee ja teda polnud neljakümne neljandal tagasipöörduvate võidukate vägede hulgas. Pärast sõja lõppemist tõi keegi major Karl Sarapi aumärgid ja jutustas tema viimsest lahingust. Nii nagu Karl Sarap kogu oma elu seisis julgelt võitlejapostil, nõnda ta ka suri. Hugo oli maast-madalast pühendatud mõnessegi isa saladusse: ta täitis väikese sidemehe ülesandeid aastail, mil kommunistid olid jahiloomadeks ja poliitilise poliitsei agendid küttideks; ta oli väikeseks sõduriks neljakümnendate aastate algul, kui osad ajaloo areenil hakkasid vahetuma; Hugo sidemed võitlejatega ei katkenud ka süngel sõja-aastail, kui Sarapite pere oli isast lahutatud lahingurinde lõõmava joonega. Ema nuttis oma pisarad öö hõlma varjus, kui keegi teda ei näinud, ja hommikul läks jälle paberivabrikusse, jättes nooremad lapsed vanemate valvata ning hoida. Hugo töötas

kõik koolivaheajad ehitusartellis maalrina, pärast keskkooli lõpetamist ülendati ta brigadiriks. Tema loomupärane huvi joonistamise vastu tõukas teda aga edasi, kuni ta võttis südame rindu ja astus Kunstiinstituuti, vahetades varsti ka töökohta: seinte valgendajast sai dekoratsioonimaalija «Apollo» teatris.

Hugo ja Aavo tulid nii erinevaist keskkondadest, ka nende iseloom ja temperament näisid nii lahkuminevad, et mõnedki noormeeste sõprussidemeid imestasid. Ent «inimhingede spetsialistide» oletused ja ennustused jooksid seekord tühja, sest iga uus päev lähendas veelgi Hugot ja Aavot teineteisele.

Nii suur ja tugev, isegi kohmakavõitu, nagu Hugo oli välimuselt, nii rahulik, kindel ja tasakaalukas oli ta ka iseloomult; see avaldus tema joonistustes ja dekoratsioonikavandis, milles puudus kerge ja vallatu ädelevus, kuid mis tungisid tuumani, nägid sügavuti ja alati olid imelises kooskõlas tekstiga, autori ideega, avades lavateoste sisemise, mõnigi kord sordiini all heliseva maailma. Aavo oli kärsitum, sageli pealiskaudsem, aga nii tema kujutamise joones kui ka kujuteludes oli rohkem fantaasiat, lendu ja habrast poeemat. Neist kahest nägi Hugo selgemini kummagi eri laadi, ja kord, kui nende lavapilte ohtralt kiideti, ütles ta Aavole:

«Me kuulume ühte... Sinuta oleksid minu dekoratsioonid igavad, sinu omad minuta aga eluvõõrad.»

Nad täiendasid teineteist ja neil kujunes välja oma töösüsteem: pärast ühiseid mõtisklusi loetud teose üle kavandasid nad kumbki iseseisvalt kõigi vaatuste dekoratsioonid, kõrvutasid siis eskiisid, kaalusid, arutasid, vaidlesid, nii et pead huugasid, mõnikord turtsusidki teineteise peale ja teostasid siis üheskoos kogu lavakujunduse. Mitte kõik ei jäänud noorukite mappidesse kolletama. Hugo ja Aavo olid dekoraatoreiks mitmes isetegevuslikus lavastuses ja neil oli isegi oma alaline nurgake kunstsarvetehase «Kommunaar» klubis. Väikesed lavad oma nappide võimalustega nii materjalis kui ruumis olid neile heaks lakoonilisuse, ökonoomsuse ja leidlikkuse kooliks, kuid nagu iga kasvav linnupoeg ronib lõpuks pesaveerele, tahab tiibu laotada ning kõrgele ja kaugemale lennata, nõnda ei suutnud ka isetege-

vustruppide töö oma piiratuse ning kokkusurutusega neid enam rahuldada ega uuteks otsinguteks õhutada. Instituudi praktikatööna ja ka iseenda lõbuks ning rõõmuks kavaandasid nad paar suurt teost tõelisele teatrilavale, kuid ka selleks polnud rohkem huvi: noored janunesid tõelise lavastuse järele, kus sulavad üheks tervikuks näitlejad, kostüümid, dekoratsioonid, rekvisiidid, muusika, kus süttib ja kustub valgus, tõuseb ja langeb eesriie ning hämar saalitais rahvast hingab nagu ühes rütmis...

Juba mõnda aega skitseerisid nad «Rongaisa». Kujundasid lavastust tagurpidi — ilma lavastajata ja lavastuse plaanita. Nad tahtsid valmis kujundusega üllatada näitejuhti, ükskõik kes ta oleks. Mis sellest, kui ka pool tehtud tööst välja praagitakse, nad joonistavad kõik rõõmuga uuesti. Aga küllap nad oma ideedega pisut mõjutaksid ka lavastajat!

Aavo oli optimist, ta uskus, et nende sõjaplaan on hea ja kindlustab edu; Hugo oli elus liiga sageli pörgranud takistustele, ta oli mõnigi kord haaranud ja jäänud tühja peoga, et mitte nautida eesõigust aeg-ajalt olla skeptik. Oma õhinas ja veel rohkem oma iseloomude otsekohesuses ning aususes ei märganud kumbki kõrvalisi, kuid soodsaendelisi võimalusi, mida elukogenumad oleksid aega viitmata enda kasuks rakendanud. Noormehed oma lihtsameelsuses hoopis pörkasid kõrvale, kui nad neile mõjuvõimsaile tegureile peaaegu otsa komistasid. Aavo küsis:

«Kui isa nõustub lavastama, kas sa siis räägid temaga meie dekoratsioonidest?»

«Mina?» kohkus Hugo. «See justkui ei sobi... Võidakse võtta survena minu kui partorgi poolt...»

«Aga kui mina...» nihutas Aavo end ebamugavalt. «Hakatakse äkki rääkima, et Rommi Kirret soosib oma poega.»

Vaikisid. Laps kilkas rõõmsalt — ta oli oma ema üles leidnud. Bassihäälne lugeja oli ära väsinud ja norskas tasakesi. Pall tukkus ikka veel ja ootas mängijaid. Kauge laeva suitsuviirg oli kadunud silmapiiri taha.

«Küll me leiame paraja momendi ütlemiseks,» lohutas Hugo rohkem iseennast kui sõpra ja võttis

uuesti kavandid. «Esialgu pole sellega kiiretki, meil on ju veel palju pooleli või hoopiski tegemata.»

Stseenile, mis pidi toimuma avaral suvisel rõdul, mille poolenisti lahtilükatud laiadest akendest paistab vana kiriku kandiline torn, lähenesid Hugo ja Aavo erinevalt: Hugol oli kogu lavapilt antud lakooniliselt, nurgeliste, nagu kohmakate joontega, nõnda et tekkis raske ja rõhuv tunne; Aavol mängles kõik, nii valgus, tuules voogav eesriie kui ka kirik oma tornikeste ning sakiliste nurgakestega. Kumbki uskus, et just tema on paremini tabanud vaatuse hinge, mille tõestamiseks polnud argumentidest puudust ei ühel ega teisel, kuni Aavo haaras näidendi ja selili heites hakkas autori nappidest viidetest endale õigust ning tuge otsima. Äkki langes raamatule vari. Juhuslik möödamineja, kes endale vaba lamamiskohta püüab leida, mõtles Aavo ja sirutas käe kõrvale, aga vari nihkus järele. Aavo kallutas pea pahaselt tahapoole, et kutsumata segajat hävitava pilguga karistada, aga ta pahameelest kipras kulm tasan, kui nägi naervat ja end meelega päikese ette seadvat tüdrukut.

«Ah sina...» tõusis Aavo istuli.

«Mis sa laiskled!» tõreles neiu, aga nägi siis, et tumedajuukseline noormees Aavo lähedal teda tähelepanelikult silmitses, ning lisas: «Vabanda, sa pole vist üks?»

«Pole viga, see on Huk... Õige, te pole ju tutvavad... Hugo, too paharet on mui öde Ene. Sulle pole vist tarvis öeldagi, et tema on Hugo Sarap.»

Hugo hüppas püsti.

«Suurepärase!» raputas ta tüdruku kitsast, pikkade sõrmedega kätt. «Olen Aavoga mitmel korral tõrelnud, et ta mulle oma öde ei raatsi näidata. Istuge meie juurde...»

Enel polnud aega, ta oli Piritall väikese seltskonnaga; üks tema kaaslastest ütleski, et nägi noori dekoraatoreid, ja Ene lipsas hetkeks kõrvale.

«Mul oleks teiega piinlikki,» naeratas ta. «Olete ju mõlemad päris neegrid, aga mina näen täna päikest esimest korda.»

Ene oli tõepoolest üsna valge, ainult õlad õhetasid roosakalt, sest ta oli liiga ahnelt kasutanud päikserikast päeva. Ta lilleline päevitusülikond polnud vii-

mase võimaluseni kokku kroogitud, ja et Ene ei hoolinud igale moekarjele järelejooksmisest, sellest jutustasid ka vabalt õlgadele langevad juuksed, lakita küüned ja kulmud, mida polnud habemenõaga kitsendatud ega kaarjaks koollutatud. Võib-olla oli selles kõiges ka ilusa noore naise eneseteadlikku uhkust ja veelgi rohkem oskust üllatada tagasihoidlikkuse ning loomulikkusega. Ene juuksed olid tublisti tumedamad kui Aavol, ent sirge nina, pehmed huuled ja kõrge lauba kumer joon andsid õele ja vennale märgatava sarnasuse. Ainult Ene lõug oli rohkem isasse kui Aavol — tugevam ja energilisem, justkui jonnakaski. Isegi siis, kui Ene näol oli väga tõsine ilme, näis ta silmis värelevat muie, mis polnud vaba iroonilisest varjundist.

«Ärge muretsege,» julgustas Hugo, «meie peidame teid seniks sügavasse liivalohku, kuni päike oma töö teeb.»

«Kui ainult aega oleks!» ohkas Ene. «Pühapäeval on meie etendus. See on hullem kui eksam, esineme ju esimest korda publiku ees.»

See polnud noormeestele uudiseks, sest teatriinstitiudi õpilaste lõpuetendus «Onu Vanja» oli juba välja kuulutatud.

«Aga hiljem?» uudishimutses Hugo. «Kus kavatsete ankru kiinnitada? Oli kuulda, et meil, «Apollos»...»

«Küllap vist. Isa oli juba täna nõnda kena, et pakkus mulle osa...»

«Noo?» elavnes Aavo. «Millises näidendis?»

«Kui ma seda ainult mäletaksin! Isa küll ütles korra, aga mulle ei jäänud meelde... Oli midagi lindudest, ja mitte just meeldivaist...»

««Rongaisa!»» hüüatas Hugo.

Ene vaatas üllatunult peajagu pikemale noormehele, kelle kõrval ta tundis end nii väiksena, et püüdis kogu aeg seista liivakünkakesel.

«Toosama. Kuigi ma ei taipä, mis imejõud selles näidendis võib peituda. Teis oleks ju äkki, nagu peotäis püssirohtu plahvatanud ja ka isa tammub oma toas nagu elegant puuris. Ütlesin talle, et pean tükki enne lugema. Ma pole sellest komöödiast varem midagi kuulnud. Pealkiri on igatahes vastik, mulle on varesed ja kaarnad alati külmajudinad ihule ajanud.»

«Sa tutvu enne, siis alles vabista üleolevalt õlgu!» ägestus Aavo. «Meil on üks eksemplar kaasas, loe siinsamas läbi.»

«Rannas on kole kuum,» võttis Ene ilmselt vastu tahtmist raamatu. «Ja hirmus palju rahvast. Ma vajan lugemiseks vaikust ja rahu.»

Ene lappas lehti, aga ta pilk ei peatunud kauemini ühelgi real. Suur salkkond poisse ja tüdrukuid oli tormanud vette ning käratses nüüd üksteist kastes hüllemini kui kajakad. Nähtamatu naaber oli ärganud ja pomises jälle lugeda... Ene tõstis äkki pea ja Hugo Sarapile otse silma vaadates küsis:

«Mis te minust nõnda tunnistate?»

«Tunnistan,» noogutas Hugo. «Tunnistan ja imestan, et nagu oleksite Aavo sarnane, aga sealsamas see sarnasus justkui valgus laiali ja kaob...»

«Küllap ma läksin siis pulmalistesse,» libises Ene aeglane, uuriv ja justkui irooniline pilk üle Hugo Sarapi. Äkki kohkus ta: «Taevast hoidku, nüüd saan alles tapelda. Pidime ju veel tunnikeseks rõdole minema. Nägemiseni!»

Ene oli juba ammu kvassiputka taha kadunud, kui Hugo mõtlikult lausus:

«Ta pole raasugi seda moodi, nagu sinu jutu järgi ette kujutasin...»

«Tunne sa rannas naisi!» lõi Aavo hooletult käega ja seadis end mugavamalt lohu põhja. «Tualeti jäätavad riidehoidu, aga maski panevad ette... Või kui olla päris avameelne, siis Ene tõepoolest oleks nagu muutunud. Mõnikord on mul tunne, et ta justkui tigu kannab endaga oma varjendit kaasas. Puudutad vaid, ja juba ta tõmbub peitu... Väikestena puistasime teineteise ees kõik südamesopid pahupidi, kahekesi nagu me enamasti olime. Isal ja emal polnud ju meie jaoks kunagi aega. Aga viimaseil aastail kõneleb Ene väga harva endast. Ja minugi keel takerdub, sest mulle näib, nagu kuulaks ta mind mingi varjatud üleolekuga... Ah, mis ma tühja lobisen, küllap kõik tuleb sellest, et elasime suurema osa ajast lahus — Ene Moskvas teatrikoolis, mina siin.»

Hugo istus liivakünkakesel, käed ümber põlvede, ja justkui pidas aru, kas minna vette või mitte. Kui vaikus

juba väga pikale venis, puudutas Aavo teda tasakesi küünarnukist:

«Kas ta...? Kas Ene ei meeldinud sulle?»

Hugo võttis raamatu ja lehvitas endale tuult.

«Ma ei tea... Ma vajan alati aega inimeste tundmaõppimiseks... Aga ei, miks sa arvad, et ei meeldi? Ta on ju sinu õde.»

Aavo naeratas tänulikult, laskus uuesti selili ja sulges silmad, lastes kuumadel päikesekiirtel oma lauge kõditada.

3.

Kirretite korteri südameks oli suur vinklikujuline nurgatuba, mille üks otsasein oli ühendatud köögiga ja teine magamistoaga; siia pääses ka otse vahekojast, millest avanesid ukseid Aavo ja Ene tuppa. Ruumi hoo-vas laiast nurgaaknast rikkalikku valgust, ja kuna maja oli just seda nukka pidi lõunasse pööratud, võis akna juurest jälgida nii päikese tõusu kui ka loojumist. See pruunika tapeediga salong, nagu Mall teda puhtast südamest, Rommi harjumusest ja Aavo ning Ene irooni-
liselt nimetasid, etendas Kirretite perekonnas väga mitmesugust osa. Siinne ümmargune laud oli ainus koht, kus hommikuti, aeg-ajalt õhtuti ja harukordadel lõunati kõik perekonnaliikmed kohtusid; aknatühemikus asuva tiibklaveri ees veetis Mall Kirret ikka sagedamini videvikutunde, klamberdades vaikselt ja lauldes nukraid romansse ning eleegilisi armastuslaule, pilk unistavalt klaverikaanel seisval kolme graatsia kujul; siia kolis ajuti oma kitsast ja pimedavõitu toast Aavo, et lõpetada akvarelli või nokitseda mõne näidendi lavapildi maketi kallal, täites kogu korteri värvi, liimi ja õli lõhnaga. Salong oli näinud ka hoopis tarmukamaid päevi ja eriti öid, sest kümmeaastat tagasi kogunes sageli siia Rommi Kirreti sõpradering; kogunes vaikselt, alustas tagasihoidlikult, aga sattus kiiresti nõnda hoogu, et segatud une pärast vihased naabrid kloppisid harjavarrega, käisid ukse taga hurjutamas ja paaril korral helistasid miilitsassegi. Mõnikord koguneti hiljemgi —

mida aasta edasi, seda harvemini —, alustati niisama hubaselt ning tagasihoidlikult, kuid ei jõutud enam kakofoonilise lõpuni, sest iga kord jättis Rommi selle staadiumi lävepaku ületamiseks vajaliku pudeli avamata. Tal ei puudunud oma imeliku ja sõprades nõrdimust äratava teguviisi õigustamiseks teoreetiline põhjenduski, mille auks ta iga kord tõstis oma viimase toosti: kodu peab olema vaikuse ja rahu kindlus! Mall nägi selles mehe vananemise märki, nagu ta neid tunnuseid arvas nägevat veel muuski, kas või selles, et kui Rommi varem lõi oma lavakujusid ja ka lavastusi inspiratsiooni, sisemise põlemise, taevaliku talendi jõul, siis nüüd kandis ta uue näidendi ettevalmistamisele asudes koju puhta kirjutuspaberi pakke ja raamatupampe. Nagu mõni professor! Mall Kirret jumaldas kunstis intuitsiooni, sisemise kaemuse valgust, süttimiste ja plahvatamiste sära, seepärast ei pidanud ta ka lugu mehe kaldumisest bürokratismi ja paberimäärimisse, nagu ta Rommi tegevust mõnikord pilkavalt nimetas.

Nagu seegi kord. Mitu päeva järgemööda käidi suu-
rest toast läbi kikkivarvul ja tuldi siia vaid häda korral enamasti selleks, et sõnatult panna väikesele serveermislauale kohvitass võileibade ja saiadega.

Esimestel päevadel eraldas Rommi end oma kirjutuslaua ja diivaniga muust ruumist vaheseinaga, mille Aavo seks otstarbeks kunagi oli valmistanud. Selle kokkukäiva, astmelise sirmi paberist küljed olid täis maalitud mitut laadi stiliseeritud maske, pierrot'sid ja muid teatritesemeid ning see andis eriti tulede valguses ruumile omapärase, teatrit meenutava atmosfääri. Rommi kinnitas, et see hiina stiilis õhuline eesriie tekitab temas illusiooni, nagu istuks ta laval, ja see on tema inspiratsioonihobule heaks ergutuseks. Paari päeva pärast jäi aga Rommil oma vaimse suruõhu koostas kitsaks, ta lükkas vaheseina kokku ja nüüd hakkasid täissirgeldatud paberilehed katma laudu, klaverikaant, aknapealset, toole, kuna pahaselt kokkukärgardatud tuustakaid sadas sinna-tänna põrandale.

Rommi Kirret oli nagu puuraiuja, kellel pole aega vaadata, kuhu üks või teine laast lendab. Ta oli ka liiga hoos, et oleks mallanud järjestada ning koguda poognaid, millele visandas misanitseene, liikumisskeeme,

lavasisustuse kontuure, remarke tegelaste käitumise, kõne ja hoiaku kohta. Ta nummerdas kavandilehe või märkis mõne viitega selle koha tekstiraamatus ja haaras juba uue puhta paberi järele. Ta ei olnud kuigi süsteemikindel töötaja, vaid fikseeris pilte sedamööda, kuidas need ettekujutuses elama löid, teda kütkestasid ja kaasa kiskusid. Nii juhtus, et Kirret hüppas mõnestki hallist, lahjast või väga keerukast stseenist üle, ja nendega oli hiljem, kui mõtted olid pingest vabanenud ja juba uutel jahimaadel ringi luusisid, alati kõige rohkem mäadlemist.

Läupäeval tõusnud kõrglaine hakkas teisipäeval tagasi oma kallaste vahele valguma: Rommi oli öösiti ainult väheseid tunde siinsamas diivanil suigatanud ja nüüd murdis väsimus sisse. Üha harvem pudenes pliiatsi alt uusi lehti, üha kauemaks jäi ta toolikorjule toetudes istuma ja aknast välja vaatama. Korstnapühkija tõusis vastasmaja valge korstna servale ja sirutas end, sügavalt hommiku värsket õhku hingates; tülitamise pärast tusane kass tõmbus aiaposti otsas turri ja pööras all klähvivale murile ükskõiksust teeseldes selja; paljaste käsivartega noor naine riputas üle hoovi tõmmatud nõõrile pesu... Rommi asetas lauale tumedaraamilised prillid, mida ta juba mõnda aastat kirjutamise ja lugemise juures kasutas, ning lülitas sisse kirjutuslaua nurgal kükitava raadio. Trompeti huilgamine täitis toa, sellejärel alustas justkui hambutu joodiku hääl kähedat laulu. Kirret pidi juba skaalanuppu keerama, aga hakkas siis sõrmedega laual takti kaasa lööma. Suurepärase! Macki laul «Kolmekrossiooperist»... Midagi taolist või veel metsikumat kõlbaks «Rongaisa» peigmehestseeni helitaustaks. Jah, frakis, lakk-kingades ja valges vestis peigmees mõnuleb täies laulatusevormis nagu täissöönud hai soojas rannavees ning trompet huilgab, saksofon irvitab ja kõlatu hääl kähistab laulda; siseneb maani ulatuvast looris pruut, kuna teise ukse taga on ootevalmilt rivistunud kolm tüdrukut ja kaks poissi nagu kiusliku saatuse viis pahaendelist käskjalga...

Rommi Kirret pani prillid kiiresti ninale ja hakkas rutates kirjutama. Ent seegi hoog, nagu iga järellaineitus, vaibus varsti. Meelekohtades tuikas, kehas surises

rammestus nagu pärast kuuma saunaleili, kuklas surus midagi rasket ajudele... Noor naisehää lõõritas raadios armastusest, mis on igavene ja särav nagu lumi mäetippudel. Rommi klõpsas aparaadi kinni, ringutas kõigest jõust, nii et liikmed naksusid, ja hüüdis:

«Hei, on siin kedagi? Mall! Ene!... Kas siis hingegi pole majas?»

Magamistoast kostis kobinat ja unine naisehää vastas: «On, on... Sa äratad surnudki üles...» Kahisesid riided ja kolksusid mingid laekad. «Oota üks minut...»

«Kas sa magasid?» imestas Rommi ja alles nüüd meenus heita pilku kellale. Oh-hoo, varavõitu Malle jaoks!

«Ära ole kuri... Neelaksin midagi hästi kuuma. Ergutuseks ja kosutuseks...» Mõtles hetke ja üht silma pilutades lisas: «Ja ei ütleks ära ka klaasikesest krõbedamast...»

Mall Kirret armastas hommikuti kaua magada või vähemalt unesegaselt lesida. See oli tema kui näitlejanna eesõigus. Kuigi Malle arvates olid ajad halvad ja teatrid täis kadedust ning intriige, nii et Mall Kirretile poetati vaid vähemaid vanaemade ning eidekeste osi ja ta sageli ei teadnud, mis oma vabade õhtutega peale hakata. Et publik need ahnitsejad kõik välja vilistaks! Aga täna oli Mall põõnamise ära teeninud, sest eile õhtul oli tal olnud etendus. Ja kas ei läbinud saali tähelepanukahin, kui ta Protassovite lapsehoidjana lavale tuli? Rahvas ei unusta! Pärast lobiseti pisut ja hiljem oli ta kaua ärkvel ning igasugused unenäod kiusasid. Mall tõusis Rommi hüüete peale voodist ja esimese pilgu heitis muidugi peeglis. Ta polnud oma ea kohta üleliia korpulentne, ja taevas üksi teab, milliseid ohvreid, vaeva ning loobumist nõuab naiselt, kes on astunud neljakümnendaisse eluaastaisse, nooruse ja väliste võlude säilitamine, veel rohkem aga taastamine. Grimmi, vaseliini ja aastate uuristav toime Malle näonahale ja silmaalustele polnud veel kaugeltki nii sügav, et osav käsi ei suudaks neid siluda. Mall viivitas, et kloppida silmade alt unekotte, värskendada põski ja huuli, kohendada juukseid ning peletada silmist loidust. Need juuksed, need juuksed, kuidas küll hall kuldpruunide lokkide uhket helki tuhmistama kipub!

Õnneks on taastamisvedelik veel suuteline neid jälgi katma... Nõnda, enam-vähem korras, isegi oma mehele ei näita tõeline naine äramagatud nagu. Ja kui Mall Kirret ülatas Rommile põse suudluseks, oli ta naeratus peaaegu niisama noor kui kahekümne viie aasta eest, ainult kulunum. Sellest polnud aga praegu häda, sest kunas on oma mehel silmi niisuguse pisiasja märkamiseks?

«Töötad end üle, mu kallis,» kergitas Mall lauanurgal pabereid. «Ja mulle pole sa veel öelnudki, mille kallal nõnda rahmeldad.»

«On üks tänapäeva kommune kroonika...»

«Tänapäeva! Pool tükist propaganda ja ülejäänud sulaselge agitatsioon?»

«Ei tabanud märki!»

«Noh, siis viiskümmend üks protsenti pleekinud positiivseid kangelasi ja nelikümmend üheksa lopsakaid negatiivseid tüüpe...»

«Jällegi viltu! Neelaku mind sarvik, aga see tükk pani mu päris märatsema... Kuid mine siis juba, mu kurk kuivab nagu kõrb, küll pärast jutustan...»

Kuninganna Elisabethi tualeti taolise hommikumantli hõlmasid ettevaatlikult koomale hoides, et mitte Rommi märkmete lehti lendu paisata, suundus Mall köögi poole ja ta sinised, valgete tähekestega toakingad klõpsusid lõbusalt parketil. Rommi haigutas mõnuga ning sügavalt ja hakkas pabereid kokku kraamima, neid numbrite ning märkide põhjal järjestada püüdes. See oleks olnud isegi värsketele ja puhanud peale keerukaks ristsõnamõistatuseks, aga Rommil olid laugude külge nagu tinaplommid riputatud. Neetud näidend, kuidas ta kogu keha läbi muserdas ja närvid pingule tõmbas! Ja oleks veel mõni suurvaim kirjutanud, aga ainult keegi Reedik Vorse, — vaid läbi udu koidab, et on kusagil seda nime varem kuulnud...

Kui Mall oli kohvivee elektrikeetjale pannud, võttis ta karbikese ubadega ning kohviveski ja läks tagasi salongi, et kaasat vahelduseks füüsilise tegevusega elustada, kuid jäi keset ruumi pettunult seisma, sest Kirretite perekonnapea ja teatri «Äpollo» üks põliseid talasid oli kokku varisenud: Rommi magas, nina vastu käsivart lössis ja täiskritseldatud poognate patsakas

peos. Mall vangutas kaastundlikult pead ja, kohvi ning veski diivanile pannud, võttis tasahilju paberid Rommi sõrmede vahelt. Kui palju sirgeldusi, plaane ja skeemikesi! Nagu siingi — üle lehekülje ainult mõned tähtedega märgitud ristikesed ja kolm-neli kõverat joont, mille tähendust teab üksnes nende looja ise. Aga järgmisele oli kirjutatud juba pikem režiimärkus ja Mall luges:

«Läbi akna hüppab rõdule väikeses ludumütsis poiss ja tahab vastaspoolse ukse kaudu põgeneda, aga see on lukus. Poiss pöördub tagaseinas asuva ukse juurde, kuid sealt peletavad ta eemale naiste erutatud hääled, ja sissetungija tormab sama akna poole, kust ta rõdule hüppas. Aga just siis ilmub sellele Anijala higest nõretav nagu. Anijalg volksab aknast sisse, haarab nurka laua taha kõssitanud poisil kuuekaelusest ja rebib ta ukse juurde, mille avab. Trobikond inimesi vajub sisse.»

Alumise poole lehest täitis jälle skeem, millele olid märgitud tegelaste asukohad järgneva stseeniks. Anijala kõrvale joonistatud risti juurde oli kirjutatud — vargapoiss.

Mall heitis lehed lauale ja puhus sõrmedele.

«Taevane arm, milline näidend!» mõtles ta. «Juba üksnes nimi Anijalg ajab kananaha ihule. Ja lisaks veel — vargapoiss! Millest nad kõik kirjutama ei ole hakanud! Keda see peaks huvitama, kuidas mingisugune vargapoiss mõnel unimütsil kella või rahakoti ära tõstab. Nagu seda elus poleks küll ja küll kuulnud. Paras talle, olgu ettevaatlikum... Ei, ei, öeldagu, et ma olen vanamoeline või mis tahes, aga mulle ei meeldi säärased... elu tagahoovid. Seal pole puhtaid, tugevaid tundeid, pole hingeliigutavaid elamusi...»

Läks võtma kohviveskit, aga nägi Rommi ees tekstiraamatut, avas, sirvis siit ning sealt ja hakkas poolüminal lugema:

«Anijalg (*kergelt hingeldades*): Poiss, mis su nimi on?

Vargapoiss (*toibub esialgsest kohkumisest ja laseb ülbel pilgul üle enda ümber kogunenud inimeste libiseda*).

Anijalg: Noh, kurdiks jäid või? Nimi, kas kuuled!

Vargapoiss: Anijalg.

Anijalg: Mis, tänitama ka veel! Tikud mind pilkama? Minu ausat nime pole ühelgi vargapoisil, kuuled sa! Jäta vigurdamine ja ütle oma nimi.

Vargapoiss: Tiit Anijalg.

Anijalg: Stuu pea! Pole viga, küll miilits sinult õige nime välja pigistab. Või mind, ausat töötajat...

Irma (*astub kiiresti lähemale*): Aga isanimi?

Vargapoiss (*võpatab kergelt ja vaatab kõrvale nagu väike metsloom*).

Irma: Ära karda, mina kaitsen sind. Ütle aga julgesti.

Vargapoiss (*maha vaadates*): Tiit Salme poeg Anijalg.

Irma: Oo... vabanda...

Anijalg: Miilits! Helistage jalamaid miilitsasse!»

Mall Kirret pani endale märkamatuks kohviveski lauale ja diivanile laskudes pööras lehte. Ta suured pruunid silmad, mis kunagi nõnda võidukalt olid säranud mitme teatri laval, olid nutnud ja naernud, hõisanud ja ahastanud, lendasid nüüd üle tihedate masinakirjaridade...

Rommi pea libises käsivarrelt lauale, ta ehmatas ja vaatas kohkunult ringi. Mallele meenus kohvikann, ja väledalt ning kergelt, nagu oleks kakskümmend aastat õlult maha langenud, jooksis ta kööki. Siin tuli otsast alustada, sest vett oli jäänud kannu põhja vaid tilgake. Kui ta lõpuks aurava kohvikannuga tagasi pöördus, oli Rommi end juba külmavee kraani all toibutanud ja lõualt siiliokka kõrvaldamisega noorendanud. Kohvilauda ilmus ka Aavo, kes rahutuna ja püsimatuna iga eeskojas kostva hääle peale kõrvu kikitask, sest ta ootas Hugot. Eelmisel õhtul istusid nad kaua «Rongaisa» dekoratsioonikavandite kallal ja täna hommikul kavatsesid varitseda võimalust neid Rommile näidata. Üksnes Ene tool jäi tühjaks, ja tüdrit otsimas käinud Mall tuli tagasi varjamatu hämmastusega — Ene voodi oli puutumata.

«Kus ta nõnda kaua hulgub?» vaatas Rommi imetuse ja etteheitega oma naisele, justkui oleks tema süüdi, et Enet pole majas. Ehk küll Mallelgi oli süda nagu sipelgaid täis, ajas ta end ometi poegi kaitsva tibude-emanaga kohevile:

«Kuidas sa ometi räägid — hulgub! Oma tüdrist. Ta

polnud ju kaua Tallinnas, eks nüüd on sõbrannadele palju jutustada ja sama palju pärida. Küllap ei pannud jutuhoos kella tähelegi ja ei hakanud öösel üksi koju tulema. Ta pole enam laps, kes igal õhtul kell kuus peab toas olema...»

Rommi rüüpsis vaikides tulikuuma kohvi. Pahandamine ja Ene hukkamõistmine poleks olnud kooskõlas tema põhimõtetega. Aga põhimõtted ei ole nagu teatrikostüümid, et neid igal õhtul vahetada. See võrdlus meeldis Rommile, ta oli seda mõnelgi sobival juhul korranud, lisades, et põhimõtted õieti eraldavadki inimest kõigist teistest elusaist olendeist, nad on ühiskonna vundament ja tugi. Kahekümnenenda sajandi vaesel purustatud, tallatud, rebitud lipul särab uhke sõna — vabadus. Rommi Kirret armastas sel teemal vahet vahel filosoferida, kinnitades, et ta pole poliitikamees ning seepärast ei tiku lahendama klasside-, rahvaste- ja riikidevahelisi probleeme, vaid piirdub isikliku elu tagasihoidliku sfääriga. Ta ei osanud vabaduses näha kuigi suurt väärtust, kui see ei kindlustaks igaühele võimalust seada oma elu nõnda, nagu ta ise õigeks ja paremaks peab. Kui oli sobiv seltskond ja paras meeleolu, uhkustas Rommi oma vabameelsusega, mis jalgatama viidud špitsina ei sörkivat väikekodanliku moraali ketikese otsas. Isikuvabaduse mõiste on ju nagu Kaval-Antsu põhjatu kott — igaüks laob sinna oma isiklikud soovid ja veelgi sagedamini oma tegude õigustamised. Õieti oli Rommi Kirret üsna halb teoreetik. Ta oli hoopis parem praktik ja raketandis küllaldase järjekindluse ning püsivusega oma põhimõtteid igapäevases elus. See ulatus ka lastekasvatusele. Ma ei salliks, arutas ta, kui minu vabadust piirataks, milline õigus oleks mul kitsendada noore, kasvava põlvkonna oma? Kui Ene ja Aavo olid väikesed, mängis Rommi üsna sageli nendega, jutustas muinasjutte ja üht või teist hüpitades kõneles:

«Hoo-hoplaa, hoo-hoplaa, kasvate suureks, saate kuulsaks. Sina, poiss, hakkad pilvelõhkujaid ehitama. Aga sinust, tüdruk, saab lauljanna, keda kuulates ööbird kadedusest vait jäävad. Hoo-hoplaa!»

Aavo aina ehitas, ja kuna mänguasjadest tuli alati nappus, tassis tubadest kokku kõik esemed, millest

tema jõud üle käis. Nõnda valmisid majad, lossid, sil-
lad, külad ja terved linnad. Ene aga lõõritas silmade
avamisest kuni õhtul teki alla lipsamiseni; sai tapelda,
mossitas mõne minuti, unustas ja laulis jälle. Aga kui
Aavo mänguklotsid, toolid ja lauad rahule jättis ning
ta kujutlusvõime pliiatsist, värvidest ja paberist
rahuldust leidis ning Ene hää oma kõlava lapsetämbri
kaotas, tundus Rommile, et teda on petetud. Muinas-
juttude vestmisega polnud enam midagi peale hakata,
noorte uute huvidega aga ei suutnud ega viitsinud ta
sammu pidada, ja siis laiendaski ta oma kõrged isiku-
vabaduse põhimõtted ka lastekasvatusele. Tüdruk
huvitas teda nüüd üldse vähe; paremal juhul saab
plikast keskpärane näitleja, ütles ta kord Mallele. Kuid
Aavo oli lausa pettumuseks: vagurake, ei isa tegu, häält
ega sammu. Las rabeleb omapead, arutas Rommi, võib-
olla kogub kuraasi ja julgust. Ent aastad möödusid,
Aavo aga jäi endiselt õrnaks, tundlikuks ja tagasihoid-
likuks. Tudeng ise, aga kahtlane küll, kas on ühtki tüd-
ruket päris mehe kombel käte vahele haaranud!

Kuid juba ununesid lapsed ja Rommi mõtted libise-
sid tagasi «Rongaisale», Anijalale ja tema seiklustele,
kombineerides, kujundades ja ehitades. Talle välgatas
uus idee, ta tõusis, soris visandis ja pöördus laua-
juurde tagasi peotäie paberitega, tehes neile võileibade
ja tasside vahel ruumi.

«Rommi, ole vähemalt söögilauaski viisakas!» tõreles
Mall. «Sulle ei anna need vargapoisid ei une- ega söögi-
rahu.»

«Vargapoisid?» imestas Aavo.

«No-jah. Viskasin pilgu näidendisse, puha pikanäpu-
mehed ja mine tea kes veel vahtisid mulle vastu...
Mulle näib, et selles riputatakse häbiplakat kaela üsna
suurekaliibrilisele elumehel. Meestel ajab see näidend
kindlasti harja punaseks. Kõle põnev on küll, ma hak-
kasin kogemata lugema ja lasin kohvivee ära keeda.
Ainult kas see on sinu mark, Rommi? Sinu, kes sa
jumalad Hauptmanni, Schillerit ja Ibsenit ning põlvi-
tad Sophoklese ja Shakespeare'i ees?»

Mall rääkis tõsiselt, ent mingi allasurutud noodike ta
hääles, veel rohkem aga välgatus silmis äratas Rommi
hinges kahtlusesädeme, et naine võib-olla ei kõnelegi

päris siiralt. Mall ei olnud vaba mõnestki naiselikust
nõrkusest ja armastas ka lobiseda, kusjuures alati pol-
nud aega meeles pidada loogika reegleid ega täpsust.
Seda suurem oli Rommi üllatus ja segadus, kui ta mär-
kas, et Mall viimaseil aastail oma mehest kõneldes
mõnigi kord vürtsitas sõnu varjatud, aga küllalt nõe-
lava irooniaga. Kuna Rommi polnud oma tähelepanekuis
päris kindel, torises ta ainult:

«Sa lihtsustad, Mall. Mina olen alati hinnanud ja
armastanud iga tõeliselt head lavateost. Mõistad, tõeli-
selt head.»

Mall kallutas pead, justkui poleks tema selles päris
veendunud, aga Aavo jõudis ette:

««Rongaisa» on huvitav näidend, eks, isa? Ma olen
palju kordi lugenud... Naerad laginal, aga samal ajal
kipuvad pisarad kurku. Meie, see tähendab mina ja
Hugo... Üks hetk, ma tulen kohe tagasi...»

Aavo jäi ära ainult minutiks ja tagasi tulles pani isa
ette kitsas pruunis raamis pildi.

«Tahtsin selle sulle juba hommikul salamahti kirju-
tuslauale poetada, aga magasin paraja silmapilgu maha.
See on kingitus minult ja Hugolt.»

«Kingitusi tehakse sünnipäevaks...» Rommit liigu-
tas Aavo südamlük õhin. «Omateada pole mul mingit
tähtpäeva.»

Ka Mall sirutas kaela. Pildil oli kujutatud raudtee-
jaama lai ja kõrge perroon, mille kohal kummus kumer
klaasist lagi. Tagaplaanil puhkis küllap vist äsja saa-
bunud vedur, kõrval seisis ärasõiduks valmis vagunite-
rida. Kahe rongi vahel siblis kohvrite ja kompsudega
koormatud inimesi, paremal kükitasid toiduainetepu-
kad, keskel rippus suur ümmargune kell. Pildi ülemist
serva palistasid sõnad: «*Carpe diem!*»

«Mina usun... meie Hugoga arvame, et see sobib
«Rongaisa» esimesele pildile. Oleks nagu motoks ja
hoiatuseks. Kella osutid loevad väsimatult aega:
nõks — ja minut kadus. Et mitte iial korduda. Läks ja
viis endaga kaasa kõik hea ja kurja, mis selle minuti
jooksul maailmas juhtus. Selle kohal manitsev — *carpe
diem!* Kui palju minuteid raisatakse ja pillatakse
tuulde! Nad kaovad, nagu poleks neid olnudki. Kas
pole kohutav nõnda elada?»

Vaat kus poisid! imestas Rommi. Kavandis on tänase päeva hoogu, lendu ja avarust, sellele oleksid suurepäraseks kontrastiks hilisemad umbsed lavapildid Anijala korterist. Mõte kellast on vaimukas ja leidlik, aga *carpe diem!* võiks jääda kogu etenduseks lava palistama. Muidugi mitte nõnda silmatorkavalt ja pealetükivalt joonistatuna. Rommi laskus toolileenile, ja kuna ta visandit enda ees hoidis, hakkasid ta kujutluses perroomil liikuma näidendi tegelased, kes saabusid oma isa juubelile...

Aavo unustas alumise huulegi hammaste vahele, nõnda rippus ta silmadega isa näol, püüdes sealt otsust välja lugeda. Mitte kõiges ei austanud ega jumaldanud ta oma isa, ja üksnes Aavo ise teadis, kui raskeid kannatusi ning enesesüüdistusi see talle oli valmistanud, kuid Rommi Kirret kui kunstnik, kui lavastaja seisis ta silmis teistest kõrgemal. Heakskiidu eest oleks Aavo valmis palju unustama, püüaks vähemalt...

Plõksatas välisukse snepper ja kostis kiireid ning kergeid samme. Ene tuli otse suurde tuppa, heitis kerge vihmamantli diivaniotsale ja hooletult «tere hommikust» soovides istus laua äärde. Ta oli näost kahvatu ja koltunud, nagu ikka pärast magamata ööd; ka silmades polnud kaugeltki seda erksust, mis rannas oma enesekindluse ja mänglevusega Hugot üllatas.

Kuivõrd nõrk oli siiski Rommi Kirret oma kõrgete tõekspidamiste ja põhimõtete ellurakendamisel, seda reetsid tema ärritatud pilk ja sarkastiline toon, kui ta pärast lühikest vaikust küsis:

«Kas sulle ei näi, et jõudsid koju liiga hilja?»

«Kas mitte liiga vara?» nipsas Ene ja naeratas üheaegselt niihästi süütult kui ka pilkavalt. Ta nihutas tühja tassi lähemale ja kallaskale kohvi. «Siin linnas on ju põrgulikult igav...»

«Muidugi! Tallinn pole kaugeltki Moskva!» kinnitas Mall.

«Ah, mis see Moskvagi ära ei ole!» heitis Ene. «Ka seal on igav.»

«Oo-oo!» imestas Rommi. «Meie neiukesel on igav, ja siis otsib ta öisest pummelungist meelelahutust.»

«Kust sa võtad, et pummelungist?»

«Sinu välimusest, sinu näost, sinu kleidist, sinu... lõhnast.»

«Aga, Rommi!» hüüatas Mall.

«Ja mis siis, kui oligi pummelung?» kehtas Ene õlgu ning ta väike lõug nihkus jonnakalt ette.

«Oli seal siis vähemalt... lõbus?» veeretas Aavo salatükikest sõrmede vahel kuulikeseks.

«Päh! Igav. Rohkemgi — läila.»

Neelanud mõne lonksu, soris Ene käekotis ja hakkas tükke krapsima, et sigaretti süüdata. Tekkinud vaikuses kuuldi äkki hääli, millega oli juba ammu harjutud: trammikell tilises, tuututasid autopasunad, kõrvalkorteris venitas kõrge tiiskant: «Seitse pikka päeva, seitse pikka ööd...»

Oli tundmus, nagu veniks pauski seitsmele tunnile. Mall kallaskale kohvi üle tassiaäre, Aavo saiakuulike kleepus pehmelt sõrmede külge. Rommi klõbistas lusikaga suhkrut sulatada.

«Peaksid end rohkem hoidma,» manitses Mall vaikselt. «Naisnäitleja vajab oma eduks peale ande ka head nooruslikku välimust.»

«Ja ennekõike head nime!» pistis Rommi vahele.

Ene justkui võpatas, surus järsu liigutusega sigareti tuhatoosi puruks ja kord ühele, kord teisele vaadates küsis:

«Võtate mind pihile? Asjatu vaev! Ma pole enam laps, kes vajab isa hirmu ja ema armu. Ah, rääkigem parem millestki muust... Kas sa, ema, oled juba kuulnud teatri uusimast skandaalist?»

«Ei, ei ole,» elavnes Mall.

«Kus kuu peal sina küll elad? Sellest ju nüüd aina lõksutatakse. Pillimees Vambo Andre oleks peaaegu oma naise Liisu armukesel pealuu pudeliga pihuks ja põrmuks pörutanud.»

«Oh-oh!» ahmis Mall õhku. Uduseid vihjeid Liisist ja Rommist oli temanigi jõudnud ja ta oli küllalt taibukas, et neid kiiresti siduda Vambo ja pudeliga, kuigi seni polnud leidunud küllalt kahjurõõmsaid keeli, kes talle kogu loo oleksid ära jutustanud. Aavo jäi suuril silmil öde tunnistama, sest ta ei suutnud taibata, milleks säärast lugu peaks edasi jutustatama. Rommi tõusis ja oma laua juurde minnes heitis üle õla:

«Usud sa ka... iga loba...»

Mall pahvatas naerma. Hambad olid ta näo kaunim osa, need olid läbini ehtsad, korrapärased ja valged, vähemalt need, mis välja paistsid. Mall tundis oma hammaste väärtust ja armastas naerda nii laval kui elus, nii õnnes kui õnnetuses. Seekord naeris ta närviliselt, see oli pigem kätteõpitud grimass kui südame ja silmade rõõmusära. Ta hüüdis:

«Ja kui ka midagi juhtus, oli see nende omavaheline õiendamine... Sa, Ene, vii parem kohvikann sooja.»

«Kena omavaheline õiendamine, kui iga teine tuttav mulle seda nina alla hõõrub,» ei liikunud Ene paigastki. «Mesimagusalt muidugi. Räägi parem, isa, mis trikiga sa kogu loost partorgi ees välja rabelesid? Ta ju kutsus sind, kas pole tõsi? Oleks päris õpetlik kuulda, kuidas meie papake pillimees Andre naisukese Liisu ära pimestas. Mõtle vaid, milline sangarlus — kahevõitlus õllepudelitega!»

«Pea kord juba suu!» pahvatas Mall, kes silmanurgast jälgis, kuidas Aavo ennistine rõõmus õhin ja erutus kustusid, andes maad kohkunud ängistusele. Rommi oli mingi paberi rusikasse kägardanud; tema vihahoo paisumist ja väljapurskamist tõkestas segadus, mis temas kees ja milles segunesid süütunne, piinlikkus, jonn ja eneseuhkus. Ta oleks midagi väga salvavat sähvanud, kui lusikas, mille Aavo juba Ene jutu algul oli kätte võtnud, poleks klirinal põrandale kukkunud. See terav heli nagu vabastas Aavo jalad kütkest ja sõnagi lausumata lahkus ta kiirustades toast.

«Said sa nüüd!» hädaldas Mall. «Rikkusid Aavo hea tuju ära...»

Ene nagu kohkus, kehtas aga siis õlgu:

«Nõnda noor, aga juba — närvid!»

Rommi paiskas paberituustaku kolme graatsia kuju suunas ja üsna vaikselt, aga väga rõhutatult ütles:

«Aga sina oled häbematu plika!»

Ene neelas tugeva sõõmu jahtunud kohvi, kohendas laisa liigutusega juukseid ja imestas:

«Sa taevast küll, milline lärm tühjast asjast. See pole ju mingi keelepeks. Kas sina, isa, ei ole sageli rõhutanud, et meil pole enam perekonnas väikesi põngerjaid, kellele peaks muinasjuttu hambasse puhuma? Aga

sina,» pöördus ta Malle poole, «võiksid armukadedust vähemalt näideldagi...»

Haaras toolilt oma mantli ja lahkus, pea jonnakalt kuklas. Vaikseks jäänud ruumis oli kuulda, kuidas tema toa uks sulgus. Ja jälle tungisid sisse tänavakära ja naabrinaise kontsert, milles oli plaati vahetatud:

«Sind, sind, sind ma armastan,
ainult sind, ainult sind...»

«Ah-ah-haa!» purskas Mall naerma, tõusis ja lähenes mehele. «Kuulsid sa, Rommi, mida tütar mulle ütles? Peaksin etendama sulle armukadeduse stseeni... Ah-ha-haa! Mis sa arvad, kas ma pole sellega hiljaks jäänud?»

Rommi nihutas paberilehe lähemale ning teeskles, nagu oleks süvenenud oma ristide, ruutude ja joonekeste lahtimõtestamisse. Mehe ükskõiksus ärritas Malle. Ta oli viimase kümne minuti jooksul end nõnda palju taltsutanud ning tagasi hoidnud, et see tal lõpuks üle jõu käis.

«Teeskle aga nüüd kurtumma! Kah kangelane! Endal varsti viiskümmend turjal, oleks juba aeg need tembud noorematele jätta. Et sul ka laste ees piinlik ei hakka! Minust pole sa kunagi õieti hoolinud, aga seda ma ütlen, et kui veel kord midagi säärast juhtub, lähen ma ära. Usu mind, pakin oma asjad ja lähen. Ükskõik, kas või kolhoosi lüpsinaiseks, aga siia ma ei jää. Nagu ma üksinda elatud ei saaks!»

«Mis sa albid!» heitis Rommi paberi käest. «Närvide vastu soovivad arstid palderjani. Nüüd sa närid minu kallal, kuid lapsed jäta hooletusse. Poiss on hell, nagu oleks villavakas kasvanud, tüdruk aga häbematu, nagu mõni pesunaine... Ja mina mõtlesin talle uues näiden-dis osa anda...»

«Nüüd ei anna? Pelgad?»

«Rumalus, mul pole midagi peljata. Ah, kuidas hom-miku ära rikkus! Mitte ma ei mõista, kust on küll pärit mele laste iseloomud...»

Ükse kell helises.

«See on Hugo,» jäi Mall kuulatama. «Tuli nagu kut-sutud...»

Kell helises uuesti, pikemalt. Kui Aavo toas kõik vaikseks jäi, paotus tasakesi Ene uks. Tüdruk lipsas koridori ja avas. Vaevalt oli Hugo jõudnud teretada, kui Ene talle tõtates ja poolsosinal ütles:

«Aavo on... Ma rikkusin tal meeoleolu ära. Minge Aavo juurde, rahustage ja... julgustage. Olete tema hea vaim, teid ta kuulab. Noh, minge siis juba...»

4.

Rommi ja Mall olid abiellunud kolmekümnendate aastate algul. Ehkki noored, oli kumbki juba parajal määral elu näinud, seda nautinud ja pisut tüdinedagi jõudnud. Ka näitleja kuulsusekarikat olid mõlemad oma huultel tundnud, sellest oli neile nagu šampanjast kerge kihin pähe löönud ja nad tahtsid juua veel ning põhjani. Sest nad mõlemad olid andekad. Öeldakse, et kellele on palju antud, sellelt ka palju nõutakse. Aga Rommi Kirret uskus, et kellele palju on antud, see võib endale ka palju lubada; et luua, järjest muunduda, olla täna keiser ja homme kerjus, saks ja sant, õilishing ja viimane näru, selleks peab tundma elu, peab virga mesilasena talletama elamusi ning kogemusi. Mida konkreetsemaid, mõjuvamaid, eriskummalisemaid keegi koguda jõuab, seda kasulikum temale ja ta kunstiloomingule.

Peale kaunite kunstide oskas Rommi Kirret hinnata ka ilusaid naisi, häid veine ja lõbusaid õhtuid. Kuid too silmapaistvalt meheliku välimusega, galantne, elav, tormakavõitu noormees omas ka suurt loomupärast intelligentsi ja veelgi suuremat näitlejatalenti. Noore Rommi teadmiste ja elamuste varaidaks polnud üksnes restoranid ja ilusate naiste magamistoad, vaid oli perioode, kus ta sama ägeda hoo ning tulisusega sukeldus lugemisse ja õppimisse. Neist leegitsemistest ei puhkenud ometi suurt, kaualoitvat tuld, mida Rommi Kirret hiljem oma ettevalmistuse lünki siludes küllalt kibedasti kahetses. Aga tol ajal hinnati teatris eelkõige annet, sädet, põlemist, ja seda kõike omas Rommi küllaldaselt, et tõusta teatri esimeseks kangelaseks. Tema

õnneks ei paisunud ta auahnus upsakuseks, publiku tormiline aplaus ei muutunud ta kõrvadele ainsaks muusikaks maailmas, kaks kunsti surmainglit — rahulolu ja eneseimetlus — ei suutnud kunagi täielikult lämmatada rahulolematust ja okkana torkivat rahutust: sa võiksid palju rohkem... Ja et ta tööpoolest oli palju rohke- maks võimeline, näitasid hoopis hilisemad aastad, mil lainetus rahunes, püsivus suurenes ja ka juurdlemine, katsetamine ning uurimine naudingut pakkusid.

Mall oli näitlejaks samas teatris. Nad tundsid teineteist aastaid, kuid neil oli kokkupuuteid ainult laval ja proovisaalis, kuni nad äkki väga kiiresti teineteisele lähenesid ja niisama ruttu abiellusid. Ei puudunud muidugi skeptikud, kes hindasid seda abielu mööduvaks, ajutiseks vahemänguks; leidus neidki, kes seda Kirretitele, eriti Rommile, lausa suu sisse ennustasid. Nendega ei vaieldud, sest värske abielupaar ei pidanud oraakleist lugu — oma saatusest ei pääsevat ju keegi...

Malle neiupõlve-ettekujutuse järgi oli iga huvitav mees Casanova, kui ta aga varsti pärast Ene sündimist koges, et Rommi, hoolimata kiriklikust talitusest ja tütrekesest, tolle elumehe põhimõttest ikka veel kinni peab, lavastas ta stseeni. See ei jäänud viimaseks, nad riidlesid ja leppisid, leppisid ja riidlesid, kuni sündis Aavo ja Mall lootis, et poeg seob mehe koduga. Üsna ruttu veendus ta, kuivõrd liivale oli see lootus rajatud, oleks Rommil peaaegu silmad peast küünistanud ja vandus kättemaksu. Millega aga saab abielus naine truuduseta mehele tasuda? Eks ikka sama mööduga...

Kui lugu päevavalgele ujus, oli Rommi algul hämmastunud ja sattus siis hirmsasse vihahoogu:

«Sa teotad, sa häbistad minu nime!» vahutas ta.

«Me pole teineteise orjad,» vastas Mall. «Keskaja abielu-ahelad on ammugi tükkideks murtud.»

Rommi tundis iseenda sõnad ära ja ta hoog rauges. Mõne nädala pärast oli ta juba võimeline kogu oma abielu rahulikult arutama, ja nad leidsid, et lummus oli hajunud. Mis edasi? Minna kumbki oma teed? Jah, see oleks kõige lihtsam — aga lapsed?

Nad kaalusid kõike põhjalikult, vaagisid oma tuttavate perekondade ajalugusid ning, silmad vees, otsustasid laste nimel tuua suure ohvri: logistada edasi ühisel

vankril. Rommi viitas oma südametunnistusele, mis ei luba lapsi isata jätta, ja Mall noogutas heakskiitvalt kaasa. Lepiti kokku, et kummalegi poolele jääb oma suveräänne ja rippumatu isiklik elu, millesse teine ei tohi sõnaga teoga vahele segada. Kirretid ei teinud oma uuest perekonnaelust saladust. Rommi ees ja Mall järel nad koguni uhkeldasid oma «moodsa abieluga». Meie pole silmakirjateenrid, ütlesid nad, ja ei muuda abielu alalõpmatute urgitsuste, kahtlustuste, luuramiste, tülide ja teineteise närvide hakkimise institutsiooniks. Ja lisasid mõttes: nagu teete seda teie. Meie oleksime võinud lahku minna, kuid me tunneme oma vastutust laste suhtes, sest abielulahutus lõhestab alati noorte hingi, külvab neisse segadust, umbusku ja põlgust isa või ema vastu. Ei ole teada, mida Kirretid tundsid, kas neid mõnikord ka vaevas kiivus või kahetsus, sest nad olid näitlejad ja oskasid oma hinge luuke suletuina hoida. Kindel on vaid, et nad pidasid kokkulepet. Ja kui tuli nõukogude kord, siis deklareeris Rommi Kirret: meie kanname uut kõlblust, meie ei lohistu kodanlikust korrast endaga kaasa vana, kulu- nud, silmakirjalikku, äritehingule ja pettusele ehitatud moraali. Just sellisele teise inimese vabadust ja sõltumatust arvestavale kokkuleppele peab olema tulevikus rajatud mehe ja naise kooselu...

Muidugi ei veerenud Kirretite elu kogu aeg nagu hästimääritud kuullaagreil, aeg siputas neisse mõnigi kord liiva, oli takistusi, oli valu, oli pahandusi ja kokkupõrkeid; oli aegu, mil nad päevade jooksul vaevalt mõne hädapärase sõna vahetasid, kuid oli ka pilvitud perioode, mil nad varjulist puhkesadamat otsides teineteisele lähenesid. Ja mis aasta edasi, seda rahulikumalt ja vaiksemalt Kirretite majas elati — harjumus lepitati ja tasandati. Kui algul mõni uudishimuline või kõmujanuline või lihtsalt kademeelne püüdis Kirretite elu üle ohkida ja ahkida, siis mõne aja pärast ei pakkunud see kui vananenud lugu enam kellelegi huvi. Liiasi, et Kirretid, eriti Rommi, saavutasid pikkamisi kunstilise küpsuse ja loomingulise jõu, mis haaras ja vaimustas teatripublikut. Kunstis olid Rommi ja Mall sugulashinged, armastades suuri, põrutavaid elamusi ja tundmusi. Kui Rommi tahe ja intellekt teda vaos hoid-

sid, siis Mall mängis eksalteeritult, hüsteeriliselt. Ta nuttis laval ehtsaid pisaraid, ja kui tema kätte oleks usaldatud päris nuga või revolver, ta oleks oma lava- kuulsust tähistanud laipadega. Pärast etendust oli ta ka ise nagu laip, nagu tühjaks pigistatud sidrun, või nagu ütlesid kadedavõitu keeled: Mall Kirret mängib nõnda, et vaheaegadel väana tal kas või särgist vett välja. Mallel oli suuri õnnestumisi, kauaks meelde jäävaid kujusid, kuid küllap neid oli vähem õnnaist, rabelevaist esinemistest, sest mitte alati ei jätkunud plahvatusteks dünaamiiti. Malle mängulaad nõuab tohutut jõutagavara, vaimse ja füüsilise energia lakkamatut juurdevoolu, sest see väsitab ja kulutab ruttu. Mall ei märganud seda, ja kui talle ikka harvem uusi suuri osi anti, hakkas põhjust otsima kadedusest ning intriigidest, kuigi koer oli maetud üsna omaenda lävepaku alla.

Rommi Kirret seevastu oli tõusvas loomingulises õitsengus. Nüüd juba lavastajana ja näitejuhina; üksnes väga harva esines ta veel mõnes väiksemas osas. Küll väiksemas, kuid need kujunesid iga üksikasjani väljanikerdatud värvikaiks šedöövriteks. Seda suurejoonelisemad olid aga ta lavastused, mis oma jõulisuse ja täpsusega, oma masside võimsuse, misanüstseene leidlikkuse, fantaasiarikkuse ja konfliktide terava esiletõomisega äratasid elavaid kiiduavaldusi.

Rommi Kirret tundis oma väärtust ja kaalu, kuigi ta sellepärast veel nina taevasse ei upitanud; ent ta ei talunud, kui keegi püüdis talle päitseid pähe ja kammitasid jalgu seada. Seepärast ta nõnda tuseselt turtsataski, kui Ene talle Liis Andrega vallatlemist ette heitis. Mall Kirret suutis aga tütre iroonilisele pistele, et vähemalt näitlegi armukadedust, ainult närvilise naerupurskega reageerida. Kõigist rohkem kannatas Aavo, kelle Hugo leidis mornina, vaikivana ja turtsakana. Aga see polnud esimene kord, kui Aavo ühest meeleolust vastupidisesse paikus. Hugo teadis, kui häirivad on kõik otsesed uudishimutsemised, teeskles seepärast, nagu oleks ta pimedusega löödud, ja rõõmsalt ning teovalmilt viis jutu sinna, kus see neil eelmisel öhtul lõppes — «Rongaisa» dekoratsioonidele. Kui ta välja pinnis, et Aavo oli akvarelli esimese pildi lavakujundusest isale andnud, imestas ta:

«Ja rohkem ei midagi? Sa ei rääkinud?»

Kui Aavo vastumeelselt pead raputas, andis Hugo talle tubli vopsu õla pihta:

«Oled sa alles pelglik. Lähme ja kõneleme.»

Just sõbra tusane meeleolu andis Hugole julguse ja pealehakkamise, millest tal muidu oleks nappus tulnud. Ta oli küllalt sagedane külaline Kirretite korteris, nii et tema varahommikune ilmumine ei hämmastanud kedagi, aga sel hommikul hingasid nii Rommi kui Mall noormeest nähes koguni kergendatult, sest nägid temas pilvede hajutajat ja kodurahu jaluleseadjat. Mall ruttas kohvi kallama ja Rommi raputas kaua ta kätt.

«Kas tulite mind noomima,» küsis ta. «Ma ei näidanud ju mitu päeva järjest teatris nägugi. Aga mul pole seal praegu uut lavastust käsil... Ja lõppude lõpuks olete ise süüdi: kes teid käskis mulle «Rongaisa» kaela sokutada.»

«Oh, see on ainult üks kaasaegne näidend,» tegi Hugo ilmsüütu näo. «Autorgi on vähetuntud...»

«Õige,» kinnitas Rommi. «Mäletan nagu läbi udu mingit kõmu selle näidendi ümber, aga midagi konkreetsemat meelde ei tule, löö või maha.»

«Paljuke neid on, kes «Rongaisa» saatust mäletavad,» rahustas teda Hugo, kellele Mall koorekannu lähemale nihutas. «Too komöödia oli aastat kuus-seitse tagasi näidendite võistlusel, äratas seal tähelepanu ja premeeriti. Varsti sigines aga tarkpäid, kes leidsid teoses tuhat viga. Mõelda vaid — peategelane on negatiivne tüüp! Millist kohutavat nõukogude tegelikkuse moonutamist selles nähti. Kui üks näpuga näitab, leidub ikka teisi, kes kooris kaasa kilkavad. Täks täna, täks homme — nõnda on kõige kõrgemgi puu kummuli keeratud. Urgitseti, avaldati oma kõlbelist pahameelt ja kulutati kaebekäikudega mitu paari saapaid läbi, kuni moodustati uus žürii. Nõnda saigi «Rongaisast» kahjulik või vähemalt kahtlane näidend, mis maeti sügavale laeka põhja, sest Reedik Vörsel jätkus põikpäisust, et ta ei võtnud kokkade koori õpetust kuulda ega hakanud oma tööd ümber treima. Elu lakeerimisest praegu enam lugu ei peeta, ja õngitsesime komöödia jälle päevavalgele. Esimesteks viirukisuitsetajateks olid nüüd toonased näpuganäitajad ja «Hei, karauul!» karjused.»

«Tuleb meelde, tuleb meelde,» rõõmustas Rommi. Ta ei mallanud paigal istuda, vaid kõndis edasi-tagasi, kuni peatus oma töölaua juures, tõstes sellel pabereid siia ja sinna. Ta heitis ühele lehele pilgu ja pahvatas valjusti, kogu südamest naerma: «On see alles üks nõiavärk! Kui kavalasti need kolm tüdrukut ja kaks poissi on üksteisega kokku viidud, kuidas nende eluteed põimuvad ja vana Anijala ümber kokku keerduvad. Naersin endamisi, nii et lubi vist laest alla langes, kui Anijala paljaks kooris — tema enda poeg,» Vaikis siis, silmad tõmbusid pilukile ja sõrmeotstega aeglaselt oma sirge nina selga triikides lisas vaiksemalt: «Naerad küll, aga endal süda kibeleb. Näidendi alltekst pitsitab hinge nagu kruustangide vahele. On kitsas... ja valus. Pikka-mööda paisub antipaatiat Anijala-tüüpi hingetu ning autu petise vastu lausa põlguseks. Ja seda nimetas mõni kirjanduslik kringel kahjulikuks näidendiks!»

Hugol oli endaga maadlemist, et mitte poisikesena mööda tuba kepsutama hakata. Rõõm «Rongaisa» repertuaariplaani surumisest oli poolik rõõm, niikaua kui tükile polnud leitud kogenud lavastajat. Ta teeskles, nagu huvitaksid teda Rommi hieroglüüfid ühel režii-lehel, ja pärast lühikest pausi poetas:

«Nüüd olete näidendiga tuttav... Teil on hea ülevaade «Apollo» jõududest. Keda võiksite «Rongaisa» lavastajaks soovitada?»

«Kuidas — keda?» pöördus Rommi kohkudes Hugo poole.

«Keegi peab ju lavastama...?»

«Aga mina?» Rommi kahmas laualt peotäie paberilehti ja hoidis neid Hugo näo ees. «Kas see polegi midagi? Kolm ööd ja kolm päeva möllasin nagu karu, kes lõhub mesipuud, et mett kätte saada, ja äkki, — kes lavastab?» Rommi tabas Hugo tumedate silmade põhjas kelmika sädeluse ja taipas, et oli langenud väikesesse lõksu. «Ah, kaval olete ka veel! Rõõmustage, rõõmustage, trumpasite mu üle. Tõrkusin mis ma tõrkusin, aga enam ei annaks ma seda näidendit ka riiuga käest. Nüüd peab ruttu jaotama osad ja leidma kunstniku...»

Nõnda nagu Hugo poolvägisi Aavo kaasa tiris, nõnda kangelt Aavo ka kogu aeg klaveritoolil istus, pilk ainiti aknast välja suunatud. Ometi kuulis ta kõike, ja kui isa

kinnitas, et võtab «Rongaisa» lavastamise endale, pöördus juba näoga toa poole. Rommi Kirreti vihje kunstnikule meenutas talle dekoratsioonikavandeid, mille kallal nad Hugoga suure õhinaga ja veel suuremate lootustega olid töötanud, ja ta hüppas toolilt, et neid oma toast tooma rutata.

«Kuhu nüüd?» haaras Hugo tal varrukast.

«Ma toon...» Aavo keel takerdus poolel lausel, aga Hugo mõistis teda niigi.

«Pole tarvis kuhugi minna, Aavo, ma tõin kavandid kaasa.» Ta oli tulles nahkmapi toolile poetanud, nüüd võttis selle ja süüdlase poisikesena naeratades ütles Rommi Kirretile: «Meil on hea meel, et «Rongaisa» oma kättesse võtsite. Meie... see tähendab, et Aavo ja mina, tegime näidendile mõningad kavandid ja tahaksime nüüd kuulda teie hinnangut...»

Ta näppis tõtates lahti mappi hoidvad paelad ja ulatas Rommile paksu paki jooniseid.

«Siin nad on... Täna te olete väsinud, ma tuleksin mõnel teisel päeval, kui olete leidnud mahti neid vaadata.»

«Vaatan, vaatan,» noogutas Kirret heatahtlikult ja kavandeile pilku heitmata pani need lauale. «Jooksen nüüd teatrisse. Tahan veel enne rahva suveks laiali sõitu osad välja jaotada. Luges kerkisid ühe või teise osa jaoks juba näitlejad silme ette, ainult Irma jaoks ei näe ma kedagi. Mäletate tüdrukuid, Hellet ja Irmat? Helle on õrn ja unistaja, vaikne ja tagasihoidlik, ta ei suuda inimestest halba uskuda. Selle kuju jaoks võta meil teatrist kas või mitu näitlejat. Aga mis hakata peale Irmaga? Tema mängimiseks peab omama palju tuld ja ägedust, et õige hooga purskaks esile viha ja põlgus, millega oma lootustes pettunud tüdruk sööstab isa karistama. Toda lurjust, kes ei taha enam kuulda Irma emast. Kellele anda see keerukas ja raske osa, kellele...?»

«Kas mina ei kõlba?» tegi Mall suured süütud silmad.

«Autor on olnud süd ametu ja ei ole näidendisse toonud ühtki vanaema,» naeris Rommi, ja Mall teeskles solvunud. Aavo heitis isale kiire etteheitva pilgu. Ta nagu pingutas jõudu, et midagi öelda, aga vaikis ometi. Kui isa poleks emale nõnda jämedavõitu vastanud, oleks

Aavo endas valitsevast segadusest, tusast ning trotsist võitu saanud ja öelnud, et ta teab, kes võiks Irmat mängida. «Rongaisa» lugemisel oli ka teda Irma kuju kütkestanud. Eneselegi märkamatu oli ta selles osas hakanud nägema Hilje Rutast, tüdrukut kunstsarvetehase «Kommunaar» isetegevuslikust näitetrupist. Hiljem sulasid tal Irma ja Hilje nõnda kokku, et luges mõnikord Irma asemel Hilje ja ütles kord Hiljele Irma, mille eest sai teenimatu peavangutuse osaliseks. Aavo juba soovitas «Rongaisa» kunstsarvetehases lavastamisele võtta, aga isetegevuslasi hirmutas tüki maht ja kardeti põlu all olnu esimestena rehabiliteerimisel näppe põletada. Nüüd isa kimbatuses kuuldes sähvatas Aavos mõte: mis siis, kui Hilje päris suurel, elukutselisel laval Irmat mängiks? Hilje ju muust ei unistagi kui näitlejakutsest, ta viskaks oma nõõbipressi kus tuhat... Mis sellest, et ta on seni esinenud ainult isetegevuslaval? Kas vähe näitlejaid on alustanud just nõnda, väiksel, asjaarmatajalikult? Kui ütleks praegu isale?

Ta ei julgenud. Isa muidugi kergitaks lauge, vaataks oma heledate läbitungivate silmadega Aavole ning küsiks vaevaltmärgatava iroonia ja üleoleva ilmega:

«Aga miks just sina seda... vabrikuplikat soovitud?»

Ja rohkem veel kui sõnades välguks pilgus kahtlustus, mis määrab, ning Aavo pöördus uuesti akna poole.

Rommi loopis mingeid raamatuid ja pabereid portfelli ning arendas oma mõtteid:

«Jooksen nüüd direktori ja peanäitejuhi juurde. Mul tuleb kuum sügis. Ma ei kavatse loobuda ka «Suveöö unenäost». Olen seda kaua endas hellitanud, mul on palju uusi ideid, tekitaksin furoori. Nad andku mulle «Rongaisa» jaoks tubli näitejuht, siis tulen mõlemaga toime. «Suveöö» jäi ju kavva?»

«Jäi,» noogutas Hugo.

«Suurepärase, siis pörutan kahest rauast teineteise järel. Ka Tildeniga on tarvis rääkida, — oh, et inimene ei saa end vajaduse korral kaheks-kolmeks jagada!»

Hugo nägi, kuidas Aavo dekoraator Tildeni nime kuuldes uuesti kokku langes, ja ütles:

«Ärge ka meie kavandeid unustage. Mulle oleks «Rongaisa» diplomitööks, Aavole aga tubliks praktikaks.

Loomulik, et kui jutt on tööst, siis unustage, et olen partorg, — see ei mängi mingit rolli.»

«Hästi, hästi!» klõpsutas Rommi portfelli lukud kinni. «Ma olen harjunud töötama kunstnik Tildeniga, oleme ju koos veteranideks kasvanud... Aga ma muidugi tutvun noorte tööga. Visand, mida Aavo mulle näitas, oli leidlik ja andekas. Lähemalt kõneleme mõnel teisel päeval, homme või ülehomme. Nüüd aga vabandage mind!»

Suudles Malle otsmikule ja kadus. Mall vaatas talle pead vangutades järele: need mehed, need mehed küll! Kui ülekohtune ja erapoolik oli loodus, jagades mees-tele heldekäelisemalt jõudu ja vastupidavust kui naistele. Seal ta tormas minema nagu komeet, ja kõik on ühel arvamisel, et lavastaja Rommi Kirret pole veel kaugeltki öelnud oma viimast sõna. Mall oli küll mehest kolm aastat noorem, kuid pärjad, mis olid pandud tema kunstialtarile, närtsisid ning koltusid, ja keegi ei öelnud ega kirjutanud, et me ootame kannatamatusega Mall Kirreti homseid esinemisi. Hea seegi, kui mõnikord paari jaheda reaga meenutati, et nõnda mängis kunagi Mall Kirret... Mall ohkas sügavalt ja Hugole nukralt noogutades kadus oma tuppa.

Veelgi nukram oli noorte meeleolu...

5.

«Kommunaari» klubi oli ümberehitus vanast hoonest, millest sõda parandas vaid tühjade silmakoobastega ja katuseta müürid. Tehase ametiühing kauples need poolvarisenud seinad endale, ja kuna kitsasse punanurka kokkusurutud klubi eesotsas oli grupp entusiaste, kes suutsid endaga kaasa tõmmata isetegevushuvilise osa töölistest ja oskasid mõjutada krediitkukru avamisele kitsi direktori, löid varem edaspoolikute, eriti aga pühapäeviti kihama rõõmsast, kärarikast ja virgakäelisest rahvast. Aasta pärast avatigi «Kommunaari» küll madalavõitu, ent küllalt mahuka saali, lava ja vajalike kõrvalruumidega uus klubi.

Kultuuriklubi rändvimplit hoidsid visalt enda käes näiteringlased. Just neisse oli algul kõige vähem usku.

Kes lepi linnas, kus igal õhtul süttivad paljude silmapaistvate teatrite ja kinode tuled, kunsti lahja surrogaadiga? Ja kust te vabrikus komejante leiata? hüüdsid skeptikud pilkavalt. Nad tundsid halvasti inimesi. Üsna varsti tõmbusid kahtlejaist ühed häbelikult nurka, teised särasid aga kogu näost: «Kas ma ei öelnud, oleme ju teatrirahvas!» Omad inimesed mängisid, omad inimesed vaatasid, kõik oli tuttav, lihtne ja kodune. Peagi olid paljudel oma lemmikud, kelle esinemist nad ootasid, kelle mängule kaasa elasid ja ägedalt aplodeerisid. Kes üldises tuhinas tähelegi pani, kui mõnikord lemmikuks juhtus enda perekonna liige või lähedalt sugulane...

Näitetrupi kõige säravamaks täheks oli Hilje Rutas. Selle tunnistajaks oli aplaus, mis Hiljele oli alati kõige rõkkavam, seda kinnitasid nii omavahelised kui ka näiteringi poolt korraldatud avalikud arutelud, kus tüdruku arvel poldud kiidusõnadega kitsi. See oli kiitus näitekunstile ja Hilje andele, sest suures käitises polnud Hilje Rutasel ühtki sugulast. Kui ta paari aasta eest käitisesse tuli, tundis ta end siin nagu äraeksinuna — ei ainustki tuttavat nägu. Aga sellel väledal, elavaloomulisel, kleenukesel tüdrukul oli suurepärase omadus ruttu kohaneda, nagu omaks inimeseks saada.

Näitetruppi leidis Hilje tee juba esimesel nädalal, kui ta oma nööbipressi veel umbusaldas, küllap veidi kartiski. Talle kui uustulnukale anti prooviks osake, mille Hilje viie minutiga pähe õppis, kuid mida ta kodus iga päev harjutas, nagu oleks see mõni peaosa. Sellele õhtule, kui Hilje esimest korda esines «Kommunaari» klubi laval, tuli Heldur Link «Apollost» ja andis oma nõusoleku hakata «Kommunaaris» näitejuhiks. Ta oleks hakanud ka proovietenduseta, oleks vastu võtnud ükskõik millise trupi, et aga saaks võimaluse oma ideid, kavatsusi ja fantaasiat mõnes lavastuses rakendada. Lavastada, kirjaniku mõtet teatrietenduseks ümber vormida — see oli Lingi ainus suur ja salajane unistus. Ta oli niisama vähe pealetükkiv kui ilus noormees. Küllap ta sai isegi aru, et nõnda pikal, kõhnal ja vimmas näitlejal nagu tema, kelle nägu meenutas terava otsaga allapoole pööratud kolmnurka, ei sobi mängida kangelas ega esimesi armastajaid. Miks ta muidu juba rea aastate jooksul «Apollos» nurisemata pisirolle vastu

võttis. Ta mängis tagasihoidlikult, vaikselt, justkui maalis pehmete värvidega, kuid need värvid olid soojad ja erksad, nii et temast kõneldi ammu kui noorest, arenemisvõimelisest näitlejast. Sellest oli ajalehtedeski kirjutatud, aga Lingil ei tõusnud uhkusest pea kuklasse, ja kui talle järgmises lavastuses traditsioonikohaselt anti jälle mikroskoopiline osa, ei hakanud ka märatsema ega joonud end meelehärmitse purju. «Kommunaaris» ei mõõdetud tema osade pikkust, isetegevuslastele oli ta kutseline näitleja, seega autoriteet, ja üsna varsti vaikisid ka kahtlevad hääled, et statistile makstav näitejuhi palk olevat raha heast peast tuulde pildumine. Link polnud ainult unistanud, vaid oli ka õppinud; tal oli iseseisvust, algupära ja püsivust, mida tema kitsalt lõualt kuidagi oodata poleks osanud. Kannatlikult nagu kõrt pessa tiriv sipelgas liitis ta erineva ettevalmistusega või hoopiski ettevalmistuseta asjaarmastajaid üheks ansambliks, aga kui teda kiideti, vaatas kõrvale ja tõrjus: oh, on alles esimesed jooned ja joonekesed. Kui just kõik oleksid Hilje-taolised... Nii väike suurustaja kui Link ka oli, mõnikord ajas ta siiski rinna ette, et tema oli avastanud Hilje talendi. Etendusel, kus Hilje esines klubis esmakordselt, nägi Link tüdrukut laval kõige rohkem kolm minutit, kuid näiteringi järgmises ja Lingi esimeses lavastuses mängis Hilje juba peaosa. Nii algasid Hilje Rutase näitlejatee ja Heldur Lingi lavastajakarjäär üheskoos, nad toetusid teineteisele edaspidigi ja isegi klubi akendel end soojendavad tuvid kudrutasid, et Link on Hiljese päästmatult armunud. Näis, et ainult Hilje on pime ega näe noore näitejuhi piinlemist ning närveerimist, või vähemalt teeskleb, et ei märka neid. Kuni tal selleks enam võimalust polnud: ükskord enne proovi garderoobiruumis oma tulevikuplaane arendades unustas Link äkki sõnad, jäi Hiljele üksisilmi otsa vahtima ja sosistas kogelemisi:

«Hilje... Kui sa ainult aimaksid, kuidas mulle meeldid!»

Ja haaras tüdruku oma pikkade käte vahele. Hilje oli sellelaadilisi ja hoopis ägedamaid rünnakuid varemgi üle elanud, ta tõukas Lingi järsult eemale, ehk järsemaltki, kui tolle napp füüsiline ramm oleks vajanud, ning turtsatas:

«Ära käperda!»

Link sai vastu seinaga ja riidenagi põrgates haiget, kuid hoopiski teravamalt valu valmistasid talle Hilje jämeda-toimelised sõnad, ja hingepõhjani solvunult laskus ta oma elu suurima labasusega, paisates:

«Mis sa endast õige kujutad! Ma pole mingi vabrikupoiss, nendega sa mehkeldad küll.»

«Mehkeldan kellegagi sulle meeldib!» ägestus nüüd ka Hilje. «Ei tea, kelleks sina end pead — varsti pühitsed teenrite ja uksehoidjate osades esinemise kümne aasta juubelit...»

Et sõna võib olla kümme korda valusam kui rusika-hoop rindu, valusam kui mühk vastu nagipulka äralöödud kuklas, seda õppis Link tol öhtul esimest korda tundma. Ta lahkus norguspäi ja kogu proov möödus loiuks, justkui oleks näitejuht haige. Kui riidetuti kojuminekuks, tuli Hilje Lingi juurde ja ütles lihtsalt:

«Vabanda... Minu sõnad teenreist ja uksehoidjaist olid ülekohtused. Ma ei mõtle nõnda...»

Link sirgus, tema prillide taga välgas tärkav lootus. Üksainus pilk Hilje silmadesse veenis aga teda, et tüdrukul polnud rohkem midagi öelda, ja näitejuhi pea langes uuesti norgu.

Link lonkis sel ööl kaua pikkamisi tühjenevaid tänavaid pidi, sest ta ei kannatanud toaseinte kitsust. Ta mattis lootusi ja unistusi, mida märkamatuks tärkanud ja kiiresti võrsunud ning juurdunud armastus temas oli äratanud. Nagu sügiseseid lehed varisesid temalt sel ööl mõnedki illusioonid. Ta veendus, et ei ükski välise tegevuse ega vahetu läbielamise treening, mille abil on võimalik laval tundeid äratada ja kustutada, ei suuda aidata igapäevases elus. Hiljet ta oma südamest välja rebida ja kõrvale heita ei suuda; annaks taevast ise vähemalt niigi palju jõudu, et ta mitte kunagi enam end selle ninatarga ees ei paljastaks.

Kas Hilje oli ninatark? Mõnikord. Ta tõmbus siilina kerra; kui uudishimust, kaastundest või silmakirjalikkusest kiputi pilku heitma tema sisemaailma. Ta sõb-runes heatahtlikega, pilkas kiuslikke ning oskas häbematussele lõigata vastu säärase häbematussega, et kõige jultunumgi sambaks jahmus. Imestati, et keskkooli lõpetanud tüdruk tuli mustale tööle nõõbipressi taha

ja et ta harvemini kui päikesevarjutus võttis osa noorte omavahelistest olemistest ning tantsuõhtutest. Kui mõnegi iseteadliku noormehe lähenemiskatsed karile jooksid, oletati mingeid salajasi suhteid, ja et tüdrukut paljastustega rabada ning ta uhkusevaimul tiibu kärpida, korraldasid solvunud kavalerikandidaadid tema järele isegi väikese luure. Tulemused olid aga nõnda hämmastavad, et nendega ei osatud midagi peale hakata: kui koduküpsetatud nat-pinkertonid kokkuvõtteid tegid, selgus, et kümnest õhtust kolmel oli Hilje näidendi-prooyil, kahel korral ei lahkunud kodust ning tal polnud ka külalisi, viiel ülejäänul istus aga — teatris. Haige, oli diagnoos, teatrihull.

Tarku tõmbab tarkade poole ja hullud tunnevad end koduselt hullude keskel. Hilje istus sageli lava taga kit-sukeses ruumis, mida kasutati dekoratsioonide, rekvisiitide ning kostüümide panipaigana ja mis vajadust mööda muutus dekoraatorite töötoaks. Hilje sõbrunes Hugoga, kes üsna «Kommunaari» näiteringi asutamise päevist oli siin lavakujundajaks, niivõrd kui sellele küljele lubasid tähelepanu osutada ringi küllaltki tagasihoidlikud ressursid. Hugo tõi kaasa Aavo, nad töötasid kahekesi, kuni «Libahunt», mille esietenduseks just tol kuumal suvel käisid veel kuumemad ettevalmistused, jäi ainuüksi Aavo kujundada-dekoreerida, sest Hugol oli võimatu end tükkideks rebida. Aavol kulus siin palju õhtuid. Ta värvis, kleepis ja õmbles, kusjuures teda aitasid näitlejad, kel juhtus vaba aega olema ja kel ei puudunud huvi ning kannatus. Teistest sagedamini istus siin Hilje, vaterdas, naeris ja nokkis Aavot, kuid samal ajal ka tema lõikas, kleepis, õmbles ja värvis, nii et mitte ainult käed, vaid ka nägu ja väike, tundlike sõrmetega nina olid sageli liimi ja värviga koos. Sealjuures ta mõnikord määris dekoratsioone rohkem kui abistas, kuid Aavo oli kannatlik, ei kihutanud teda minema, ei öelnud kurja sõnagi.

Järgmisel õhtul pärast seda, kui nad Hugoga andsid oma «Rongaisa» lavakujunduse visandid Rommi Kirratile, tuli Aavo varakult «Kommunaari» klubisse. Küllap tuleb dekoratsioonides veel mõndagi muuta, lavastuse ja valgustusega kooskõlla viia... Ta avas sahtli ja laotas lauale määrdunud ning kortsunud töövisandid. Ta

polnud veel lõpetanud, kui uks kiiksatas ja nähtavale ilmus vilgaste silmadega ja otsmikule langevate tukkadega uudishimulik nägu. See oli Hilje Rutas.

«Kas ma segan?» küsis tüdruk ja vastust ootamata lipsas sisse. Hilje vaatas ringi, ja kuna toakeses teist tooli polnud, istus lauale, otse Aavo vastu.

Et ta on pisut vanamoeline ning kipub meeste ja naiste suhteid idealiseerima, seda Aavo teadis, kuid talle olid uudiseks segasus ja nõutus, mis Hilje Rutas temas esile kutsus. Selle asemel, et tutvuse süvenemisega kahaneda ja kaduda, kohmetus hoopis kasvas. Hilje silmad olid liiga tersed, et seda mitte märgata; ta oli meelitatud nagu ikka naine, kes näeb enda mõju mehesse, ega teinud midagi, et Aavo kimbatust vähendada.

«Võib-olla pean ma ära minema...?» kallutas Hilje lõpuks pea ühele küljele.

«Ei, ärge minge...»

Hilje näis ootavat. Aga kui Aavo midagi ei lisanud, langetas pea teisele õlale:

«Te tahtsite töötada?»

«Pole mul siin suuremat midagi teha...»

«Mis te siis nõnda vara klubisse tulite?»

«Ma...» Aavole polnud midagi raskemat oma hingsoppide pahupidi pööramisest, ta ei jaksanud end selleks sundida ka täna, kuigi Hilje näis tõsisem, isegi nukram kui harilikult. Hõlpu ja rõõmu oli elu Hiljele väga kitsilt jaganud, oli ta ju isatu-ematu ja elas vanaemaga, ent kaastundmust ja halisemist talus Hilje kõige vähem. Sellele mõeldes härdus Aavo, ta oleks nii väga tahtnud võtta tüdruku lauale toetuva käe, et seda hellitada.

«Miks te mu kätt nõnda vaatate?» peitis Hilje käe selja taha. «Tööinimese kare, paatunud peo ja jämedate sõrmedega käsi...»

«Ma pole iialgi nõnda mõelnud!» tõrjus Aavo sellise ägedusega, et soe naeruhelk üle Hilje näo libises.

«Usun. Rääkisin niisama, õrritamiseks. Olen ju mõnikord säärane tujukas ja kiuslik. Ma ei häbene oma käsi, nagu ei pelga oma töödk. Kuid ometi... ma ei taha igaveseks jääda nõõbipressi taha. Ketserlik mõte, eks ole? Ärge sellest oma sõbrale partorg Hugole hingake.»

Hilje pilk taandus kuhugi kaugemale ja sügavale. «Kui te vaid aimaksite, kuidas minus kõik januneb lava, päris tõelise teatri järele...»

Hilje hüppas laualt maha ja jäi seisma akna alla. Üle kivisillutisega hoovi tõusis tehase krohvitud sein; raske veoauto sõitis õuele, suured valged kastid koormaks, — toodi uusi masinaid. Masinad, aina masinad...

Üsna ta selja taga kostis Aavo vaikne hää:

«Ma tean.»

Hilje vangutas tummalt pead.

«Ei, seda ei tea keegi. See on nagu tuli, mis hõõgub ja kunagi ei kustu...»

«Mina tean,» kordas Aavo. «Jälgisin teid kõrvalt, kui olime teatris. Mäletate, mängiti «Äikest». See polnud tavaline rõõm, mida tunneb iga vaataja heast mängust ja targast näidendist. Sellest ajast hakkasin teid teisiti nägema ka siin, proovidel ja klubi kitsal laval. Teistele on see meelelahutus ja ajaviide, ainult mitte teile. Tahaksite elada laval ja lavale, igatsete mängida. Et kõita saalitäit rahvast, panna nad koos endaga nutma ja naerma... Ja siis eesriie, aplaus, lilled...»

«Eesriie, aplaus, lilled... Ah, rumalus!» paiskas Hilje pahase käeliigutusega segamini suuruse järgi korralikult aknalauale ritta laotud pintsliid, millest mõned põrandale kukkusid.

«Miks rumalus?»

«No nüüd läheb jutluseks lahti! Mis siis ikka, hakake aga julgesti pihta, seltsimees, dekoraator. Et teie andekuse juures võib visa töö, õppimise ja harjutamisega kiiresti saavutada püstitatud eesmärgi, sest nõukogude korras on igale töötavale noorele avatud kõik teed vastavalt võimetele, annetele, talendile...»

«Mitte midagi ma pole kavatsenud jutlustada! Kuid nurgas konutada ja oodata, kuni õnn sulle langeb, pole ka mõtet. Ükski kivi ei kerki ilma tõstmata!»

«Oh-hoo, see kõlab teie suust üsna ootamatult... Kuid ma ei mõista, kuhu sihite.»

«Minu isa...»

«... on kuulus lavastaja. Ja edasi?»

«Ta võttis käsile uue näidendi, komöödia «Rongaisa». Olen sellest kõnelnud.»

«Mäletan. Olete koos Hugoga neisse ronkadesse ülepea armunud.»

«Seal on üheks peategelaseks noor tüdruk Irma. Äge, tuline, läheb läbi tulest ja veest, et saavutada oma õigus...»

«Tubli tüdruk!»

«Isal on kõikide osade jaoks näitlejad teada, ainult Irma jaoks ei leia ta kedagi...»

«Heldeke!» surus Hilje käed suule, nagu summutades ootamatut, oma julgusega hirmutavat mõtet. «Ega te ometi...»

Aavo vaatas tüdrukule ja ta sinised silmad naersid julgelt ning enesekindlalt.

«Miks mitte? See on ju suurepärane juhus.»

«Te usute, et Rommi Kirret...!» Samas taipas, et oli end Aavo õhinast liiga kaasa kiskuda lasknud, ja tagasi tõmbudes nokkis: «Jah, oleks «Apollo» lavastajaks Aavo Kirret, siis langeks ehk mõni raasuke Hiljegi rüppe...»

Hilje kahtlemine, veel rohkem aga tema pilkav kiuslikkus ärritasid Aavot niivõrd, et ta sähvas:

«Ärge naerge midagi, ma juba rääkisin isaga!» Kohkus oma sõnadest aga nõnda, et oma näo varjamiseks kummardus korjama mahakukkunud pintsleid.

«Rääkisite?» Hilje tõmbas Aavo käest pintsli. «Mis te siis seisate nagu tumm ja kiusate mind. Mis ta ütles?»

Aavo neelatas, enne kui jaksas pomiseda:

«Isa lubas kaaluda...»

«Aavo! Kui hea sa oled!» Hille tõusis kikivarvule ja suudles Aavot. Aavo seisis nagu post; ta tundis, kuidas veri tõuseb üle kaela näkku, otsmikule ning tal oli viha ja häbi. Kui palju piinlikke hetki oli ta selle rumala punastamise pärast üle elanud! Koolipõlves nartiti: õhetab nagu plika. Hiljem naerutati kaastundlikult. Aavo käis isegi arstilt rohtu otsimas, kuid too muigas vaid kahemõtteliselt, rääkis midagi ülitundlikust närvikavast ja soovitas keha karastamist ning sporti.

Hilje kohkus poisi hämmeldusest ja sosisistas:

«See tuli kõik nõnda ootamatult...»

Juhtus nõnda, nagu ikka juhtub kahe noore inimesega, kellele kolmandate isikute juuresolek juba ammu on segav ning häiriv. Nad ei kuulnud kolistamist laval, ei märganud samme koridoris ja võpatasid alles siis,

kui kääksatas uks. Heldur Lingi kolmnurkne nägu ukse-aval oli kõigist kolmest küll kõige jahmunum, noor lavastaja pidi end tugevasti pingutama, enne kui suutis kogelda:

«Va... vabandage, ma ei teadnud... tõepoolest polnud aimugi...» Ja lisas veelgi vaiksemalt, nagu andestust paludes: «On aeg, Hilje, alustame grimeerimise-sega...»

«Ma tulen kohe,» noogutas Hilje. Heldur Link kadus uksest, viies kaasa lummuse, mis mõni hetk tagasi väikeses toas hõljus.

Vaheajal varitses Aavo aja, millal Hilje jäi üksinda garderoobi, et lähemale rutata.

«Homme mängitakse viimast korda «Päikeselapsi». Ma toon kaks piletit...?»

«Homme?» imestas Hilje end nagu mingeist kaugeist mõtteist lahti raputades. «Miks sa räägid homsest? Ega sa ei kavatse juba lahkuda? Oota mind pärast proovi...»

Naeratas Aavole, koondas pilgu ei tea kelle poolt roostetanud naela otsa riputatud mõlkilöödud silindrile ja end osasse sisse harjutades kordas tasa:

«Viletsad! Teil ei ole julgust ega jõudu, armastust ega ustavust — midagi ei ole teil! Ja tahate kohut mõista? Teiel!»

Möödus Aavost, et minna lavale. Ta ei läinud nagu alati tõtates, kõike uudishimulikult puudutades ja näppides, vaid aeglaselt, rahulikult ning väarikalt. Nagu kõnniks tõeline Tiina nõmedate inimeste keskelt ära vabasse loodusse, metsa — hundiks huntide sekka.

Juba vilkusidki tuled, manitsedes kõiki oma kohtadele, — peaproov jätkus.

6.

«Apollo» sügishooaja avatükiga juhtus väike segadus: lavastaja ja kunstnik töötasid juba ammu, terve rida proove oli peetud, kuid äkki selgus, et näidend pole sobiv. Moonutas tegelikkust, silus kõik nukad ja nukikesed, varustas mõne tegelase kõikvõimsa nõiakepike-

sega, ent teised nudis ühesuguseks halliks massiks, kes oskas ainult käsi plaksutada, hurraa karjuda ja tööd rügada. Keegi otseselt ei keelanud, aga vihjeid tuli mitmelt poolt ja proovid katkestati. Kulutatud summad kirjutati korstnasse ja jäädi siis üksteisele nõuküsivalt otsa vaatama: mis edasi?

Rommi Kirret oli karme «Rongaisa» ette nihutama. Kuidas ta ka tolele algupärandile edu ja tähelepanu ennustas, ei suutnud ta teatri kunstinõukogu liikmeid oma nõusse meelitada. Mis, avada hooaeg — komöödiaga! hüüatasid ühed. Ja veel säärasega, mis oli mitu aastat... hm, tagasihoidlikult öeldes — kahtluse all, lisasid teised poolel häälel. Kolmandad nõudsid pateetiliselt «Eskaadri hukku», «Soomusrongi 14-69» või «Murrangut». Kuna nad olid vähemalt paar kuud hiljaks jäänud, otsustati värskendada, siluda ja uuslavastuse sildi all hooaja avalöögina publiku ette tuua «Kremli kellad». «Rongaisa» jäeti järgmiseks esietendustükiks.

Rommi oli sellegagi rahul, sest «Rongaisa» etendus nihkus märksa lähemale, kui algul oli planeeritud. Tubnik haaras endale «Ljubov Jarovaja», kuna kõige nooremale lavastajale langes vastutusrikas ülesanne teha lavaküpseks kaasaegne nõukogude näidend «Ritsikas», mille autori nime Rommi kuidagi ei suutnud meeles pidada.

Rommil oli veel teine raud tules:

«Ma toon lühikeste vaheaegadega lavale nii «Rongaisa» kui «Suveöö unenäo», andke mulle ainult esimese jaoks näitejuht-assistent.»

Hugo soovitas kähku Heldur Linki.

Rommi vasak kulm kerkis ja paremat silma pilutades näis ta kaalutlevat. Heldur Linki ta muidugi teadis. Pikk ja kohmakavõitu, koorineid millegipärast nokivad teda vahetevahel ja suurt rolli pole talle keegi usaldanud. Ei saa salata, et noormees töötab põhjalikult, väimustuse ja andumusega. Tema advokaat «Põrgupõhja uuest Vanapaganast», kunstnik «Elavast laibast», ka sõnatu punavälane «Kremli kelladest» on küll väikesed, aga reljeefsed; neis peegeldub kunstnik, kellel on oma silma ja oskust. Rommi Kirret on juba mõelnud Lingile suurema osa usaldada, kuid näitejuhiks...

Hugo jättis Rommile aega mõtlemiseks ja ütles siis:

«Usun, et tunnen Heldur Linki rohkem kui teie. Olen mõnelegi tema lavastusele dekoratsioonid maalinud.»
«Ma pole midagi kuulnud Lingist kui näitejuhist...»
«Vaevalt küll. Teie ju ei käi «Kommunaari» klubis.»
«Isetegevuslased!» Rommi nagu ei väljendanud just suurt vaimustust.

«Link on neist näitetrupi teinud. Aga mis me vaidleme. Mõne päeva pärast on «Kommunaaril» aastapäev, nad mängivad «Libahunti». Tulge vaatama...»

Rommi Kirret kohendas ebamugavusest lipsusõlme. Diletantismist hakkas tal alati niisama hale meel kui kärbitud sulgedega linnust või murtud ladvaga puust. Aga ära öelda ka ei sobinud... Link... Kuidas too noormees õppis äpardunud eluga kunstnikku, katsetas, piinles, kolmel korral alustas täiesti uue tüübiga; hakkas juba närvidele. Aga omapäraselt, meeldejäädavalt mängis... Kui ta näitejuhina on samasugune eksperimenteerija, ei jõua «Rongaisa» ka uueks aastaks lavaküpsiks.

«Oleme kokku leppinud?» käis Hugo peale.

Rommi hoobas enda ohtes püsti.

«Ma ei luba praegu midagi. Eks sinnapoole näis... Ega Kuusklat pole näha olnud? Mul oleks temaga üks hädaline jutt.»

«Ka mul on teda tarvis,» ütles Hugo.

«Lähme, otsime ta üles...»

«Ega see nii kerge ole...»

Kitsast keerdrepiist hoovas üles ja lõi möödakäijaile näkku hapukas, soe, läppunud leitsak. All sumises, nagu oleksid hiiglasuured vaablased endale kivise tänava ja kivise maja alla pesa õonestanud. Möödaminejad pörkasid selle karukoopa suu eest kõrvale, kuid oli ka neid, kes justkui lõhna järgi mulgust sisse ja kulinud astmeid mööda alla vajusid.

Kes esimest korda keldrisse sattus, katsus, kuidas tagurpidi trepist üles ja värske õhu kätte sai. Kui ta aga esialgse tülgaastuse ning õhupuuduse üle elas ja end mõne laua äärde või leti ette kõrgele pukile istuma sundis, harjus ära. Et inimene tõepoolest kõige eba-inimliku ja loomuvastasega harjuda suudab, seda tõen-

das see täiskiilutud, kerge vaheseinaga kaheks putkaks jaotatud keldriruum. Õhk oli paks suitsust, hingeõhust, õlle- ja viinalehast. Laudade vakstukatteil lebas läbi-segi konisid, juustukoori, vorstinahku ja leivapudemeid, mida laiutavalt keerutava küünarnuki poolt ümberpaisatud kannutäie õllega aeg-ajalt läbi immutati. Igaüks oli oma töö eest väljas, kes manades, kes kaaslasti vaikselt veendes, kes mängudes, kes oma sõnadele rusikaga vastu lauda kinnitust raiudes; lapsepõlvesõbrad olid valmis üksteisel karvu katkuma, siinsamas kümne minuti eest kohanud rippusid takjaina teineteise kaelas; viin ja õlu oleksid nagu läbi purenud pidurdavad lukud ning riivid, viies kelle pisarateni, kelle uhkel-dava praalimiseni, kelle sõjaka riiakuseni.

Tagumises ruumis oli keskmise laua ümber, mille kohal punakalt kumas elektripirn, kogunenud väga kirju seltskond. Laua kolmele küljele olid kokku surutud viis-kuus erinevas vanuses ja juba tugevasti nokastanud kõrtsikülalist, kuna ühe külje oli enda alla haaranud tihedate ja pikkade juustega, sametjakis ning puhevil siidlipsuga mees. Ta istus nagu vana haraline känd — nukiline, jäsajas, väga püsimatud käed pahklikud ja tugevad nagu kiviraiuval; nägugi oli tal kandle, kurgitaolise jämeda nina, kõhnade põskede ja võimsa otsmikuga. Ta armastas žesti, miimikat ja poosi, mis reetsid inimest, kes on harjunud publiku ees esinema. Lõug mustas habemetüükaist, näonahk oli magamatusest koltunud, aga punetavate laugude all välkusid silmad kui söed, justkui elaksid nad omaette igiväsimatut elu. Iga sõna hääldas ta pikkamisi ja selgelt, nagu oleks tal kahju, et mõni ta väärtuslikest pärleist märkamatuks tühja võiks veereda.

Mees tõukas endale kõige lähemal istujat, kes kas õllest, õhust või õpetusesõnadest väsinuna oli pea kätele toetanud ja magas.

«Hei, unimüts, sa kuula, kui inimene räägib! Kuula ja pane kõrva taha, sest Jaan Kuuskla iga sõna on tõde, puhas tõde. Või kui sa oled tarkusest tüdinenud, siis kuula viisakusest, sest oled ju minu külaline...»

Väike, kokkukuivanud mehike tõstis halli habemetutiga ning püगतud vurrudega kortsulise näo ja niisama nukral häälel, nagu oli ta välimus, ütles:

«Kuulaks, aga ei jaksa, sest kann on tühi...»

«Tühi? Miks sa varem ei öelnud? Oober! Igaühele veel üks kann!»

Kogu ruumi peale oli ainult üks ettekandja. See kihutas mööda, iga sõrme otsas sangapidi õllekann, ja laua poole vaatamata hüüdis: «Jah, jah!»

Kuuskla vastast hüppas üles kleenuke noorevõitu mees ja hakkas tühje nõusid kokku korjama.

«Ma lähen toon ise. Saab rutem... Neid oota siin alati, nii et hallitus kasvab selga... Ainult mul pole täna... seda kuninga kirja taskus. Ärge kartke, ega ma tasumata ei jäta... Roland Uustee pole säärane mees... Palgapäeval teen välja mina, uputan kas või viinavanni...»

«Võta raha ja ära lobise!» viskas Kuuskla mõned kägardunud paberid lauale.

Noormees kahmas rahad ja hakkas endale küünarnukkidega leti poole teed võitlema. Hall habemik kummardus Kuuskla poole ja kõneles poolsosinal:

«Sa ära kahtle temas, küll ta sulle teinekord tagasi ostab. Ta on minu parim sõber, mitte mõni lakkekrants või põhjaläinud inimene. Ei maksa pahaks panna, et mõnikord end paljaks joome. Kui tööle hakkame, siis nõel aina lendab ja «Singer» vurab nagu vurriluu. Kõik head töömehed on sihukesed... Hing on nagu käärid, teda peab vahetevahel teritama.»

«Õigel!» raksatas rusikaga lauale vanem paljaspea, kelle silmist pudenes pisaraid, mis kiiresti nina külgi mööda allapoole nirisesid. «Kui ilusti sa seda ütlesid... Tööst ikka, justkui ingel. Rumalad inimesed ei saa sellest aru, pea ei võta kinni. Eriti juhmid on naised, võin selle peale kas või vanduda. Nad pööravad sul taskud pahupidi, riisuvad viimase kopika hinge tagant... Hea töömehe hinge nad ei mõista.»

Kuuskla raputas naabri pikad niisked sõrmed oma käsivarrelt maha.

«Lora! Nartsud olete, iseloomuta nagu vanad parukad. Mulle ärge tulge valetama... Istute õllebaaris justkui krabid merepõhjas. Ise oled vana mees, aga palga tassid kõrtsi, nutku naised-lapsed end või pimedaks. Südant pole sul, mitte raasugi pole, ainult mingist vanast pastlanahast kott loksub ribikontide taga...»

«Õige, jumala eest õige,» veeresid uued pisarad kii-laspea silmist. «Nagu kirikuõpetaja muserdasid mu hinge läbi. Ainult südame kohta ütlesid valesti. Vana pastlanahk ei kõrbeks nõnda nagu minu oma. Ah, kuidas mu kurgus põleb, ma tahan teie terviseks juua.»

Kuuskla pani käed laua alla.

«Ei, sinuga ma kokku ei joo. Kes naist ei austa, on esimese kaliibri lurjus. Raiu endale pealuusse, et on lurjus. Eks ole mul õigus, Sünge Sell?» laksatas ta kämbla oma vasaku naabri õlale, nii et see enda ette pörnitsemisest üles võpatas. Ta heitis Kuusklale vaevatud pilgu ja mehe kahvatud kitsad huuled vöbisesid.

«Ma tahan ta!» ütles mees monotoonselt, jahedalt, nagu ikka sõnu, mida korratakse sajanat korda.

«Lollus! Sellega teeksid heateo neile mõlemale: naine vabaneks hirmust, et peab sinu juurde tagasi tulema, ja ta armuke nuhtlusest, mis sinu naise näol talle kaela sadas. Endal kõri läbi lõigata pole sul ka mingit mõtet, sest miks peaksid surema, et teistele rõõmu valmistada?»

«Ma tahan ta,» kordas mees kangekaelselt.

«Eks lase siis käia, va parukas!» heitis Kuuskla käega ja tervitas valju hõiskega Roland Uusteed, kes pani lauale vahutavad kannud ja taldriku juustulõikudega. «Vanad eestlased jõid selle peale!» tõstis Kuuskla õllekannu. «Joome nende terviseks, kes elavad, et juua, ja joovad, et elada. *In vino veritas*. Proosit, vennad!»

Ta ei jõudnud veel šoppenit suu juurde tõsta, kui end peita püüdes kohkunult kõssi tõmbus.

«Päästke, sõbrad, minu tund on tulnud...»

Nii nähtaval kohal oli nõnda silmapaistval näitlejal nagu Jaan Kuuskla end võimatu Rommi Kirreti ja Hugo Sarapi just teda otsivate silmade eest varjata. Kuuskla mõistis seda, tõusis ja tegi parema käega laia, kutsuva liigutuse.

«Olge tervitatud, õilsa kunsti surematud rüütlid!» Ja pörutas siis lauakaaslastele: «Tõmbuge koomale, vaesed narrid!»

«Ei, istuge aga rahulikult paigal,» tõrjus Rommi. «Meil pole aega. Tulime sulle järele, Jaan.»

«Mis ajast peale oled sina, Rommi Kirret, pääste-armee liikmeks hakanud?»

Rommi vaatas kohkumuse ja piinlikkusega kahele poole — ime, et Kuuskla veel tema isanime ja ametit ei pasundanud. Ent siin ei paistnud «Apollo» näitejuhi kuulus nimi kedagi üllatavat ega rabavat.

«Lähme siit ära,» kummardus Hugo Kuusklale lähemale. «Istume kuhugi, kus saame mõne sõna mõistlikku juttu ajada. Siinses suminas võib hääle ära karjuda. Meil on tarvis kõnelda tööst.»

Jaan nagu kõhkles veidi, aga käratas siis:

«Oober! Arve!»

«Kõik on juba tasutud,» võpatas Roland Uustee püsti. «Ma ise oma käega ladusin paberid letile.» Ka Sünge Sell muutus tähelepanelikuks, sosistas: «Kas te juba lahkute? Mul oleks teile veel nii palju jutustada...»

Kuuskla tegi tõrjuva liigutuse.

«Kordasid üht ja sama lugu vähemalt kakskümmend korda, ära tüüta. Lähme!»

Roland Uustee libises laua tagant ta ette:

«Ärge pange pahaks, aga... Visake nii... kahekümne viiene. Palgapäeval maksan kõik topelt tagasi. Teate, headel töömeestel juhtub seda ikka, sest nemad on hingega inimesed...»

Kuuskla tõmbas välja rahatähe, mille Uustee õhust kinni püüdis.

Kui nad kolmekesi tänavale astusid, pimestas ere päikesevalgus nende silmi ja kuivale sattunud kaladena ahmiti värsket õhku, nii et kopsudes oli valus.

Linn sumises rahulikult ning rõõmsalt. Päratu kõrge koormaga raske veoauto tungis nagu kiil inimeste voolust täidetud kitsasse käiku, kogu aeg viimsepäeva pasunana tuututades. Hugo katsus Jaani varrukast kõrvale sikutada, aga too läks nagu laev keset teed, kurt signaali ruigamisele ja autojuhi jämedale sõimule. Oodaku või sõitku mõnd laiemat tänavat kaudu ringi! Jaan Kuuskla vajus otse edasi, hõlmad lahti, kaabu kuklas, vaevumärgatav muie näol, et küll ma neid kahte parukat tunnen! Tahavad mind koju meelitada, aga eksivad, Kuuskla teab õiget teed... Ja ta pöördus paremale, otse kinoesisele väljakule.

Rommi puudutas Hugot varrukast:

«Kui katsuks teda minu poole meelitada...»

Kõneles küll tasa, aga näitleja kõrvad on terased, nad on harjunud tabama etteütleva kauget sosinat, ja Kuuskla hüüdis üle öla:

«Lootusetu, Rommi! Ära karda, mina maksan.»

Ja tõusis igivanasse kivimüüri raiutud treppi mööda hämarasse eesruumi, kus livrees noormees talle viisakalt kummardades vastu ruttas.

Ülal saalis võttis neid vastu jahedus ja vaikus: lõunasöögi aeg oli möödas ja valgete linadega kaetud lauad ootasid õhtuse tantsutralli algust. Kahele poole trepiava ehitatud latrites kõhistas üksik paar, saali tagumises nurgas olid mõned mehed laua kohal ninapidi koos.

«Puh, surnud kui esmaspäevane kirik!» võbistas Jaan nagu külmetades õlgu. «Ma ei kannata säärast veeuputusejärgset tühjust ja igavust... lõdisema paneb. Minu süda kisub rahva hulka. Läkime siit minema!»

Rommile ja Hugole aga just selline vaikus meeldis ja edasi liikudes tõmbasid nad ka Jaani endaga kaasa. Nad istusid ruumi sügavasse soppi, püüdes Kuusklale anda kõige varjatumat tooli. Aga Kuuskla seadis enda otse seinalühtreist langevasse valgusevoogu ja kord ühele, kord teisele väljakutsuvalt otsa vaadates rääkis valjusti, üle saali kostval häälel:

«Miks te mind peidate? Häbenete? Mina pole teid kutsunud...»

«Ära ometi lärma!» tõreles Rommi. «Ma ei mõista sind. Sa pole mõni kingsepp, keda keegi ei tunne ega märka. Heake küll, aeg-ajalt peab end tuulutama ja tühjaks raputama, aga seda võib teha vaiksemalt... Kodus, sõprade ringis. Sina aga nagu... nagu...»

«Nagu kõige viimane lakkekrants, tahtsid öelda? Ütle. Ütle aga julgesti. Ma vilistan kuulsusele, mille küljes sina nagu takjas püksisääres ripud, vilistan jah. Minule on kõik inimesed vennad. Ja peab ju olema keegi, kes «Apollo» au ja traditsiooni päästab. Kas te olete näinud näidendit, juttu või kinopilti teatrirahvast, kus vähemalt üks tegelane ei oleks joodik? Muidugi ei ole, sest midagi säärast pole veel maailma loodud.»

Kelner klõbistas taldrikute, nugade ning kahvlitega, ja kui ta taandus, ütles Hugo:

«Edasi.»

«Mis tähendab — edasi?» venisid Jaani silmad pärani.

«Te ju ei lõpetanud. Unustasite ütlema — või tegite seda meelega —, et kõiki neid teatrite musterjoodikuid kujutatakse loomult heasüdamlikena, kes kogu hingest armastavad teatrit ja kunsti. Neil on kas elus viltu läinud või... või on nad üsna keskpäraseks kunstnikud. Nad tunnevad seda ja püüavad oma jõuetust viinaklaasi uputada.»

Jaani käsi kobas viinaklaasi, mis oli suur nagu pooltoopi, aga see oli tühi.

«Hei, oober!» põristas ta, nii et üks lahtine aknaruut ehmunult klirises. «Kus sa magad?»

Tunnistas siis mõne hetke teraselt Hugot.

«Teil, noormees, on terav keel. Täna taevast, et mul on pehme süda, muidu oleksite maitnud mu kivi-raiuja-rusikat. Te pole veel jõudnud maailma näha, aga juba katsute inimesi raamatute ja aktusekõnede järgi ritta ajada. Justkui tinasoldateid.»

«See oleks ikkagi parem, kui vaadata elule läbi kõrtsiakna ja viinaklaasi...»

«Tasem, tasem!» manitses Rommi Kirret.

«Kuradile!» ägestus Jaan. «Konngi krooksatab, kui talle peale astutakse. Ta on meie partorg ja mõtleb, et see annab talle õiguse nina pilvedesse pista. Või veelgi kõrgemale. Upitagu, kui see lõbu pakub, aga ärgu unustagu, et ka näitleja Kuuskla on inimene. Jah, inimene...»

«Inimene tuleb kirjutada suure algustähega.»

«Seda olen kuulnud vähemalt sada korda... Aga ütelge, kas mul on õigus enda peaga mõelda, ah?»

«Kes ei kahtle, see ei otsi ega mõtle. Kui inimene ei mõtle, mis vahe oleks tal siis näiteks eesliga?»

«Bravoo!» raksatas Jaan mõlema rusikaga vastu lauda, nii et klaasid ning taldrikud hüppasid ja kelner kohkunult lähemale kargas. «Esimene mõistlik sõna sinu suust. Tahaksin, et sa oleksid juures olnud, kui ma Tubnikuga raksu läksin. Ta andis mulle osa. Loen ja jään tummaks nagu uppunud kala. Mis see siis on, imestan, kas olen haige või on aeg hauda kobida? Kui

ma õppisin Othellot, oleksin peaaegu oma naise surnuks kägistanud... Ja kui esimest korda lugesin «Barbareid», kandis naine toolid toast ära, et ma neid kõiki pliidipuudeks ei taoks. Aga nüüd... külm kui koera nina. Ja ometi on kangeline vägev, tark ja muidugi ka imposantse välimusega, päris mehelikkuse musterkuju. Aina noomib ja õpetab, kõneandi on tal nõnda, et vana auväärt Demosthenes võiks end hauas kadedusest ringi pöörata. Nagu Ilmutuseraamatu peaingel kerkib ta alati õigel ajal kohale, ja kui suu lahti teeb, löövad kõrbed haljendama ja kõik patused hakkavad valjusti ahastades endale tuhka pea peale raputama. Aga mina istun paigal nagu kipskuju, ainult et suu kiskus kogu aeg pärani. Kipskuju vaevalt sellega toime tuleks. Viisin osa Tubnikule tagasi. «Nn... nnõnda!» takseeris Tubnik mind, nagu oleksin prillimadu. «Miks sa seda osa mängida ei taha?» Ei vaimusta, seletan, lugedes läksid suure varba küüned jäässe. «Küll ma sind tunnen!» sähvas Tubnik. «Kõik olete ühesugused, silmad aina kiiskavad Hamleti, Fausti ja Arbenini järele, aga kaasaegseid positiivseid kangelasi mängida ei taha.» Kriipsuke puudus, et oleks rahvavaenlaseks tembeldanud. Oh sa parukas küll, kuidas mu süda siis täis kargas! Aga eks see on vanast ajast teada, et südametäie kõige patenteeritud rohi on sada grammi elueliksiiri...»

«Seda südametäit siis nüüd uputategi...»

Kelner tõi viinapudeli ja pani lauale vaagna külmade lõikudega. Ta täitis klaasid ja kadus kuulmatul sammul. Jaan jõi põhjani, Rommi vaevalt niisutas huuli, Hugo võttis paraja suutäie. Kuuskla nuusutas leiba peale ja puristas:

«Võhh, kuidas pureb nagu oherdiga... Ega sina kui partorg ei oskagi muud küsida kui miks? kuidas? milal? Kõik peab sul olema selge nagu mõnes statistika-büroo aruandes. Aga inimese hing pole sama mis skelett, mida võid tükkideks harutada ja kõiki kondikesi nummerdada ning järjestada... hing on hoopis keerukam masinavärk. Sinule, noormees, on elu sirge nagu asfalttee, aina lisa gaasi. Sa ei tea, mis tähendab otsida ja piinelda, vaevelda ja vaimustuda, kaotada ja leida... Sa ei mõista midagi minu sugupõlvest. Oh noormees,

kui sa ainult aimaksid, kuidas see kõik on mu hinge läbi purenud... nagu koid vana riidekapi. Olen inime, kellel pole õigust eladagi. Ja-jaa, pole õigust elada, sest kõik vaevlejad ja kõhklejad olevat juba ammu ajaloo prügikasti lennanud. Ah, mis teate teie, nüüdse aja noored, sellest! Mulle anti lõputunnistus kahekümne kaheksandal aastal... Mina ja minuealised nägime poode, milles kunagi ei puudunud või, suhkur, sai ja liha kõikides liikides ning kõikides sortides... ja seisime sabades — tööbörssi ukse taga. Me võisime linnapea peale haukuda, Eenpalust ja Pätsist karikatuure joonistada... aga üks poiss visati koolist välja, sest ta mängis töölisühingu näiteringis vana Pliuhkamit. Maju kerkis väikelinnadesse ja Tallinna... aga rahvas kippus Ameerikasse ja Austraaliasse. Rändasid töötatud maale nagu kunagi Krimmi ja Kaukaasiasse. Meile olid avatud Lääne-Euroopa väravad. Riia, Berliin, London, Nizza, Kairo — palun, palun, kas soovite piletit bussile, rongi, laeva või lennukile? Aga idapiiril oli tihe, kõrge ja väravateta traataed. Wallace, Courths-Mahler, van der Velde, Nietzsche, Tom Mix ja teised nende kambamehed lokkasid nagu seened sõnnikuhunnikul. Ent Lutsu «Kevade» maksis kaheksa krooni. Marx, Lenin, Feuerbach, Šolohhov elasid hoopis pöranda all või said kuuli nagu Kingissepp. Tõmbetuulte maa! Lihtsalt kohutav, kuidas kiskus kord siia, kord sinna, aina rebis... Sõber Rommi, ära piilu kärsitult kella, ma teen lühidalt, sest pikk monoloog ei ole tänapäeva rutakal ajal isegi teatris enam moes... See karussell tiirutas eriti intelligentsi. Pätsi diktatuuri vastu urises igaüks, kes just isamaaliidu sekretäri piruka otsas ei istunud, aga kommunismist olid paljud eemale hirmutatud. Kui iga päev ja iga tund korrata, et jännes on kohutav kiskja, hakatakse viimaks ka haavikuemandat pelgama. Kui siis lõpuks torm valla puhkes, rebis see palju lehti lahti ja pillutas siia ning sinna... Rommi, miks sinu süda kogu aeg nõnda rahet sõelub? Ära kard, need sosistajad seal on liiga kaugel ja oober liiga vintis, et midagi kuulda. Ja kui ka kuuleks, mis siis ikka?»

«Torm rebis ära ühe või teise lehe,» kordas Hugo. «Aga rahvas püsib. Iga puu seisab niikaua, kui süda on terve ja juured tugevasti maa sees.»

Kuuskla uuris umbusklikult Hugo nägu, aga kui ta ei osanud sealt ei pilget ega üleolekut välja lugeda, kohmas ebakindlalt:

«Mulle näib, et sihtisite minu pihta... mingi kabjahoo?»

«Oh ei!» naeratas Hugo. «Ma ei usu, et teie juured lahti oleksid.»

«Aga süda? Praak?»

«Süda on võib-olla veidi mõranenud. Teie kindlasti ei teagi, et mina vaimustusin teist enne kui sõjamehest ja alles mõni aeg hiljem kui näitlejast. Huvitab see teid? Lugu on lühike... Kohe pärast sõda otsis meid, Sarapeid, üles üks Punaarmee major. Ta tõi väga kurva ja raske uudise... Major oli mõnus, kaastundlik mees ja jäi terveks päevaks meile, küllap selleks, et aidata kanda löögi esimest valu. Ta pajatas mitmesuguseid lugusid sõjast, vapratest meestest ja kangelastegudest. Ja jutustas ka ühest eesti näitlejast, kes kandis kõik sõdurielu raskused ja kellel kunagi ei tulnud puudu lõbusast sõnast ning lopsakast huumorist, kui poiste meeoleu kippus alla nulli langema. Teda kutsuti ansamblitesse, aga mees tõstis oma suures rusikas üles vintpüssi ja ütles: «Siin on minu muusikariist, kuni see tants on lõpetatud...» Major ei kõnelnud midagi tõmbetuultest...»

Kuuskla täitis klaase ja ta karedal näol oli pelglik, nagu häbelik ilme.

«Küllap teie major... liialdas,» pomises ta lõpuks. «Ja mis oli selles imelikku, et näitleja sel ajal hoidis vintpüssi? Oma maa ja oma rahva eest võitleb ju igaüks. Mul on lapse hing, ma tahaksin, et alatasa paistaks päike, et kõik naeraksid ja oleksid rõõmsad, et kõigil oleks hea elada... Aga kui palju toredaid poisse jäi lahingurinnetele, kui palju lapsi ja naisi hukkus nii sama, hukkus süütult...»

«Ajaloo paratamatus!» ümises Rommi.

«Kena paratamatus, mis Hitleri vurre kandis! Hitler võttis rotimürki ja küllap sõjaohvrid selle eest hoolitsevad, et tema põrgukatla all tuli kunagi ei kustuks. Aga pole näha, et Hitler oleks viimane amokijooksja. Kas pole kohutav mõelda, et pärast kõiki neid koledusi maakamar ei avane ega neela endasse inimesi, kes ikka

veel vinguvad sõjast. Inimese elu pole ju nagu küünal lühtris, et tuled ja puhud, ikka kordamööda, suts ja suts. Veri, inimese veri on püha, aga ta on voolanud nagu... Ah!»

Jaan haaras klaasi ja jõi pika sõõmu. Rommi, kes kogu aeg justkui sütel edasi-tagasi niheles, viipas Hugole silmadega, et oleks aeg lahkuda. Ta tõreles Jaaniga:

«Mis sa targutad. Nagu suudaksid sina midagi saatuset vastu!» Ja lisas nagu iseendale, aga ometi kuuldavalt: «Purjus inimese jama...»

«Teiesuguste apostlitega istudes lahtub purujoobnugi kaineks.»

«Sa pole kunagi rahul olnud. Sellepärast sind kodanlikul ajal kord teatristki välja visati.»

«Viskasid, ja südametäiega join kaks nädalat järgemööda. Siis polnud sest midagi, kui end täis kaanisid, ringi laaberdasid ja häält tõstsid. Boheemlane! See oli selline tiitel, mis vabandas ja andestas paljugi. Nüüd boheemlasi enam pole, on ainult joodikud... Aga mõni harjumus käib inimese kannul niisama visalt nagu vanasti elukindlustuse agent. Ema... ta kadunuke oli kõige parem ema maailmas... õpetas mind ikka, et hoia, pojake, kohtulingi liigutamise ja kõrtsipingi peesitamise eest. Kohtukulli ees ma pole seisnud, aga kõrtsiuks... ah, parem ära räägigi. Kui ema veel elaks, ei jääks mul muud üle kui, pea norgus, pomiseda, et kui siga õpib rukkis käima, ega ta siis enam karjas seisa... Aga mitte see pole tähtis, ma ei veereta kõiki oma patte ja pahategusid vaeste igandite kaela, sest hoopiski süda, vaene valutav süda on kõiges süüdi... Kuulake ainult, milline jama! Ma pole, jumal tänatud, kunagi raamatukoi olnud, aga mõned riiulitäied on neid ikkagi kogunenud. On seal raamatuid ja vanade ajakirjade köiteid. Üks sõber sirvis neid — see oli juba kaks-kolm aastat tagasi — ja pani mõned aastakäigud «Teatrit» ja peotäie vanu «Eesti Naise» numbraid kõrvale ning sosistas: «Need hävita ära!» — «Miks?» imestasin. «Kontr-revolutsiooniline!» tõstis sõber tähtsalt sõrme. Panin raamatud riiulile tagasi, aga sõber kadus nagu maa alla. Alles möödunud nädalal julges jälle nagu näidata, pärast paari aastat. Kahtlustused, urgitsemised, sala-

kaebused, ah kuidas see mulle on vastik. Või niisugune lugu. Visati meil isikukultuse lokkamise ajal liitudest ja teatritest portsjon inimesi välja ja kutsuti siis ühine koosolek kokku. Leidus üliagraid, kes ütlesid: võta sõna. Materdada? küsin. Materda, noogutati. Aga ma olen vana kooli rüütel, ehkki olen ainult lihtsa kivi-raiuja poeg, mina maaslamajale jalaga ei viruta. Ei võtnudki sõna. Vaatasid mulle kõõrdi nagu ime-elukale... Mina ei ole petis, ei. Jaan Kuuskla pole kunagi olnud petis, ta on ainult lõhkikärstatud hingega inimene, nagu on lõhkikärstatud tema sugupõlv. Milles on minu süü, et ma ei sündinud mõnikümme aastat hiljem? Ütle, milles, meie hinge noor preester.»

«Süü... ma ei tea,» venitas Hugo. «Küllap keegi on süüdi. Ja Jaan Kuuskla kindlasti omajagu ning oma-moodi ka. Aga lõhkikärstatud südame ravime terveks. Lapime kokku isegi nõnda tükkideks rebitud südame, nagu on Jaan Kuuskla oma.»

Jaani silmad venisid pärani, ta tõmbas imestusest kaelagi rõngasse.

«Lapid kokku? Sina? Ah-ah-haa! Vaat kus naljamees! Viskad mu teatrist lõplikult välja ja ütled: näete, puhastasimegi kunstitempli rämpsust.»

«Kui tuleb tarvis, siis viskame välja. Aga praegu otsisime teid üles selleks, et öelda: ärka, mees, töö ootab!»

«Mul on puhkus,» heitis Jaan käega laia kaare. «Suvevaheaeg seisab ukse ees...» Ja mul pole osagi.»

«Teile peab nähtavasti kogu aeg täiskoorma või natuke rohkemgi õlgadele laduma. Selleks tulimegi. Seltsimees Kirret tahab, et mängiksite tema uues lavastuses peaosa.»

Kuuskla vaatas umbusklikult ühele ja teisele.

«Peaosa pole mulle ammu antud. Ei usaldatud. Millises näidendis?»

Rommi Kirret keerutas laual lusikat ja alustas vastu tahtmist jutustust «Rongaisast» ja Anijalast. Meelsamini poleks üldse rääkinudki, vahepeal pilgutas juba Hugole märguandeks silma, et loobume Kuusklast, aga noormees kas ei mõistnud või ei tahtnud aru saada. Rommi kõhkles algusest peale, õllebaar ja nüüdne Jaani jutt kohutasid ta nõnda ära, et astuks jalamaid tagasi. Õnnetus, et sai Sarapile üldse Jaani mainitud.

Oli ju teada, et Jaan on omamoodi langetõbine, — kui kukub joomaõogu, siis kaob mitmeks päevaks. Aga Anijalast oleneb kogu «Rongaisa» edu või ebaedu, ja Jaanist tugevamat rongaisa osa täitjat vaevalt leiaks.

Kuuskla kuulas Kirreti kuiva ning väga kokkusurutud jutustust vaikides, lõug rinnale toetatud. Lavastaja lõpetas, aga Jaan istus niisama liikumatult, nagu mõtiskledes või oodates. Tõstis siis aeglaselt pea:

«See on, näib, päris eluline lugu. Võiksin teile jutustada mõne veelgi hullema ja naljakama... Mis siis ikka, loen tüki läbi, ja kui meeldib, hakkame pihta... Hädä ja õnnetus on ainult selles, et sina, Rommi, oled näitejuhiks.»

«No-noh?» imestas Hugo.

«Jah, meie sõbralusikad on ammu ära põletatud... Niipalju kordi kui oleme kunsti kahasse teinud, oleme temaga alati riidu läinud, aga iga kord... Rommil on liiga palju fantaasiat ja liiga palju ideid, ta on neist pungil nagu postiljoni kirjapaun varahommikul. Ta matab kõik teised nagu kärbsed enda alla. Aga Jaan Kuuskla on oma mõte ja oma ettekujutusvõime, ta ei suuda seedida, et näitejuht talle ninanuuskamisest kuni revolvripäästikule vajutamiseni kõik ette näitab...»

«Just minu lavastustes said kuulsaks sinu Othello ja Ivan IV.»

«Ja just sinu käpa all kukkusin läbi Learina ja mul oli õõnsa kõrvitsa tunne professor Miilasena...»

«Proovite veel kord, võib-olla jahvatavad kaks kõva kivi seekord head jahu,» naeratas Hugo.

Oober lähenes Kuusklale hääletul sammul ja sosistas talle midagi kõrva sisse.

«Mi-is?» venis Kuuskla sirgu. «Ütle talle, et mind pole siin... Et kärvasin ära... Või luiska, mis pähe tuleb...» Kui kelner jõudis vaheukseni, hüüdis Kuuskla talle järele: «Hei, tolvän, kuhu sa tormad! Sa räägi mu naisele, et ma olen... seotud. Tähtsad ametlikud läbirääkimised... Et...»

«Teie naine?» küsis Hugo.

Kuuskla karedal näol oli süüdlaslik, häbelik ilme ja enda ette vaadates ning laudlina äärt näppides ümises ta:

«Ta on mul hea naine, vaeseke... Ega tal ole

kerge...» Samas rebis ägedalt jakikaelust, käratses: «Aga kas mul on kerge, ah? Mingu koju ja oodaku...»

Hugo tõusis ja kätt näitlejale õlale pannes rahustas teda:

«Milleks nõnda ägedalt? Ma lähen ja palun teie abikaasa meie seltskonda.»

Kuuskla pilk libises uurivalt üle noormehe näo, nagu kartes seal leida pilget.

«Kas te mõtlete seda tõsiselt?... Ei-ei, ta ei tule. Iialgi ei tule...»

Kuuskla vajus nagu kokku ja näis olevat langenud sügavasse mõtteisse, ajas aga end siis aeglaselt sirgu.

«Sõbrad...!» ütles ta. «On aeg minna koju...»

7.

Vana Tallinna kõrgete kivimajade vahel kitsaks litsutud hoone raske, rautatud ukse taga oli hämar ja röske. Aavo ei süüdanud tuld, vaid käsikaudu kobades tõusis nagisevat treppi mööda kolmandale korrusele. Ta ei kiirustanud; sõrmeotstega konarlikku kiviseina kombates ja nagu vastu jahedat tuuletõmbust hoides oli tal tundmus, nagu puudutaks teda sajandite kauge, nukker hingus...

Hilje vanaema Ann avas Aavole ja istus tagasi mitte enam uude, aga just seetõttu mugavasse tugitooli ning ta vardad alustasid sukasääre ümber jälle oma väsimatut tantsu. Ann pühitses talvel kuuekümne seitsmendat sünnipäeva, ja ehkki väle ja kräbe, oli ta aja ning veel rohkem läbielatud südamevalu ja mure all nagu vana-nev õun kokku kuivanud ning kortsuliseks tõmbunud. Ta oli püsimatu ning väsimatu, ja kui polnud teatris oma tööpostil, korraldas ning kraamis aina kodus, keetis ja õmbles, või istus tugitoolis ja siblis kudumisvarrastega. Tooli kõrval seisis väike kirjutuslaud, mille lamp oli seatud nõnda, et temast langes valgus nii lauale kui toolile. Siin nad istusid õhtuti kahekesi, Hilje kummargil oma raamatute ja vihikute kohal, Annel sukad-kindad näppude vahel, ja üksik kõrge aken heitis kahvatut valgust öösse sageli veel kaua

pärast seda, kui ümberringi kõik majad olid väsinult oma silmad sulgenud.

Seekord oli vanaema Ann üksinda. Oh, Hilje lipsas juba rohkem kui pool tundi tagasi minema, muidugi oma klubisse. Anne heasüdamlik nagu oli seda öeldes tõsine, sõrmed liikusid kiiresti-kiiresti.

«Etenduseni on ju veel tublisti kaks tundi aega,» imestas Aavo.

«Kaks tundi! Aliis Pilden tuli teatrisse alati kolm, tähtsatel õhtutel viis tundi enne etendust. Aga nõnda nagu Aliis pole meie näitlejatest hiljem enam keegi mänginud.»

«Kas teie ei tule?»

«Ei!» Ann pani vardad, lõngakera ja pooleli suka punutud käsitöökorvi. Ta suu tõmbus nagu krookpaelakesega jonnakalt kokku. «Ei tule. Salaja hakkas Hilje klubis käima, vastu minu tahtmist jahib ta seal prae-gugi. Pisaraid ja muret, ei muud ole lastelt oodata.»

«Aga Hilje armastab teatrit. Armatab ju?»

Ann vaatas noormehele pika etteheitva pilguga ja noogutas siis aeglaselt oma lumivalgeks pleekinud pead:

«Hull on ta teatri järele, püsti hull. Ütlen talle, osta uued sukad, aga tema vastu — raha pole. Raha pole, aga õhtul jookseb teatrisse. Nagu sinna ilma piletita lastaks! Talvepalitu on tal vanavõitu, varrukaääred kipuvad narmendama, ja moest, oh, parem ära räägigi — moest pole enam lõhnagi külge jäänud. Ega mina, vanainimene, neist uutest moodidest suurt midagi pea, aga noorel tüdrukul tuleb ikka ajaga sammu pidada. Sellepärast ütlesin juba mullu, et kogume, Hilje, raha ja ostame uue mantli. No hakkasimegi kokku hoidma. Siis nägi ta äkki kusagil üht raamatut, näed, seesama punases paberis seal kõige peal. Ja jälle oli uue palitu hõlmas auk. Mis sul arus, tõrelesin, viskasid heast peast ligi paarsada rubla üheainsa raamatu eest välja. Aga tema võtab mul kaelast kinni, kagistab kas või ära ja ise vadistab — aga see on ju rariteet. Rrrrariteet! Kuidas ma vihkan seda ragisevat sõna, justkui saega veab üle selgroo.»

Aavo teadis vaatamatagi, millisest raamatust oli jutt, — nad olid ju koos Hiljega palju tunde Gregori

«Weltgeschichte des Theaters» kohal mööda saatnud. Kui hüplik ja paljuski ebasproportsionaalne teos oligi, heitis see ometi laia valgusejoa teatrile tema esimestest arglikest, kobavatest ja otsisklevatest sammudest kuni kaasaja grandioosete lavastusteni. Aavo püüdis Hiljet õigustada:

«Hilje on noor, ta peab õppima...»

«Õppigu! Nagu ma selle vastu oleksin. Harimatu inimene on tänapäeval nagu... nagu sokk linna tänaval. Kas meil kerge oli, kui Hilje keskkoolis käis! Mõnikord olid hambad ristis, silmad vees ja kapis ainult leiva-konts. Suuruke see minu teatri platsinäitaja palk siis on. Aga et Hilje kooli pooleli jätaks, see ei tulnud kõne allagi. Hilje sai kõigest aru, tal on terane silm nagu nirkil. Kui keskkooli lõpetas, ei iitsatanud me kumbki edasiõppimisest. Üksnes taevast ja mu padi teavad, kui palju öid ma unetult vähkresin ja endalt küsisin — mis küll edasi saab? Aga Hilje aina naeris ja vallatles, varblane nagu ta mul alati on olnud. Kolmandal päeval pärast keskkooli lõpetamist seisis juba vabrikus nõõbipressi taga. Elu läks lahendamaks, justkui mäele oleksime jõudnud. Hilje teenib vabrikus ju mitu korda nõnda palju kui mina. Mõtlesin, et küll nõõbipress tal kõik rumalused peast välja ajab, aga tühi lootus kõik. Mis veres, see veres, seda ei peleta peks, ei uhu silmavesi ega kustuta ajahammas. Aga mina ise ei lähe nende klubi ligigi, ei vaata mitte sinnapoolegi...»

Aavo tõusis. Ta keerutas lauaotsal vaba sukavarrast, viivitas kõheldes ja ütles lõpuks:

«Ma ei mõista hästi... Olete ju ennegi teatrit ja Hilje teatrikiindumust sajanud. Ainult... kui te teatrit põrmugi ei salli, miks te ise seal ikkagi tööl käite?»

Anne pea nõksatas üles, nagu oleks ta kohkunud. Ohkas nii sügavalt, aga üle näo libises põgus ja kauge naeratus, jäädes rippuma silmanurkade peentesse, nagu kunstniku graveeritud kurdudesse.

«Ega ma salga, et rumalast peast, mis muud. Need rublad, mis mulle teatris makstakse, teeniks igal pool mujalgi. Aga ma ju rääkisin sulle verest... No mine, mine juba, mis sa kiusad vanainimest. Ja Hilje muutub rahutuks, kui sind seal ei näe...»

Süüdanud koridoris tule, jooksis Aavo trepist alla ja

hakkas mööda vanalinna kitsast ning looklevat tänavat «Kommunaari» klubi poole ruttama. Kui ta esimest korda kuulis Ann Rutase kurtmist Hilje teatrinõrkuse üle, ei suutnud ta oma võõrastust varjata. Oli ju Aavo maast-madalast harjunud sellega, et iga ese, iga küllaline, iga vestlus meenutas teatrit, mis nagu lai, rahulik ja igavene veevool ümbritses nende kodu väikest jõesaarekest. Siis ei teadnud ta veel midagi noore lavatähe — Hilje ema ja Ann Rutase tütre traagilisest saatusest. Kui Aavo kuulis, ei püüdnud ta enam Ann Rutasele vastu vaielda. Nagunii ei paisunud vanaema etteheited vaiksest nurinast tugevamaks — Ann nagu rohkem torises endamisi.

«Kommunaari» klubi kitsavõitu tegelasteruumid olid sigimist-sagimist täis. Hilje järele ringipiiluv Aavo märkas varsti, et ta on ümberriietuvate, pooleldi grimeeritud, määratud nägude ning lahtiselt juustele tõmmatud parukatega tegelaste suminas ainult tülinaks, ja tõmbus vanaaegseks rehetooks muudetud lavale, mille ruumist kolmandiku võttis enda alla lahtise leelõukaga ahi. Ainult etteütleva lonkis siin tekstiraamatut kõvasti kaenla alla, surudes üksipäini ringi — temal polnud ju midagi ette valmistada. Aavo istus ahju ette järile ja libistas pilgu üle tahmunud palkseinte, üle suitsust ja nõest nagu poleeritud parte, üle ahtakese aknaaugu. See kõik on tema paljude õhtute töö ja vaev...

Aavo nõksatas sirgu — Hilje tuli lavale. Tüdruk oli nii sügavasse mõtteisse vajunud, et võpatas pisut, kui Aavo teda hüüdis. Hilje heitis pika juuksepealmiku üle öla ja ta pruunid silmad naeratasid sõbralikult.

«Mõtlesin, et sa ei tulegi...»

Tiinaks muunduv Hilje näis vanem, küpsem ja võõram, nii et Aavo teda üllatunult tunnistama jäi. Ta ei jõudnud veel vastatagi, kui lavale ruttas Heldur Link, pikavõitu kuue hõlmad lahti, nagu kiirustamisest ja erutusest punane.

«Tiina!» Ta ei näinud suure ahju nurga taha jäänud Hiljet. «Tiina! Ah, seal sa oled! Tule juba, on aeg sinu grimeerimine lõpetada.» Samas haaras õhinal Aavo kuuenõobist: «Kas teate? ... Ei, muidugi te ei tea, ei

võigi teada, sest kümme minutit tagasi ei teadnud ka mina ise. Mulle helistas... arvake kes? Surete nälga, enne kui õieti ära mõistatate. Helistas — Rommi Kirret! Ta tuleb meie etendusele.»

«Oo!»

Hilje lühikeses hüüatuses oli nii palju imetlust ja üllatust, et Aavole näis, nagu langeks sellest osa ka Lingi isikule. Küllap see tundus talle ülekohtune või tõukas teda mõni muu tunne, kuid Aavos tõusis säärase tusahoog, et ta noore näitejuhi sõnade tähtsuse vähendamiseks üsna üleoleva ükskõiksusega ütles:

«Eh, millest ärevusse sattuda. Justkui veltveebel kindrali ootel... See ka mõni uudis.»

Link kas ei pannud sõnu veltveeblist tähele või teeskles, nagu poleks neid kuulnudki. Ta sikutas Aavot nõobist, nõnda et õmblusniidid naksusid:

«Kas teie teadsite juba varem? Ja vaikisite nagu egiptuse haud! Milleks ta tuleb? Tal peab mingi tagamõte olema. Rommi Kirret ei otsi isetegevuslavalt kunstinaudingut. Ehk teate teie ta kavatsusi?»

«Võib-olla teangi...» ümises Aavo.

«Millised need on? Õelge, palun.»

«Nooh...» Aavol oli ilme, nagu kaaluks ta, kas võib tähtsat uudist edasi kõnelda: «Võib-olla otsib Rommi Kirret uut näitejuhi-geeniust.»

Link vaatas pärani silmi Aavole, taipas siis, et teda pilgatakse, ja pahaselt käega heites kadus trepist alla.

«Oled helde lubama,» vangutas Hilje pead. «Vaatasin ja imestasin — sul oli nii tähtis nagu ees, nagu oleneks sinust Heldur Lingi saatus ja tulevik... Sellest polegi nõnda palju aega tagasi, kui sa ka mulle oma isa uues lavastuses osa pakkusid. Irma vist oli tolle tüdruku nimi...?»

See oli valus okas Aavo hinges; kord suurustamistuhinas kergel käel antud lubadus jäi lunastamata veksliks, sest senikaua, kui ta isaga rääkimiseks hoogu võttis, oli osa juba Enele antud. Hilje polnud Aavo lubadust hiljem kordagi meenutanud ja Aavo sundis end uskuma, et tüdruk selle unustas.

«Ma...» otsis Aavo sõnu, «jäin hiljaks...»

«Ära seda kohe nii südamesse võta. Sul on päris südalase nägu. Ma ju ei uskunud, et nõnda libedasti teatri-

lavale pääseb. Rommi Kirret teab ise, kellele oma lavastuses osi anda. Hugo rääkis mulle, et Ene mängib. Su õde teeb seda kindlasti paremini kui mina... Ainult miks sa Heldurile nõnda nähvasid? Sa justkui ei salliks teda?»

Hilje vaatas süütute silmadega Aavole, kes järsku pahvatas:

«Mis ta siis aina keerleb su ümber... nagu nõor vokitatal.»

«Oh, kui kentsakas sa täna oled!» imestas Hilje. Kumardus siis kiiresti üsna Aavo kõrva juurde. «Ja armas...» Ning oligi läinud.

Etteütteleja alustas taas oma jalutuskäiku ja hääle proovimiseks sosistas vaevukuuldavalt näidendi üksikuid fraase. Aavo tundis igatsust inimeste, häälekõmina, naeru, liikumise järele ja ruttas alla jalutusruumi...

«Kommunaaris» oli harjutud täpselt alustama ja rahva ühetasane sumin täitis saali aegsasti enne eten-dust. Heldur Link valis esireas välja kaks paremat kohta ja kuulutas need reserveerituks. Pidades toolileenidele pandud kavalehti ebakindlaiks valvureiks, leidis ta näitetrupi vabatahtlike abistajate tagavaraväest noormehe, kes kõrvaltoolile istus ja iga vabade kohtade üle rõõmustava juurderuttaja eemale tõrjus:

«Kohad on võetud. Siia istub «Apollo» näitejuht Rommi Kirret.»

Heldur Link jooksis juba mitmendat korda eesriide juurde ja surus silma vastu ümmargust augukest, et end varsti jälle pettunult ohates sirgu ajada.

«Pole. Aga ometi lubas. Mulle enesele ütles, et tuleb kindlasti,» pomises ta nagu vabanduseks. «Kohtadele! Kohtadele!» käsutas siis. «Kohe alustame.»

Ka esimesel vaheajal jäid toolid tühjaks ja Link kaotas lootuse. Kui aga eesriie uuesti kõrvale kahises ja Link kiire pilgu hämardunud saali heitis, jahmus ta üllatusest: Rommi Kirret istus esimeses reas, end muga-vamalt kohale nihutades. Link viipas Hiljele, aga tüdruk ei mõistnud teda, ei püüdnudki mõista, sest ta oli juba jäägitult sukeldunud Tiina ossa ja kõik teda ümbritsev igapäevaelu taandus ning lakkas olemast. Nii jälgis Link etendust, tammudes kogu aeg nagu sütel, sest

näitlejad ei teadnud, et tema ikkagi saabus, ja oli ka juba hilja minna ja Rommi Kirreti kõrvale istuda, et aeg-ajalt usalduslikult lavastaja poole kallutada ning kätt suu ees hoides seletusi anda...

Vaatus lõppes, saal rōkkas käteplaginast. Link saatis näitlejad lavale, käsutas eesriide eest... Veel kord... Ja lippas siis alla, end vastuvoolavast rahvahoovusest läbi surudes.

Rommi Kirret noogutas Lingile ja viipas kutsuvalt.

«Te ei näinud esimest vaatust,» kahetses Link.

«Ei jõudnud alguseks. See ei huvitanudki mind. Ma jään ka kolmandale, sest see vaatust pakub lavastajale kõige mitmekesisemaid võimalusi.»

«Kuidas teile... teine vaatust meeldis?»

Rommi nägi Lingi allasurutud erutust ja muigas kavalalt:

«Sile. Mõnigi stseen oli värskelt seatud. Nii et ise-tegevuslaste kohta... noh, nii neli pluss. Muide, kes mängib Tiinat?»

Link oleks tahtnud rohkem kuulda lavastusest ja vastas seepärast hajameelselt ning tujutult, näksides vahetevahel hammastega põidlaküünt.

«Tolles tüdrukus on midagi, mis teda teistest kõrgemale tõstab...»

«Jah, ta on trupi kõige andekam mängija,» kohendas Link prille ülespoole, vabandas ja ruttas lavale tagasi. Ta oli solvunud ning kibestunud. Mõtelda — nägi ainult Tiinat, aga sellest, kuidas Link lavastuses lüli lülile, sammu sammule, stseeni stseenile lükkis ja nõnda tõusva pingest saavutas, ainult korra mokaotsast...

Järgmisel vaheajal ütles Rommi, et ta tahaks Tiinaga mõne sõna rääkida.

«Nüüd kohe?» sattus Link segadusse. «Võib-olla pole hea teda keset etendust häirida...»

«Sellest pole midagi, paneme ta proovile. Kui tüdruk on tõepoolest talent, ei lase ta end segada.»

Link ei julgenud rohkem vastu vaielda ja juhtis Kirreti lavatagusesse dekoratsioonide panipaika, Aavo tööruumi. Rommi toetus kuivanud värvilaikudega ülepritsitud lauale ja sigaretti süüdates ootas. Ta tuli klu-

bisse suure umbusuga, teda ei suutnud ergutada ka Hugo kiitus. No-jah, asjaarmastajate hulgas võib ju Link välja paista, pimedate hulgas on ka ühe silmaga mees kuningas, aga suures teatris... Nüüd oli ta küllalt näinud, et otsustada. Jaanitule-stseenid olid lahendatud elavalt ja väikest lava ning piiratud truppi arvestades leidlikult ja värselt. Kogu trupi mängus oli selgesti näha juhtiva, suunava ning õpetava käe tööd. Noh, diletantism tungis kohati veel uksest ja aknast sisse, mõnigi mängija ei teadnud, kuhu peita oma käed ja jalad, oli pingutatust, keppkangeid selgi ja retoorikast kähisevaid kurkuseid, aga üldmulje oli hea. Tollelt pikalt kohmakavõitu volaskilt poleks oodanud nõnda terviklikku lavastust, kuid hoopiski üllatav oli omapärane Tiina, kes oli ühteviisi veenev ja küps nii lüüri-lises mängus oravaga, lähenevat õnnetust ettekuuluta-vas stseenis Mariga kui ka uhkes ning trotslikus lah-kumises metsa. Silmapaistev anne, silmapaistev...

Link tuli Hiljega. Hilje lähenes aeglaselt, mõtlikult — ta polnud mängu mõju alt veel täielikult vabanenud. Kui Heldur teda kutsus, ei kuulnudki ta, kes teda ootab, ja vaatas nüüd küsivalt Rommile, kes seisis seljaga akna poole, nii et tema nägu jäi varju. Lähedalt näis Hilje noorem kui laval Tiinana ja mitte vähem kaunis.

«Ma nägin teid mängimas,» rääkis Rommi pikkamisi. «Teist võib saada näitleja...»

Hilje nagu ärkas. Talle meenus, et oodati «Apollo» lavastajat, kõrvus kumises äkki Lingi hääl, et Rommi Kirret kutsus teda... Taevast halasta, siin ta ju seisiski!

Rommi nägi tüdruku virgumist ja mõistis, mis temas toimub. Vaevumärgatavalt naeratades ning vasakut kulmu kergitades ütles ta:

«Algus oli kehavõitu... Hall nagu iga stamp. Aga kui te hüüdsite: «Ema, emakene! Sina üksi armastasid mind!», oleks nagu teid vangistav kest kildudeks lennanud. Te puhkesite, õigemini kadusite, et uuesti sündida Tiinana. Ka saal võpata ja hoidis hinge tagasi. Ega te vist ei oska seletada, mis teis selle stseenikese ajal toimus?»

«Ei oska...»

«Teadagi... Aga kõige tugevam oli teie trotslik, uhke

stseen jaanitulel, kui Mari tembeldab Tiina libahundiks...»

Rommi vaikis hetke. Kas ta ei lähe kiitmisega liiale? Aga see stseen oli tal praegugi silme ees. Väheldane Tiina nagu kasvas, tüdruku välkvaist silmist, trotslikult kuklasse heidetud mustajuukselisest peast, rusikaisse surutud kätest hõõgus kaasakiskuvat, otse sütitavat viha ja põlgust inimeste väikluse, kadeduse ning rumaluse vastu. «Hunt on vaba, teeb, mis tahab, tuleb, kui tahab, läheb, kui ta tahab, armastab ja vihkab, keda tahab! Ja läheb teie seast, sest et ta teid põlgab!»

«Tjaa,» venitas Rommi. «Praegu on teie mängus kõikumisi, püssirohtu ei jätku veel kogu öhtu jaoks. Selleks on teil liiga vähe kogemusi ja lavalist tehnikat. Noh, see tuleb õppimise, treeningu ja esinemistega... Ma pean teid silmas. Kui mul mõnes lavastuses vabu osi jääb, ma ehk katsetan teiega. Kahjuks pole mul täna kauem aega. Ärge ainult pead kaotage. Link jutustab mulle homme, kuidas te täna lõpuni vastu pidasite. Huvasti!»

Rommi Kirreti lavastajasilm oskas ühe kiire, libiseva pilguga haarata ja nagu vahapressiga mällu muljuda teda huvitava lavapildi, tänavavaate, tükikese omapärast loodust, elava näoilme või kogu inimese kuju. Nõnda talletas ta praegu õhetava ja erutatud, segase ja üllatatud tüdruku, kes oli surunud käed rinnale ja kelle väike, sale ning paindunud keha oli pingul nagu vedru. Pikkamisi endale riiehoiu poole teed võideldes mui-gas Kirret: noh, nüüd panin Lingi etenduse nahka, Tiinata jäävad «Libahundist» järele ainult riismed.

Lavastajamured sundisid Linki Rommit ja Hiljet kahekesi jätma. Kui ta nüüd Hiljelt kuulis, et Kirret juba lahkus, pani noormees mõnegi jalutaja pahaselt torisema, nõnda tormakalt murdis ta endale teed riiehoiu poole.

«Seltsimees Kirret, kas te tööpoolest...? Aga neljas vaatus?»

«Kahju, aga mind kutsuvad kohustused. Ja ma usun, et olen küllalt näinud...»

Jalutusringiga lähenesid neile Hugo ja Ene. Hugo ei unustanud oma lubadust — viis Enele pääsme, ja kuigi too vastu puikles, käis nõnda kangekaelselt peale, kuni

Ene kaasa tuli. Nad istusid tagapool, nägid Rommi Kirretit ja tema ümber rahutult keerlevat Linki, esimesel vaheajal vahetasid mõne lause Aavoga, kuid tõmbusid siis tagasi, nautides saalis valitsevat pidulikku ning ärevat, samal ajal tagasihoidlikku ja väarikat meeleolu, mis oma ruumilises kokkusurutuses tungis lähemale, mõjutas ja kiskus kaasa hoopis rohkem, kui see on võimalik suurte teatrite esinduslike sammaste ja kõrgete lagede all.

Link kutsus Hugot:

«Aidake ometi teiegi seltsimees Kirretit meelitada, et ta jääks etenduse lõpuni.»

Ent Rommi Kirret oli juba otsustanud ja liikus nagu lahinguristleja ees, väikesed miinilaevad kiiluvees järel. Riiteruumis Rommi peatus ja libistas kavala pilgu ühelt teiselt:

«Hm... jaa... Mis seal ikka venitada, minu võimuses on ju teie pidutuju tõsta... Olen teid, Link, ennegi tähele pannud. Teie andumus teatrile on kiiduväärt, te oskate ka väikestes osades tabada huvitavat ja haaravat. Täna nägin ainult kaht vaatust, aga tähelepanelikule silmale kõnelevad kaks vaatust rohkem kui võhikule kaks lavastust. Ühesõnaga, ma olen otsustanud ja usaldan teile väga vastutusrikka ülesande — hakkate minu uue lavastuse näitejuhiks.»

Hugo polnud nõnda kiiret lahendust oodanud, aga ta oskas oma üllatust varjata; ta oli varem ettevaatlikult informeerinud ka Enet, nii et pomm rabas täiesti ootamatult ainult kaitsetut Heldur Linki. Ta oli teatris nõnda kaua pisirolle täitnud, et hakkas juba isegi oma võimeis kahtlema. Lingil oli nõnda abitu, koomiline ja kohmetanud ilme, et Rommi naerma pähvatas.

«Koguge end, koguge end!» patsutas ta Linki õlale. «Üleüldse kujuneb «Rongaisa» nooruse triumfiks. Näitejuhile on see eksamitööks, Ené alles lõpetas stuudio ja ka kunstnikud saavad oma esimese tõsise tuleproovi.»

Hugo vaatas kõheldes Kirretile: naljatab ta, või tõepoolest...?

«Ja-jaa,» noogutas Rommi. «Tutvusin kunstnik Tildeni eskiisidega... Teie omad on värskemad ja leidlikumad, nad mängivad näidendiga rohkem kaasa. Kuigi teie kahega saan kindlasti palju rohkem rassida ja vaeva

näha kui kogenud kunstnikuga. Te pakute ju veel nii mõneski kohas üle, kasutate halvasti lava kolmandat mõõtu — sügavust, kuid küllap me neist hädadest üheskoos välja rabeleme. Ma riskin ja panen kogu lavastuse ühele — meie nooruse kaardile. Usaldan noorust, meie tuleviku panti, loodetavasti ei tule mul pettuda.»

Võttis riietehoiust kaabu ja vihmamantli, raputas jumalagajätku kõikide kätt ja lahkus. Klubi välisuksel süütas ta peo varjus sigareti ja tõstis mantlikrae üles, sest tibutas peent, aga tihedat vihma, mähkides tuled nagu tuhmi loori. Auto pladistas asfaldi nõgudesse kogunenud veeloikudes, möödaruttavate mehe ja naise kontuurid sulasid kokku, nii tihedasti liibusid nad ühise vihmavarju alt varju otsides teineteise vastu. Kui ebameeldiv — päeval oli kuiv ja ta ei võtnud kalossegi kaasa!

Pead õlgade vahele tõmmates jooksis Rommi üle tänava ja lipsas sisse restorani raskest uksest. Ei-ei, riideid ära ei anna, tõrjus šveitserit ja libistas talle pihku viis rubla, et see kutsuks takso; tema ise aga seni seisab püstijalu baarileti ees. Rommi tellis klaasi konjakit ning lõigu sidrunit ja pööras selja sassijuukselisele ning jalgadel nagu pilliroovartel kõikuvale noorele mehele, kes ilmselt kavatses juttu alustada.

Rommi rüüpas lonksu ja raputas end mõnutundest, kui soe juga ülevalt alla jooksis. Ta mõtted libisesid nähtud etendusele tagasi. Ja-jaa, too väike nõobivalaja näib omavat ehtsat näitlejaverd, nõnda tarretama panevalt, otse ihukarvu tõstvalt võib karjatada ainult tõeline talent. Nääpsakavõitu, aga paindub, mitte liiga kõhn. Iludusvõistlusel ta vaevalt erilist tähelepanu ärataks, aga ta näoke on värskel, huvitav ja elav. Kuidas laval ta õhukesed sõõrmed tõmblesid ja tumedad silmad vihahoos nagu süttisid seestpoolt. Tolles väikeses võib peituda tuld ja laavat...

Lõpuks ometi on «Rongaisa» kõik osad täidetud, alustas kas või hommepäev proovidega. Lingile kukkus õnn nagu taevast sülle, aga ega Hugo ja Aavogi üllatus ning rõõm pole väikesed. Noh, ta ei kõnelnud partorgile just täpselt, miks Tilden kõrvale jäi, aga vaevalt see oleks Hugot rõõmuhoos huvitanudki. Olekski piinlik kuulutama minna, et tema, Rommi, andis Tildenile koos

«Rongaisa» tekstiraamatuga tutvumiseks ka Aavo ja Hugo kavandid. Mitte nõuküsimiseks, vaid et Tildeni mõttelendu kiiremini ja tugevamini tiibu laotama panna. Konkurentsis on sündinud mõnigi rekord ka kunstimaailmas! Aga Tilden tuli juba paari päeva pärast ja viskas nii raamatu kui ka noormeeste kavandid Rommi ette lauale.

«Miks sa selle kõik mulle nina alla toppisid?» küsis ta oma järsul ja otsekohesel viisil. «Ma pole mõni hispaania härg, keda punase rätiga võitluseks vihale peab ärritama.» Rommi ei jõudnud oma üllatusest ja arusaamatusest toibudagi, kui Tilden juba edasi tuiskas: «Milleks sa mind üldse tülitasid? Või mõtlesid nende kavanditega mind koguni tögada? Sulle on rüppe lennanud suurepärane lavakujundus ja sa lehvitad seda veel ilma pidi ringi. Sa, mees, haara neist noormeestest kahe käega kinni ja hoia nagu kullatükke!»

Tilden on kangekaelne, temaga pole mõtet vaielda. Ja mida olekski vaielda inimesega, kes oma tõearmatutes ülistab võõraid ning kõikidele tundmata kunstnikke, kuigi kahjustab sellega iseennast? Nõnda taanduski Rommi Kirret noorte annete rünnaku ees, kes haarasid «Rongaisas» ühe positsiooni teise järel enda kätte. Riski selles ju on, aga kui lavastus õnnestub, on võit seda suurem.

Rommi Kirreti väike kahjurõõmus oletus ja sellest nakatatud Heldur Lingi kartus, et tuntud lavastaja kiitus tundmatule isetegevuslasele paiskab Hilje endast välja, osutus valeks, sest Hilje mängis Tiinat järjest tõusva hooga ja tõmbas endaga kaasa kogu trupi. Mida sügavamalt etendus publikut haaras, seda suuremaks päisus Lingi kahetsus, et Kirret ei jäänud lõpuni. Järgmisel päeval kibeles ta etenduse edust Rommile kuulutama.

«Nii et tüdruk ei kaotanud pead?»

«Ei, hoopis vastupidi.»

«Tubli, väikseke,» ümises Rommi. «Väga tubli...»

«Apollo» vitriinikastides kodus ämblik võrke, koridorides kolistasid remondimehed, avatud eesriidega laval tukkus viimase etenduse järel sinna unustatud iginärtsimatu sirelipõõsas. Teatrikollektiiv oli laiali pudenenud. Väike trupp Simukovi näidendiga «Tütarlapsed-kaunitarid» loksus maal rahvamajast rahvamajja. Stuudio lõpetanute grupp ootas nende tagasitulekut, et siis omakorda «Onu Vanjaga» ringreisile sõita. Nendega kippusid kaasa ka Hugo ja Aavo.

Ehkki «Rongaisa» proovid pidid algama alles pärast suvevaheaega ja kuidas Rommi Kirret ka Hugot ning Aavot tõrjus, et küll nad sügisel töö käigus kuulevad ja näevad, mida tema näidendi lavakujundusest ootab, oskasid noormehed seni peale käia, kuni Rommi nendega üheskoos kõik visandid läbi hakkis. Noori kunstnikke ei kurvaстанud, et nende esialgsest vaevast üsna vähe sõelapõhjale jäi, ja hoolimata kuumusest sukeldusid meelitava merevee asemel töösse. Neid ei kohutanud tagasi ka Rommi Kirreti sõbralik hoiatus, et proovide käigus paljugi muutub ja neil tuleb siis mõndagi veel kord ümber teha.

Tööhoog rahustas Aavot, ta hakkas jälle käima laske- tiirul ja pärast mõnd harjutust kihutas kuuli kuuli järel kümnesse, nii et treener unustas kustunud piibu kauaks ajaks hambusse.

«Tšempion!» kiitis ta. «Tõsijutt, teen sust tšempioni. Ainult unusta kõik muu, ja käi kuus korda nädalas tiirul.»

Aavo ei tahtnud tšempioniks saada, vähemalt mitte laskespordis. Kui nad koos Hugoga oma jooniste kohale kummardusid, kaotasid nad ajamõiste, ja siis tuli mõnikord Ene, vaatas eskiise, heitis mõne juhusliku märkuse ja kadus jälle.

«Ainult segamas käib!» pahandas Aavo, sest Hugo jäi pärast õe iga külaskäiku hajameelseks ja hakkas paberi- servale tont teab mida sirgeldama.

Aavo energiast piisas ka «Kommunaari» klubi näiteringile, kus tehti ettevalmistusi «Patuoina» lavaletoomiseks. Heldur Link kõhkles kaua, võitles rasket võitlust iseenda ja klubi manguvate isetegevuslastega, kuni

lõpuks nõustus «Patuoinast» lavastama. Enda jumalagajätutüki ja et ringile uue näitejuhi leidmiseks aega anda. Osad olid jaotatud ning tekstiraamatud välja antud, kuid proove veel ei peetud, ja seepärast polnud Aavo üllatus väike, kui ta ühel öhtul Rutastele külla minnes leidis Hilje harjutamas.

«Juba!» imestas Aavo. «Näitejuhil on võib-olla hoopis teine ettekujutus kui sinul.»

«Seda halvem temale!»

«No tuleb sinuga lavastajatel alles rist ja nuhtlus kaela,» naeris Aavo.

«Parem on,» torises vanaema Ann teetasse lauale seades. «Viskavad ehk tüdruku siis kohe esimese tüki järel teatrist välja. Praegusel ajal ju staare enam ei taheta. Kui mina veel noor olin, säras igas teatris oma täht ja ega ta ühtki teist enda kõrval ei sallinud. Nii et sa oled hiljaks jäänud, kullake.»

Hilje pani tekstiraamatu kokku, keris end mugavalt vanaema tooli ja torutas huuli:

«Teie kumbki ei salli mind. Aina soovite halba. Niigi palju ei saa aru, et ma lihtsalt ei jõua ära oodata, millal Link proovidega alustab. Kui ta mulle selgeks teeb, et valesti õppisin, hakkan otsast peale. Huvitavam on.»

Nad jäid kolmekesi teed, pärast käisid Hilje ja Aavo kinos. Neil polnud kuhugi kiiret ja seepärast kulges nende teekond kinoteatri juurest Hilje koduni üsna kiira-käära läbi linna. Rääkidagi polnud neil teineteisele ei tea kui tarka ja sügavat, kogu paaritunnise vestluse tuuma oleks arukas ning täpne realist üsna väheste lausetega ära öelnud, aga on aegu, millal rohkem kui sõnad kõnelevad silmad, ilme ja puudutused, kõnelevad öised tuled, tänavaid pidi laperdav tuul, kahvatute tähekestega tikitud pimedus ülal ja vaikne tuikamine rinnus...

Küllap Aavo ja Hilje oleksid jalutanud kauemgi, aga õhk jahenes ja mere poolt hakkas kostma kõue kauget kõminat.

«Mine, jääd muidu veel vihma kätte!» tõukas Hilje noormehe endast tasakesi eemale. Vaatas uksepakult tagasi ja hüüdis: «Jookse, välgud juba sähvivad!»

Aavo viipas jumalagajätkuks ja rahustamiseks. Ta ei kiirustanud. Teda ei hirmutanud praegu ei vihm, ei

ilke, ei tolmu ega ei tea kust haaratud heinatuusti vee-retav jahe tuul; ilma et ta ühte või teist neist oleks tähele pannud, tajus ta kõike ometi kui tervikut ja sulas sellega kokku. See on meeoleolu, millal helilooja kuuleb uue muusikapala melodiat, luuletajas tungleb meeoleolu sõnade, rütmi ja riimi järele, kunstnik tõttab oma värvide juurde ja üksik hilinenud rändur vilistab: «O Rose-Marie, I love you...»

Kitsas tänavas avanes punaste hõõgivate tähtede «RESTORAN» all uks ja siledaks lakitud juustega äveitser saatis paljude kummarduste saatel välja salga lõbusaid mehi ja naisi. Aavo läks vastaspoolset kõnniteed mööda ja pööras hajameelselt pea kára poole, kui äkki tuttav naerukihk, veidi üleõlev ja pilkav, sundis teda tõmbuma sajandeid oma kohal kõssutanud ja elutargalt vaikiiva kivihoone voolitud portaali varju.

Õine seltskond jättis hakiparvena käratsedes jumalaga ning pudenes laiali. Üks mees ja üks naine hakkasid piki Rataskaevu tänavat Niguliste kiriku varemete poole liikuma. Mees võttis kaaslaste käsivarrest ja tõmbas naise tihedasti enda vastu. Kui nad ületasid risttee, langes neile tänavalaterna valgusvihk ja Aavo võpatas, kuigi nägi just seda, mida ootas: nõnda oskas ju naerda ainult Ene. Aga rohkem kui nii hilisel õhtutunnil larmakas kõrtsiseltskonnas Ene nägemine pühkis Aavolt tema piduliku ja õrna meeoleolu mees, kellele öde toetus.

Aavo tundis toda raskete laugudega, unise pilguga, aeglase liigutuste ja kassikäiguga meest. Keegi Kunsti-instituudi üliõpilastest nimetas teda Bel Amiks, nimi kleepus nagu siirup ja Aavo ei teadnudki tema pärisnime. Bel Ami kandis väikesi tumedaid vurrukesi, naeratas harva ja siis ka tüdinenult. Ta tegeles kunstiga, olenevalt seltskonnast nimetas ennast kas skulptoriks või menedžeriks, oli aga pärast paljusid ametikohti ning ettevõtmisi maandunud kõige muu kõrval ka kunstiga kaupleva antikvariaadi ärijuhi kohal. Tal oli naiste juures edu. Naised on uudishimulikud, nad tahavad teada, miks üks või teine mees armastuseturniiridel on võidukas. Nagu indiaanlased vanasti ülistasid skalbikütte, kelle vigvami lae all kuivas suurim arv äralõigatud parukaid, nõnda ümbritsevad just naised kuulsusesäraga

mehi, keda suguõdede käekesed kõige rohkem on hellitanud.

Bel Ami ja Ene liikusid läbi kitsast majadevahest ja pöördusid Lühikese jala kohal alla linna poole. Välgu-nool käristas tumeda taeva pooleks, kõu kõmistas lähedal, justkui Toompea taga, et siis aeglaselt kaugemale veereda. Tänavakividele potsatas esimesi jämedaid sooje piisku. Bel Ami viipas seisma rohelise silmakesega taksiauto. Aavo oli liiga kaugel, et kuulda, mida räägiti, ja näha nende ilmeid, kuid talle paistis, nagu vaidleksid need kaks millegi üle. Siis haaras Bel Ami Ene käsivarrest ja tõmbas auto ukse lahti. Tänavanurgal laia kaart joonistades pöördus masin ringi ja kihutas Võidu väljaku poole. Aavo ei teadnud, kus elab Bel Ami, aga Ene kodu asub ju hoopis vastassuunas...

Piisad polnud enam nõnda jämedad, aga sadu tihenes. Asfalt läikis, autode laternad löiksid hallidesse veejugadesse üles ja alla võiklevaid pikki valgusekoonlaid. Vesi nõrises aegamisi nagu mööda alla ja libises krae vahele, ent Aavo ei märganud seda. Tänavad tühjenesid kiiresti. Kõik otsisid varju, ainult Aavo kõndis aeglaselt edasi ja ta samm oli raske, nagu oleksid kingad vett täis.

Kodus avas ta ukse tasa, et mitte kedagi äratada, kiskus märjad üleriided seljast ja viskus voodisse. Seal polnud tal kauaks rahu, tõusis uuesti, kõndis sokes mööda väikest tuba edasi ja tagasi, kuni istus akna alla, lükates eesriided kõrvale.

Taevas süttis ja kustus kaugetest välgulöökidest, aegajalt kostis nõrka kõuekõminat. Aavo võpatas välisukse paugatusest ja kuulatas hinge kinni hoides — ei, kellegi rasked sammud jooksid koridori treppi mööda üles.

«Milline vastik närvipundar ma küll olen!» manas Aavo iseennast. «Miks peaksin end täiskasvanud inimese pärast vaevama, olgugi et ta on mu õde? Kust küll sää-rane rumal, vanameelne hahameelsus ja möödunud sajandi moraal mulle külge on kleepunud! Justkui mõni eilesündinu...»

Sõimas ennast kuidas sõimas, sisemist protestihäält vaikima sundida ei suutnud. Kiuslikel mõtetel on nagu konksud ja haagid küljes, millega nad õngitsevad välja veel kiuslikumaid ja õelamaid. Äkki vilksatas Aavo

peast läbi: aga mis siis, kui Ene asemel oleks autosse astunud — Hilje? Ei, ei — täiesti võimatu! Aga miks võimatu? vupsatas samas kahtlus uuesti esile. Mõned tunnid tagasi poleks ma ju seda uskunud ka Enest...

Aavo lükkas akna lahti. Niisket, sajujärgselt jahedat suveõhku hoovas talle näkku... Kui kahju, et mõtted pole nagu kellamehhanism — kui tahad, paned seisma, lükkad edasi, pöörad tagasi... Küllap olen ise süüdi, näen ja tunnen kõike keerukamana, raskemana ja süngemana, kui elus on. Elamiseks on tarvis omajagu huumorit, võimet mõistvalt ja üleolevalt muiata. Bel Amil on kindlasti hoopis kergem elada, ta ei vaevle ega targuta, vaid tegutseb. Robustselt, piinlemata ja kõhkle-mata... Ei, Hilje ei oleks lubanud, Hilje oleks ta silma-laud pahupidi kiskunud, oleks ta vuntsid välja katku-nud. Kuid Ene...

Aavo riietus tõtates lahti ja viskus voodisse, lootes unelt rahu ja unustust. Aga uni ei tulnud, poolsegases rammestuses valgusid mõtted ja kujutlused laiali, keer-dusid, viskasid uperpalle, võtsid veidraid ja ülepingu-tatud kujusid. Ta suikus alles hommiku eel, aga ärkas varakult ja hoolimata roidumusest riietus kähku ning väljus hiilimisi majast, sest ta kartis sattuda silm silma vastu Enega.

Hugo märkas küll, et Aavo tööhoog kahanes, et sõber oli sõnakehv ja tõsisevõitu, kordä paar pärisi, kas on midagi halba juhtunud, aga kui sai järsu ning tõrksa vastuse, ei kiusanud Aavot rohkem. Liiasi et tal oli enne ringreisile sõitmist endalgi korraldamisi-seadmisi süle ning seljaga. Et ka Aavo kaasa sõidab, oli juba ammu nõnda kindlasti kokku räägitud, et Hugo võttis sõbra nüüdset äraütlemist algul naljana ja siis peagi mööduva tujutsemisena. Päevadel enne ärasõitu ei tabanud ta Aavot kodunt ja palus seepärast Enet vennale veel kord meelde tuletada, et temale on bussis koht reservee-ritud.

«Ma ei sõida!» kähvas Aavo õele vastu.

«Sa ju lubasid. Ja sinu viimase aja tusatsemisele kuluks tuulutuse päris marjaks ära.»

«Mulle jääb nüüd koduski tuuldumiseks rohkem ruumi...»

«Täna ei hiilga sa just viisakusega. Ja unustad, et

jämedused on harva vaimukad... Kuidas ma siis Hugole ütlen, kas sõidad?»

«Ah, jäta mind rahule!» pööras Aavo Enele selja ja teeskles lugemisse süvenemist. Ene seisis mõne aja nagu oodates ta selja taga, aga lahkus siis nõutult õlgu kehitades.

Teatri ringreisibuss joonistas pika siksak-sõidu läbi poole Eestimaa. Püsis ilus ilm, publik oli kõikjal tähelepanelik ja tänulik — küllalt, et noor kollektiiv ei märganudki auklike teede sõiduloksutusi, unustas mõnede rahvämajade ükskõiksuse ööbimiskohtade muretsemisel ja tundis end nagu kodus kitsais tegelasteruumides, mille põrand tuli mõnigi kord enne sissekolimist endal luuaga üle käia. Hoolimata ebamugavusist ja vintsutust etenduse tase aga püsis, muutudes koguni sügavamaks ja terviklikumaks. Eriti leidis Ene Sonja sisemise nukruse, igatsuse ning traagika esiletoomiseks järjest uusi toone ja nüansse. Ene võttis noorte üldistest valla-tustest ja naljatustest harva osa, oli vaiksem, mõtlikum ja leebem kui Tallinnas, ta toongi oli tagasihoidlikum ning leplikum.

Hugo kasutas etendustest ja sõitudest vaba aega ringikolamiseks. Mõnikord kadus varahommikul, et tagasi jõuda hilisõhtul või alles viimasel silmapilgul, kui kogu trupp juba ärasõiduvalmilt bussi ümber seisis.

Ühes rajoonikeskuses anti kaks etendust, ka järgnev vaba puhkepäev otsustati siin mööda saata. Enamus tundis rõõmu võimalusest magada nii kaua kui süda lustib, eks hiljem võib teha tuurikese alevikus.

Hugo oli juba esimesel päeval vana gooti kiriku üle vaadanud ja seadis laupäeva õhtul oma seljakotti, kui Ene talle lähenes.

«Teil on vist homme jälle mõni matk kavas?»

«Patt oleks kaunist suvepäeva mitte kasutada. Ma pole siinseid mäekuhelikke oma ihusilmaga näinudki.»

«Võtke mind kaasa.»

Hugo tumedad kulmud kerkisid pisut ja pilk peatus uurivalt neiu näol.

«Ärge kartke, ega ma teile koormaks jää. Mul on väledad jalad, küll näete.»

«Ma kavatsesin koos päikesega teele minna...»

«Suurepärase. Ei mäletagi, millal viimati päikesetõusu nägin.»

Päikesetõusu ei näinud Ene ka järgmisel hommikul, sest kui Hugo ta äratas, õhetas kiriku nooljas torn juba päikesekumas ja peagi hakkasid helkima ka keskkoolihoone ja rahvamaja katused. Aleviku vahel ei kohanud nad veel ainustki inimhinge, ainult öiselt retkelt tagasi-pöörduv suur hall kass volksas üle tee.

Kruus krudises jalge all, tuuleõhk paiskas vastu värske kaste, niidetud heina ja küpseva rukki lõhna. Tee väänles põldude, põõsapuhmaste ja harvade hoonegruppide vahel, keerdudes pikkamisi kõrgemale. Varane niitja lõksutas maanteepervel vikatit, nagu tema väljakutsele vastates turtsatas kasetuka taga traktor. Karvane, pulstis sabaga koer klähvis kõrgil, külmametlikul häälel, sorkis varastele ränduritele moepärast järele ja sööstis siis põllupeenral välgatanud hiirekest urust välja kraapima. Salgake naisi tuli vastu, valged rätid peas, lüpsikud käsivarrel, ja kui mööda jõudsid, sirutasid uudishimutsedes kaelad õieli — nad olid harjunud, et linnavurhyi matkajad autodes mööda tuiskavad. Hugo kopsis oma jämeda kooritud kadakakepiga, mis Riguldist saadik tema lahutamatuks kaaslaseks oli, ja kivikesed aina lendasid ta rautatud saapakontsade alt.

«Torman ehk liiga?» aeglustas, hoogusattunud Hugo käiku.

«Oh eil!» võttis Ene pikemaid samme. «Me ju leppisime kokku, et te ei tohi hoolitseda ega haletseda.»

«Aga kui jooksete jalad rakku, kes siis Sonjat mängib?»

Ene ei vastanud. Ta viipas sõnatult niitmata heinamaatükile, millele taamal kasvavate kõrgete nõtkesoksaliste kaskede vahelt langesid päikesekiired, süüdates kastepiiskade müriaadi. Kõrrele kõrrele, õielt õiele lookles halli kastekorruga kaetud ämblikuniite, need ristusid, keerdusid ja põimusid, nagu punudes hiiglasuurt mustrihte. Kõrge kurekellukese latv paindus tugeva, range korrapärasusega ehitatud ämblikuvõrgu raskuse all looka. Teeveerse jämeda ohaka lillakal ja pehmel õietopsul sirutas kangestunud jalgu õhtul hiline-nud ja siia öömajale jäänud paks kollasevöödilise

maamesilane, ja et sooja saada, võristas oma läbipaistvaid tiibu.

«Nagu...» alustas Hugo, aga vaikis. «Oleksin loodust peaaegu solvanud. Suust pidi lipsama, et kaunis nagu dekoratsioon. Nagu saaks või tohiks loodust võrrelda inimeste kätetööga. Ükskõik kui täiuslik see olekski, on inimese iga meistriteos looduse ehtsuse kõrval ainult kunstkäsitöö. Aga kui suudaksime Aavoga maalida sellise dekoratsiooni, et publikul tahtmatult suust lipsaks: suurepärase nagu varahommikune heinamaanõlv, siis oleks see kaunim kiitus, mida inimsuu võib väljendada. Ja meie võiksime rahulikult surra.»

«Oi, kui süge lõpp oli teie oodil. Surra! Ei, siis ju elu alles algaks...»

«No-jaa — aplausid, ülistused, kuulsus...» ütles Hugo varjamatu iroonianoodiga hääles.

«Päh! Kuulsus on mõnigi kord nagu viiekopikaline, teda võib leida ja kaotada. Tähtis on meisterlikkus... Küpsus ja täius annavad elule mõtte.» Ene äkki nagu võpatas ja pöördus minekule. «Muutusiime sentimentaalseks, seltsimees Rändaja.»

Kõmpisid vaikides tükikese maad, siis poetas Ene:

«Miks Aavo kaasa ei sõitnud?»

«Ma ei tea... Ta kadus viimastel päevadel nõnda ära, et ma peaaegu ei näinudki teda. Teie kohtasite teda kindlasti sagedamini.»

«Ei... ma nägin Aavot ainult vilksamisi. Ta nagu hoidus minust kõrvale. Küllap see on ainult ettekujutus...»

«Kardan, et mitte. Te olite viimastel aastatel vähe kodus, nägite Aavot harva. Ta erutub hirmus kergesti ja sageli justkui põhjusega. Paiskub kõige rõõmsamast meeleolust äkki melanhooliasse, loobib skeptilisi teravusi.»

«Kes meist ei naeraks, et sellejärel nutta ja nukrutse?»

«Aavol pole see ainult lihtne meeleolude vaheldus. Ma rääkisin sellest tuttavale arstile... muidugi nimesid nimetamata. Neuroos, oli tema lakooniline otsus. Vähe-malt neurootilised kalduvused, pehmendas siis. Nii noorelt? imestasin. Just noor hing on väga tundlik ja vastuvõtlik, vastas tema, nii heale kui halvale, ilusale kui

inetule. Ärge jätke oma sõpra üksi, õpetas ta lõpuks. Kuid Aavo sügavamas sisemuses peitub tundeid ja mõtteid, mida ta mullegi ei usalda. See koormab ja vaevab teda... Kuigi loodan, et seekord pole põhjust väga muretseda, sest...»

Hugo sõnad mattis enda alla pika piimavankri vali põrin. Piimamehe hallihabemeline pea oli vajunud rinnale, pikk kaserook vedas otsapidi teetolmusse triipu, hobune astus aeglaselt ja ta suur kandiline pea tõnksus iga sammu juures allapoole. Hugo astus vemblaotsale, see lipsas mehel peost ja habemik pea nõksatas püsti. Hugo viskas piitsa aseaine vankrisse ja hüüdis:

«Kas järveni on veel palju maad?»

«Mis? Ptruu... Ah et järveni? Ega ei ole. Üks on siinsamas, kiviga visata. Käänaku taga põikab suurelt teelt põõsastesse jalgrada, see viibki silmalt veeni. Ptruu, näed sa... Ei tea, kas kalale või?»

«Kalale ja jahile, kuidas juhtub,» naeris Hugo vastu ja ruttas Enele järele. Otsisid läbi kolm teekäänu, enne kui leidsid kitsa rajakese, mis vaevumärgatavana käänles puhvis sarapuupõõsaste ja tiheda haava- ning lepatihniku vahel.

«Tee tõuseb ju märke, vaevalt see järveni viib,» kahtles Hugo oksti ettevaatlikult kõrvale lükates. Rada tõusis küll märke, aga kui nad jõudsid lagedamale keerastikule, välkus põõsalatvade vahelt tumesinine vesi. Järveke oli pugenud metsade rüppe peitu nagu häbenedes, et tal pole mitte millegagi uhkustada — ei suurusga, ei kallaste kõrgusega, ei ahvatleva liivarannaga, ei romantiliste saarekestega, ei maaliliste käärudega. Tagumine pool järvekaldast oli hoopiski soostunud, lepad ja eriti edevad pajud upitusid siin-seal järvepeeglis oma kahupäid imetlema. Kohati olid kõrkjatutid juba kaugele järve tunginud. Väike kala lõi lupsu ja ringid veeresid virvendades laiali. Põõsas tiutsus väsimatu lepalind, eemal toksis toimekas rähn männikäbi, mille ta oli kinnitanud kuivanud kaseoksa lohku.

«Istume,» libistas Hugo seljakoti õlgadelt. «Tõmbane hinge tagasi. Võtame keskhommikulist.»

«Ma tuln paljaste kätega. Nagu võõrusele...»

«Sellest pole midagi, ma varusin meile mõlemile.» Hugo lõi viilukaid saiapätsist, määris võid peale,

tükeldas vorsti rattaiks ja keeras termos pudeli korgi pealt. Ene algul tõrkus, et tal polevat isu, aga kui korra hammustas, siis suutäied aina kadusid valgete hammaste taha. Hugo jälgis teda vargsi, vilksamisi, ja tundis rõõmu tüdruku heast isust, veel rohkem aga tema rahulikust ja teeskluseta ilmast. «Looduse avatud palge ees...» pingutas ta mälu, et meenutada üht ammuloeatud värssi. Ene pani kohvikruusina kasutatava termos pudeli tühja kattekorgi vanale pehkinud kasekännule ja järve kohal edasi-tagasi nõeluvaid ning tiibadega vee pinda puudutavaid pääsukest jälgides küsis:

«Ma ennist ei kuulnud, too piimamees kolistas hirmsasti. Te vist ütlesite, miks Aavo linna jäi?»

Hugo hakkas hommikueine ülejääke tagasi seljakotti pakkima.

«Ma ainult avaldasin oma... kahtlusi. Ütlesin, et põhjuseks on tüdruk. See kõlab siin üsna banaalsena, kuid loo tagapõhi on, võiks öelda, heroiline.»

«Tüdruk?» pöördus Ene imestunult ringi. Samas muigas veidi pilkavalt. «Eks ole naljakas, et ma üllatusin. Mul on mõnikord tunne, nagu kannaks Aavo ikka veel põlvpükse. Tüdruk? Miks ka mitte... Ainult heroikat ei oska ma selles küll midagi näha, on ainult kõige igapäevasem proosa.»

«Igas noores armastuses on poeesiat, nagu igas loobumises on terake kangelaslikkust.»

«Kas Aavo jõudis juba pettuda?»

«Oh ei. Kas mäletate Hilje Rutast?»

«Ah Tiina!» venitas Ene. «Mäletan niipalju, kui teda laval nägin.»

«Ta nagu meeldis teile?»

«Tüdruk mängis huvitavalt. Veidi distsiplineerimatult, aga hingega. Või nagu meil öeldi — bensiiniga. Ta kas põleb suure leegiga ja kustub nagu säraküünal, või paneb meid kõiki imetlema.»

«Hilje ei põle tuhaks. Teda ei tõmba lavale ei kuulsus, ei kerge elu, vaid... Noh, seletada on seda võimatu, aga te ju mõistate mind? On inimesi, kes elavad ainult ühele kutsumusele. Kui nad ei pääse oma õigele alale, närbuvad nad nagu lilled, mida kaua ei kas-teta.»

«Kõik see on ju huvitav... kuigi mitte just väga

originaalne. Ainult ma ei näe ikkagi Aavo nukrutsemise põhjust. Või armastab Hilje kedagi teist?»

«Ah ei! Aavo muidugi teab, kuidas Hilje teatri küljes ripub. Ta lootis Hiljele kaasa aidata, lubas teda oma isale soovitada. Tüdrukul on küllalt kainet aru ja ta ei võtnud seda väga südamesse, aga küllap sinna mõni lootuseokkake ikkagi kipitama jäi. Ma ei tea, kui palju Aavo jõudis isale kõnelda, aga osa anti teile.»

«Mulle?»

«Jah, jutt oli Irmast. Võib-olla ma ajan kõik segi, võib-olla vassin ja liialdan, aga mulle näib — Aavo kannatab selle all, et ta ei suutnud oma lubadust täita.»

Ene murdis oksakese ja kiigutas seda nagu lehvikut näo ees.

«Niidid viivad sinna, et kõiges olen süüdi — mina.»

«Kuidas nõnda?»

«Noh, näpsasin oma venna pruudil osa nina alt ära. Kas see pole koletu kuritegu? Kui ta ka just ei kuulu kriminaalkodeksi paragrahvi alla, siis südametunnistuse kohtu alla küll.» Ene praksatas oksakese pooleks ja heitis tükid kaugele. Ta lükkas oma väikese energilise lõua ette, libistas käega üle pruuniks põlenud kõrge otsaesise ja üsna tüdinenud ilmel lisas: «Lõppude lõpuks on see kõik kole... igav. Korduv nagu halvas filmis.» Ta ristis käed ümber põlvede ja nõjatus seljaga vastu kändu. «Kaks noort kohtuvad, kudrutavad, pettuvad ja lahkuvad...»

«Aavo ja Hilje ei mängi...»

«Millest te seda nii kindlasti teate? Ei-ei, võib-olla on teil õigus, vähemalt niipalju, mis puutub Aavosse. Jaa, Aavo pole kolleksionäär... Võib-olla on see teie silmis tema vooruseks. Tegelikult pole see muud kui rikutud kujutluse vili. Juba koolipingis luges Aavo liiga palju vanu armastuse- ja kriminaalromaane. Neis on kõik kangelased sajabrotsendiliselt õilsad.»

«Kust talle niisugune kirjandus võis näppu puutuda...» kahtles Hugo.

«Ema tagant näppas. Ja-jaa. Ärge tehke nii kohkunud nägu. Vähemalt ma usun, et see nõnda oli, sest mina võtsin neid romaane ema kapist salaja kogu aeg. Hirmus naiivsed ja lapsikud, kuigi põnevad. Tahate, toon teile ka mõned?»

«Ei,» raputas Hugo aeglaselt pead. «Ärge tooge. Need ei ütle mulle, kuidas Aavot aidata. Ehk teie kui tema õde teate seda?»

«Ah tühja, mis te eilset tuult taga ajate!» hüppas Ene kärsitult püsti. «Aavo pole enam poisike. Kes käsib tal nõnda kergelt lubadusi anda. Kui tüdruk talle see-eest pikka nina näitab, ei värise selle pärast veel maa ega lange taevast kokku. Aavo õpib pisut elu ja naise tundma, ongi juba ammu aeg.»

«Ene!»

«Nõ-noh?» ajas tüdruk silmad suureks. «Ega's teie ometi usu muinasjuttu igavesest armastusest? Mehed on selles suhtes väga immuunsed, nad on juba oma loomult klaasi vee teooria pooldajad. Miks peaksid naised nendele kõrval lollikest mängima?»

«Te olete...» Hugo taltsutas end ja vaikus.

«Südametu. Kalk. Ülbe. Iseennast täis. Laduge aga julgesti kõik ritta, ma ei solu.»

Hugo lähenes tüdrukule ja talle tõsiselt silma vaadates küsis:

«Miks tahate näida halvem, kui olete? Miks teete kõik, mida oskate, et mind eemale tõugata? Kui te mind... näha ei kannata, siis öelge otseselt ja ma ei pöördu teie poole enam kunagi rohkem kui meie ühise töö pärast hädavajalik.»

Üleolev muie oli nagu tardunud Ene suunurkadesse, aga silmades uskus Hugo nägevat valu.

«Nii on... parem...»

«See pole õige, Ene. Ta katsute petta end ja mind. Ene...»

Hugo võttis oma suurte tugevate kätega Ene õlgadest ja tõmbas tüdruku enese vastu. Ene ei tõrkunud, ta toetus nagu jõuetuna ja väsinuna Hugole. Hugo tõstis ta näo üles ja suudles Ene huuli. Need võbelesid, tukslesid, siis tõukas tüdruk Hugo endast äkki järsult eemale.

«Ei!» hüüdis ta ja see kõlas nagu oie. «Ei...»

«Ene!» anus Hugo. «Te katsute petta iseennast ja mind. Milleks? Tahan teid näha nõnda siirana ja rõõmsana nagu täna varahommikul, kui me kahekesi siia üles kõmpisime. Heitke endalt too rumal teesklev mask!»

Hetkeks toetus Ene pea Hugole, ainult hetkeks, siis

rabeles ta end lahti ja jooksis piki teerada minema. Korra, veel teise välgatas ta kleit põõsaste vahel.

«Ene!» hüüdis Hugo. «Tulge tagasi! Lähme järvele...»

Lepalind siutsus, rähn toksis ja kaugemal vilistas pikalt, nagu irvitades, vedur.

Hugo haaras seljakoti ja kepi ja vastu nagu ning käsi peksvaid oksid tundmata jooksis künkalt alla maanteele. Vaatas ühele ja teisele poole — keegi noormees väntas jalgrattal, pluu tuult täis, kaugemal piitsutas vankri-mehe laiska ruuna, aga Enet polnud kusagil...

9.

Rommi Kirretil oli igav.

Inimene märkab kõige rohkem seda, mis tal puudub. Rommi igatses teatri järele, aga «Apollo» seisis tummana ning jäigana, ja kui lohutust otsiv Rommi kord läbi tema ruumide kõndis, kajasis need nõnda õõnsalt ja kurvast vastu, et Rommi põgenes. Sõbrad ja tuttavad olid laiali pudenud, ja neil, kes linnas vilksatasidki, oli alati kiire — kes tõttas Piritale laisklema, kes Valgejõe spinningut loopima, kes mereranda noori sinikaelu põmmutama. Nii kuumal ajal väsitaski lugemine ruttu, tähelepanu hajus ja mõtted veeresid laiali nagu hernerid. Paaril korral sõitis ta Piritale, aga siin oli üleasustamine veelgi tihedam kui linnas, Rommi kiiluti poolalasti kehade vahele, nii et ta eelistas linna kuumust ja umbsust. Heldur Link tuli mitmel korral, et sukelduda «Rongaisa» lavastuse üksikasjadesse, oleks tulnud veel ja sagedamini, aga Rommi tõrjus noormehe tagasi. Rommi Kirret tahtis puhata.

Ka maja oli elutu. Mall sõitis Võrumaale oma vanematele külla. Ene gastroleeris külalavadel. Aavo jäi millegipärast maha, kuigi sõber Hugo kaasa sõitis. Nüüd on Aavolgi igav. Liigub ringi sõnakehvana ja tujutuna, nagu oleks midagi tähtsat ära kaotanud. Istus paaril korral juures, kui nad Heldur Lingiga «Rongaisa» lavastadet arutasid, aga Rommi tabas teda ajuti pärani silmil kuhugi mujale põrnitsevat; vaevast ta kõike kuulis,

mida räägiti. Poeg on oma vanuse kohta liiga vaikne. On muidugi hea, et ta ei joo ega lärma, ka tema, Rommi, oskas piiri pidada, kuid nõnda küll ei konutanud, oh ei. Kui muud hakkamist polnud, sai tüdrukutega naljatatud. Öeldagu veel, et käbi ei kuku kännust kaugele, — veereb teinekord nõnda, et ei tunne ära, kas on kuusk, mänd või koguni seedripuu.

Heldur Link ei unustanud uhkeldamata, et ta lavastab «Kommunaari» klubis veel «Patuoina». Rommi turtsatas, talle ei meeldinud see näidend — Rommi ei armastanud nalja nalja pärast. Aga tükk on see-eest isetegevustrupile hästi jõukohane, kaitses Link, vähe tegelasi, lihtne lavapilt, karakterised kujud ning jagab mükse kapitalistliku maailma varisevale moraalile...

«Ja kallab nalja kapaga,» naeris Rommi. «Kas too... Hilje vist oli Tiina nimi? Kas tema ka mängib?»

Aga muidugi! Kuidas võiks «Kommunaari» klubi esineda Hilje Rutaseta. Tema, Link, muidugi ei lase Hiljel truppi surnuks mängida, aga ei kavatse ka tüdruku talenti alla suruda. Juba nüüd, kui näidendit pole veel üheskoos läbigi loetud, tuli Hilje, et lavastajale oma osa ette kanda. Kontrolliks, kas on kuju õieti tabanud. Suurepärase! Link pedagoogilistel kaalutlustel Hiljele seda ei öelnud, tegi palju kriitilisi märkusi, et tüüpi süvendada, aga tõsi mis tõsi — «Patuoinas» ei jää Hilje menu väiksemaks kui oli «Libahundis».

«Seda ma usun,» ümises Rommi. «Ainult vaadake ette, et te tüdrukut kergete jantidega ära ei riku.»

Ja nagu muuseas avaldas imestust, et Hilje pole veel puhkusel.

«Hiljel pole aega puhata,» seletas Link. «Pool puhkust on tal käes, teise poole hoiab talveks, et enne eksameid oleks vaba aega õppimiseks. Ma ei tunne ühtki teist nõnda tublit tüdrukut. Päeval lõgistab nõõbipressi vāntasid ja...»

«...Ja õhtuti mängib Tiinat ja Irja Salot. Ma naeraksin selle üle, kui ei oleks tüdrukut Tiinana laval näinud. Huvitav...»

Rommi mõtles veel pärast Lingi lahkumistki Hilje Rutasele. Tööpoolest, too vabrikuplika vāāriks võib-olla teatrisse toomist. Tema, Rommi Kirret, on mõnel korral küll isetegevuslaste, nende isehakanud, kooli ja

treeninguta näitlejate üle ironiseerinud, aga «Kommunaaris» on rida aastaid töötanud kutselise näitleja käe all, see on ju midagi stuudio taolist. Ja igal reeglil on erandid. Hilje Rutase Tiina meenutas mõnegi joonega varasemaid libahunte kutselistelt lavadelt, ent ometi lõi tüdruk tervikuna omapärase ja värske mässulise hinge. Aga kunst algab seal, kus sähvatavad algupära, uudsus, värskus; sada epigooni ei kaalu üles üht Shakespeare'i, sada tuhat fotot on makulatuur Giaconda kõrval... Tüdrukus on lavanärvi ning hoogu. Ja tuld kindlasti ka... Temaga oleks huvitav õhtuke koos istuda... veiniklaasi taga. Kui kutsuks, ta vist ütleks ära? Aga mine tea, mine tea...

Rommi Kirretil oli igav...

Rommi riietus aeglaselt vesihalli moodsalõikelisse ülikonda, valis heleda kaelasideme ja koridori peegli ees rinnatasku siidrätti pisut rohkem välja tõmmates ning endale rahulolevat pilku heites läks tänavaid pidi lonkima.

Noori peab toetama ja edutama, jätkas ta oma mõlgutusi, see on ju nüüd lõõklauseks. Nagu oleks kunagi poputamise ja pilpa peal hoidmisega kunstnikke kasvatatud! Tõeline talent on nagu tammeidu, mis purustab tõru kesta, tõstab oma turjal üles paatunud mullapinna ja poeb läbi leherisust ning oksteräsmust, nõudes oma õigust valgusele, päikesele — elule. Aga kas Hilje polegi üks selliseid, tammetõrusid? Võib olla, võib olla... Poleks halb tema võimeid proovida, tüdrukut kontrollida. Kui ta loodab kerget elu, loorbereid, lilli ja jumaldavaid kavalere, siis jäägu parem oma nõõbipressi taha.

Nääpsuke plika seisis tänavanurgal ja sirutas kõhna käekesega möödakäijate poole põllukannikeste kimbukest. Rommi leidis tasku põhjast kagardatud kolme-rublalise, pistis selle plikakesele pihku ja võttis kannikesed. Milleks mulle lilled? vaatase aeglaselt edasi liikudes kimbukest. Prügikasti visata? Ei, need on ju ikkagi lilled, peaks kellelegi kinkima. Kui viiks...? Jah, Hilje Rutase ei ela siit kaugel, Heldur Link jutustas kord õhinahoos neiu elust ning korterist. Noori andeid peab abistama ja julgustama, tõkkeid nende teelt kõrvaldama...

Rommi Kirret tõusis väga halvasti valgustatud kitsast ja nagisevat treppi mööda pikkamisi üles katuse alla. Nii hüvitavad ja kaunid kui need sajanditevanused kivimajad ka väljast olid, niisama ebamugav ja sünge oli nende mügarlike ning jahedate müüride vahel ja tahtmatult õlgu vöbistades surus Rommi kiiresti kellanupule.

Uks avati otsekohe, nagu oleks helistamist oodatud. Ann Rutas tõepoolest ootas, aga mitte Rommi Kirretit, vaid oma tütre Hiljet, kelle vabriku jäme bass juba pool tundi tagasi kähistas uue vahetuse tööle ning vana koju. Nähes tütre asemel ukseaval lavastaja Kirretit, naeratus nagu külmus tema paljude kurdu-dega näkku, üks käsi kohendas köögipõlle, kuna teine libises üle aastate ja murede poolt pleegitatud juuste.

«Ega te ei eksinud uksega?»

«Ee... ei eksinud,» pomises Rommi, kelle nägu oli üllatusest üsna pikaks veninud.

«Eks tulge siis sisse...»

Rommi riputas kitsukeses kijas oma kerge õlgkaabu nagisse ja astus tuppa. Siin piisas ühest pilgust, et haarata kogu ruumi. See oli piklik, üsna madal tuba, millest üks nurk oli eesriidega ära lõigatud, — keeva-vee kahin jutustas, et sel teel oli pliidiga toast tehtud toa ja köögiga korter. Ann juhtis Rommi akna juurde, kus kirjutustarvete ja raamatute koorma all ägas väga väike lauake, millest ühel pool kükitas pikki elupäevi näinud mugav tugitool, kuna teisel pool nurgas seisis lihtne, ümmarguste nurgapostidega kõrge raamatu-riiul. Peaaegu iga ese oli ise puust ja eri värvi ning polnud raske mõistatada, et toa sisustus oli kokku sobitatud perekonna pärandi osadest ja pruugitud esemete kauplusest ostetud mööblitükkidest. Kõigest hoolimata oli toas kodune ja mugav, mida annavad ruumile puhtus ja kord ning too seletamatu, mida oleme harjunud nimetama naise käeks ja mille puudumist märkame alati kergemini kui olemasolu.

Rommi tõmbas lauakese ees seisva lihtsa tooli kaugemale ja istus.

«Siis teie olete... Hilje Rutase vanaema?» poetas ta kannikestekimbu lauaotsale.

«Mina,» vastas Ann ja ta suu poole kiirtena kokkujooksivad kurrud olid sügavad ning karmid.

«See on ju suurepärane!» raputas Rommi endalt kohmetust ja segadust. «Kui oleksin teadnud, oleksin tulnud palju varem. Kui vähe me küll pöörame tähelepanu inimestele, kellega aastaid lähestikku, otse külg külje kõrval töötame. Nagu meiegi kahekesi. Näeme teineteist peaaegu iga päev, aga ma ei teadnud teie perekonnanimegi.»

«Jah, olen Rutas nagu Hilje... Et teie mu nime ei teadnud, selles pole midagi imelikku. Millal suured võllid on enne väikseid mutreid märganud? Ega te vist... mulle külla ei tulnud?»

«Ei tulnud. Ma nägin, kuidas Hilje Rutas mängis Tiinat. See oli juba mõni hea aeg tagasi, aga ma mäletan kõike veel päris selgesti. Mul on hea võime väga kiiresti unustada sisutuse ja andetu mäng. Hiljes on ehtsat näitlejaverd. Tema sõbrad on mulle kõnelnud, et ta ei piirdu ainult looduse kingi — andega, vaid ka töötab.»

«Oo jaa,» noogutas Ann.

«Mis siis imestada, kui minus tärkas mõte, et Hilje tuleks «Apollos» tööle rakendada. Noori peab julgelt edutama, et nad liiga kauaks kuhugi nurka kopitama ei jää.»

Ann näppis õlgadele heidetud valge kootud räti narmaid, ta suu tõmbus veelgi ümmargusemalt kokku ja ta ei pööranud pilku Rommilt. Lõpuks ütles ta: «Parem, kui te poleks tulnud...»

«Noo!» imestas Rommi.

«Jah, parem, kui oleksime ka edaspidi näinud teineteist ainult teatris. Aga ma teadsin, et keegi tuleb, varem või hiljem tuleb... Kui Hilje oli alles plikake, ta aina seadis nukke üksteisega kõnelema, mängima ja tantsima. See oli nõnda näitemängu moodi, et ma mõnikord nukud ära peitsin. Pole viga, rahustasin ennast, ma ei lase tüdrukut teatri ligigi ja kõik jääb ainult nukumänguks. Hilje läks kooli. Ühel päeval hüüdis juba kojast: «Vanaema, meie hakkame näiden-dit mängima!» Põlved läksid nõrgaks ja südame all nõnda jahedaks, et võtsin palderjani suhkruga. Aga ma lootsin ikka veel, et plikal selle tuju peast välja ajan, kuigi hakkasin juba kahtlema. Kui Hilje vabri-

kusse tööle läks, hingasin kergemalt. Kuid ei möödunud seitset päevagi, kui Hilje tuli koju näidendiramatuga. See oli väike osake, aga mõne kuu pärast matsin ma oma lootuse maha. Looduse vastu nähtavasti ei saa.»

«Ma ei mõista, miks te nõnda kangekaelselt Hilje kutsumuse vastu võitlete?»

Ann Rutas võttis laualt raamaturiida tagant raamitud foto ja hoidis Rommi ees.

«Kas tunnete?»

Rommile naeratas vastu moest läinud, kuid silmapaistva soengu ja tualetiga väga ilus noor naine. Tõepoolest, tuttav ilme... Neid hirvesilmi, seda looritatud naeratust, marmorkuju kumerusega kaela on kunagi nähtud...

«Ah!» võpatas Rommi.

«Tuli meelde?»

Rommi noogutas. Tutvus oli kauge, pealiskaudne ja mitte just pikaajaline. Rommi polnud siis veel tuus, pigem võis kõnelda õppe- ja otsingu-ajajärgust, esimesest edust ja tärkavast usust enesesse. Sel ajal kerkis esile uus täht Li Rutas. Noor, õitsev, elurõõmus ja — andekas. Rommi kadestas veidi Li'd tema kiire edu pärast. Kuid uus täht helkis ainult üsna lühikest aega, ta kadus lavalt veel järsemalt, kui oli sinna ilmunud. Haigestus, nagu räagiti. Räagiti, ja muiati, sest oli see ju seda sorti haigus, mida enamasti küll kui suurima õnne toojat oodatakse, aga mõnigi kord ka kui suurimat häbi kardetakse. Kuidas oleks saanudki saladuseks jääda, et noor näitlejanna oli armu leidnud teatriseltsi vananeva, kuid veel imposantse direktori silmis. Sosistasti ka, et tüdruk, lollike, tõepoolest uskunud, mida too õilsa teatrikultuuri eest võitleja lubas ja vannetega kinnitas. Li kadus teatrist, kuuldus veel, et ta oli sünnitanud ja varsti seejärel surnud. Ja siis hakkas meteorina välgatanud noore ande lennuteele aeg oma unustuselijäva siputama... Direktorihärra sooritas ka lennu? Oh ei — talle riputati rinda särav teeneterist. Muidugi mitte inimese, ilusa, andeka, rõõmsa, lootuste ja unistustega täidetud noore inimese hukutamise, vaid kauni teatrikultuuri arendamise eest...

«Mäletan,» noogutas Rommi. «See oli kurb lugu... Kas Hilje teab?»

«Palju aastaid vaikisin. Kui nägin, et tüdrukut hakkab teatri poole tõmbama, jutustasin talle kõik.»

«Et Hiljet teatrist eemale kohutada?»

«Jah. «Vaene emake!» sosistas Hilje ja endal olid silmad vett täis. Aga juba järgmisel öhtul jooksis klubisse näidendiproovile. «Ma oleksin ema asemel tol jõhkardil silmad peast välja kratsinud,» ütles. Nagu see midagi oleks aidanud...»

«Noh, too tüüp ei sega juba ammu meie teatri arengut,» kõpsis Rommi kinganinaga vastu põrandat.

«Jah, mis sest vanast sukast ikka nõnda harutada. Olen endale tuhat korda öelnud, et mis sa segad end noore inimese ellu, las igaüks otsib ise endale oma õnne. Aga süda, narriku, on kord sihuke, et aina valutab. Hea pärast. Hilje on ju ainus, kes mulle on jäänud... Istuge, istuge, Hilje tuleb iga silmapilk. Jooge meiega tass teed. Viitke senikaua aega, vaadake raamatuid...»

Ann kadus eesriide taha, kus kahises vesi, aga pöördus hetke pärast tagasi:

«Seda vanainimese pead ka — unustasin. Teil oli ju tulles kimbuke lilli kaasas. Närtsivad, vaeseke sed, laske ma panen nad vette...»

Rommi istus, kõigutas jalga põlvel ja kahetses, et tuli. Kuidas küll inimeste teed teineteise kõrval looklevad, kuni äkki ei tea miks ristuvad. Niikaua kui Rommi tagasi oskab vaadata, mäletab ta lihtsas, valge kraega kleidis vanaldast naisterahvast teatrisaali uksele seisvat, kavalehti müüvat ja teatrikülalisi kohtadele juhatavat. «Tere öhtust, Ann!» — «Tere öhtust, seltsimees Kirret!» Ja kõik. Nimegi ei teadnud.

«Lihtsalt uskumatu, missugused rumalused inimestele teinekord pähe torkavad,» mõtles Rommi tõustes ja raamaturiidi ette seisma jäädes. «Nagu Annele too teatrikartus. Ise töötab teatris, aga tütre tüdrit hoiab kui pidalitõvest eemale. Milliseid kummalisi vorme küll vanad eelarvamused oskavad võtta!»

Rommi pilk libises üle raamaturiidi. Aina näidendid, teoseid teatrist, näitlejatest ja lavastustest. Rommi polnud bibliofiil, kelle silmad mõnd kauaotsitud harul-

dust nähes särama löövad ja käed võbisema hakkavad, kuid ta armastas raamatuid, ostis neid ja tema kogu omas teatriringkondades isegi lugupeetud kõla. See pärast polnud tal ka raske mõista, millist vaeva, hoolt ja ennekõike loobumist selle mitte väga arvuka, kuid süsteemikindla raamatukogu muretsamine Hiljelt oli nõudnud.

Rommi ei kuulnudki, millal uks avati, ja võpatas veidi, kui öeldi «tere». Hilje kas ei olnudki üllatatud või suutis end kiiresti koguda, igatahes ulatas ta näitejuhile käe ilma erutuse ja imestuse varjutagi, nagu oleks Rommi neil igapäevaseks külaliseks.

«Väga kena teist, et meid meeles pidasite. Muti on teid nähtavasti igavust tundma jätnud.»

«Nendega,» Rommi viipas raamatute poole, «pole kunagi igav. Suurepärane kogu...»

«Oh mis, ainult mõnisada raamatut...»

Ann Rutas tuli köögist, kannikesed väikeses sinakas vaasis.

«Jõudsidki lõpuks,» noogutas ta Hiljele. «Seltsimees Kirret tõi sulle lilli.»

«Mulle?» Hilje pruunid piklikud silmad avardusid ja seekord ei suutnud ta üllatust varjata. «Küllap siis juba sulle...»

«Just,» haaras Rommi sõnast. «Me oleme ju elupõlised kolleegid, ja on lausa patt, et need on ainult lihtsad kannikesed.»

«See-eest on nad nõnda armsad lillekesed,» pani Hilje vaasi lauale.

Rommi pilk libises kiiresti üle tüdruku ja temas vilksatas mõte, et Hilje sale, nooruslik keha vajaks uuemat, moodsamalõikelist ja paremast riidest kleiti. Rutaste majanduslikud võimalused ei tohiks liiga napid olla, sest vabrikus ei teenita ju vähe. Rommi teadis noori tüdruke, kes hoopiski tagasihoidliku kuupalga juures riietusid nagu mannekeenid. Kui on kõne all enda ehtimine, võib naiste leidlikkus tõusta edisonlikule tasemele ja nende ohvrimeelsus võtta uskumatu ulatuse...

Ann Rutas tuli lauanõudega, aga Rommi keelas kategooriliselt kolmandale katmise.

«Ei-ei,» tõrjus ta väga otsusekindlal häälel. «Ma pean

ruttama. Põikasin ainult korraks sisse, et näha, kuidas elate. Jäingi juba liiga kauaks. Ja vanaemale tõi mu külaskäik üksnes muret ning tuska...»

«Mis nüüd minust!» heitis Ann käega. «Kes enne on oma elu vana mulla järgi seadnud.»

«Nii on õige. Teie, Hilje, ärge andke minu käigule eriti suurt tähtsust. Ma tulin omal algatusel. Te meeldisite mulle Tiinana, ma usun... Ühesõnaga, kui hooaja algul juhtub teatris mõni koht vabaks jääma, mis oleks, kui ma teid soovitaksin?»

«Lubage, ma istun!» laskus Hilje toolile, ja Rommi ei olnud kindel, kas tüdruk vigurdas või oli tal tõepoolest peapööritus. «Kui lahke te olete. Lilled ja... teater.»

«Veel kord — meie jutt on ainult omavaheline. Aga... kas oleksite nõus?»

Hilje vaatas vilksamisi vanaema poole ja noogutas siis kiiresti-kiiresti.

Nõnda ta Rommile meelde jäigi — rüpes kõvasti-kõvasti kokkusurutud käed, värelevad peened sõõrmed ja säravad pruunid silmad.

Huvitav eksemplar, mõtles Rommi, hoopiski mitte igapäevane...

10.

Pärast «Rongaisa» esimest lugemisproovi otsis Hugo asjatult Enet. Kui ta Aavolt öde küsis, kehtas too õlgu:

«Ei näinud...» Ja lisas hetke pärast: «Küllap tal oli ees mõni tähtis kohtumine... Kas lähed kaasa?» viipas lahkuvate näitlejate suunas, kes esimest proovi niisutama läksid.

«Ei. Tahan ühelgi öhtul varem koju jõuda. Aga sina?»

«Ma saadan sind. Lahutan pisut meelt. «Rongaisa» on küll komöödia, aga mul läheb lugedes või kuulates meel hoopis nukraks. Kahju on. Kahju inimestest, kes nii hirmus palju peavad kannatama. Ja mille pärast! Et mõnel Anijalal pole rinnus südametunnistuse räägi...»

Väljas hämardus juba. «Apollo» ümber löid nagu nõia-kepikese puudutusel põlema elektrituled. Hugo ja Aavo liikusid pikkamisi Kopli poolsaare poole, kus Hugo

elas. Aavo oli sellest õhtust saadik, kui ta nägi Enet koos Bel Amiga vihmasesse öösse tuiskavat, veelgi rohkem kui varem endasse kapseldunud. Võttis mitmel korral hoogu, et kõigest sõbrale jutustada, aga ei suutnud. Kõnelda iseendast, kõnelda endale lähedastest inimestest, see on ju sama, nagu kisuks end võõraste pilkude ees alasti...

Täna Hugo ei märganud Aavo hajevil ja erutatud meeleolu, ta oli liiga tugevasti päevaste sündmuste kütkeis. Lakeerimine, konfliktitus on häbiposti löödu, välise pompöössusega rohkem kedagi ei võlu, pealekäratamisega ja teab millises kahtlases «ismis» süüdistamisega ei hirmuta. Dogmade klambreist vabanenud mõte ajab end sirgu ja sõna «autoriteet» pole enam sünonüümiks ilmeksimatule jumalusele. Kassikuld ja musser lendavad üheskoos aia taha, kuid mõneski kohas, nagu kas või repertuaaris, tekib tühemik, mille kiires korras täitmine nõuab operatiivsust ja julget taipu.

Tubnik on kaval kui herneuss, tal on hästi väljaarenenud kuues meel tuulehoovuste liikumise ja suundade tunnetamiseks. Praegu teeb ta näo, nagu polekski just tema nõudmisel kevadel hakatud sügishooaja esietenduseks õppima näidendit, mis kallas igapäevase elu üle magusate kompvektivärvidega. Ainult surve ja ähvardused sundinud teda selle tüki lavastajaks hakkama. Pesi käed puhtaks ja haaras «Peer Gynti» järele. Planeeris suursündmust, sensatsiooni, töötas rakendada kogu koosseisu, kaasa tõmmata õpperühmlased ja nõudis vabu käsi kulutusteks, et ujutada dekoratsioonid üle kulla ja karraga ning riietada tegelased siidi ja sametisse. Oleks ühe etendusega kurnanud tühjaks nii inimesed kui kassa, ja selle ühe hiilgenumbri pärast oleksid kolm-neli järgnevat lavastust pidanud läbi ajama vanade, ümberkohendatud kostüümidega, logisevate rekvisiitide ja tagavaraväelastega, ühesõnaga — halluse ja keskpärasusega. Küll tegi Tubnik mossis näo, kui talle anti lavastamiseks hoopis «Ljubov Jarovaja». Tubnik ei näinud «Jarovajas» selliseid hiilgamisevõimalusi kui «Peer Gyntis», kuid ta ei julgenud ka selle patriootliku, revolutsioonilise nõukogude klassikalise teose lavastamisest ära öelda.

«Hea seegi, et Rommi Kirret täie hinge ja hooga «Rongaisa» kallale asus,» jätkas Hugo oma mõtisklusi. «Nõnda sageli on ju algupärandid jäetud noortele katsejänesteks, kusjuures neilt lavastustelt püütakse tõmmata veel teine nahk — kulutuste eelarve kärbitakse miinimumini. Küllap nõnda vaese algupärandi turjalt ka pisut villa pügatakse, kuid kelle arvel? Vee-retame ainult ühe hamba alt teise alla kõige raskemat pähklit — teatri lähendamist rahvale. Aga see tee läheb ennekõike heade, tõetruude, haaravate, meie elu ja käesolevat aega õieti ning kujukalt lahkavate näidendite kaudu. Vanade kultuurrahvaste teatrite repertuaaris on kolmest lavastusest kaks algupärandid, meie oleme õnnelikud ja uhked, kui terve hooaja jooksul kaks või kolm originaali lavale pääseb. Kui algupärandeid ei ole, tuleb nad luua! Iga kord, kui seda ütlen, tõmbub Tubniku näole grimass: eks kirjutage vastav dekreet! Ma talle veel kirjutan Stanislavski ja dekreedid!... Näed nüüd, kuidas praalima kukkusin. Noh, olgu see mulle lubatud vähemalt sinugi seltsis, võib-olla vajab suurelikest just partorg kõige rohkem abiventiili... Sirvisin täna «Rongaisa» ja sain julgust juurde. Olgugi et tükk ehk pole just näidendite kroon ja tipp, lahkab ta ometi julgesti ja lõõvalt meie elu. Ja temas liiguvad täisverelised inimesed. Tol komöödial on teravad hahambad, aga põhitoonilt jääb ta julgeks, optimistlikuks ning elujaatavaks. Kui palju Anijala lapsed vintsutada ka said, nad ei hukkunud — nõukogude ühiskond kasvatas nad inimesteks... Aga sa ei kuulegi mind?»

«Kuulen, kuulen... Mulle meeldib «Rongaisast» kõige rohkem... Arva, kes?»

«Tean seda juba ammu. Irma.»

«Ei, mõtlesin ringi. Üle kõige on sulipoiss Tiit.»

«Hm... Ei vaidle vastu, et Tiit on erksalt loodud kuju...»

«Ma kadestan Tiitu. Ta omab seda, mida elus hädasti vajame, — häid närve ja moonutamata pilku. Ta ei tunne võltshäbi, ei maskeeri end viisakuselooriga, ta südametunnistus ei kibeleva iga tühiasja pärast...»

«Oot-oot!» seisatas Hugo ja tõmbas Aavo varrukast pidi enda ette. «Las ma vaatan, mis näoga sa seda kõike kokku vatrad.»

Aavo näitas talle keeleotsa nagu väike poisike.

«Säh sulle! Kahtled mu mõistuses? Ei, olen selge aru juures. Aga elamiseks on soomust tarvis. Kui mul oleksid vähemalt Enegi närvid ja ellusuhtumine.»

Nad olid jõudnud sadamapoolsele kõrvaltänavale, mille tühjuses sammud kaugele vastu kajasid. Nüüd vaikis ka Hugo, sest ta ei jõudnud Aavo mõtte hüplikule käigule nõnda kiiresti järgneda. Ja ta kartis seda teemat, kartis ja ihaldas, ning et Aavot edasi rääkima ahvatleda, ütles:

«Sa oled mulle Enest väga vähe kõnelnud... Ma ei tunne tema ellusuhtumist. Olen teda küllalt palju kordi näinud, aga ma ei mõista teda ikka veel. Kui minult oleks «Rongaisa» osade jaotamisel nõu küsitud, ma poleks riskinud Irma osa Enele anda. Mul on liiga selgesti meeles tema nukker, igatsev Sonja, kes on nõnda vastandlik Irmale. Sa ju mäletad, kuidas me istusime noorte eksamietendusel? Me ei rääkinud, ei julgenud liigutada, nii haaras meid Tšehhovi vaikne nukrus, millega ta tunneb kaasa elu ilu hääbumisele. Ja Ene Sonjana!»

Hugole meenusid kärarikkad ajaleheartiklid: «Uus täht meie teatrilaval», «Ene Kirreti hiilgav debüüt», seejärel Ene tõsised, tõrjuvad ja nagu hirmunud silmad Ebavere järve varjurikkal kaldal, ning ta ütles vaikselt, justkui iseendaga kõneldes:

«Jah, ma ei mõista teda... Midagi on temas murdunud, ta nagu mängiks ka elus...»

«See on tema tugev külg,» hoidis Aavo kord alustatud kemplevat tooni. «Parem mükse jagada, kui neid ise vastu võtta.»

«Kuidas sa... seda mõtled?»

«Väga ja vägagi lihtsalt. Ja otsekoheselt. Kas sa siis pole märganud tema blaseerumust, vabameelsust...»

«Enele meeldib teeselda, originaalitseda...»

«Teeselda? Sa oled omaks võtnud minu kunagise püha lihtsameelsuse. Ene tunneb elu meist mõlemist sada korda paremini.»

Hugo seisatas järsult. Jutt oli kaldunud tema hellale kohale — kahtlustele ja kõhklustele, mida ta mõistusega püüdis kummutada ja minema kihutada, kuid mis pöördusid tagasi nagu suveõine kihulasteparv. Ta

võttis Aavol käsivarrest ja ütles järsul, peaaegu tige-dal häälel:

«Kui sa poleks Ene vend, ma sind õpetaksin...»

«Ai, sa pigistad mu kondid lõmaks... Nüüd näen, et sa oled niisama raskemeelne tüüp nagu minagi. Meie mõlemad võtame elu hirmus tõsiselt, selle asemel et üleolevalt naeratada ja käega lüüa. Peame Ene juurde järeleaitamise tundi minema. Ma piinlen ja vaevlen, kui kuulen ühest truudusetust suudlusest. Nagu narr. Närvid! Aga Ene sõidab öösel Bel Ami juurde ja päeval mängib rahulikult Sonjat...»

«Aavo! See on sinust... alatu!»

«Alatu? Oh ei. Ma kõnelen ainult seda, mida oma silmaga nägin. Sa ei usu? Kuula siis...»

Ja tõtlikult, katkendlikult jutustas Aavo kõik, mida suvisel hilisööl oli näinud. Ta tegi seda vihase kirega, temast purskasid välja kaua allasurutud kibedus, ülekohtutunne, pettumus. Lõpuks paiskas: «Nad on kõik ühesugused, need... naised!»

Igas teises olukorras oleksid need sõnad Aavo suust kõlanud võllanaljana, kuid seekord Hugo ei muianudki, vaid haaras hoopis Aavo kuuereväärdest ja surus need nõnda kokku, et õmblused naksusid. Tema nägu oli kaotanud oma heasüdamlikud, sõbralikud jooned ja hääles ei helisenud bassilaulja mahedat kõla.

«Valetad!» kähistas Hugo. «Sa mõtlesid kõik välja, eks? Tahtsid mind hirmutada... Või lihtsalt eksisid.»

Nad võtsid enda alla kogu kõnnitee, nii et määratu suure käekotiga eakas naine pidi astuma rentslisse. Naine torises noorte kasvatamatuse ja tooruse üle, kes kipuvad lausa tänaval kaklema, aga kui ta üle öla tagasi vaatas ja suurema ning vanema näol valu, piina ja segadust nägi, vangutas ta kaastundlikult pead.

Aavo oli nõnda kohkunud, et laskis end vastupanuta muserdada, samal ajal mitte suutes silmi pöörata sõbra valust tõmblevalt näolt. Ja ühe hetke vältel mõistis ta, mida polnud taibanud kogu suve jooksul, — miks Hugo nõnda sageli Ene järele päris, miks tänagi, kui Hugo Enest juttu alustas, ta häälel nõnda soojalt kõlas... Aavo pööras pea kõrvale, et mitte näha Hugo nägu, sest ta almas, kui valusalt ta oli oma ainsa sõbra hinge tabanud.

«Hugo!» sosistas ta. «Andesta, ma ei tahtnud sulle haiget teha...»

Hugo Käed vajusid lõdvalt alla, ta langetas pea ja sulges silmad. Ta pidas Ene lapidaarset, mõnikord banaalset tooni maskeeringuks, žestiks, omamoodi originaalitsemiseks. Hugol oli valus, kui Ene ta Ebaveres eemale tõrjus ja ära jooksis, kuid see polnud karm, purustav valu, sest selle taga naeratas lootus. Aavo sõnad kustutasid nagu sügistuul selle vubiseva tulukese ja pikkamisi tõmbus Hugos kõik külmaks, nagu jäätuks ta. Ta pöördus ringi ja hakkas aeglasel sammul edasi minema.

«Võib-olla ma tõepoolest... eksisin,» ruttas Aavo tema kõrvale. «Ja paljugi mis inimestel külas käiakse...»

«Mitte südaööl ja Bel Ami juures,» mõtles ise. Ja äkki kujutles, nagu näeks Hiljet öösel võõra mehega ära sõitvat, ja puudutas kähku Hugo küünarnukki.

«Ma mõistan sind... ja mul on hirmus kahju... Kui Hilje...» Aavo takerdus, kuum hoog tõusis kaelale, põskedele, küllap värvusid punaseks kõrvadki, ja ta lisas jonnakalt, justkui vihaselt: «Kui Hilje niiviisi... hulguks, ma vist küll tapaksin ta...»

Milliseid lollusi ma suust välja ajan! Ma ju ei tahaks, et Hugo tapaks Ene, ja vaevalt suudaksin kätt tõsta Hilje vastu. Aga Hilje ei läheks Bel Ami ega kellegi teisega...

«Tapaks?» kordas Hugo nagu kauge kaja. «Miks tapaks? Sa ju armastad Hiljet.»

«Armastan... Kaua aega ei julgenud ma sellest mõeldagi, ammu veel teda puudutada. Kartsin. Äkki Hilje mõtleb, et olen mingi häbematu juhustekasutaja, kohe käperdama ja... Hugo, kas on alati nõnda, et keda kõige rohkem armastad, seda kõige rohkem hoiad?»

«Küllap see nõnda on,» noogutas Hugo. Ka tema oleks Enet hoidnud... Milline mõistatuslik tüdruk! Kui hirmus vastumeelne ma talle küll olen, sest kui südaööl Bel Ami korterisse sõidetakse, siis ei mängita ju ühe suudluse pärast järvekaldal salapärase süütusestseeni...

Aavo oli unustanud teda rusuva tusa, ta hingas kergemalt ning vabamalt ja jutustas õhinal klubist, teatrist, Hiljest, kõige rohkem muidugi Hiljest... Ja Hugo Sarap kõndis vaikides kõrval, noogutas aeg-ajalt kiitvalt peaga ja naeratas julgustavalt.

Aga endal sees kõrbes kõik.

11.

Heldur Link ei kandnud enam ninaotsale kippuvaid ovaalsete klaasidega ja peente traatsangadega prille, vaid paksude ja tumedate sarvräämidega moodsajoonelisi. Ilusamaks ta sellest ei muutunud, lõua poole kitsenev nägu näis veelgi kolmenurgelisem ja prillid varjutasid heasüdamlikke ning leplikke silmi, Lingi näo elavamat ja ilmekamat osa. Ka uue ülikonna laskis ta endale ömmelda. Algul tõmbus ta nagu oma vastset kesta häbenedes vimma, aga kui ära harjus, sirgus tapuvarrena veelgi pikemaks.

Rommi kahtlused ning kartused hajusid ja ta usaldas juba «Rongaisast» niivõrd kõrvale jääda, et «Suveöö unenäo» lavastusel kahe käega sarvist kinni haarata. Nii hajevil ja kohmakas kui Link näiski, oskas ta vahepeina enda ja kollektiivi vahelt ära sulatada ning hoidis varsti ohje tugevasti oma kättes, ilma et piitsahoope kuuldagi oleks olnud. Heldur Lingile tulid suureks kasuks tema pikad õpipoisiaastad «Kommunaari» klubis, näitlejad aga noogutasid tunnustavalt, et Heldur Lingile oli režiiraamat juba hälli kaasa antud. Kui mõni staarihaiguse salapisikute kandja algul endamisi lootis, et üle pika aja saab tema õieke jälle õitsele puhkeda, koristas ta oma kroonlehed varsti koomale — Link surus adranina järjest rohkem mulda, ajades taga ühtlaselt sügavat kündi.

«Rongaisa» võttis juba esimest jumet, kui tuli pahanus. Ootamatu nagu ikka pahanused, tülikas nagu ikka ootamatused. Ühel ennelõunal helistas Rommi Lingile, et ärgu ta Enet oodaku, vaid jätku üldine seadeproov ära ja harjutagu gruppidega ning lihvi üksikosalisi. Kohkunud Link ei jõudnud päridagi, kui tõsiselt Ene

haigestunud on, nõnda järsult lõi Rommi kuuldetoru aparaadile.

Kogu segadus algas kohvilauas. Nad istusid seal kahekesi — Aavo neelas püstijalu võileiva ja kadus, küllap instituuti, Mall aga kolistas köögis riistadega. End üleni sigaretisuitsusse mähkinud Ene alustas üsna ettevaatlikult:

«Pean sulle teatama ühe ebameeldivuse... Ma loobun Irma osast...»

Rommi laskis ajalehe, mida ta kohvisõõmude vahel luges, langeda ja tõmbas prillid eest. Ta oli kuulnud igasuguseid nalju, ka Ene oli mõnikord nende peale meister, kuid sellist mitte iialgi. Rommi pidi juba naerma pahvatama, kui Ene lisas:

«Ma räägin tõsiselt ja ära püüagi mind ümber veenda. Kuidas ka olen pingutanud, ma ei taba Irma kuju. Tema mõtteilm, kogu vaimu- ja tundelaad on mulle liiga kauged ja võõrad. Kes tänapäeval usub ainukordsesse ja... süütusse armastusse nagu too valgepäine plika? Heida ainult pilk ümberringi ja sa näed, kuidas mehed vahetavad naisi ja naised mehi nagu voorimees labakindaid...»

«Ptüi, oled sa vast robustne.»

«See on elu!» kehtas Ene õlgu ja ta suunurgad kaardusid põlglikult alla. «Mitte aga Irma unistused ja unelmad:»

«Irma ei unele, vaid tegutseb ja — elab. Ta ei teeskle, ei vigurda, ei amele...»

«Tähendab, on veidrik ja ebausutav. Kui näitleja ei usu kujusse, ei suuda ta iial temasse elavat hingeõhku sisse puhuda. Saaksid minult laval nuku, aga mitte ausa ja ägedaloomulise tõetsija, nagu Irma peaks olema.»

«Lollus!» laksatas Rommi peopesaga lauale. «Me pole proovidega veel nahka õieti soojakski saanud, aga sina juba — ei suuda sisse elada! Kas sa ei tea, et Kuuskla tabas õige, päris ehtsa Hlestakovi alles pea-proovil? Ja see on tema elu üks säravamaid saavutusi, kui mitte kõige säravam...»

«Kuuskla on intuitsiooninäitleja, tema otsib mõnikord kõik viiskümmend etendust läbi. Mina ei vaja selliseid nägemusi. Õieti... mul pole neid. Olen selleks liiga kaine ja asjalik...»

«Sonjana sa otse hõõgusid sisemisest pingest ning janust elu, tõeliselt ilusa ja elamisväärse elu järele.»

«Arvad, et see mulle taevamannana sülle langes? Kui sa aimaksid, kui palju seal oli unetuid öid ja veel rohkem professori katkikärastatud närve. Aga Irma osa puhul on mulle selge, et mind ei aita ei unetud ööd, pingutus ega peast katkutud juuksed. Jään seda osa lugedes külmemaks kui kala.»

«Juba esimestel lugemisproovidel just sina tabasid kõige elavamalt kuju...»

«See ainult näis sulle nõnda. Kes meist ei tunneks väliste võtete nõkse! Minul kui koolipingist tulnul on need professorite petmise trikid värskelt meeles. Eten-dusel paistavad nad aga läbi nagu valged traagelniidid mustal ülikonnal...»

Rommi paiskas mahalibisenud ajalehe jalahoobiga kõrvale. See jutt oli naljast väga kaugel ja juba üksi Ene väikese lõua jonnakas hoiak jutustas Rommile, kui vähe kannaksid vilja katsed teda ümbermõtlemisele mõjutada. Aga ometi on see suurim sõgedus! Rommi jäi tütre ette seisma, aga jõudis vaevalt suu avada, kui Ene temast ette ruttas:

«Ära end ilmaaegu väsita ja eruta. Ma ei oleks sinu tuju rikkunud, kui poleks olnud päris kindel, et nii on õige, et...»

«Kuula siis ometi, Mall,» pöördus Rommi tuppastuva naise poole, «mis see... moskvalane on välja haudunud. Kõnele sina, temaga, pane talle aruraasuke pähe! Oled ju ta ema!»

Rommi kadus magamistuppa, kust hakkasid kostma ta kiired, erutatud sammud. Aga Ene ei jõudnud veel emale lõpuni seletada, mis Rommit nõnda ärritab, kui Kirret ukse lahti rebis:

«Kui sa usud, et juba võitsid, siis eksid! Küll ma su tujukased murrar, oota ainult. Sa pead mängima, sunnin sind selleks. Ma räägin direktorile. Kaeban partorigile!»

«Sa ju ei taha, et sinu lavastus halva osatäitja tõttu läbi kukub?»

Uuesti prantsatas uks kinni. Pikkamööda taipas ka Mall, mida Ene kavatseb, ja naeratus tema näol kustus, millest ta näis tosin aastaid vanem. Mall laskus hädal-

dades tugitooli — milline tänamatus, milline juhmus, milline nõdrameelsus! Ene pole veel kuigi palju üle kahekümne, aga juba usaldatakse talle suuri ja huvitavaid osi, kuid tema nagu pahur pörsas aina tustib ja valib... Ene laskis vaikides ema sõnadevoolul endast üle libiseda, ja kui see veel nii pea ei lakanud, võttis isa poolt nurka paisatud ajalehe ning seda klaverikaa-nel peopesadega sirgeks triikides teeskles, nagu loeks.

Rommi ei kärsinud kauaks teise tuppa jääda. Ta istus klaveritoolile ja vaikselt, peaaegu anuvalt ning manitsevalt rääkis:

«Võta ometi aru pähe, Ene. Sa ju tead, et hooaja algul on kõik näitlejad mitmekordselt rakkes, — värskendatakse vanu tükke ja õpitakse uusi. Sa hävitad «Rongaisa» lavastuse. Ma ei saa ometi esimest tänaval vastutulijat Irmat mängima kutsuda.»

«Tõsi, ei saa.»

«Sa oled alati mõistlik tüdruk olnud...»

«Ei saa kutsuda esimest tänaval vastutulijat,» lükkas Ene ajalehe eemale ja ajas end sirgu, «aga ma võin sulle soovitada noore näitleja, kellel on juba küllalt pikk praktika seljataga.»

«Kelle?»

«Hilje Rutase. Sa kindlasti mäletad Tiinat «Kommunaari» isetegevuslavalt.»

Rommi laud langesid alla ja ta piidles poolsuletud silmadega tüdruku tütart. Poisid askeldasid klubi ümber, seda ta teadis, aga Enelt poleks ta Hilje soovitamist ei unes ega ilmsi oodanud. Rommi esimene mõttereageering oli — Ene pilkab. Ta vist kuulis kuskilt, et Rommi Kirret alles mõne päeva eest «Kommunaari» klubisse helistas, Hilje Rutase telefoni juurde kutsus ja küsis, kas talle valmistaks rõõmu «Suveöö unenäos» kaasa mängida? Telefonis jäi kõik vaikseks ja Rommi muheles endamisi: las toibub, rõõmus üllatus pole veel kellelegi rabandust toonud. «Te naljatate...» kuulis ta hädavaevu. Ei, nii tõsiste asjadega ei naljatata. Rommi Kirret ei unusta oma lubadusi, ja kui «Suveöö unenäos» osad on lõplikult jaotatud, räägime uuesti. Seniks nägemiseni! Ei, keegi ei teadnud sellest telefonikõnest, ammugi Ene mitte. Hiljele Irma osa? Küll otsustavad naised suuri küsimusi kergekäeliselt! Tema mõtles anda

prooviks mõnelauselise Herneõie rolli, aga Ene pakub kohe Irmat. See on ju niisama hea kui peaosa... Et enda kogumiseks aega võita, küsis Rommi:

«Tunned sa toda... isetegevuslast?»

Ene noogutas.

«Nägid mängimas?»

«Nägin. Ja kõnelesin temaga... alles hiljuti. Paljud on Hiljet kiitnud. Ma usun, et ta ei mängi... halvemini kui mina, Irmat aga kindlasti paremini. Sa mõtle ka sellele, et kui isetegevuslase lavale tood ja temast tõelise näitleja teed, ei olda ülistustega sinu aadressil kitsi.»

«Rumalus! Mitte kiitust, vaid vile ja hurjutamist kuulen, sest äpardunud etendus pannakse minu, aga mitte tolle plika arvele.»

Ene lähenes ja silistas oma pika ning peene sõrme otsaga isa kuuevarrukast, nagu pühiks sellelt nähtamatut tolmukübemekest. Kassina nurru lüües kõneles ta:

«Ma tean, sul pole nõnda karm süda kui teeskled... Sulle ju valmistaks rõõmu edasi aidata tüdrukut, kes tööpoolest on andekas. Ja kes on otsustanud lavale pääseda, maksu mis maksab. Kahju, kui tal aastad tühja jooksevad. Sa ju aitad teda, eks?»

«Kui see toimub minu arvel — tänan, ei taha! Sa mõtle öhtuni...»

«Ei, isa, minule ära looda.»

«Aga kui nad su vallandavad...?» hädaldas Mall.

«Mis siis ikka,» kehtas Ene õlgu. ««Apollo» pole ainuke teater riigis.»

«Aga on kõige kaunim, kõige suurem, kõige vanem, kõige kuulsam...»

«Vilistan sellele!»

Tõmbas kostüümijaki selga ja väljus. Rommi põrnitses talle hetke järele, siis vangutas pead:

«Kust ta küll on võtnud sellise eesli kangekaelsuse? Kena tänu kasvatamise, vaeva ja murede eest. Ei mängi! Keretäis vitsu tagantjärele kätte anda, mis plikana saamata jäi, küll siis tujud peast välja lendavad.»

Kõneles nõnda, kuid ise oli veendunud, et Enet ei sunni ei vitsahirmu ega kompvekikotiga. Kui katsetaks Hiljega? vilksatas korra mõte, aga samas tõmbus lavastaja kohkunult tagasi: ei, risk oleks ülemäära suur.

Irma osa on liiga ulatuslik, tema tähtsus näidendis liiga suur, et sellega võiks eksperimenteerida...

Rommi ruttas teatrisse. Abi otsima: võib-olla on võõral sõnal rohkem kaalu kui isa omal.

Hugo Sarap oli mõtlik ja hajevil, jah, nagu väsinud ja kurbki. Töötab enda enneaegu raugaks, mõtles Rommi. Või on temalgi oma salajased, varjatud mured? Küllap on, kuhu nad jäävad — tool, millel Hugo istub, on ju tulikuum. Kirjanduses ja teatris on tarku palju, igaüks tunneb end siin asjatundjana ja hommikumaa targana. See poleks veel kuigi suur õnnetus, kui ainult tunneks ja vaikiks, aga kus sa sellega — tingimata peab ka õpetama, hurjutama, häbistama ja targutama. Hea kriitika on nagu kastekannuga aednik kuumal suvel, aga kui vähik hakkab näitlejaid süüdistama diletantismis, kaob tuju isegi naermiseks. Kui noodsamad vähikud haaravad kriitiku mõõga ja kilbi, ei tea enam, kuhupoole küürgi ette keerata — üks sähvab siit, teine nähvab sealt, võtavad nagu varesed kirju koera kallal. Kogu aeg peavad olema silmad ees ja taga, sest kes mullu ulatas naeratades lillebuketi, kaksab tänavu suurimas südamerahus malakaga lagipähe. Pole kerge noormehel, pole kerge, mõtiskles Rommi Kirret. Ja nagu oleks võitlus teatri kunstilise meisterlikkuse ja ideelise selguse ning löövuse eest kõik! Temalt nõutakse ju vastutust ka selle eest, kui mõni näitleja komistab kainestusmajja või pimestavad teda noore tantsijanna säledad sääred... Paljugi, mis elus juhtub...

Et partorgil võiks olla hoopis teistsuguseid, puht-isiklikke muresid ja südamevalu, sellist mõtet Rommis mitte ei vilksatanudki.

Hugo ei kiirustanud Kirretit, vaid ootas vaikides. Kui Rommi Enet nimetas, võpatas ta veidi — haav oli liiga värske. Rommi ei märganud seda, ta enda mure tumestas ta muidu nõnda terast pilku, ja jutustanud lühidalt oma hommikusest kõnelusest Enega, jäi ta abiotsivalt partorgile otsa vaatama.

«See kuulub rohkem peanäitejuhi kompetentsi...» püüdis Hugo mõtete koondamiseks aega võita.

«Tean,» äigas Rommi kärsitult. «Olin tema juures. Ta ütles, et tal on palju tähtsamaid muresid. Siplen nagu angerjas liival... Ene on kommunistlik noor,

ta on tulevane parteilane, partorgi sõna ta peaks kuulama.»

«Ega te ometi kujutle, et parteilane peab nagu köietantsija iga sammu käsku mööda astuma? Sellistest nukkudest oleks parteil vähe kasu. Kui näitleja tunneb, et osa käib üle jõu, miks peaks teda sundima praagitootmisele?»

«Tüdruku närvid ja ettekujutus, ei muud! Enel on Irma osa algus hästi käes ja rohkem kui kuu aega on veel ees. Selle aja jooksul võib karugi tantsima õpetada.»

«Kas te pole režissöörikepi nõjavõimus liiga kindel? Diktatuurlus laval on niisama ohtlik kui eluski.»

«Ah-haa, Kuuskla on teidki juba nakatanud. Tunnen laulust linnukese! Temal on minu lavastustes alati kitsas, mina surmavat näitlejate isikupära. Temale meeldiks mängida ilma näitejuhita. Anarhist kunstis!»

«Loominguline individuaalsus on kunsti alus... Aga see teema viiks meid praegu liiga kaugele, pealegi on režissööri ja näitleja individuaalsuse probleemid varsti teatriühingu konverentsi päevakavas. Arutame neid seal...»

Arutame neid seal! turtsus Rommi endamisi. Too noormees on palju muutunud. Önn, et ta praegu Andre pudeli-looga partorgi ees ei seisa.

«Muide,» jätkas Hugo, triikides samal ajal sõrmestega meeleskohti, «kas te tunnete Hilje Rutast, keda Ene soovitab?»

«Veidi. Nägin teda ju Tiinana... Teil on selleks vist rohkem võimalusi olnud?»

«Jah. Olen Hiljet näinud palju kordi, nii elus kui laval. Hilje Rutas on rohkem kui tavaline algaja. Kui Ene jääb... Kas te usute, et teie tütar ümber mõtleb?»

Rommi meenutas Ene jonnakat lõuakest, ta valjult kokkusurutud huuli, rahulikku, kindlat häält, ja vangutas aeglaselt pead.

«Küllap see nõnda on. Kui te teatrist vaba näitlejat ei leia, ärge vaadake Hilje Rutasele üleõla. Teie režissöörikepi all...»

Rommi nihutas end ebamugavusest tooli servale: pilkab! Neelan selle pillikese vaikides alla, aga parajal juhul annan kaks tagasi. Imelik, kuidas nad tolle tüd-

ruku eest seisavad: Ene ja Heldur Link ja Hugo, justkui oleksid kokku rääkinud. Kui ülendakski Herneõie Irmaks...² Partorg soovitas, keegi ei saaks ette heita isiklikku soosimist või tont teab mida veel. Kadedad keeled leiavad ruttu tera hamba alla...

Rommi õhkas sügavalt ja tõusis.

«Mis teie... noortega teha! Olete ära hellitatud. Kui mina noor olin, siis hoidsime kas või hammastega rollist kinni. Kuna ka teie soovitate, siis võib-olla ma lähen korra klubisse. Katsetame, kuigi aeg on eksperimentideks lühikeseks jäänud. Tõepoolest, «Rongaisa» kujuneb kas nooruse triumfiks, või kõrbeme kõik üheskoos põhja. Teie õnn, et ma ei tunne end veel vanana ja ei karda riski. Nägemiseni!»

Rommi Kirret viipas möödasõitva taksiauto ja nimetas «Kommunaari» klubi aadressi.

Hugo vaatas kaugenevale autole ülalt aknast järele, ja veel kaua pärast seda, kui ruudulise vööga masin oli sukeldunud tänavaliiklemise lakkamatusse voolu, püüdis mõistatada, mis sundis Enet talle nõnda palju rõõmu valmistanud osast loobuma...

12.

Ene lämas seljakil diivanil ja luges. Ta oli üksi kodus. Ema lubas korra astuda kohvikusse, isa ja küllap Aavogi on «Rongaisa» proovil. Isa on ikka veel tusane ja ärritatud, Ene keeldumine paiskas proovide korrapärase käigu sassi. Uut Irmat nõnda ruttu muidugi pole, aga isa leppis vist paratamatusega, ega ta muidu oleks «Kommunaari» klubis käinud. Kui Aavo sellest kuulis, jooksis ta klubisse, aga ei leidnud Hiljet. Nõrk nukrusevinest varjutatud naeratus libises üle Ene näo — Aavo ei suutnud oma rõõmu varjata, kuigi ka tema Enet noomis. Aavo muidugi usub Hiljesse, aga ta teadis ju ka, et Ene kõhe esimestest proovidest alates tabas hästi komöödia mõtte ning meeleolu. Vaene hea poiss, kas ta tõepoolest ei aima? Tollest suvepäevast alates, kui Hugo jutustas Aavo tühjajooksunud lootustest aidata Hilje suurele lavale, ei vabanenud Ene tunde, nagu oleks tema tõkkeks ees Aavo sõbranna teel.

Küllap Aavogi endamisi teda süüdistab, miks ta muidu nõnda tuseselt kõrvale hoidub. Seesama rahutus tõukas ka Ene kaasa Heldur Lingiga, kui too «Apollost» otse «Kommunaari» klubisse «Patuoina» proovile ruttas. Ene istus nurgas, ükskõikne, nagu tüdinenud ilme näol, aga ometi ei libisenud mööda ükski Hilje häälevarjund, liigutus ega ilmemuutus. Tal oli väikeste joonekesteni meeles Hilje mustapäine, siiras ja vabadusejanuline Tiina, hoopis erinev kuju Irja Salost. Aga selles ju väljendubki näitlejageenius, et laval suudetakse jäagitult muunduda erinevaks karaktereiks. Ja kui proovi vaheajal Hilje talle vaikselt, kuid kindlalt ja veendunult ütles, et tal on ainult üks unistus, ainult üks eesmärk, tärkaski Enes mõte — miks mitte heldet haldjat mängida? Sellest rõõmustaks Hilje, Aavo saaks tagasi südamerahu ja publik oleks tänulik noore näitleja innustunud ning värske mängu eest...

Ikka te hulgate, mõtted, omapead! pahandas Ene ja alustas lehekülge otsast peale. See oli peatükk sellest, kuidas Colas Breugnon läks ilusal suvepäeval sõbrale preestrile külla ja teel mõtiskles oma noorpõlve suurest armastusest, mis tegi ta nõnda arglikuks ning kohmakaks, et Nirgike ta maha jättis. Milline elujõud, optimism ja väsimatu huumor selles Bretagne'i puusepas! Hiob oma alandlikkuses ning alistuvuses on kurb ja hale, tema elusaatus masendab, aga Romain Rolland julgustab, kutsub nautima ja rõõmu tundma ilusast päevast, raskest veinist, kaunitest naistest. Ühesõnaga — armastama elu ja inimesi. Ene käsi langes alla, avatud raamat puudutas põrandat...

Vastu aknaruutu surus väljast pimedus ja krabises tasakesi vihmapiisku. Oleks pidanud Hiljele «Rongaisa» teksti saatma, ta oleks tutvunud näidendiga ja Irma osaga. Ei, nõnda on ehk parem, las tuleb talle kõik üllatusena.

Kui pahad te olete, mõtted, teid peab kogu aeg nagu traadi otsas hoidma! Kuhu jäi meie hea Colas?

Veidi aja pärast tõstis Ene järsult pea ja kuulatas. Keegi nagu oleks akna taga käinud ja vastu ruutu hõõrunud. Ei midagi, ainult kõrvus huugab. Küllap tuul paiskas tugevama vihmahoo vastu seina või otsis hulkuv kass ulualust...

... Preester väärrib oma sõpra Colas'd nii ellusuhtumises, peekritühjendamises kui ka teistest elumõnudest lugupidamises. Aga jumal? Ah, jumal on kannatlik, ta on vaikiv isand, tema tuleb päevakorda siis, kui aega üle jääb...

Uksekell tirtsatas, veel kord. Kes seal säärase ilmaga võiks olla? Keegi ehk eksis uksega...

Nüüd helises kell pikalt ja nõudlikult. See polnud enam eksija moodi, ja Ene pani raamatu lauale ning läks eeskotta.

Avatud uksest vajus rüsinale sisse vihmast läikivas vihmamantlis mees. Ene taganes kohkunult.

«Ära karda!» haaras mees kaabu peast. Sinakad laud pooleldi katsid rohelisi pupille, vunts nina all oli raseeritud juuskitsaks, pikad salgud langesid kõrvadele. Mees naeratas raskelt, ainult suunurgaga, mis tõmbus sealjuures põse poole viltu. «Kuhu põrgut sa jäid?»

Ene toetus seljaga peegli all asetsevale väikesele kapikesele, ta sõrmed klammerdusid ümber lauaseru.

«Mis sa... siit otsid?» küsis ta ja surus huuled kõvasti-kõvasti kokku.

Külalise suu tõmbus veel rohkem viltu.

«Ei oodanud? Ma ise ka ei usu hästi, et siin olen. Aga sa ei tulnud üleeile, ei tulnud täna. Oled sa haige?»

«Mul pole midagi viga.»

«Mul on väga hea meel seda kuulda. Noh, tee nüüd kähku ja viska mantel ümber, auto ootab nurga taga. Mul on täna ekstra lõbus kamp koos.»

«Kuidas sa küll raatsisid neid üksi jätta?»

«Läila... Ma ei naljata,» lähenes mees Enele. Ta nagu oli tõsine, silmalaud nagu väsinult veelgi allapoole laskunud. «Ma ei naljata, Ene — mul on sinuta igav.»

Ta tõstis käed ja haaras Enel õlgadest, tõmmates tüdrukut enda poole. Tema liigutused olid aeglased, aga painduvad ja osavad nagu kassil.

Ene toetas mõlemad käed mehele vastu rinda ja paiskas ta järsult tagasi.

«Korista oma käed! Ja vasta mulle: kust sa võtsid julguse tulla — siia? Sa oled joonud, näen seda, kuid sa pole nõnda täis, et ei teaks, mida teed.»

Mees vaarus, aga sai kiiresti tasakaalu tagasi.

«Miks sa mind... endast eemale tõukad? Igatsen su järele, sellepärast tulin... Ma vaatasin enne aknast, nägin kardinapilu vahelt, et oled üksi. Lähme, ära mängi.»

«Ei, ma ei tule. Ei tule sinuga täna, homme ega mitte kunagi enam. Usun, et see on küllalt selge jutt. Ja nüüd — kao!»

Mehe laud kerkisid pisut ja ta rohekas pilgus välgasid imestus, pahameel ning — üllatus.

«Aitab naljast...» ümises ta vaikselt, nagu end kogudes. «Viska oma tujud nurka ja tule, punt ootab...»

«Nad ootavad sind. Mine, ma ei pea sind kinni. Aga mind jätta rahule.»

Nüüd alles hakkas võõrale koitma, et Ene ei naljata, et see pole möödunud tujuke, ja ta mangus üsna alandlikult:

«Tule ikkagi. Ma ostan šampust ja šokolaadi...»

Ene möödus mehest ja avas ukse. See oli sõnadetagi väga ilmeka keel ja võõras tegi tahtmatult paar sammu koridori poole.

«Sa mõtle hästi järele...» alustas ta, aga Ene tõukas teda tugevasti vastu õlga, nii et mees uksest välja lendas. Ta ei jõudnud veel tasakaalu tagasi saada, kui juba snepper kinni klõpsatas.

Ene toetus seljaga vastu ust ja hingas sügavalt. Ta võpatas kella tärisemisest pea kohal, siis jäi aga kõik vaikseks. Väsinud kõnnakul läks Ene tuppa tagasi, heitis diivanile ja otsis lugemisjärje üles. Mida oleks küll öelnud vana, elukogenud Colas?

Colas oleks muianud, oleks rüübanud sügava sõõmu, öelnud oma heatujulise «Elame veel!» ja asunud hoovelpingi taha...

Aga mis ütleks Aavo sõber Hugo?

Ene pani raamatu lauale, ristis käed pea alla ja jäi avasilmi lakke vahtima...

Hilje pidas end julgeks tüdrukuks, kes võib läbi minna tulest ja veest, aga järgmisel päeval pärast Rommi külaskäiku oli ta ometi ärevil ning tunnistas

endale salamahti, et ta kartis. Rommi Kirret oli liiga võimas, liiga tuntud, liiga nõudlik nimi asjaarmastaja jaoks. Hilje püüdis end küll rahustada, et väikesed isetegevustrupid on suurtele teatritele alati taimelavadeks olnud, ja kuigi nõudmised näitlejate vastu on kasvanud, on just Nõukogudemaal palju lavatähti alustanud mõne vabriku- või kolhoosiklubi laval. Eelmisel öhtul, kui ta Rommi Kirreti sedeli sai, polnudki asi nõnda hull. Hilje tuli proovile hiljem, Rommi oli juba käinud, Hiljele sedelikese kirjutanud ja jälle lahkunud. See oli lakooniline palve tulla homme kella kuue ajal «Apollosse». Ega Rommi Kirret kutsu niisama, ta ehk tööpoolest pakub mõnda osa. Hilje luges kohe pärast Kirreti telefonikõnet uuesti läbi «Suveöö unenäo». Tal oli Hernéõis iga täheni peas — paljude seal meeles pidada oligi, sest see on ju väga tilluke roll. Aga laval tuli olla ja liikuda siiski üsna pikka aega. Ükskõik kui lühike, aga see oleks ikkagi esimene, oleks algus...

Siis tulid kahtlused. Paljugi, mis kutsutakse, ega sellepärast kohe osa anta. Võib-olla Kirret teatab kahetseks, et liiga kergel käel lubas, neil jätkub teatrikoolist tulnud inimesi. Või pannakse ta koguni proovile, lastakse midagi mängida, ja ta liigub nagu puupakk ja räägib nagu üleskeeratav nukk. Hirm võib kurgu nõnda kinni nõõrida, et ei tule piuksugi... Kui palju kergem oleks olnud, kui kutsuks mõni väiksem surelik, näiteks Heldur Link.

Hilje vajutas masina käepidemele ja naeratas — siis oleks kõik juba ette otsustatud. Heldur annaks talle kas või peaosa. Ostis endale uued prillidki, aga näib nüüd hoopiski öökullina — endised traatraamilised sobisid talle palju rohkem. Seda Hilje Heldurile siiski ei ütle, kahju on heasüdamlikule ja siirale noormehele haiget teha...

Aga mis siis, kui Rommi Kirret äkki teatab: kaalusime, kaalusime ja otsustasime teile anda Pucki osa? Ei tea, kas ta langeks minestusse? Või hoopis naerataks rahulikult ja tõrjuks: oh, mis te mind narrite!

Hilje istus mõne hetke vaikselt, käed rüpes. Kas tööpoolest saatus on tema vastu nõnda heldekäeline...? Ta arvestas, et möödub neli-viis aastat, enne kui päris-teatri afišsidele ilmub Hilje Rutase nimi. Et see aeg

tuleb, selles oli ta ammu kindel, kogu ta elu oli sellele usule allutatud. Ka lugemisel astusid pildid, miljöö, stseenid raamatu lehekülgedelt elavaina ta ette, liikudes ta silme ees kujudes ja sündmustes. Ta leidis alati mõne naistüübi, kellesse sisse elas, keda mängima hakkas, nähes kogu sündmustikku ja tegelaskonda selle osalise silmade läbi. Ta aimas, et selline lugemine pole päris ohutu, et ta sel teel istutab endasse mõnestki tüübist vildaka, subjektiivse kujutluse, aga ometi ei suutnud enam teisiti lugeda ühtki näidendit.

Sellise kahtluse, lootuse ja kõhkluse kimbukesega astus Hilje öhtul «Apollo» kõrgeist, aga hääletult liikuvast uuest sisse. Teda juhatafi ühest ruumist teise, kuni leidis Rommi Kirreti avarast, kahest laiast aknast hästivalgustatud ruumist, mille ükselt ta enne seda oli lugenud tagasihoidlike tähtedega maalitud silti: Peanäitejuht. Neli meest kummardusid kobaras laua kohale ja nad kas ei kuulnud Hilje vaikset tervitust või olid liiga süvenenud vaatlustesse, et end segada lasta.

Hilje tervitas uuesti ja valjemini.

«Aa, see olete teie,» ajas nüüd Rommi Kirret enda sirgu. «Istuge, palun... Sõbrad, katkestagem veerand tunniks töö. Palun, saage tuttavaks — Hilje Rutas, noor näitleja, kellest teile rääkisin.» Nüüd kerkisid ka ülejäänud pead ja kõik silmad pöördusid uurivalt Hiljele. Lõvilakaga meest Hilje tundis — kuidas ka mitte, oli see ju tema lemmiknäitleja Kuuskla. Pikka, kõhetut, aukuvajunud põskedega meest laua otsas, kes toppis suurde mappi joonistuspoognaid ja kelle rinnataskus särasid mitmevärvilised pliiatsid nagu tšerkessil padrunid, on ta ka varem näinud. Ah muidugi, see on ju dekorator. Ja lõpuks too neljas, kelle halli ülikonna rinnataskust ripub välja kohevil rätipuhmas, ja kes praegu poleerib pealage, mis ilma selletagi läigib, nii et on tahtmine seda peeglina kasutada, on muidugi ruumi peremees, peanäitejuht Tubnik. Ta ei sarnane hoopiski teravapilgulisele noormehele, kellenäitejuhti ajakirjanduses taoti populariseeritakse...

Nad on kõik ju rohkem või vähem tuttavad, mõtles Hilje ja läks juba üsna rahulikult üle ruumi ning istus laua vastas olevale vabale toolile. Väike hirm lipsas aga samas uuesti põue. Ta oli lootnud, et Kirret küsitleb

teda nelja silma all. Siis oleks julgenud kas või midagi deklameeridagi, aga nüüd oli ta äkki sattunud nagu komisjoni ette...

«Ma võin ehk vahepeal ära käia?» küsis kunstnik.

«Ei, oota,» tõrjus Kirret. «Me jätkame oma tööd varsti.» Ta pöördus Tubniku poole ja lausus midagi nõnda tasa, et sõnad ei kostnud Hiljeni. Tubnik noogutas, ristas laual käed ja pöidlaid tiirutades ning pilku Hiljel üles ja alla libistades venitas:

«Nn... nõnda... Kus te praegu töötate?»

««Kommunaari» kunstsarvetehases.»

«A-äh. Kas hm... laval esinete juba kaua?»

«Oh ei,» vastas Hilje. Tubniku jahe uurijatoon ärritas teda. «Kõik kokku ehk neli aastat.»

«Heldur Lingi näitejuhtimisel?»

«Algu oli meil näitejuhiks Pukspuu, meie vabriku tabelipidaja. Tema asutaski näiteringi.»

«Nn... nõnda... Ja milliseid osi olete mänginud?»

«Tiinat,» ütles Hilje ja vaikis, sest ühtki teist osa ei meenunud, justkui oleks mälulint pooleks lõigatud.

«See on «Libahundist»... Ja veel?»

«Möödunud talvel mängisime ühe vaatuse «Pisuhända», ma olin seal Lauraks. Enne seda oli osi siin ja seal.»

«Nii-nii, siin ja seal.» Tubniku pöidlal ringlesid ikka veel ja ta pilk oli nõnda uuriv ning hindav, et Hilje silmad alla löi. «Mida te oskate?»

«Kuidas, mida oskan?»

«Noh, üleüldse. Mida olete õppinud?»

«Lõpetasin keskkooli... Vabal ajal loen kõike, mis puutub teatrisse... Käin teatris ja kinos...»

«Tihti?»

«Jah, väga tihti,» noogutas Hilje.

«Ah-ah... Aga veel?»

Hiljes tõusis protest — imelik komme usutleda, nagu politseis. Ennast mitte täiesti valitsedes pahvatas ta:

«Mängin palli, nii korvi kui võrku. Võimlen. Õige harva ka tantsin...»

«Ainult harva?» lõikas vahele Kuuskla, kes naerata-des oli kogu aeg tähelepanelikult Hiljet jälginud. «Miks nõnda? Olete ju noor...»

«Ma ei kavatse saada tantsijannaks.»

Kas ma ei vastanud liiga nipsakalt, kohkus Hilje, aga heakskiitev naeratus Kuuskla karedal, kandilisel näol rahustas teda. Üle Tubniku näo ei libisenud ainustki meeoleluvarjundit, ainult ta silmad olid rohkem pilukile tõmbunud.

«Nn... nõnda... Olete lugenud ja õppinud... Kas võite nüüd nii... mõne sõnaga, kõige lühemalt ja üldisemates joontes kokku võtta suure Stanislavski süsteemi peamõtte. Saate aru — peamise, kõige olulisema...»

«Lõpp!» vilksatas Hilje peas. Stanislavskit oli ta lugenud, aga praegu tema süsteemi esitada — võimatu. Ta lihtsalt ei suuda niipalju mõtteid koguda. Paus ei jõudnud veel kuigi pikaks venida, kui Rommi Kirret ütles:

«Selleks ei piisaks ühest loengust ja meil kõigil on kiirevõitu. Ma näen, te ajate pea trotsist kuklasse, et miks peaks ometi pärtama. Kuid meil on muidugi õigus kõik teada inimesest, kellele oleme valmis endi keskel kohta pakkuma. «Apollos» jäi üks osa vabaks, ja mitte just väike osa. Neil seltsimeestel siin pole aimu, mida te suudate, te peate veenma ka neid.»

Rommi lükkas paar tooli kõrvale, nii et tekkis avaram vaba ruum, ja Hilje kõrvale seisma jäädes jätkas:

«Annan teile ülesande, mis on pisut sarnane sellele, mida teil tuleks laval mängida. Kujutlege, et teie isa hülgas teid koos emaga enne, kui sündisite. Seda juhtub mõnikord. Ema, kes siirast südamest armastas, vaevu elas üle hingelise vapustuse. Haiguse lisakulud paiskasid tasakaalust ka tema tagasihoidliku majanduse. Pikkamisi ta toibub, aga haavad on rängad ja armastuse asemele nihkub viha ning põlgus mehe vastu, kes nõnda hoolimatult tallas jalge alla kõik, mis noores neius oli puhast ja õrna. Kui tütreke sirgub, hakkab ema ka temale rääkima isast kui petisest ja alatust seiklejast. Ent tütre hinges heliseb tasakesi nõiduslik sõna «isa», ta usub, et ema ainult kibestumisest räägib isast nõnda halvasti. Küllap kõike on põhjustanud mingi eksitus või suur arusaamatus. Tarvitseb see ainult kõrvaldada ja kõik pöördub jälle heaks. Pärast pikki keerdkäike hangib tüdruk isa aadressi ja sõidab talle viiekümnen-daks sünnipäevaks külla. Just seda stseeni elame praegu kaasa. Kujutlege endale, et olete too tüdruk Irma, ja et just praegu astute tuppa, kus teie isa valmistub pulma-

peoks. Too süngevõitu sell seal,» Kirret viipas Kuusk-lale, «ongi teie ärajooksnud isa. Sina, Jaan, tunned oma osa, eks ju? Noh alustage!»

Kuuskla heitis Kirretile küsiva, samal ajal imestava ja nagu protesteeriva pilgu, aga Kirret sundis teda kärsitu liigutusega vaikima. Hiljel välgatas läbi pea: nüüd siis otsustub minu elu saatus! Ta tõusis ja ei seisnud kõige kindlamini jalul. Hilje tundis oma südame lööke, ja see viis ta mõttele, et küllap Irma süda põksus hoopiski valjemini, kui ta ootusest ning teadmatusest väriselval käel vajutas võõra korteri uksele. Lootus, köhklus, armastus, kartus ristlevad tüdrukus, jalad ei kuula sõna ja ta jääb ukse lähedale seisma, silmad kiindunud mehesse, kes on lõpetanud peoks riietumise. Jah, see on toosama, kelle pildi ta ema vanade asjade hulgast näppas ja salaja alles hoidis, ainult tüsedam, vanem ja nagu kulunum.

«Tere,» ütles ta vaikselt, pannes ridiküli ühest käest teise.

«Teie eksisite uksega, väikseke...» Meest ilmselt lõbustab võõra neiu kohmetus, ta ei aimagi...

«Isa!» sosistas Hilje tasa, hirmust ja lootusest väriseva häälega.

«Kuidas?» kibrutas mees kulme ja pööras kõrva tüdruku poole.

Hilje astus mõne kiire lühikese sammu lähemale, ta silmad avardusid, käed tõusid, aga peatusid poolel teel.

«Isa!» See hüüe oma kustumatu januga õnne ja rõõmu järele pani võpatama paljaspäise peanäitejuhi, kes oli juba jõudnud mingid paberid enda ette nihutada. Hilje ei näinud seda. Ta oli kaotanud ruumitaju, ta nägi ainult meest, kes on tema isa ja kelle ühestainsast sõnast, ühestainsast liigutusest oleneb tema ja ema elu saatus.

«Vabandage, minu nimi on Anijalg. Peeter Anijalg.»

«Ja mina olen Irma... Kui te vaid teaksite, kui kaua ema teist ainult head rääkis. Ta ootas... siis aga väsis ja kaotas usu. Kuid rääkigu nüüdki mis tahes, ta süda on alati valmis andestama... Juhtus ju mingi suur, hirmus arusaamatus, eks?»

«Vabandage!» ümises Anijalg, mitte aga enam kuigi kindlalt, ja nihkus tasapisi laua taha. «Vabandage, ma

ei saa aru... Olete mingi rumala eksituse ohver... Mina olen Anijalg, Peeter Anijalg, ja ei mõista sõna-kestki, mida te seal räägite.»

«Eksituse ohver?» Hilje haaras käekoti, avas selle palavikuliste kätega, soris, leidis mingi pildi ja tõstis kõrgele. «Aga see?» Pööras siis pildi ringi. «Ja see? Lugege! «Igavesti sinu, mu ainus armas Irma!» Allkiri — Peeter. Kas ka see oli eksitus?»

«Kust te... kust te... selle leidsite?» kogeles Anijalg ja ta lõug tudises äkki nagu üheksakümne-aastaselt.

«Oma ema kastikesest... Ma sõitsin sinu juurde, isa!»

Kirret koppis nükkidega lauale, nagu oleks see uks, ja ütles:

«Vabandust. Pruut on täies ehtes, pulmalised ootavad peigmeest...» Puhkes siis naerma ja andis Kuusklaale vopsu õlale. «Tubli, vana! Sina oled alati löögivalmis.»

Kuuskla justkui ei kuulnudki teda. Ta läks Hilje juurde, kes seisis endisel kohal ja kohmetanud, nagu külmunud sõrmil püüdis pilti tagasi ridiküli toppida. Kuuskla võttis Hilje näo oma kahe suure käe vahele ja suudles tüdruku otsaesisele, langetas siis pea rinnale, nii et salgud kahele poole alla langesid, ja ütles:

«Ma kummardan suure ande ees põrmu. Loodus ei ole helde ja tõelisi kunstnikke sünnib harva, väga harva. Inimesed omalt poolt pilluvad neid sageli mõtlematuses ja hoolimatuses aia taha. Kui mul praegu silmad märjad on, siis rõõmust, puhtast rõõmust, et näen kunsti õit puhkevat.»

«Milleks nii pateetiliselt?» naeratas Kirret end Kuuskla ja Hilje vahele nihutades. «Mina ei ole üllatatud, sest ma kuulsin, kuidas Hilje Rutas «Kommunaari» laval Tiinana karjatas — ema! Mina uskusin teisse, aga mõned... nagu seltsimees Tubnik, kahtlesid. Isetegevus, asjaarmastuslikkus, diletantism ja need teised sõnad. Kas polnud nõnda?»

Tubnik libistas peopesa üle pealae:

«Ma ei eitanud üldse ja põhimõtteliselt. Seltsimees... ee... Rutas näib olevat erand...»

Kirret võttis Hilje käe, juhtis neiu tagasi tooli juurde ja naeratas sõbralikult ning heakskiitvalt:

«Tubli, tubli! Te ei vedanud mind alt. Nüüd kuulake, mis mul on teile öelda.»

Ta jutustas lühidalt Irma osa vabanemisest ja ulatas Hiljele õhukese raamatu.

«See on «Rongaisa». Te mängite Irmat. See on naistest kõige ulatuslikum ja tähtsam roll. Ülehomme on esimene proov. Me alustame teie pärast uuesti veidi eestpoolt peale. Kõik majanduslikud küsimused, mis sellega seoses kerkivad, lahendame edaspidi, mõne proovi järel. Kas olete nõus?»

«Nõus,» noogutas Hilje. Naeratas siis ja noogutas veel kord. «Jah, olen nõus.»

«Hüva, nägemiseni siis!»

Rommi Kirret raputas tugevasti Hilje kätt ja saatis ta ükseni. Siis ütles ta summutatud häälel, nii et kuulis ainult Hilje:

«Pea püsti, kõik läheb hästi. Katsun homme teie poolt läbi joosta, heidame üheskoos pilgu osale. Kõike head!»

Hetk oli ruumis kuulda, kuidas Tubnik pliatsiotsaga vastu lauda toksis, siis pahvatas kunstnik:

«Milline metsik pilk! Omapärane tüdruk. Ta oleks väärt mõne suure maalija pintslit...»

Kuuskla ärkas nagu unest, jäi harkisjalu Rommi ette seisma ja vangutas haletsedes pead:

«Ah, milline sa oled! Nagu vürtspoodnik. Kõik majanduslikud küsimused — edaspidi. Lased tüdrukul päevad läbi masina taga seista, ja õhtul nõuad kunsti. Ah sind küll...»

«Ära hädalda!» tõrjus Kirret kärsitult. «Ülepeakaela tormamine võiks tuua ainult kahju. Võib-olla selgub mõne prooviga, et ta polegi võimeline pikemaks ja püsivaks kunstiliseks kontsentreerumiseks. Et on ainult silmapilgu säde. Noorel inimesel ei tohi järsu edutamisega pead kihama panna, las harjub pikkamisi.» Ja Tubnikule: «Kui teen ettepaneku, siis ei teki lepingu sõlmimisega takistusi, eks ju?»

«Usun küll, et ei,» noogutas Tubnik ja pöördus kunstniku poole. «Aga kus me pooleli jääme? Mul pole palju aega... Kas me just ei alustanud teise vaatuse kolmanda pildi butafooriga?»

Kuuskla hingas sügavalt, tahtis nagu midagi öelda, aga heitis siis käega ja sõnagi lausumata lahkus raskevõitu sammul ruumist.

«Aavo!»

Vaikus. Ene koputas venna uksele, hüüdis:

«Aavo! On aeg tõusta... Või ei lähegi sa täna instituuti?»

Aavo ringutas nii, et voodi nagises. Kuidas siis, muidugi peab minema. Aga ta laiskleks veel, mõnuleks sooja teki all ja laseks mõtteil vabalt joosta. Hea on nõnda lebada ja ei tea mis kõik kokku fantaseerida. Olevikust, tulevikust ja minevikust; sügis-kunstinäitusest, kus nad Hiljega käisid; teatrist ja instituudist. Eile ütles üks professoreid, et Aavo Kirret on dekoraatoriks äündinud. Aavol oli piinlik, et teda nõnda kõikide ees kiideti, kuid hea meel oli ka. Ta oli valinud tagasihoidliku kunstiala — paljud teatrisõbradki lasevad kuulutusel või kavalehel kunstniku nimest silmad peatumatult üle libiseda. Lavakujundus oleks nagu niisama endastmõistetav osa etendusest kui eesriie või valgustus. Oodake ainult, küll ma teid ka dekoratsioone tähele panema õpetan!

Uks lükati tasakesi lahti:

«Aavo, kas sa oled ikka elus?»

«Küll ma tulen,» tõrjus Aavo. «Veel viis minutit, siis teen nagu välk.» Ema vist magab. Ene klõbistab tasside ja taldrikutega. Harjumatu tegevus tema jaoks. Öde on üldse mõtlikuks ja vaikseks jäänud, teda näeb tihti kodus ja ta justkui ei turtsu nõnda nagu varem. Võib-olla kihutas Bel Ami kus tuhat... Kui see frukt mu kätte satuks, aga ma teda poogiksin! Ja Aavo kujutles, et Bel Ami hakkab tiirlema Hilje ümber. Tiirleb ja keerleb, jälitab, saadab lilli ning šokolaadi ja ühel hili- sel õhtutunnil ootab tüdrukut tänaval. Teretab, meel- tab, muutub häbematuks. Aga siis on kohal tema, Aavo, ja Bel Ami lendab nagu kummipall vastu seinale...

«Aavo!»

Aavo virgus kergest tukastusest ja hüppas istuli. Tervelt kümme minutit möödas! Nüüd ei päästa vist enam välkki. Ta jooksis vannituppa, riietus käigul, neelas püstijalu mõned suutäied ja rüüpis kohvi. Ene istus laua ääres, näppis leivatükikesi ja lõpuks küsis:

«Kas sa... Hugo Sarapit vahel näed ka...?»

Aavo noogutas, endal suu pungil.

«Mis siis?»

«Ma niisama...»

«Muidugi... Sa peaksid teda teatris iga päev koh-
tama.»

«Õieti küll harva. Sind pole ta ka juba ammu külas-
tanud... Mõtlesin, et tal on koolis palju tegemist.»

«Hugost jätkub kooli ja teatrisse...» Ja hetke pärast:
«Kas tahad, et talle midagi edasi ütlen?»

«Oh ei... Tuli vaid möödaminnes meelde...»

Aavo kahmas portfelli ja hüvasti soovides tuiskas
minema. Ene naeratas talle järele. Kui palju on Aavos
jälle hoogu ja lendu, maailm oleks talle nagu kitsaks
jäänud. Kogu teater kõmab praegu Rommi Kirreti avas-
tusest, suurest looduslikust tähest. Ja Aavo on justkui
ümber sündinud, laulab, isegi vilistab toas, vaterdab
emaga, isaga, jutustab lookesi koolist ja «Kommunaari»
klubist, kus hooajale üsna murelikult vastu minnakse,
sest Hiljest jääb auk, mida pole kerge niipea täita. Aavo
on õnnelik. Õnnelik... Ene naeratas, aga nüüd hoopiski
nukralt, ja hakkas end teatrisse minekuks seadma.

Õnn on ereda valgusega, ta pimestab silmi ja heidab
ümbritsevale elule, võõrale murele ja kurbusele roosaka
ning mahendava varju. Et Enes on midagi murdunud,
et ta on nukker ja mõtlik, on kaotanud jalge alt oma
löögivalmi, ajuti banaalsevõitu enesekindluse ning üle-
oleku pinna, sellele mõttele tuli Aavo alles instituudi
studios, kui nad modelleerisid leinavat, longuvajunud
naisfiguuri.

Õnnelik inimene on pimedavõitu, aga helde — ta
tahaks, et tema rõõm soojendaks kõiki teisigi, et poleks
kedagi, kes käib ringi norguspäi. Ja Aavo muutus joo-
nistamise vastu tähelepanematuks ning hooletuks, juu-
reldes, kuidas Enest tuska ja meelehärmi peletada, ilma
teda endisesse blaseerunud las-minna-meeleolusse
tagasi tõukamata. Tüdrukutest teadis Aavo vähe, selle
vähesegi oli enamasti kogunud raamatuist ja ta ei osa-
nudki midagi paremat välja mõelda, kui minna oma
sõbralt Hugolt nõu küsima.

Tundide vaheajal istusid nad jalutusruumina kasuta-
tavas koridoris marmorist Veenuse alla pingikesele.
Siin oli hämaravõitu ja Aavo oma jutustamiseõhinas ei

märganudki, kuidas Hugo nägu Ene nime kuuldes kivi-
nes ja et ta vastas tujutult ning ühesõnaliselt. Kui Aavo
lõpuks küsis, mida peaks ette võtma, uuris Hugo ukse
kõrval seisva raudrüüti kohmakaid saapaid ja pomises:

«Ei tea... Kui temas midagi murdus või on murdu-
mas, kas siis poleks kõige targem lihtsalt oodata?»

Aavo surus käed tugevasti põlvede vahele ja pah-
vatas:

«Muidugi, ma ise olen kõiges süüdi. Mina ju lobise-
sin sulle Bel Amist ja... Kuid sa ära mõtle Enest ainult
halba, oma südames on ta hea tüdruk.»

«Usun...»

Aavo silmad avardusid üllatusest, ta oli Hugolt ooda-
nud hoopis vastupidiseid sõnu.

«Sa oled...» pomises ta, «oled...»

«Ära vaeva end kiidusõnade otsimisega... Mulle on
Ene suureks mõistatuseks, kuid halb ja pahatahtlik ini-
mene ei oleks Irma osast loobunud, et tundmatut alga-
jat aidata...»

Aavo tõusis nõnda järsult, et pörkas kokku ühe
möödaminejaga. See mõte oli tedagi kiusanud. Ta päris
kord Enelt endaltki, aga õde eitas ja kordas, et Irma
käivat tal üle jõu, sest olevat seesmiselt võõras ning
kaugel.

«Kust sina seda tead?» teeskles Aavo, nagu oleks
Hugo puudutanud saladust, millesse on pühendatud
ainult vähesed väljavalitud.

«Mina panin ju esimese kivikese veerema. Jutustasin
Enele sinust ja Hiljest, minult kuulis ta ka, et tahtsid
Hiljet Rommi Kirretile soovitada. Mis Enele viimase
tõuke andis, seda tead sa võib-olla paremini kui mina.»

Aavo hingas kergendatult, kui tärises kell, kuulutades
vaheaja lõppu. Süütunne, et tema peletas teineteisest
eemale kaks talle kõige lähedasemat inimest, jäi aga
koormana hinge. Alles nüüd taipas ta, et nii Hugo kui
Ene hoiduvad kahekesijäämisest, kuigi ainult siiras ja
avameelne teineteisele silmadesse vaatamine on võime-
line raiuma teed läbi umbusalduse ning arusaamatuse
rügastike. Kes aga oleks paremini kui Aavo teadnud
jutustada, kuidas endassekapseldumine ja usaldamatus
võivad inimest rõhuda ning muserdada, ja ta otsustas
veidi saatust mängida. Hugo polnud mitmel nädalal

Kirretitel käinud. Nüüd meelitas Aavo sõbra endale külla, varem nagu muuseas poetades, et Ene lubas kogu õhtuks kodunt ära jääda. See oli Aavo väike sõjakavalus. Nad ei jõudnud veel kümnet minutitki istuda, kui tuli Ene ja kui kohmetus ei oleks Hugo tähelepanu nüristanud, oleks ta Aavo halvasti teeseldud hüüdest — oh, Ene, sa jõudsid täna nõnda vara koju! — hõlpsasti tõe aimanud. Aavo oli Enele karme tooli pakkuma ja varsti leidis mingi raamatu toomise ettekäände, kuidas Hugo ja Ene nelja silma alla jätta. Raamatu oleks ta oma toast leidnud kas või pimesi, kuid Aavo ei sirutanud kättki välja, vaid laskus hoopis akna alla toolile.

Hugo ja Ene kaotasid peagi jutulõnga. Ene süütas sigareti ja puhus mitu pikka sõõmu järjest läbi õhukeste, värelevate sõõrmete. Neiu pikad ning peened sõrmed keerutasid laual tikutoosi ja kinganina kopsis vastu lauajalga. Hugo triikis ühe käega teist, ja et piinlikku vaikust lõpetada, küsis:

«Kas teile anti juba mõni uus osa?»

«Ei veel... Aga isa vihatuju näib rauevat, ta poetas midagi «Suveöö unenäost»»

«Irmast kahju ei olnud?»

«Oli küll...»

«Ka mul on hea meel,» ütles Hugo tõsiselt ja esimest korda kohtusid nende pilgud pikemaks, teineteist uurivaks vaateks. «Aavo on väga õnnelik... Ja muidugi ka Hilje Rutas.»

«Jah, küllap ka Hilje...» kordas Ene ja mõlemile tundus, et nad räägivad kõrvalisest, vähetähtsast, et süda pakitseb hoopis millestki muust. «Ta mängib hästi, mitte halvemini kui mina...» Ene otsmik tõmbus kurdudesse, ta kohendas kiire liigutusega juukseid tahapoole ja, pead kuklasse lüües, nagu oleks jõudnud mingile otsusele, ütles tõtates, katkendlikult: «Mitte väga ammu te kutsusite mind. Kui partorg... Ja kui partorg esitasite ka küsimusi. Meie jutt jäi siis pooleli... Noh, te vist lõpuks tutvusite mu komsomolipaberitega?»

Hugo noogutas aeglaselt.

«Mõistan...» Ene langes nagu kokku. «Ja kohkusite nõnda, et hakkasite minust suures kaares ringi käima?»

Ene hääles kõlav endise iroonia noodike äratas Hugos kõige vastumeelsemad tunded ja ta ütles kähku:

«See oli ebameeldiv üllatus... Aga tõstis omamoodi minus lugupidamist teie vastu. Mõistsin nüüd, miks parteisse astumisel kõhklesite. See on teile auks. Mitte igatseks ei oska nõnda kõrgelt hinnata parteilase nime väärikust ja puhtust. «Noomituse kommunistlikule noorele moraalselt ebasobiva käitumise eest» — ma ei teadnud, mis nende sõnade taga peitub. Aga kui Aavo jutustas...»

Hugo katkestas järsult — Aavot ei tahaks loosse segada. Aga oli juba hilja. Sõna on küll ainult õhu võnkumine, kuid korra keelelt lipsanud, alustab ta oma enda elu, külvates head või halba, armastust või viha, kadedust või kaastundmust. Kõige halvem ongi, et ta pole midagi, või on ainult õhk ja teda on võimalik moonutada, keerutada, lisanditega ilustada. Targad inimesed sellepärast räägivadki vähe. Hugol oli öeldut võimatu tagasi võtta. Ene käis kangekaelselt peale, ja mõeldes, et võib-olla ongi parem, kui õine lugu päevalgele tuuakse ning selgitatakse, rääkis Hugo kõigest, mida Aavo oli näinud.

Juba sel ajal, kui Hugo jutustas, tõusis Ene ja, end tugevasti vastu aknalauda surudes, vaatas välja. Hugo sõnad kergitasid nagu uduliniku paljudelt mõistatuslikena näivalt meeoludelt, olukordadelt ja sündmustelt; nõnda, just nõnda pidi kõik lõppema, sulges Ene silmad, mitte midagi muud polnud oodata. Saatus on mõnikord kiuslik, talle meeldis sel kõrral kasutada oma käskjalana Aavot... Nagu kusagilt kaugelt kostis ärevil hääli:

«Te ei tohi Aavot hukka mõista... Ta oli teie pärast... meeleheitel...»

Ene tõukas end järsu liigutusega aknalauast eemale ja pööras ringi. Ta suunurkades tuksles irooniline naeratus, pilukil silmad muigasid pilkavalt:

«Mu vennake oli meeleheitel ja teie hoidusite minust nagu pidalitõbisest. Ma ei mõista, miks selline — segadus? Kelle pärast? Tõmbasite ühele parteiliikme kandidaadile paksu joone peale — ja kõik. Küllap leiate uusi ja paremaid.»

Hugo tõusis ja lähenes Enele, kes oli taas istunud.

«Ei, ei ole kõik. Paberil tõmbame joone peale, aga elust ei saa inimest lihtsalt maha kriipsutada. On parem

teile ja... mulle, kui ütleme südamest ära kõik, mis sinna on kogunenud. Te teate, et muutusite mulle lähedaseks. Aavo jutustus tabas mind seepärast väga rängalt. Ma ei ole vanamoeline inimene ja pole ka just villavakas üles kasvanud. Ma ei kannata silmakirjalikke ning võitse moraali jutlusi... Ma ei suuda armastada... puhtuseta. See käib mu loomuse vastu... Väljendun halvasti ja katkendlikult, küllap teil on raske mind mõista...»

Ene võttis uue sigareti ja istus hetke vaikides, jaig põlvel:

«Ma ei mõista ikkagi, miks te end nõnda hirmsasti pingutate? Kuidas te ka vastupidist väidate, kuulute oma moraaliga siiski möödunud sajandisse.»

«Kui te ausust, siirust ja puhtust vanamoelisuseks nimetate, küllap ma siis seda ka olen.»

«Oh kui hästi see teile sobib! Olete ju partorg!»

«Ka partorgideks on ainult inimesed ja küllap siis sellelegi kohale on sattunud neid igasuguste nõrkustega. Minul on omad...»

Ene heitis sigareti kõrges kaares tuhatooi.

«Kahjuks mitte kuigi originaalsed... Kas teile ei näi imelik, et Aavo nõnda kauaks ära kadus? Või oli see kokkumäng?»

Ene näol peegeldus nii varjamatu iroonia, et Hugol hakkaš külm.

«Kui siin on midagi ettekavatsetud, siis ainult Aavo poolt. Ma vaatan, kuhu ta nõnda kauaks jääb.»

Hugo käsi oli juba ukselingil, kui ta peatus ja äeglaselt kõheldes ümber pöördus.

«Nüüd pärin ma... hoopis rumalasti. Tean seda, aga ma ei saa muidu rahu. Öelge, miks te mu... ära tõukasite? Kas mäletate veel päeva, kui matkasime Väike-Maarjast Ebavere poole?»

Üle Ene näo libises nagu lainevirve, pühkides ära jaheduse, pilke ja üleoleku. Ainult hetkeks, siis naeratas ta jälle endiselt, tõusis ja Hugole lähenedes, end tema poole kallutades, huultega peaaegu noormehe nagu puudutades ütles:

«See oli — trikk! Või uskusite, et mind südametunistus vaevab? Oh ei, vana nõge nõnda kergesti maha ei pesta. Teadsin, et teile imponeerivad naised, kes näivad

kättesaamatud nagu Lorelei. Püüdsin õnge õige sügavalt vette heita. Ah-ah-haa!»

Hugo pöördus järsult ja pages ruumist.

Ene nägu lõdvenes, silenes ja tardus siis. Ta langes toolile, toetas kukla vastu leeni teravat serva ja laskis käed kahele poole rippu. Ta ei mõelnud millelegi, ei tundnud valu ega kahetsust, kõik oli tühi, nõnda tühi... Ta virgus alles siis, kui eeskojast kostis samme ja Aavo sisse tormas. Nähes ainult Enet, jäi ta juhmivõitu näol ringi vaatama.

«Kuhu sa Hugo peitsid?» küsis Aavo.

Ene kehtas loiult õlgu:

«Küllap sa ise peitsid... Sinu juurde ta ju siit tuis- kas.»

Aga Hugo oli tasakesi välisukse avanud ja kellegagi jumalaga jätmata lahkunud.

15.

Rommi Kirret oli küllalt kaua elanud päikese all, et mitte tormata. Aeg-ajalt rebis mõni uus näidend ta oma rahust välja, kuid mida lähemale ta nihkus viiekümnele, juubeliaastale, seda lühemaks jäid needki palangud ja asemele astus rahulik ning kindel edasilikumine. Mitte et Rommi oleks elus ja inimestes pettunud, ka polnud ta menust ning kuulsusest küllastunud, vaid ta lihtsalt tunnetas oma jõudu ja võimeid.

Rommi pöördus rahvast täidetud kõnniteelt pärast sõda rajatud avarasse parki. Ta liikus pilliroost keppi viibutades aeglaselt edasi. Varblased keksisid liivatatud teid pidi ja tuvid riidlesid saiaraasukeste pärast, mida pingile puhkama istunud maanaine neile poetas. Rommi võttis kaabu peast, sest nagu oma valitsemisaja lõpu lähenemist tundes hõõgus päike mis jaksas. Hääletult, valu ja ahastuseta pudenes kastanipuult lai kollaselaguline leht, kõikus, laveeris ja langes otse Rommi kübarasse. Rommi rebestas lehe sooni mööda ribakesteks ja pistis kõige kollakama lõigu nõõpauku. Kõik variseb, langeb ja kaob nagu see leht, mis alles hiljuti värskena ning tugevana tuules laperdas. Elu on lühike, ei jõua

veel õieti ümbergi pöörata, kui juba möödas. Milleks tormata ja rahmeldada, kui hauda nagunii midagi kaasa võtta ei saa? Parasjagu rabelemist, parasjagu kuulsust, parasjagu lusti ja rõõmu...

Jah, kiirustada pole kuhugi, sest Heldur Link rassib «Rongaisaga», aga «Suveöö unenäo» režii on niisama hästi kui valmis, hakka kas või homme proovidega peale. Vana tükk, ega siin Ameerikat ei avasta. Põris üksinda Linki «Rongaisa» kallale siiski usaldada ei tohi, ta võib mõne stseeni hoopis viltu keerata. Mitte saamatusest või oskamatusest, aga tolles tagasihoidlikus ning vaiksuses noormehes näib peituvat õige tubli portsjon kangekaelsust ja auahnust. Tal tekivad oma ettekujutused ja ideed, mida mõnikord katsub konterbandina lavastaja omade asemele nihutada. Vara veel, noormees, vara korrigeerida Rommi Kirreti tööd...

Rommi läks üle tänava ja peatus juveeliäri laia vaateakna ees, silmitsedes hajameelselt kuld- ja hõbeehteid, mitmes suuruses kelli, vääriskividega kõrvarõngaid ja sõrmuseid... Homme on Hilje Rutase sünnipäev. Peaks talle midagi kingituseks ostma. See julgustaks tüdrukut, ega tal alguses kindlasti ole kerge ega mugav. Hilje on ise ka pisut hoolimatu, kõnnib nagu hall vares teiste seas, ja kui tänapäeval ka näitlejannad ei aja tualetti-dega teab mis toredust taga, torkab ta ometi silma. Kuusklaga oli olnud mingi intsident, mis ulatus otsaga seinalehte, kus koos artikliga avaldati ka karikatuur. Keegi teravlinadest oli põlastavalt salvanud, et vaadake vabrikuprimadonnat, pea nagu herne-hangutäis ja kingakonts lääbakil nagu popsisauna korsten. Kuusklajuhtus kuulma ja lõi sellist mahtrat, et irvhammas jooksis direktori kabinetti pakku. Seinaleht sopsis irvhammast omalt poolt nii nõgeste kui kibuvitstega, võttes uustulnuka kaitse alla. Ära süüa Hiljet ei lasta, aga moraalne toetus juhtkonnalt kaaluks talle kümme korda rohkem igast seinalehe karikatuurist.

Seesama kord nimetas seinaleht Hilje Rutast teatri lootuseks. Ette ruttavad! Liiga varane kiitus on mõnegi noore uhkusest upakile ajanud, nii upakile, et ei saagi enam jalgu alla. Rommi on Hiljet proovidel jälginud, paaril korral töötas temaga eraldi. Tüdruk on sitke, surub väikesed teravad hambad huulde ja alustab otsast

peale. Tema, Rommi, võiks praegu üsna julgesti uhkel-dada, et on teinud teatrile suure avastuse, aga ta ei rutta. Eile pärast «järelaitamistundi» vestles ta Hiljega pikemalt tema senisest elust. Lavastaja peab ometi üht-teist teadma tundmatust isetegevuslasest, kelle lavale tõi. Kes kutsus, see ka vastutab. Tehasest äratulekki on veel korraldamata ja kes muu kui tema, Rommi, peab sellegi eest hoolt kandma. Vormistamine kuulub ju teiste instantside kompetentsi, kuid moraalne vastutus lasub algatajal. Aga kiirustada pole tarvis, ei ole. Pole halb, kui noored mõistavad, kellele nad on tänuvõlg-lased...

Rommi litsuti vaateakna ees tunglejate vahele ja paigaselt torisedes võitles ta enda vabadusse. Ja-jaa, tollel vestlusel selguski, et homme on Hiljel sünni-päev...

Rommi Kirret jalutas ärril. Midagi väga silmapaistvat ei sobiks Hiljele, ta võib-olla ei võtaks vastugi. Aga kui kingiks sõle? Hilje põletatud mustri-ga puusõlg on liiga suur ja kohmakas. Võib-olla pole temal, näitejuhil, sünnis kingitusi teha? Lori, väike kolleegilik tähelepanu lähendab uut näitlejat kiiremini kollektiivile...

Rommi laskis vitriinile laduda pika rea mitmesugu-seid kaelahteid, valis tõttamata ja kaua ning ostis lõpuks hõbefiligraanist ovaalse prossikese. Just sellised kerged ja haprad esemed sobivad Hilje väikesele, sale-dale kogule, mõtles Rommi karpi mantlitaskusse libis-tades.

Proov oli täies hoos. Heldur Link oli täpne ja nõudlik, kuid ta innustusest õhetav nagu tõmbus tuhmiks, nähes Kirretit sisse astuvat.

«Jätkake, jätkake!» tõrjus Rommi, laskudes uksele kõige lähemale toolile. «Tehkem, nagu mind poleks ole-maski...»

Mängiti stseeni, kus Anijala *alias* Rongaisa nagu tae-vast allasadanud ja vahepeal juba üksteist leidnud viis last teevad viisakusvisiidi Anijala kihlatud pruudile, kes looris ja šlepis ootab peigmeest, et minna kirikusse. Kõik on tõsised ja kombekad, nii nagu on sünnis hästi-kasvatatud lastele, kes külastavad oma võõrasema, ainult Tiit, too marakratt ja pikanäpumees, on püsimatu nagu naaskel, kõike uurimas, kõike katsumas... Tüd-

rukud ja poisid liiguvad väikeses rongkäigus pruudi eest läbi, teevad niksu või kummarduse ja tutvustavad end surmtõsiste nägudega:

«Vambola Truuver, Peeter Anijala esmasündinu.»

«Irma Plutus, teadaolevail andmeil Peeter Anijala vanim tütar.»

Enesega rahulolev pruut, paksuke ja lodev, ahmib õhku; käsi, mille ta Irmale pihku pistis, langeb jõuetult alla... Jah, stseen pole üldiselt halb, mõtles Rommi, ainult miks, pagana päralt, on Link siin tempo alla viinud?

«See pole matuserongkäik,» hüppas Rommi toolilt ja ruttas näitlejate juurde. «Elavamalt, hoogsamalt! Igaüks sähvab nagu vilgas herilane ennast täis «võõrasemale» oma piste, et otsekohe järgmisele ruumi anda. Alustame! Irma tuli otsima armastavat isa, leidis aga eest külma ning kalgi elumehe; arusaadav, et Irma on kõige rohkem pettunud ja seetõttu ka kõige mürgisem. Pidage seda meeles. Irma, rohkem sappi ning pilget oma tooni ja ilmesse. Alustame!»

Link ohkas, kohendas vana harjumust mööda prille, mis ei kippunudki ninaotsale langema, ja tõmbus tagasi. Ta oli lootnud, et Kirret täna proovile ei tule, too ise oli sellele vihjanud. Tempo on komöödias muidugi hädavajalik, aga publikule peab vahetevahel mahti andma hinge tõmmata. Stseeni võõrasemaga tahtis Link välja nikerdada nagu mosaiigi, asetades tükikese tükikesele ja surudes iga mõtte- ning liigutusevarjundi nagu reljeefi vaatajale mällu. Oli ju see vaatuse väga efektne, koomiline ja samal ajal haarav puánt... Jah, tal võib olla õigus, kuid Kirret ei lase eridaga vaielda, ja nii mitu korda, kui Link püüdis lavastusse viia oma joont, hävitas Kirret selle kohe alguses...

Proovi vaheajal valgusid näitlejad laiali, et end einelauas klaasi kohvi või kõrvalruumis mõne jalutusringiga värskendada. Rommi võttis Lingil küünarnukist:

«Kas joome ka tassikese?»

Kui nad laua äärde istusid, meenus Lingile, et ta polnud täna veel söönudki, ja tellis omletti. Rommi ümises toreadoori aariat ja mõtles, et peaks Lingile poetama mõne kiitva sõna, ta on need ära teeninud. Kogemusi on noormehel veel napilt, aga silma tal on, silma ja

maitset. Tal pole muidugi minu hoogu ja lendu, kuid on tõsine töömees, keda võib edaspidigi kasutada...

Jaani Kuuskla tuli einelauaruumi, vaatas hetke aru pidades ringi ja lähenes Kirreti ning Lingi lauale.

«Ega ma ometi sega härraseid lavastajaid?» küsis ta alles siis, kui oli juba istunud. «Põrnitsete teineteist, ah? Aga tead, Rommi, mis ma sulle ütlen? Sa usalda toda noormeest rohkem. Lingil on hea näitejuhinina, ta ei kõrveta su lavastust põhja, usu mind. Aga sina oled nagu kartlik lapsehoidja, tilgud kogu aeg sabas.»

««Rongaisa» on minu lavastus...»

«Ah, teame. Sinu õigustele ei vaidle keegi vastu. Sa muretse, hoia silm peal, aga ära kärbi Lingi lennusulgi. Sa ehitad lavastuse liiga välist joont mööda, kruvid tempot, surud repliigi repliigile, puistad stseenid üle efektide ja võtetega...»

««Rongaisa» on ju komöödia!»

«Tõsi, komöödia. Kuid komöödia ei tähenda veel, et peab aina galoppi tormama, justkui oleks tuli hanna all. Aeg-ajalt võib ka väikest sörki lasta, et iseloomusid süvendada ja mõnd vajalikku mõtet alla kriipsutada. «Rongaisa» on ju ühiskondlik komöödia, kus iga inimesaatus kõneleb iseenda eest. Meie noor näitejuht tahab seda iseloomude kõnet rõhutada, aga juba tuiskad sina kohale: «Stopp! Kelle loaga muudate lavastuse üldist joont? Miks alandate tempot? Meie ei etenda psühholoogilist draamat!»»

«Sa paned mulle õiged sõnad suhu. Igal näidendiliigil on oma seadused ja reeglid.»

«Vana parukatki pole need seadused ja reeglid väärt, kui nad on tõkkeks tõelisele, elavale kunstile. Meie noor sõber siin aimab teed publiku hinge sügavamatesse soppidesse, usu, ta aimab. Sina, vana mereröövel, lase tal tõsta oma lipp sinu plagu kõrvale.»

Heldur Link nokitses isutult omleti kallal. Rommi Kirret naeratas ühe suunurgaga — ta ei pidanud sobivaks hakata praegu Kuusklaga vaidlema, selletagi oli ruum seinast seinani Jaani häält täis. Kuuskla vaatas kord ühele, kord teisele, heitis siis käega ja tõusis:

«Vabandage, rikkusin teil oma jorisemisega isu. Aga keegi peab ka sind raputama, Rommi, — kõik kardavad ju sind nagu tõugud rähni. Sulle meeldiks, kui näitlejad

marsiksid sinu käsklust mööda ikka üks-kaks, üks-kaks. Aga näitlejad pole kopeerimismasinad. Neil on kitsas, kui peavad end lavastaja poolt valmismunsterdatud vormidesse sisse suruma, ragisegu sealjuures kas või kondid. Mitmekesisus on kunsti rikkus, las puhkeb ja lööb õitsele iga näitleja loominguline omapära! Ah mind küll, kipun jutlustama, nagu sõnadega sinu sugust sikusarve painutada saaks. Ma ei sega teid kauem...

Rommi saatis endamisi kirudes pilguga Kuusklat. Et inimene peab ka kõike, mida mõtleb, maailma pidi laiali pasundama. Tore nõuanne küll, et las igaüks laulab, nagu nokk on loodud. Kes seda kassikontserti kuulata jaksaks...

Hilje istus üksinda nurkmises lauas. Rommi nägi, kui neiu tuli, aga niikaua kui Kuuskla oma tarkusi lauale ladus, ei saanud mõeldagi lahkumisele. Nüüd pöördus ta Lingi poole:

«Tore inimene, too Jaan, aga kole lärmakas. Käratseb, mis ta käratseb, kuid ega ta seda halvasti mõtle. Kahju ainult, et teeb enamasti tule keset järve, ja kellel sest kasu on? ... Aga meie Irma istub nõnda üksinda, tal ei näi siin veel sõpru olevat. Lähen ja julgustan teda...»

Link noogutas tummalt ja lükkas pooleldi söödud omleti eemale. Lammas, päris pesueht lammas, siunas ta ennast. Kui sageli olen mõelnud ja ette kujutanud, kuidas Rommi Kirretile oma vaated kunsti, eriti aga «Rongaisa» lavastuse kohta selgeks teen, aga kui paras juhus tuli, oli suu nagu kalal vett täis! Neetud iseloom! Või mõtled sinagi oma elupäevad mööda veeretada elupõlise kantseleiametnikust isa õpetussõnu mööda — ilma sügelemiseta ära kunagi sauna tüki. Aga just sauna oleks tarvis, nii et kerisekivid särtsuksid!

Samal ajal juba noomis Rommi Kirret Hiljet:

«Miks te alati üksinda istute? Või hoidutakse teist kõrvale?»

«Oh ei, ma olen kord juba selline... Mul on üksinda alati kõige parem...»

«Nii pole hea, peate püüdma kiiremini omainimeseks saada... Muide, homme me vaevalt teineteist näeme, lubage seepärast juba ette õnne soovida.»

«Miks? ... Aah, selle ma unustasin... Tänan väga!»
«Ma loodan, et see pole kõige kurvem sünnipäev teie elus.»

«See on mu elu kõige õnnelikum,» noogutas Hilje kiiresti, ja selgemini kui sõnad kõnelesid ta silmad. «Üsna ootamatult täitus mu unistus... tänu teile.»

«Te olite selle ära teeninud. Minu osa oli üsna tagasihoidlik...»

«Kas olete juba... hirmsasti pettunud?» küsis Hilje ja väike kelmikas hirm andis ta tõsisele näole pisut koomilise, aga väga armsa ilme.

«Ei ole,» vastas Rommi aeglaselt. «Te olete tublim, kui ootasin. Kuigi ees seisab väga palju rasket ja väsitavat tööd.»

«Oh, tööd ma ei kardal!»

«Siis on kõik hästi,» tõusis Rommi. Oleks veel istunud, aga märkas, et neid silmanurgast kõõritatakse, ja ta teadis, kui kergesti teatris tühjajutukera veerema võib hakata. «Ma võtan teid oma kae, nii-öelda šefluse alla. Ja ärge peljake, tundke end julgemini. Peaks korraldama midagi... tutvumise taolist. Omavahel istudes lähenevad inimesed üksteisele rutem.»

Hilje ei otsinud uusi sõpru, sest ta ei vajanud neid. Ta oli oma tööst, Irma osast, kogu teatri elust nõnda haaratud, et paiskus proovidesse ja kodusesse osa tuupimisse kogu olemusega, nii et hilisööl voodisse pugedes uinus ruttu ja magas raskesti ning rahulikult.

Ülejäänud proovi ajal polnud Rommi Kirretit näha, ta ilmus alles lõpu eel uuesti. Kui Hilje läbi vestibüüli ruttas, hüüti teda äkki. Ülal trepil seisis Kirret.

«Üks hetk!» viipas lavastaja tüdrukule. Hilje läks talle vastu. «Ma ennist unustasin,» surus Rommi Hiljele karbikese pihku. «See on sünnipäevaks... Ja minu lugupidamise avalduseks.»

«Tänan, aga... Tõepoolest...»

«See on tühiasi. Kandke meie sõpruse tähiseks. Nägemiseni!»

Rommi pöördus ja peaaegu oleks kurjalt vandunud: ülal seisis Heldur Link, kaabu servapidi käes, nagu nagu poisikesel, kes on tabatud moosi näppamiselt. Ta oli ilmselt rutanud, hõlmadki olid kinni nõõpimata, aga nüüd näis kõhklevat, kas minna edasi või tagasi.

«Kas unustasite midagi, Link?» küsis Rommi. «Ei? Noh, jumalaga siis!»

Heldur Link hakkas treppi mööda alla laskuma. Hilje Rutase kleit välgatas välisukse vahel, aga Link ei kiirustanud enam, kuigi tal oma pikkadel jalgadel oleks tühiasi olnud tüdrukule järele jõuda.

16.

Hommikul pärast seda, kui Rommi Hiljele prossi kinkis, olid Kirretite perekonna kõik neli liiget kodus ja keegi ei näinud ka kuhugi kiirustavat. Neil oli küllalinegi — Velda Viirg-Lumi, blondiin näitlejatar provintsiteatrist. Aastaid tagasi, kui Velda oli alles noor ja kandis nime Olesk-Viirg, mängis ta pealinnas, aga kuna tal oli hingesugulus kuulsale Caesariga, kolis ta provintsi. Kaua ei oitsenud tema primadonnaloorberid sealgi. Ta vahetas teatreid, kolis linnast linna ja uskus praegugi, et tema vastu kootakse salamahti intriigivõrke ja ei anta talle õigeid, tema heroilisele iseloomule ning mängulaadile vastavaid osi. Pealinnas käis ta igal aastal meelt lahutamas ning tutvusi värskendamas, ja nagu alati, peatus ka tänavu oma elupõlise sõbranna Malle juures. Nüüd aitaski ta Mallel kohvitasse seada, lakkamatult vadistades iseendast, kolleegidest provintsis ja pealinnas, kellest ta oli ühe päevaga rohkem kuulnud, kui teadsid Kirretid kokku. Rommi oli toonud postkastist ajalehed ja krabistas nendega. Aavo kruttis raadionuppe ja Ene istus akna all ning nokitses viilike-sega küünte kallal, kuni Mall palus kõiki laua ääres istet võtta.

Klõbisesid lusikad, suhkrutoos ja koorekann käisid käest kätte; siis pöördus küllaline oma kaunima naeratusega Rommi poole:

«Kuidas sul siis ka läheb, sõbrake?»

Rommi koksas noaga muna pooleks.

«Nii kuuma sügist pole mul teatris ammu olnud. Kisu või tükkideks, ikka ei jõua igale poole, kuhu tarvis.»

Velda vangutas kaastundlikult pead ja torutas nagu väikest last lohutades huuli: «Oi, oi, oi. Või säärase

koorma ladusid su õlgadele. Noh, su tugev turi jaksab ka palju. Sa olevat mingi uue tüki välja õngitsenud?»

«Jah, meil õnnestus hankida uus algupärane. See annabki praegu lõviosa tööst. Pauker ütles näitejuhtimisest ära, nüüd tuleb tihti rabada ka näitejuhi eest.»

«Aga Heldur Link tegi kunstsarvetehase näiteringiga lausa imet,» kaitses Aavo noort näitejuhti. «Ja ka «Rongaisa» edeneb...»

«Muidugi, Lingil on näitejuhiinstinkti, kuid ta töötab esimest korda tõelise näitetrupiga ja sellepärast pean ise kogu aeg juures olema. See on tüütu ja väsitav, sest samal ajal on teisi töid kaelas.»

«Kas on ikka... tüütu ja väsitav!» piidles Velda üle kohvitassi Rommit ja ta pikkade tumedate ripsmetega silmis läikis kelmikas kavalus. «Räägitakse... Mall, kas sa oled seda uut tüdrukut näinud? Tead küll, kes kusagilt klubist toodi.»

«Hilje Rutast? Ainult möödaminnes.»

«Aga sinul, Aavo, on tema jaoks kindlasti rohkem silma? Olete ju mõlemad noored. On ta lõbus? Kena? Huvitav?»

Aavo kummardus sügavamalt laua kohale, et oma erutust ja pahameelt varjata.

«Aavo, palun, ulata mulle tükike leiba,» ütles Ene valjusti enne, kui vend jõudis midagi vastata, ja pöördus siis Velda poole: «Kas «Kaitseingel Nebraskast» püsib teil veel repertuaaris?»

«Oo, ära karda, et üks tükk, kus mina esinen, nõnda ruttu lavalt kaoks!» tõrjus Velda rõõmsalt. «Aga sa ei vastanud mulle, Aavo.»

«Kui see teid nõnda väga huvitab, võiksite talle visiidi teha,» tõrjus Aavo, kelles Velda uudishimu, veel rohkem aga küsija ahne pilk ja kahemõtteline naeratus sügavat antipaatiat äratasid.

«Mina — algajale? Oled sina alles noor ja lapsik, Aavo. Kes teab, võib-olla kukub esimese osaga läbi. Eks seda ole küll ja küll nähtud... Aga mis sina, Rommi, oma uuest tähest arvad?»

«Mis ma nõnda vara oskan arvata,» teeskles Rommi ükskõiksust. «Esimese mulje järgi paljutootav talent.»

«Ja ei midagi rohkem? Ai Rommi, Rommi! Ega ometi sinagi hakka vanaks jääma, Alfredo? Ma kuulsin...»

«Ma ei mõista, mis kiusaja kärbes on sind täna küll hammustanud,» tõusis Rommi hapukas-viisakalt naeratades. «Te vabandage mind, pean teatrisse ruttama.»

«Juba? Aga ennist sa ütlesid, et sul on täna vaba aega.»

«Ma unustasin midagi... Ega sa veel täna ära ei sõida? Noh, nägemiseni siis.»

Velda Viirg-Lumi vaatas pead vangutades ning suurte ja süütute silmadega naeratades Rommile järele ja pöördus siis Malle poole:

«Ja-jaa, vajab vist kuurordiravi sinugi kaasake. Sa heldeke, kuidas aeg lendab ja aina murendab inimestest tükikesi. Nagu väsimatu rähn. Ei ole inimesed enam need, kes olid meie nooruses, oh ei! Veri on lahjaks jäänud. Kui igav on elu, kui midagi ei juhtu, justkui hauas. Vanasti oli hoopis huvitavam, ühtepuhku oli midagi uut ja põnevat päevakorras. Mida meie silmad pole kõik näinud ja kõrvad kuulnud! Kui palju näitlejaidki on tulnud ja läinud, aga meie, teatri vana põhi, püsime. Mõnigi lendas lavale nagu sabaga täht, et sama kiiresti jälle kaduda — ei kippu ega kõppu, ei nime ega kuulsust. Kas sa, Mall, mäletad veel, kuidas neljakümne kolmandal aastal tuli «Apollosse» noor näitleja provintist? Kütet polnud, teater oli külm nagu hundilaut ja toiduversatse anti kaartidega. Tüdruk oli kõhnuke, hädas ning abitu, ja ometi leidis hea süda, kes ei kannatanud, et ta oleks söömata, et tal oleks külm...»

«Ah, mis sa keerutad vana tolmu üles!» tõusis Mall järsult. «Jutusta parem endast...»

Velda Viirg-Lumi laiutas üllatusest käsi — mis nefe küll on täna sisse läinud. Tema, Velda, ei kõnelnud ju midagi sündsusetut. Kirretite lapsed pole enam titakesed, Rommi ise toonitab alati, et silmakirjatsemine ja salatsemine on maailma kõige inetumad patud, millest tema maja on puhas. Teatri kulissidetagusest pole Kirretite kodus kunagi vaikitud — algul olid lapsed liiga noored, et midagi mõista, nüüd on nad liiga täiskasvanud, et millegi üle imestada. Teatris ei kiristata iga musi pärast hambaid ega paugutata iga kõrvalturnee puhul püstoleid... Ja juba esimesel pealinna olemise päeval kuulis ta nõnda põnevaid lugusid, et silme ees hakkas virvendama. Velda Viirg-Lumi tundis, et ta võib

lambuda, kui ei saa end põhjalikult välja puistata, ja seadis end tõtates linnaminekule.

Temast jäid ruumi kannikese kerge lõhnaviirg ja vaikus. Aavo kruttis jälle raadionuppe ja aparaati vaiksemaks keerates küsis:

«Milleks ta küll seda kõike meenutas? Kes need õieti olid, too lavastaja ja provintsineiu?»

Ene kiirustas taldrikuid kokku koguma.

«Neid pole enam kümbagi teatris. Eks ole, ema?»

«Jah muidugi,» kinnitas Mall. «See on ju hirmus vana lugu... Aga Velda on hullem kui grammofon, aina vuristab.»

Aavo rohkem ei pärinud, aga ta mõtted näisid viibivat hoopis kaugel. Keeras kärsitult aparaadi vaikseks ja haaras ajalehe, kuid ei jõudnud pealkirjadest kaugele; lahkus siis sõnagi lausumata, nagu oleks talle äkki midagi meenunud.

Mall kohendas ümisesedes vaasis gladioole... Üleeile oli suur estraadiõhtu. Mall luges mõne luuletuse, ja ta süda oleks peaaegu seisma jäänud, kui õhtu lõpul need lilled just tema kätele pandi. Hilised gladioolid... Aga tol kõledal talvel, mil juhtus lugu, mida Velda meenutas, oli ta veel täies õitseeas. Kui kibedaid pisaraid ta valas, kuis oleks tolele provintsitüdrukule kas või seebikivilahu näkku paisanud! Küllap seal oli veel pisut kiivustki, kuigi illusioonid olid purunenud, armastuse tulease jahtunud ja kooselu kainele kaalutlusele ning kokkuleppele rajatud. Kunstiinimesed pole ometi mõned väikekodanlased! Võib-olla oleks Mall Kirret tol kaugel ajal valmis olnud kas või väikekodanluse häbipitserit kandma... Kiivuseks polnud enam põhjust, küll aga kadeduseks, sest uustulnukas näpsas temalt ühe parima osa, mis sellel aastal imalate tingel-tangelite ja saksa kahemõtteliste jantide keskele ära eksis. Ah, see on tõepoolest nõnda vana lugu, et pole mõtet seda ellu äratada ja tuju rikkuda... Aga sule sa Velda suu...

Ene nagu jälgis ema mõtteid ja hakkas rääkima:

«Ma mäletan hästi neljakümne kolmanda aasta talve... Rautatud saapakontsade kolksumine tänava kividel... Ajukahid inimestele — kes koonduslaagrisse, kes Saksamaale tööteenistusse... Upsakate saksa

ohvitseride ülbed näod — Hitler töötas ju iga päev Stalingradi langemist... Vagunid täis purustatud kehade sõdureid... Pommiplahvatused, sireenide vastik huilgamine. Meeleheide, viha, inimesed endassetõmbunud, närvilised ja rahutud... Meie toidutalongide küljes oli üks, mis andis õiguse isegi šokolaadile ja kompevekkidele. Kuna sellist kaupa realiseeriti harukordadel, kogunes neid tagavaraks ja kõik need olid määratud mulle ja Aavole. Ma jooksin iga päev poodi küsima, kas juba ei anta... Kuidas ma küll ärist tagasi koju vadin, kui ühel hommikul öeldi, et jah, täna müüakse šokolaadi!... Aga kõik talongid olid küljest ära lõigatud...»

Mall tuli Ene tooli juurde ja puudutas tütre pehmeid juukseid.

«Sa nuuksusid kui meeletu. Aina kordasid: «Kes võttis minu talongid? Kus on minu talongid!» Kaua aega ei julgenud ma öelda, et isa kinkis ära...»

«Sellest ajast peale pole ma ühtki tükki šokolaadi alla saanud, keerleb aina suus ringi... Tühja kah — ena mul imeasi, mida meenutada... Aga kui Velda poleks meie külaline, oleksin ta tuttipidi uksest välja kihutanud. Tean küll, miks ta nõnda kiheles, nagu oleksid kirbud särgis... Kuulis muidugi toda rumalat kihistamist, nagu oleks Rommi Kirret endale uue hoolealuse leidnud. Lollus! Hilje armastab Aavot.»

«Aah!» surus Mall kokkuvõetult käe suule.

«Kas sa ei teadnudki?»

«Aimugi polnud. Issake, milline pahandus oleks võinud tulla. Sa taevane arm, Aavo on ju selliseis asjus õrn ja võtab kergesti tuld. Oh neid löksutajaid küll, et neile keegi ka sinepit keele peale ei määri! Hea, et Aavo Velda vihjeid ei mõistnud... Aga ma pean siiski toda uut tähte nägema, veel täna teen temaga tutvust.»

Keegi pole küll mõõtnud, kuid küllap pool, kui mitte rohkem inimeste valust, kannatustest ja meelehärmist, pool pahandustest, lahkkelidest ja riiust, pool armukadedusest ja umbusaldusest saab alguse mõtlematust lobisemisest või salajase kahjurõõmuga nagu muušeas poetatud teravaokkalistest sõnadest. Kivi ja kännu eest hüppad kõrvale, aga sõna eest ei kuhugi. Rommi Kirret oli juba vana säga. Teda olid küllalt uhtnud klatšide

sogased vood, tema vastu olid purunenud õigustatudki etteheidete ja süüdistuste lained, kuid temagi viibutas ärritatult keppiga, kui linna poole ruttas. Siil ajab ka karu pesast välja! Kus on ikka inimesel nina: ainult üks päev linnas, aga juba pugu uudiseid kärisemiseni täis. Ja oleks tal hamba all terakegi tõtt. Kuid pole ju midagi olnud, absoluutselt mitte midagi. Aga küllap linna peal sidistatakse-sädistatakse, ega Velda osanud seda omast peast välja haududa. Inimlik kadedus on küll ääretu nagu meri. Riskeerid teatrikunsti huvides, aga juba hakkab kadedate keelte hasplivärk lõgisema. Oleksin Veldale põrutanud, et pea oma värvitud jahvatusveski mulk kinni, kui poleks Aavot ja Enet kuulamas olnud.

Kummaline, mida aasta edasi, seda rohkem pelgas Rommi oma lapsi, kuigi nad olid juba täiskasvanud ja mõistavad elu ning inimesi...

Just see, et ta oli juba täiskasvanu ja hakkas mõistma elu, riisus sel päeval Aavo rahu. Hommikul tõustes oli ta kavatsenud lõunani toas istuda, et sirvida eelmisel päeval laenatud dekoratsiooni- ja kostüümiajakirja aastakäiku, sest praktilised töötunnid algasid alles õhtupoolikul, aga vestlus kohvilauas häiris teda nii-võrd, et ta kodunt lahkus. Ta ostis Raekoja platsi lillekauplusest viis tumepunast värsket, alles pakatanud roosiõit, paludes neid õhtupoolikuni äris hoida, — täna oli ju Hilje sünnipäev.

Aavol polnud kuhugi rutata ja ta lonkis seepärast sihitult edasi. Ta oli iseendale tusane, et laskis end Velda-taolisest lobasuust häirida. Igaüks teab, kui pikad hambad on Veldal... Vaterdab mis ta vaterdab, aga midagi ta ikkagi kuulis, ega ta kõike omast peast osanud välja mõelda. Ja miks isa nõnda ärritus ja Veldat takistas? Lugu provintsinäitlejast, kes pealinna tuli õnne otsima, näis liiga sarnane, et olla juhuslik... Neljakümne kolmandal aastal...? Mingi assotsiatsiooni kaudu meenus Aavole äkki kauge, kümmekond aastat tagasi läbielatud looke, mis nagu filmilint kiiresti silme eest läbi libises. Siis olid pingelised, närvilised sõja-aastad, ja ühel õhtul jäi omapead linna läinud Aavo õhurünnaku kätte. Taevaalune oli täis õhutõrjemürskude plahvatuste valgeid topsuke, osa inimesi pages varjendesse, aga paljud olid sellise ilutulestiku ja

kanonaadiga nõnda harjunud, et ainult rohkem majade varju tõmbudes edasi liikusid või koguni peatusid ja uudishimutsedes kõrgel ülal toimuvat võitlust jälgisid. Aavo ei hoolinud sireenide hoiatavast ulgumisest ega laskude ragihast, vaid kihutas tuhatnelja kodu poole. Ta lipsas mööda omas keeles midagi karjuvast sõdurite salkkonnast ja sattus väikesesse inimsumma. Uudishimu võitis kõheduse südame ümber ja Aavo trügis lähemale...

«Vaatepilt oli jube ja masendav. Mürsukild oli tabanud noort meest, lõhestades ta pea. Surm oli olnud kiire, mehe nägu oli rahulik, nagu üllatunud, aga tolmustele tänavakividele oli pritsitud ta aju valgeid tükke ja tumepunast, juba hanguvat verd.

Väike tüdruk libises inimeste vahelt läbi, nägi lamavat meest ja silmi kätega kattes hakkas heleda, ahastava häälega karjuma:

«Isa! Isa!»

Aavo pöördus ja, küünarnukkide ning rusikatega endale teed murdnud, jooksis koju. Eesuks polnud lukus, Aavo tormas edasi.

«Isa!» hüüdis ta tuppa joostes. Ja tardus.

Rommi Kirret võpatas sirgu, vabastades embusest võõra noore naise.

«Jah... mis on...» Ja siis kurjalt: «Mis sa tormad nõnda... Nagu meeletu!»

Aavo pöördus ja tuiskas tagasi tänavale. Uuesti undasid sireenid, ülal tärisesid vihaselt kuulipildujad, seniitkahurid haukusid kogu kurgust. Keegi vanem naine haaras Aavol käest ja tiris vastusipleva poisi õhutõrjevadjendisse. Aavo lõdises.

«Ära karda, väikseke, ära karda...» pani naine käe kaitsvalt ning julgustavalt ümber Aavo õlgade. Võõra naise hellitav käsi tundus Aavole äkki nõnda raske koormana, et ta selle õlgadelt maha raputas ja välja jooksis. Tänavad olid tühjad. Poisike tormas nagu meeletu edasi, sinnapoole, kust kostis lõhkevate pommide raksatusi. Ta tahtis surra. Las rebib mõni mürsk ta tükideks... Las siis kahetsevad...

Linna kohal jäi kõik vaikseks. Sireen kutsus inimesed varjendeist välja. Aavo hulkus tänavaid pidi, kuni linn pimedusse mattus ja hiilis lõpuks surmväsinuna koju.

Ene oli üksinda toas. Aavo haaras imestunud õel ümbert kinni ja nuuksus, aina nuuksus...

Kellelegi, mitte kellelegi polnud ta sellest päevast hinganud. See ei jäänud viimaseks korra, mil ta kodunt põgenes või end peadpidi patjadesse mattis, aga kui aeg paljugi mahendas, ähmaseks muutis või hoopis minema pühkis, ei nürinenud ega tumenenud toorkordne, sõjaaegne...

Ah, olgu tolle vana looga kuidas oli, tüdrukuid on maailmas igasuguseid, aga kui Velda tööpoolest vihjas Hiljele, siis on too provintsitadi lihtsalt rumal ja lapsik!

Õelda, et keegi on rumal ja lapsik, on väga kerge. Kui niisama hõlpus oleks hävitada kahtluse ja kahtlustuste idukest, kui palju südamevalu jääks siis maailmas olemata, kui palju pisaraid valamata, sõprusi ja abielusid lõhkumata. Isegi fosfori võib kustutada, heites talle liiva, aga kus on kustutusvahend tärkava kahtluse vastu?

Aavo kõndis, ja mõtted leidsid ikka ja jälle tee tagasi sinna, kust nad äsja olid kepihoopidega minema kihutatud. Eks olnud kummaline, et isegi Ene närviliselt vahele segas, toosama Ene, kes säärase juttude vastu on jahe, koguni külm, kes ise võib samasuguseid jutustada prae ja magustoidu vahele... Küllap ta katsus mu närve hoida. Tema ju teab, kui hell ma mõnikord olen. Miks, milleks küll Velda meenutas vana teatrilugu...? Ja kas on üldse tõsi, et ei toda lavastajat ega noort näitlejatari pole enam teatris, nagu nõnda järsult kinnitas Ene?

Inimesi seisis summas kino ees, vitriinile oli kleebitud suur plakat: Kõik piletid müüdud. Väike poiss mükas Aavot tasakesi ja sosistas:

«Tahate piletit? Mul jääb üks üle, priima plats.»

Kaks tundi rahu! Aavo ei küsinud, milline koht või kui suur on väikese ärimehe vaheltkasu, vaid maksis raha. Seansi alguseni oli jäänud kümmekond minutit ja Aavo libistas end ooteruumi, jäädes nurka seisma. Ta lähedal limpsisid kaks tüdrukut vahvlituubist jätist ja üks, kelles kõik peast kuni jalgadeni oli ümmargune, kahtles:

«Ei tea, kas ikka on põnev film?»

«Jube maru, ütlen sulle!» kinnitas kõhnem ja pikem.

«Ma korra juba käisin. Naisel on oma mehest kõrini, ta peab kaht armukest...»

Aavo oleks peaaegu valjul häälel naerma pahvatanud: palju ei puudunud, et oleks vihma käest räästa alla sattunud. Ta trügis tagasi tänavale, veeretask piletiväikeseks kuulikeseks ja paiskas kaugele, trammi põrseivate rataste alla...

Aavo oli oma ideefiksidega küllalt maadelnud, ta tundis nende halastamatut püsivust ja kartis neid. Kui nad kord olid üle läve astunud, oli neist vabanemiseks ainult üks tee — selgus. Just täna, Hilje sünnipäeval, mil teda oodatakse, oodatakse rõõmsana ja heatujulisena, ei tahtnud Aavo, et mürk imbuks ta meeleollu, sest siis suudaks ta naeratada ainult grimassidega, nagu pigistaksid teda mõlemad kingad korraga.

Instituuti minekuni oli jäänud veel paar tundi ja Aavo otsustas need kasutada juba mõnda aega plaanitud, aga ikka edasilükatud külaskäiguks Jaak Paukeri juurde.

Jaak Pauker näppis üllatusest oma kitsukest lõuga, mis alati oli nõnda puhtaks aetud. Ta pakkus noorele külalisele istet ja nihutas suure karbi sigarettidega lähemale.

«Täna, ma ei suitseta.» Aavo pilk libises uudishimutsedes üle piltidega kaetud seina. «Võtsin juba ammu teie külastamiseks hoogu... Isa on mitmel korral jutustanud, et teil on suurepärane fotokogu meie teatritest ja lavastustest. Ma pean õppetöö korras valmistama dekoratsioonid Ibseni «Norale». Ma tahaksin enne tutvuda lavapiltidega, mis on tehtud selle näidendi varasematele lavastustele.»

«A-aa,» noogutas Pauker mõistvalt ja pead ühele küljele kallutades küsis: «Kas ideedest tuli nappus?»

Aavo raputas energiliselt pead. Ei, ideid on, palju ja huvitavaid ideid on, aga ta kardab, et mõni neist ehk on vanades ajakirjades nähtud fotodest mõjutatud, ja tahaks seepärast kontrollida, et mitte võõrast tööd kopeerida.

«Tubli, tubli, Luua, aga mitte kopeerida, see on kunstis suur tõde,» hakkas Pauker kõrge kapi sahtlikesti klõpsutama. «Küllap leiame ka teie jaoks midagi... Vaat ongi!» tõmbas ühe laeka välja. «Selles siin on

fotosid kõigist Ibseni lavastustest Eestis ja mõned fotod ning ajaleheväljalõiked Moskva ja välismaa teatritest. Oh, milline dramaturg on Ibsen! Armastan tema sügavust ja ideerikkust, leppimatut ja väsimatut võitlejahinge. Ibsen ja Hauptmann, need olid ajajärk omaette. Kui mängisin ehitaja Solnessi... Ah, see ei huvita ju teid, noori. Kohe, kohe leiame...»

Pauker pani pakikese fotosid ja väljalõikeid Aavo ette.

«Siin nad on — kõik «Nukumajast». Tänapäeval veidi moest ära, aga kuidas ta omal ajal nagu pomm seltskonna vaikselt vees plahvatas.»

Enamus fotodest oli näitlejaist, mis pakkusid Aavole vähem huvi, kuid tervel real stseenivõtetel paistis hästi lavapilt.

«Huvitav,» seadis Aavo ülesvõtteid ritta. «Kirjanik annab remargid lavakujunduseks, aga kui palju eri teid ja võimalusi jääb siiski dekoraatori mõttelenule...»

«Jah,» ohkas Pauker nukralt. «Teater on fantaasia, on suure mõttelennu sõber...»

Kui Aavo hakkas endale taskublokki fikseerima paari tärnanud ideed, pani Pauker tõrjuvalt käe tema käsi-varrele:

«Võtke kaasa, mis teid huvitab, ja kasutage seni, kui tarvis. Teete mulle rõõmu... Sirvin neid siin vahetevahel ja kahju hakkab, et minu tööst õieti kellelegi kasu pole. Valige, valige aga julgesti.»

Aavo võttis kõik fotod, millel paistsid dekoratsioonid. Küllap ta ei oleks osanud kunagi seletada, mis teda siis, kui ülesvõtted ettevaatlikult portfelli asetanud, sundis otse jesuiitliku kavalusega küsima:

«Kas teil on midagi talletatud ka neljakümne kolmanda aasta lavastustest? Kõneldakse, et tolgi aastal olevat Ibsenit mängitud?»

«Neljakümne kolmandal?» koondas Pauker mõtteid, ent turtsatas siis: «Ah, see oli ju Litzmanni-aasta! Aga juhtus küll ime, et mängiti «Norat». Muidu ikka «Aknast välja», «Neli kohtumist», «Kas mehed võivad olla truud?» — selline oli tavaline repertuaar. Nagu nähtamatut vingu oleksid kõik kohad täis olnud, hingatagi oli raske. Küllap neil hakkas endilgi häbi, lasid

seepärast Ibseni lavale. Suitsukatteks... Olid need alles pöörased aastad...»

«Velda Viirg-Lumi oli täna meil külas. Muuseas tuli jutuks ka too sõja-aasta. Ta jutustas loo noorest provintsinäitlejannast, kes pealinna tuli õnne otsima ja selle ka... leidis. Ehkki lavastaja abiga.»

«Provintsis? Oot-oot... Haa, küllap see oli Lehtla. Lavastaja abiga leidis õnne, aga enda jõul lasi selle jälle peost välja lennata. See oli ju Kirret...»

Hoogusattunud Pauker hammustas lause pooleks... Kuhu küll keel inimest ei kannu, peaaegu oleks hakanud poja ees tema isa mustama! Ja Pauker pööras jutu teisale: «Mis möödas, sellele kasvagu unustusesammal selga. Paljugi, mis elus kõik ei juhtu. Ehk huvitab teid veel mõni lavastus? Kui teil aega on, avaksime mõne laeka, ma aitaksin enda mälestuste varal tummi fotosid elustada. Teater — milline nõiduslik maailm see on...»

Ei, rohkem Aavo ei tülitä, tal on viimane aeg instituuti rutata...

«Te pole vist päris terve? Näite nõnda kahvatu...» hoolitses Pauker.

Pole viga, pea ainult valutab pisut, aga küllap see läheb varsti mööda...

Üks vana kena väike looke! muigas Aavo tänaval. Velda ei meenutanud seda juhuslikult, sarnasus pani ta kujutlusvõime ja keele liikuma.

Ah, lollus kõik! lisas Aavo sammule kiirust. Oleks alles kena lasta end suureks puhutud teatriklatsist rivist välja paisata. Mõni oletas, teine lisas raasukese, kolmas moonutas, neljas parastas. Velda kuulis sõnakese ja laskiski paabulinna lendu...

Ent kas polnud Hilje viimasel ajal hajevil, viibides mõtteis nagu kusagil kaugel...?

Mis on veel loomulikum! Keda ei erutaks esimene suur osa teatrilaval, kellele ei mõjuks uus töö, uued lootused. Hilje on ju nõnda nooruke...

Noor küll, ent kas Hilje pole sageli korranud: maksku mis maksab, aga ma pean teatrisse pääsema...?

Aeglaselt venisid mööda tunnid Kunstiinstituudis. Kõik lahkusid kiirustades, ainult Aavo seisatas instituudi ees aru pidades, kas minna koju, «Apollosse» või kuhugi mujale. Äkki meenusid roosid. Ta jõudis häda-

vaevu enne uste sulgemist kauplusse. Kirjutas lakoonilise: «Palju õnne!» ja lisas väikeste tähtedega: «Ma ei saa täna tulla.» Peitis siis sedelikese õite vahele ja otsis poisikese, kes lubas lilled kohale toimetada.

Päev või paar hiljem kutsuti Rommi Kirret telefoni juurde.

«Räägib Bruno Luks. Servus. Ma korraldan homme õhtul väikese peo. Tähistan sügishooaja algust. Tuleb näitlejaid, kirjanikke, muusikuid. Ühesõnaga — jumalate pidu. Palun teid oma osavõtuga austada. Koos... hm... daamiga.»

«Kus see toimub?»

«Minu pool kodus. Ma õnnistan ühtlasi oma uue maja sisse. Nõmmel, täiesti üksik ning vaikne koht. Jään ootama... Hallo, üks hetk veel. Andke, palun, ka oma tütrele minu kutse edasi, ma ei tabanud teda teatris. Ärge ainult unustage. Nägemiseni!»

Rommi ei ütelnud otsekohe ära, kuid kahtles väga, kas ta läheb. Bruno Luks oli tuntud kuju kunstimaailmas. Kunstitegelane, omamoodi metseengi. Viimast armastas Luks eriti rõhutada ja lisas parajal silmapilgul juurde, et see on tal vere viga: juba isa mattis kõik oma veeringud kunstisse, aidates vaeseil kunstnikel end kuidagiviisi vee peal hoida. Tõtt selles omajagu oli. Bruno Luks seenior oli *self-made man*, kes alustas pambumehena-raamatukaubitsejana, tõusis raamatute ning ajakirjade levitamise agendiks ja lõpetas trükikoja omanikuna. Raamatud olid ta jõukuse nurgakiviks ja ta austas raamatuid: ostis neid sandikrosside eest kokku laatadelt, eriti aga koolimajadest ja taludest, kus vanade teoste hinda ei teatud, et neid siis pärast puhastamist, lappimist ja kohendamist mitmekordse kasuga edasi müüa.

Luks seenior kihistas endale pihku, kui ta sõber rauakaupmees teda näruselt alalt ära kutsus rauakaubandusele, kus kümme protsenti on alati kindel, aga osav mees võib lõigata kakskümmend ja rohkemgi. Et sõber oli higistav paksuke, jättis Luks ligimesearmastusest

ütlemata, et kahekümne sendi eest ostad, kahe krooni eest müüd, ja ongi tuhat protsenti taskus — see on õige arusaamine ärist ja teenistusest. Hiljem laiendas ta oma tegevusala kunstile, nii et ta autiitel kõlas: kirjanduse- ja kunstimetseen. Kunstimetseenlus ei toonud esialgu kuigi suurt sisse, välja arvatud mõnest mõisast kadunud ja taasleitnud vana maali jälle üldsuse teenistusse rakendamise operatsioon.

Luks senior hindas üle kõige iseõppimist kui teed täiuslikkusele ning edule, aga Bruno Luks juuniori pani ülikooli. Küllap sellega oleks üks igavene üliõpilane juurde soetatud, kuid riigikord muutus, Lukside trükikoda natsionaliseeriti ja vana Luks suri sellest löögist saadud südamerabandusse. Bruno Luks juuniorile jäi korteritais raamatuid ja maale, millest osa oli juba jõudnud kunstnike surmaga hinnaliseks klassikaks muutuda. «Hurraa!» hüüdsid sõbrad. «Teeme selle prahi rahaks, saame hea pika peataie.» Bruno oli küll nõus jooma, aga mitte maksma. Hea maal ja hea raamat on nagu hea vein, arutas ta, mida vanem, seda kallim. Oleksin püsti juhm, kui nüüd, sõja ajal, mil nael vorsti kaalub üles iga maali, oma kunstiteosed küll kenasti krabisevate, aga väärtusetute idamarkade vastu ümber vahetaksin.

Bruno ei läinudki sellele liimile. Ta ei võtnud vastu üsna kõrget kohta Hjalmar Mäe aparaadis, vaid leppis tagasihoidliku, juba isa poolt eduga läbiproovitud ametiga — hakkas agendiks. Kui palju perekondi oli musta haakristi eest oma kodudest ära pagunud, võttes seljakotis või kompsukeses kaasa ainult kõige hädatarvilikuma. Hakkas nüüd mõni vana tädi või kojamees või hea naaber, kelle hoole alla varandus oli jäetud, raamatute või maalide hinna pärast tingima, kui sakslased nagunii kõik hoopis ilma rahata laiali tassisid. Luks ostis kunsti võileiva hinna eest, kahe võileiva hinna eest müüs maha ja ikkagi oli sada protsenti teenitud. Aga haruldasemad ja väärtuslikumad esemed tassis koju ja isalt päritud kogud hakkasid kiiresti kasvama. Bruno Luks juunior tõestas praktikas, et isegi sõja kultuurivaenulikus õhkkonnas võib kultuuriga hästi ära elada. Eriti kui tutvused laienesid ja tema kätest hakkas läbi liikuma üht-teist rinde poolt saabuvaist varadest. See

aga oli ehk ka ainult kadedate keelte õel sosin nagu seegi, et pommitusööl olevat Brunot nähtud veoautoga ringi kihutavat, et ta siin ja seal leekide ning suitsusammaste vahel olevat fantoomina üles kerkinud...

Sõda lõppes, Bruno Luks kui asjatundja organiseeris raamatute ja kunstiesemete antikvariaadi. Nüüd on sul varsti näpud põhjas ja pill lahti, muretsesid sõbrad. Nad eksisid seegi kord. Bruno muutus üsna asendamatuks vahemeheks raamatuhaigetele, kelle huvi kaugeltki ei suutnud rahuldada üsna arglikult ja ühekülselt tegevust taasalustanud kirjastus. Bruno Luks ei öelnud ära, kui mõni rahakitsikuses kunstnik väikese laenupalvega tema poole pöördus, kui ainult oli olemas garantii. Harva, väga harva neid kindlustuseks toodud kunstiesemeid välja lunastati, nad lihtsalt vahetasid märkamatuult peremeest. Alati mahe, viisakas ja tagasihoidlik, ilmus Luks nagu vaim mahajäetud kodudes esile, lohutas, trööstis ja aitas abivalmilt välja sorteerida ning ohutusse kohta toimetada kirjandust, millest Luksi hoiatust mööda võiks sigineda soovimatuid sekeldusi. Kellel oli aega või tahtmist eraldatud raamatupakkides sorida, sest Bruno Luks pole ometi ju mõni südametunnistusega maklakk, kes nagu kogemata ka mõne rariteedi prahi hulka poetab. Kaastundest hädaliste vastu ei öelnud ta ka ära, kui sooviti midagi müüa.

Bruno Luksi kutse üllatas Kirretit veidi, sest nad olid üsna pealiskaudsed tuttavad. Jumalate pidu! muigas Rommi endamisi. Kõlav nimi, aga küllap sellest kujuneb üsna tavaline joomatrall, kus räägitakse teravmeelsusi, mida ammu on kuulnud, lobisetakse tarkusi, mis kellelegi pole uudiseks, ja kallatakse end viina ja veini nõnda täis, et järgmisel päeval ei mäletata, kuidas see möll küll lõppes. Hiljem oleks mõru maitse suus ja süda valutaks kaotatud aja pärast...

Algul mõtles Rommi, et ei lähe, aga päeva jooksul välgatas äkki uus idee. Tõepoolest, üksinda poleks mingit mõtet minna, aga kui näiteks Hilje Rutas ka tuleks, polekski seal ehk puruigav. Hiljele oleks see mitmekordselt tulus — tuulutaks end, näeks ja tutvuks paljude kunstimaailma inimestega, harjuks seltskonnaga. Kas ta ainult tuleb? Aga miks mitte proovida...

Ja Hilje pidi alla neelama üsna mõru pilli — ta

jäeti «pära-stunde». Väikeseks lohutuseks oli, et mitte üksinda, vaid koos venna Tiiduga — võrukaela, vigurivända ja pikanäpumehega. Nad lihvisid taltsutamistseeni, kus Irma katses Tiitu ausale tee pöörata purunevad vastu noore vääniku põikpäisust. Tiidul on oma vaated elule, tööle, aususele, seltsimehelikkusele, ta on kogenematule ja ausale tüdrukule kõvaks pähklik. Stseen tõepoolest vonkles õige hoo ja teravuseta, aga publik ometi ei maksa piletiraha selle eest, et kolm tundi taluda igavust ja hallust, kordas Rommi. Proovid kestsid hommikust saadik, nad kõik olid väsinud, pil-dike kippus iga korraga lahjemaks jääma ja Rommi laskis ka Tiidu minema. Nüüd saan alles sauna, mõtles Hilje, aga Kirret näis hajameelne, kohendas laual üht ja teist, jalutas väikese tuurikese ja jäi lõpuks naerata-des Hilje ette seisma:

«Olete väsinud?»

«Ei!» vastas Hilje kiiresti, nagu kohkunult. «Võin jät-kata kas või südaööni... Ma olen sellega harjunud...»

«No-oh?» kergitas Rommi vasakut kulmu. «Sinna siis see koer maetud ongi! Iga ülepingutuse tulemuseks on tülpimus ja väsimus. Väsimus on aga saamatuse ema. Kuidas te puhkate? Millega meelt lahutate?»

«Õppimisega. Harjutamisega.»

«Ka pärast proove teatris?»

«Loomulikult.»

«Hm!» See tüdruk tõepoolest jõuab väga kõrgele või põleb lühikese aja jooksul läbi nagu õletuli. Kiita oli veel vara, upsakusebatsill on väle endale noorde näitlejasse pesa soetama, ja Rommi noomis isalikult: «Inimene pole masin. Peab elama korrapäraselt ja rütmiliselt, nii et tööle järgneks puhkus ja pingutusele pillerkäär. Aa, vaat, mis mulle meenus!» laksatas siis endale peopesaga vastu otsaesist. «Homme korraldab üks minu vana hea sõber Nõmmel peo. Sügishooaja avamise tähistamiseks ja oma uue maja sisseõnnistamiseks. Koguneb ainult kunstirahvast, lõviosa kuulub näitlejatele. Tulge kaasa! Ka Ene on kutsutud.»

«Mul pole seal ühtki tuttavat...»

«Seda huvitavam. Luksi juures on ainult valitud inimesed. Ja teil... on juba aeg mõelda sidemete loomisele.»

«Ma arvasin, et ennekoike töö, võimed, esinemine...»

«Ja-jaa — et töö ja anne on kõige tähtsamad, sellele ei maksa mitte sõnugi kulutada. Kuid meie ei ela tühjas ruumis ja seepärast ei tohi seltskonda põlata, seltskonda ja head meelelahutust.»

«Ma ei tea...» Hilje näppis tekstiraamatu nurka. «Vanaema pole ka linnas, tema vist ei lubaks...»

«Teie pole enam väikseke, kes peab rippuma vanaema põllepaelte küljes. Ma ei kutsu teid ju ei tea kuhu...»

Hilje heitis silmile langenud käharad järsu liigutusega tagasi ja ta pruunid piklikud silmad püüdsid julgelt Kirreti pilgu:

«Kas ma pean tulema?»

«Te küsite, nagu oleks mu kutse mingi käsk. Muidugi te ei pea, ainult see oleks teile kasulik. Ja... ja mina saaksin noore kena kaaslasega uhkeldada.»

Hilje silmad ahenesid veelgi, ta naeratas, nagu varjaks mõnd salajast mõtet, ja noogutas:

«Hea küll, ma tulen.»

«Suurepärase!» hüüatas Rommi. «Sõidan homme õhtul teie kaudu läbi.»

Kui järgmisel õhtul taksiauto Kirreti ja Hiljega Bruno Luksi veel värvist ja vaigust lõhnava maja ees peatus, voogas läbi mändide tänavale valju jutukõma, naeru, ühtlasest suminast ülekostvaid hõikeid.

«Hilinesime,» viipas Rommi maja poole. «See on hea, sest alati on kasulik hoida väikest distantssi. Et meie näeksim teisi, aga mitte teised meid. Seal sees on tuju tõusnud kraadini, kus meie tulek äratav tähelepanu ainult minutiks.»

Puhas peenike kruus krudises nende jalge all. Kahele poole teed oli veetud mulda ja seal õitsesid gladiolid ning daaliad ja vaikne tuulehingus kandis endaga nelkide lõhna. Mändide okstesse oli riputatud elektripirne, mis heitsid tee ja hoolikalt rehitsetud murule valguse ja varjude võrestikulise mustri, mis igas oksa kõigutavas tuulehoos nagu ärkas ning väreles. Kõrge mansardkorrusega maja enamasti pärani lükatud aknad särasid heledais tuledes.

Eeskoda oli tühi ja hääled kostsid siia ainult tuhmilt. Uustulnukad riputasid mantlid nagidesse. Rommi oli õrna punaka triibuga tumehallis ülikonnas — ta oli

meelega valinud tagasihoidliku rõivastuse. Kiire, osavalt varjatud pilk oma juukseid kohendavale kaaslasele peletas Rommit teel tasakesi urgitsenud rahutuse: Hilje telliskiyipruun, volditud seelikuga ja avara kandilise dekolteelõikega kleit oli lihtne, kuid põiki üle rinna jooksvad kolm voldikest, kitsas sametpael vööl ja madal püstkrae andsid sellele ometi meeldivalt piduliku ilme.

Toa lävel tervitasid uustulnukaid tubakasuits ja rõõmus huilgamine ning silmapilguks pöördusid kõikide näod ukse poole. Nagu valge kurguesisega must kass kerkis Bruno Luks nende ette.

«Tere! Lõpuks ometi. Olin juba meeleheitel, et teie ei tulegi.» Ta siniseid pupille poolenisti katvad laud tõusid millimeetri võrra, kui ta pöördus Hilje poole. «Me pole veel tuttavad...» Kui Rommi neid tutvustas ja tahtis lisada mõne sõna Hilje kohta, takistas Luks teda: «Ma tean — «Apollo» tulevikutäht, Rommi Kirreti avastus isetegevuslaval...» Veel kord libises majaperemehe kiire hindav pilk üle Hilje, siis pöördus ta uuesti Rommi poole: «Lubage mul lausuda mõni sõna nii-öelda tänase õhtu kodukorra kohta. Seadke end kusagil mugavalt ankrusse. Igaüks sobitab end sinna, kus talle meeldib. Ja kui seltskond muutub tüütavaks, pole tõustes ja laudkonda vahetades tarvis vabandada. Täna on minu maja lahtiste uste päev, kõik ruumid on külaliste käsutuses. Kõrvaltoas on rootsi laud, kuid teil ei prüugi vaeva näha — kogu aeg kantakse suupisteid ka ringi. Tühjade pudelite asendamine toimub isetegevuse korras, täispudelid asuvad samuti kõrvalruumis. Palun, eesriie võib tõusta!» astus ta kõrvale ja kadus niisama hääletult, nagu oli ilmunud.

«Rommi, siin on kaks vaba kohta!»

«Siia, Kirret, meil just teatrikunst puudub!»

Kutsuvaid hüüdeid lendas nagu pallikesi üle ruumi, siin ja seal pisteti aga päid kokku: «Kes see uus tüdruk ta kõrval on?»

Hilje pea käis tolles kääras kergelt ringi, võõrad näod kohutasid teda ja ta hüüatas tasakesi rõõmust, kui ühes toanurgas nägi kerkiivat Jaan Kuuskla lakka ja sametist jakki.

«Istume sinna,» viipas Hilje Rommile ja vastust ootamata hakkas Kuuskla poole liikuma. Rommi järgnes

talle, surudes vastusirutatud käsi, ja naeratas hapukalt: ta oleks end võõramas laudkonnas mugavamalt tundnud. Rommi hindas kiiresti seltskonda, kes end nurka lükatud diivanilaua ümber koomale nihutas. Väike, ümmarguste põskedega ning veel ümarama kõhukesega teatri- ja kirjanduskriitik, kes muusikalavastuste puhul arvustas ka muusikat ja aeg-ajalt ütles oma kaaluka sõna kujutava kunsti kohta, näkitses hoolega searibikondi kallal; dekolteeritud tumedas kleidis tarbegräafik puuris malbe pilguga Hiljet ja ta sihvakas käsi, mida kaunistas lai kuldne käevõru, veeretask laual likööriklaasi; hallide juuste ja tugeva ninaga ooperilauljal oli ilme, nagu oleks talle mõni noot kalaluuna kurku kinni jäänud; ja tema kõrval keegi tundmatu, kõrgete rindadega, üleolevalt muigavate silmade ja terava profiiliga noor naine.

Keegi polnud purjus, aga seinä äärde ritta seatud tühjade pudelite rivi sisu polnud kindlasti ka maha kallatud. Klaase oli laual juba ülearu ja Jaan täitis need.

«Tõstke endale aga julgesti midagi ette,» lükkas Kuuskla sekserivaagna uustulnukaile lähemale. «Tehke sild alla ja visake karistuseks kahekordne annus elueliksiiri.»

«Jah, kahekordne annus,» noogutas laulja.

«Rumalus!» protesteeris kriitik. «Meil on täna keelatud igasugune administreerimine, igaühel on vabadus juua niipalju kui tahab...»

«Ja süüa niipalju kui tahab,» lisas malbe graafik süütul ilmel.

«Maitseelagedus!» ütles kriitik kahe suutäie vahel. «Söömine on ebaesteetiline toiming ja tuleks avalikus kohas üldse ära keelata. Igaüks järagu oma portsjon kodus pimedas nurgas.» Ta tõstis endale tugeva löigu sülti, kallask äädikat peale ja sirutas käe sinepipurgikesse järele.

«Õige, ära keelata!» naeris laulja, nii et pikad kuldhambad välkusid.

«Taevask halasta, milline jama,» oigas Kuuskla, haartes kahe käega peast, ajades oma niigi kohevil juuksed hoopis sassi. Ja Hiljele: «Miks te tulite nõnda hilja? Meiega peab alustama koos, laskuma samm-sammult

allapoole, siis oleme kõik toredad, vaimukad ja südamlilikud...»

Bruno Luksi pooleldi uinuvate silmadega pea kummardus Rommi ja Hilje vahele:

«Leidsite endale kohad? Suurepärase. Kui midagi puudub, öelge ainult. Ehk kui keegi häirib, vahetage lauda või korrust.» Ja üsna Rommi Kirreti kõrva sisse: «Kas teie tütar tuleb?»

«Ma ei tea...» kehtis Rommi õlgu. Ta polnud Enele peost sõnakestki lausunud. «Ta ei öelnud mulle midagi kindlat... Lubas kaaluda.»

«Kuidas teie end tunnete?» pöördus Luks Hilje poole. «Küllap alguses võõrastate...»

«Ei, pole viga,» raputas Hilje pead. Ta oli joonud klaasi veini, see tõi puna põskedele ja vaikse mõnusa surina kogu kehasse. «On väga huvitav.»

«Huvitav!» pahvatas Jaan põlglikult. «Mis on siin huvitavat? Kas see, kuidas me üksteisele teravmeelsuste sildi all häbematusi näkku loobime? Või kuidas liiderlikkus galantsuse mantlis lähemale hiilib? Oo, inimene...!»

«Jamps!» pistis kriitik vahele. «Jaan armastab pateetikat, aga pateetika on igav nii elus kui kunstis, sest ta kõmiseb nagu tühi kõrvits. Mina pooldan elulähedust. Mõni ehk küsib, mis on elulähedus? Ma ei ole kade — tulge homme minu poole ja ma juhatan teile vähemalt kümme vajalikku tsitaati klassikute teostes. Ma usun, et kõik on minuga ühel nõul?»

«Õigus!» ulatas laulja kriitikule üle laua oma pika käe. «Täna teid nende sügavamõtteliste õpetussõnade eest!»

«Laulge parem midagi,» nõjatus malbe graafik laulja külje vastu. «Midagi kurba, nukrat, unistavat...»

«Kui just kõik nõnda tungivalt soovivad,» kõhatas laulja ja tõusis püsti.

«*Silentium! Silentium!*» taoti kõrvallauas taldriku pihta.

Ooperilaulja ootas, kuni sumin vähenes, ja lõuga vastu rinda surudes alustas:

«Kuldrannake, kuldrannake...»

Ta mahe ja tugev bass voogas vabalt ning sügavalt. Juba teiselt sõnalt liitus kümmekond häält,

kes liiga madalalt, kes liiga kõrgelt, kes hoopiski valesti.

«Tsst!» püüdis malbe daam kaasaüürgajaid vaigistada, aga keegi ei kuulanud teda. Laulja ei lasknud end häirida, ta lisas fortet, nii et tema hääl ikkagi üle käriseva koori voogas.

Jaan Kuuskla kallutus Hiljele lähemale ja peaaegu karjus talle kõrva sisse:

«Mis teid küll siia tõi? Minge minema ja ärge vaa-
dake mitte tagasi...»

«Miks te mind oma seltskonnast minema kihutate?» avardusid Hilje silmad imestusest.

«Kui ma olen purjus, siis ma pole enam inimene, vaid ainult pool inimest. Aga ma tunnen, et hakkan juba purju jääma... Nad kõik siin on tublid, enamus neist on andekadki, aga kui nad end täis kaanivad, siis sureb neis kunstnik... Mina joon ahastusest, aga milleks peaksite jooma teie?»

«Ma ei joogi. Ma lõbutsen.»

«Kelle arvel?»

«Poolinimeste arvel.»

Kuuskla jõllitas hetke tüdrukule otsa ja purskas siis naerma oma jämedal häälel, mis võistles ooperilaulja «Kuldrannakesega»:

«Oh-oh-hoo! Tüdruk, sa hakkad mulle järjest rohkem meeldima. Ära pane pahaks, et sind sinatan, aga aastate poolest kõlban ma ju sulle isaks...»

Laul lõppes, ooperilaulja istus ja äigas rätiga üle otsmiku. Malbe daam vajus talle peaaegu sülle.

«Kui suurepärase see oli... Ma otse sulan...»

«Lollus!» tabas kriitiku kahvel suitsuangerja lõigu. «Muusika on sekundaarne kunst, primaarne on tants. Inimestel polnud veel õiget kõnekeeltki, kui nad juba töö juures tegid rütmilisi liigutusi. Tantsisid...»

Lärmitsedes nõuti vaikust, klõbistati taldrikuid, klaase ja kausse — keegi alustas kõnet. Ta ülistas Bruno Luksi, tema kustumatut kunstiarmastust, mis ei tunne piire ega ohvreid. Lõpuks pani ette hüüda kolmekordne elagu ja tühjendada peoperemehe terviseks klaasid — tilgatumaks.

Rommi kummardus Hiljele lähemale, et seletada, kes on kes. Ta märkused olid naljakad ja tabavad, nii

et Hilje aeg-ajalt naerma pahvatas. Kui klaase tõsteti, polnud Rommi nõus, et Hilje vahele jäta, sest sellisel õhtul peab igaüks tasapisi kaasa purjetama. Üldine meeolu aina tõusis, koos sellega kaotasid usutavuse kõigi teiste väited peale iseenese omade, mida püüti vastuvaidlejaile kadedust-äratava visaduse ja veel valjema häälega selgeks teha. Rahvast oli hõredamaks jäänud ja seepärast lükati laudu kokku ning istuti koomale, et seltsis oleks segasem, ja vahetati kohti, et läheneda vaidluspartnerile või sellele, kelle poole ihkasid hing, süda ja ihu. Polnud ju joodud ülemäära, kuid oli jõutud tujuni, mil muutuvad kergeks käed ja jalad, mõttelend raputab sabast oma alalise kontrollvalveposti ja tuntakse end vabana ning tõketeta. Oli kuum, ja prillidega kirjanikusaks riputas kuue toolileenile, häbenemata oma väljaveninud püksitrakse; auväärne mustas kleidis daam nokkis roosaks lakitud küüntega suurelt tordilt kirsimarju, poetades puhtaks imetud südameid klõpsudes taldrikule; vanem mees kallutas pea tahapoole ja ajas suu ammuli, et noor, pakatavate punahuultega tüdruk saaks ta suu kohal veiniklaasi kummuli kallutada.

Kõrvalruumis alustas raadio mürtsuvat tantsurütmi. Moodsa löikega ülikonnas noormees, kelle juuksed olid pealael siledalt lahku kammitud, kummardas Hilje ees. Rommi pöördus, et ära öelda, aga Hilje juba tõusis. Mis mina siis magasin, nihutas Rommi veiniklaasi lähemale. Või uskusin, et Hilje ei tantsigi...

Jaan Kuuskla, kes vahepeal oli kuhugi kadunud, lähenes. Ta käis aeglaselt, aga astus kindlalt ja oleks võinud kas või põrandalauda mööda kõndida. Vana kiviraiuja poeg, teda ei raba nii kergesti tasakaalust! Ta tõmbas laua alt tooli ja istus Rommile otse vastu, vaadates lavastajale ainiti silmadega, mille valgeil oli selgesti näha paibunud juusveresoonte võrk.

«Mina,» kõneles ta aeglaselt ja selgesti, «olen vilets inimene. Jäljed mu järel on nagu hiire teerada, sest mul pole iseloomu... Kiusatus on tugevam kui mina. Aga sina oled... pörsas... Veel suurem pörsas, kui olid vanasti...»

Rommi kartis skandaali ja end küljega Jaani poole

hoides nihutas tooli kaugemale. Önn veel, et Kuuskla nõnda tasa kõneles ja igaühel iseenda ning oma naabritega tegemist oli. Ent Jaan tõmbas oma tooli kolinal järele ja kordas:

«Justament... pörsas. Ole pealegi lavastaja. Ja see ka ei loe midagi, et sa kunagi nõnda Leari mängisid, et mul ihukarvad püsti tõusid... pörsas oled sa ikkagi...»

«Rumalus!» pööras kriitik vorstilõiku kahvli otsas. Ta oli üksikuid sõnu kuulnud ja pidas oma kohuseks vestlusest osa võtta. «Kuningas Learis» ei tooda lavale mingit pörsast; kui seda aga kusagil tehti, siis oli see selge sigadus.»

«Ma usun, sul oleks aeg koju minna, Jaan,» ütles Rommi.

«Koku? Ei, koju ma ei lähe, ära mitte loodagi... Käin su kannul nagu vari, nagu... ärkvel südametunnistus. Ja aina koputan, ikka kop-kop, kop-kop-kopp! Sa ära arva, et mul sinust kahju on... oh ei. Aga mul on kahju iseendast ja... mõnest teisest... Looja on meile kinkinud vaimu, on kinkinud anded, aga meie nagu... nagu kõige närusemad parukad. Mina joon meelegurbusest, et olen nõnda väeti...»

Neist tormas mööda salkkond noormehi ja neidusid. Rommi nägi Hilje lehvivaid juukseid, naervat nägu ja kuulis ta kutset:

«Tulge meiega!»

Rommi lonkis noortele järele. Nurkmises toas olid lauad seinte äärde lükatud, nii et keskel jäi vabaks väike ümmargune plats ja sellel londerdasid neli-viis paari midagi, mis oli segapuder kõigist moodsatest tantsudest. Hilje tantsis Bruno Luksiga, kes liikus muusika taktis niisama laisalt ja vonklevalt nagu kõndideski. Ta rasked silmalaud olid kerkinud kõrgemale, kui Rommi kunagi varem oli näinud, ja ta vaatas Hiljele kerge naeratusena huulil. Rommi seisis hetke ja pöördus, et tagasi minna, aga just siis lõppes muusika ja Bruno Luks juhtis Hilje Rommi juurde.

«Seltsimees Rutas tantsib kergelt nagu haldjas,» kummardas Luks Rommile kergelt. «Poleks mul peoperemehe kohustusi, ma oleksin valmis temaga hommikuni tantsima.»

«Seltsimees Luks näib uskuvat, et ma teisi tantsu-partnereid ei leiagi,» naeris Hilje.

«Väljendusin kohmakalt, tunnistan end süüdi.» Luksi pilgus välgatäs üllatus. «Ma teen väikese ringkäigu, siis pakun end jälle teie alandlikuks teenriks.»

Luks libises inimeste vahele, kes ta käratsedes endasse neelasid.

«Kas istume lauda?» küsis Rommi.

«Oh, ma ei taha. Need onud seal oma tarkuses ja vääriskuses on igavad. Mul on hullamise tuju. Tantsime!»

Nad jõudsid teha ainult paar ringikest, kui raadio-aparaat hakkas undama ja vilistama, nagu oleks ümber lülitatud veduridepoosse.

«Hea küll, alistun,» ohkas Hilje.

Nende lauda oli jäänud ainult kriitik, kes kinnitas, et kõik on lollus, ja palus endale ulatada taldriku marineeritud seentega. Ruumi teises otsas tõusis Kuuskla jäsajas kogu ja käega viibates üürgas ta:

«Siia, Terpsichore jüngrid, siia, siia!»

Rommi teeskles, nagu ei kuuleks ta, aga Hilje tõmbas teda varrukast.

«Lähme, Kuusklal on hea süda...»

«Ma tervitan...» laulis Kuuskla oma madala võimsa bassiga. «Mida tohin teile pakkuda?»

«Vahuviina!»

«Kuulsite, vahuviina!» põristas Kuuskla. «Joogem vahuviina, päikese all küpsetatud viinamarjade kuldset eliksiiri.»

Sumahtas lakke jäme kork, jook kihises üle klaasi-ääre.

«Joon meie kaunite kunstide jumalanna — teatri terviseks!» tõstis Kuuskla kõrgejalgse pokaali. «Ta on kaunis, aga karm jumalanna, kuid ma põlvitan ta ees ja suudlen ta kleidipalistust. Proosit!»

Rommi Kirret täitis uuesti klaasid. Ta oli joonud mõõdukalt, kuid küllalt palju, et tunda kehas soojust, liikmeis laiska rammestust ja peas mõnusat tohuba-bohu. Ta oli mõnedki sellised peod nende viimase punktini kaasa elanud ja tahtis Hiljet sellest hukkuvate laevade meeleolust säästa.

«Viimase klaasi tõstan teie terviseks,» ütles ta Hiljele vaikselt. «Teie tuleviku ja edu terviseks.»

«Viimase? Nüüd, kus mul alles lõbus hakkab...»

«On juba hilja. Ja homme on meil tööpäev... Võin teile kinnitada, et need, kes veel siia on jäänud, pole enam võimelised ei vaimukuseks ega mõistlikuks tantsimiseks.»

Hilje mõtles hetke ja tõusis siis:

«Hea küll, lähme.»

Nad lootsid, et neil õnnestub märkamatuks ära lipsata, aga kui nad eeskojas mantleid võtsid, kostis äkki laulev, monotoonne hää:

«Kas teiegi põgenete? Nii jääte mulle lubatud tantsu võlgu, seltsimees Rutas.»

«Lunastan oma võla järgmisel korral.»

«Meil on ennelõunal proov,» vabandas Rommi.

«See loeb vähe. Meie, kunstirahvas, oleme karastatud eluks mitmel rindel.»

«Mina mitte. Küllap see on vähese treeningu süü...»

Bruno Luks muigas ja see ärritas Rommit, sest ta aimas, mida too unine kass praegu mõtles. Ta sirutas järsult käe:

«Head ööd, Bel Ami! Ja suur tänu...»

«On teil auto?»

«Ma pole nõnda rikas...!»

«Kuidas te siis linna pääsete? Järgmise elektrirongini on aega üle tunni... Võtke minu masin.»

Bruno Luks tõrjus tagasi kõik vastuväited: tema auto on ju kogu aeg külaliste jaoks stardivalmis. Tavaliselt juhib ta ise, aga peopäevaks palkas mehe, et kellelgi ei tuleks kõmpida jala. «Pobeda» seisiski ukse ees, juht tukkumas rooli taga.

Rommi ja Hilje alistusid. Vilksatasid mööda ähmaselt valgustatud puutüved, plangud, põõsad, üksikud pimedad majad ja siis pöördus sõiduk laiale, tuledest säravale peateele.

«Siis toosama ongi Bel Ami,» rohkem kõneles iseendale kui küsis Hilje.

«Mis teate teie Bel Amist?» imestas Rommi.

«Üsna vähe. Aga üht-teist on räägitud...»

«Muidugi, seda laadi kuulsus levib nagu kulutuli. Eriti naiste seas...»

«Täiesti õige,» nõjatus Hilje seljatoele ja ta naeratus

näis Rommile mõistatuslik. «Ma olen kuulnud mõndagi ka... teist.»

«Minust... hm... Miks mitte, ma pole ju esimest aastat näitejuht.»

«Teist kõneldakse kui näitejuhist ja...» Hilje pidas pika pausi ning ta naeratusse segunes pilkesädemeid. «Ja kõneldakse veel muudki...»

Rommi vaatas uurivalt Hiljele ja purskas siis naerma: «Teie olete... päris kelm! Algusest peale imetlesin teie lavalist talenti, mitte vähem pole ma aga imetlenud teid täna. Kui noort võluvast naist...»

«No-noo...»

«Ma räägin tõsiselt. Ja otsekoheselt. Tunnistan, et ma algul isegi kartsin teiega minna. Arvasin, et...»

«Avameelsemalt, avameelsemalt! Kartsite, et võtan noa valesse kätte, pudistan enesele peale ja räägin sääraseid lollusi, et seinadki piinlikkusest kahvatavad.»

«Mitte just nõnda... Aga kartsin, et olete liiga kohmetu ja pelglik. Algul te olitegi väga vaikne, aina piiusite oma suurte silmadega ringi. Nagu orav.»

«Nagu orav kuldses puuris... Jällegi on teil õigus.»

«Aga siis te süttisite. Ja kui te koos võõraste meeste ja naistega minust mööda tuiskasite, hakkasin kartma hoopis vastupidist...»

«Et lähen ülekäte?»

«Et kaote mu juurest.»

«Bel Ami peol poleks see kuigi suur õnnetus olnud, sest oleksite kiiresti uue kaaslaste leidnud.»

Auto aeglustas käiku ja oma teravaninalist ning eemalehoiduvate kõrvadega pead tahapoole kallutades küsis juht:

«Vabandust, kuhu käsitate sõita?»

Rommi ütles Hilje aadressi ja autojuht pööras lähemal ristteel vasakule. Tükike aega oli kuulda ainult mootori vaikset undamist ja kummide kahinat. Siis kummardus Rommi jälle Hilje poole.

«Mulle meeldite kõige rohkem rõõmsana. Siis te nagu pillute kiiri, mis sütitavad... Kõs küll oskaks ära seletada, miks üks inimene meeldib rohkem kui teine? Miks mõni väga lühikese aja jooksul muutub lähedaseks, aga teisega ei harju surivoodini. Ilu on siin sageli hoo-

piski kõrvalise tähtsusega, meeldivusel ja mittemeeldivusel näivad olevat oma salajased reeglid...»

«Või on nad hoopiski reeglipäratud.»

«Jah, võib-olla on nad hoopiski reeglipäratud. See on nagu nähtamatu kiirgus, mis mindki esimesest pilgust tabas... Nägin ju teid siis, kui teil polnud minu lähedusest aimugi, — istusin klubisaalis, teie aga mängisite Tiinat. Juba sel õhtul tundsin, et teie on midagi hoopis seletamatut...»

«Miks te mind solvate?» vastas Hilje teeseldud tõsiduse ja etteheitega Rommile.

«Kuidas nõnda — solvan?» kohkus Rommi.

«Räägite salapärasest miskist, kiirgusest, fluidumist, küllap varsti jõuate ultralühilaineteni. Sellist juttu räägitakse ju lohutuseks inetuile naistele.»

«Oi, milline väike teravnina te olete!» võttis Rommi Hilje põlvel lebava eheteta käe. Rommi kirus endamisi juhi ees rippuvat poolpõiki asetatud peeglit ja leppis Hilje käe hellitamisega oma peol. «Ei maksa nõnda iga sõna sabast kinni napsata...»

Auto peatus tasa jõnksatades. Hilje heitis kiire pilgu välja ja hüüatas:

«Olemegi kohal. Täna väga sõidu eest.»

«Ma tulen siin ka välja. Lähen jalgsi edasi...»

«Teil jääb hulk maad minna!»

«Pole viga, mulle meeldib öine jalutuskäik... Võite tagasi sõita,» poetas ta juhile rahapaberi pihku. Mootor turtsatas, aga ei võtnud õigeid tuure peale ja lohistas masinat ainult mõne maja võrra edasi. Kostis juhi jämedat vandumist ja ülestõstetava kapoti kriginat.

«Peaksite endale uue korteri otsima,» libistas Rommi pilgu üle kitsa ja kõrge hoone. «Avarama ja madalamal.»

«Oh ei, mulle meeldivad kõrgused. Mul on hea pea, see ei hakka pööritama.»

«Teile meeldivad kõrgused ja te ei jää orgu istuma, minu sõna selle peale. Vaadake minule kui oma parimale ja alati abivalmis sõbrale... Täna ei tahagi magada... selline meeletu pidu oli seal...»

«Jah... jumalate pidu,» ütles Hilje tasa.

«Lobiseks meeldi teiega... Mis oleks, kui te mu

endale soolaleivale kutsuksite? Mul on pudel veinigi taskus...»

«Kust te selle nõnda hilja välja nõidusite?»

«Näete, milline unimüts ma olen. Võtsin Bel Amile kingiks kaasa, aga unustasin üle andmata. Nüüd kulub meile endile marjaks ära...»

«Homme, õigemini täna on tööpäev. Proovid...»

«Inimene magab nagunii pool eluaega maha.»

«Aga minu kui noore neiu reputatsioon. Kas pole pisut iseäralik kolmanda kukelaulu ajal soolaleivale tulla...?»

«Ah, kes jõuaks maailma kadedat suud sulgeda või kohvitantade meele järgi elada! Istuksime tunnikese nagu kolleeg kolleegiga. Meil pole ju mahti olnud teineteisele iseendast, oma lootustest ja unistustest jutustada... Ei oleks uskunud, et olete nõnda kartlik...»

Rommi ei kannatanud Hilje piklike silmade uurivat ja samal ajal mõtlikku ning enesesse tõmbunud pilku välja. Ta nägi, et tüdruku peened sõõrmed tasakesi värelesid, kuna huuled olid kõvasti kokku surutud. Linna poolt kostis tornikella kumedaid lööke, jaamas ähkis vedur. Siis ütles Hilje:

«Ei, ma ei karda. Ma ei karda maailma, iseennast ega teid. Lähme.»

Ja pistis võtme lukuauku.

Uks langes kompsatades kinni. Koridoris süttis valgus ja kustus jälle. Ning lõi kumama kõige kõrgem, otse katuseviilu vahele surutud aken...

All tänaval turtsatas mootor ja üks auto sööstis täie kiirusega minema.

18.

Klatšijutte partorgidele ei räägita. Eriti kui partorgiks on Hugo Sarapi taoline norija, kes iga lookese kohta lõpmatuseni pärib: miks? kes? kust sa tead? kas ise nägid? Keegi polnud midagi näinud, aga igaüks teadis; ja millest süda täis, sellest suu räägib. Üks ja teine hakkas Hugo kuuldes poetama märkusi, mis algul olid kauged ning mõistukõnelised, siis äga lähenesid ja muu-

tusid konkreetsemaks, kuni Hugo taipas, et jutt on lavastaja Kirretist ja Hilje Rutasest. Esimest selgemalt kõnelejat sakutas Hugo mehiselt, kuigi ainult sõnadega, aga tolle oli varuks nõnda palju väiteid, kuuldud jutte, vastamata küsimusi, viiteid ja vihjeid, et Hugo päeva mõtles ja järgmisel kutsus Rommi Kirreti enda juurde kabinetti. Selline kutse oli alati halb märk, ja kuna see juhtus just päeval pärast jumalate pidu, tõmbas Rommi pea nagu lööki kartes õlgade vahele ning ta manas endamisi: neetud, tol noormehel on parem agentuur kui Scotland Yardil.

Pool tundi, mis Rommil vahepeal vaba aega jäi, keeres ta nagu ussike palaval kivil, aga kui nad Hugoga silm silma vastu istusid, selgus üsna esimestest lausest, et partorg ajas hoopiski vanu jälgi. Igatahes polnud tal Bel Ami mürglist aimugi, ja Rommi laskus mugavalt tooli, heites jala lõdvalt põlvele.

Partorg on lasknud end kuulujuttudest kohutada, tõrjus lavastaja. Halba räägitakse üksteisest sellest ajast peale, kui maakeral elab kolm inimest; selles on Rommi päris veendunud, sest kadedus, too kuulujuttude õel vanaema, on niisama vana kui inimkond.

«Või minust ja Hiljest lõksutatakse,» ei jõudnud Rommi küllalt imestada. «Kui tüütu see on. Alati, kui ma mõne noore ja andeka näitlejaga töotan, lastakse seesama vana värten vurama. Kui tänamatu on olla näitejuhiks! Nägin juba mõnda aega, et midagi keerutatakse, vargsi ja nurga taga nagu alati. Mis siis ikka, las susistavad. Selle tõve vastu pole maailmas veel rohtu leitud. Tuleb end lohutada vanarahva tarkusega, et ei naer nahka riku ega tühi jutt tükki võta...»

«Te olete Rutasele mingi ehteasja kinkinud...»

«Täpselt õige, kinkisin. Neiul oli sünnapäev, ja mis on selles kohutavat, kui keegi uustulnukat meeles peab? Ma ei näe, et see oleks minu poolt viga olnud. Kuigi mind närivad tõsised kahtlused...»

«Kahtlused? Millised?» uudishimutses Hugo, kui Rommi vaikis.

«Mul on sellest raske rääkidagi. Teie ju suhtute Hiljesse väga hästi, soovitasite teda. Aga mulle näib, et tõttasime liiga...»

«Hiljega? Teie olite ju temaga rahul...»

«Jah, algul pettis isegi mind, vana kala. Virvatuled! Kunstis juhtub tihti, et mõni plahvatab nagu magneesium ja põrestab. Sähvatusel aga üksi on vähe, näitleja hing peab olema nagu piibli legendaarne kibuvitsapõõsas, mis põles, aga ei muutunud tuhaks. Just seda kehtvat leegitsemist näib olevat napivõitu. Kahjuks. Ning peaasi — ta kapriisitseb, ajab ninakese püsti. Kui nõnda vara ilmuvad staaritud, pole head lootat. Oleme seda varemgi näinud. Ma pean oma kohuseks direktorit hoiatada, et ta lepingu allakirjutamisega ei tõttaks.»

«Nüüd, kui Hilje Rutas vabrikust lahkus?»

«Kas ta juba lahkus? Ai, kui ettevaatamatu. Ma ütlesin kohe algul, et tõtata ei maksa. Vaatame, katsetame. Tehtud viga on alati raskem parandada...»

«Ei, ei,» raputas Hugo pead. «Kuidas siis äkki — ei kõlba? Link on ka väga rahul...»

«Link,» naeratas Kirret, pannes põlvel käe kaele, «töötas energiliselt, nii kolm pluss, aga ta on armunud. Kas te pole seda märganud? On inimesi, eriti noori, kellele armastus silmaklapid ette riputab. Pime nagu sündinud kassipoeg. Heldur Link on just selline mustertüüp, temale on Hilje tiibadeta ingel. Mina kui kogunud lavastaja näen sügavamale... Ma muidugi kõnelen veel Hiljega. Ma ei ütle, et ta oleks andetu ja lootusetu, temale on tarvis ainult õieti läheneda. Et ta puhkeks... Aga senikaua ei tohi lepingu sõlmimisega kiirustada. Kas või hoiatuseks.»

Hugo Sarap polnud pettunud, et tema kahtlused kokku varisesid. Küllap temas polnud veel õiget ülemuslikku karastatust, sest ta koguni rõõmustas, et tema missioon kuivale jooksis. Kui tugev on vana inertsijõud, mõtles ta. Aitab ainult sellest, et Rommi Kirret võtab kellegi oma tiiva alla, kui juba usutakse, et siin peab mingi looke küpsema. Kui selles oleks terakegi tõtt, ei asuks Rommi Hilje suhtes nõnda kahtleval, koguni tõrjuval positsioonil. Noh, kõhelgu Rommi palju tahab, lepingu suhtes kõneleb Hugo direktoriga ise. Kena lugu, varsti jõutakse esietenduseni, aga üks peaosaline on alles vabakutseline.

Enne lahkumist kurtis Rommi oma muret — Jaan

Kuuskla puudub proovilt. Pole tarvis olla selgeltnägi, et põhjust teada. Kui Jaan poleks nõnda suur kunstnik, kahetseks Rommi tõsiselt, et temaga üldse riskis — elu- eliksiir veab Kuusklat nähtamatute niitidega enda järele. Kui tal sellest jälle liiga pikka «ringreisietendust» välja ei keera.

Nõnda nende jutt seekord lõppeski...

Hugo ja Aavo kiirustasid lavakujunduse viimistlemisega, sest Link kavatses varsti alustada tehniliste proovidega. Järgmisel päeval töötasid nad varahommikust alates ateljees, ei raatsinud aega kulutada sööminekukski, vaid mugisid siinsamas, veel värskelt värvist kleepuvate dekoratsioonitükkide keskel, saia ja vorsti.

«Kui mõni võõras meid näeks, ta arvaks, et trimpame kahekesi,» kallas Aavo kollakat limonaadi klaasi. «Mul oleks sellest ainult kasu, sest annaksin ehk nõnda täismehe mõõdu välja. Aga sul oleks piinlik.»

«Pah!» põlastas Hugo. «Kas sinugi arvates on ideaalseks partorgiks pühak ja moraali jutlustaja ühes isikus? Võib-olla on sööminegi minusuguse väljavalitu jaoks liiga maine ja proosaline toiming?»

Aavo hammustas vastu tahtmist nukikese leiba, aga seegi jäi tal suus ringi keerlema. Ta oli nõnda hajeval, et Hugo pidi teda üsna valjusti hüüdma, enne kui sõber mõtteist üles võpatas.

Ka tema on vist juba seda lollust kuulnud, arutas Hugo. Ja kui ka on, Aavo ei suudaks Hiljest uskuda midagi nõnda räpast, nagu nüüd sosistati. Kindlasti ainuüksi Hilje nime kuulmine peletab sõbra kulmalt mõnegi kurru vähemaks. Ja et end veenda, ütles Hugo:

«Ma ei jõudnud mitmele «Rongaisa» proovile... Kuidas lavastus edeneb? Link on valmis kas või mürki võtma, et «Rongaisast» kujuneb hooaja üllatus. Hilje osa selles üllatuses polevat just väike.»

Aavo pani pooleldi söödud võileiva järsu liigutusega lauale ja oma teel suurt paberirulli peaaegu pikali tõugates läks akna alla. Hugo pühkis taskunõu puhtaks ja klõksatas tera kinni. Niiiii... Kärbes on siiski ka Aavo pähe istunud ja, nagu näib, end õige tugevasti kinni imenud.

«Kas sind ei rõõmustagi Hilje edu? Hilje on hea tüdruk...»

«Ah, jät mind juba oma Hiljega! Hilje ja Hilje! Nagu teisi inimesi enam maailmas polegi.»

Hugo naeratas lepitavalt:

«Küllap on teisigi. Aga üks neist on kõige kaunim, kõige targem, kõige lõbusam, kõige andekam. Mulle näis...»

«Sulle näis! Mulle mitte üksnes ei näinud, vaid ma ka uskusin. Sa ei tea, mis see tähendab, sest küllap ka sina ei mõista mind. Mind ei saagi mõista, sest olen lapsik, naeruväärne ja tossike. Ma vaatan naistele austuse ja imetlusega, kuigi tean, et nad mõnikord pole väärt viit kopikatki... Ma ei oska öelda, kust küll selline rüütliromaanide moraal minusse on lipsanud. Meie perekonnas... ei oldud ju kunagi väiklane ega kitsarinnaline.» Aavo hääles kõlasid kibedus ja iroonia. «Ja ka laste ees pole teeseldud ega pimesikku mängitud... Ma olen näinud ja kuulnud, mida lapse ja nooruki silm ei peaks nägema ega kuulma. Kui palju on ülistatud armastust! Minu silme ees on ta vahetatud peenrahaks. Kui palju kõlavaid värse on lauldud truudusest! Aga ma olen näinud, kuidas tuldi ja mindi nagu bussijaamas. Ma hakkasin värisema hirmu ees — äkki pole minagi parem? Milline jubedus mind haaras, kui mõtlesin, et mind võidaks pidada samasuguseks, nagu on kõik need Bel Amid ja... Ah, kui kaua ma ei julgenud Hiljet suudeldagi! Aga nüüd? Hilje...»

Sõnad takerdusid. Aavo pöördus järsult ja surus otsmiku vastu jahedat ning siledat klaasi.

Hugo läks akna juurde ja jäädes nõnda seisma ja välja vaatama, et ta külg puudutas Aavo külge, ütles etteheitvalt:

«Häbi, Aavo, et sa Hiljest seda rämpsusud!»

Aavo pöördus nagu pistest.

«Näed, ka sina oled kuulnud, Sellest siutsuvad juba varblasedki. Kas mina usun! Miks ma ei peaks uskuma, ah? Millise sisemise naudingu ja rõõmuga Velda paiskas: nagu neljakümne kolmandal aastal! Justkui neljakümne kolmas oleks olnud ainuke. Ammuks see oli, kui sa ise klaarisid pudeliga arveteõiendamist. See on ju hirmus ja... vastik. Rommi Kirret on edukas nii laval kui...»

«Sa jampsid! Kohutav, kuidas sa oma vanemaist kõneled. Aga kui sa ei usu oma isa, usu siis Hiljet!»

«Mitte kedagi ma ei usu, mitte kedagi. Ma ei läinud Hilje sünnipäevalegi. Saatsin lilled kellegi poisikesega. Ma ei julge «Rongaisa» proovide ajal üles minna, sest kardan Hiljele silmadesse vaadata...»

«Kardad ja... piinled.»

«Jah, piinlen. Juba palju päevi. Mul on tunne, et kõik mind salamahti vahivad ja üksteisele mõistaandvalt muigavad. Sa püüad mind rahustada, aga ise kindlasti samuti...»

«Ei, Aavo, mina ei usu! Kui seda juttu kuulsin, kõnelesin su isaga.»

«Tema muidugi eitas!»

«Rohkemgi. Rommi Kirret eitas ja tegi ettepaneku Hiljega mitte lepingut sõlmida. Nüüd pean mina Hilje kaitseks välja astuma. Kena soosimine, kas pole? See veenis mind rohkem kui Rommi Kirreti sada kinnitust. Mõnigi tühijutt tekib tuulest nagu vanasti laste leetrid. Noh, ära põrnitse mind nõnda mornilt...»

«Selle sa mõtlesid ise välja... Et isa ei taha Hiljega lepingut sõlmida...»

«Ei mõelnud. Lähen Hilje pärast täna veel direktori juurde...»

«Leping sõlmitakse, eks ju?» Aavo haaras õhinal sõbra käest. «Heldur räägib, et Hilje esineb suurepäraselt...»

«Muidugi sõlmitakse, kindlasti...»

Ateljee töölisid tulid lõunalt tagasi ja Hugo hakkas lauaotsalt eine ülejääke kokku koristama. Aavo kummardus põrandale laotatud papilõigu kohale, seletades dekoratsioonimaalijale, et see tükike halli kartongi peab etendusel kerkima publiku ette kauni kasetüvena. Kui Aavo üles vaatas ja endalt sõbra uuriva pilgu tabas, naeratas ta. See oli küll ainult vaevalt märgatav virvendus, mis hetkeks Aavo nagu elustas, aga Hugol hakkas sellestki kergem ja soojem...

Jaan Kuuskla sel päeval oma nagu teatris ei näidanud. «Küllap kadus, va kõriorel, kümneks päevaks,» torises Rommi. «Mina teda mööda baare ja kõrtse küll jälitama ei lähe, ennem otsin uue osatäitja.» Mille peale Heldur Link ruttas kinnitama, et kui

Kuuskla paari päevaga toime tuleb, pole veel katki midagi, sest ongi tarvis lihvida stseene, kus Anijalg ei esine.

Ekspeditsiooni Kuuskla leidmiseks seekord korraldada ei tulnud, sest juba järgmisel päeval oli ta «Apollos». Hugo ja Aavo andsid kiriku siluutile viimast lihvi, kui ateljeeuks lahti lükati ja habemetüükaist sinendava lõuaga nagu nähtavale ilmus.

«Ah, siin sa mul lõpuks oledki!» hüüatas Kuuskla ja tuli sisse, sulgedes enda järel hoolikalt ukse. Ta jäi Hugo ette seisma, märksa lühem, aga hoopiski laiaõlgsem ja tugevam, räsajas nagu känd. Mustav lõug tõstis veelgi tugevamalt esile teravanukilised põsed ja joonistas raami Jaani kandilisele, justkui viimistlemata joontega näole. «Otsisin kogu teatri läbi... Noh, sõima, kuidas jaksad, karista, kuidas oskad.»

Hugo hõõrus lapiga sõrmedelt värviplekke.

«Mis ma sust sõiman. Mul on koguni hea meel, et ikka elusalt ja tervelt tagasi tulid. Ei jõudnud me veel sinu jaoks päästemeeskondagi koostada.»

Kuuskla oli vana harjumust mööda mehist peapesu oodanud — taolise komistamise eest oli teda ju kord spetsiaalsel üldkoosolekul pargitud ning praetud —, nüüd langes tema kuraas äkki kokku ja peagi vajus norgu.

«Ei te mind oleks leidnud,» rääkis ta üsna tasa. «Aga naine leidis. Ta on mind nõnda palju otsinud ja ikka leidnud. Ma ei salli, et ta mulle järele tuleb, aga seekord oli tal minu selge peaga käsk: kui peaks juhtuma, et kaon, otsi üles ja too koju kas või miilitsa abiga. Ja kas või läbi kainestusmaja. Aga milleks talle miilits, ta ise on tugevam kui kümme militsionääri. Kus ma küll oleksin, kui mul poleks teda, head hinge!»

Kuuskla vaikis ja Hugo tõstis toolilt naelakasti.

«Ei, ma ei taha istuda, ka laval tunnen end ainult seistes kindlalt. Ja mu jutt pole veel otsas. Rääkisin kõigest naisele, ma ju ei oska tema eest midagi varjata. Tema mulle hommikul nõu andiski, et mine ja jutusta kõik partorgile ära. Ta on hea inimene... Nõnda ta just ütleski, et partorg on hea inimene ja teada saab varsti nagunii. Ega sa ometi mõtle, et säärase skandaal vaka alla jääb? Torisesin vastu, et kena küll ise peadpidi

silmusesse ronida, aga kui kõik endamisi järele kaalusin, leidsin, et naisel on õigus. Mu naisel on alati õigus, sest tal on kuldne süda. Ah, miks ei saa tükikest võõrast südant võtta ja endale põue peita!»

Hugo ootas, ei kiirustanud, ei küsinud midagi, kuni Kuuskla ise jätkas.

Jumalate pidu Bruno Luksi juures oli lõppenud ränga skandaaliga.

«Mu vasar valutab veel praegugi,» silitas Kuuskla oma tugevanukilist rusikat. «Aga vaat see,» tõstis ta siis vasaku käe, «kiheleb hullupööra. Oleks ta praegu siin mu ees, ma pörutaksin ka ta teise unise okulaari kinni.»

Kuuskla pidi otsast alustama, sest Hugo ei teadnud ju Bel Ami sügishooaja avamise ja maja õnnistamise peost midagi. Näitleja visandas kokkusurutult, mõne lausega peo kuni Rommi ja Hilje ärasõiduni, siis jutustas täpsemalt:

«Inimesi oli selleks ajaks ainult mõni tropike järele jäänud, aga mürglit ja mürtsu oli mitu korda rohkem kui algul. Ma olin paraja lasti all, kuid pea oli üsna selge. Ühest salgast mööda minnes kuulsin, et Bruno Luks jutustab midagi. Kuulajate kiiskavate silmade ja vaimustusest avatud suude järgi otsustades pidi lugu põnev olema. Kostis nagu Rommi Kirreti nime, mille järel keegi mõnules: «Teadagi, mauk soojalt ja naine noorelt!» Pressisin end lähemale.»

«Küllap see kõik on tühi lori!» kahtles keegi.

«Mina ei valeta iialgi!» ajas Luks rinna ette. «Oodake, palun. Üks silmapilk,» vabandas ta end ja kadus, et varsti tagasi tulla väikest kasvu mehega, kelle ninaselg oli nagu noatera ja laiad kõrvad hoidusid peast eemale hullemini kui nahkhiirel.

«See mees siin,» viipas Luks käega, «nägi kõike oma silmaga. Räägi, Adolf, kuidas sa härrased koju sõidutasid.»

Autojuht neelas ühe sõõmuga alla klaasitäie, mille Luks talle ulatas, ja hakkas siis jutustama.

Kuidas ta ka kokutas, midagi imelikku välja maigutada ei osanud. Mis sellest, et sõitjad omavahel vestlesid ja naersid ning et Rommi lõpuks Hilje käe enda pihku võttis. Noh, see oli ka alles proloog. Autojuhi lühi-

keseks püüdnud vuntsiga huul lausa värises mõnust ja naudingust, kui ta pajatas, kuidas tema automootor hakkas parajal ajal seanahka vedama ja et ta maja nurga tagant niisama selgesti kui kinos nägi, kuidas Rommi Kirret endale tee noore neiu tuppa murdis.

«Vanasõna ütleb küll, et linnu tee taeva all ja peiu tee neiu juurde ei jäta jälgi, kuid terane silm oskab siiski mõndagi näha. Aken süttis kahjuks kolmandal või neljandal korral,» venis autojuhi suu hääletus naerus nagu konnal laiaks, «küllap muidu oleksin võinud jutustada veel mõndagi...»

«Tasem, sõbrake, tasem,» rahustasin end. «Sa oled külaline võõras majas...» Aga kui ta rääkis mansardkorra valendavast aknast ja sinna juurde nõnda kolmemõtteliselt irvitas, ütlesid mu vaimsed pidurid raksatades üles. Haarasin autojuhil ühe käega pintsakukraest, teisega pükstetagusikust ja paiskasin mehikese koridori. Ta oli ju väike nagu pussipea ja kergem kui takutuust, ei anna talle, närule, ta amet vist õiget kõhutäidetki.

«Mis skandaali sina võõras majas korraldad?» püüdis Luks oma silmalauge lahti kangutada. Vastumeelt oli ta mulle ennegi, nüüd ajas mehe unine larhv mu püsti maru.

«Lurjus!» karjusin. «Räpane spioon! Kärnane intrigant! Pulstunud parukas! Silmapilk lase tol nahkhiirel kogu lugu tagasi võtta...»

«Loo võib tagasi võtta,» irvitas Luks, «aga mida käsid teha kaotatud süütusega?»

Ei mäleta, et ma midagi oleksin mõelnud või kaalunud, tean ainult, et mu vana kiviraiuja poja sepahaamer tolele loimarile silmauku raksatas. Küllap tal on täna seal monokkel, ainult et sinine. Ta sussid oleksid püsti olnud, aga ta leidis seinalt tuge, tõmmates seejuures robinal alla väikese natüürmordi.

«Kas võtad tagasi, ah? Kas võtad?» Kui Bel Ami midagi ei vastanud — võib-olla oli ta keel valust ja hirmust kange —, haarasin ta kõriõuna oma pihtide vahele. Ma olin arust ära hullemini kui Othello ja lugu oleks võinud lõppeda väga kurvalt nii Luksile kui mulle, kuid mõnel pealtvaatajal oli nõnda palju taipu, et kangutasid

mu sõrmed ta kaela küljest lahti. Sülitasin kolm korda ja tulin tulema.»

Hugo pöördus sinnapoole, kus oli seisnud Aavo ja võpatas — nad olid Kuusklaga toas kahekesi. Algul oli Hugo mitmel korral sõbra poole kiire pilgu heitnud, aga hiljem unustas. Viimane kord nägi ta Aavot kahvatuna, kõhnukesena, nagu külmetavana akna all seisvat; kaastunne haaras Hugot, ta tahtis Aavo juurde minna, et julgustamiseks kas või ta kätt suruda, aga samas jätkas Jaan oma jutustust ja Hugo jäi paigale. Millal Aavo ruumist välja lipsas, seda ta ei märganud, ja nõnda mäletaski ta Aavot kohkununa, suurtes pärani avatud silmades hirm ja valu...

«Su noorel sõbral ei pidanud närv vastu,» noogutas Jaan kaastundlikult. «Olime mõlemad mõtlematud — ega me ole laval, et ka publik peab kohal olema. Teadagi, Rommi Kirreti poja kõrvadele polnud minu jutt just harfimuusikaks...» Kuuskla ohkas, ta pilgud tegid ringi toa nurgast nurka ja peatusid siis uurivalt ning kõhklevalt Hugo näol. «Kas ma — pakin kohe oma seitse asja kokku?»

Hugo oli mõttes kujutlenud end Aavo osas ega taibanud kohe.

«Kuidas? Milleks seitse asja?»

«Noh, parem minna ise, kui lasta end väravast välja visata. Ma olin nagunii mustas nimekirjas, ja üks tollest siniseks löödud kulmust tõuse kisa-kära rohkem kui laadal. Tuntud karakternäitleja rusikakangelasena — milline skandaal! Ja omavahel öeldud, ma pole põrmugi kindel, et Rommi Kirretiga nägupidi vastamisi juhtudes mu vasar jälle vinna ei tõuse...»

Võib-olla poleks ta kuhugi läinud, sest Kuuskla, nagu hea näitleja ikka, armastas ka elus väikest žesti, poosi ja draamatikat, aga võib-olla oleks ka lahkunud, sest ta oli enda tööpoolest ülepeakeela sisse mässanud. Ent Hugo hoidis teda tagasi.

«Omavolilise puudumise eest kulub sulle karistus ära. Küll selle korraldab direktor. Ma usun, et Bel Ami ei hakka oma sinise monokliga uhkustama, ja ka sina pea suu — hoia oma kangelasetalent lava jaoks. Ja ära unusta — kui Rommi Kirretit puutud, lendad tööpoolest ja jalamaid.»

«Tema on ju kõiges süüdi...»

«Küll mina klaarin. Käi habemeajajal ära ja — proovile.»

Küll mina klaarin! Kui hõlpus on lubada, aga kust alustada, kellega selgitada, kuidas lahendada? Milline õnnetus, et enam pole mingit võimalust kahtlemiseks, siis oleks kergem. Hilje, Hilje! Ah, kuidas Rommi Kirret endale nüüd pihku itsitab: vedasin kollanokka partorgi kenasti ninapidi, ärgu ikka tükkigu vanale kalale ujumisõpetajaks. Samas kerkis Hugo silme ette Aavo kahvatu ning veretu nägu. Jah, siit peab alustama! Otsin Aavo üles, püüan teda kuidagi rahustada ja esimesest kriisist üle aidata. Kuidas seda teha, kuidas Aavole nüüd veel tagasi anda usku inimestesse, seda ei oleks Hugo osanud öelda, aga ta tundis instinktiivselt sõpra ähvardavat ohtu ja ruttas Aavot otsima.

Oli parajasti lõunavaheaeg ja pooleldi suikuva teatri-maja laiades trepikodades ning koridorides kajasis Hugo tõttavad sammud vastu. Mitte keegi vähestest majasolijatest polnud Aavot näinud. Koju ta praeguses meeleolus kindlasti ei läinud... Hilje juurde? Vaevalt küll. Liiasi algab varsti «Rongaisa» proov ja Hilje tuleb teatrisse. Hugo tõmbas teatrisaali ukse lahti. Rõdu avatud udest hoovas suurde ja kõrgesse ruumi hämarat ning pehmet valgust. Vaip neelas Hugo sammud, kui ta läks saali keskkohani ja laskus pehme polstriga tooli.

Uks avanes ja naise hääl hüüdis Hugo Sarapit. Esimene kord arglikult, tasa, siis aga valjemini. Hugo tõusis ja läks uksest tulvava valguse poole.

«Olete ikka siin!» kostis kärsitu hääl. «Mulle öeldi, et läksite saali, aga kui hüüdsin, ei vastanud keegi.»

See oli ju Ene! Hugo aeglustas hetkeks sammu, et mitte millegagi reeta oma üllatust ja erutust. Kui nad heledasti valgustatud koridori astusid, küsis Ene:

«Kus on Aavo?»

Nad vaatasid teineteisele hetke otse silma ja küsimata ning seletamata mõistsid, et mõlemad olid kuulnud Bel Amist ja tema peo lõppakordist.

«Ma ei tea,» vastas Hugo. «Pool tundi või veidi rohkem tagasi olime temaga dekoratsiooniateljees. Kuuskla jutustas meile, mis Bruno Luksi peol juhtus, ja ma ei

pannud tähele, millal Aavo lahkus. Teatrihoones teda pole, ma otsisin kõikjalt.»

Ene toksis kärsitult sõrmenukkidega aknalauale. Ta juuksed langesid vabalt kahele poole ja näol oli pehmem, leplikum ning samal ajal kurvem ilme kui tavaliselt.

«Rumal lugu!» pomises ta. «Aavo on sääraestes elulistes lookestes kohutavalt hell. Peaks Bruno Luksi mõjutama, et ta oma sõnad tagasi võtaks. Las kinnitab, et kõik oli välja mõeldud ja lavastatud. See võib-olla hoiaks ära suure õnnetuse.»

Hugo ei taibanud kohe Ene mõtet ja, suutmata imestust varjata, küsis:

«Kas te usute, et kogu lugu on ainult Luksi lavastus?»

«Oh ei!» Ene üks suunurk tuksles. «Ma pole eile sündinu. Ja Hilje pole Rommi Kirreti kogus esimene eksemplar. Mina yilistan sellele kõigele. Aga Aavo ei oska vilistada.»

«Aavol on õrn ja puhas hing...»

«Kahjuks on see nagu ussjätke, millest kasu asemel võib tulla ainult kahju. Kas lähete Bruno Luksi juurde?»

«Mina? Ma ei tunnegi teda.»

«Seda parem. Ja kes teine peaks minema kui mitte teatri partorg? Kõik asjaosalised kuuluvad ju teie karja hulka...»

«Jätke vähemalt täna oma alp lõõpimine! Ma läheksin, kui selles terakesegi mõtet näeksin. Kuidas suudaksin solvatud ja läbipekstud meest veenda, et ta enese valelikuks tunnistaks?»

«Peate oskama, teie jaoks ju koosseisus etteütletjat pole. Kui teisiti ei saa, lööge tal ka teine silm siniseks.»

Hugo vangutas kahtlevalt pead. Seda ju võiks, aga see ainult kasvataks Bel Amist solvatu kibestumist ja jonni. Ei, vaevalt õnnestub nüüd enam kõike summutada, valeks ajada või naljaks käänata. Bruno Luks pole ju milleski süüdi. Kõige rohkem võiks talle ette heita ebameelikkust käitumist. Miks peaks ta endale läbi kolgitu pilkenimele lisaks veel valeliku häbikoorma võtma? Kui ebameeldiv, kui raske, otse piinlik on teiste intiimelu üksikasju lapata! Hugo surus hambad kokku, nii et lihased põskedel kimpudena tukslesid, — pole

midagi parata, ka elu musta pesu tuleb pesta. Keegi ei ela teokarbis, igaühe teed ja teod ristuvad teiste omadega. Rommi lõbutses, aga Aavo võib-olla hakkub. Hugo võpatas:

«Kõigepealt peab Aavo üles leidma. Teda ei tohi üksinda jätta.»

«Jah, Aavo vajab praegu tuge,» noogutas Ene nagu väsinult. «Teid usaldab ta kõige rohkem, võtke ta oma kaitse alla. Aga mina...»

«Aga teie?» vaatas Hugo murelikult tüdrukule.

«Mina lähen Bel Ami juurde.»

«Mõttetus!»

Hugo tahtis vastu vaielda, aga ta nägi Ene karmi, otsustavat ilmet ja vaikis.

19.

Enele öeldi antikvariaadis, et Bruno Luks oli vaid korraks töökohal käinud ja jälle lahkunud. Oma praeguse füsiognoomiaga võiks Luks olla ainult kas haiglas või kodus. Kuigi nii üks kui teine oli väga ebatavaline koht tolle mehe jaoks, sõitis Ene ometi Nõmmele. Kui ta mööda kruusatatud teed, mille peenrad veel jutustasid öisest orkaanist, maja poole liikus, nägi ta akna taga välgatavat valge laiguga nägu. Ene jõudis vaevalt vajutada kellanupule, kui uks juba avanes ja Bel Ami ta kättpidi sisse tõmbas.

«Lõpuks ometi! Teadsin, et sa aru pähe võtad...»

Ene tõrjus mehe rahulikult eemale ja astus tuppa. Ruumis polnud jälgegi hiljutisest möllust, ka natüürmort rippus oma kohal. Oleks võinud arvata, et tühi kuulujutt kõndis linnapidi ringi, kui side Bruno Luksi silmal poleks olnud tummaks tunnistajaks.

Kui Ene kujutles, kuidas Bruno Luks kaelapidi Kuuskla haardes siples, turtsatas ta tahtmatult.

«Ma näen vist pisut naljakas välja,» pöördus Luks, et heita kiiret pilku raamatukapi vastupeegeldavaile klaasustele. «Juhtus õnnetus...»

«Õnnetus? Kui hirmus! Kuidas küll?»

«Oh, väga lihtsalt... Auto viskas väikese uperpalli, oli kohutavalt libe...»

«Ja löid silma siniseks? Suurepärane. Sa jäägi selle variandi juurde...»

Bruno Luks naeratas ühe näopoolega ja püüdis võtta Ene kätt, mille see aga järsult selja taha peitis.

«Sündigu, nagu sina seda soovid... Vaevalt näen ma praegu inimese moodi välja, aga... Ene, miks sa mind piinad? Miks ei jätku sul mulle enam ühtki head pilku...»

«Häid pilke pole mul sinu jaoks kunagi olnud.»

«Ene! Oled unustanud...?»

«Ma vaid sallisin sind. Igavusest. Ma ei tea, miks teie, mehed, endale ette kujutate, nagu võiksite ainult teie käsitseda naisi nagu trammivaguneid. No-jaa, oma-moodi oled sa ju huvitav eksemplar... mõneks nädalaks.»

«Ene!»

«Ja-ah?»

«Kas sa ei usu, et ka mina suudan... armastada?»

«Ei usu. Tahad, ma ütlen sulle, miks sa minu vastu praegu huvi tunned? Sinus tärkas solvatud enesearmastus. Sa oleksid mu hüljanud homme, aga mina tegin seda täna. Ja see haavab sinu meheuhkust, sinu au...»

«Sa oled... oled...»

«Jäme? Oh ei, olen ainult otsekohene. Ja ma tahaksin, et oleksid seda sinagi. Kas või ainult viieks minutiks... Ütle, milleks oli sul vaja laimukampaaniat Rommi Kirreti ja Hilje Rutase vastu? Kas see oli ainult mürgitatud uudishimu või midagi muud?»

«Kõigepealt luba tähendada, et tõde ei ole laim...»

«Jäta jams! Kas sa ka mulle ei julge tõtt kõnelda?»

«Julgen!» Bruno Luksi ainsa silma laug tõusis ja vajus taas, kuid Ene võpatas selle sekundi vältel välgatanud pilgu ahnest jõust. Selles oli kirge, kuid ka valu. Kummaline, kas ka too hiiliv panter on suuteline kannatama? Ah, milline fantastika, küllap tal ka terve silm valutab... «Julgen küll,» kordas mees. «Süüdi oled sina. Jah, ainult sina! Sa hülgasid minu, sa kihutasid mu uksest välja, kui ma nagu redutav peni su akna taga luurasin ja olin valmis su jalge ette langema. Mind pole kunagi, mitte kunagi nõnda eemale tõugatud... Sa võib-olla ei aimanudki, et Bel Ami oskab ka vihata? Vihkasin kõike, mis on sinuga seoses. Olin

valmis ohverdama teab mis, et hävitada sinu rahu, su nime...»

«Ah nii!» venitas Ene põlglikult. «Sa oled ju päris... Jago taskuväljaandes.»

«Ene, usu, ma kannatasin, piinlesin...»

«Vaiki! Kannata, aga ära halise. Kärisegu su süda kas või valust lõhki, aga ära oiga... Veel täna räägid oma tuttavale ja sõpradele, et autojuhi jutt sinu jumalate peol oli purjus mehe rumal vaimusünnitus. Ütled seda Kuusklale, Hugo Sarapile...»

«Ma ei tunne sellenimelist.»

«Hugo Sarap on «Apollo» partorg. Räägid kõigile, kõigile... Mina... või keegi teine korraldab nagu juhuslikult sinu kohtumise kellegi noormehega, kellele muuseas kinnitad sedasama.»

«Kes see on?»

«See pole tähtis. Kas teed nõnda?»

Bruno Luks kohendas silmasidet ja kaalutles kiiresti. Kui selline tagasivõtmine teostada vajalike rõhkude ja tagasihoitud muigega, ei kahjustaks see tema nime, võib-olla koguni tõstaks kuulsust kui galantsest džentelmenist. Ja ta noogutas: «Olen nõus...»

«Tore, et sul kaine mõistus ülekaalus on.»

«Olen nõus ainult ühel tingimusel.» Bruno Luks lähenes Enele, haaras ta kae ja suudles sõrmi, käeselga, rannet. «Sa oled väike nõid... Painutad mind nagu pajuviitsa ümber sõrme...»

Ene tõmbas kae järsult tagasi.

«Aitab. Ma ei tee iialgi, mis mulle on... vastik.»

Luks venis sirgu ja pead tõstes vaatas oma ainsa avatud silma raske lau alt Enele.

«Mul on kahju, aga ma ei saa sinu väikesele soovile vastu tulla.»

«Sa pead!»

«Minu südametunnistus ei luba tõtt maha salata...»

Ene lähenes nõnda ähvardaval ja sõjakal ilmel, et Luks samm-sammult kaugemale taganes.

«Sa oled väärt, et sul mõlemad silmad peast välja pistetaks!» sisistas Ene. «Südametunnistus! Kust sa selle said? Otsid täikalt või riisusid mahajäetud korterist? Spekulant! Suli!»

Jooksis majast välja ja sõitis linna tagasi...

Kodus valitses segadus: toolileenid, diivan, klaveri kaas ägasid mitmesuguste riidetükkide, pesu ja pooleldi täistuubitud kohvrite all; Malle toa avatud uksest paistis lahtitõmmatud sahtlitega kummut; põrand oli üle külvatud paberitükkide, riideräbalate, moest-läinud kübarate ja nõelumata kandadega siidsukkadega. Keset seda segadust istus Mall Kirret, silmad punased, ja uuris enda ees põrandal looklevat kingade rivi.

«Kas Aavot oled näinud?» küsis Ene.

«Nägin,» noogutas Mall. «Tuiskas siit korraks läbi, tusane ja tige. Küsis isa ja kadus ust kinni prõmmutades. Nagu tuulispea... Kõik on nagu aru kaotanud, mine või ise ka hulluks.»

Üleriideid seljast võtmata läks Ene telefoni juurde ja valis «Apollo» kommutaatori. Pärast pikka ringiküsitlust leiti talle Hugo Sarap. Ei, teatris polnud Aavo käinud.

Ene jutustas, et vend oli vahepeal kodust läbi jooksnud.

«Hea seegi,» ütles Hugo. «Hilje ei tulnud täna tööle, ma lähen korraks sinna. Kas te... kas te...»

Hääl hakkas kogeleva ja katkes.

«Käisin!» vastas Ene järsult. «Jätk.»

«Sealt polnudki midagi loota. Kas te jääte nüüd koju?... Hästi. Ma tulen pärast teile, küllap selleks ajaks jõuab Aavogi pärale.»

Ene tõmbas väsinud liigutusega rätiku peast ja heitis klaverile, kus see langes kahele Malle laiaäärelisele kübarale.

«Mis kraamimispäev sul täna on?» küsis Ene mantlit seljast võttes.

«Lähen ära,» Mall püüdis vöbiseva huule hammaste vahele, ja kuidas ka pilutas laugudega, lipsasid ometi pisarad põskedele.

«Kuhu? Nüüd sügisel?» ei taibanud Ene.

«Lähen ära... päriselt. Ükskõik kuhu. Ma ei jaksa enam. Kujutan ette, kuidas nüüd kogu linn lõkerdab ja irvitab. Meie pole ju ükskõik kes, Kirretite nime tunneb igaüks. Kogu eluaeg olen kannatanud, aina kannatanud ja vaikinud. Aga ka mul on süda, naise süda. Tigidusest ja jonnist olin ju mõnikord paha, kergemeelne ja rumal, kuid süda kogu aeg valutas. Kui hirmus see

on — olla abielus, aga jagada meest ei tea kellega. Oleks veel et noorusetuhinast, aga küpses meheas... Oi-oi, milline häbi! Ah, et sina midagi säärast kunagi läbi elama ei peaks...»

Malle silmad vaatasid tuhmilt, ta nägu oli lõtv ja vananenud ning hääles kõlas nõnda valulik alatoon, et Ene kahtles, kas see ongi ainult mööduv kapriis, ja astus lähemale.

«Sa oled hiljaks jäänud, ema,» ütles ta vaikselt.

«Kuidas hiljaks?»

«Oleksid pidanud juba ammu ära minema. Õigemini küll protesti tõstma, mässama ja märatsema, enda ja oma laste õigusi kaitsma. Oleksid pidanud seda tegema siis, kui olid veel noor, kui elu oli alles ees...»

«Taevane arm, kui sa ainult aimaksid, kui palju kordi mõtlesin, et lähen. Aga iga kord tärkas lootus: ehk oli see viimane? Midagi ei muutunud... Ma kannatasin ja lootsin, et koos aastatega kõik rahuneb. Aga ei midagi. Kui noor mees petab, on see traagiline, kui seda aga teeb elatanud mees, on see häbistav ning alandav. Kui kevaldel oli too lugu statistiga ja kakeldi pudelitega, töötasin ma, et talun seda viimast korda. Aga nüüd ma lähen. Ei-ei, ära hoia mind tagasi, ma ei jaksa enam...»

Mall haaras tütre ümber puusade ja oma nägu tema rüppe peites nuuksus valjult ning ägedasti.

«Hilja, hilja,» kordas Ene, libistades käega üle ema tihedate juuste. «Elu ei saa otsast alata... Ja see on siin maailmas küll kõigest kõige kurvem... Piiblil on õigus, et pole mingit maapealset lunastust. Midagi ei unustata ega anta andeks ja vanemate patud nuheldakse laste kätte... Ah mis, aitab rumalustest — kuvata silmad ja pane asjad oma kohtadele tagasi. Viiekümne-aastane naine ei jäta enam meest maha.»

«Ma olen ainult nelikümmend viis,» nuuksatas Mall, topsutades taskuräti otsaga silmanurki.

«Viis aastat rohkem või vähem, igal juhul hakkavad eluvärvad su selja taga kinni langema. Sellele sa ei mõelnud, kui oma asju sorteerisid ja kingadele ülevaastust korraldasid. Ja unustasid, et Aavo armastab Hiljet nagu... nagu ikka üks noor meeleto. Aavo ei suuda sõlmida perekondlikke kokkuleppeid. Hiljeta ei näe ta oma elul mõtet...»

«Ooh!» surus Mall käe suule ja kuivatas siis kosmeetikareegleid unustades kiiresti paari tõmbega silmad ning põsed ja tõusis. «Aavokese unustasin ma hoopiski. Taevake, temale on see ränk löök. Aga kus ta praegu on? Kus on Aavo? Heldeke, miks sa seisad nagu soolasammas siin, aga ei ole Aavo juures!»

«Ma ei tea, kus Aavo on. Jään teda ootama...» Ja pärast pausi: «Aga sina? Kas ikka lähed oma teed?»

Mall virutas jalahoobiga segi kingade sõdurliku rivi, paiskas laksatades kinni ühe pooleldi pakitud kohvri kaane ja kadus oma tuppa. Ene seisis hetke mõtiskledes, kehtas siis õlgu ja hakkas laialipillatud esemeid kokku korjama.

«Rongaisa» proov ei saanud sel päeval kuidagi hoogu sisse.

Algul hilines Jaan Kuuskla, siis selgus, et puudub Hilje Rutas. Ärritatud ja nõudlik Heldur Link muutis esialgse proovi kava, ja kui kaks näitlejat pead kokku pistsid ning lõkerdades oma sisseaste unustasid, põrutas oma puldile nõnda, et paberilehed laiali lendasid. Rommi Kirret avas korra proovisaali ukse, libistas nagu kedagi otsides kiire pilgu üle tegelaste ja kadus jälle. Temagi oli kaotanud oma stoilisuse, sirutas kord juba käe kaabugi järele, et teatrihoonest lahkuda, kuid sundis end siis jääma, tõmbudes näitejuhtide ruumi ja hakates lappama «Suveöö unenäo» režiiraamatut... Kogu lugu oli rumalasti suure kella külge seotud, ja et vabatahtlikke ning innustunud kellalööjaid leidub, selle peale võis ükskõik kui suurelt kihla vedada. Et too Kuuskla ka oma rusikat ei osanud taskus hoida!

Kuidas jumalate pidu lõppes, sellest kuulis ka Rommi Kirret Kuuskla enda suust. Küllap Jaan teatrit mööda tema jälgi taga ajas, sest näitejuhti nähes rõkkas ta juba kaugelt üle pika koridori:

«Hei, Rommi, pea kinni!»

Rommi ootas, kuni Kuuskla temani jõudis. Näitleja tuli habemeajajalt. Ta oli lasknud end kloppida ning aurutada, ja kuigi lõug ei sinendanud enam ja olid vähenenud ka tugevad varjud silmade all, oli ta kandinägu endiselt sünge, tugev tõmp nina punetas ähvardavalt ning pilk oli nõnda ainitine ja raske, et Rommi ta vaadet välja ei kannatanud.

Jaan jutustas lühidalt ja järsult, kuidas Bruno Luksi sügishooaja avapidu oli lõppenud, ega püüdnudki tigest oma hääles summutada.

«Sa oled suurepärase, vennas!» laksatas Rommi talle õlale. «Tolle Bel Ami füsiognoomia oli ammu mehe rusikahoobi ära teeninud.»

«Mul oleks parem meel olnud, kui see hoop oleks tabanud sinu okulaari,» vastas Jaan aeglaselt ja sõnu rõhutades.

«Ma ei leia, et see nali kuigi vaimukas oleks.» Rommi surus tõusva ärritusehoo vaevu tagasi. Ent Kuuskla nagu ei kuulnudki teda, vaid lisas põlglikult pead vangutades:

«Oi-oi, küll oled sa alles... siga...»

Rommil kibeles mõnigi terav sõna keelele, aga südame-sopis pesitsev süütunne sundis teda tagasihoidlikum olema. Jaani häbematus ületas kõik piirid, liiati et ta näis praegu kaine olevat. Lavastaja Kirretiga nõnda kõnelda! Kuuskla ei jäänud Rommi vastust ootama, vaid pöördus ja läks oma raskel, pisut vaaruval kõnnakul piki koridori tagasi.

«Säärane... lakkekrants!» pomises Rommi Jaanile järele. «Kaanib enda kõige viletsamas punkris ükskõik kellega juhtub ninali täis, aga mulle tuleb moraali jutlustama. Kui mina teda poleks toetanud, oleks ta võib-olla ammu teatri trepist alla lennanud. Seal on nüüd tänu!»

Manas, mis ta manas, oma rahu ja töotuju Rommi tagasi ei saanud. Mida rohkem mõtles, seda paksemaks tusk ja meelepaha Kuuskla vastu kasvasid. Kes teda palus oma nina võõrastesse asjadesse toppida? Täiskasvanud inimene, aga joomatõvest üksinda ei aita, kipub ka kaklema. Nagu jõuaks rusikatega maailma suud sulgeda. Igal koeral on luba omas kodus klähvida, liiati olid kõik purjus; Bel Ami jutule oleks veidi lõõbitud ja unustatud...

Ebameeldiv, ebameeldiv! põristas Rommi sõrmeots-tega vastu lauda. Oi-oi, kuidas küll ajad muutuvad! Kakskümmend aastat tagasi oleksin kogu loole vilistanud — mida rohkem kõmu, seda tehtum, populaarsem mees! Kõrge kuusk püüab ikka palju tuult. Jaani rusikahoop oleks nii Jaanist endast kui Rommist päeva-

kangelased teinud. Aga nüüd Rommi pelgas. Võivad teha jäljetonikangelaseks või pistavad näidendisse nagu Anijala. Ja Hugo Sarapiga ei tahaks sellel teemal üldse kõnelda. Too noormees on viimasel ajal hoopis kangekaelsemaks muutunud ja nina iseteadvalt püsti ajanud. Ta ei lepiks enam üksnes argliku tähelepanujuhtimisega. Ei tea, mille eest nad teda küll kiidavad, panevad veel noormehel alpusest pea ringi käima. Ta toonud teatrisse värskaid tuuli — julgustab näitekirjanikke, nihutab ette noori talente, võitleb ideelise selguse ja kunstilise küpsuse eest. Näe nüüd imet! Mina olen ligi kolmkümmend aastat nendesamade põhimõtete järgi tööd rüganud — kelle nina alla ma sellega keksima lähen? Ei-ei, teatrielu pole enam see, mis oli, ning näitlejail on tule ja vere asemel soontes tont teab milline lahja kali. Kollektiiv, ansambel! kisavad. Madaldavad tippusid, aheldavad suurte annete vaba lendu. Ja siis valavad pisaraid: hall, igav, üksluine. Ahju taga kükitades võib viisku punuda, mitte aga loominguliseks palanguks hoogu ja särtsu koguda. Ah, neetud, kuidas pea otsas lõhub. Et sarvik neelaks Kuuskla ja tema rusikad! Kuigi Bel Ami on sinise laterna oma silma alla kuhjaga ära teeninud, võib sellest keerduda säärane silmus ümber kaela, et kas või lämbu...

Kui Hugo ruumi astus, vajus Rommi laua kohale üsna kõssi, nagu lootes end nähtamatuks teha, — too noormees oli küll kõige viimane, kellega Rommi praegu juttu puhuda igatses. Rommi ei suutnud end nähtamatuks teha ja Hugo Sarap näis just teda otsivat, sest ta lähenes otsejoones lauale ja ilma igasuguse sissejuhatusega küsis:

«Miks te mulle rääkisite, et Hilje Rutasega lepingu sõlmimisega pole tarvis kiirustada?»

Rommi Kirret ajas enda sirgu. Ta kaalutles, kas tõusta, aga jäi istuma — tema on vanem, mis sest, et Hugo on partorg.

«Ma seletasin juba eile. Ja täna Hilje Rutas koguni puudub töölt...»

«Mis te arvate, seltsimees Kirret, miks Hilje täna proovile ei tulnud?»

Rommi lükkas režiiraamatu järsult eemale, tõusis ja mõistvalt ning veidi pilkavaltki naeratades küsis:

«Kui ma ei eksi, ajab seltsimees partorg kuulujuttude jälgi? Ei, ma ei põikle, vaid vastan ja teen seda väga lühidalt ning selgelt. Jah, ma käisin Bruno Luksi peol. See pole loodetavasti keelatud? Ma ei võtnud kaklusest osa. Võib-olla oleks teile meeldinud vastupidine? Ma saatsin Hilje Rutase koju. Mulle võiks kivi heita, kui oleksin lasknud noorel neiul öösel üksinda Nõmmelt Tallinna kõmpida. Mida veel — räägitakse? Nagu näete, ei poe ma nurka, kuigi arvan, et ei maksaks... iga kõmu taga ajada.»

Kui vihane Hugo ka oli, pidi ta Rommi enesevalitsemist ja näitlejaoskust imetlema. Ta mõistis ka, kui mõttetu oleks hakata praegu temaga piike murdma, ja paiskas:

«Kui oleks minu teha, kihutaksin teid päevapealt teatrist välja! Kuna mul neid õigusi pole, esitan sellise ettepaneku «Apollo» üldkoosolekule.»

See oli liiga ootamatu uudis, kui et Rommi nii lühikeses aja jooksul, mis Hugo veel ruumis viibis, oleks õige vastuse leidnud. Hugo oli juba teab kus, kui Rommile nagu torgati pähe, et oleks pidanud sähvama: «Ärge ainult hambaid murdke! «Apollo» ilma lavastaja Rommi Kirretita — ah-ah-haa! Nõukogude võim taltsutab tulipeade nihilismi ka teatrielus.»

Kahju, et head mõtted ja tabavad vastused sageli jõuavad päralt hilinemisega, justkui prahirongiga. Ent Hugo viis Rommi töötaju lõplikult kaasa. Kui istuks tunnikese kohvikus? Kõikidele trötsiks ja kiusuks. Las pistavad auravate kohvitasside juures päid kokku nii palju kui süda lustib...

Läks kohviku ukseni ja... jalutas mööda. Tegi oma teada päris pika tiirukese linnapidi, aga jõudis ikkagi hoopis ebaharilikult vara koju.

Kui Aavo salamisi dekoratsiooniateljeest välja lipsas ja otsejoones teatrimaja välisukse poole ruttas, polnud tal muud mõtet kui — eemale, kaugemale siit. Ta ju uskus kogu aeg ja kõhklemata, et ükskõik kui palju on

truudusetust ja autust, ükskõik kui palju petetakse ja valetatakse, Hilje, tema Hilje on kõikidest parem.

Vahepeal haaras teda vihasööst ja siis ruttas ta koju. Isa ei olnud kodus, Aavo vahetas emaga mõned kibestunud, süüdistavad laused ja lahkus jälle...

Pettumus, kibestumine, häbi ja valu polnud Aavo hingeale võõrad, aga nüüd tundus talle, et kõik, mis varem oli läbi elatud, oli nagu videvikus kumav sigaretits pilkases öös lõõmava tuleriida kõrval. Teda ei huvitanud, milliseid tänavaid pidi ta läks, kui palju oli aega möödunud, tal ei olnud ei sihti ega suunda, aga ometi leidis ta end äkki Hilje maja lähedalt.

Aavo seisatas kõheldes. Kuidas ta siia sattus? Mis oleks neil teineteisele veel öelda. Hilje vanaema on ju maal, Hilje oli üksi kodus...

Ehk on siiski kõik ainult arusaamatus? Võib-olla on juttu suust suhu kandes valed lülid kokku liidetud, mõnest tühjasjast tont maalitud? Võib-olla...

Mitu astet korraga võttes jooksis Aavo trepist üles.

Hilje oli just lõpetanud enda kordaseadmise, et minna proovile, kuid viivitas veel, oodates vanaema, kes oli läinud poodi ja lubanud varsti tagasi tulla.

«Lõpuks ometi tulid!» tõmbas Hilje ukse vahel kõhkleva Aavo sisse. «Kui paha poiss sa oled! Roosid olid kenad, aga ma ootasin ju sind. Ja teatris sind ka ei näe, justkui hoiduksid minust kõrvale. On sul tööpoolest nõnda palju tööd? Tule, tule ometi edasi.»

Aavo oli kange ja tõrges, ei vaadanud kordagi Hiljele otse silma, vastas tujutult ja napilt. Hilje esialgne rõõmuhoog rauges kiiresti, ta südamesse pugus rahutus ja ta vaikis.

«Sa ütle mulle parem...» Aavo ei pööranud silmi seinale rippuvalt õlimaali reproduktsioonilt ja ta hääli oli pingutusest kuiv ning kähe nagu pinguletõmmatud pärgament. «Ütle mulle, kas lõbutsesid ka hästi... Bel Ami joomingul?»

«Ah, sa oled sellest juba kuulnud!» hüüatas Hilje ja Aavo imestas, et tüdruku hääles ei kostnud allasurutud kohkumist ega hirmu. «Oli üsna lõbus, aga rohkem siiski naljakas. Ma olin ju esimest korda sellisel peol. Veidi vintis mehed on kentsakad. Nad on siis nagu suured lapsed, kes õpivad käima ja lobisevad ei tea mis

kõik kokku. Neid oli seal mitmesuguseid, üks veidram teisest. Naised pole nõnda... amütsantsed, nad muutuvad ruttu raskemeelseks ja... ja...»

«Sa jõid ka?»

«Pisut veini ja hiljem šampanjat. Vahuviinast hakkas kerge. Mul oli tunne, justkui tahaks õhku tõusta ja kõigile pikka nina näidata. Noh, siis lipsasingi tulema ja sõitsin koju.»

«Vale!» Esimest korda vaatas Aavo Hiljele otsa. «Sa valetad nagu ikka... lirma!»

Hilje võpatas ja vaatas kohkunult Aavole. Ta polnud kuulnud peo lõpuskandaalist ega suutnud seepärast ka mõista, kuidas küll Aavo, tema alati nõnda tagasihoidlik, diskreetne, hell Aavo võis laskuda turusõimuni. Aavol oli aga nagu teda kogu aeg lämmatada ähvardanud klomp kurgust ära lennanud ja lause tulvas lausele:

«Kui vastik see kõik on! Vastik ja jätk. Noor isetegevuslane tahab saada primadonnaks... maksu mis maksab. Ta laseb lavastajal end koju sõidutada, kutsub ta öösel endale külla. Magamiskambri primadonna!»

«Aavo!»

«Ära nimeta mind nõnda!»

Aavo oli nagu meelest ära ja ristas Hiljet veel mõndagi moodi. Hilje ei saanud kohkumusest sõnagi suust. Ta hoidis mõlema käega endal kaela ümbert, nagu oleks lämbumas, ja pruunid piklikud silmad avardusid üllatusest ning hirmust. Ent aegamisi üllatus ja hirm taandusid, silmad tõmbusid pilukile, suunurkadesse löikus karm joon ja äkki katkestas ta Aavo:

«Küllalt! Aitab juba. Ma pole su naine, et võid mind voorimehe kombel sõimata. Kutsun endale külla, keda tahan ja millal tahan.» Nüüd naeratas Hilje pilkavalt: «Ja mis siis kohutavat on juhtunud? Mehed külastavad ju ikka öösiti tüdrukuid...»

Aavo tegi järsu liigutuse, nagu tahaks Hiljet lüüa, aga käsi langes jõuetult alla ja ta tormas sõnagi lausumata uksest välja. Hilje seisis hulk aega tardunult ühel kohal, nuuksatas siis valjusti ja vajus kummuli voodisse.

Sealt vanaema Rutas, kellest Aavo all trepikojas nagu pime maruhoog mööda tuiskas, ta leidiski...

Aavo manas ennast: mitte nõnda ei tahtnud ta Hiljega jumalaga jätta. Hiljel oli õigus, ta sõimas ju nagu purjus voorimees. Kuid oleks pidanud käituma üleoleva härrasmehena, kes külma rahu ja lõikava irooniaga surub pikkamisi põlguse jäise rapiiri tüdrukusse. Nüüd viskas tema mu välja, selle asemel et ahastuses ja süütundes kahetseda. Ah kui rumal, kui vastik... Sellesamas toas, kus nad kahekesi raamatute kohale kummardusid, sellesamas toas, kust tema, Aavo, öö saabudes alati minema ruttas, õnnelikuna ja rikkamana kui keegi teine maailmas, sellesamas... Ja kellega veel!

Aavo mõtted paiskusid äkki teise suunda ja sellest muutusid häbi, iiveldus ja valu veelgi kõrvetavamaks. Rommi Kirret, lavastaja ja «Apollo» alustala, vabameelne ja edukas elumees, kahe lapse isa ja oma poja pruudi...

Aavo ei mõelnud lõpuni. Aga ta ei olnud enam oma mõtete isand. Need aina keerlesid ja pöörlesid nagu tohutud hallid vesikivid; nad toitusid üksteisest, paisusid ja võtsid koletislikke kujusid ning määratu suuri mõõtmeid...

21.

Jahedusest, vaikimisest ja tusastest pilkudest, millega Rommi Kirret tol õhtueelsel tunnil kodus vastu võeti, aimas ta, et halvad uudised olid juba jõudnud ka siit läbi lipsata. Tühi jutt toob igas peres pojad, küllap seegi kord kasvas sääsest elevant, tõmbus Rommi nagu enesekaitseks turri, võttis portfelli näidendi ja heitis poolküüti diivanile, et lugeda.

Polnud veel hilja, õigemini oli ebatavaliselt varane aeg perekond Kirretite kogunemiseks. Ene trillistas klaverit, hüppeldes ühelt motiivilt teisele, Mall kõndis rahutult ringi — kohendas vaasis lilli, mis ei vajanudki kohendamist, ja nihutas laua ümber koomale toole, mis polnud kellelgi ees. Külma vee, puudri ja ruužiga oli ta taastanud niipalju oma grimmist ning vaseliinist poorilise näonaha värskusest kui võimalik ja oli otsustanud täna mitte enam nutta, lõhkegu süda kas või tükideks. Nagu ärritatud, vihane emalõvi piiras ta oma

meest, kes teeskles, justkui ei näekski Malle, vaid on hoopis haaratud õhukesest raamatust, mida käes hoidis. Mallele muutus vaikimine kõige enne üle jõu käivaks, ta jäi keset tuba seisma ja käsi üles tõstes ahastas:

«Mis inimenē sa küll oled! Sa näed, et me kõik kõnime otsekui elaval vulkaanil, aga sina triigid rahulikult oma ninaselga ja vajud filosoofilistesse mõtisklustesse...»

Rommi pani raamatu enda kõrvale diivanile ja heitis kärsitult Enele:

«Jäta juba oma rumal klimberdamine, kõrvadele hakkab.»

Ene laskis kuuldavale pika tõusva trilleri ja pani klaverikaane kinni. Mall võttis diivanilt raamatu.

««Kuningal on külm». Ah-ah-haa, suurepäranel! Vananev lõvi otsib sooja. Aga kas sa, kullake, pole kunagi mõelnud sellele, et aeg lendab ja meie kõik vananeme? Varem või hiljem tuleb aeg, kus selline soojaotsimine näib naeruväärne.»

Rommi tõmbas järsu liigutusega raamatu Malle käest ära.

«Kaalutakse selle näidendi unustusehõlmast äratamist. Loen, et mälu värskendada. Aga minu kulul teravmeelitseda ei maksa, võib juhtuda, et mõõdan mitmekordšelt tagasi...»

«Sa põikled, Rommi. Siin on ainult omad inimesed, milleks vigurdada? Omade vahel pole sa kunagi pimesikku mänginud. Ma eelistan oma mehe vägitegudest kuulda otsesest allikast, suust suhu, aga mitte mitme koka poolt solgituna ja kõrvetatuna.»

«Mis, pagana päralt, sa mind ometi närid? Inimene tuleb koju, et puhata, hinge tagasi tõmmata, kosuda, sina aga tikud kogu aeg hammastega hinge kallale...»

Mall laskus laua äärde toolile ja pead vangutades tunnistas oma meest nõnda teraselt, nagu näeks teda esimest korda elus.

«Noh, mis nüüd... Püüad ära nõiduda või?» pomises Rommi end ebamugavalt nihutades.

«Rommi, ütle mulle... Tõepoolest, Rommi, nüüd ma tean — sa oled armunud!» lõi Mall käsi kokku.

«Aga sina oled põrunud!»

«Miks sa muidu häbened ja nõnda lössis oled? Kuhu jääb sinu kuraas! Alati, kui sul oli käsil mõni seiklus, millest sa ette teadsid, et selle iga pole pikem kui... sirelite õitseag, olid sa ülevas tujus. Kepsutasid ringi, uhkeldasid nagu mõni ratsaväepolgu ohvitser. Aga nüüd poed diivaninurka, õhkad raamatu taga, oled häbelik ja pelglik nagu kaheksateistaastane koolipoiss. Ei-ei, see pole enam õige asi.»

«Sa fantaseerid ja lobised nagu alati...»

«Kas sulle meeldiks, et ma nutaksin ja ahastaksin, juukseid katkuksin ja seebikivilahu jooksin? Ah, mis ma nüüd — sulle on ju alati ükskõik olnud, mida su naine tunneb...»

«Ära muutu sentimentaalseks. Me oleme küllalt kaua külg külje kõrval elanud, et teineteist mitte enam üllatada.»

Ene oli märkamatult tõusnud ja lähenenud. Kergelt laua vastu nõjatudes ja oma irooniliste silmadega isa jälgides ütles ta:

«Üllatada... ei suuda sa enam mindki. Ma pole just ingliski kasvatatud, aga sinu uus afäär on... vastik. Või valmistud sa mõnes kreeka tragöödias kangelase osa mängima?»

«Sinu mõttelend on minu jaoks liiga kõrge ja kauge...»

«Me teame, et sa oled ka hea näitleja, nii et teesklemisel pole mõtet. Muidugi, see kõik klapib nõnda suurepäraselt sinu vaadetega elule, moraalile ja kunstile. Tõeline kunstnik ei saa ju üraseks puukoore all nakitseda, vaid peab tõusma elu kullatud tippudeni ja kastma end sügavamasse mülkasse. Kah elulähedus! Ja laseb end nõnda kenasti õigustada võitlusega väikekodanliku moraali vastu. Kõik su elamused olid nähtavasti liisunud, et sa katsetasid... iseenda poja pruudi võrgutamisega...»

Juba Ene esimeste sõnade ajal heitis Rommi tusaselt käega ja võttis uuesti raamatu, mille Mall oli tagasi diivanile visanud. Tal oli tüdinenud ja lootusetu ilme, et kes naiste suid sulgeda jaksab. Ene viimaste sõnade juures ta aga võpatas, raamat langes alla ja tulpinud üleolekumask kärises tükkideks:

«Mis jaburus see on?»

Selles hüüdes oli nõnda palju üllatust ja kohkumist, et Ene kindlus kõikuma lõi, ja pärast mõningaid kiiresti vahetatud lauseid veendus ta, et isa seekord tõepoolest ei mängi ega teeskle. Üsna abitult, iseteadvuse ning trotsita vaatas Rommi naiselt tütrele ja pomises:

«Ma ei teadnud, et Aavo ja Hilje... Mul polnud aimugi.» Ja äkki karjus vihaselt: «Miks mulle keegi varem ei rääkinud? Miks minu ees kõike saladuses hoiti!»

Taipas siis isegi oma süüdistuse mõttetust ja tõmbus tagasi diivaninurka. Kui ootamatult mõnikord eluteed ja saatused puntrasse keerduvad, hullemini kui sassiaetud lõngakera... Ja harutamise asemel ajavad naised kõik veel rohkem keerdu ja kruvivad minugi närvid üles. Justkui oleks pool maakera hukkunud. No-jaa, ei saa salata, et tüdruk mulle meeldis ja et... aeg oli külaskäiguks ebasünnis, aga meie ei ela enam keskajal, mil iga minutit ja iga sammu kombluse range marga puuga mõõdeti. Paljud mis peopeaga ette ei võeta... Või Aavo jõudis Hiljele silma heita. Vaata poissi, maitse on tal hea. Oligi aeg, hakkasin teda juba tossikeseks pidama, nagu polekski Rommi Kirreti poeg. Seda ta seal klubi vahet jooksis... Aavo on siiski hoopis teisest puust, küllap tema ripub tüdruku küljes kogu südamega, nagu maailmas oleks midagi igavest... Aavo ja Hilje...

Äkki hüppas Rommi diivanilt ja haaras Ene käsi-varre:

«Aga võib-olla on ka Aavo kõiki neid rumalaid jutte juba kuulnud?»

Mall ja Ene noogutasid korraga.

«Ja teie istute nagu muumiad! Kus Aavo praegu on?»

«Ei tea,» vastas Ene vaikselt.

«Issand jumal, sa ütled seda, nagu oleks su süda kivist. Kas sa siis ei tea, et Aavo mõttekujutus lendab nagu välk. Peame poisi otsekohe üles leidma.»

«Ma otsisin... Teda polnud küsagil.»

«Polnud!» põlastas Rommi. «Aga vahepeal ehk tuli. Ah, kui saamatud on küll naised...»

Rommi ruttas telefoniaparaadi juurde ja valis teatri keskjaama. Aavo polnud õhtupoolikul teatrihoones käinud, ka Hugo Sarap oli mõni aeg tagasi lahkunud.

Kunstiinstituudist vastas peale pikki helistamisi kellegi unine hääl, et tema on ainus elusolend kogu majas.

«Kus ta võiks... kus ta küll võiks olla...» trummeldas Rommi telefonihargile. «Võib olla, et...» vaatas ta küsivalt Enele.

Ene raputas pead.

«Ei, ka seal teda pole. Hugo läks Rutaste poole. Kui Aavo oleks seal olnud, oleksid nad mõlemad juba siin.»

Kuhu veel helistada? Miilitsajaoskonda? Seal naer-daks ta lihtsalt välja. Nemad ei arvesta ülitundlike närvidega, nad vastaksid lakooniliselt: oodake... Räägitakse pärilikkusest, iseloomude ja kalduvuste ühelt sugupõlvelt teisele kandumisest, aga seal ta on: minul on närvid nagu traadid, ka Mall on mõistlik ja arusaav naine, kuid Aavo on ülitundlik, mõnikord lausa naiselik, justkui oleks mõnest teisest perekonnast pärit. Ka kasvatusena ei takistanud me laste normaalset sirgumist — ei hellitanud potililledena, hoidsime eemal lasteaiast... Kus, kus küll Aavo võiks praegu olla?

«Küll ta tuleb varsti koju,» rahustas Rommi rohkem iseennast kui teisi ja võttis uuesti «Kuningal on külma». «Jalutab veidi, jahutab end ja tulebki...»

Igaüks kolmest otsis endale tegevust, et mõtteid laiali peletada, aga nad võpatasid igal välisukse paugatusel, püüdsid kojast kostvaid kaugeid hääli ja samme, ise oma kuulutamist teiste eest varjates.

Ja äkki krigises võti snepperlukus.

Kõik jäid ükskõiksust teeseldes istuma, kui Aavo uksele ilmus. Ta oli kahvatu, paljapäi, alati korralikult kammitud juustest langesid salgud kahele poole. Aavo veidi lapselikult pehme ja kumerakaareline suu oli kõvasti kokku litsutud ja niigi kõhnad põsed hoopis lohku vajunud. See oli vaevatud ja piinatud nägu, milles ekslesid tuhmid silmad, mille alatine erksinine oli nüüd kahvatu, pigemini hall.

Esimesena tuli elu Mallesse. Ta lõi käsi kokku:

«No mis ma peaksin ometi istuma! Ja sina ka, Ene. Kindlasti pole keegi kogu päeva jooksul midagi hamba alla saanud. Lähme, vaatame veidi köögis ringi. Teevesi on ehk veel kuum...»

Ene ei liigutanudki ja ka Mall ei läinud kuhugi.

Ta astus mõne sammu Aavo poole, nagu kavatseks teda troostida ja julgustada, aga pöördus siis kõrvale — ta oli unustanud, kuidas oma pojale õrnust avaldada.

Aavo seisis keset tuba. Ta pilk oli ainiti suunatud isale, kes sõrme lugemisjärjeks raamatu vahel hoides püüdis end väikeseks teha ja kõrvale nihkuda, kuni lõpuks pomises:

«Mis sa minust... nõnda puurid?»

Aavo suunurk tuksles, väreles, siis oli jälle kõik endiselt tardunud.

«Mis sa tegid...» ütles ta tuhmil, elutul häälel. «Mis sa tegid?»

Poja häälel päästis Rommi Kirreti nagu nähtamatuist kütkeist. Ta tõusis, lähenes mõned sammud ja püüdis virilavõitu naeratusena rõõmustada:

«Kui hea, et sa tulid. Ootasime sind kõik, tundsime muret... On tarvis üht-teist seletada ja... selgitada. Istu ometi, sa näid nõnda väsinud...»

«Äkki oled haige?» hoolitses Mall.

Aavo muigas kibedalt:

«Kakskümmend aastat jätkus teil aega ja tähelepanu ainult iseenestele, kas pole hiljavõitu lapsearmastust mängida?»

«Istu, istu ometi!» kordas Rommi, nagu poleks ta Aavot kuulnudki. «Ja rahune. See on peaasi — rahune. Sa oled veel noor, kogenematu ja... kaldud hõlpsasti liialdama. Su fantaasial on kerged tiivad nagu tõelisel kunstnikul ikka. See on hea, isegi väga hea, kuid elu ei ole kunst ja temale tuleb vaadata kaine ning rahuliku pilguga. Kas või seegi kord! Lihtsalt uskumatu, kui rumalasti, õigemini küll kui kavalasti on mõne sündmuse otsad kokku põimitud ja kui usinasti kõige metsikumaid oletusi ning järeldusi tehakse. Ära unusta, et kunagi pole puudust kadedaist, kes on valmis pori pritsima, eriti kui on tegemist... tundud inimestega. Sa ometi kuuled mind, Aavo?»

«Kus sa käisid pärast... jumalate pidu?»

Kaht viimast sõna hääldades Aavo võpatas, nagu puudutaks ta midagi ääretult vastikut ja räpast.

«Miks sa ometi ei istu? Kõnelème rahulikult. Kinnitan sulle, et midagi pole juhtunud, mitte midagi erilist... Ma saatsin Hilje Rutase koju, keegi pidi seda

ometi tegema, eks ju? Tõepoolest, oli hiljavõitu... Kui kõrvalt vaadata ja kellegi äraostetud autojuhi lora kuulata, võib pagan teab millise romaani kokku fantaseerida. Et sa ise ka kogu aeg vaikisid...» Rommi tegi väikese pausi, naeratas kavalalt ja vangutas etteheitvalt pead: «Ei ole ilus, põrmugi pole ilus oma isa ees saladusi hoida. Oleksid sa rääkinud, kas või poole sõnagi mõista andnud, ma poleks teda üldse kaasa kutsunud. Sul on hea maitse, Aavo. Hilje on suurepärase tüdruk...»

Aavo haaras klaverilt kolme graatsia portselanist kujugrupi ja ta käsi tõusis. Mall kiljatas ja peitis näo kätesse; Ene istus nagu tardunud, pärani silmad kiindunud Aavosse. Aavo käsi tõusis ja... langes jõuetult alla, nii et kuju põrandale kukkus ning kildudeks purunes. Aavo sulges silmad, pea vajus rinnale, käed rippusid lõdvalt külgedel, nagu oleks ta väga väsinud. Nõnda seisis ta hetke ja pöördus siis, lahkudes raskel, lohiseval sammul toast.

«Ta... tahtis mind lüüa...» kogeles Rommi. «Ta tõstis käe... omaenda isa vastu...»

«Aavo oleks olnud mees, kui ta seda oleks teinud!» sähvas Ene.

Ta ei läinud vennale järele, sest uskus, et Aavo läks oma tuppa ja et ta vajab praegu rahu, üksindust, puhkust.

«Oh, kuidas siin tuul tõmbab,» võbistas Mall õlgu ja astus uksest eemale. Algul libisesid ema sõnad Ene kõrvust mööda, siis võpatas ta äkki:

«Tuul?»

Ta jooksis kotta — välisuks oli pärani lahti...

Kui Hugo hiljem Kirretitele tuli ja Ene talle jutustas, kuidas Aavo kodus käis ja jälle minema pages, lõi Hugo endale kärsitult rusikaga vastu põlve:

«Milline pigi! Ma jäin ka Hilje poole hiljaks.»

«Hilje!» turtsatas Ene põlglikult. «Mis näo tema teeb? Kas ta teeskleb — õnnetut?»

«Hilje on õnnetu, väga õnnetu. Aavo oli üliärritatud, ei lasknud tüdrukul rääkidagi, vaid pildus jämedusi... sõimas. Siis tärkas ka Hiljes trots, ta ägestus ja vastas teravustega... Vanaema Ann Rutas jutustas mulle, kuidas kõik oli olnud tol saatuslikul ööl... pärast

jumalate pidu. Rommi Kirret tuli koos Hiljega üles Rutaste korterisse, kuid midagi halba selles polnud, sest vanaema Ann oli kodus. Ta tuli juba eelmisel päeval. Rommile oli see mõru pill, tema teada pidi Ann maal olema. Hilje mängis talle väikese ninanipsu, ja mis jäi Rommil muud üle, kui halvale mängule hea nägu teha? Avati pudel, joodi mõned klaasitäied, aga hea tuju oli ainult Hiljel ja poole tunni pärast kobis Rommi vabandades minema. Noh, ooper ei lõppenud sellega ja Rommi Kirret ei kaotanud lootust, vaid astus vajalikke, ammu äraproovitud samme, et lõppvõitu siiski endale kindlustada. Aga see on juba uus vaatus...

Ene hüppas toolilt:

«Lähme linna. Käime kõik tänavad läbi, ehk leiame Aavo...»

Hugo vangutas kaheldes pead, aga läks kaasa. Nad kõndisid südaööni, kuid Aavot ei kohanud.

22.

Hommikul vara helistati miilitsajaoskonnast, et on leitud noormehe laip, kelle taskus olid dokumendid Aavo Rommi poeg Kirreti nimele, ja paluti tulla lahkamiskambris, et veenduda, kas pole tegemist eksitusega.

Miilits on umbusklik asutus, tema vajab mitmekordseid tõendusi ja tunnistusi, aga Kirretid teadsid ilma surnukeha nägemata, et lahkamiskambri laual lamab nende poeg. Ene ei läinud kaasa, ta sulges end oma tuppa ja jäi sinna öhtuni. Rommi helistas teatrisse, et kurva juhtumi tõttu perekonnas ärgu kedagi Kirretitest tööle oodatagu. Mall nuuksus kogu aeg, võtmata rätti silmadelt, aga Rommi nägu oli liikumatu nagu marmor.

Lahkamiskambrist sõidutati nad miilitsajaoskonda. Noor leitnant, kes tundis Kirreid kui näitlejaid, avaldas väga liigutaval kombel kaastundmust ja alustas aupaklikult oma küsitlust. Rommi põikles ja püüdis eelmiste päevade sündmustest üht-teist surnuks vaikida, aga Malle peas oli kõik segamini, ta putras loogikata, mis kogu eluaeg polnud ta tugevaks küljeks olnud, ja jutustas innukalt ning detailselt lookestest, millest

alles mõni minut tagasi oli üle hüpanud, nii et leitnandil polnud raske lühikese ajaga kogu sündmuste käiku üles konstrueerida. Mida rohkem täiskirjutatud lehti ta ette lauale kogunes, seda järsemaks muutusid küsimused, jahedamaks toon, karm-ametlikumaks nägu. Küsitluse lõpetanud, luges leitnant protokolli ette ja palus alla kirjutada.

«Milline rumal juhuste ahel!» pomises Rommi. «On see kõik...? Kas me võime minna?»

Leitnant mõõtis neid külma pilguga.

«Seaduse ees te süüdi pole... Olete vabad.»

Rommi väljus süngena, jäigana ja solvununa. Säärane kollanokk, ülbe nagu tsaari urjadnik! kergendas ta miilitsaleitnandi aadressil oma südant. Või südametunnistuse järgi... Mis teab militsionäär südametunnistusest või üldse inimlikest tunnetest, isasüdame kannatuse suurusest ja valu sügavusest...

Jah, Rommi Kirret kannatas. Ta oli nagu pea kaotanud, kohmitses ühest toast teise ega teadnud, mida ette võtta. Seesama mees, kes oskas laval sõjavägesid üksteise vastu paisata, nii et raksus metall ja lendasid säde-med, kelle näpunäiteil elustusid iidse Egiptuse orjade-massid, kelle silm tabas väiksemagi ebatäpsuse ning korrapäratuse, oli äkki abitu nagu väike laps. Ja Ene istus ikka veel luku taga, Mall aga oskas ainult diivani-nurgas kõssitada, taskurätte vahetada ja ohkida:

«Issand küll, oh issand küll...!»

Aavo oleks oma läbilastud südamega veel hulgaks ajaks kõledasse, karbolist ja lubjast lehkavasse ruumi jäänud, kui Hugo poleks Kirretitele tulnud. Rommi hingas Sarapit nähes kergendatult, ruttas talle vastu, raputas kaua ning tugevasti noormehe kätt ja kordas:

«Ometi üks, kes meid ei unustanud... Hädas ja õnnetuses näeb alles, kes on tõeline sõber... Jah, ma olen hirmus võhik elu pisiasjus, ma ei tea, mida teha, kust peale hakata. Ene ka ei näita nägugi...»

Hugo oli väga tagasihoidlik ja morn, aga kes ei oleks seda oma parima sõbra nõnda kurva lõpu puhul? Rommi vangutas imestunult pead, kui Ene Hugo koputuse ja hüüde peale otsekohe avas. Ene vaatas tuimalt ning ükskõikselt, kui aga Hugo meelde tuletas, et on tarvis korraldada Aavo viimsele puhkepaigale saatmine, ta

elustus ning küsis, mida tuleks teha. Rommist oli vähe abi, ja nähes, et Hugo temast peaaegu vaikides mööda käib, tõmbus lavastaja solvunult kõrvale. Kui Mallele öeldi, et on tarvis ruumid Aavo vastuvõtmiseks ümber korraldada, hakkas ta koos passijanaisea kiiresti ja tarmukalt askeldama...

Ja järgmisel päeval pöördus Aavo tagasi koju. Seekord juba rahulikuna ning ükskõiksena... Ta pehmed huuled olid kahvatud ja pisut-pisut avatud, näonahk valge ja õrn, silmalaud läbipaistvad ja kerged, nagu võiksid nad iga silmapilk imestunult kerkida. Ene istus tummana venna kõrval, pilk ainiti ta näol; tõusis siis ja koolutas tasakesi tahapoole väikese juuksesalgu, mis oli kaardunud kõrgele otsmikule.

Maja oli nagu välja surnud, kõik liikusid hääletult, kikiarvul, justkui kardaksid nad äratada alles äsja uinunud. Pikkamisi venisid tunnid, aga Ene ei lahkunud Aavo juurest. Ta ei kuulnud, millal lähenes isa ja võpatas seepärast, kui äkki teda enda kõrval nägi.

«Sa ei maga veel?»

Rommi Kirret raputas tummalt pead ja laskus aeglaselt toolile. Kui Ene tahtis eemalduda, haaras ta tütre käest.

«Ei, ära mine,» sosistas Rommi. «Valvame kahekesi...»

Nad istusid vaikides. Küünalde hüplevad leegid valgustasid Aavot katvat valget lina ja jalutsile pandud lilli. Mingi häämitsus, milles oli nii ohe, neelatus kui nuukse, sundis Enet pead pöörama.

Isa oli sulgenud silmad; kaks pisarat valgusid põski mööda aeglaselt allapoole, suu oli tõmbunud üheks kitsaks triibuks. Rommi Kirreti ilme oli nõnda valuline, et Ene ei suutnud end tagasi hoida, vaid laskus tema kõrvale põrandale ja peitis oma näo isa sülle.

«Isa!» sosistas ta.

Rommi ei puudutanud tüdrt. Nagu küsagilt kaugelt kuulis Ene ta häält:

«Taevast halasta, kas tõesti mina...»

Üks küünal põles võbisedes lõpuni. Ene tõusis, et süüdata uus. Kui ta taas end sirgu äjas, oli isa tool tühi...

BIBLIOGRAAFIAT

LUIGELEND

O. Tooming, Luigelenä. [Sisu: Luigelenä. Õpetaja Hiemägi.] Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1956.

ÕPETAJA HIEMÄGI

O. Tooming, Luigelenä. [Sisu: Luigelenä. Õpetaja Hiemägi.] Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1956.

PEREKOND KIRRETID

O. Tooming, Perekond Kirretid. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1958.

Освальд Тооминг. Лебединый полет. Учитель Хийемяги. Семья Кирретов. На эстонском языке. Оформление: М. Юксине. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja H. Niigols. Kunstiline toimetaja S. Stern. Tehniline toimetaja R. Lillema. Korrektorid E. Bachwerk ja H. Loik. Laduda antud 19. VII 1973. Trükkida antud 23. I 1974. Trükipaber nr. 1, 54×84/16. Trükipoognaid 26,50. Tingtrükipoognaid 22,26. Arvestuspoognaid 23,24. Trükiarv 24 000. «Eesti Raamat», Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tellimuse nr. 1380. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42. Hind rbl. 1.12.

